

Onderzoeksgids

Instrumenten van de macht

De Staten-Generaal en hun archieven

1576-1796

Theo Thomassen

Band 2

Huygens ING Onderzoeksgids



ONDERZOEKSGIDS

INSTRUMENTEN VAN DE MACHT

Band 2



ONDERZOEKSGIDS

INSTRUMENTEN VAN DE MACHT.

DE STATEN-GENERAAL EN HUN ARCHIEVEN

1576-1796

Band 2

Theo Thomassen

Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis

Den Haag, 2015



Voor Th.A.M. Thomassen † en A.M.Th. Thomassen - De Jonge †

Dit boek is de handeldeditie van de gelijknamige dissertatie van december 2009, die mede tot stand kwam door de steun van de Archiefschool, het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, de Rijksarchiefdienst en de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

Herkomst van de afbeeldingen:

Amsterdam Museum: 44

Ca' Rezzonico: 18, 41

Catharijnenconvent: 16

Gemeentearchief Schiedam,
Beeldbank: 35

Haags Gemeentearchief, Beeldbank,
coll. prenten: 2, 19, 27, 29, 38, 40; coll.
foto's: 31-34

Koninklijke Bibliotheek, coll. plano's
en plakaten: 10, 11, 12, 14, 20-23, 25,
28, 44, 45

Nationaal Archief: 7, 8, 30, 46

Noord-Hollands Archief, Beeldbank:
36

Rijksdienst voor het Cultureel

Erfgoed: 4, 5, 26, 39, 43

Rijksdienst voor Kunsthistorische

Documentatie: 42

Rijksmuseum Amsterdam: 9, 13, 15,

17, 24, 27, 47

Wikimedia Commons: 1

De overige afbeeldingen zijn afkomstig uit Blaeu, Tooneel der Steden (26), Calkoen, Het Binnenhof (3) en Goudeau, Kwartier van HHM (6), en van Pol Bruijs (46) en de auteur (37).

© 2015, 2019 Huygens ING (KNAW), Amsterdam
Postbus 10855 · 1001 EW · e-mail info@huygens.knaw.nl
www.huygens.knaw.nl



2^e druk 2019

Uitgegeven door Sidestone Press, Leiden
www.sidestone.com

Gezet door Frans Aussems grafisch ontwerp, Haren

978-90-8890-882-8 (Softcover)

978-90-8890-883-5 (Hardcover)

978-90-8890-884-2 (PDF e-book)

ISBN 1^{ste} druk: 978-90-5216-182-2; band 2

Het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Huygens ING) maakt deel uit van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever, without prior written permission from the publisher.

UITGEBREIDE INHOUDSOPGAVE

Band 1

VERANTWOORDING	7
UITGEBREIDE INHOUDSOPGAVE	9
<i>Proloog.</i>	
DE TOPOGRAFIE VAN DE MACHT: HET BINNENHOF	31
<i>Hoofdstuk 1.</i>	
DE ARCHIEVEN VAN DE STATEN-GENERAAL ALS OBJECT VAN ONDERZOEK	51
<i>Hoofdstuk 2</i>	
DE VERGADERINGEN VAN DE STATEN-GENERAAL	113
<i>Hoofdstuk 3</i>	
DE TAKEN EN WERKWIJZEN VAN DE STATEN-GENERAAL	213

Band 2

<i>Hoofdstuk 4.</i>	
HET ARCHIVERINGSSYSTEEM VAN DE STATEN-GENERAAL	427
1 Inleiding	427
2 De griffie, de griffieambtenaren en de administratieve processen	428
2.1 De huisvesting	428
2.2 De administratieve processen	432
2.3 Het ambtelijk apparaat	433
2.4 De griffier en zijn comptoir	436
2.4.1 De griffier	436
2.4.2 De eerste expediërende klerken	441
2.4.3 De klerk-directeur en zijn comptoir	441
2.4.4 De ontvangers	443
2.4.5 De klerk van de patenten en de cijfers en de translateurs	443
2.4.6 Andere klerken van de griffier; domestieke klerken	445

2.5	De tweede griffier of commies en zijn comptoir	446
2.6	De agent en de huishoudelijke dienst	447
2.6.1	De agent	447
2.6.2	De deurwaarder van de griffie	450
2.6.3	De postmeester, de boden en de commissaris der uitheemse depêches	453
2.6.4	De kamerbewaarders en de hofmeester	454
2.7	Het comptoir van de provinciale klerken	454
2.8	De schrijflonen van de klerken	456
2.9	De drukker van de Staten-Generaal	458
3	Archivering en archiefbeheer	458
3.1	Het ontstaan van het archief	458
3.2	De toenemende omvang van het archief	459
3.3	De schriftelijke behandeling van zaken	460
3.4	Orde en secretesse	462
3.5	Ontwikkeling onder de Fagels	466
4	Vorm en structuur	468
4.1	Vormkenmerken van de archiefstukken	468
4.1.1	De taal van de stukken	469
4.1.2	De datering van de stukken: twee tijdrekeningen	469
4.1.3	Bekrachtiging	470
4.1.4	Redactionele vorm	471
4.2	Structuurkenmerken van de archieven	471
4.2.1	Ordinaris en secrete stukken	471
4.2.2	Een vaste hiërarchie van correspondenten	472
4.2.3	Serievorming; het resolutiestelsel	473
4.2.4	Resoluties	475
4.2.5	Ingekomen stukken	479
4.2.6	Minuten van uitgaande stukken: de depêches	483
5	De bewerking van het archief na 1795	491
5.1	Het archief van de Staten-Generaal als oud-archief van de Departementen van Algemeen Bestuur:	491
5.2	Collectievorming onder Van Wijn, De Jonge en Bakhuizen van den Brink	494
5.3	Van Riemsdijk: uitgangspunten voor de inventarisatie van het archief	500
5.4	De plannen van Van Riemsdijk uitgevoerd: Morren (1901) e.a.	503
5.5	De inventaris van de collectie Aitzema (1916)	505
5.6	Het archief van de Staten-Generaal van vóór 1589 en de inventarissen van Bijlsma (1923, 1926)	506

5.7	De inventarissen Japikse van de Legatiearchieven en het familiearchief Fagel 1950-1960 (-1964)	508
5.8	De inventaris van het archief van de Staten-Generaal van Van der Poest Clement en Japikse: 1963-1964	510
5.9	De collectie Aitzema verzelfstandigd	512
5.10	De inventaris Bijlsma - Van Marle van de Regeringsarchieven en de stukken van de Spaans-Nederlandse regering, 1976	512
5.11	De inventarisatie van de archieven van de Staatse gezanten	513
5.12	De Collectie Staten-Generaal Dubbelen	514
5.13	Inventarissen on line	514
6	De bibliotheek en de kaartencollectie van de Staten-Generaal (9629-9641; 12567)	515
7	De archieven van de Staten-Generaal en de Regeringsarchieven: een overzicht	518
8	De archieven van de familie Fagel	523
8.1	Verband met het archief van de Staten-Generaal Stamboom van de griffiers en commiezen Fagel	523 524
8.2	Samenstelling van het familiearchief Fagel	531
8.3	Samenstelling van het archief 'Fagel supplement'	534
8.4	Belang van de archieven	536
	<i>Hoofdstuk 5</i>	
	DE SERIES	539
1	Inleiding	539
2	De resoluties	541
2.1	De ontwikkeling van de registratuur van de resoluties	541
2.2	De beschrijvingen van de resoluties in de inventaris Japikse	545
2.3	Beschrijving van de series resoluties in dit boek; periodisering en karakterisering	553
2.4	De resoluties over de jaren 1576-1588	554
2.5	De resoluties over de jaren 1589-1637	557
2.5.1	De registers van ordinair minuutresoluties 1589-1637 en hun dubbelen (inv. nrs. 16-62, 3122-3196)	557
2.5.2	De reguliere registers van secrete resoluties 1592-1636 (3904-3907, 4560, 4562)	558
2.5.3	Het boek van de Trêves 1608-1609 (3905)	561
2.5.4	Resoluties inzake de onderhandelingen met Frankrijk 1632-1635 (8369, 3907)	562

2.5.5	Andere particuliere registers 1630-1644	564
2.6	Afschriften van dubbelen van registers van ordinaris resoluties 1576-1606 (SG 1901 519, 522, 524, 530, 535 en 539, SGD 3-10, 90, 91, 93-96 en 98-104)	565
2.7	De resoluties over de jaren 1637-1651	566
2.7.1	De minuten van ordinaris resoluties (63-113)	566
2.7.2	De registers en dubbelen van ordinaris resoluties 1637-1653	569
2.7.3	De minuten en netregisters van secrete resoluties 1634-1653 (3908, 3909, 4563, 4565)	570
2.7.4	Particuliere registers van resoluties van de vergadering en van secrete besognes 1637-1651	573
2.7.5	Minuut-, net- en kopieresoluties van de Grote Vergadering van 1651 (4807-4808)	577
2.8	De resoluties over de jaren 1652-1670	578
2.8.1	De ordinaris en secrete minuten	578
2.8.2	De minuten van secrete resoluties uit 1653-1670 (3910-3913)	579
2.8.3	De netregisters van secrete resoluties en hun dubbelen 1654-1661 en 1661-1670 (4566, 4568, SGD 356)	581
2.8.4	De resoluties van de secrete besognes tot de zaken van de zee uit de periode 1666-1668	581
2.9	De resoluties over de jaren 1671-1796	582
2.9.1	De eerste en geresumeerde minuten van ordinaris resoluties 1671-1796 (3914-4554)	584
2.9.2	De registers van ordinaris netresoluties 1671-1793 (3283-3631, SGD 340-344)	585
2.9.3	De dubbelen van ordinaris netresoluties 1671-1719 (3241-3242, CTK 131-132, SVZ 2500-2514, SGD 1177-1182, CTK 157-192, SG 3869-3903.	586
2.9.4	Registers van ordinaris resoluties inzake paspoortverleningen 1705-1716 (1747), 1771-1778 (12359-12447)	587
2.9.5	De eerste en geresumeerde minuten van secrete resoluties 1671 en 1672 (3914-3923)	589
2.9.6	De netregisters van secrete resoluties van 1671 en 1672 (4570-4573)	590
2.9.7	De eerste en geresumeerde minuten van secrete resoluties 1673 (3924-3932)	591
2.9.8	De minuten van secrete resoluties 1674-1796 (3933-4559, CTK 418a-c, 4791, 4793, 4797)	592
2.9.9	De netregisters van secrete resoluties 1674-1790 en 1795-1796 (4577-4787 en 4795)	593

2.10	De serie dubbelen van registers van secrete netresoluties 1592-1684 en 1713-1714 (4562, SGD 350, 354, 356, 368, 369, 372-375, 378, 414, 415, 1077)	594
2.11	De resoluties van de Grote Vergadering van 1716-1717 (4813-4816, 1901 2362b, Goldberg 248)	595
2.12	Particuliere registers van afschriften	596
2.12.1	Recueils van resoluties betreffende zeezaken, 1597 en 1630-1639 en 1640-1645 (4819, 4820)	596
2.12.2	Recueils en registers van Oost- en West-Indische resoluties 1602-1794 (4841-4850)	597
2.12.3	Recueils van resoluties in Oost-Friese zaken, 1626-1670 (4860-4861)	599
2.13	De gedrukte (ordinaris) resoluties 1670-1796	599
2.13.1	Ontwikkeling naar volledigheid en verlies van actualiteit	599
2.13.2	De gedrukte resoluties in het archief van de Staten-Generaal: lotgevallen (3727-3864)	604
2.13.3	Ontstaansgeschiedenis van de oudste delen	606
2.13.4	De supplementen op de gedrukte resoluties	606
	Tabel 14. Gedrukte resoluties en supplementen 1671-1688	607
2.14	De uitgave van de resoluties	608
3	De indices op de resoluties	611
3.1	De particuliere en generale indices van de Staten-Generaal	611
3.2	De inrichting van de indices	612
3.3	Superscriptie	616
3.4	De verschillende series particuliere en generale indices: samenstelling, vindplaats en wijze van bevraging	616
3.5	De series particuliere indices: samenstelling, eigenaardigheden en bruikbaarheid	618
3.5.1	De indices in de ordinaris, secrete en particuliere registers	618
3.5.2	De indices op de ordinaris minuutresoluties over de jaren 1690-1796 en indices op de secrete minuutresoluties over de jaren 1690-1795	621
3.5.3	De indices op de gedrukte resoluties 1692-1796	624
3.5.4	De serie indices op de registers van ordinaris resoluties van de agent 1746-1788	625
3.5.5	De bruikbaarheid van de verschillende series	625
3.6	De series generale indices: samenstelling, eigenaardigheden en bruikbaarheid	626
3.6.1	De series generale indices	626
3.6.2	De generale indices van De Heijde, Spronssen en Rosenboom op de ordinaris en secrete resoluties tot 1700 (3682-3697, 3705-3707, 3718-3726, 4605, Fagel suppl.)	629

3.6.3	De series generale indices op de ordinaris en secrete resoluties 1625-1777 van de commiezen en griffiers Fagel (3698-3704; 4798-4801)	631
3.6.4	Generale indices vervaardigd door de ambtenaren van de Raad van State Bogaers (1576-1601) en Broekman (1672-1699) (3708-3713, 3716-3717)	633
3.6.5	De generale indices op de gedrukte resoluties over de periode 1700-1772 (3665-3668)	634
3.6.6	De bruikbaarheid van de verschillende series	635
3.7	Het trefwoordensysteem	635
3.8	Ontwikkeling van de trefwoorden in de indices in de registers van ordinaris resoluties	640
3.8.1	Ontwikkelingstendensen	640
3.8.2	De indices in de registers van ordinaris resoluties over 1599-1653	640
3.8.3	De indices in de registers van ordinaris resoluties over 1653-1678; indicering met terugwerkende kracht	641
3.8.4	De indices in de ordinaris resoluties 1678-1746	642
3.8.5	De indices in de ordinaris resoluties 1746-1785	643
3.8.6	Ontwikkeling van de trefwoorden in de indices in de registers van secrete resoluties	644
3.9	Andere toegangen op de resoluties: recueils en lijsten van retroacta	645
4	De dépêcheboeken 1578-1613 en achttiende-eeuwse kopieregisters (11087-11117; SGD 105-113, 119, 121)	645
5	De liassen en de brievenboeken	648
5.1	De liassen van ordinaris en secrete ingekomen en uitgaande brieven, memories en bijlagen en rekestes (4862-8039)	648
5.1.1	De ordinaris liaslopende en andere binnenlandse liassen (4867-5879)	653
5.1.2	De lias (Emden en) Oostfrieslandt (6697-6746)	655
5.1.3	De ordinaris liassen in de Hoogduitse taal (6016-6696, 7169-7410)	655
5.1.4	De ordinaris liassen in de Franse taal (5880-6015, 6747-6887, 7411-7463)	656
5.1.5	De liassen vredehandelingen (7464-7471)	657
5.1.6	Liassen van geïntercepteerde brieven en provinciale resoluties (7472 en 7473)	657
5.1.7	De liassen rekestes en paspoortaanvragen (7474-8025 en 8026-8039)	658
5.1.8	De minuten van ordinaris uitgaande brieven 1754-1796 (11072-11086a)	658

5.2	De 'brievenboeken': registers van ingekomen en uitgaande brieven	659
5.2.1	De registers van uitgaande ordinaris brieven, 1646-1795 (11934-12082; SGD 590-592)	659
5.2.2	De registers van ordinaris ingekomen brieven vanaf 1650 (11118-11669, 11924-11933)	659
5.2.3	Achttiende-eeuwse afschriften van de liassen lopende, Engeland, Italië, Frankrijk, Spanje en Portugal (11834-11908, 11910-11914, 11916-11923; SGD 522-589)	663
5.2.4	De registers van secrete ingekomen brieven 1672-1694 (11670-11833)	664
6	Internationale overeenkomsten, algemeen verbindende voorschriften, beschikkingen	665
6.1	Traktaten, conventies, akten van garantie, obligaties	665
6.2	Ratificaties (Secrete Kas; 12598.1- 12639.3; 12687 en 12687*)	670
6.3	Akten, commissies, instructies, ordonnanties van betaling en paspoorten	671
6.1	Verzamelingen gedrukte plakkatens (12161-12231)	675
6.2	Algemene instructies voor generaliteitsorganen en bekleeders van generaliteitsambten (12467-12479)	676
7	De ingekomen staten van oorlog te land en te water (8040-8297)	676
8	Ingekomen verbalen, journalen en rekeningen	679
8.1	Verbalen	679
8.1.1	Verbalen van bezendingen aan de provincies (8857-8956)	681
8.1.2	Verbalen van bezendingen aan de stad en de Meierij van 's-Hertogenbosch (8957-8970)	683
8.1.3	Verbalen van bezendingen aan Maastricht, de landen van Overmaze en het Overkwartier van Gelderland en de rekeningen van Elsloo (8971-9056 en 9642-9649)	684
8.1.4	Verbalen en rekeningen van Vlaanderen (9057-9151 en 9650-11071)	685
8.1.5	Verbalen van bezendingen aan de graaf van Oost-Friesland en de Stad Emden (9152-9174)	690
8.1.6	Verbalen, journalen en rapporten van gedeputeerden te velde en hoge militairen van het Staatse leger (9175-9212)	690
8.1.7	Verbalen, journalen, memories en rapporten betreffende admiraliteits- en zeezaken en de verdediging van en de krijgsverrichtingen in West- en Oost- Indië (9225-9408, 9217-9224)	691

8.1.8	Verbalen, rapporten en memories van de commissies van de Staten-Generaal over het defensie- en financiewezen van de Staat (9442 en 9258-9263; 9443-9449)	695
8.1.9	Rapporten en memories over verraad en plichtsverzuim van officieren te land en ter zee (9213-9216, 9225-9408)	696
8.1.10	Verbalen, rapporten en andere ingekomen stukken betreffende het beleid van de Oost-Indische Compagnie (9426-9441)	696
8.1.11	Verbalen, rapporten, memories en andere ingekomen stukken betreffende het beleid van de West-Indische Compagnie (9409- 9425)	697
8.1.12	'Buitenlandse verbalen.' Verbalen en rapporten van Staatse gezanten in het buitenland (8298-8856)	698
9	De Loketkas en de Secrete Kas	703
9.1	De Loket- en Secrete Kas: bergplaatsen en collecties (12548-12578; 12579-12595)	703
9.2	De Loketkas en de Secrete Kas in de inventaris	708
10	Stukken betreffende huishoudelijke zaken van de Staten-Generaal	709
10.1	Eedboeken (12525-12534)	709
10.2	Naamregister van gedeputeerden (12524)	710
10.3	Registers van militaire verloven en van afrekeningen met officieren (12535-12536)	711
10.4	Rekeningen van de ontvangers van de exploiten en boeten van appel, reformatie, mandementen poenaal en rekesten civiel (12510-12520)	711
10.5	Administratieve hulpmiddelen 12537-12697	712
11	Gedeponeerde, in beslag genomen en achtergelaten stukken die in het archief van de Staten-Generaal zijn geïncorporeerd	714
11.1	Regeringsarchieven en stukken afkomstig van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel	714
11.2	Het archief Aitzema	715
11.3	Andere stukken betreffende misdaden tegen de staat (9450-9487, 12652-12664)	715
11.4	Gedeponeerde afschriften van processtukken van rechtbanken in West-Indië 1716-1795 (9488-9628)	716
11.5	Stukken betreffende de Generaliteitslanden, na 1648 door de Spaanse regering overgedragen (12557-12560, 12640-12650, 12565)	716
11.6	Archieven van Staatse gezanten in het buitenland	717
11.7	Werkstukken van griffieambtenaren (o.m. 12651; 11086b)	718

12	Verzamelingen van afschriften	718
12.1	De Tweede Secrete Kas (12489-12493, 12495-12498, Afgedw. stukken 22)	718
12.2	Kopieregisters uit de jaren zestig, zeventig en tachtig van de achttiende eeuw	722
12.3	Kopieën Loketkas Maastricht en Loketkas 's-Hertogenbosch (12554 en 12556)	723
13	Stukken afkomstig uit andere archieven	724
13.1	De kwitanties van de klerken (was 12521-12523, is nu Coll. Fagel Suppl. 326-333)	724
13.2	Gedrukte nouvelles van Staatse gezanten in het buitenland (12083-12160)	724
13.3	Gedrukte publicaties 1623-1796 (12232-12236)	725
13.4	Andere stukken die uit andere archieven afkomstig zijn	725
	<i>Hoofdstuk 6</i>	727
	REPRESENTATIES, INTERPRETATIES EN RECONSTRUCTIES	727
1	De archieven van de Staten-Generaal als afbeelding	727
2	De archieven van de Staten-Generaal als afbeelding van hun context	729
2.1	De archieven van de Staten-Generaal zijn een afbeelding van hun context	729
2.2	De door de Staten-Generaal gehanteerde classificaties zijn een afbeelding van hun perceptie van de sociale en culturele werkelijkheid	733
2.3	Het archief van de Staten-Generaal is een locus van politieke macht	735
3	De archieven van de Staten-Generaal en hun context als reconstructies	739
3.1	De gelaagdheid van het archief van de Staten-Generaal	739
3.2	Afbeeldingen verbeelden: samenwerking tussen archivariissen en historici	741
4	Inventarissen als afbeeldingen van de archieven van de Staten-Generaal	742
4.1	Wat toegangen afbeelden	742
4.2	Het post- of noncustodiale paradigma en het gehanteerde contextmodel	743
4.3	De online bewerkingen van inventarissen	745

4.4	Inventarissen gemaakt in de eeuw van de Handleiding	746
4.5	De opvattingen van Van Riemsdijk en de inventaris van Morren (1901)	748
4.6	Geen paradigma	752
5	De archieven van de Staten-Generaal en hun context: wat zien we en wat zien we niet meer?	752
6	Slot	754
	SAMENVATTING	757
	SUMMARY	761
	BRONNEN EN LITERATUUR	765
	LIJST VAN AFKORTINGEN	765
1	Geraadpleegde archieven, archiefstukken en handschriften	765
1.1	Archieven en handschriftencollecties	765
1.2	Inventarissen in handschrift (in chronologische volgorde)	768
2	Geraadpleegde bronuitgaven, gedrukte en gedigitaliseerde bronnen	770
2.1	Bronuitgaven	770
2.2	Gedrukte en gedigitaliseerde bronnen	774
3	Geciteerde boeken en artikelen	777
	<i>Bijlage</i>	807
	VERKLARENDE WOORDENLIJST VAN TYPEN INGEKOMEN EN UITGAANDE STUKKEN	807
	INDEX	821

Hoofdstuk 4.

HET ARCHIVERINGSSYSTEEM

VAN DE STATEN-GENERAAL

1 Inleiding

Een archiveringssysteem is volgens Horsman meer dan een archief. Het is het geheel van procedures, methoden, kennis, mensen, middelen en documenten waarmee een persoon of een organisatie de archiveringsfunctie vorm geeft. De archiveringsfunctie is een persoonlijke of organisatorische functie met als doel het beheer en de beschikbaarstelling van procesgebonden informatie die de persoon of de organisatie nodig heeft voor de uittvoering van taken of het afleggen van verantwoording.¹

Van de methoden en procedures zijn hier vooral de administratieve processen van de Staten-Generaal van belang en van de mensen de griffieambtenaren die deze processen uitvoerden. In zijn standaardwerk over de griffie constateerde Van Riemsdijk dat de administratieve processen alleen kunnen worden beschreven door ze "in verband te beschouwen met de ambtenaren, aan wier werkzaamheid de vorming van het archief te danken is."² Die aanpak heb ik overgenomen. Daarbij heb ik herhaling waar mogelijk vermeden.

Tot de middelen die van het archiveringssysteem van de Staten-Generaal deel uitmaakten behoorden ook de kamers, lokalen en kantoren van de griffie en de kasten waarin de archieven waren geborgen. De ruimten van de griffie, die we in de proloog al even hebben bekeken, zullen we hier aan een nauwkeuriger onderzoek onderwerpen.

Van de documenten, het archief van de Staten-Generaal worden hier vooral ontwikkeling, vorm en structuur belicht. De paragrafen die hierover gaan wijzen vooruit naar de beschrijving van de series in hoofdstuk 5.

Eigenaars van de administratieve processen waren de Staten-Generaal, maar ook de griffiers. Zij legden omvangrijke documentaire verzamelingen aan waaruit zij alle kennis konden putten die zij in de uitoefening van hun functie nodig hadden. Daarom bevat dit hoofdstuk niet alleen een kort overzicht van de archieven van de Staten-Generaal, maar ook van het griffiersarchief.

1 Horsman, *Archiveren*, 39.

2 Van Riemsdijk, *Griffie, Voorrede*.

2 De griffie, de griffieambtenaren en de administratieve processen

2.1 De huisvesting

Voordat we de samenstelling van het archief aan een nauwkeuriger onderzoek onderwerpen, gaan we eerst eens kijken waar het werd gevormd.

Tussen 1576 en 1588 hadden de Staten-Generaal geen griffie en zelfs geen vaste bergplaats voor hun archief. De griffiers en secretarissen namen de stukken van de vergadering die zij onder zich hadden mee van de ene naar de andere vergaderplaats. Op 18 december 1578 lieten de Staten-Generaal twee koffers maken om het archief van de generaliteit in op te bergen en te vervoeren. Tussen oktober 1580 en eind 1581, toen ze tussen twee vergaderingen in Antwerpen in Delft bijeen kwamen, namen de secretarissen alleen de resolutieboeken en de lopende stukken mee en lieten ze de rest van hun archief (twee koffers en een kast) in Antwerpen achter. Toen de vergadering in mei 1582 scheidde en de griffiersfunctie vacant kwam, gaf men het archief tijdelijk in bewaring aan de magistraat van Antwerpen. Daarna vernemen we alleen van een nieuwe koffer, die eerst door de nieuwe griffier De Hennin werd beheerd en in 1584 aan diens opvolger Aerssens werd overgedragen.³

In 1588 werden de voorwaarden geschapen voor een geregelde berging en ordening van de archieven. De Staten-Generaal kregen aan het Binnenhof tussen de Binnenpoort en het kapittelhof naast de oude Hofkapel een eigen kwartier.⁴ De hoofdingang was in het poortgebouw van de Binnenpoort gesitueerd, vanuit de Middelpoort aan het Buitenhof gezien aan de linkerkant van de Binnenpoort zelf.⁵ Deze poort was bestemd voor de gedeputeerden en alle andere hoogwaardigheidsbekleders die in een vergadering van de Staten-Generaal compareerden of aan een conferentie met gecommitteerden van de Staten-Generaal deelnamen en niet voor het personeel van de griffie.

De griffie bevond zich op het oude kapittelhof. Van oudsher liep daar op de begane grond een overdekte galerij, die aansloot op de galerij die langs de Hofkapel was gebouwd en later dus ook op de galerij langs de kwartieren van de Staten van Holland en de stadhouder. Deze galerij was uitgebouwd tot een gebouw met een begane grond en een lage verdieping.⁶ Hier was tot 1656 de griffie ondergebracht. De ingang bevond zich vanaf het Binnenhof gezien rechts van de ingang van de kerk. Op de begane grond bevonden zich waarschijnlijk de schrijfcomptoiren, waar in de zeventiende eeuw zo'n zes tot zeven genera-

3 Bijlsma, *Regeeringsarchieven*, 42-43.

4 Zie afb. 1 op p. 21.

5 Zie afb. 3 op p. 24.

6 Zie de kaart van Bos en Van der Harn uit 1616 in: Stal, *Den Haag in kaart gebracht*, 50. Zie ook Calkoen, 'Het Binnenhof', noot 104, en de kaart van Calkoen in De Graaff, 'Binnenhof 20 in kort bestek', 122.



Afbeelding 26

Het Generaliteitskwartier aan het Binnenhof. Fragment van een prent van Johan Blaeu in *Tooneel der Steden*, 1649. Rechts de Grote Zaal, in het midden de Binnenpoort, links daarvan de poort naar het trappenhuis naar het kwartier van de Staten-Generaal, links om de hoek op de eerste verdieping de Statenzaal en links daarnaast de griffie. Links daar weer van zien we het gebouw van de Staten van Holland, terwijl we daar eerst nog de Franse Kerk zouden moeten zien. De afstand tussen Generaliteitskwartier links en de Grote Zaal aan de andere kant is in werkelijkheid veel kleiner.

liteitsklerken⁷ en vanaf 1618 ook nog zeven provinciale klerken werkten.⁸ De verdieping moet dan onderdak hebben geboden aan de agent en het archief, mogelijk ook aan de beide eerste klerken van de griffier⁹ en vanaf 1637 vermoedelijk ook aan de commies. Een werkruimte voor de griffier was hier niet: die had zijn kamer tot 1656 achter de Statenzaal.

Door de toename van de werkzaamheden en de aanwas van het archief werd dit gebouw al gauw te klein. In 1619 wees griffier Aerssens de Staten-Generaal erop, dat er op het comptoir van de generaliteit geen bekwame gelegenheid was om de papieren en archieven op te bergen. Het was brandgevaarlijk en te klein. De agent en de klerken konden er niet naar de eer en staat van het comptoir van goede zitplaatsen en andere noodzakelijkheden worden voorzien.¹⁰ Dit was voor de Staten-Generaal aanleiding de Staten van Holland te verzoeken om een of twee kamers bij de Statenzaal te laten maken, niet alleen om in de behoeften van de griffier te voorzien, maar ook om gezanten en anderen in audiëntie te kunnen ontvangen.¹¹ In 1620 vroeg de Staten-Generaal de Staten van Holland bovendien “te despiceren eene bequame plaatsse die men soude moegen overwelfen tot bewarenisse van des Generaliteyts chartres etc. voor den brant.”¹² Het jaar daarop lieten de Staten-Generaal een kast maken om daar alle obligaties, traktaten en andere belangrijke stukken van de generaliteit en het grootzegel in op te bergen. Dit is waarschijnlijk de bekende secrete kas, die eerst in een van de kamers achter de Statenzaal werd geplaatst, in 1646 in de Statenzaal zelf werd neergezet en uiteindelijk, waarschijnlijk in 1697 of een paar jaar later, toen hij vol was, naar de griffie werd overgebracht.¹³

De verzoeken aan Holland om ruimte-uitbreiding hebben geen opvallende gevolgen gehad. In 1637 kwam er voor de griffier een eigen vertrekkamer, vermoedelijk achter de Statenzaal.¹⁴ Maar dat loste het ruimteprobleem in de griffie bij lange na niet op. In 1646 moesten de Staten-Generaal opnieuw vaststellen, dat de griffie veel te klein was geworden en dat er een nieuwe moest worden gebouwd¹⁵ (de gevel uit die tijd is afgebeeld op een prent van Blaeu: zie afb. 11). Een door hen ingestelde commissie overlegde met een of meer goede architecten om “een bequame plaetse tot placeringe ende beter conservatie van ‘s lants

7 Zeven generaliteitsklerken worden genoemd in res. SG 19/01/1619, *Resolutiën NR*, IV, 20, nr. 122.

8 Van Riemsdijk, *Griffie*, 42. In de achttiende eeuw waren dat er drie keer zoveel.

9 Tegen 1604 is sprake van inrichting der kamer hunner commiezen en van een geleverde kast voor ‘s lands registers: Calcoen, ‘Het Binnenhof’, 112

10 Van Riemsdijk, *Griffie*, 128.

11 Res. SG 02/08/1619, *Resolutiën NR*, IV, 201, nr. 1315; Van Riemsdijk, *Griffie*, 127.

12 Res. SG 03/02/1620, *Resolutiën NR*, IV, 369, nr. 2501.

13 Uit de titel van de inventaris van de secrete kas die gemaakt is in 1658-1669 blijkt dat de kas in deze jaren stond ‘in de camer van de Vergaderinge van hare Hooch Mogentheden’: ‘Index ofte inventaris (...) Secrete Casse’ SG, De Heijde, 1669.

14 Calcoen, ‘Het Binnenhof’, 112. De inventaris in arch. SG inv. nr. 12667, met een modern afschrift in. inv. nr. 12669.

15 Van Riemsdijk, *Griffie*, 128.

pampieren” te maken in dat deel van de kapittelhof dat nog voor een groot deel onbebouwd was.¹⁶

In 1652-1657 lieten de Staten van Holland hun behuizing ten westen van de Franse kerk onder leiding van Pieter Post vervangen door een nieuw gebouw in Hollandse renaissance stijl. In die stijl werd ook de gevel van de kerk aan de kant van het Binnenhof verbouwd. De ondiepe zijbeuk naast de griffie, met op de begane grond een deur die toegang gaf tot de kerk, werd een soort poortgebouw in drie bouwlagen. Boven de zijbeuk werd over de hele lengte van de kerk een dichte galerij gebouwd. Deze galerij diende de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit als verbindingsgang tussen de vergaderzalen van de Staten van Holland en die van de Staten-Generaal. Nu kon eindelijk ook een nieuwe griffie worden gebouwd, in de kapittelhof, in 1655 en 1656.¹⁷ De dienstingang (91¹⁸) bevond zich rechts naast de ingang van de Franse Kerk. Alleen de griffier, de commies, de agent en de zeven provinciale klerken hadden een sleutel. Hij gaf in de eerste plaats toegang tot de benedenverdieping, die als vanouds het domein was van de klerken. De ordinaris klerken kregen nu het hele Groot comptoir aan de Binnenhofzijde (60) tot hun beschikking. Voor de extraordinaris klerken en de beide expediërende klerken van de griffier waren achter het Groot Comptoir afzonderlijke comptoiren (61 en 62) gebouwd. Tussen de comptoiren van de extraordinaris klerken en de twee eerste klerken van de griffier liep een trap naar de eerste verdieping. Daar waren de kamers van de griffier, de agent en de commies (60). Ik vermoed dat de ruimte aan de Binnenhofzijde (de eerste verdieping van de oude griffie) voor de bewaring van archief was bestemd, dat de agent in de kamer daarachter zat en dat de griffier de kamer had aan de vijverzijde, die toegang gaf tot de kamer van de commies. De eerste verdieping van de oude griffie¹⁹ stond in verbinding met de nieuwe galerij langs de Franse Kerk (65). Waarschijnlijk eveneens in 1655²⁰ maakte men in deze galerij drie loges, waarin de Prins en zijn familie de predicatie konden bijwonen. Naast de Statenzaal en achter de oude griffie bleef een binnenruimte open, waardoor daglicht kon toetreden tot de aangrenzende kamers en kantoren. Op de eerste verdieping had men boven de binnenplaats nog wel een privaat aangelegd, zodat de uitwerpselen van Haar Hoog Mogenden bij de Generaliteitsrekenmeesters terecht kwamen.

16 Res. SG 21/09/1646; Van Riemsdijk, *Griffie*, 128.

17 Ress. SG 12/02, 30/07, 23/10, 16/12/1655, 05/09, 12/09, 13/09, 26/09, 04/10/1656, 17/01 en 22/01/1657. Over de lokatie van de nieuwe griffie zie Calkoen, 'Het Binnenhof', 112.

18 De nummers verwijzen naar het kaartje op p. 27.

19 Mogelijk werd dit deel ook als galerij aangemerkt; dat zou de beschrijving van de Riemer, die de galerij 'voor het grootste gedeelte over het gestoelte' van de Franse Kerk laat lopen, begrijpelijker maken. De Riemer, *Beschryving van 's-Gravenhage*, 148.

20 De bovengalerij komt nog niet voor op de plattegrond van Den Haag van Johan Bleau uit 1649 bij Stal, *Den Haag in kaart gebracht*, 63; in 1681 gelastten de Staten-Generaal hun agent Spronssen een dozijn groene lakense stoelen voor de drie kamertjes boven op de galerij te laten maken: res. SG 08/08/1681.

Cornelis de Heijde, die de Staten-Generaal in 1653 als hun agent hadden aangesteld, richtte de nieuwe lokaliteiten in. Hij werd hierbij geassisteerd door Andries van der Swaen, die in hetzelfde jaar door de Staten-Generaal als deurwaarder van de griffie was aangesteld.²¹

Uit de inventaris die na de voltooiing van de nieuwe griffie door De Heijde en Van der Swaen werd gemaakt blijkt, dat de archieven op dat moment waren geplaatst in de kamer van de agent, de kamer van de klerken, het kamertje boven de galerij die naar de vergaderzaal leidde (dit is ongetwijfeld de galerij boven de Binnenpoort) en in de kasten die op die galerij zelf stonden. Niet lang daarna (nog voor 1680) nam men bovendien de galerij langs de Franse Kerk als bergplaats voor archief in gebruik²² en in 1697 de nieuwe zolders boven de gerenoveerde Statenzaal. Meer dan honderd jaar lang werden de archieven van de Staten-Generaal voornamelijk op de eerste verdieping van de griffie en van de beide galerijen en op de zolder boven de Statenzaal bewaard. Op de eerste verdieping waren ook de kamers van de griffier (vermoedelijk aan de vijverzijde), de agent en de commies. Op de kamer van de griffier stonden onder meer de secrete resoluties en de meest recente secrete liassen²³ en op de kamer van de agent de ordinarij resoluties en de meest recente ordinarij liassen.

In 1770 werd de Franse Kerk opnieuw verbouwd. De loges in de galerij langs de kerk werden uitgebouwd en met twee vermeerderd, waardoor voor het archief weinig ruimte meer overbleef. Men bouwde nu op de bestaande galerij een lage bovengalerij, waar het archief dat tot dusver op de galerij lag naar werd overgebracht.²⁴ Tezeldertijd bouwde men aan de Binnenhofzijde aansluitend aan de nieuwe bovengalerij van de Franse kerk een tweede verdieping op de griffie. Daar werd het archief naartoe gebracht dat voordien op de eerste verdieping stond. Bovendien werd (wanneer is niet bekend) op de zolder boven de galerij boven de Binnenpoort een tweede charterkamer in gebruik genomen. Sindsdien stonden de archieven waar Van Wijn ze in 1802 zou aantreffen: op de tweede verdieping van de griffie en aansluitend op de bovengalerij langs de Franse kerk, op de zolderverdieping boven de Binnenpoort en op de zolders boven de Statenzaal.

2.2 De administratieve processen

De administratieve processen van de Staten-Generaal en in het bijzonder de

21 Ress. SG 12/02, 30/07, 23/10, 16/12/1655, 05/09, 12/09, 13/09, 26/09, 04/10/1656, 17/01 en 22/01/657. Over de lokatie van de nieuwe griffie zie Calkoen, 'Het Binnenhof', 112.

22 Calkoen, 'Het Binnenhof', 113.

23 Een lias is een aantal bescheiden, die door middel van een koord of een veter zijn aaneengeregen: *N.A.T.* nr. 12.

24 De bovengalerij is zichtbaar op de plattegrond van 1818 bij Kompagnie, 'Vroegste huisvesting', 317. We zien hem daarop doorlopen in een gang boven de griffie, naar de Statenzaal.

documentaire informatievoorziening en het archiefbeheer hebben de manier bepaald waarop hun archieven zijn gevormd en vormgegeven. Met de huisvesting, het financieel beheer en het personeelsbeheer maakten zij deel uit van de ondersteunende processen, die allemaal door de griffier en de andere griffieambtenaren werden uitgevoerd.

Hoe de administratieve processen waren ingericht blijkt voor een deel uit de instructies voor de ambtenaren van de griffie en de op hen betrekkelijke resoluties. De instructies bevatten algemene voorschriften over archivering en registratie, terwijl de resoluties op de aanleg van bijzondere registers of het verrichten van bijzondere werkzaamheden betrekking hebben. Belangrijke bronnen voor onze kennis van de ondersteunende processen van de Staten-Generaal zijn voorts de archieven van de Staten-Generaal als voortbrengselen van die processen en de particuliere archieven van hun ambtenaren, in het bijzonder van de griffiers Fagel, die beschouwingen en lijsten met retroactra over die processen bevatten. Veel procedures zijn niet vastgelegd. Philip Frederik Tinne schreef in 1780 aan griffier Hendrik Fagel de Oude, dat een langdurige ondervinding hem had in doen zien, dat het departement van de eerste klerken van de griffier "eene der uytgestrekste en moeijelijkste is om wel gedirigeert en buyten verwarring gehouden te worden, als meerendeels berustende, niet op beschreeve Reglementen, maar op oude costumen en usantien, welke alleen door kennis, routine en applicatie in het geheugen kunnen geprent worden."²⁵

2.3 Het ambtelijk apparaat

Vóór 1576 had de vergadering van de Staten-Generaal geen eigen ambtenaren. Als er ondersteuning nodig was, dan werd deze geleverd door ambtenaren van de provincie waar de vergadering te gast was. Ook in de eerste jaren na de Pacificatie bleef de vergadering een beroep doen op de gastheer, de Staten van Brabant. "Een uitbreiding haast van de Staten van Brabant lijkt deze vergadering der Staten-Generaal in den beginne."²⁶ Ze gebruikte het zegel van Brabant als haar zegel, de griffier van Brabant, Weellemans, als haar griffier, de eerste kamerbewaarder van de Staten van Brabant, Guillaume Maes, als haar kamerbewaarder, en klerken die voor Brabant werkten als haar klerken. Toen ze in november 1580 naar Delft verhuisde, stuurde Brabant op eigen kosten niet alleen zijn klerk Guillaume de Zoete mee, maar ook hellebaardier Diederik Sturkenbroek. Deze moest in plaats van Maes, die in Brabant niet gemist kon worden, het kamerbewaarderschap van de Staten-Generaal gaan waarnemen. Sturkenbroek bediende in die hoedanigheid de vergadering in Delft en daarna ook die

25 Ph. F. Tinne aan H. Fagel de Oude, 's-Gravenhage, 03/09/1780, NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 2538 nr. 1. Hierbij moet worden aangetekend, dat Tinne bij die gelegenheid solliciteerde naar de functie van eerste klerk.

26 Japikse, 'De Staten-Generaal van 1576', 23.

in Amsterdam en Den Haag. Op 29 september 1581, kort nadat de heren met reces waren gegaan, kreeg hij zijn ontslag.²⁷

De Staten-Generaal huurden de ambtenaren die voor hen werkten voor een bepaalde vergaderperiode en tegen betaling van daggelden in. Maar in 1584 veranderde dat. In een jaar waarin de Unie zwakker leek dan ooit, gaven de Staten-Generaal hun agent, klerken, kamerbewaarder en boden een vast jaarsalaris²⁸ en kreeg de nieuwe griffier, Cornelis Aersens, die om een aanstelling voor het leven had gevraagd, van de Staten-Generaal de toezegging, dat ze hem als griffier in dienst zouden houden zolang hun vergadering zou blijven bestaan.²⁹ Sinds 1586 bleven de ambtenaren ook in dienst als de vergadering was gescheiden.³⁰

De ontwikkeling van een eigen ambtelijk apparaat hield ook verband met de ontwikkeling van de Staten-Generaal als centraal bestuursorgaan. In 1576 gingen de Staten-Generaal, die tot dan toe uitsluitend als vertegenwoordiging van de provincies bij de landsheer hadden gefungeerd, zich intensief met het landsbestuur bemoeien. Ze zonden gezanten, wierven troepen, benoemden bevelhebbers, richtten een Raad van Oorlog op, stelden stadhouders en gouverneurs aan, bestelden magistraten, regelden conflicten, bemoeiden zich met kerkelijke zaken, eligeerden abten, maakten verordeningen op het gebied van de belastingen en de handel en troffen gemeenschappelijke contributieregelingen.³¹ Maar formeel bestond de regering uit de gouverneurs-generaal don Juan, aartshertog Matthias van Oostenrijk, de hertog van Anjou als vorst en heer, Willem van Oranje en Maurits en gouverneur-generaal de graaf van Leicester, samen met de respectievelijke Raden van State. De griffier mocht brieven, gewone akten en appointementen depêcheren, maar akten die uitgingen van de regering (in het bijzonder commissies en plakkaten) moesten gedepêcheerd worden door hun audiencier, oorspronkelijk de secretaris van de landsheer die aanwezig was wanneer deze audiëntie gaf en de belangrijkste staatsakten, zoals de commissies en plakkaten opmaakte.³² Alleen bij regeringswisselingen, als de vergadering zelf tijdelijk het gezag van Hoge Overheid uitoefende (in december 1577, juni 1581 en januari 1583), vaardigden ze zelf dergelijke akten uit, die ze dan door de audiencier van de Raad van State lieten depêcheren.³³

De audiencier van de regering was in de jaren 1579-1584 Jan van Asseliers, secretaris van de Raad van State. Tot zijn overlijden in september 1584 maakte hij de akten op die werden gedepêcheerd op naam van Philips II en Anjou en in de interim-perioden vóór en na Anjou de akten die werden gedepêcheerd op naam van de Staten-Generaal zelf. Hij werkte nauw samen met de griffier van de Staten-Generaal. In 1583 trad hij niet alleen op als de audiencier van de ver-

27 Thomassen, 'Kamerbewaarder', 52-53.

28 Ress. SG 24/01/1584 en 15/02/1584. De instructie, vastgesteld 06/03/1585, gedrukt bij Van Riemsdijk, *Griffie*, 175-177.

29 Van Riemsdijk, *Griffie*, 11 noot 1.

30 Res. SG 16/02/1586.

31 N. Japikse, 'De Staten-Generaal van 1576', 38.

32 Van Riemsdijk, *Griffie*, 141.

33 Bijlsma, *Regeeringsarchieven*, 26 en 37.

gadering, maar nam hij bij ziekte van griffier De Hennin ruim een maand lang ook het griffierschap en vervolgens het assistent-griffierschap waar. Omgekeerd werd hij door griffier De Hennin vervangen tussen december 1583 en april 1584 en tussen juni en augustus 1584, toen hij als gezant in het buitenland verbleef. In 1584 overleed hij. Aerssens, nog geen maand griffier, vroeg de Staten-Generaal om ook met het ambt van audiencier van hun vergadering te worden belast, een verzoek dat door de Staten-Generaal werd ingewilligd. Sindsdien werden ook de stukken van de Staten-Generaal die hun regeringsdaden vertegenwoordigden door hun griffier gedepêcheerd.

De regering en de Staten-Generaal correspondeerden in die tijd gewoonlijk in de Franse en de Nederlandse taal. Voor de correspondentie in het Duits was een afzonderlijk secretariaat ingericht. Ook bij de depêchering van brieven in de Duitse taal maakten de Staten-Generaal en de Raad van State van de diensten van dezelfde ambtenaar gebruik. Op 26 oktober 1577 stelden de Staten-Generaal Jan van Langen aan als klerk voor het schrijven van de stukken in de Hoogduitse taal en in mei 1578 bevorderden ze hem tot Staatssecretaris voor Hoogduitse zaken. Van Langen bediende dus de vergadering, maar vanaf mei 1578 ook de gouverneur-generaal en de Raad van State. Naast de griffier en de audiencier voerde hij een zelfstandige administratie. Met behulp van twee Duitse klerken depêcheerde hij de brieven naar het Duitse Rijk, inclusief Lingen en Oost-Friesland, en de Oostzeelanden, evenals de brieven naar Gelderland en Overijssel, hoewel ook de griffier zich daar mee bemoeide. Toen in 1588 een nieuwe Raad van State in werking trad, verviel het Hoogduitse secretariaat en kwamen ook de Hoogduitse depêches onder de verantwoordelijkheid van de griffier.³⁴ Sindsdien werden de brieven in het Duits vertaald door een translateur die als klerk aan de griffie was verbonden.

Vergeleken met de bureaucratie van de latere constitutionele ambtenarenstaat was het ambtelijk apparaat van de Staten-Generaal betrekkelijk klein. Beleid werd ontwikkeld en voor een belangrijk deel uitgevoerd door de gedeputeerden, in de vergadering en vooral in de besognes, conferenties en deputaties, en niet alleen op centraal, maar ook op provinciaal en lokaal niveau.

De griffie van Haar Hoog Mogenden bestond uit een secretariaat en een huishoudelijke dienst. Het secretariaat stond onder leiding van de griffier. Het zorgde voor een goede voortgang van de vergadering. Het organiseerde haar werkzaamheden, de besluitvorming in het algemeen, de archivering en de communicatie van de vergadering met de buitenwereld. De huishoudelijke dienst, die onder leiding stond van de agent, zorgde voor de huishoudelijke zaken van de vergadering en daarmee voor het beheer van gebouw, de faciliteiten, het archief en de bibliotheek. De griffier was de belangrijkste ambtenaar. Formeel was hij niet de baas van de agent (ze kregen beide hun bevelen van de vergadering), maar in griffiezaken was hij zeker zijn meerdere. Hij werd sinds de jaren twintig van de zeventiende eeuw terzijde gestaan door een adjunct, die afwisselend de

34 Van Riemsdijk, *Griffie*, 17-18, 58, 112.

hoedanigheid had van commies en tweede griffier, en die zich ontwikkelde tot de derde topambtenaar van de griffie, naast griffier en de agent.

Over de taken, bijzondere opdrachten en honorering van de belangrijkste ambtenaren, de griffier, de commies en de agent, besliste de vergadering, veelal op propositie van de griffier of van de commissie tot de zaken van de griffie, bij meerderheid. Al bij de eerste organisatie van de griffie had de vergadering algemene voorschriften gegeven, waarbij de orde in de griffie zeer nauwkeurig werd geregeld. Die regels hadden betrekking op de archivering, de registers die moesten worden bijgehouden, de indicering van die registers, de uitvaardiging van de dépêches, het beheer van het archief en de handhaving van de secretesse en kwamen in de loop der tijd verder tot ontwikkeling. De belangrijkste werden opgenomen in de instructies voor de griffier, de commies en de agent³⁵ en andere werden bij resolutie vastgesteld. Van de eenmaal aangenomen regels werd zelden meer afgeweken. Tengevolge van de goede inrichting van de griffie heerste er grote orde in het werk; de regelmaat die bij de werkzaamheden in acht werd genomen, openbaarde zich in de redactie van de resoluties en dépêches en strekte zich ook uit tot de registratuur.³⁶

2.4 De griffier en zijn comptoir

2.4.1 De griffier

De griffier had sinds 1584 twee hoofdtaken: hij was secretaris van de vergadering en audiencier van de regering.

Hij bediende als secretaris de ordinaris en secrete vergaderingen van de Staten-Generaal, tot de commies in 1680 het notuleren van de besluiten van de ordinaris vergadering van hem overnam. Sindsdien hield hij zich vooral bezig met de secrete vergadering en daardoor met de secrete zaken en met de buitenlandse zaken in het algemeen. Hij ondersteunde als secretaris ook de secrete besognes. Vanaf 1670 was hij zelfs verplicht, wanneer de gedeputeerden het verlangden, te verschijnen in alle particuliere besognes en conferenties over staatszaken, die als gevolg van commissoriale resoluties gehouden werden "en dan de retro-acta bij de hand te hebben, die ter zake konden dienen, en, wanneer hij daartoe aangezocht werd, te dienen van consideratiën en bericht."³⁷

Als secretaris van de vergadering was de griffier ervoor verantwoordelijk dat de vergadering goed was georganiseerd, dat het besluitvormingsproces doelmatig en volgens de afgesproken procedures verliep, dat de president en de andere gedeputeerden van de benodigde informatie werden voorzien en dat de beslui-

35 Gedrukt bij: Van Riemsdijk, *Griffie*, 167-206.

36 Van Riemsdijk, *Griffie*, 156.

37 Res. SG 22/12/1670. Van Riemsdijk, *Griffie*, 20. In 1671 en 1672 besloten de Staten-Generaal een besognekamer te laten maken voor resp. de griffier en de commies: res. SG 16/01/1671 en 17/09/1672.

ten en de andere *depêches* werden geconcipieerd, vastgesteld, geregistreerd, opgemaakt en verspreid. Als audiencier van de regering moest hij in het bijzonder die stukken opmaken (*depêcheren*) die van de Staten-Generaal als regering uitgingen, zoals de ratificaties, traktaten en andere akten *in forma*.

De griffier organiseerde de vergadering en het besluitvormingsproces. Hij belichaamde de continuïteit in de vergadering. Hij kende alle dossiers en was vertrouwd met alle procedures. Hij was betrokken bij de voorbereiding, de vaststelling en de uitvoering van alle besluiten en vanaf 1680 van alle belangrijke besluiten. Hij kon veel invloed uitoefenen op de agenda, die door de president alleen na overleg met hem werd vastgesteld, en op de behandeling van de stukken ter vergadering. Hij was (met de raadpensionaris van Holland) de enige die alle vergaderingen bijwoonde. Hij zat aan het benedeneinde van de tafel. Zijn belangrijkste taak was het optekenen van de resoluties in het resolutieboek.³⁸ Vanaf 1637 las hij die resoluties voor aan het begin van de vergadering van de volgende dag, zodat ze door de vergadering konden worden vastgesteld. Hetzelfde deed hij vanaf 1646 met de *depêches* die er het gevolg van waren. Vanaf 1637 liet hij de registratie van de minuitresoluties over aan de commies en weer later aan diens klerken. De commies mocht de griffier vanaf 1643 bij ziekte als secretaris van de ordinaris vergadering vervangen en werd in 1680, toen de griffier zich vooral met de zaken van de secrete vergaderingen was gaan bezighouden, zelf met het extenderen van alle ordinaris resoluties belast.³⁹

Het *ministerie* van de griffier ter vergadering bestond uit meer activiteiten dan het notuleren alleen. Hij opende de zitting met het voorlezen van het gebed, stelde de president de stukken die bij hem waren ingekomen ongeopend ter hand, las die stukken op verzoek van de president in de vergadering voor, staande achter de stoel van de president, en vestigde, na het woord te hebben gevraagd, de aandacht op de retroacta die ter zake konden dienen.⁴⁰

De griffier zag erop toe, dat besluiten genomen werden op het moment dat ze genomen moesten worden. De besluitvorming in de vergadering moest worden afgestemd op de mogelijkheden van degenen die die besluiten moesten uitvoeren en op de besluitvorming in andere organen van de generaliteit en van de provincies. Regelmatig zal de griffier afstemmingsoverleg hebben gevoerd met andere ambtenaren op het Binnenhof. In toenemende mate werd de vergaderweek aan een vast schema gebonden, met vaste momenten voor de ordinaris en secrete vergaderingen, de besognes en de audiënties met de uitheemse ministers, dit alles in aansluiting op de besognes van de andere regerings- en bestuursorganen op het Binnenhof. Het overleg van de Gecommitteerde Raden

38 Art. VIII van de instructie van 19/04/1578, Van Riemsdijk, *Griffie*, 168. De commissie van 12/05/1583 draagt de griffier op "te annoteren ende te enregistreren onse ramingen (besluiten) ende resolutien". Bijlsma, *Regeeringsarchieven*, 44. Als hij verhinderd is neemt de president of een van de andere gedeputeerden het secretariaat waar.

39 NA, Lelyveld, 1.10.53, inv. nr. 20 (gedrukt rekest van B.P. van Lelyveld 20/12/1790, p. 3) en 24.

40 Van Riemsdijk, *Griffie*, 18-19.

van Holland, de ordinaris vergadering van de Staten-Generaal, de secrete vergadering van de Staten-Generaal, de secrete besognes en de andere commissies moesten goed op elkaar aansluiten. Bij de organisatie van hun activiteiten volgden de Staten-Generaal waar mogelijk een vast patroon. Veel generaliteitsactiviteiten werden elk jaar op min of meer hetzelfde tijdstip ontplooid, zoals de behandeling van de generale petitie en de staat van oorlog, het begin van de provinciale dagvaarten en landdagen van de provincies, het vertrek en de terugkeer van de vaste bezendingen, het begin en het einde van de jaarlijkse veldtocht in oorlogstijd, het afhoren van jaarrekeningen en het uitvaren en terugkeren van de Oost-Indische vloot.

De griffier moet ervoor zorgen dat de besluiten correct en tijdig werden uitgevoerd. Op grond van art. VIII van de instructie van 1578 moest hij de uitvoering van de besluiten van de Staten-Generaal bevorderen en bespoedigen en daartoe aan het begin van elke vergadering memoreren wat van de eerder genomen resoluties nog geëffectueerd moest worden en aan het eind welke punten in de volgende vergadering weer op de agenda moesten worden geplaatst.⁴¹ Ook buiten de vergadering hield de griffier in de gaten of degenen die de vergadering iets moesten leveren dat ook tijdig en genoegzaam deden. Dat gold voor iedereen die van de vergadering een verzoek had gekregen om informatie te verstrekken of opheldering te geven, voor geëffectueerden en gedeputeerden die moesten rapporteren, voor generaliteitscolleges en -ambtenaren die een opdracht moesten uitvoeren en in het bijzonder voor de Staatse gezanten in het buitenland. Als het erop leek dat een opdracht niet overeenkomstig de wens van de vergadering werd uitgevoerd dan stuurde hij bij, in veel gevallen via een informele brief.

De griffier was verantwoordelijk voor de inventarisatie van het archief en de indicering van de registers. Hij moest zelf de resoluties marginaliseren ("den sin sommierlick in margine ... annoteren"⁴²), maar liet de indicering van de registers over aan de agent. Er ontwikkelde zich na de dood van agent De Heijde in 1676 een taakverdeling waarbij de griffier ten behoeve van de voortgangscontrole de minuten indiceerde en de agent ten behoeve van het opzoeken van retroacta het register. De griffier ontwikkelde de index die hij op de minuten maakte vervolgens tot een toegang die ook goed voor het opzoeken van de retroacta kon worden gebruikt. Deze indices, die hij op eigen kosten vervaardigde, gingen deel uitmaken van zijn particuliere archief.⁴³

De griffier moest erop toezien dat de besluiten en de andere depêches werden geconcipeerd, vastgesteld, geregistreerd en opgemaakt. Hij was belast met het concipiëren, uitwerken (extenderen) en registreren van de besluiten van de vergadering en van de akten, brieven en andere depêches die daarvan het gevolg waren. Hij moest ervoor zorgen, dat de uitgaande stukken van

41 Zie het achtste artikel van de instructie van de Staten-Generaal voor hun secretarissen van 19 april 1578: Bijlsma, *Regeeringsarchieven*, 168

42 Art. 14 van de Instructie voor de griffier van 1646, bij: Van Riemsdijk, Griffie, 186.

43 Zie hfdst. 5, par. 3.

de Staten-Generaal, op de juiste manier geredigeerd, werden gedepêcheerd. Veel depêches werden door hem opgesteld en ze werden allemaal door hem ondertekend. Hij mocht volgens een vast, door de Staten-Generaal vastgesteld tarief depêchegeld in rekening brengen voor het depêcheren van apostillen en appointementen, commissies en andere akten en kopieën. Een lijst met typen depêches en voor de depêchering ervan in rekening te brengen tarieven was opgenomen in de instructies van 1578 en 1646.⁴⁴ De griffier inde ook het recht op de militaire paspoorten, totdat dit bij het aantreden van Willem IV overging op diens secretaris.⁴⁵

De griffier organiseerde en onderhield de interne en externe communicatie van de vergadering. Hij ontving de ingekomen stukken, voorzag de president en de andere gedeputeerden van de benodigde informatie, las in de vergadering de ingekomen stukken voor en bij resumptie de resoluties en de depêches. Hij was degene die de voorzitter en de andere gedeputeerden op basis van een grondige kennis van de retroacta de noodzakelijke beleidsinformatie verschafte. Hij onderhield de contacten met de commissies en conferenties en alle andere actoren die in de besluitvorming een rol speelden. Hij onderhield ook via zijn particuliere correspondentie de communicatie van de vergadering met de buitenwereld. Hij bepaalde binnen zekere grenzen welke informatie van de vergadering naar de uitvoerenden ging en omgekeerd en dus ook op welk moment bepaalde zaken in de vergadering aan de orde konden komen.

De griffier onderhield de formele en informele communicatie tussen de organen van de regering en in het bijzonder met de Prins en de raadpensionaris van Holland. Het lijkt er zelfs op dat Hendrik Fagel de Oude in zaken die zowel op het terrein van de Staten-Generaal als op het terrein van de Prins lagen aan de Prins secretariële ondersteuning en adviezen verleende. In het archief Fagel supplement treffen we vooral over de jaren 1750-1752 veel stukken aan over zaken die aan de stadhouder zijn opgedragen, met name met betrekking tot Suriname, de VOC en het buitenlandse beleid. In het griffiersarchief openbaart Hendrik Fagel de Oude zich als de spil in het driehoeksoverleg met de Prins en de raadpensionaris. In de jaren 1785-1787, toen Willem V in Nijmegen verbleef, lijkt die spilfunctie bijna op een persoonlijk bewind. In het archief over die jaren treffen we stukken aan die normaal gesproken deel uitmaakten van het archief van de Staten-Generaal.

De griffier onderhield de formele en informele communicatie met de Staatse gezanten in het buitenland. Terwijl de raadpensionaris van Holland als minister van buitenlandse zaken van de Republiek optrad, kreeg de griffier, althans na de dood van Johan de Witt in 1672, de leiding over het diplomatieke apparaat en

44 Van Riemsdijk, *Griffie*, 31 en 43-44. De depêchegelden voor de Hoogduitse depêches werden aanvankelijk geïnd door de secretaris voor de Hoogduitse depêches, wiens functie in 1588 opging in die van de griffier, *ibid.* 17. De tarieflijsten bij *ibid.* 169 en 189-192.

45 [Hendrik Fagel de Oude], *Eenige Remarques op den Brief van de Generaliteits Rekenkamer anno 1755*, NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 592 nr. 20.

werd hij *de facto* het ambtelijk hoofd van de diplomatieke dienst.⁴⁶ In die hoedanigheid werkte hij nauw samen met de raadpensionaris en de Prins, die beiden officieel geen rol in de buitenlandse betrekkingen mochten spelen. Die status kon hij krijgen doordat hij de officiële correspondentie van de Staten-Generaal met de gezanten voerde en daarnaast informele briefwisseling en brieven wanneer nodig doorzond aan de raadpensionaris en de Prins. Voor een belangrijk deel bepaalde hij wat waar en wanneer aan de orde werd worden gesteld. Duidelijke taal spreken passages in brieven die Willem van Haren, gedeputeerde te velde, in 1747 en 1748 aan griffier Hendrik Fagel de Oude schreef, “van vrind tot vrind, nadien de materie anders te delicaat zou zijn.”⁴⁷ “Ik neem de vrijheid deese brief aan haar HoMo geadresseerd vooraf onder het oog van Uwe Ed. Gestr. te brengen, met versoek de goedheid te willen hebben deselve te produceren indien Uwe Ed. Gestr. mag oordeelen dat zulks eenigszins met ‘s Lands dienst of voordeel overeenkomt.” Of: “Ik neem de vrijheid van Uwe Ed. Gestr. te zenden een missive van mij aan haar Ho.Mo. hiernevensgaande, stellende aan Uwe Ed. Gestr. oordeel of deselve goedvind dat deselve worde gelezen in de vergadering, in een Besoigne, of alleen bij wijze van remarque gecommuniceerd.”⁴⁸ Ook benaderde de griffier gedeputeerden en gezanten persoonlijk als hijzelf informatie nodig had. Zo vroeg Hendrik Fagel de Oude op een door hem geconcipeerde brief aan de koning van Pruisen het advies van ambassadeur Brantsen, een advies dat hij vervolgens ook ter harte nam.⁴⁹

De griffier gaf leiding aan de griffie en zag toe op het goede verloop van de administratieve processen. Hij gaf leiding aan de klerk-directeur, zijn andere eerste klerk, zijn extraordinaris klerken en zijn domestieke klerken, klerken die niet door de Staten-Generaal maar door hemzelf werden betaald. In de zeventiende eeuw waren er twee extraordinaris klerken, in de eerste helft van de achttiende eeuw zeven, acht of negen, in de jaren 1745-1748 werd hun aantal stapsgewijs verhoogd van negen naar dertien en in 1792 werd hun aantal naar 12 teruggebracht. Het aantal klerken steeg echter minder dan deze cijfers suggereren. Door de inzet van domestieke klerken had de griffier in 1669 al elf klerken.⁵⁰ Verhoging van het aantal extraordinaris klerken kon gepaard gaan met een vermindering van het aantal domestieke klerken, zoals in de jaren 1745-1748 het geval was.⁵¹

Het traktement van de griffier werd in 1599 vastgesteld op 1800 gulden per jaar. Musch kreeg er 300 gulden bij voor huishuur. In 1652 werd het traktement verhoogd tot 4000 gulden. Daar kwamen nog de huishuur van 300 bij, een recognitie van de VOC van 300, de depêchegelden (vaste rechten die de griffier mocht heffen van belanghebbenden voor aanstellingsbrieven en andere beschikkingen

46 Van Riemsdijk, *Griffie*, 9-32.

47 Van Haren aan Fagel 13/08/1747, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nr. 1.

48 Van Haaren aan Fagel 14/01/1748, 15/01/1748, als boven.

49 NA, Fagel suppl., 1.10.94, 28.15 Pruisen.

50 Res. SG 28/12/1669.

51 Vries, ‘Klerken’, 36.

van de Staten-Generaal die door hem gedepêcheerd werden) en het aandeel van de griffier in de schrijflonen. Dat laatste was zijn belangrijkste inkomstenbron. Van alles wat zijn klerken met hun schrijfwerk verdienden kreeg hij de helft. Van een deel van die opbrengst besteedde hij het grootste deel van zijn schrijfwerk uit aan zijn domestieke klerken.⁵² In 1792 werd het systeem van schrijflonen door een systeem van vaste traktementen vervangen. Afschaffing van het schrijflon werd voor de griffier gecompenseerd met een verhoging van zijn traktement met 20.000 tot 24.000 gulden. De griffier lijkt zijn zorg voor het archief sindsdien beperkt te hebben tot die activiteiten waar hij krachtens zijn instructie of bijzondere resoluties van de Staten-Generaal toe was verplicht.

2.4.2 *De eerste expediërende klerken*

De griffier van de Staten-Generaal werd aanvankelijk geassisteerd door klerken van de provincie aan wie de vergadering gastvrijheid verleende. In 1582 gaven de Staten-Generaal hun secretaris (griffier) opdracht twee klerken aan te nemen om de depêches te schrijven.⁵³ Toen het aantal klerken zich uitbreidde, werden deze twee klerken, die door de griffier werden voorgedragen en onder zijn bevelen stonden, ordinaris klerken, eerste klerken of opperklerken, genoemd. Ze gaven leiding aan de andere klerken in het comptoir van de griffier. Sinds 1670, toen de oudste eerste klerk belast werd met de functie van klerk-directeur, en daarmee met het depêcheren van de ordinaris depêches voor de gezanten in het buitenland, was het expediëren van de secrete stukken bij uitstek de taak van de tweede expediërende klerk. De eerste klerken bekleedden tevens de functie van ontvanger van twee generaliteitsfondsen.

2.4.3 *De klerk-directeur en zijn comptoir*

Vooral door de intensivering van het diplomatieke verkeer liepen de bedragen die voor het kopiëren van staatsstukken moesten worden uitgegeven, steeds hoger op. De bezuinigingen op de schrijflonen die HHM in 1661⁵⁴ hadden doorgevoerd, sorteerden onvoldoende effect. In 1669 besloten ze daarom in navolging van Holland⁵⁵ de drukpers ook ten behoeve van het eigen apparaat te gebruiken en niet meer uitsluitend voor de vermenigvuldiging van stukken die onder de aandacht van het publiek moesten worden gebracht. Alle resoluties, akten en andere stukken waarvan vijf of meer exemplaren nodig waren, zouden voortaan niet meer door de klerken, maar door de drukker worden vermenigvuldigd. Deze bepaling had voornamelijk betrekking op die retroacta van de Staten-Generaal die men de Nederlandse gezanten in het buitenland tot dan toe in afschrift had toegestuurd:

52 De inzet van deze domestieke klerken was ook elders gebruikelijk. Zie bijvoorbeeld: Van Maanen, 'Leidse stadhuis klerken', 84.

53 Res. SG 05/04/1582, *Resolutiën*, III, 321, nr. 12.

54 Res. 15/09/1661.

55 Res. Gecomm. Raden 14/09/1669. De Fransen schreven de maatregel van de Staten-Generaal toe aan De Witt: *Memoire pour De Bonrepaux*, dec. 1699 in : André et Bourgeois, *Recueil des Instructions*, XXII, Hollande, dl. II (1698-1730) 102.

ordinaris en secrete resoluties, diplomatieke nouvelles (publieke gezantschapsberichten) en memories van buitenlandse gezanten in Den Haag.⁵⁶

In verband met deze maatregel committeerden de Staten-Generaal in 1670 de oudste eerste klerk van de griffier op diens voordracht als de klerk die de directie zou hebben om de resoluties, inkomende brieven en memories van gezanten en dergelijke aan de ordinaris drukker te overhandigen om te laten drukken en ze na gedrukt te zijn op de respectievelijke postdagen te versturen aan de Staatse gezanten in het buitenland.⁵⁷ Sindsdien was het steeds de oudste eerste klerk van de griffier die als klerk-directeur of directeur van de buitenlandse correspondentie met behulp van zijn onderklerken de Staatse gezanten van gedrukte resoluties en nouvelles voorzag.⁵⁸ De griffier of de commies oefende daarbij controle uit. Drukker Scheltus mocht volgens de bepalingen van zijn contract niets vermenigvuldigen waarop niet door de commies of de griffier was aangekend: 'fiat ... exemplaren'.

Als bezuinigingsmaatregel had het besluit om resoluties en nouvelles te laten drukken geen effect. Hoe meer men liet drukken, hoe langer het drukken duurde en hoe groter dus de behoefte was om alvast maar te kopiëren. De gezanten hadden de stukken sneller als ze *onder dictamen* door een aantal onderklerken werden afgeschreven, dan wanneer ze eerst moesten worden afgeschreven en daarna nog eens moesten worden gedrukt. Alleen in de eerste paar jaren kregen de gezanten de stukken uitsluitend in gedrukte vorm. Maar in 1675 werd er alweer voor het afschrijven van stukken voor gezanten gedeclareerd. Na de Grote Vergadering van 1716-1717, waar de hoge kosten van de schrijflonen opnieuw op de agenda stonden, werd aan de resolutie van 1669 weer een tijdje de hand gehouden. Maar van lieverlee begon men toch weer afschriften te versturen, steeds meer afschriften aan steeds meer gecommitteerden, gedeputeerden, buitengewone gezanten en ambassadeurs. Degenen die geen geschreven resoluties kregen (en dat werden er dus steeds minder), stuurde men direct na hun verschijnen een exemplaar van de gedrukte afleveringen toe, althans van die afleveringen die men voor hen nuttig achtte. In 1785 kregen de extraordinaris envoyées in Wenen en Brussel zowel de gedrukte als de geschreven resoluties toegezonden en hetzelfde gold in 1786 voor de gedeputeerden in Friesland.⁵⁹

Om tijdig aan alle kopieeropdrachten te kunnen voldoen, schakelde de klerk-

56 In het gezantschapsarchief van Boreel (arch. 'Overige gezanten en legatiearchieven diversen' inv. nr. 4611) bevindt zich een band waarin de gedrukte secrete resoluties van de periode 11 december 1670 - 23 januari 1671 zijn opgenomen, die, blijkens het onderschrift in een oplage van 25 exemplaren moeten zijn verspreid. Een pak secrete dépêches over de periode 1759-1765 wordt aangetroffen in arch. SG inv. nr. 12160.

57 Res. SG 04/02/1670: commissie voor Henrick van der Vliet, een van de klerken van griffier Ruijsch.

58 Nouvelles waren de nieuwsberichten (de ordinaris brieven) van de gezanten aan de Staten-Generaal.

59 'Memorie van de Generaliteitsrekenkamer' in: *Generaal rapport van de Commissie van het Financieuzen*, bijl. A par. 14, 70-78.

directeur al gauw onderklerken van de provinciale klerken in. In 1785 waren dat er zes à zeven.⁶⁰ Men ging na verloop van tijd spreken van het comptoir van de klerk-directeur, een vierde comptoir naast die van de griffier, de commies en de provinciale klerken.⁶¹ Het werd ook wel het Groot Comptoir genoemd.⁶² In 1790 nam de commissie tot het financieewezen van de Generaliteitsrekenkamer de aanbeveling over om de resolutie van 24 oktober 1669 te vernieuwen en de klerk-directeur geen andere schrijflonen te vergoeden dan van stukken die eens geschreven zijn om gedrukt te worden.⁶³

2.4.4 De ontvangers

Een van de klerken van de griffier, meestal een van zijn twee eerste klerken, werd sinds 1680 aangewezen als ontvanger van de exploiten en sinds 1695 tevens als ontvanger van de octrooien om te testeren. In die hoedanigheden beheerde hij het fonds van de boeten die werden betaald door partijen die niet op goede gronden bij de Staten-Generaal in beroep waren gegaan (de boeten van *'t fol appel*) en het fonds van de rechten die werden betaald door degenen die bij uiterste wil wilden beschikken over leengoederen in Vlaanderen.⁶⁴ Uit deze fondsen deden de Staten-Generaal betalingen die ze buiten de gewone boekhouding wilden houden. De griffier zelf nam beide rekeningen op. De rekeningen van deze klerken-ontvangers over de periode 1686-1786 zijn in het archief van de Staten-Generaal bewaard gebleven.⁶⁵ In 1727 kwam er een derde fonds bij. Vanaf dat jaar werd op de Turkse paspoorten behalve het depêchegeld voor de griffier ook een belasting geheven ter bestrijding van de kosten voor de bescherming van koopvaardijsschepen tegen kapers uit Algiers, Tunis, Tripoli en Saleh. Deze vrijgeleiden werden door de Admiraliteitscolleges afgenomen van de ontvanger-generaal van de Turkse paspoorten en vervolgens ingevuld en uitgegeven. Ook de inning van deze extra heffing werd aan een van de eerste klerken van de griffier opgedragen en wel, vanaf 1730, dezelfde die ook de andere fondsen beheerde. Van de rekeningen van deze ontvangers-generaal van de rechten der Turkse paspoorten is de administratie niet bewaard gebleven.

2.4.5 De klerk van de patenten en de cijfers en de translateurs⁶⁶

De griffier vertrouwde aan één van zijn ordinaris klerken de vercijfering en ontcijfering toe van geheime brieven. Deze klerk werd de klerk van de cijfers genoemd. Omdat ook militaire patenten in cijfer gesteld waren, was deze klerk in tijden waarin die patenten door de Staten-Generaal werden afgegeven (1651-1672 en

60 Vries, 'Klerken', 32.

61 Vries, 'Klerken', 30-31.

62 Vries, 'Klerken', 32.

63 'Memorie van de Generaliteitsrekenkamer' in: *Generaal rapport van de Commissie van het Financieewezen*, bijl. A, par. 14, 80.

64 Van Riemsdijk, *Griffie*, 68-70. Zie hfdst. 3 par. 12.4.

65 Arch. SG inv. nrs. 12510-12520.

66 Van Riemsdijk, *Griffie*, 64-67.

1702-1747) ook patentmeester, degene die de patenten depêcheerde; hij heette dan de klerk van de patenten en de cijfers.⁶⁷ Bovendien registreerde deze klerk vanaf 1651 ook de militaire verloven, tot 23 december 1664, toen de registratie van de verloven door de Raad van State werd overgenomen. In het algemeen gesproken werd de klerk van de cijfers belast met het afschrijven van secrete stukken en het bijhouden van het register van secrete resoluties. Verscheidene klerken van de cijfers, die een behoorlijke talenkennis moesten hebben, fungeerden bovendien als *translateur* in de Hoogduitse, Engelse en soms Latijnse taal.⁶⁸

Het in code schrijven, vertcijferen of 'in het cijfer stellen' van brieven die geheim moeten blijven was en is met name in de diplomatie en de oorlogvoering een algemeen gebruik. Ook de Staatse gezanten voerden hun geheime correspondentie met de Staten-Generaal, de griffier, de raadpensionaris en de prins van Oranje in een cijfercode, waarbij ze met behulp van een codeboek meestal veel voorkomende namen en begrippen door bepaalde cijfercombinaties vervingen.⁶⁹ In verschillende gezantenarchieven zijn dergelijke codeboeken of cijfers bewaard gebleven. De griffier beschikte over een grote verzameling, waarvan we er een stuk of zestig nog in het griffiersarchief aantreffen.⁷⁰

Behalve de vertcijferde brieven van de eigen gezanten probeerden de Staten-Generaal ook die van de buitenlandse gezanten aan hun regeringen te ontcijferen. In 1738 werd Pierre Lyonnet, die vooral bekend is geworden als graveur en naturalist, klerk van de cijfers en de patenten. Hij slaagde erin rond 1750 de geheime codes te kraken waarvan de Engelse, Franse en Pruisische diplomaten gebruik maakten. Sindsdien ontcijferde hij op hun postdagen in de zogenaamde Zwarte kamer op het postkantoor in Den Haag de gecodeerde brieven van de gezanten aan de koningen van Engeland, Frankrijk en Pruisen. Na ontcijfering werden de zegels hersteld, de enveloppen gesloten en de brieven zonder vertraging met de postkoets meegegeven. Vanaf 1753 werkte Lyonnet nauw samen met zijn neef en vriend Samuel Croiset, postmeester van de Staten van Holland, klerk van de cijfers, die hem door de griffier als adjunct was toegevoegd. Croiset zou hem na zijn dood in 1789 opvolgen als klerk van de cijfers. De functie had toen veel van zijn glans verloren: de gezanten van Engeland en Frankrijk hadden inmiddels lont geroken en verstuurden hun brieven niet meer via het Haagse postkantoor en de patenten werden toen al weer enkele jaren afgegeven door de prins van Oranje. In het archief Fagel zijn zevenentwintig banden met ontcijferde brieven uit de periode 1751-1767 bewaard gebleven en een groot aantal bundels met ontcijferde brieven van de gezanten van Frankrijk en Pruisen uit de perioden 1751-1767 en

67 Japikse, 'De Staten-Generaal in de achttiende eeuw', 120.

68 Als eerste werd in 1651 Willem van Belle, de klerk van de griffier die de secrete resoluties registreerde en vermoedelijk ook het cijfer beheerde, belast met het depêcheren en registreren van de patenten en het bijhouden van de staat van de bezettingen en het register van de militaire verloven. Hij werd opgevolgd door Pieter van Peene, die ook als klerk van de cijfers fungeerde, het netregister van secrete resoluties bijhield en secrete stukken kopieerde, maar als patentmeester werd aangesteld.

69 Zie De Leeuw, *Cryptology*.

70 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nrs. 1207-1266.

1777-1788 en een omslag met ontcijferde brieven van de Franse gezant over de jaren 1788-1791.⁷¹

2.4.6 *Andere klerken van de griffier; domestieke klerken*

In de zeventiende eeuw schreven generaliteitsklerken ook voor de Raad van State en de Generaliteitsrekenkamer "alle zodanige Resolutiën, die in de deliberatiën van die Collegiën van dienst konden wezen."⁷² Maar sinds de Staten-Generaal hun ordinairis resoluties lieten drukken en aan ieder college een exemplaar lieten bezorgen, werd het schrijven van die resoluties afgeschaft.⁷³

Klerken werden ook wel in andere zaken ingezet. De klerk Willem van Belle was 1^e klerk van de Munsterse ambassade en schreef ook het verbaal⁷⁴; de klerk Borth schreef in Den Haag de Munsterse stukken af en werd in 1648 geautoriseerd om in de gemeenschappelijke besognes van de Admiraliteit te bedienen⁷⁵ en werd als amanuensis ingezet in de drie commissies in 1666 naar Texel en Zeeland. Na zijn overlijden in 1667 kreeg de klerk Wijs opdracht de verbalen van deze commissies over te nemen van zijn weduwe en erfgenamen.⁷⁶

De directeur mocht ook zelf generaliteitsklerken in dienst nemen om schrijf- en registratiewerk voor hem te verrichten. Ook deze klerken werden op basis van geleverd werk gehonoreerd, door de griffier en als het om schrijfwerk voor de vergadering ging door de Staten-Generaal.⁷⁷ Onder de Fagels hielpen deze domestieke klerken ook bij de ontsluiting van het archief en maakten ze op eigen kosten van de griffier afschriften voor diens bibliotheek. In 1675 waren ze met z'n tien.⁷⁸

71 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nrs. 5177-5280.

72 Al in 1597 wordt hierover een resolutie genomen: "Is goetgevonden en geresolveert, dat men de agent Rameth sal belasten, soe wanneer eenige resolutie by de heeren Staten Generael werdden genomen, finantie aengaende, tzy by ordonnantie oft anderssins by repartitie, deselve resolutien van tijt tot tijt oft ten minsten alle weken eens te stellen in handen van tesorier De Bie, om den Raedt van State in voirvallende saken daarmede te moegen dressereren ende dirigeren, volgende Haer E. versuicken, ende van zijn gedan debvoir den greffier alle Maendage des smorgens voir den inganck van de vergaderinge te don blijcken by de exhibitie van het memoriael-bouck, by hem daarvan te houden": res. SG 19/08/1597, Resolutien IX 365 nr 3.

73 'Memorie van de Generaliteitsrekenkamer' in: *Generaal rapport van de Commissie van het Financiewezen*, bijl. A, 81.

74 Res. SG 04/08/1651.

75 Res. 08/07/1648. Hij deed dit werk nog in 1656.

76 Res. SG 26/05/1667.

77 De particuliere klerken door griffier Musch aangenomen leggen de eed af: res. SG 29/04/1648; Louis van der Cruyce, aangenomen als particulier klerk door de griffier Musch, legt de eed af: res. SG 19/11/1648.

78 Blijkens de declaratie van commies Spronssen van 1675 in NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nr. 381.

2.5 De tweede griffier of commies en zijn comptoir⁷⁹

In 1621 stelden de Staten-Generaal Johan van Goch als adjunct-griffier aan, omdat griffier Aerssens assistentie nodig had vanwege zijn hoge ouderdom en omdat de hoeveelheid werk bijna was verdubbeld door de uitbreiding van de buitenlandse betrekkingen. Goch, die Aerssens vooral hielp met het opmaken van de *depêches*⁸⁰, werd in 1623 tweede griffier en volgde in 1627 Aerssens op als griffier. Wie na hem de griffier heeft geassisteerd is niet bekend, maar waarschijnlijk is dat commies Johan Spronssen geweest, wiens hand al in de minuut-resoluties van 1631 en 1632 voorkomt en die door Cornelis Musch in 1637 met toestemming van de Staten-Generaal werd aangenomen om de *depêches* te bespoedigen en afschriften van resoluties en bijlagen voor de Staatse gezanten in het buitenland te kopiëren.⁸¹

Al gauw liet de griffier het kopiëren van stukken voor de gezanten aan een of meer van zijn klerken over en zette hij de commies voor gewichtiger taken in. In 1643 werd bepaald, dat de commies bij afwezigheid van de griffier de vergadering zou bijwonen en de resoluties zou registreren, zonder de *depêches* te mogen tekenen.⁸² Dat voorbehoud verviel in 1646, doordat toen in de instructie van de griffier de bepaling werd opgenomen, dat de agent of een van de gezworen klerken (de commies) bij afwezigheid van de griffier niet alleen de notulen zou houden, maar ook de stukken zou tekenen.⁸³

In 1672 werd de toenmalige commies tot tweede griffier bevorderd. Ook later kwam dat wel voor; soms werd meteen in plaats van een commies een tweede griffier aangesteld. De tweede griffier had dezelfde bevoegdheden als de commies, met dien verstande dat hij de *depêches* niet 'in absentie van de griffier', maar onder eigen naam tekende.

In 1680 werd in de instructie voor de commies bepaald, dat hij toegang zou hebben tot alle vergaderingen van Haar Hoog Mogenden om de resoluties op te tekenen, wanneer hem dat door de president of door de griffier werd gelast.⁸⁴ De commies nam zo het extenderen van de ordinariis stukken over van de griffier⁸⁵, die zich nu vooral met secrete en commissoriale zaken en dus met de buitenlandse zaken bezig ging houden. De commies mocht als plaatsvervangend griffier ook de stukken tekenen onder bijvoeging van de woorden 'in absentie van den griffier'.⁸⁶

79 Van Riemsdijk, *Griffie*, 28-32.

80 Res. SG 17/08/1621, *Resolutiën NR*, V, 253-254, nr. 1599.

81 Res. SG Zijn handschrift in de minuten van de ordinariis resoluties van 15/01/1632 en in de minuut van de brief van de Staten-Generaal aan Zeeland van 23/10/1632 in arch. SG 12548.201.

82 Res. SG 30/05/1643.

83 Van Riemsdijk, *Griffie*, 2.

84 Instructie François Fagel 03/09/1680.

85 Gedrukt rekest van B.P. van Lelyveld 20/12/1790, p. 3, arch. van Lelyveld inv. nr. 20; *ibid.* 24.

86 Van Riemsdijk, *Griffie*, 29-30.

De commies richtte zich dus vooral op de ondersteuning van de ordinaris vergadering en de binnenlandse zaken. Door het gewicht van deze bezigheden werd hij naast de griffier en de agent de derde topambtenaar van de griffie, al bleef hij functioneel ondergeschikt aan de griffier.

Sinds 1744 werd het regel, dat de meeste ordinaris resoluties werden geëxtendeerd door de klerk van de commies of de tweede griffier.⁸⁷ Vanaf 1749 nam de oudste klerk van de commies het notuleren van de ordinaris vergaderingen geheel van de commies (tweede griffier) over.⁸⁸

De commies kreeg aanvankelijk een jaarwedde van 1000 gulden. Dat werd in 1651 verhoogd tot 1600 gulden. Bovendien kreeg hij de helft van de schrijflonen van zijn klerken en vanaf 1792 in plaats hiervan een vergoeding van 6000 gulden per jaar.

In 1655 werden aan de commies twee klerken toegevoegd.⁸⁹ Zij deden allerlei schrijfwerk en hielpen hem vanaf 1680 bij de extensie van de ordinaris resoluties. Dat andere schrijfwerk bestond voor de oudste klerk (althans in 1791) uit het kopiëren van de relevante resoluties, de nouvelles en andere brieven en bijlagen voor de ambassadeur in Constantinopel en van de resoluties die van belang waren voor de ontvanger-generaal. In 1791 besloten de Staten-Generaal het aantal klerken van de commies tot één terug te brengen.⁹⁰

2.6 De agent en de huishoudelijke dienst

2.6.1 De agent⁹¹

De agent was aanvankelijk belast met de expeditie van de dépêches en het toezicht op het personeel, maar toen dit werk onder Aerssens aan de eerste klerk van de griffier was toevertrouwd, ontwikkelde zijn functie zich tot hoofd van de huishoudelijke dienst, archiefbeheerder en ceremoniemeester van de Staten-Generaal.

Als hoofd van de huishoudelijke dienst was hij verantwoordelijk voor de huisvesting en de faciliteiten van de vergadering van de Staten-Generaal en van haar gasten. In die hoedanigheid gaf hij leiding aan de deurwaarders, de meubelbewaarder, boden en de vuurstookster en deed hij zaken met de leveranciers van kaarsen en papier. Zijn competentiegeschillen met de hofmeester werden pas in 1678 beslecht.

Als beheerder van het archief was de agent ervoor verantwoordelijk dat het in

87 Secr. res. SG 20/12/1790, 17/01/1791, bij Van Riemsdijk, *Griffie*, 103.

88 Als noot 89.

89 In ieder geval worden er in dat jaar twee beëdigd: res. SG 09/10/1655 en 30/12/1655. De commies had in 1646 in ieder geval nog geen eigen klerken: res. SG 13/12/1646.

90 Secr. res. SG 17/01/1791.

91 Van Riemsdijk, *Griffie*, 37-40.

goede, geordende en toegankelijke staat was en bleef. Hij moest ervoor zorgen dat de stukken die de rechten van de staat belichaamden veilig en duurzaam werden bewaard, dat de resolutieregisters en de andere registers bijgehouden en geïndiceerd werden, dat de inventaris van het archief *up to date* was, dat de stukken die als retroacta moesten dienen opgezocht werden en aan de gedeputeerden ter hand gesteld en dat de vergaderstukken na de vergadering werden opgeborgen. Na 1678 liet de agent de meeste van deze werkzaamheden over aan de deurwaarder van de griffie. Wel werd de agent in 1679 nog het beheer van de bibliotheek van de Staten-Generaal opgedragen.⁹²

De opeenvolgende agenten maakten in de periode 1619-1677 verscheidene inventarissen van het archief en van de secrete kas. In 1619, toen Aerssens over de slechte bewaarcondities van het archief de alarmklok luidde, gaven de Staten-Generaal opdracht aan agent Falckenburch (1605-1629) en eerste klerk Van der Burch om de papieren en archieven van de generaliteit te ordenen en er een "pertinenten inventaris wel gequoteerd, gedistingueerd en ordelijk gedisperseerd" op te maken.⁹³ Deze inventaris is niet bewaard gebleven. De oudste inventaris die wel bewaard is gebleven is de inventaris van agent Van der Burch (ook: Verburg; 1629-1653) van 1635.⁹⁴ Aanleiding was een brand in de Franse Kerk.⁹⁵ Van der Burch moest het archief hals over kop in veiligheid brengen; de sporen van het bluswater zijn nog zichtbaar in de minuutresoluties. Daarna was hij vier maanden bezig om het archief weer op orde te brengen en te inventariseren.⁹⁶ In 1644 vloog de Franse Kerk opnieuw in brand. Alleen de muren bleven staan.⁹⁷ Van der Burch had nu drie maanden nodig om het archief in veiligheid te brengen, weer ordelijk op zijn plaats te brengen en er een inventaris op te maken. De inventaris van 1644 heeft de vorm van een aanvulling op die van 1635.⁹⁸ Na de bouw van de nieuwe griffie in 1655-1656 liet agent De Heijde (1653-1678) de nieuwe deurwaarder van de griffie Van der Swaen alle papieren en charters bundelen en naar de nieuwe griffie overbrengen.⁹⁹ Nog in hetzelfde jaar voltooide hij met hulp van Van der Swaen een nieuwe inventaris, die ook de inhoud van de Loketkas ontsloot en tot 1677 *up to date* werd gehouden.¹⁰⁰ In 1658 kreeg hij van de Staten-Generaal opdracht de secrete

92 De catalogi in arch. SG inv. nrs. 12688-12693.

93 Res. SG 02/08/1619; Van Riemsdijk, *Griffie*, 127.

94 Arch. SG inv. nr. 12667.

95 Over deze brand zie Calkoen, 'Het Binnenhof', 129-130.

96 Van Riemsdijk, *Griffie*, 128; res. SG 14/11/1635; ordonnantie van betaling van de Raad van State 16/11/1635.

97 Over de brand zie Van der Klooster, 'Hofkapel', 29. Zie ook res. SG 27/05/1644 vlg. Van Riemsdijk, *Griffie*, 128

98 Inventaris Verburch, ca 1647, arch. SG inv. nr. 12671 (modern afschr.; aanvulling op 1635).

99 Ress. SG 12/02, 30/07, 23/10, 16/12-1655, 05/09, 12/09, 13/09, 26/09, 04/10/1656, 17/01 en 22/01/1657. Over de lokatie van de nieuwe griffie zie Calkoen, 'Het Binnenhof', 112.

100 'Inventaris', De Heijde, 1656. De Heijde vraagt en krijgt hiervoor een beloning: ress. SG 04/10/1656, 17/01/1657 en 22/01/1657.

kas te inventariseren.¹⁰¹ Die inventarisatie ging gepaard met een omwerking van het archief en vooral van de series resoluties. De Heijde was er samen met commies Spronssen en met medewerking van deurwaarder De Swaen met tussenpozen ruim elf jaar mee bezig.¹⁰² In 1677, toen het archief aanzienlijk was uitgebreid, maar door zijn eigen toedoen ook een ander aanzien had gekregen, maakte De Heijde een nieuwe archiefinventaris, waarvan een exemplaar door griffier Fagel tot 1729 zou worden bijgehouden. Deze inventaris zou tot 1962 als de toegang op de loketkas fungeren.¹⁰³ Het was de laatste inventaris die door De Heijde werd gemaakt. De ontsluiting van het archief werd na zijn overlijden in 1678 de taak van de deurwaarder van de griffie.

Het toegankelijk houden van het archief omvatte ook het bijhouden en het indiceren van de registers. De agent moest de klerken voorzien van de stukken die moesten worden geregistreerd, zodat de stukken met regelmaat in de verschillende registers werden afgeschreven, en ervoor zorgen dat de registers die waren voltooid werden ingebonden en aan de serie in het archief werden toegevoegd.¹⁰⁴ Vanaf 1597 had hij - in eerste instantie onder de verantwoordelijkheid van de griffier - de taak om op het resolutieregister van het afgesloten jaar een 'handboek' te maken. Agent Ramet (overleden in 1605) vervaardigde afzonderlijke manualen of memorialen (inhoudstafels) over de jaren 1589-1599. Nadien werd deze taak opgevat als het maken van een index in het resolutieregister. Deze index was aanvankelijk summier, maar werd onder agent Van der Burch uitgebreid en onder diens opvolger, De Heijde, vervolmaakt. De Heijde kreeg bij zijn aanstelling in 1653 de verantwoordelijkheid voor het marginaleren en indiceren van de resolutieregisters van het afgelopen jaar, maar indiceerde in opdracht van de Staten-Generaal ook met terugwerkende kracht alle netregisters van ordinair en secrete resoluties die in het verleden geen of geen bruikbare index hadden gekregen. Ook deze taak werd na het overlijden van De Heijde aan de deurwaarder gedelegeerd.

De agent moest de retroacta opzoeken en bezorgen die dienstig konden zijn in de beraadslagingen. Elke dag legde hij voor het begin van de vergadering de vergaderstukken voor de stoel van de voorzitter op tafel. Hij zocht desgevraagd voor de voorzitter en de andere gedeputeerden stukken op die bij de behandeling van een bepaalde zaak van belang konden zijn (de retroacta). Bovendien legde hij op zijn eigen kamer in de griffie de stukken klaar voor de particuliere vergaderingen die door gedeputeerden in de vóór- of de namiddag werden gehouden. Daar werden ze dan vóór die vergaderingen door hemzelf of door de deurwaarder van de griffie, die van de kamer van de agent een sleutel had, aan

101 Res. SG 11/02/1658.

102 Res. SG 05/12/1669. 'Index ofte inventaris (...) Secrete Casse', De Heijde, 1669. De Staten-Generaal gaven De Heijde en Spronssen een beloning van 1100 gulden. (dus 100 gulden voor elk jaar) en De Swaen een gratificatie van 330 gulden: res. SG 22/04/1670

103 'Index ofte inventaris', De Heijde, 1677.

104 Art. 15 van de instructie voor agent Valkenburg 06/05/1605. Gedrukt bij Van Riemsdijk, *Griffie*, 178-182.

de klerk van de presiderende provincie overhandigd.¹⁰⁵ Na de beraadslagingen moest hij de stukken aan de desbetreffende liassen rijgen of anderszins in het archief opbergen, totdat hij deze taak aan de deurwaarder van de griffie mocht overlaten.

De toegankelijkheid van het archief bepaalde in hoge mate de kwaliteit van de besluitvorming: deze leunde sterk op precedenten en dus op retroacta, stukken waaruit men kon vaststellen hoe eerder in een soortgelijk geval was gehandeld. Het beheer van het archief vroeg om veel zorg en deskundigheid, zeker toen het archief zodanig was gegroeid, dat een vaste registratuur en een systeem van toegangen onmisbaar waren geworden om de gewenste toegankelijkheid te realiseren. Het was vooral Cornelis de Heijde die hierin heeft voorzien en zo op het archief van de Staten-Generaal zijn stempel heeft gedrukt. "Zijne regeling legde den grondslag voor de inrichting van het archief, die later in hoofdzaak niet meer veranderd is."¹⁰⁶

Vanaf 1653 werd de agent in zijn archieftaak geassisteerd door de deurwaarder van de griffie.¹⁰⁷ Zelf moest hij zich nadien (en vooral na 1672) meer en meer op het diplomatieke ceremonieel richten. Vanaf het laatste kwart van de eeuw fungeerde hij vooral als *introduceur des ambassadeurs*.¹⁰⁸ Zijn werkzaamheden op het gebied van het archiefbeheer en de archiefontsluiting werden door de deurwaarder overgenomen en het opzoeken van de retroacta en de voortgangscontrole door een klerk van de griffier en de griffier zelf. De leden van de familie Fagel die vanaf 1670 meer dan een eeuw de ambten van griffier en commies zouden vervullen, ontwikkelden om de voortgang en de afdoening van zaken te kunnen controleren en te bespoedigen een eigen index op de resoluties op basis van de kantschriften die ze op de conceptresoluties plaatsten. Hoewel deze index ook heel goed voor het opzoeken van retroacta kon worden gebruikt, bleef ook de agent de resoluties indiceren, omdat hij daar op grond van zijn instructie nu eenmaal voor werd betaald.

2.6.2 *De deurwaarder van de griffie*

In 1653 besloten de Staten-Generaal een deurwaarder of opwachter aan te stellen voor de deuren van de griffie. Als eerste deurwaarder stelden ze Andries van der Swaen aan.¹⁰⁹ Van der Swaen moest toezicht houden op iedereen die in de griffie naar binnen en buiten ging. Voor hem en zijn gezin werd in 1657 achter de nieuwe griffie in het souterrain aan de vijver een woning ingericht (60).¹¹⁰

In het reglement op de griffie van 1658 werd ten aanzien van de deurwaarder bepaald, dat hij er in de eerste plaats voor moest zorgen dat de voordeur van de grif-

105 Res. SG 31/12/1670.

106 Van Riemsdijk, *Griffie*, 157.

107 Instructie De Heijde 1653 bij Van Riemsdijk, *Griffie*, 194-200. Ress. SG 30/04/1748 en 13/09/1768 n.a.v. verzoeken van resp. Evert van Goor en zijn zoon en opvolger Hendrik van Goor.

108 Van Riemsdijk, *Griffie*, 39.

109 Res. SG 11/04/1653.

110 Ress. SG 11/04/1653 en 28/12/1657 bij Van Riemsdijk, *Griffie*, 83.

fië gesloten bleef en dat alleen diegenen toegang kregen die de sleutel van de griffie hadden: de griffier, de commies, de agent en de zeven provinciale klerken.¹¹¹ Hij moest 'van tijd tot tijd pertinentelijk optekenen de namen van diegenen die op extraordinaris uren zouden mogen boven komen en de griffie frequenteren, ook niemand admitteren dan diegenen die daar acces hebben volgens de lijst hem ter hand te stellen.'¹¹²

De deurwaarder had ook een sleutel van de kamer van de agent omdat hij die kamer moest openen voor de klerk van de presiderende provincie als deze vóór de particuliere vergaderingen in vóór- of namiddag aan gedeputeerden de stukken moet uitreiken die daar door de agent waren klaargelegd.¹¹³ Vanaf 1679 (na het overlijden van meubelbewaarster Cunera Bosch) beheerde de deurwaarder ook de sleutels van de vijf loges op de galerij van de griffie die uitzagen op de Franse Kerk. Hij moest die loges openen ten tijde van de predicatie voor diegenen die daarvoor door HHM bij reglement waren aangewezen en voor de diakenen van de Franse Kerk als deze de arbussen wilden legen of inspecteren.¹¹⁴ Verder was hij belast met het bezorgen en stellen van de uurwerken in de Statenzaal en later ook in de vertrekkamers.¹¹⁵

De deurwaarder stond onder de bevelen van de agent, die hij hielp bij het beheren van het archief. Onder diens toezicht bundelde hij in 1656 alle papieren en charters, verhuisde hij ze van de oude naar de nieuwe griffie en hielp hij de agent bij de door de verhuizing noodzakelijk geworden inventarisatie van het archief.¹¹⁶ In 1682 evacueerde de deurwaarder het archief dat zich op het kamertje boven de galerij langs de Franse Kerk bevond, toen die kerk ging uitzetten.¹¹⁷

In 1690 werd het toegankelijk houden van het archief en het bezorgen van de retroacta, voordien taken van de agent, formeel aan de deurwaarder opgedragen.¹¹⁸ Hij had sindsdien tot taak de "papieren en stucken tot de griffie specteerende in goede orde te houden, maar oock bij alle geleegentheeden de Leeden van haar Hoogh Mogende Vergaderinge, soo in het opsoecken van Resolutien, als andersins, te dienen."¹¹⁹ Met die taak bleef de deurwaarder tot de opheffing van de Staten-Generaal in 1796 met de expediërende commiezen en de charterklerken belast.¹²⁰

Het in goede orde houden van het archief was geen sinecure. In 1699 en 1700, toen de secrete stukken anders georganiseerd werden en afzonderlijke kasten in

111 Res. SG 26/08/1658.

112 Res. SG 26/08/1658. Voor de taken van de deurwaarder zie ook de commissie van Evert van Goor in arch. SG inv. nr. 12281 fo. 116 vo.

113 Res. SG 31/12/1670.

114 Res. SG 23/11/1679.

115 Ress. SG 04/01/1667, 21/07/1698 en z.d.

116 Vraagt en krijgt hiervoor een beloning: ress. SG 04/10/1656, 17/01/1657, 22/01/1657.

117 Res. SG 29/04/1682.

118 Memorie van griffier Fagel 18/06/1787 in: *Generaal rapport van de Commissie van het Financiewezen*, bijl. D 1°.

119 Ress. SG 30/04/1748 en 13/09/1768.

120 Als boven.

gebruik werden genomen voor de berging van een serie traktaten, een serie ratificaties en een serie secrete ingekomen brieven, moest de deurwaarder een nieuwe inventaris maken.¹²¹ In 1707 voltooide deurwaarder Bonnema (1694-1709) een grote ordeningsoperatie, waarbij hij zeer veel registers, brieven, rekenen en meer andere stukken en papieren van de galerij aan de griffie naar de meubelkamer had verplaatst, de oudste registers met andere stukken en papieren van de kamer van de agent naar de voormalige galerij had overgebracht, de liassen elders had opgehangen en had onderzocht “of er ook enige stukken van dezelve van haar behoorlijke plaats waren afgeeraakt en dewelke bevonden wierden niet wel te leggen, deselve wederom op haar ordre en plaats had gebracht.”¹²²

Evert van Goor, die Bonnema in 1709 opvolgde, moest het archief in 1713 alweer in orde gaan brengen. Toen hij in 1725 klaar was¹²³, kreeg hij van de Staten-Generaal “een groot werk” opgedragen: hij moest de orde binnen de oudere liassen en vooral binnen de liassen van vóór 1646 herstellen en weer in overeenstemming brengen met de ordening die in 1725 gebruikelijk was. Van Goor controleerde tussen 1 december 1725 en 30 juni 1730 maar liefst 1048 liassen, die door verloop van tijd in grote wanorde waren geraakt, vergeleek ze met de registers, bracht ze weer op orde en liasseerde ze opnieuw. Die operatie was nogal arbeidsintensief, onder meer doordat op de ingekomen brieven en memories van vóór 1629 maar zelden de data waren vermeld waarop ze ter tafel waren gebracht of gelezen. Van Goor herstelde dat verzuim door die data in de oude registers op te zoeken en ze met de aanduiding *receptum* of *lectum* alsnog op de brieven aan te tekenen. Hij werkte aan deze klus vier en een half jaar dag in dag uit van de morgen tot de avond.¹²⁴

In 1770 werden de archieven verplaatst van de galerij langs de Franse Kerk naar een nieuw gebouwde bovengalerij en van de eerste verdieping van de griffie naar de nieuw gebouwde tweede verdieping. Philip Frederik Tinne, deurwaarder tussen 1770 en 1780, werd gelast gedurende de opbouw de charters en papieren van de galerij op te ruimen en te verplaatsen.¹²⁵ Tinne paste in verband hiermee de inventaris aan die eerder was opgemaakt door Hendrik van Goor, die in 1748 zijn vader Evert als tweede deurwaarder was komen assisteren en zelf het ambt tot 1769 zou bekleden.¹²⁶

In 1793, drie jaar na het overlijden van griffier Hendrik Fagel de Oude, gaf zijn kleinzoon en opvolger Hendrik Fagel de Jonge aan deurwaarder Hendrik Nieuwenhuisen (1790-1795) opdracht het archief en de kast met documentatie van

121 Inventaris van het archief van de Staten-Generaal 1699/1700: NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 605 I.

122 Res. SG 10/08/1707. Krijgt 100 zilveren dukaten.

123 Res. SG 28/11/1725. De formulering van het verzoek is woordelijk hetzelfde. Hij krijgt 100 zilveren dukaten. Her rekest van Van Goor heb ik niet gevonden.

124 Res. SG 28/11/1725. Hij werd hiervoor door de Staten-Generaal bedankt met een gratificatie van f 1200,-: res. SG 11/07/1730

125 Res. SG 28/09/1770. Met details over bouwkundige veranderingen.

126 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 605 II.

zijn grootvader in de griffierskamer te inventariseren.¹²⁷ De inventaris die Nieuwenhuis maakte van het archief van de Staten-Generaal beschrijft het archief een paar jaar voordat het werd afgesloten.

In de tweede helft van de achttiende eeuw droeg de agent ook de indicering van de registers van ordinaris netresoluties aan de deurwaarder over.

Het opbergen van de registers en de stukken die dagelijks werden gebruikt was bijna een dagtaak. In 1790 stelde de commissie tot het financieuzen vast, dat de deurwaarder hierbij dikwijls gebruik maakte van de diensten van een knecht van de timmerman en een knecht van de schilder. Ze stelden voor hem een extra toelage te geven om daarvan de gewenste assistentie te betalen.¹²⁸

De deurwaarder kreeg een vast traktement en toelagen voor buitengewone verrichtingen, vooral op het gebied van de archiefzorg. De bedragen die hiermee waren gemoeid waren veelal fors in vergelijking met het traktement.

2.6.3 *De postmeester, de boden en de commissaris der uitheemse dépêches*¹²⁹

De generaliteitsorganen lieten hun dépêches om redenen van veiligheid en welvoegelijkheid niet bezorgen via de gewone post maar door postmeesters en boden van de generaliteit. Deze postmeesters en boden werkten voor de vergadering van de Staten-Generaal, de Raad van State, de Generaliteitsrekenkamer en de stadhouder. Bovendien bezorgden ze als ze toch naar hetzelfde adres moesten brieven van personen die in de generaliteitscolleges zitting hadden en de ontvanger-generaal. De boden en posten stonden tot 1623 onder toezicht van de agent en daarna van een daartoe ingestelde opziener of controleur van de boden en posten van de generaliteit.¹³⁰

De brieven van de Staten-Generaal aan de gezanten in het buitenland werden niet zoals de afschriften en het drukwerk over de gewone post, maar per bode verstuurd. Op voordracht van de griffier stelden de Staten-Generaal in 1657 een bijzondere ambtenaar aan, die als commissaris de uitgaande brieven aan de gezanten moest bestellen en adresseren en voor de inkomende brieven van deze gezanten zorg moest dragen.¹³¹ Hij kreeg de titel van 'Commissaris der publieke brieven van hare Hoog Mogende ministers buiten 's Lands resideerende', maar werd meestal kortweg de commissaris der uitheemse dépêches te 's-Gravenhage genoemd. Sindsdien werd dit ambt door een bijzondere ambtenaar bekleed, tot 1788, toen het aan de tweede eerste klerk van de griffier, Johan Abraham Tinne, werd opgedragen.

Vries stelt dat niet is gebleken dat hij een eigen werkruimte had in het griffie-complex en inderdaad maakt De Riemer daar geen melding van, maar ik acht het aannemelijk dat zijn kamer moet worden gelokaliseerd tussen de uitbouw

127 Res. SG 29/01/1793.

128 'Memorie van de Generaliteitsrekenkamer' in: *Generaal rapport van de Commissie van het Financieuzen*, 104.

129 Van Riemsdijk, *Griffie*, 76-77.

130 Van Riemsdijk, *Griffie*, 71-77.

131 Ress. 29/03/1657 en 21/06/1657.

aan het Binnenhof waar de boden gevestigd waren en de dienstingang van de Generaliteitsrekenkamer.

Tot 1759 fungeerde de commissaris der uitheemse depêches ook als gemachtigde van de gezanten in het buitenland, die hun declaraties indiende en op hun afdoening toezag, maar in dat jaar nam de klerk-directeur die rol van hem over.

2.6.4 *De kamerbewaarders en de hofmeester*

De belangrijkste taak van de kamerbewaarders¹³² was op wacht staan bij de deuren van de vergaderzaal en onbevoegden de toegang ontzeggen. Verder moesten ze zorgen voor meubilair, kussens, kaarsen, schrijfbehoeften, rozen en anjers en andere benodigdheden in de vergaderzaal en de kleine uitgaven doen die daarmee en met het geven van aalmoezen gemoeid waren, toezicht houden op de schoonmaaksters en vuurstooksters, wanneer nodig gedeputeerden convoceren, 's lands meubelen bewaren (tot 1661) en op het Binnenhof voor de vergaderzaal bedelaars verjagen en lawaaimakers tot zwijgen brengen, totdat de vier hellebaardiers van de provoost van de Raad van State die taak overnamen.¹³³

De kamerbewaarders beheerden vanaf 1661 de bescheiden bibliotheek van de Staten-Generaal, maar hadden met het archief hoegenaamd geen bemoeienis. Ook waren de kamerbewaarders deurwaarders in de hedendaagse betekenis van het woord. Zij deden de ambtelijke aanzeggingen (insinuaties) of vorderingen van de vergadering. Zij overhandigden resoluties en appointementen die in rechtszaken waren genomen aan de betrokken solliciteurs en betekenden de akten die de Staten-Generaal in deze zaken uitvaardigden bij deurwaardersexploït aan partijen.¹³⁴

De kamerbewaarders waren functioneel ondergeschikt aan de agent. Hun functie stond in nauw verband met die van de boden.

De Staten-Generaal droegen de zorg voor het logement van de buitenlandse gezanten aanvankelijk op aan een kwartiermeester in het leger, maar in 1625 stelden ze een eigen hofmeester aan. Behalve voor de huisvesting van de gezanten zorgde hij voor hun onthaal en voor de nodige voorzieningen. Hij stond hierbij onder de bevelen van de agent.¹³⁵

2.7 **Het comptoir van de provinciale klerken**

Gedeputeerden waren in principe gerechtigd alle niet secrete stukken die hun provincie enigermate aangingen en die ter griffie binnenkwamen of werden geproduceerd, in afschrift over te nemen en aan hun Statenvergaderingen te communiceren. In 1582 besloten de Staten-Generaal niet alleen aan de secre-

¹³² Thomassen, 'Kamerbewaarder', 50-97.

¹³³ Rekest van de hellebaardiers, 01/10/1725, arch. SG inv. nr. 7730.

¹³⁴ Thomassen, 'Kamerbewaarder', 61-64.

¹³⁵ Heringa, *De eer en hoogheid van de staat*, hfdst. XVIII B.

taris twee klerken toe te voegen, maar ook om elke provincie gelegenheid te geven om in de griffie ten eigen laste een eigen klerk aan te stellen om haar die afschriften te bezorgen.¹³⁶ Na de ontdekking van de ongeoorloofde correspondentie van klerk Tresel met Ledenberg regelden de Staten-Generaal in 1618 het getal van deze provinciale klerken en de regels waaraan ze moesten voldoen in een reglement¹³⁷

De provinciale klerken, die in de griffie een eigen comptoir vormden, voorzagen hun provincies vooral van de dagelijkse notulen, alle stukken uit de ordinaire notulen die door hun provincie waren overgenomen, zoals brieven, memories en consenten, en de ingekomen nieuwsberichten van de gezanten, de zogenaamde nouvelles.¹³⁸ Tot hun dagelijks werk behoorde de vervaardiging van een serie afschriften van ordinaris resoluties die qua samenstelling met de specifieke informatiebehoefte van hun provincie overeenkwam. In de achttiende eeuw beperkten de provincies het afschrijfwerk uit bezuinigingsoverwegingen tot de stukken die hun gedeputeerden hadden overgenomen en abonneerden ze zich voor hun meer algemene informatievoorziening op de afleveringen van de gedrukte resoluties en de gedrukte nouvelles. Rond 1700 bestelde Holland vier series gedrukte resoluties en Gelderland drie: voor elk van de drie kwartieren Zutphen, de Veluwe en Nijmegen, één. Friesland (al in 1688) en Stad en Lande (al vóór 1698) hadden er elk twee. De overige provincies, Zeeland, Utrecht, Overijssel en Drenthe hadden er elk één.

De provinciale klerken konden het werk niet alleen af. Vanaf 1668 kregen de provincies de gelegenheid om substituutklerken aan te stellen, die 'boven' (op de griffie) mochten besoiëren als de provinciale klerken afwezig waren.¹³⁹ Sindsdien konden minderjarige klerken worden aangesteld en door substituten worden vervangen.¹⁴⁰

In toenemende mate besteedden de provinciale klerken een deel van het werk uit aan subalterne of onderklerken, die hun domestieke bedienden waren. Deze onderklerken werden als de provinciale klerk geen werk voor ze had op kosten van de generaliteit door de griffier, de commies en de klerk-directeur ingezet. In 1655 en 1658 waren er veertien van die onderklerken, vier van Holland, twee van Gelderland, Zeeland, Utrecht en Friesland en een van Overijssel en Stad en Lande.¹⁴¹

136 Res. SG 05/04/1582, *Resolutiën*, III, 321, nr. 12.

137 Res. SG 29/10/1618, *Resolutiën NR*, III, nr. 3712.

138 Instructie voor de Utrechtse klerken 22/11/1769, arch. Hardenbroek; Memorie van griffier Fagel 18/06/1787 in: *Generaal rapport van de Commissie van het Financieuzen*, bijl. D 1^o, 4.

139 Ress. SG 01/08/1668 en 09/08/1668.

140 Res. SG 05/12/1670. Iets dergelijks was overigens al in 1638 gebeurd. In dat jaar overleed klerk Henrick Ruijsch, die toen hij nog leefde van Gedeputeerde Staten van Friesland resignatie van zijn klerkambt had gekregen op zijn zoon. Omdat die zoon echter nog jong en onbekwaam was, spraken de Staten-Generaal met Christoffel Cunes af, dat hij tijdens de minderjarigheid van de jonge Ruijschs het ambt zou bedienen: res. SG 06, 07 en 08/07/1638. In 1655 en 1658 is sprake van vier substituutklerken: res. SG 09/10/1655, 30/12/1655 en 04/11/1658.

141 Ress. SG 09/10/1655, 30/12/1655 en 04/11/1658.

Van de provinciale klerken werd meer verwacht dan het kopiëren van stukken alleen. De klerk van de presiderende provincie moest sinds 1669 gereed staan om in de particuliere vergaderingen in de middag tegen een afzonderlijke vergoeding aan de gedeputeerden de boeken, retroacta en andere stukken te bezorgen die zij gedurende de beraadslagingen behoefden. Hij was daarbij verantwoordelijk voor de secrete stukken en moest ervoor zorgen dat ze binnen behoorlijke tijd weer werden afgegeven ter deponering in het archief. Ook deden de provinciale klerken wanneer nodig schrijfwerk voor de generaliteit, waarvoor de generaliteit hen op dezelfde voet als de generaliteitsklerken betaalde.¹⁴²

Omdat hun werk vertrouwelijk van aard was, moesten ook de provinciale klerken de eed van secretesse afleggen. Toen de oostelijke provincies in 1672 door de Fransen werden bezet, werd de klerken en onderklerken van die provincies de toegang tot de griffie ontzegd.¹⁴³

2.8 De schrijflonen van de klerken

In de landsheerlijke tijd werden de kosten van het hof gedekt door de inkomsten uit de domeinen; zo ook werd het ambtelijk apparaat van de Staten-Generaal bekostigd uit de opbrengsten van de Generaliteitslanden.¹⁴⁴ Die kosten waren relatief hoog, vooral door de enorme hoeveelheid schrijfwerk dat op de griffie moest worden verricht. De kosten van het depêcheren van akten werden door de belanghebbenden aan de griffier betaald. De kosten van het kopiëren van stukken ten behoeve van de provincies kwamen voor rekening van de desbetreffende provincie. Maar de kosten van alle andere depêches, zoals alle uitgaande brieven van de Staten-Generaal en uit eigen beweging vervaardigde afschriften, werden uit de generaliteitskas betaald.

De grootste kostenpost bestond uit kosten voor het vervaardigen van afschriften: extractresoluties, kopieresoluties en exhibita van de vergadering. Iedereen voor wie een resolutie directe gevolgen had werd door middel van een extractresolutie van de inhoud ervan op de hoogte gesteld. Op deze manier werden ook de bijlagen of exhibita ter kennis van de belanghebbenden gebracht. Anderen die van de genomen resoluties, nouvelles en andere exhibita op de hoogte moesten zijn, kregen van deze depêches informatiekopieën. Dergelijke informatiekopieën werden op last van de griffier door klerken ter griffie gekopieerd ten behoeve van de Raad van State, de Generaliteitsrekenkamer, de stadhouder, gezanten in het buitenland, leden van binnenlandse deputaties en verder ieder ander die naar het oordeel van de Staten-Generaal van de inhoud kennis moest nemen.

De klerken schreven op declaratiebasis. Ze declareerden hun schrijflonen bij de

¹⁴² Toelagen betaald vlgs. res. SG 05/04/1632 en 26/02/1669; de Raad van State probeert vergeefs aan deze praktijk een eind te maken: res. Raad van State 26/08/1670 en 10/08/1671;

¹⁴³ Res. SG 05/01/1672 en 29/09/1672.

¹⁴⁴ Groenveld, 'Constantijn Huygens', 23.

griffier, de commies en de klerk-directeur. Dezen stelden op basis hiervan hun eigen declaraties op, die door de griffier bij de Raad van State werden ingediend. De Raad onderzocht ze en stuurde ze vervolgens door aan de Generaliteitsrekenkamer, die ze liquideerde, waarna ordonnanties van betaling werden geslagen op naam van de griffier en de commies en later ook van de klerk-directeur, die elk de helft van de gedeclareerde schrijflonen mochten incasseren en de rest aan hun klerken uitbetaalden.¹⁴⁵ Behalve hun declaraties diende de griffier ook de declaratie in van het comptoir van de provinciale klerken.

Het tarief van de schrijflonen was nauwkeurig bepaald in het reglement van 1661. De klerken mochten drie stuivers in rekening brengen voor ieder blad van 25 regels op iedere zijde in de Hollandse taal en vier stuivers voor hetzelfde in een uitheemse taal. Een blad van een register, dat men *compresser* placht te schrijven, was gelijk aan vier ordinaris bladen en dus goed voor 12 stuivers.¹⁴⁶ In of omstreeks dat jaar werd een *legger* (een gelinieerd standaardvel) vervaardigd met 25 regels aan weerszijden. Die *legger*, die bekend stond als 'gegrosseerd blad', diende als basis van de declaraties. Hij ging over van de ene klerk op de andere en was nog in 1788 in gebruik.¹⁴⁷ Het reglement, dat geen bepaling bevatte met betrekking tot het aantal letters per regel, liet ruimte om tot een ruimere berekening te komen dan was bedoeld. Men berekende, dat op een bladzijde, compres geschreven, van 32 regels en 36 à 40 letters op iedere regel de inhoud van vijf bladen largo schrift van 25 regels op iedere zijde kon worden gebracht en dat men voor het schrijven dus 15 stuivers aan schrijflon mocht declareren.¹⁴⁸

In 1669 stelden de Staten-Generaal voorschriften vast voor het verzenden van stukken naar het buitenland. Daarbij bepaalden zij onder meer, dat stukken waarvan vijf of meer exemplaren moesten worden verspreid gedrukt moesten worden.¹⁴⁹ Dat leidde, zoals hierboven al is uiteengezet, niet tot een vermindering van het aantal verspreide afschriften, omdat men uiteindelijk behalve de gedrukte stukken ook de afschriften bleef gebruiken.

De uitgaven voor schrijflonen waren het hoogst en bleven ook stijgen, in de tweede helft van de achttiende eeuw zelfs explosief. Na mislukte pogingen in 1717 en 1754 om op de schrijflonen te bezuinigen¹⁵⁰, maakte het rapport van de personele commissie tot herziening van de quotes en het financieuzen

145 *Generaal rapport van de Commissie van het Financieuzen*; secr. res. SG 30/05/1792.

146 Reglement tot redres van het stuk van de schrijflonen en van het papier en andere schrijfbehoeften van de griffie, res. SG 15/09/1661.

147 Commies Quarles aan de Commissie 03/03/1788 in: *Generaal rapport van de Commissie van het Financieuzen*, bijl. D 1^o. originele bijl. D2 bij het geschreven rapport van de commissie in arch. Staten-Generaal inv. nr. 9446.

148 *Generaal rapport van de Commissie van het Financieuzen*; Hugenholtz en Boels, 'De griffie 1780-1790', 396.

149 Res. SG 24/10/1669.

150 Rapport van de gedeputeerden tot de zaken van de extraordinaris vergadering over de punten van menage tot benificeering van het comptoir van de ontvanger generaal: res. GV 19/06/1717; Plan van menage van de Generaliteits Rekenkamer, rec. 26/04/1754, arch. SG inv. nr. 5474 I.

van de staat, die in 1785 werd ingesteld, in 1792 aan de regeling dat de griffier, de klerk-directeur en de commies de helft van de schrijflonen kregen, een einde.¹⁵¹

2.9 De drukker van de Staten-Generaal

Al vanaf het begin van de opstand lieten de Staten-Generaal hun plakkaaten, publicaties, ordonnanties en andere uitvaardigingen die zij ter kennis van het publiek moesten brengen in gedrukte vorm verspreiden. Vanaf 1669 lieten ze bovendien alle stukken drukken waarvan meer dan vijf kopieën moesten worden gemaakt, ten behoeve van hun gezanten, andere generaliteitsdienaren en –organen en de provincies.

Vanaf 1591 maakten de Staten-Generaal gebruik van een vaste drukker. De eerste was Albrecht Hendricxzoon in Delft; na hem waren het leden van de families Van Wouw en Scheltus (vanaf 1669) die als ordinaris drukkers fungeerden.¹⁵² De drukkerij van Scheltus was sinds 1669 gevestigd op het Binnenhof, aan de zuidzijde van de Grote Zaal.

De generaliteitsdrukkers drukten ook voor andere generaliteitsorganen dan de Staten-Generaal en voor de Staten van Holland. Bovendien waren zij voor deze instellingen de vaste leveranciers van papier, inkt, andere schrijfbehoeften en almanakken. De functie was zeer lucratief.¹⁵³

3 Archivering en archiefbeheer

3.1 Het ontstaan van het archief¹⁵⁴

De Staten-Generaal stelden op 19 april 1578 voor het eerst instructies vast voor de secretarissen, de agent, de eerste klerk en de andere klerken. Hierin bepaalden ze onder meer, dat er zes verschillende registers moesten worden gehouden, dat de ingekomen stukken geliasseerd moesten worden en dat het archief in het algemeen gesproken op orde gehouden moest worden.¹⁵⁵ Van die orde is in het archief van vóór 1589 weinig meer te bespeuren. Het is incompleet: er is bijvoorbeeld uit deze periode geen enkele lias bewaard gebleven. Het bestaat grotendeels uit de papieren van drie administraties en oudere papieren van de

151 Zie de rapporten van deze commissies in arch. SG inv. nrs. 9258-9263 en 9442-9449.

152 Van Riemsdijk, *Griffie*, 78-80.

153 Zandvliet, *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw*, 304.

154 Over de vroegste geschiedenis van het archief zie Van Riemsdijk, *Griffie*, 126 vv en Bijlsma, *Regeeringsarchieven*, 31.

155 Afgedrukt bij Van Riemsdijk, *Griffie*, bijl. I, 167 vv, en II, 171 vv.

Spaans-Nederlandse regering in Brussel die in 1576 en 1577 door de opstandelingen in beslag werden genomen. De drie administraties zijn de griffie, de audience en het Hoogduits secretariaat. De griffier, die de besluiten notuleerde, de audiencier, die de akten liet uitgaan en de secretaris voor de Hoogduitse *depêches*, die de stukken in het Duits opstelde, vormden drie archiefjes, die een sterk persoonlijk stempel droegen. Doordat de archiefvormers ook andere generaliteitsorganen ondersteunden of ondersteund hadden, bevatten die archiefjes ook stukken die ze ten behoeve van die andere organen hadden ontvangen en opgemaakt.

De oudere stukken dateren uit de jaren 1535-1558 en 1567-1574. De stukken uit de jaren 1567-1574 van het gouvernement van Alva in de Nederlanden zijn vermoedelijk in de archieven van de Staten-Generaal terecht gekomen door toedoen van Joseph Saroels, die sedert 1578 griffier was van de Kamer der Beden van de Generaliteit en bij zijn overlijden in 1590 ambtenaar in dienst van de Raad van State. Deze Saroels was in 1576 en 1577 bij de inbeslagneming van de papieren van de centrale regering in Brussel betrokken. Over de herkomst van de stukken uit jaren 1535-1558 is niets met zekerheid bekend. Mogelijk is ook deze verzameling door toedoen van Saroels bij de archieven van de Staten-Generaal beland. In ieder geval werden alle stukken van vóór 1576 door de agenten Verburch en De Heijde in de gewone series geïncorporeerd. De Heijde deed in 1656 hetzelfde met de papieren van de laatste audiencier en de laatste Hoogduitse secretaris, Asseliers en Van Langen. Sinds 1976 zijn alle losse stukken van voor 1589 van het archief van de Staten-Generaal afgescheiden en in afzonderlijke verzamelingen onder gebracht.

Van een geregeld archief van de Staten-Generaal is pas sprake na 1588. In dat jaar kreeg de vergadering een vaste vergaderplaats en dus ook een vaste archiefbewaarplaats op het Binnenhof, zodat aan het gesleep met archiefkisten een einde kwam. Aerssens, die in 1584, toen hij griffier werd, ook de functie van audiencier erbij kreeg, werd nu ook secretaris van de Hoogduitse *depêches*, waarmee de drie administraties van de Staten-Generaal tot één administratie waren verenigd.

3.2 De toenemende omvang van het archief

De ontwikkeling van de omvang van de resolutieregisters geeft de ontwikkeling weer van de omvang van de activiteiten van de Staten-Generaal. Tussen 1576 en 1588 varieerde de omvang van de activiteiten en daarmee ook de omvang van de resolutieregisters. In 1579 nam die omvang af door het optreden van de regeringsorganen van de Unie van Utrecht, maar in 1584, toen de taken van de Nadere Unie in feite door de Staten-Generaal werden overgenomen, nam hij weer toe. Vanaf 1588, toen de Staten-Generaal taken erbij kregen die voordien door de gouverneur-generaal werden uitgevoerd, breidden de activiteiten zich sterk uit en groeide hun archief onophoudelijk. Van die groei krijgen

we een goed beeld als we kijken naar de omvang van de jaargangen resoluties en daarbij ook de secrete resoluties niet vergeten. We zien dan vanaf 1599, het jaar van het Drievoudig Verbond, een voortdurende groei tot het Bestand, een lichte daling gedurende het Bestand, een nieuwe periode van gestage groei, met de jaren 1642-1646 als relatief rustige jaren en een enorme piek rond de sluiting van de Vrede van Munster. In de jaren na de vrede stabiliseerde de hoeveelheid resoluties zich op een lager niveau, maar op een hoger niveau dan dat van tien jaar eerder. Hetzelfde patroon zien we bij de Noordse oorlogen, maar vooral bij de oorlogen van de anti-Franse coalitie in de periode 1672-1702, de Oostenrijkse Successieoorlog in 1740-1748 en de Vierde Engelse Oorlog in 1780-1784. Elke keer weer leidde oorlog tot een sterke toename van de hoeveelheid werk, niet alleen op militair, maar ook op diplomatiek gebied¹⁵⁶, en dus tot meer resoluties; elke keer ook leidde de sluiting van een vrede tot een stabilisatie van het aantal resoluties op een niveau dat lager lag, maar hoger dan vóór de oorlog. In de tweede helft van de achttiende eeuw wordt het groeiproces nog versneld door het ontstaan van een vast net van Staatse gezanten in het buitenland en het bureaucratiseringsproces dat op gang komt. In 1791 moet de Commissie tot herziening van de quotes zelfs ingrijpende bezuinigingen voorstellen op de kosten van de griffie. De activiteiten van de Staten-Generaal waren een steeds grotere stroom documenten gaan genereren. De gecommitteerden van de provincies onderhielden een intensieve correspondentie met hun lastgevers. De vergadering en haar griffier deden dagelijks tientallen brieven en extractresoluties de deur uit om inlichtingen en adviezen te vragen en om opdrachten of richtlijnen te geven; tientallen gedeputeerden, officieren, militairen en generaliteitsorganen richtten zich dagelijks tot de vergadering om informatie te verschaffen, advies en verslag uit te brengen of om richtlijnen te vragen. In 1793 nam het archief een derde van de oppervlakte in beslag die de Staten-Generaal op het Binnenhof in gebruik hadden.

3.3 De schriftelijke behandeling van zaken

Een goede verantwoording en controle vroeg zeker bij toenemende bemoeienissen om verschriftelijking van het besluitvormingsproces. In de zestiende en in het begin van de zeventiende eeuw, toen de Staten-Generaal nog zochten naar vaste vormen om hun als maar groeiende takenpakket goed te kunnen uitvoeren, speelde het gesproken woord een relatief grote rol. De oudste resolutieregisters wekken soms de indruk dat men voor de deur van de vergaderzaal stond te dringen om in de vergadering het woord te voeren. 'Binnengestaan zijnde' is dan vaker de aanhef van een resolutie dan het later zo frequente 'is gelezen' of 'is ontvangen.' Gedeputeerden brachten hun voorstel-

¹⁵⁶ De werkzaamheden van Aerssens waren volgens eigen zeggen in 1621 met meer dan de helft vermeerderd, vooral "deur die uytheemsche alliantien": res. SG 17/08/1621.

len vaak mondeling in. Gecommitteerden en ambtenaren kwamen regelmatig mondeling verslag doen van hun bevindingen, inlichtingen verstrekken of om geld vragen. Ambassadeurs lieten de vergadering mondeling weten wat hun vorsten van de Staten-Generaal verlangden. Ook particuliere personen en organisaties kwamen in de eerste jaren van de Opstand regelmatig hun opwachting maken. In de ochtendvergaderingen bepleitten burgers, corporaties of steden hun belangen en de middagvergaderingen waren een soort besognevergaderingen die grotendeels aan de afdoening van hun brieven en verzoekschriften waren gewijd.¹⁵⁷

Naarmate de hoeveelheid werk toenam, werd de schriftelijke behandeling van zaken meer gebruikelijk. De provincies namen vooral in het tweede kwart van de zeventiende eeuw een aantal maatregelen om eigenbelang en politieke manipulatie zo min mogelijk kans te geven. De eerste maatregel dateert van 25 september 1623, toen de Staten-Generaal besloten, dat alle aan hen aangeboden rekesten ondertekend moesten zijn.¹⁵⁸ In 1628 moesten ze dit voorschrift nog eens bevestigen, toen bleek dat hun corrupte griffier Cornelis Musch er een gewoonte van maakte om verzoeken van particulieren toch persoonlijk en mondeling af te handelen. In 1646 moesten de Staten-Generaal hem er nogmaals op wijzen dat iedereen die geen lid was van de vergadering zijn verzoek schriftelijk moest indienen in de vorm van een rekest, memorie of deductie.

Nadien werden de meeste proposities vóór de vergadering schriftelijk ingediend, zodat de president de griffier, staande achter de presidiale stoel, de tekst kon laten voorlezen van het stuk dat op het desbetreffende punt van deliberatie betrekking had; de leiders van de provinciale deputaties mochten alleen nog maar mondeling proponeren, adviseren en consenteren als het ging om de interne besluitvorming of de huishoudelijke zaken of als zij handelden met een schriftelijke last van hun provincie. De Staten-Generaal verplichtten ook de buitenlandse diplomaten hun verzoeken schriftelijk in te dienen, evenals particulieren die van hen een beschikking verlangden. Ondanks die maatregelen bleef de schriftelijke behandeling van zaken een punt van zorg. In 1681 probeerde de Franse ambassadeur D'Avaux met voorstellen aan gedeputeerden de tegenstellingen onder de provincies aan te wakkeren. Amsterdam, Friesland en Stad en Lande wilde die voorstellen in de vergadering bespreken, maar Willem III en Fagel hielden dat tegen, omdat D'Avaux weigerde ze schriftelijk in te dienen.¹⁵⁹ Nog in 1785 moesten de Staten-Generaal de buitenlandse gezanten erop wijzen, "dat voortaan geen Notes van de Heeren vreemde ministers door de Heeren ter vergaderinge Praesideerende zullen worden aangenomen, maar dat wanneer deselve iets aan haar Hoog Mogende directelijk voor te dragen hebben sulks bij Memorie, als in alle vorige tijden, zullen moeten doen."¹⁶⁰

157 Reglement 1577 art. 8.

158 Res. SG 25/09/1623, *Resolutiën NR*, VI, 205, nr. 1920.

159 Van Riemsdijk, *Griffie*, 91; De Bruin, *Geheimhouding en verraad*, 138.

160 Secr. res. SG 07/03/1785.

3.4 Orde en secretesse

In de vergaderingen van de Staten-Generaal kwamen veel zaken aan de orde die geheimhouding vereisten. Die geheimhouding was in het staatsbestel van de Republiek moeilijk te realiseren. Geheimhouding was een belang, maar mee-beslissen ook.

De maatregelen die de Staten-Generaal namen ter bevordering van de secretesse zijn al eerder aan de orde geweest. Gedeputeerden beloofden elkaar onder ede een bepaalde zaak geheim te houden, men verklaarde vergaderingen secret, de besluitvorming werd voor een deel of geheel aan een secret besogne overgelaten, documenten werden buiten de gewone registratuur gehouden om te voorkomen dat ze ingezien en vermenigvuldigd werden, de secretares correspondentie werd gereguleerd, er werden afspraken gemaakt of en zo ja hoe in secretares zaken ruggespraak mocht worden gehouden en er werden allerlei maatregelen genomen om te voorkomen dat klerken ter griffie stukken mee naar huis namen en dat onbevoegden zich toegang tot de griffie verschaffen.

Maar maatregelen ter bevordering van de secretesse hadden niet altijd het gewenste effect. De gedeputeerden konden als het moest wel staatsgeheimen bewaren, maar de nieuwsgierigheid en vrijgevigheid van buitenlandse gezanten en de tegenstellingen tussen provincies, steden en regentfacties brachten hen toch niet zelden in de verleiding om geheime informatie waarover zij beschikten met anderen te delen. Ook de griffie-ambtenaren konden niet altijd aan de verlokkingen van diplomaten en nieuwtsjesjagers weerstand bieden. Bij tijd en wijle werd ontdekt dat ze geheime informatie lekten of verkochten.

Orde in de griffie was een administratieve, maar vooral een politieke kwestie. De provincies konden alleen dan het besluitvormingsproces controleren en de rol daarin van hun eigen gecommiteerden, de andere provincies, de Prins en andere belanghebbenden buiten de vergadering, als de besluiten werden opgetekend zoals ze waren genomen, de *depêches* met die besluiten in overeenstemming waren, de vergaderstukken volgens de regels werden verspreid, de *retroacta* beschikbaar en toegankelijk waren en de geheimhouding goed was geregeld. Een ordelijke griffie was minder van belang voor degenen die belang hadden bij besluitvorming buiten de geldende regels om.

Onder het bewind van griffier Cornelis Musch waren de wanorde en het gebrek aan secretesse in de griffie spreekwoordelijk. De deur van de griffie werd niet bewaakt; iedereen liep in en uit, ook degenen die er behalve hun eigen voordeel niets te zoeken hadden. Musch liet het werk over aan zijn klerken, belangrijke en geheime documenten raakten zoek en kwamen in handen van buitenlandse gezanten, resoluties werden niet of slechts summier geregistreerd. Musch voer er wel bij. Niet alleen liet hij zich door belanghebbenden graag betalen voor een octrooi, als trouw aanhanger van Frederik Hendrik, van wie hij een jaargeld kreeg dat hoger was dan zijn salaris als griffier, wilde hij ook wel eens besluiten helpen doordrukken die formeel niet door de vergadering waren genomen. In 1631 bijvoorbeeld stelden gedeputeerden vast, dat Musch "te boecke laet



Afbeelding 27

Lieuwe van Aitzema, 1600/1669. Resident van de Hanzesteden in Den Haag, nieuwsagent, spion en geschiedschrijver. Gravure van Hendrik Bary naar een schilderij van Jan de Baen, 1666.

teyckenen anders als de resolutie is gevallen.”¹⁶¹ In 1637 besloten ze de resoluties niet nog dezelfde dag door Musch te laten optekenen, maar ze pas vast te stellen na resumptie op de volgende dag, omdat, zoals Aitzema het uitdrukt, “door practijcke ende collusi van den Presiderende ende van den Griffier, veel Resolutiën sub- ende obreptive door sluijpen konden, zonder kennisse van de Vergaderinge.”¹⁶² Maar resumptie van de secrete resoluties vond meestal niet plaats. “Onder Musch”, zo stelt Poelhekke vast, “figureren in het secrete register allerlei tot een minimum gecomprimeerde resoluties waarvan het plenum der vergadering hoogstwaarschijnlijk geen weet heeft gehad.”¹⁶³ Maar Musch had in en buiten de vergadering genoeg steun om zijn praktijken voort te kunnen zetten.

Hoe politieke tegenstellingen in het administratieve strijdperk werden uitgevochten zien we in 1646. Aan de vooravond van de vrede van Munster werden de Staten-Generaal en de Staten van de provincies diep door het vraagstuk van oorlog en vrede verdeeld.¹⁶⁴ Frederik Hendrik wilde de oorlog voortzetten, omdat hij meende dat daarmee meer voordeel te behalen viel dan met vrede. Veel steden, vooral Hollandse, wilden vrede omdat de oorlogslast te hoog werd of de handel te zeer belemmerd. De Staten van de provincies en dus ook de deputaties ter vergadering waren verdeeld. Nu hadden de Fransen de Staten-Generaal extra subsidies toegezegd, als zij hun oorlogsinspanningen tegenover Spanje zouden opvoeren. De Staten-Generaal waren op het Franse aanbod niet ingegaan. Op 5 maart 1646 deed Van Wimmenum, de Hollandse president, op instigatie van Frederik Hendrik in de vergadering de propositie om de Staatse ambassadeur in Parijs opdracht te geven de extra subsidies toch op te vorderen. Op deze propositie werd niet geconcludeerd, “maar toch ging ‘s avonds de brief rustig uit. Toen het bekend werd, was er begrijpelijkerwijs ‘groot rumoer’ in de vergadering ‘ende vielen op dat stuck seer scherpe ombragen, censuren ende reprimanden.’ Wimmenum dekte de Prins en incasseerde zelf de uitbranders. Slechts had hij den schralen troost ze te delen met Cornelis Musch, wiens befaamde inschikkelijkheid natuurlijk bij het geval te pas was gekomen.”¹⁶⁵ Maar Musch kwam er dit keer niet mee weg. De Staten-Generaal stelden voor hem een instructie vast die zich laat lezen als een regeling van werkzaamheden, maar ook als een persoonlijke gedragscode. Uitdrukkelijk werd bepaald dat hij een resolutie niet mocht optekenen als de president van de vergadering nog niet had geconcludeerd en dat hij een resolutie niet mocht registreren, als ze nog niet in de volgende vergadering was geresumeerd, dat hij wat geheim was geheim moest houden, dat hij geen originele stukken uit de griffie mocht meenemen of meege-

161 Japikse, ‘Cornelis Musch’, 501; Van der Capellen, *Gedenkschriften*, I, 64.

162 Res. SG 13/05/1637; Van Riemsdijk, *Griffie*, 90; Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh*, II, 490.

163 Poelhekke, *Frederik Hendrik*, 220.

164 Groenveld, *T’is ghenoegh, oorloghsmanen*, 56.

165 Poelhekke, *De Vrede van Munster*, 262, onder verwijzing naar Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh*, III, 110.

ven, dat hij niemand mocht aanbevelen voor een ambt of een beneficie en dat hij het archief op orde moest houden. "Men liet aan Musch de keus om zijn ontslag te nemen of zich aan die voorschriften te onderwerpen. Hij verklaarde zich voor het laatste."¹⁶⁶

Ondanks alle maatregelen die HHM hadden genomen om Musch en zijn klerken in het gareel te krijgen, werd nog in 1650 in de vergadering gemeld, dat het vijfde kohier van de notulen en resoluties van het lopende jaar op de griffie werd vermist. HHM konden weinig meer doen dan te besluiten dat de besognes zouden worden nagezien die eerder waren gehouden "tot redres in de disordre onder de Clercken ter griffie van haer ho. mo. in swang gaen."¹⁶⁷

De aanslag op Amsterdam door Willem II in 1650 gepleegd was een hoogtepunt in een ernstig politiek conflict tussen Holland en de andere provincies. Holland wilde na de vrede van Munster af van een groot leger, dat als een loden last op zijn begroting drukte, en ook van een invloedrijke kapitein-generaal; de andere provincies, voor wie een invloedrijke kapitein-generaal als tegenwicht diende tegen de Hollandse dominantie, konden Holland hun wil niet opleggen en de kosten van een groot leger ook zelf niet opbrengen. Het conflict kreeg een constitutioneel karakter, toen Holland zich door het eigenmachtig afdanken van troepen een bevoegdheid aanmatigde die alleen de Staten-Generaal toekwam.

De Staten-Generaal was in meerderheid op de hand van Willem II: de aanslag was een direct gevolg van een met behulp van Musch gemanipuleerd besluit van de Staten-Generaal om Willem II met onbeperkte volmacht een bezending langs de Hollandse steden te laten doen.¹⁶⁸ Maar toen de aanslag mislukt was en Willem II kort daarna overleden, kantelden de machtsverhoudingen. De Staten van Holland, waarin het prinsgezinde element nu was uitgeschakeld, stelden geen nieuwe stadhouder aan, verhinderden de aanstelling van een nieuwe kapitein-generaal en rekenden daarmee ook af met het instituut van de secrete besognes, waarin ze hun invloed minder konden doen gelden dan in de volle vergadering van de Staten-Generaal.

Controle op de besluitvorming in de vergadering veronderstelde controle op de archivering en het archiefbeheer. De wanorde die onder Musch op de griffie had geheerst was niet alleen een administratieve, maar zeker ook een politieke zaak. Die wanorde had Musch zelf, de prinsen van Oranje en de oorlogspartij in de Staten-Generaal geholpen om de besluitvorming naar hun hand te zetten. Holland wilde nu een geoliede administratie en een transparante besluitvorming in de vergadering van de Staten-Generaal: daarmee dacht het zijn overwicht te kunnen herstellen en bewaren. Dat doel werd min of meer bereikt, maar met de secretesse ging het niet veel beter dan voorheen. Ondanks de aanstelling van een deurwaarder in 1653 en de voltooiing van de nieuwe griffie in 1657 bleef de griffie zo lek als een mandje. In december 1653 werden drie of vier klerken wegens het verzaken van hun geheimhoudingsplicht weggestuurd. In 1669, toen

166 Van Riemsdijk, *Griffie*, 16.

167 Res. SG 10/06/1650.

168 Blok, *Geschiedenis van het Nederlandsche volk*, III, 18-19.

Aitzema was overleden, onderzocht het Hof van Holland hoe de diplomaat en journalist aan de staatsgeheimen was gekomen die hij onder zijn klantenkring in heel Europa had verspreid. In dat onderzoek verklaarde Keyser, gewezen klerk van Friesland, die nadien als klerk voor Aitzema had gewerkt, dat de *desordre* in het comptoir van de provinciale klerken het die klerken wel heel gemakkelijk maakte om hun plicht te verzaken, met als gevolg dat er in Den Haag geen buitenlandse gezant was die in zijn brieven aan zijn lastgevers niet kon citeren uit de stukken en brieven die in de griffie werden ontvangen en opgemaakt.¹⁶⁹ Ook hier lijkt eerder ingrijpen te zijn verhinderd door politieke meningsverschillen, in het bijzonder tussen Holland (De Witt) en Friesland (stadhouder Willem Frederik) over de oorlogspolitiek tegenover Engeland.

3.5 Ontwikkeling onder de Fagels

De verdere taakverdeling tussen griffier en commies of tweede griffier begon bij de aanstelling van Gaspar Fagel als griffier op 5 november 1670. Fagel bedong dat hij toegang zou hebben tot alle particuliere besognes en conferenties die als gevolg van commissoriale resoluties werden gehouden. Op 22 december vulden de Staten-Generaal zijn instructie aan met een daartoe strekkende bepaling. De griffier moest voortaan in de particuliere besognes en conferenties verschijnen wanneer de gedeputeerden dat verlangden, hij moest dan de relevante retroacta bij de hand hebben en de gecommitteerden desgevraagd van consideratiën en bericht dienen.¹⁷⁰ Een voor de hand liggende consequentie was, dat hij de ondersteuning van de ordinaris vergadering nu vrijwel geheel aan de commies overliet. Op 16 januari 1671 gaven de Staten-Generaal de (eerste) griffier toestemming omtrent de griffie voor hem een besognekamer te laten maken. Op 17 september 1672 besloten zij voor de tweede griffier Spronssen hetzelfde te laten doen.¹⁷¹ In 1672 werd het griffierschap, waarschijnlijk in verband met de sterk toegenomen werkdruk, gesplitst.¹⁷² Hendrik Fagel de Oudste volgde zijn broer Gaspar Fagel op als griffier en Johan Spronssen de commies werd als tweede griffier aangesteld. De taakverdeling tussen griffier en tweede griffier (buitenlandse zaken – binnenlandse zaken, secrete vergaderingen – ordinaris vergaderingen) werd nu definitief vastgelegd en zou voortaan ook gehandhaafd blijven als er niet een tweede griffier, maar een commies werd aangesteld. Na het overlijden van Spronssen in 1680 werd in de instructie van de nieuwe commies François Fagel opgenomen, dat hij toegang zou hebben tot alle vergaderingen van de Staten-Generaal om daar de ordinaris resoluties op te tekenen.

169 NA, Hof van Holland, 3.03.01.01, inv. nr. 8287; *Sententie van den Hove van Hollandt jegens Abraham Keyser*. Zie ook: Fruin, 'Geheime briefwisseling van Lieuwe van Aitzema.'

170 Van Deursen, 'Staatsinstellingen', 365; Van Riemsdijk, *Griffie*, 20.

171 Ress. SG i.d.

172 Van Riemsdijk, *Griffie*, 12.

De ontwikkeling waarbij de griffier en de tweede griffier of commies de opstelling van de resoluties zoveel mogelijk gingen delegeren aan hun klerken, bracht een verdergaande standaardisatie van de resoluties mee. In toenemende mate werden resoluties nu vóór de vergadering op basis van vaste modellen en formulieren door klerken geconcipeerd. De griffier kon zich nu concentreren op de formulering van de conclusies in de secrete vergaderingen en de secrete besognes, terwijl de commies zich kon bezighouden met het formuleren van de conclusies in de ordinairis vergaderingen. Het gebruik van extractresoluties om besluiten van de vergadering aan belanghebbenden bekend te maken werd nu de standaardprocedure in gevallen waarin geen akte in forma gedepêcheerd hoefde te worden.

Bij de optekening van de ordinairis resoluties verliep deze ontwikkeling als volgt. François Fagel liet zich als commies en later als tweede griffier bij het opstellen van de ordinairis resoluties terzijde staan door zijn eerste klerk, die dat werk geleidelijk aan overnam.¹⁷³ Toen tweede griffier Hendrik Fagel in 1744 griffier werd en door Jacob Gillis werd opgevolgd, werd het regel dat de meeste ordinairis resoluties door de klerk van de tweede griffier of commies onder diens toezicht werden geëxtendeerd.¹⁷⁴ In 1749 nam de oudste klerk van de commies het notuleren van de vergaderingen van de Staten-Generaal geheel van de commies (tweede griffier) over.¹⁷⁵ De griffier gaf overigens niet alle bemoeienis met de ordinairis resoluties op: onder de ordinairis eerste minuten treffen we nog lange tijd zijn handschrift aan.¹⁷⁶ Bovendien waren het zijn klerken en al in het begin van de achttiende eeuw meer in het bijzonder zijn oudste klerk, die de eerste minuten die waren goedgekeurd voor resumptie (vaststelling in tweede lezing) overschreven.¹⁷⁷

Bij het opstellen van de secrete resoluties ging de delegatie aan klerken minder ver. De opstelling van de eerste minuut en - wanneer nodig - het maken van afschriften voor resumptie van secrete resoluties van de vergadering liet de griffier aan een van zijn klerken over als het ging om resoluties van notificatie op secrete ingekomen brieven, die veruit in de meerderheid waren. Als het om meer ingewikkelde zaken ging, liet de griffier zijn klerk de propositie schrijven en voegde hij zelf de conclusie toe. Alleen de optekening van de resoluties van het Secretet Besogne gaf hij niet uit handen. Ze werden lange tijd ook niet overgeschreven voor resumptie, om de eenvoudige reden dat men dergelijke resoluties pas in

173 Gedrukt rekest van B.P. van Lelyveld 20/12/1790, p. 3, arch. van Lelyveld inv. nr. 20; *ibid.* 24. J. Washington, klerk van de tweede griffier, wordt bij zijn ontslag op 13/01/1796 klerk-notularis genoemd.

174 Secr. ress. 20/12/1790, 17/01/1791, bij Van Riemsdijk, *Griffie*, 103.

175 NA, Lelyveld, 1.10.53, inv. nr. 20 (gedrukt rekest van B.P. van Lelyveld 20/12/1790, p. 3); *ibid.* 24.

176 Eerste minuten geschreven door griffier François Fagel de Oude treffen we aan onder de eerste minuten van 1743 en 1744 en zelfs onder die van 15/12/1744, als hij al vijf dagen niet meer in functie is.

177 Vanaf 18/10/1675 wordt onder de eerste folio van de eerste minuten van een dag 'goet' geschreven. Aanvankelijk niet consequent, maar al gauw overal. In 1751 wordt 'goet' niet meer consequent onder de eerste minuten geschreven en in 1760 zelfs helemaal niet meer.

1748 begon te resumeren.¹⁷⁸ Incidenteel treft men hier overigens ook wel het handschrift van de commies of tweede griffier of van de raadpensionaris aan. Behalve de klerken van de commies en de griffier werd als het kan ook de agent bij de opstelling van de resoluties ingeschakeld. Zo zien we in de eerste minuten van ordinair resoluties over de periode 16 augustus 1744 - mei 1746, dat de agent op een afzonderlijk blad de datum van de vergadering, de *presentes* en de resumptieformule heeft opgetekend. Waarschijnlijk is het in die periode zo gegaan, dat klerken de resoluties concipieerden en dat de agent er op de ochtend van de vergadering zelf een blad aan toevoegde met onder meer de namen van de gedeputeerden die zich die ochtend present hadden gemeld.

Hendrik Fagel de Oude standaardiseerde alle administratieve processen, inclusief de vervaardiging van de indices, die vanaf het begin van zijn griffierschap door een klerk werd bewerkt op basis van een bijzondere thesaurus. Hij vergrootte de toegankelijkheid van het archief bovendien door ook oudere stukken te laten registreren en verder te ontsluiten. De hulpmiddelen die hij met dit doel vervaardigde, maakten met andere administratieve hulpmiddelen die hij voor een belangrijk deel voor eigen rekening liet maken, deel uit van zijn eigen particuliere collectie.

De betere taakverdeling tussen griffier en tweede griffier of commies en de toenemende delegatie van de extensie van standaardresoluties aan klerken is bij een stijgend aantal te behandelen zaken de snelheid van de besluitvorming en de beheersbaarheid van het administratieve proces zeker ten goede gekomen. Bij de ordinair resoluties is dat het duidelijkst te zien. In de achttiende eeuw werden in de ordinair vergadering van de Staten-Generaal vrijwel alleen routinezaken behandeld waar standaardresoluties op werden genomen. Ze duurde dan ook nog maar één uur. Ook de opstelling van de secrete resoluties van de volle vergadering, die merendeels uit resoluties op brieven van notificatie bestaan, werd gestandaardiseerd en gedelegeerd. Het concipiëren van de resoluties van secrete besognes bleef het exclusieve domein van de griffier.

4 Vorm en structuur

4.1 Vormkenmerken van de archiefstukken

De onderlinge communicatie van dragers van openbaar gezag moest voldoen aan strenge vormvereisten, omdat uit de vorm ondubbelzinning en duurzaam moest blijken welke gezagsdragere met elkaar correspondeerden en welke hun status en onderlinge relatie waren en wat de inhoud en de betekenis van de boodschap was. Die regels betroffen met name de uiterlijke vorm en de redactionele vorm van de stukken.

¹⁷⁸ Zie hfdst. 5 par. 2.9.8

4.1.1 De taal van de stukken

In de vergadering van de Staten-Generaal was oorspronkelijk het Frans de voertaal, maar naarmate het Franstalige gebied van het bondgenootschap kleiner werd, werd de invloed van het Nederlands groter. Op 7 maart 1582, een paar weken na de inhuuldiging van Anjou, besloot de vergadering de resoluties voortaan in de Nederlandse taal te continueren. In november van hetzelfde jaar besloten ze ook geen akten meer te depêcheren anders dan in de Nederlandse taal. In april 1586 spraken ze af geen proposities meer aan de gouverneur-generaal en de Raad van State te zullen doen anders dan 'in onser Duytscher spraecke' in overeenstemming met de privileges van het land. In april pasten ze die resolutie in die zin aan, dat de provincies het zelf moesten weten in welke taal ze met de gouverneur-generaal en de Raad wilden communiceren, maar dat ze van de gouverneur-generaal en de Raad verlangden dat ze in al hun proposities en missiven aan de Staten-Generaal en de Staten van de provinciën en in het onderlinge overleg volgens de privileges van het land 'de Duytsche ende natuerlycke tale van den lande' zouden gebruiken.¹⁷⁹

Met het buitenland correspondeerden de Staten-Generaal in de talen die in die tijd in het diplomatieke verkeer werden gebruikt: het Frans, het Hoogduits en soms het Latijn.¹⁸⁰ De schriftelijke communicatie met het Ottomaanse Rijk verliep in het Osmaans en met Japan in het Japans.

4.1.2 De datering van de stukken: twee tijdrekeningen

De Staten-Generaal dateerden hun depêches op de dag waarop het besluit tot uitvaardiging werd gegeven (*datum*) of de rechtshandeling werd verricht (*actum*). Op hun ingekomen stukken tekenden ze de datum van ontvangst aan, die ze gelijk stelden aan de datum waarop de ontvangst van het stuk in de vergadering was gemeld. De eigen datering van de ingekomen en uitgaande stukken correspondeert dus met de resoluties die erop zijn genomen of tot hun uitvaardiging hebben geleid.

De Staten-Generaal moesten zowel in hun correspondentie met de provincies als in hun correspondentie met het buitenland rekening houden met het naast elkaar bestaan van twee verschillende tijdrekeningen: de Juliaanse en de Gregoriaanse. In de Juliaanse kalender was een eeuw bijna een dag korter dan het astronomische jaar. Het verschil tussen beide was bij het begin van de opstand al tot tien dagen opgelopen. Om dit probleem uit de wereld te helpen kondigde paus Gregorius XIII in 1581 in de bul *Inter gravissimas* een kalenderhervorming af. Ze werd niet door alle administraties op hetzelfde moment doorgevoerd. In Rome ging men op 4 oktober 1582 naar bed om op 15 oktober wakker te worden. De Staten-Generaal en de provincies Brabant en Zeeland volgden snel: daar

179 Ress. SG 17/01/1582, 07/03/1582, 01/11/1582, *Resolutiën*, III, 34, nr. 50, ress. SG 15/04/1586, 22/06/1586, *Resolutiën*, V, 411, nr. 367, 416, nr. 380.

180 Bij wijze van uitzondering kreeg een Engelse gezant toestemming zijn aanspraak tot de vergadering in het Italiaans te doen, omdat hij die taal beter beheerste dan het Frans.

werd 14 december 1582 door 25 december 1582 gevolgd. Holland liet de nieuwe tijdrekening bij de volgende jaarwisseling ingaan: na nieuwjaarsdag 1583 kwam 11 januari 1583. De andere bondgenoten pasten hun tijdrekening pas zo'n 117 jaar later aan, toen het verschil inmiddels tot 11 dagen was opgelopen. In Gelderland ging men van 30 juni over op 12 juli 1700, in Utrecht en Overijssel van 30 november op 12 december 1700, in Friesland en Stad en Lande van 31 december 1700 op 12 januari 1701 en in Drenthe tenslotte van 30 april op 12 mei 1701. In de periode 1582-1701 bestonden er in de Republiek dus twee tijdrekeningen naast elkaar. Bij de datering van de externe correspondentie moest men in deze periode dus aangeven van welke tijdrekening men gebruik maakte. De meest gebruikelijke methode was het vermelden van beide data. Brieven uit het eind van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw zijn voorzien van dateringen als '2/12 april', waarbij 2 april voor de tijdrekening oude stijl en 12 april voor de tijdrekening nieuwe stijl staat. Ook liet men data wel volgen door de afkortingen 'o.s.' (oude stijl) of 'n.s.' (nieuwe stijl). Soortgelijke technieken paste men toe in het internationale briefverkeer: de gregoriaanse kalender werd in Engeland pas in 1752 ingevoerd, in het hele Duitse Rijk in 1776, in Zweden in 1823 en in Rusland in 1918.

4.1.3 *Bekrachtiging*¹⁸¹

Op 21 december 1576 kreeg griffier Weellemans de bevoegdheid om alle akten van de Staten-Generaal te tekenen.¹⁸² Hij liet ze door klerken grosseren en corrigeren en door de voorzitter van de vergadering ondertekenen, zette onder diens *paraphure* zijn eigen handtekening als contraseign, en liet ze van een zegel voorzien en expediëren.¹⁸³ Sindsdien werden de depêches van de Staten-Generaal door de griffier ter ordonnantie van de Staten-Generaal ondertekend en door de president van de vergadering geparafeerd.¹⁸⁴ Akten *in forma* werden bovendien bekrachtigd met het zegel (een aanhangend zegel), het contrazegel (een opgedrukt zegel) of het cachet (een sluitzegel). In de jaren 1576-1578 lieten de Staten-Generaal de akten die ze op hun naam uitvaardigden bezegelen met het zegel van Brabant. Toen Matthias in 1578 gouverneur-generaal werd, viel de bevoegdheid om akten (commissies en plakkaten) in naam des konings te depêcheren toe aan diens audiencier. Voor de bezegeling lieten ze nu een eigen zegel en een contrazegel maken. In 1584 werd de griffier van de Staten-Generaal ook hun audiencier en kreeg hij de bevoegdheid de commissies en plakkaten van de Staten-Generaal uit te vaardigen. Na het vertrek van Leicester in 1588 werden alle akten die voorheen uitgevaardigd zouden zijn door de landsheer door de

181 Van Riemsdijk bespreekt in hoofdstuk XXIII van *de Griffie* uitvoerig het zegel en contrazegel van de staat.

182 Ress. SG 14/08 en 22/08/1577.

183 Reglement 1577 art. 9.

184 In 1672 besloten de Staten-Generaal dat de griffier alle depêches alleen zijnde commissoriaal of waarbij eenvoudig advies werd verzocht mocht vervaardigen, uitgeven en laten afgaan onder zijn signatuur, zonder paraaf van de president van de vergadering: res. SG 22/04/1672.

griffier op naam en onder het zegel of contrazegel van de Staten-Generaal uitgegeven. De dépêches van minder belang zouden op naam van de Raad van State worden opgemaakt en alleen met het contrazegel worden bezegeld. De Staten-Generaal gebruikten het zegel vooral voor het ratificeren van traktaten en het contrazegel vooral voor de akten die ten behoeve van particulieren werden gedepêcheerd en later uitsluitend voor akten van commissie. De andere akten werden sindsdien bezegeld met het cachet.

4.1.4 *Redactionele vorm*

De redactionele vorm van een document is zijn formele structuur of inrichting: het samenstel van formele tekstkenmerken waarmee het document wordt getypeerd en de betekenis van de vastgelegde boodschap gefixeerd.¹⁸⁵ De redactionele vorm representeert niet alleen een bepaald type rechtshandeling, maar fixeert ook de context van die (rechts)handeling: de functie van het document, de plaats van het document in het bijbehorende werkproces en de (machts)verhoudingen en omgangsvormen tussen de betrokkenen. De redactionele vorm van de stukken bepaalde in het archief van de Staten-Generaal in welk register ze moesten worden geregistreerd en tot welke serie ze moesten worden gebracht. Ze worden dan ook behandeld hieronder in paragraaf 4.2.3 over serievorming en het resolutiestelsel en in hoofdstuk 5 bij de verschillende series.

4.2 **Structuurkenmerken van de archieven**

4.2.1 *Ordinaris en secrete stukken*

Het onderscheid tussen publieke en geheime stukken lijkt op het eerste gezicht de hoofdingeling van het archief te bepalen: duidelijk van elkaar onderscheiden zijn de ordinaris en secrete resoluties, ordinaris en secrete liassen, ordinaris en secrete brievenboeken en de Loketkas (een kast met loketten waarin bundels ordinaris stukken werden opgeborgen die geen plaats kregen in de reguliere series) en de Secrete Kas (kast met loketten waarin bundels met secrete stukken werden bewaard). Oorspronkelijk echter waren secrete stukken die stukken die bij wijze van uitzondering aan de reguliere registratuur waren onttrokken. Ze werden apart gelegd, gesecreteerd, en veelal na enige tijd alsnog in de reguliere series opgenomen.

De structuur van de series lijkt erop te wijzen dat het archief al in de zestiende eeuw (het oudste register van secrete resoluties begint in 1597) in een ordinaris en een secreet gedeelte is onderverdeeld geweest en dat de Staten-Generaal vanaf die tijd al consequent al hun werkzaamheden in ordinaris en secrete werkzaamheden hebben onderscheiden. Dat blijkt bij nader inzien niet het geval te zijn.

185 De Archiefterminologie definieert redactionele vorm als de wijze waarop de formele kenmerken en de inhoud van een document zijn gerangschikt: *Archiefterminologie*, 58.

Aanvankelijk werden resoluties en hun bijlagen slechts bij hoge uitzondering en krachtens een uitdrukkelijk besluit van de vergadering gesecreteerd, soms door ze direct in een apart register in te schrijven (resoluties), maar meestal door ze tijdelijk of permanent in de secrete kas op te bergen. Veelal ging het hierbij om stukken die door een secreet besogne met de Prins waren behandeld. Pas in 1651 werd de afzonderlijke registratuur van de secrete resoluties en hun bijlagen met terugwerkende kracht op vaste voet geregeld.

Tot de secrete stukken behoorden met name stukken die betrekking hadden op militaire en buitenlandse zaken, zaken die beter niet bekend konden zijn aan buitenlandse mogendheden. Werkelijke geheimhouding was in het bondgenootschap echter een illusie, zoals De Bruin overtuigend heeft aangetoond.¹⁸⁶ Maar de vergadering verklaarde stukken niet alleen secreet om te voorkomen dat ze bekend werden aan buitenstaanders, maar ook en vooral om ze te onttrekken aan het reguliere besluitvormingsproces, waarin alle vertegenwoordigers in de Statenvergaderingen over elk belangrijk voorstel meebeslisten en elk belangrijk voorstel door een veto van een van de provincies kon worden getroffen. Omdat de provincies in gewichtige zaken slagvaardig wilden kunnen optreden, maar ook wilden voorkomen dat er tegen hun belang in werd beslist, hadden zij secretering aan strikte voorwaarden gebonden.

4.2.2 *Een vaste hiërarchie van correspondenten*

De Staten-Generaal ordenden hun archief in principe volgens de relaties die ze onderhielden met de andere generaliteitsorganen, de leden van het bondgenootschap, de overwonnen gebieden en de buitenlandse vorsten, heren, standen en steden. In die universele ordening had iedereen zijn vaste plaats. De Keizer stond aan de top, gevolgd door achtereenvolgens de koningen van Frankrijk, Spanje en Portugal, Engeland, Denemarken en Zweden, de Republiek van Venetië, de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (sinds 1609), de aartshertogen, de keurvorsten en de andere vorsten en staten van de christenheid. Binnen het bondgenootschap was Gelderland als hertogdom de hoogste in rang, gevolgd door de graafschappen Holland en Zeeland en de heerlijkheden Utrecht, Overijssel, Friesland en Stad en Lande. Bij de Generaliteitslanden ging het Staatse deel van het hertogdom Brabant en Limburg dus voor het staatse deel van het graafschap Vlaanderen. Maastricht, de landen van Overmaze en Staats Opper-Gelre (Venlo) vormden een aparte groep naast het eigenlijke Staats-Brabant ('s-Hertogenbosch, Breda, Bergen op Zoom, Grave en het land van Cuyk). De Staten-Generaal hadden voorrang op de Raad van State, die op zijn beurt weer voorrang had op de andere generaliteitsorganen. Die hiërarchische ordening is in het hele archief zichtbaar in de liassen, de brievenboeken, de Locketkas, de Secrete Kas, soms als primaire, maar veelal als secundaire ordening. De primaire ordening is meestal de taal waarin werd gecorrespondeerd. Men onderscheidde de binnenlandse correspondenten, de correspondenten met wie

¹⁸⁶ De Bruin, *Geheimhouding en Verraad*.

in het Duits werd gecorrespondeerd en de correspondenten met wie in het Frans werd gecorrespondeerd. Binnen die drie categorieën vond in de rubrieken of 'respecten' geleidelijk specialisatie plaats die in grote lijnen de ontwikkeling van de diplomatieke betrekkingen volgt.¹⁸⁷ Achter de geografische aanduidingen gaan ook hier correspondenten schuil: vorsten en hun ministers, hun gezanten in Den Haag en de gezanten aan hun hoven. De meest specifieke onderverdeling treffen we aan in de brievenboeken, zoals in hoofdstuk 5 zal blijken.

De geografische onderverdeling van de stukken staat in verband met de activiteiten die de Staten-Generaal in de onderscheiden gebieden hebben ontplooid. In de liassen Frankrijk, de loketkas Frankrijk (het loket 'Frankrijk' in de Loketkas) en de secrete kas Frankrijk (het loket 'Frankrijk' in de Secrete Kas) treft men niet de stukken aan die op Frankrijk betrekking hebben, maar stukken die door de diplomatieke contacten met Frankrijk zijn gegenereerd, diplomatieke correspondentie met Frankrijk en andere stukken die in het diplomatieke verkeer met Frankrijk zijn gewisseld. Onder Frankrijk vindt men in de indices op de resoluties geen verwijzingen naar Frankrijk als zodanig, maar naar de relaties van de Staten-Generaal met de Franse koning en zijn hof, de Franse ambassadeur in Den Haag, de Staatse ambassadeur in Parijs, de Staatse consuls in de Franse havensteden en de particuliere burgers die bij de Staten-Generaal om steun hadden gevraagd in hun conflicten met Franse particulieren of de Franse staat. Stukken met informatie over Frankrijk kan men ook in andere archiefbestanddelen vinden.

Deze ordening paste men toe in de liassen, de brievenboeken, de verbalen, de ratificaties, de Loketkas, de Secrete Kas en de indices op de resoluties.¹⁸⁸

4.2.3 *Serievorming; het resolutiestelsel*

Het archief van de Staten-Generaal is een seriearchief: het bestaat uit series, reeksen stukken van dezelfde redactionele vorm. Tot welke serie een stuk wordt gebracht wordt in de eerste plaats bepaald door zijn redactionele vorm. Het archief bevat series resoluties, series ingekomen brieven en memories, staten van oorlog, verbalen, rekeningen en ratificaties en series uitgevaardigde missiven, commissies, instructies, ordonnanties van betaling en andere akten.

Het archief van de Staten-Generaal geldt als schoolvoorbeeld van een archief dat is ingericht volgens het resolutiestelsel: het is een seriearchief waarvan de series besluiten de kern vormen en waarin eveneens tot series gebrachte ingekomen en minuten van uitgaande stukken als bijlagen bij die besluiten worden behandeld.¹⁸⁹ Resoluties zijn tot series gebracht op basis van hun ontwikkelingsstadium: minuten bij minuten, netexemplaren bij netexemplaren, dubbelen bij dubbelen. Binnen deze series zijn ze chronologisch geordend per vergaderdag. Ingekomen en minuten van uitgaande stukken zijn tot series gebracht op basis

187 Zie tabel 4 op pp. 175-176.

188 Een overzicht van de respecten van de liassen, de brievenboeken, de Loketkas en de Secrete kas in hfdst. 5 par. 5.1.

189 *N.A.T.* nr. 15.

van hun redactionele vorm: resoluties bij resoluties, brieven bij brieven, akten bij akten, verbalen bij verbalen. Binnen elke serie zijn de stukken gerangschikt volgens de datum waarop ze in de vergadering zijn gelezen (*lectum*), ter tafel gebracht (*exhibitum*) of uitgevaardigd (*datum*). De datum van behandeling verbindt de ingekomen en minuten van uitgaande stuken met de bijbehorende resoluties. Men kan elke bijlage in verband brengen met een resolutie: weet men de datum van de resolutie, dan vindt men op die datum ook de bijlagen. Het hele systeem valt of staat met een goede toegankelijkheid van de resoluties en dus met de kwaliteit van de indices, die in feite het hele archief ontsluiten.

De Staten-Generaal hebben het resolutiestelsel niet meteen in volle omvang en op het hele archief toegepast. Net als in de stedelijke administraties, waar het stelsel veel eerder in gebruik werd genomen, bestond het archief niet alleen uit besluiten en ingekomen en minuten van uitgaande stukken, maar ook uit charters en andere rechtsbewijzen, die, merendeels geordend naar herkomst en dus volgens een geografisch criterium, in goed beveiligde kisten of kasten werden opgeborgen. De andere stukken, die het eigenlijke seriearchief gingen uitmaken, waren ook niet meteen als besluiten en bijlagen behandeld. De resolutie-registers dienden aanvankelijk als memorialen van de griffier, die met behulp daarvan bij kon houden welke besluiten moesten worden uitgevoerd en welke *depêches* moesten worden opgemaakt en verzonden. Pas na een aantal jaren (na 1584) kwam de bewijs- en verantwoordingsfunctie voorop te staan en kon het resolutiestelsel tot ontwikkeling komen.

Al vroeg wordt in elke resolutie het ingekomen stuk vermeld dat tot de resolutie aanleiding heeft gegeven ('is gelezen') en het uitgaande stuk dat er het gevolg van is en verwijzen resoluties waar nodig naar elkaar. Vanaf het tweede kwart van de zeventiende eeuw kunnen de ingekomen en minuten van uitgaande stukken ook formeel als bijlagen bij de resoluties worden aangemerkt, doordat ze gedateerd zijn op de dag waarop ze in de vergadering zijn behandeld en er een resolutie op is genomen. Rond 1625 begon griffier Goch aan het hoofd van de brieven behalve de datum van verzending (*datum*) ook de datum van ontvangst (*receptum*) aan te tekenen en bij stukken die ter vergadering werden overlegd wanneer ze waren vertoond (*exhibitum*) of gelezen en dat werd onder zijn opvolger Musch een vaste gewoonte.¹⁹⁰ Van verdere vervolmaking was sprake toen de gewoonte ingang vond om besluiten aan belanghebbenden mee te delen in de vorm van extractresoluties, een ontwikkeling die in de tweede helft van de zeventiende eeuw haar beslag kreeg. In diezelfde periode werden goede indices ontwikkeld, die voor een optimale werking van het stelsel onontbeerlijk zijn. Pas in de achttiende eeuw, toen stukken die voordien in de loketkas of de secrete kas waren opgeborgen ook tot de series bijlagen werden gebracht, kan – althans met betrekking tot het lopend archief van de Staten-Generaal – van een algemene toepassing van het resolutiestelsel worden gesproken.

Het resolutiestelsel is toegepast bij de meeste archieven van collegiale besturen

¹⁹⁰ Van Riemsdijk, *Griffie*, 120.

uit het ancien regime, om te beginnen bij de stadsbesturen. Collegiale besturen vormen archieven die vooral de bewijzen moeten kunnen leveren van de verrichte bestuurshandelingen en de gedeputeerden de gelegenheid moeten bieden zich te verstaan met en verantwoording af te leggen aan hun principalen. Het resolutiestelsel was het favoriete ordeningsstelsel voor deze besturen, die geen beroep konden doen op departementen en gespecialiseerde ambtenaren, die zich voor al hun besluiten tegenover hun lastgevers moesten verantwoorden en die hun handelen in belangrijke mate niet op geschreven regels, maar op precedenteren moesten baseren.

4.2.4 Resoluties

In hoofdstuk 1 heb ik de vergadering van de Staten-Generaal omschreven als een besluitenmachine. De cijfers spreken voor zich. Een half miljoen resoluties en een veelvoud daarvan aan concepten, minuten en afschriften, chronologisch geordend in meer dan vijfduizend delen, banden en portefeuilles waren in de lokalen van de griffie, maar ook op de zolders van het Binnenhof verzameld, toen de president van de vergadering van de Staten-Generaal op 1 maart 1796 de laatste resolutie arresteerde: het besluit om uiteen te gaan en plaats te maken voor de Nationale Vergadering. En niet alleen in de lokalen en op de zolders van het Binnenhof lagen ze, maar ook op de griffies en de secretarieën van andere generaliteitsinstellingen, de grote handelscompagnieën, de Statencolleges van de geüniteerde provincies, de stemhebbende staten en steden, de stadhouders, regenten, ambtenaren en andere particuliere onderdanen van de staat: miljoenen resoluties van de Staten-Generaal, geschreven en gedrukt, los, per onderwerp geordend of als complete jaargang.

Een resolutie is onder het ancien regime elk officieel besluit van een collegiaal bestuur en bovendien de schriftelijke vastlegging van dat besluit. In de laatste betekenis wordt de term gebruikt voor de conclusie van de beraadslagingen, maar ook in ruimere zin voor de volledige schriftelijke uitwerking of *extensie* van het genomen besluit in de gebruikelijke of voorgeschreven vorm.¹⁹¹ Naast resoluties wordt ook de term notulen gehanteerd. Hieronder moet (in afwijking van wat wordt gesteld in de *Handleiding*, die van de hedendaagse betekenis van het woord uitgaat) het geheel van minuutresoluties en bijbehorende originele stukken worden verstaan waarin de handelingen van een vergadering zijn vastgelegd of genotuleerd.¹⁹²

191 Zo wordt de dispositie 'waarop geen resolutie is gevallen' als een resolutie aangemerkt. Ook: 'Waer op gedelibereert sijnde heeft geen resolutie connen geformeert worden.' Register van de handelingen met die van de andere zijde, res. SG 27/10/1632.

192 De betekenis die de *Handleiding* en het *Lexicon van Nederlandse archieftermen* geven, komt pas in de negentiende eeuw in zwang. Minuutresoluties kunnen uit de notulen worden geroyeerd: secr. res. 28/09/1681; res. 23/09/1686 (graaf van Clermont). Het lichten van een memorie: secr. res. 17/06/1684 (Castel Moncayo). Bij res. SG 23/09/1686 wordt een res. van 11/07/1686 geroyeerd uit de notulen. In arch. Stadh. Secr. inv. nr. 61 bevindt zich een ord. extractres. van 20/09/1786 waaruit

Het nemen en optekenen van resoluties was zo'n wijd verbreid gebruik, dat men er als vanzelfsprekend vanuit ging, dat ook in de onderwereld resolutieregisters werden bijgehouden: "Zedert het Retour van Euridice is geresolveert zulks (het terugkeeren uit het schimmenrijk) nooit meer te accorderen, zoo als den Leezer kan zien in 't onderaardsche resolutie-boek, folio elf-en-dertig, verso."¹⁹³

Resoluties bestaan meestal uit drie onderdelen: (1) de propositie, d.w.z. de aanduiding van datgene wat ter tafel (*in deliberatie*) is gebracht, (2) de conclusie of dispositie, d.w.z. de vastlegging van het besluit en (3) de besluitvormingsformule, die propositie en dispositie met elkaar verbindt. Wat in deliberatie werd gebracht kan de vorm hebben van een mondelinge propositie van de president of een schriftelijke propositie van één van de deputaties, waarvan dan de korte inhoud wordt weergegeven. Meestal echter gaat het om een brief, een rapport of een ander ingekomen stuk, waarvan dan een korte karakteristiek wordt gegeven. Sinds het midden van de zeventiende eeuw worden bepaalde stukken in hun geheel in de resolutie opgenomen (*geïnsereerd*): de consenten van de provincies in de staat van oorlog, de adviezen van de provincies op ter vergadering uitgebrachte proposities en de memories van buitenlandse gezanten.¹⁹⁴ De conclusie of *dispositie* is het eigenlijke besluit, de resolutie in strikte zin. Ze kan worden besloten door de vermelding van afwijkende adviezen.

De aanduiding van wat in deliberatie was gebracht en de dispositie worden met elkaar verbonden door een vaste formule. 'Waarop gedelibereerd zijnde' kwam vaak voor of 'Waarop gedelibereerd zijnde is goedgevonden en verstaan' of (wanneer de propositie achterwege bleef) 'Naer voorafgaande deliberatie is goedgevonden en verstaan.' Verstaan betekent hier na beraadslaging of overweging bepalen, besluiten.¹⁹⁵ De *voorafgaande deliberatie* kan gevolgd worden door de vermelding van een advies dat is ingewonnen: 'waerop gedelibereert, oock gehoort ende ingewonnen sijnde 't bericht etc., is goetgevonden ende verstaen.' Deze vaste vorm is geleidelijk gegroeid. Aanvankelijk was de redactie tamelijk vrij. We zien dan bijvoorbeeld nog heel wat variëteit in de verbindingsformule. Naast 'is goetgevonden ende verstaen' lezen we veelvuldig 'is geresolveert' ('est résolu') of ook wel 'is geaccordeert'.¹⁹⁶ In 1636, als de formule 'Waarop gedelibereert synde, is goetgevonden en verstaen' ingeburgerd lijkt, lezen we in een resolutie nog 'Waarop gedelibereert wesende, is goetgevonden ende verstaen'.¹⁹⁷ In 1637 besloten de Staten-Generaal dat ze hun resoluties voortaan pas de vol-

blijkt, dat de verwelkoming van Von Reischach, gezant van de keizer, wegens zijn retour misloopt, doordat de man niet komt opdagen. In margine staat in de hand van Fagel: 'uit de notulen gelaten.'

193 Doedyns, *Haagsche Mercurius* 1 [1642], 594, in WNT XII⁴, 144.

194 Van Riemsdijk, *Griffie*, 91.

195 'Verstaan': WNT XX 2, 606.

196 Res. SG 12/09/1594.

197 Res. SG 11/11/1636 bij Davidse, 'Resoluties lengtebepaling.' In de Hollandse resoluties vinden we herhaaldelijk 'hebben goetgevonden ende verstaan, gelyck haare Edele Groot. Mog. goetvinden en verstaan by desen,' Res. Staten van Holland 21/01/1675 in Verbael gehouden bij Coenraedt Klenck, 1675 en 1676.

gende dag zouden resumeren. De griffier kon nu meer tijd besteden aan de redactie, wat standaardisering mogelijk maakte. En dat betekende weer, dat de gewone vormloze akte, die werd uitgevaardigd om aan de betrokkene de inhoud van een resolutie mee te delen, door de extractresolutie werd verdrongen, een ontwikkeling die in de tweede helft van de zeventiende eeuw haar beslag kreeg. In het laatste kwart van de eeuw, toen de griffier het uitwerken of *extenderen* van de resoluties aan ondergeschikte ambtenaren ging opdragen, werden er voor het opmaken van resoluties een formulierboek aangelegd.¹⁹⁸ Voor de extensie van de veelvuldig voorkomende resoluties (resoluties op paspoortaanvragen met name) ging men aan het einde van de zeventiende eeuw voorgedrukte formulieren gebruiken.

Resoluties markeren de processtappen in een werkproces en knopen die stappen aan elkaar. Resoluties verwijzen naar ingekomen stukken, naar resoluties die in dezelfde zaak zijn genomen, naar commissies en provincies die moeten adviseren en naar de uitvaardigingen die eruit moeten volgen.

Als we de resoluties typeren naar hun functie in het besluitvormingsproces, kunnen we ze onderverdelen in voorlopige besluiten die de opeenvolgende stappen in het besluitvormingsproces markeren, besluiten die alleen betrekking hebben op de formele kant van het besluitvormingsproces en eindbesluiten, waarmee de Staten-Generaal hun bemoeienissen met een zaak afsluiten.¹⁹⁹

De meeste besluiten van de Staten-Generaal waren voorlopige besluiten of tussenbesluiten. Veelvuldig besloot de vergadering bijvoorbeeld advies of informatie in te winnen. Ze deed verzoeken om informatie, consideratie en advies aan ondergeschikten en soortgelijke verzoeken aan de Prins, de Raad van State of een ander gelijkwaardig staatsorgaan, twee categorieën die zich van elkaar onderscheidten door de mate van hoffelijkheid van de formulering. Ook nam ze herhaaldelijk beslissingen over de uitvoering van haar besluiten: ze besloot opdrachten, aanwijzingen, richtlijnen en instructies te verstrekken en aansporingen, vermaningen en blijken van goed- of afkeuring te geven. De meest voorkomende tussenbesluiten waren echter de *resoluties commissoriaal*, waarbij de vergadering haar eigen gedeputeerden opdracht gaf al dan niet in samenwerking met anderen hun besluiten voor te bereiden of uit te voeren. Van hetzelfde karakter waren de resoluties waarin ze gedelegeerde rechters verzocht om in een aan hun onderworpen rechtsgeschil een vonnis (*dictum van sententie*) op te stellen.

Als een aparte categorie kunnen die besluiten van de Staten-Generaal worden aangemerkt die op de formele kant van de besluitvorming betrekking hadden. Resoluties en uitgaande stukken konden worden gewijzigd of uit de boeken worden geschrapt (*geroyeerd*) en in afwachting van op handen zijnde ontwikkelingen kon een zaak enige tijd worden aangehouden. Maar dat kwam maar

198 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nrs. 643, 644 en 646. Zie hierover par. 2.5 en de Proloog par. 7.3.

199 In hfdst. 5 zal in paragraaf 2 uitvoeriger op de verschillende typen resoluties worden ingegaan.

weinig voor. Bijna dagelijks echter vroegen de Staten-Generaal de provincies en hun gedeputeerden om hun consent, advies of ratificatie op een besluit dat alleen met hun instemming genomen kon worden. En elke dag besloten de Staten-Generaal de tekst van eerder door hen genomen resoluties en van uitgaande stukken in tweede lezing (bij resumptie) vast te stellen.

De Staten-Generaal konden hun bemoeienis met een zaak op verschillende manieren beëindigen. In de eerste plaats konden ze de zaak zelf afdoen door een zogenaamde *finale resolutie* te nemen. Finale resoluties leidden een feitelijke handeling of een rechtshandeling in en bevatten dan ook een opdracht aan de griffier tot het depêcheren van een akte of een extractresolutie waarin die (rechts)handeling was vastgelegd of waarmee ze werd verricht. Finale resoluties – de meest substantiële die door de Staten-Generaal werden genomen – vormden van alle resoluties van de Staten-Generaal een kleine minderheid. In de tweede plaats konden de Staten-Generaal de afdoening van een zaak aan een ander overlaten. Ze konden dat doen door gedeputeerden uit hun midden, de Prins of andere hoogwaardigheidsbekleders te machtigen om in naam van de Staten-Generaal te disponeren of te handelen, door supplianten te *renvoyeren* aan (door te verwijzen naar) de competente rechter en door hun verzoekschriften door te sturen naar andere gezagsdragers met het verzoek hun rekest zo mogelijk in te willigen. In de derde plaats tenslotte konden de Staten-Generaal hun bemoeienis met een zaak beëindigen door te besluiten om niet te beslissen. Ze konden bijvoorbeeld besluiten ingekomen brieven van gezanten

Typologie van resoluties

- voorlopige besluiten
 - besluiten om advies of informatie in te winnen
 - besluiten om anderen besluiten te laten voorbereiden
 - besluiten om de wijze van uitvoering te beïnvloeden
 - besluiten met betrekking tot de besluitvorming
 - besluiten om een zaak aan te houden
 - besluiten om consent, advies of ratificatie van de gedeputeerden of van de bondgenoten te verkrijgen
 - besluiten om resoluties en uitgaande stukken vast te stellen, te wijzigen of ongedaan te maken
 - besluiten om anderen (schriftelijk) te informeren
 - eindbesluiten (finale resoluties)
 - besluiten om een zaak af te doen
 - besluiten om anderen te laten disponeren of handelen
 - besluiten om supplianten door te verwijzen (te *renvoyeren*) of om hun belangen in de aandacht van anderen aan te bevelen
 - besluiten om een mededeling voor kennisgeving aan te nemen (resoluties van notificatie)
 - besluiten om een zaak niet in behandeling te nemen
-

voor kennisgeving aan te nemen en bij de meeste van die brieven deden ze dat ook. De conclusie van zo'n resolutie (die *resolutie van notificatie* werd genoemd) luidde: 'Waarop geen resolutie is gevallen.' Ook andere ingekomen stukken werden wel voor kennisgeving aangenomen, zoals de resoluties waarmee de provincies de consenten bekrachtigden die hun gedeputeerden onder voorbehoud van hun instemming hadden gegeven. De Staten-Generaal konden natuurlijk ook besluiten een zaak in het geheel niet in behandeling te nemen. Dat deden ze met name met verzoeken, voorstellen enz. die niet in de juiste vorm waren gedaan, ongeacht de status van de indiener. Ook verzoeken van supplianten waarop al eens eerder was beschikt werden niet in behandeling genomen. Meestal werden dergelijke beslissingen buiten de vergadering genomen en kwam er geen resolutie aan te pas.

Hiermee zijn alle hoofdtypen van resoluties die de Staten-Generaal konden nemen de revue wel gepasseerd. Elk type resolutie typeert een processtap: de vergadering neemt een brief voor kennisgeving aan, stelt het nemen van een resolutie uit, renvoeert de zaak, maakt zaken commissoriaal, vraagt advies, wacht provinciale adviezen in, geeft opdrachten, geeft inlichtingen, vraagt inlichtingen en neemt uiteindelijk een finale resolutie.

4.2.5 *Ingekomen stukken*

De belangrijkste ingekomen stukken zijn de stukken die een voorstel of een verzoek inhouden en dus een besluit van de vergadering uitlokken: zij starten een werkproces op dat met de uitvaardiging van het besluit wordt afgesloten. Voorstellen van publieke personen in publieke zaken heetten proposities, verzoeken van particuliere personen in particuliere zaken heetten rekestes en verzoeken van publieke personen in particuliere zaken werden remonstranties genoemd. *Proposities*, konden worden gedaan door de Staten van de provincies, de Raad van State en de Prins, vreemde vorsten en hun gezanten en bij gelegenheid ook andere generaliteitsorganen en –ambtenaren. De proposities van de provincies hadden in het begin van de zeventiende eeuw evenals hun consenten de vorm van verklaringen, maar kregen na 1637 steeds meer de vorm van extractresoluties van de Statenvergaderingen. De proposities van de Raad van State waren aanvankelijk, net als de proposities van de Prins, remonstranties in de vorm van een brief, het communicatiemiddel bij uitstek onder gelijkaardigen.²⁰⁰ Die briefvorm bleef gehandhaafd bij de proposities van petitie die door de Raad werden ingediend en die kortweg *petities* werden genoemd²⁰¹, maar voor de andere proposities van de Raad kwam nog vóór de helft van de zeventiende eeuw de vorm van de extractresolutie in gebruik. De proposities van uitheemse vorsten hadden de vorm van een *brief*. De meeste van hun voorstellen werden echter overgebracht door hun gezanten, die hiervoor de diplomatieke *memorie*

200 De Raad van State stuurde bijvoorbeeld op 12/09/1584 een remonstrantie aan de Staten-Generaal over de begeving van het ambt van audiencier. Bijlsma, *Regeringsarchieven*, 50.

201 Zie hfdst. 3 par. 1.2.3.

moesten gebruiken, waarin de afzender en de geadresseerde in de derde persoon werden voorgesteld en die van de voorgeschreven aanhef en ondertekening was voorzien.

Particuliere personen en corporaties die onder het gezag of de bescherming stonden van de Staten-Generaal mochten zich tot de Staten-Generaal wenden met een verzoek om een voor hen gunstige beschikking of regeling te nemen of te treffen. Een verzoek van een onderdaan aan een heer of van een lager geplaatst individu aan een over hem gestelde autoriteit in een particuliere gelegenheid had de vorm van een verzoekschrift. Verzoekschriften waren onder het ancien regime het belangrijkste middel van communicatie tussen overheden en hun onderdanen. Het verzoekschrift was in veel gevallen het aangewezen middel om de overheid een beslissing te laten nemen: in veel meer gevallen dan nu lag het initiatief voor het handelen van de overheid bij de belanghebbenden zelf. Verzoekschriften werden geschreven om bestuursbeschikkingen, justitiële beschikkingen, strafwijtschelding en -vermindering en vonnissen in appèl en revisie uit te lokken en om betaling te vragen voor geleverde goederen en diensten. Wie een ambt wilde bekleden dat door de Staten-Generaal werd bevestigd en waarop je moest solliciteren, moest een *rekest* schrijven aan de Staten-Generaal of aan degene die aan de Staten-Generaal de voordracht deed. Rekesten waren ook een geëigend middel om belastingverlichting te bepleiten, een andere handelspolitiek te bevorderen of de uitvaardiging te bewerkstelligen van bepaalde algemene rechtsvoorschriften.²⁰²

Van de mogelijkheid om de bijzondere bescherming van de Staten-Generaal in te roepen maakten degenen die op die bescherming aanspraak meenden te kunnen maken in ruime mate gebruik. De onmiddellijke onderdanen van de staat vormden onder hen de grootste categorie. Het waren niet alleen natuurlijke personen, maar ook steden, colleges en corporaties met een bijzonder belang²⁰³ en verder gecommitteerden en ambtenaren, staatse militairen die buiten de competentie van de Raad van State vielen, vreemdelingen in het buitenland of op het grondgebied van de staat en bewoners van dat grondgebied die belangen hadden in het buitenland.²⁰⁴

202 Als boven.

203 Enkele vrij willekeurige voorbeelden. De Staten-Generaal beschikten vóór de sluiting van het Twaalfjarig Bestand afwijzend op de rekesten van de steden en landen van Brabant en Vlaanderen om als stemhebbende leden in het bondgenootschap te mogen worden opgenomen: arch. SG inv. nr. 12548.140. De Staten-Generaal behandelden op 18/02/1606 een rekest van de schepensbank Arcen en Velden inzake de bijdrage van deze dorpen aan de beden, op 28/11/1651 een rekest van schout, schepenen en regeerders van Roosendaal over de Grote Brabantse zwiigende landtol, op 26/02/1724 een rekest van het stadje Montfort om de kosten van gemeenteprocessen over een periode van drie jaar te mogen aflossen en op 13/01/1751 een rekest van de classis van Maastricht en de landen van Overmaze om hun resolutie van 11/05/1739 tegen huwelijken van gereformeerde officieren met roomsgezinde vrouwen nader te interpreteren.

204 De ondergeschikte die zich met een verzoek tot de Staten-Generaal wendde werd suppliant genoemd. Requirant was de suppliant wiens verzoek door de Staten-Ge-

De verzoekschriftenprocedure werd in de loop van de tijd steeds verder gereguleerd, om in het belang van de burger en de publieke moraal een betere controle op het verlenen van gunsten mogelijk te maken. Vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw mocht een rekest alleen bij de agent of de kamerbewaarder worden ingediend door bemiddeling van de solliciteurs die bij de vergadering waren geaccrediteerd en tegen betaling van de voorgeschreven leges. De procureurs kochten gezegelde vellen blanco papier bij het zegelkantoor (op rekesten werd zegelrecht geheven), schreven op die gezegelde vellen de rekesten in de voorgeschreven redactie, dienden de rekesten in en brachten hun werkzaamheden en de kosten van het gezegelde papier in rekening bij de supplianten. Verzoeken die niet aan de vormvereisten voldeden of die al eerder waren afgewezen werden door de Staten-Generaal niet in behandeling genomen. Ze werden teruggegeven aan de supplianten, zonder dat er in de resoluties melding van werd gemaakt.

De redactie van een rekest lag in de vroege zeventiende eeuw nog niet vast, maar werd geleidelijk gestandaardiseerd onder invloed van de solliciteurs die ze opstelden. De suppliant begon zijn verzoek met 'Geeft reverentelijk (eerbiedelijk, onderdaniglijk) te kennen', gevolgd door zijn naam, maar zonder zijn eventuele titels. Daarna zette hij zijn probleem uiteen. Vervolgens verklaarde hij de vrijheid te nemen of zich genoodzaakt te zien zich te adresseren aan HHM, ootmoediglijk verzoekende een specifiek besluit te nemen of een bepaalde akte te uit te vaardigen. Hij besloot zijn verzoekschrift met 'Dit doende' of 't welk doende' (overblijfsel van de formule 't welk doende zult gij wel doen en God zal 't u lonen') en met de sinds 1623 verplichte ondertekening.²⁰⁵ De datum waarop ze waren geschreven, noch de datum waarop ze waren ingediend werd op de rekesten vermeld.²⁰⁶ Aan de vorm en de wijze van indiening van rekesten in *rechtszaken* werden bijzondere eisen gesteld.²⁰⁷

Niet iedereen die de Staten-Generaal iets te verzoeken had gebruikte daarvoor de vorm van het rekest. Wie zelf met soeverein gezag was bekleed, zoals buitenlandse vorsten, de stadhouder en de Raad van State, deed zijn verzoek aan de Staten-Generaal in de vorm van de *brief*.²⁰⁸ Gezanten deden hun verzoeken per *memorie*. Ook personen die afhankelijk waren van de Staten-Generaal, maar zelf met openbaar gezag waren bekleed gaven hun verzoeken de vorm van een brief. Hun smEEK-, bezwaar- of klaagschriften werden *remonstranties* genoemd. Een *remonstrantie* kon, anders dan een rekest, een propositie aan de vergadering bevatten. Ook ondergeschikten deden hun verzoeken wel eens per brief om de verzoekschriftenprocedure te omzeilen²⁰⁹, maar daarmee hadden ze bij de Sta-

neraal was ingewilligd. De partij tegen wie een rekest werd ingediend noemde men de gerequireerde. Broers en Jacobs, *Staatse Raad van Brabant*, 36, 56.

205 Roelevink, 'Lobby', 163.

206 Van Riemsdijk, *Griffie*, 124 (incl. de verwijzingen naar de resoluties).

207 Res. SG 13/04/1686; Van Riemsdijk, *Griffie*, 6-7.

208 Het smeekschrift der edelen van 1566 en de remonstrantie van Oranje Egmond en Hoorne van 1573 aan Margaretha van Parma hadden de vorm van een brief.

209 Bijv.: brief waarin Adrian Freijherr van Luyt uit Archangel aan de Staten-Generaal

ten-Generaal niet veel kans. In 1721 bepaalden Haar Hoog Mogenden nog eens uitdrukkelijk, dat supplianten geen missive mochten gebruiken maar een rekest, memorie of deductie als ze hun een particulier verzoek wilde doen. Een jaar later verklaarden ze deze besluiten ook van toepassing op hun eigen gedeputeerden.²¹⁰

Proposities en rekesten hielpen een werkproces op gang, maar er waren ook ingekomen stukken nodig die het proces aan de gang hielden. Op een stuk dat door een provincie was overgenomen, reageerde die provincie met een provinciaal advies in de vorm van een brief of een extractresolutie, op een resolutie die commissoriaal was gemaakt kreeg de vergadering een commissoriaal advies in de vorm van een conceptresolutie of een conceptakte, van autoriteiten vroeg en kreeg de vergadering inlichtingen per brief - inlichtingen van particulieren werden door de griffier ingewonnen.

Een speciale categorie ingekomen stukken waren de verantwoordingsstukken: verbalen en rekeningen, maar ook gewone brieven waarin commissarissen van de Staten-Generaal verslag uitbrachten van hun werkzaamheden en bevindingen.

Verbalen zijn ambtshalve opgemaakte rapporten. Ze bestaan meestal uit het eigenlijke rapport, dat relaas wordt genoemd, en bijlagen of relatieven, die veelal afschriften bevatten van de constituerende akten van de bezending, de correspondentie van de gedeputeerden met de Staten-Generaal, de griffier en de autoriteiten ter plaatse en andere belangwekkende stukken die hij bij de uitvoering van hun taken hebben verzameld. De bijlagen kunnen zeer talrijk zijn; bij buitenlandse bezendingen zijn het soms hele archiefjes die als bijlagen bij het relaas worden overgeleverd.

Met hun *rekeningen* legden comptabele ambtenaren verantwoording af over het door hen gevoerde financiële beheer.

Brieven kreeg de vergadering nog het meest, vooral ambtsberichten van gezanten in binnen- en buitenland. Er waren brieven bij waarin de gezant een vraag stelde of een voorstel deed, maar de meeste waren eenvoudige nieuwsberichten, die door de vergadering voor kennisgeving werden aangenomen.

Veel van de ingekomen stukken waren voorzien van bijlagen, die soms een eigen leven zijn gaan leiden, doordat ze vanwege hun formaat niet bij de brief of bij het verbaal konden worden opgeborgen of daar later van werden gescheiden. Voorbeelden zijn de rekeningen van de steden en ambachten van Vlaanderen, die niet als zelfstandige rekeningen bij de Staten-Generaal zijn binnengekomen, maar als bijlagen bij de verbalen van de Vlaamse Commissie, of Staten van Oorlog, die bijlagen zijn bij de generale petities van de Raad van State.

verzoekt hem een aanbeveling te sturen omdat hij in Russische dienst tegen de Polen wil vechten, 10/09/1612, rec. 16/01/1619, arch. SG inv. nr. 7361. Afgedrukt in: Driessen, *Russen & Nederlanders*, 42.

210 Ress. SG 04/08/1721 en 11/02/1722 bij Van Riemsdijk, *Griffie*, 124.

Typologie van ingekomen stukken

- Propositiones
 - brieven en extractresoluties van provincies
 - brieven van de Prins
 - brieven van de Raad van State houdende proposities van petitie of andere proposities; proposities van de Raad in de vorm van extractresoluties
 - brieven en extractresoluties van andere regeringscolleges en -ambtenaren
 - brieven van buitenlandse vorsten
 - proposities van buitenlandse gezanten
 - Stukken ingekomen in de loop van het besluitvormingsproces
 - adviezen en consenten van provincies in de vorm van brieven of extractresoluties
 - memories van buitenlandse gezanten
 - brieven van autoriteiten in antwoord op verzoeken om informatie
 - Verantwoordingsstukken van gecommitteerden en ambtenaren: verbalen, rekeningen, brieven
 - Brieven die voor kennisgeving kunnen worden aangenomen
 - Stukken ingekomen in particuliere zaken en processen
 - Verzoekschriften van en voor particuliere personen en corporaties: rekestes, brieven, memories van gezanten
 - Provinciale en andere adviezen; brieven
-

4.2.6 *Minuten van uitgaande stukken: de depêches*

De officiële uitgaande stukken of uitvaardigingen van de Staten-Generaal werden *depêches* genoemd. Ze kunnen worden onderscheiden in missiven, memories, akten en voor uitgifte bestemde kopieën van akten. De akten kunnen op hun beurt worden onderverdeeld in akten onder zegel of cachet en apostillen, gewone akten en extractresoluties. Welke vorm werd gebruikt was afhankelijk van de handeling die moest worden verricht: een typologie van *depêches* is een typologie van handelingen en werkprocessen. Verder werd de vorm bepaald door de status van de geadresseerde. De Staten-Generaal stuurde brieven naar gelijkwaardigen van wie ze brieven kregen en extractresoluties aan ondergeschikten van wie ze verzoekschriften kregen. Status bepaalde ook andere vormkenmerken dan het type uitvaardiging. Zo moest nauwlettend worden toegezien op het gebruik van de juiste aanschrijftitels, omdat deze de status uitdrukten van de geadresseerde en haar rang te midden van de provincies of de Europese gegendheden.²¹¹

Een *missive* is wat wij tegenwoordig een brief noemen, en wel een brief

211 De juiste aanschrijftitels werden vastgelegd in het titulboek: zie hfdst. 5 par. 10.5.

van de ene gezagsdrager aan de andere, geschreven in de eerste persoon.²¹² Reden om het woord *missive* te gebruiken is, dat men destijds alle geschreven boodschappen van de ene persoon aan de andere brieven noemde, inclusief die boodschappen waarmee een afzender een geadresseerde een bevoegdheid verleende, rechten overdroeg of tot een actie verplichtte, zoals borgbrieven, verleibrieven, brieven van atterminatie en commissiebrieven, en die we tegenwoordig akten noemen. Missiven werden geschreven door gezagsdragers aan gezagsdragers om verzoeken of mededelingen over te brengen.²¹³ Aan particulieren die geen overheidsgezag bekleedden schreven gezagsdragers geen brieven: aan hen reikten ze beschikkingen uit op hun rekesten in de vorm van apostillen, gewone akten of *extractresoluties*.²¹⁴ Missiven werden niet geschreven om afzender en ontvanger in rechten te binden. Ze werden ter bekrachtiging ondertekend of bezegeld, niet om hen bewijskracht te geven, maar om de ontvangers zekerheid te geven dat ze inderdaad van de daarin genoemde afzender afkomstig waren. De vormen van de *missive* waren dus eenvoudiger dan die van de akte (waaraan ze waren ontleend) en moesten vooral voldoen aan de eis dat ze een balans handhaafden tussen hoffelijkheid en hiërarchische aanspraken.

Naar hun vorm kunnen brieven van soevereinen en dus ook brieven van de Staten-Generaal worden onderscheiden in formele brieven (*ceremoniële brieven of lettres de cancellarie*) en minder formele brieven (kabinetsbrieven of *lettres de cabinet*).

De Staten-Generaal scheef de meest formele brieven aan gezagsdragers met wie ze in een opdrachtrelatie stonden, zoals de leden van binnen- en buitenlandse deputaties, de raden ter Admiraliteit, de Raden van Brabant en Vlaanderen, de plaatselijke autoriteiten in de Generaliteitslanden en de bewindhebbers van de VOC en de WIC. Boven deze brieven stond 'De Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden' en ze waren ter ordonnantie van de Staten-Generaal door de griffier ondertekend. Deze plechtige vorm werd ook gebruikt voor geloofsbrieven, brieven van rappel en recredentials voor ambassadeurs.²¹⁵

Minder formeel waren de missiven die de Staten-Generaal schreven aan gezagsdragers die regeringsfuncties bekleedden op centraal, provinciaal en lokaal niveau: de Raad van State, de stadhouders en de leden van hun huis, de leden van de hoge regerings- en rechtscolleges in de provincies, de stemhebbende steden, de buitenlandse vorsten, heren, stenden en steden en hun ambassadeurs. Ze begonnen met een eenvoudige aanschrijftitel: 'Edel Mogende Heren' voor een generaliteits- of een Statencollege, 'Sire' voor een koning of 'Monsieur' voor een buitenlandse gezant. Ze waren voorzien van het onderschrift 'Uwe goede

212 Brief had zich in de tijd van de Republiek ontwikkeld van de aanduiding van een akte of oorkonde tot de aanduiding van alle akten, oorkonden en andere geschriften met een afzender en een geadresseerde. Zie *WNT*, III², 1318-1338.

213 Brieven van en aan de Staten-Generaal werden door mannen geschreven. Vorstinnen en Mevrouw van Heemskerck waren uitzonderingen die de regel bevestigden: Thomassen, 'Diplomatenarchieven', 51.

214 Fockema Andreae, *De Nederlandse Staat onder de Republiek*, 102.

215 Zie hfdst. 3 par. 9.3.1.

vrienden de Staten-Generaal.²¹⁶ De Staten-Generaal gebruikten deze minder plechtige vorm voor geloofsbrieven, brieven van rappel en recedentiebrieven voor gezanten van de tweede en derde rang, brieven van notificatie, felicitatie en condoleance tussen twee staatshoofden, requisitorialen voor het doormarcheren van troepen, brieven van voorschrijven en antwoorden op brieven van voorschrijven. Ook gebruikten ze de meer informele vorm in hun brieven aan de provincies. Een min of meer vaste vorm hadden bededagbrieven, brieven over *libellen* (schotschriften, pamfletten) en geleidebrieven bij generale en particuliere petities te land en ter zee.²¹⁷ Alleen bij bijzondere gelegenheden stuurden de Staten-Generaal een gezant van de eerste rang (de rang van ambassadeur) op pad. De meeste geloofsbrieven, rappellen en recedentiaalen die ze uitvaardigden hadden dus een meer informele vorm.

De geloofsbrief (brief van credentie, *credentiaal*) was in het diplomatieke verkeer een in algemene termen gestelde brief waarin de soeverein die ze uitvaardigde aan een andere soeverein vroeg om de gezant te erkennen en te geloven. Een akte of brief van rappel (*rappel*) was een brief waarin een soeverein aan een andere soeverein aankondigt dat hij zijn gezant die bij de ander is geaccrediteerd terugroept, de hoop uitsprekt dat het gedrag van de gezant de ander aangenaam is geweest en aankondigt dat hij hem heeft opgedragen met alle complimenten afscheid te nemen. Een brief of akte van recedentie (*recredentiaal of receditief*) is een akte waarin een soeverein aan een andere soeverein meedeelt, dat de gezant die door laatstgenoemde is gerappelleerd afscheid van hem heeft genomen en dat diens optreden hem welgevallig is geweest.²¹⁸ *Brieven van voorschrijven* van de Staten-Generaal zijn aanbevelingsbrieven aan een andere vorst ten behoeve van particulieren die onder hun gezag of bescherming stonden.

Memories zijn informele geschriften die in het verkeer tussen soevereinen en ondergeschikten, maar vooral in het diplomatieke verkeer werden uitgewisseld om een eenvoudige zaak uiteen te zetten of een feit te vermelden. De Staten-Generaal, de gezanten van de Staten-Generaal, uitheemse vorsten en de gezanten van uitheemse vorsten gebruikten in hun onderlinge correspondentie de memorie in plaats van de brief om ingewikkeld ceremonieel en geschillen over rang en titulatuur te vermijden. Memories missen een aantal elementen van de meer formele brief: de aanschrijftitel (inscriptie), de introductie, de conclusie en de formele wensen en hoffelijkheden aan het eind. Afhankelijk van de relatie tussen verzender en geadresseerde is de memorie geschreven in de eerste persoon ('wij') of de derde persoon ('de Staten-Generaal'). Memories werden geschreven door een soeverein of een gezant aan iedereen, door een soeverein aan een ondergeschikte (en bevatte dan meestal orders en instructies), door gezanten aan andere gezanten (om voorstellen uit te wisselen) en door gezanten aan hun eigen soeverein (om een standpunt over te brengen). Als de Staten-Generaal iets informeel aan een andere soeverein wilden meedelen, lieten ze

216 Van Riemsdijk, *Griffie*, 95-96.

217 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nrs. 649-660.

218 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nrs. 1190-1205.

de Staatse gezant aan het betrokken hof in hun opdracht aan die soeverein een memorie schrijven. Gebruikelijk was dat deze dan met een contramemorie antwoordde. De Staten-Generaal braken met deze gewoonte en beantwoordden vanaf zeker moment de memories van buitenlandse gezanten alleen nog maar met extractresoluties.²¹⁹ Een bijzondere vorm van de memorie was de *declaratie*, die aan niemand in het bijzonder was geadresseerd. Voorbeelden van zo'n declaratie zijn de oorlogsverklaring en de verklaring van neutraliteit.

Akten onderscheidde men in akten die gesterkt werden met het zegel of het cachet van de staat (acten in *optima forma*), akten die door ondertekening werden bekrachtigd (acten in *communi forma*) en vormloze akten, waarmee de inhoud van een resolutie werd meegedeeld. De besluiten van algemene strekking, zoals verdragen en algemeen verbindende regelingen als ordonnanties, reglementen, algemene instructies, artikelbrieven en proclamaties kregen de vorm van een *acte in optima forma*, evenals beschikkingen die ook rechtsgevolgen konden hebben voor derden.²²⁰ Ze waren geredigeerd als een open brief en begonnen met de naam van de oorkonder ('De Staten Generaal der Verenigde Nederlanden'), het adres ('allen dengenen die die dese jegenwoordige sullen sien of hooren lesen'), een begroeting ('saluijt') en een bekendmakingsformule ('doen te weeten'). Ze bevatten een aankondiging van openbare afkondiging, wat een voorwaarde was voor inwerkingtreding: 'Ende op dat niemand hier van ignorantie pretendere, Soo ordonneren wij dat deze ordonnantie in de voorsz steden en landen sal worden gepubliceert ende gheaffigeert.' Dat bevel hield in, dat de tekst na trompetgeschal of ander rumoer door een daartoe bevoegd persoon op een publieke plaats werd voorgelezen, aan degenen die de regeling moesten handhaven werd toegezonden en op de pui van het stadshuis, de stadspoorten of andere daarvoor bestemde plaatsen werd aangeplakt.²²¹ De meest gebruikelijke uitvaardigingsvormen voor dergelijke akten waren de ratificatie (voor internationale overeenkomsten) en het plakkaat (voor algemeen verbindende regelingen). Maar ook declaraties, aggregaties en interpretaties van traktaten en approbaties, confirmaties en interpretaties van algemeen verbindende voorschriften moesten worden gepubliceerd en kregen de vorm van een open brief.²²²

Interne besluiten met derdenwerking kregen ook de vorm van een *acte in optima forma*. Een bijzondere akte in deze categorie is de onderhandelingsvolmacht (*pouvoir* of *pleinpouvoir*). Dit is een akte in de vorm van een open brief waarin de soeverein als volmachtgever of lastgever verklaart dat hij een of meer met name genoemde gezanten opdracht heeft gegeven om in zijn naam met gevolmachtigden van de tegenpartij te onderhandelen en een traktaat te sluiten, waarin hij de onderhandelingsvrijheid van de gezanten afbakent en waarin hij belooft dat hij alles wat de gezanten overeen zullen komen voor altijd voor goed, vast

219 Een voorbeeld van een memorie is die van de Deense gezant aan de Staten-Generaal van 07/06/1676 in: Verbael gehouden bij Coenraedt Klenck, 1675 en 1676.

220 Fockema Andreae, *De Nederlandse Staat onder de Republiek*, 102.

221 WNT XII², 4694, sv Publicatie.

222 Approbatie van de Staten-Generaal op een reglement van Venlo 09/03/1686.

DE Staten Generael der Vereenighde Nederlanden;

Allen Admiralen, Vice-Admiralen, Lieutenant-Generaels, Hoofden van Esquadres, Scheeps-Capiteynen, Kust - Schepen, midtsghaders allen Gouverneurs ende Commandeurs van Onse Zee-plaetsen, d'Officiers ende Schepenen van de selve, de Gecommitteerden in de respectie Admiraliteyten, ende voorts alle andere Officiers ende Perfoonen, in Onsen dienste, ende onder onse ghehoorsaemheydt zijnde, die desen sal werden geroont, ofte eenichints aengaen mach, Salut. *Doen te weten*, Dat Wy hebbende gegeven verlof en consent aen den Capiteyn ofte Schipper

voerende het Schip genaemt	groot	Lasten, om te mogen uyt-
varen uyt een der Havenen van	om te gaen na	als mede

om weder te keeren in een van de Zee-Havenen van sijne Konighlijcke Majesteit van Vrankrijck, in cas het voornoemde Schip sich in Zee mochte bevinden. Bevelen ende ordonneren, dat ghy het voorsz Schip genaemt sult laten passeren en repasseren, in alle Zee-Plaetsen gehoorende onder Ugefagh, macht, ende Jurisdicte, sonder te gedoogen dat het selve eenige schade, ongemack ofte empeschement door Onse Oorlogh-Schepen, ofte door eenige Commissie-vaerders, by de Ingezetenen van desen Staet uytgeruist, werde toegebracht, ofte aengedaen, maer ter contrarie het selve alle hulpe ende bystant te bewyfen, ende te laten wedervaren, in cas van noot, want Wy sulcks bevonden hebben ten dienste van den Lande alsoo te behooren; Ende verfoecken over sulcks alle Koningen, Prinzen, Potentaten, ende andere Staten, Onse Geallieerden ende Geconfedereerden, haer Generalen van hare Navale Machten, Capiteynen van hare Schepen, ende andere Officieren, te Water ende te Lande, die het aengaen mach, om van ghelijcken het voorschreve Schip te laten passeren ende repasseren, sonder het selve op te houden, ofte eenighe veranderinghe toe te brenghen, het welcke Wy overboudigh zijn in diergelijcke ende alle andere ghelegentheden van faecken van gelijcken te doen, als wy daer toe sullen werden verfoecht. Gegeven in den Hage onder het Cachet van den Staet, de Paraphure van den Heere Presiderende in Onse Vergaderinge, ende de Signature van een van Onse Griffiers, op den negenden September seshien-hondert acht en tseventigh.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
Voor de Staten-Generaal

F. 46 No. 51

**Ter Ordonnantie van de hoogh-gemelte Heeren
Staten Generael.**

Afbeelding 28

Formulier van een zee-patent van de Staten-Generaal, 1678.

en waarde zal houden en zal ratificeren en handhaven. Pouvoirs zijn secreet en men kan ze dus beter onder de secrete resoluties dan in de aktenboeken zoeken. Voor het overige bestaat deze categorie akten vooral uit mandementen, en dan

Typologie van uitvaardigingen (depêches)

- missiven (brieven)
 - aan vreemde vorsten: geloofsbrieven, brieven van rappel, recredentials, requisitoriales voor het doormarcheren van troepen, brieven van voorschrijven, brieven van notificatie, felicitatie en condoleance
 - aan de provincies: bededagbrieven, brieven over libellen, geleidebrieven bij petitities
 - aan ondergeschikte generaliteitsorganen
 - memories
 - akten onder het zegel of het cachet van de staat (akten in optima forma)
 - overeenkomsten: traktaten, conventies, obligaties, garanties, reversalen
 - algemeen verbindende voorschriften: ordonnanties
 - plakkatens
 - reglementen, artikelbrieven, algemene instructies
 - declaraties: deducties, manifesten, proclamaties, akten van neutraliteit
 - bekrachtigingen en bevestigingen van overeenkomsten en algemeen verbindende voorschriften: ratificaties, aggregaties, approbaties, confirmaties, interpretaties
 - mandaten met derdenwerking : onderhandelingsvolmachten; commissies van aanstelling, patenten
 - privileges, vergunningen en ontheffingen met derdenwerking: bedijkingsoctrooien, jachtakten (Vlaanderen), naturalisaties, sauvegardes, vrijgeleiden, paspoorten
 - strafkwijtscheldingen en verminderingen
 - brieven van justitie: mandementen, arresten en andere justitiële beschikkingen
 - akten in forma: niet onder het zegel of het cachet van de staat
 - mandaten zonder derdenwerking: gewone instructies, ordonnanties van betaling
 - brieven van gratie zonder derdenwerking: brieven van veniam aetatis, octrooien om te mogen testen in Vlaanderen
 - vormloze akten, apostillen en extractresoluties
 - akten die de inhoud van resoluties meedelen
 - apostillen en appointementen
 - extractresoluties (vervangen v.a. 1637 steeds meer de apostillen en de gewone akten)
 - kopieën van akten
-

in het bijzonder uit opdrachten van de Staten-Generaal aan deurwaarders of boden om te dagvaarden. Deze dagvaardingen hadden een vaste aanhef: 'De Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, de eerste deurwaarder [of bode], magt hebbende t'exploiteren, hierop versogt, salut, doen te weeten.' De eigenlijke beschikking luidde: 'Soo is 't dat wij u committeren (ev.: 'en autoriseeren') mitsdesen te dagvaarden' o.i.d. Ook de mandementen werden in de aktenboeken geregistreerd.

Akten die een opdracht of bevel inhielden en gericht waren aan degenen die het bevel ten uitvoer moesten leggen, hadden de vorm van gewone akten en werden dus alleen door ondertekening bekrachtigd. Akten van bevel, commandement en adres (bijvoorbeeld aan scheepskapiteins, transportschippers en schippers van binnenjachten om passagiers, bagage of andere goederen naar een bepaalde bestemming te vervoeren) werden niet geregistreerd en voor gewone autorisaties gold hetzelfde. Instructies werden in een speciaal register geboekt. De instructies voor gezanten hadden een secreet karakter en werden sinds ze in het register van secrete resoluties werden afgeschreven na enige tijd buiten het instructieboek gelaten.²²³ Na 1760 werd het instructieboek zelfs niet meer voortgezet. Ook de ordonnanties van betaling werden apart geregistreerd.

Mandaten met derdenwerking, zoals patenten en commissies, en beschikkingen met derdenwerking, zoals *sauvegardes*, vrijgeleiden en paspoorten, die de begunstigten in voorkomende gevallen moesten kunnen tonen aan anderen, kregen ook de vorm van een acte *in forma*. Hier gold uiteraard geen publicatieplicht. Het adres luidde dan: 'allen den gheenen die dese jegenwoordige sullen worden gethoont.'

Onder patenten worden gewoonlijk militaire patenten verstaan, maar het begrip omvat meer. Met een patent (oorspronkelijk equivalent voor open brief) gaf de uitvaardiger aan de verkrijger een machtiging om bij het verrichten van bepaalde activiteiten de medewerking in te roepen van andere personen die onder het gezag van de uitvaardiger stonden. Bijzondere vormen waren de zeebrieven en de open patenten. Zeebrieven of zeepatenten waren mandaten waarmee schippers de medewerking van de betrokken autoriteiten konden vorderen bij het passeren van de grenzen van de staat. Ze werden uitgegeven door de admiraal-generaal (afb. 28). Open patenten waren mandaten waarin de de Staten-Generaal een particuliere begunstigde op diens verzoek machtigden om bij het verrichten van bepaalde activiteiten de medewerking in te roepen van andere, niet met name aangeduide personen die onder hun gezag stonden. Zo konden de Staten-Generaal gerechtsdienaren verzoeken te helpen bij de gevangenneming van een voortvluchtige schuldenaar, kapiteins van oorlogsschepen om te convooiëren, militairen om een schuld te helpen innen en buskruitmakers om buskruit te leveren.²²⁴ Beschikkingen met derdenwerking werden geregistreerd in het aktenboek, met uitzondering van de militaire patenten en de commissies,

223 Van Riemsdijk, *Griffie*, 114.

224 Ress. SG 06/04/1629, 10, 16/12/1628, 15, 05/05/1629, 9, SG 04/09/1629, 20.

waarvoor afzonderlijke registers werden aangehouden.

Of een akte als een open brief of als een gesloten brief werd uitgevaardigd werd dus bepaald door de beoogde werkingssfeer en niet door de redactie van de akte. De meeste octrooien en commissies zijn als gesloten brief uitgevaardigd, maar het octrooi voor de WIC en commissies voor commissievaarders (kaperbrieven) zijn om begrijpelijke redenen uitgevaardigd als plakkaat.

Tenslotte gaven de Staten-Generaal nog beschikkingen af op rekesten, remonstranties en memories van particulieren die geen rechtsgevolgen voor derden meebrachten. Deze beschikkingen werden aanvankelijk aan de begunstigde meegedeeld in de vorm van een *apostille*, een beschikking die in de marge van de ingediende rekesten, remonstranties en memories werd geschreven en ook wel en vooral bij rechtszaken *appointement* werd genoemd, of in de vorm van een gewone, ongezegelde akte. Belanghebbenden konden kantbeslissingen desgewenst tegen extra betaling tot een akte laten uitwerken. Na 1637 werden de *apostille* en de gewone akte door de *extractresolutie* verdrongen.

Al vóór 1637 werd de *uitvaardiging* van een *extract* uit het *resolutieregister* door de Staten-Generaal gebruikt om belanghebbenden hun besluiten mee te delen. Sinds 1637 echter, toen de redactie van de *resoluties* als gevolg van het besluit van de Staten-Generaal om *resoluties* niet eerder te laten registreren dan na de *resumptie* op de volgende dag, nam het gebruik van de *extractresolutie* voor dit doel sterk toe en het gebruik van de *apostille* en de gewone akte sterk af. Een *extractresolutie* begon met het opschrift: 'Extract uijt het register der *resolutien* van haer Hoog Mogende Heeren de heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden' en dat bleef het opschrift, ook toen de *depêchering* niet meer plaats vond op basis van het register, maar op basis van de op losse vellen geschreven minuten. De opdracht tot het *depêcheren* van een *extractresolutie* was opgenomen in de *resolutie* zelf: en zal *extract* van deze *resolutie* gezonden worden aan de heer X. Bovendien gaven de Staten-Generaal in de *resolutie* aan waarom ze betrokkene de *extractresolutie* toestuurden: om te strekken tot diens *narichting*, om zich ernaar te reguleren, om daarvan zodanig gebruik te maken, als hij het meest dienstig zou oordelen, om zich daarvan te kunnen bedienen zo veel hij zulks dienstig zou achten, om hem nader te informeren enz.

De *uitvaardiging* van een *extractresolutie* was bepaald niet alleen maar een middel om beslissingen op rekest aan belanghebbenden mee te delen. De Staten-Generaal gebruikten ook vóór 1637 de *extractresolutie* om hun besluiten die geen formele regeling inhielden bekend te maken. Ook gebruikten ze de *extractresolutie* steeds vaker in hun communicatie met hun gedeputeerden in binnen- en buitenland, met de generaliteitsorganen en –ambtenaren en met de provincies. Rond 1650 vaardigden ze ook met enige regelmaat *extractresoluties* uit van besluiten waaraan betrokkenen tegenover derden bewijs moesten ontlenuen en dus ook in gevallen waarin ze eerder gewone akten of *apostillen* gebruikt zouden hebben.²²⁵ In de achttiende eeuw werden *apostillen* en gewone akten niet of

225 Een voorbeeld: res. SG 18/03/1655 bij: Davidse, 'Christiaen Huygens in het Nederlands.'

nauwelijks meer afgegeven. Extractresoluties kwamen toen ook steeds meer in gebruik voor de vastlegging van hoge bestuurshandelingen. Achter die extractresoluties konden belangrijke documenten als vastgestelde begrotingen en afgehoorde rekeningen schuilgaan.

Het verdient overigens aanbeveling onderscheid te maken tussen extractresoluties en kopieresoluties. Extractresoluties hebben de vorm van een authentiek bewijsstuk: ze dragen de handtekening van de president en het contraseign van de griffier. Als die waarmede ontbreken hebben we te maken met een informatiekopie aan personen die in de resolutie niet als bestemming worden aangemerkt en dus met een kopieresolutie.

Een laatste categorie *depêches* zijn de *kopieën* die de Staten-Generaal hetzij uit eigen beweging aan de provincies, de generaliteitscolleges, de gezanten in het buitenland en andere gedeputeerden en ondergeschikten verstrekten, hetzij aan particulieren op hun verzoek. Uit eigen beweging distribueerden zij hun eigen kopieresoluties en kopie-exhibita en afschriften van de nouvelles van hun gezanten. Op verzoek en tegen betaling verstrekten zij aan particulieren kopieën van akten en van andere bewijsmiddelen. Als een afschrift als bewijsstuk moest dienen verstrekten ze een authentiek afschrift.²²⁶

5 De bewerking van het archief na 1795

5.1 Het archief van de Staten-Generaal als oud-archief van de Departementen van Algemeen Bestuur:

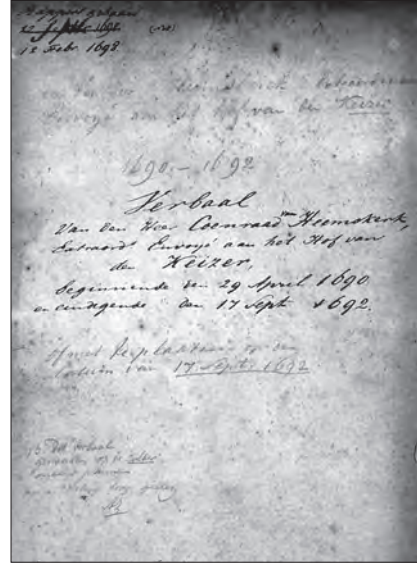
Begin 1795 kwam het stadhouderlijk regime ten val. De griffier, Hendrik Fagel de Jonge, keerde niet terug van zijn ambassade naar Engeland. Hij, de comies en de agent werden vanwege hun Oranjesympathieën ontslagen en door patriotten vervangen. Op 1 maart 1796 kwam de Nationale Vergadering voor het eerst bijeen, waarmee aan de werkzaamheden van de Staten-Generaal een einde kwam.

De Bataafs-Franse omwenteling verving een op precedenten gebaseerd rechtstelsel door een constitutionele eenheidsstaat. Dat was niet alleen een breuk in het staats- en rechtssysteem, maar ook in de archivering en het archiefbeheer. De generaliteitsarchieven verloren grotendeels hun betekenis voor de lopende administratie. Als retroacta van het ancien regime werden ze geheel of gedeeltelijk overgenomen door de bestuursorganen van de Bataafse Republiek en het Ko-

²²⁶ Van authentieke extracten uit registers, bleef het lange tijd 'een open vraag' of er dezelfde bewijskracht aan kon worden toegekend als aan de *vidimus* van de oorspronkelijke expeditie. Van der Gouw, *Munimenta et Monumenta*, 503.



Afbeelding 29
Hendrik van Wijn, 1740-1831, Archivarius
des rijks, aquatint door J.A. Bemme.

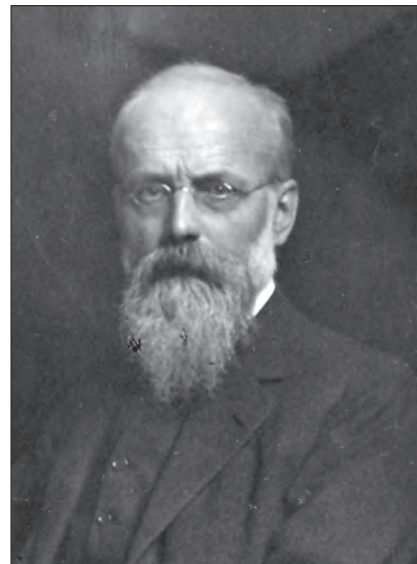


Afbeelding 30
Aantekening van J.A. de Zwaan, 1799-
1862, commies-chartermeester aan het
Rijksarchief, op het plat van het verbaal van
Coenraad van Heemskerck, gezant van de
Staten-Generaal in Wenen, 1690.

Afbeelding 31
R.C. Bakhuizen van den Brink, 1810-1865,
algemeen rijksarchivaris 1854-1865.



Afbeelding 32
Th.H.F. van Riemsdijk, 1848-1923,
algemeen rijksarchivaris tot 1911.





Afbeelding 33
Th. Morren, hoofdcorniss aan het
Algemeen Rijksarchief. Foto ca. 1910.



Afbeelding 34
R. Bijlsma, algemeen rijksarchivaris. Foto
1932.

Afbeelding 35
A. van der Poest Clement, Archivaris van
de 1e afd.



Afbeelding 36
N.M. Japikse, 1908- 1984, chartermeester
aan het Algemeen Rijksarchief tot 1965.



ninkrijk Holland en uiteindelijk door de departementen van algemeen bestuur en de hoge colleges van staat van het koninkrijk der Nederlanden. Een deel van het archief van de oude Raad van State kwam onder beheer van het Ministerie van Oorlog. Een ander deel kwam terecht bij het Ministerie van Financiën, dat ook een deel van de archieven van de Nassause Domeinraad overnam (en een ander deel vernietigde).²²⁷ De archieven van de VOC en de WIC kwamen onder de hoede van het Ministerie van Koloniën en de Admiraliteitsarchieven kwamen bij het Ministerie van Marine terecht. Van het archief van de oude Staten-Generaal werden de traktaten en ratificaties van na 1700 en de Secrete Kas van voor die tijd in 1798 overgebracht naar het Ministerie van Buitenlandse Zaken, waaraan ook de zorg toeviel voor de oude gezantenarchieven die op de standplaatsen van de gezanten waren achtergebleven en daar het oud archief van de negentiende-eeuwse ambassadeurs waren gaan uitmaken. De rest van het archief bleef op zijn oude plaats in de lokalen van de oude griffie aan het Binnenhof en werd onder het beheer gesteld van de Secretaris van het Uitvoerend Bewind Dassevael en later onder de Algemene Secretaris van het Staats-Bewind Hultman.²²⁸

5.2 Collectievorming onder Van Wijn, De Jonge en Bakhuizen van den Brink

Om een dreigende verwaarlozing van de gedenkstukken van de vroegere regeringen te voorkomen, werd Hendrik van Wijn, oud-pensionaris van Gouda op 17 juni 1802 benoemd tot archivarius van de Bataafse Republiek. Hij kreeg opdracht tot “het nazien en schiften van alle Charters en Staatsstukken van dit Gemeenebest, speciaal die der tyden tot op het sluiten der Munstersche Vreede, om de notabelste derzelve, by eenen beredeneerden Catalogus, in derzelve waarde te doen kennen.”²²⁹ Tot die Charters en Staatsstukken behoorden ook de archieven van de Staten-Generaal. In de tweede week van juli inspecteerde Van Wijn deze archieven in de charterkamers en de zolders van het kwartier van de Staten-Generaal en de griffie, met behulp van commies-chartermeester Huijgens, die de archieven samen met zijn collega Boellaart beheerde. Zijn bevindingen legde hij vast in een rapport dat hij op 16 juli 1802 uitbracht aan de Raad voor Buitenlandse Zaken en dat van een beknopte inventaris was voorzien.²³⁰

Over de archieven van de Staten-Generaal in de eerste jaren onder Van Wijn valt weinig te melden. Van Wijn hield zich aanvankelijk vooral met de Hollandse archieven bezig. Van belang was alleen, dat in 1803 de resoluties van de Staten-Generaal en de indices uit de handschriftencollectie van Hendrik Fagel die op

227 Inventaris van de archieven van de Nassause Domeinraad, 41.

228 Bakhuizen van den Brink, *Overzicht*, 9, 12; *Kompagnie, 'Vroegste huisvesting'*, 305

229 *Kompagnie, 'Vroegste huisvesting'*, 304

230 'Eerste en imperfecte Notitie', 1802, 2. Zie ook: *Kompagnie, 'Vroegste huisvesting'*, 303-336.

last van het Uitvoerend Bewind bij Van Cleef en Scheurleer in beslag waren genomen²³¹, bij de archieven van de Staten-Generaal op het Binnenhof werden geplaatst. Eind augustus 1806 vestigde koning Lodewijk zich op het Binnenhof. De oude archieven op het Binnenhof werden in één dag overgebracht naar het Logement van Rotterdam aan het Plein, maar die van de Staten-Generaal bleven ook nu op hun plaats.²³²

Napoleon lijfde in 1810 de Bataafse Republiek in bij het Franse Keizerrijk. Hij had het plan opgevat om in Parijs de belangrijkste voorwerpen van kunst, cultuur en wetenschap uit zijn hele keizerrijk samen te brengen en daartoe hoorden ook de archieven van de voormalige Bataafse Republiek. Hij stuurde graaf De Hauterive, Archiviste des affaires étrangères naar Den Haag, die tachtig kisten met archief vulde om mee naar Frankrijk te voeren. Tweeënvijftig kisten met archiefstukken van de Staten-Generaal, waaronder de series netregisters van ordinaris en secrete resoluties, werden daadwerkelijk naar Parijs overgebracht evenals de traktaten en de daarbij behorende gouden en zilveren zegel dozen.²³³ In 1812 kwam René Tourlet, Commissaire préposé au triage et à l'expédition des Archives de la Hollande de rest ophalen. Hij liet om te beginnen nog eens ruim 5000 delen van het archief van de Staten-Generaal, waar de ratten zich dagelijks aan te goed zouden doen, voor verzending naar Frankrijk gereed maken.²³⁴ Hiertoe behoorden de minuutresoluties en een 'volkomen stel besluiten' in handschrift van 1577 tot 1687 en gedrukt van 1688 tot 1796. Dat volkomen stel registers van ordinaris resoluties was een combinatie van een serie geschreven kopieregisters tot 1672 en een serie gedrukte resoluties vanaf 1672, beide uit de Fagel-collectie afkomstig, en ter opvulling van hiaten in de serie geschreven registers jaargangen uit een serie kopieregisters die in de tweede helft van de achttiende eeuw op de griffie was afgeschreven en delen uit series generaliteitsresoluties uit de archieven van Holland.²³⁵ Van Wijn wist de verzending tot de volgende politieke omwenteling op te houden.²³⁶ In 1814 kwamen ook de kisten die in 1810 naar Parijs waren overgebracht weer in Den Haag terug. De stukken vonden een plaats in de lokalen van de oude griffie, waar ze met de rest van de archieven van de Staten-Generaal werden herenigd²³⁷

Willem I maakte deze lokalen nu tot een officieel archiefdepot voor de oude archieven van de Staten-Generaal en de Staten van Holland en herstelde Van Wijn

231 Zie hfdst. 1 par. 4.

232 Bakhuizen van den Brink, *Overzicht*, 9, 12.

233 Bakhuizen van den Brink, *Overzicht*, 9; 'Etat sommaire', [De Hauterive], 1814; NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 3 nr. 200.

234 Bakhuizen, *Overzicht*, 12; Compagnie, 'Vroegste huisvesting', 314-315. Een depotlijst met 9185 nrs. in: 'Contenu et Triage', Tourlet, 1812.

235 Dit stel is tijdens de verhuizing van 1852 nog bij elkaar. Tourlet noemt deze collectie "la seule collection complète de ce genre qui existe en Hollande. Il y manquait 50 vols. ou années éparses que j'ai fait insérer en les tirant des autres collections et dépôts": 'Contenu et Triage', Tourlet, 1812.

236 Bakhuizen, *Overzicht*, 12; Compagnie, 'Vroegste huisvesting', 314-315.

237 Compagnie, 'Vroegste huisvesting', 310.

in zijn functie. In 1818 werden de archieven verplaatst naar de galerijen aan de Franse Kerk, de plaats dus waar van oudsher archief van de Staten-Generaal had gestaan en waar zelfs nog wat van was achtergebleven.²³⁸ Na de verhuizing liet Van Wijn zijn commies-chartermeester De Fouw het archief weer op orde brengen en er een inventaris op maken. Deze inventaris werd in 1822 voltooid.²³⁹

Een paar verhuizingen zijn erger dan een flinke brand, meende De Zwaan, die in 1829 De Fouw als commies-chartermeester opvolgde. Inderdaad raakten de archieven van de Staten-Generaal, de archiefjes van gezanten en andere gecommiteerden en werkstukken, toegangen en documentatie van griffie-ambtenaren behoorlijk in het ongerede. De situatie werd er niet overzichtelijker op toen aan de archieven van de Staten-Generaal en het oud-archief van Holland steeds meer andere bronnen voor de kennis van de geschiedenis van het vaderland werden toegevoegd. Men probeerde zoveel mogelijk bij elkaar te plaatsen wat men qua inhoud bij elkaar vond horen.

In de loop van de negentiende eeuw droegen de departementen hun oud archief departementsgewijs en vaak in stukken en brokken over aan het Rijksarchief. Dat had tot gevolg, dat daar de indeling van de archieven van de centrale overheid, ook die van voor 1796, min of meer werd afgestemd op beleidsterreinen van de negentiende-eeuwse departementen: buitenlandse zaken, oorlog, marine, financiën en koloniën. Het was niet verwonderlijk dat archieven die langs andere weg in het Rijksarchief terecht waren gekomen of nog zouden komen in die indeling werden ingepast. Zo waren op zeker moment de meeste archieven in het Rijksarchief verdeeld over een aantal thematische collecties, al naargelang het beleidsterrein waarop ze voor negentiende-eeuwse begrippen betrekking hadden: buitenlandse zaken, oorlog, marine, financiën, koloniën en algemene zaken. Het archief van de Staten-Generaal werd geleidelijk aan ontdaan van de bestanden die een van die beleidsterreinen in het bijzonder documenteerden.

De collectie buitenlandse zaken is misschien wel het duidelijkste voorbeeld van de manier waarop de archieven in thematische collecties werden herverkaveld. In 1824 droeg het Ministerie van Buitenlandse Zaken de traktaten en ratificaties uit het archief van de Staten-Generaal over aan het Rijksarchief.²⁴⁰ Daar breidde men het bestand uit met de verbalen van de Nederlandse gezanten in het buitenland die zich nog in het archief van de Staten-Generaal bevonden en met soortgelijke verbalen uit het archief van de Staten van Holland, het archief van de stadhouderlijke secretarie en diverse persoons- en familiearchieven. In 1854 en 1855 voegde de minister van Buitenlandse Zaken aan dat oud archief bij verschillende overdrachten aan het Rijksarchief nog de gezantenarchieven toe die na 1796 ter standplaats waren achtergebleven en door hem waren opgevorderd. Uit het archief van de Staten-Generaal werden naar de Collectie Buitenlandse Zaken ook de gedeponeerde archieven overgebracht van de gezanten Charles Rumpf, Van

238 NA, ARA, 2.14.03, inv. nr 661, verhandeling 19.

239 'Korten inventaris'. De Fouw, 1822; 'Inventaris van 's Rijks Archiven', [De Fouw], 1822.

240 NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 455.

Heemskerck, Hamel Bruininx, Van der Meer en Schonenberg. De collectie werd geordend naar standplaats, waartoe een aantal archieven van gezanten die meer dan één standplaats hadden gehad moesten worden opgesplitst.²⁴¹

Ook in de collectie Marinearchieven kwamen bestanddelen van het archief van de Staten-Generaal terecht. De kern van die archieven was het oud-archief van het Ministerie van Marine, dat voor een belangrijk deel bestond uit de Admiraliteitsarchieven, althans datgene wat daar na de brand in het gebouw van het Ministerie in 1845 nog van over was. Het werd in 1854 aan het Rijksarchief overgedragen. Daar voegde men er soortgelijke archieven en archiefstukken aan toe: de papieren afkomstig van vlootvoogden en raden ter admiraliteit, in persoons- of familiearchieven aangetroffen, maar ook de scheepsjournalen en de liassen Admiraliteiten uit het archief van de Staten-Generaal. Ook andere bestanddelen van het archief van de Staten-Generaal werden naar een van deze collecties overgebracht, zoals de staten van oorlog die met de staten van oorlog uit de archieven van de Generaliteitsrekenkamer en de Staten van Holland werden geplaatst bij de collectie oorlogsarchieven. Van het archief van de Staten-Generaal bleef een zogenaamd 'hoofdarchief' over.

Wat gold voor het archief van de Staten-Generaal gold ook voor het documentatiemateriaal dat de griffiers Fagel in de griffie hadden achtergelaten en dat met het archief van de Staten-Generaal in het Rijksarchief terecht was gekomen. De verzameling stukken van Hendrik Fagel de Oude die tot 1806 in een gesloten kast op de griffierskamer werd bewaard, raakte verspreid over andere archieven en verzamelingen en in de Loketkas. Commies-chartermeester De Zwaan, die van de weduwe van Hendrik Nieuwenhuisen een handgeschreven exemplaar van diens inventaris van 1793 had gekregen, wist de verzameling in 1854 grotendeels te reconstrueren. Hij plaatste de collectie achter het archief van de Staten-Generaal, direct na de dozen van de Loketkas. Vanaf dat moment stond de collectie, die ca 2.5 m² mat, als de Collectie Nieuwenhuisen bekend. Min of meer hetzelfde gebeurde met het restant van de retroactaverzameling van François Fagel de Oude. Ook die verzameling leidde na de ontruiming van de griffie in 1806 een obscuur bestaan. Ze raakte in vergetelheid totdat De Zwaan haar in de jaren vijftig herkende als een Fagelverzameling en haar na de collectie Nieuwenhuisen in het depot plaatste.

De thematische herverkaveling van de archieven, waar Van Wijn mee was begonnen, bereikte onder Bakhuizen van den Brink haar hoogtepunt en tegelijkertijd haar grenzen. Bakhuizen was de man van de grote acquisities. De behuizing van het archief aan het Binnenhof was voor zijn ambities veel te krap. Kort na zijn aantreden in 1854 verhuisde het archief naar het voormalige logement van Amsterdam aan het Plein.²⁴² Daar kwamen de grote aanwinsten binnen, waaronder het oud-archief van de ministeries van Buitenlandse Zaken (inclusief de archieven van de Nederlandse gezanten in het buitenland), Marine, Justitie, Binnenlandse

241 Thomassen, 'Diplomatenarchieven', 88.

242 Compagnie, 'Vroegste huisvesting', 330-331; Fruin, *Gestie*, 7.

Zaken, de Raad van State, Koloniën (inclusief de archieven van de VOC en de WIC), Financiën en Oorlog en een groot aantal particuliere archieven en losse aanwinsten.

Bakhuizen was meer geïnteresseerd in historische documenten dan in archieven. Aan de oorspronkelijke ordening had hij geen boodschap.²⁴³ Hij plaatste net als zijn voorgangers Van Wijn en De Jonge de archieven thematisch bij elkaar. Hij verwijderde uit de archieven die door de departementen waren overgedragen bestanddelen die hij in het belang van het historisch onderzoek elders meer op hun plaats achtte. Hij vulde ze aan met relevant geacht materiaal uit andere archieven of met stukken die door aankoop of schenking in het Rijksarchief terecht waren gekomen. Zo had hij het voornemen het archief van de Staten-Generaal, te completeren “uit provinciale oorkonden, uit verzamelingen thans nog onder particulieren of wel bij buitenlandsche gezantschappen berustende.”²⁴⁴ Onder zijn bewind werd het archief van de Staten-Generaal zo nu en dan verrijkt met (kopie)registers van stukken die van de Staten-Generaal waren uitgegaan en met toegangen op dergelijke registers, terwijl het op andere momenten weer werd ontdaan van bestanddelen die beter leken aan te sluiten bij het oud archief van een departement dat aan aan het Rijksarchief was overgedragen.

Als gevolg van de herordering naar negentiende-eeuwse beleidsterreinen kwamen exemplaren van hetzelfde archiefstuk of afschriften ervan uit verschillende archieven bij elkaar te staan. Alle series resoluties van de Staten-Generaal die in het Rijksarchief aanwezig waren en nog binnen kwamen, werden, ongeacht of ze uit het archief van de Staten-Generaal zelf of uit archieven van andere generaliteitscolleges of de Staten van Holland afkomstig waren, bij het archief van de Staten-Generaal bij elkaar geplaatst. In zijn inventaris van de archieven van de Staten-Generaal maakte rijksarchivaris Van Wijn in 1822 al melding van de series minuten, geresumeerde minuten, kopieën en gedrukte resoluties van ordinair resoluties, van nog twee geschreven en drie gedrukte stellen (‘schoon incompleet’) en van een serie registers van secrete resoluties met vele dubbelden van die registers en wel van verscheidene jaren twee à drie stuks.²⁴⁵ De twee geschreven en de drie gedrukte stellen kwamen uit de archieven van de Staten van Holland, de raadpensionarissen en de griffiers. Andere delen waren afkomstig uit de archieven van de Stadhouderlijke Secretarie, de Raad van State, de Generaliteitsrekenkamer, de VOC en de WIC. Als van een register met netresoluties uit het archief van de Staten-Generaal de band was losgegaan of anderszins was beschadigd, dan ruilde men het om met een exemplaar uit een ander archief dat in betere staat verkeerde.²⁴⁶

Onder Bakhuizen van den Brink werd door alle aanwinsten ook het aantal dubletten steeds groter. Na de verhuizing naar het Plein in 1854 liet hij al die dubletten met overbodig drukwerk en alles wat hij van minder belang achtte,

243 Fruin, ‘Archiefwezen in de tijd van Bakhuizen van den Brink’, 14.

244 Fruin, *Gestie*, 16.

245 Arch. BiZa Afd. O.K.&W. 1815-1848, inv. nr. 4229, 03/03/1825 F 18, 3-4.

246 Bijv. de jaargangen 1620 en 1623 in CTK inv. nrs. 41 en 45.

waaronder de meeste series geschreven en gedrukte resoluties van de Staten-Generaal, naar de zolder overbrengen. Hij verzocht de Minister van Binnenlandse Zaken verscheidene malen “deze nutteloze papiermassa” te mogen vernietigen, voor scheurpapier te verkopen of in bruikleen te geven aan archieven en bibliotheken waar zij van meer nut zou kunnen zijn. “Door die dubbelden naar elders te verplaatsen”, zo betoogde hij, “werd er 1^o ruimte op het Rijks-Archief voor nieuwe aanwinsten verkregen, 2^o werd bij een onverhoopt geval van brand de gelijktijdige vernietiging van origineel en kopij voorkomen, 3^o werden vele stukken en registers daardoor op die plaatsen gebracht, waar de gebeurtenissen, van welke zij getuigden, waren voorgevallen, waar die oorkonden het best verstaan konden worden, het meeste belangstelling inboezemen en den nuttigsten invloed hebben op de beoefening der bijzondere en plaatselijke geschiedenis.”²⁴⁷ De minister gaf inderdaad toestemming om de archiefbestanddelen die in verhouding tot de ruimte die zij innamen van minder belang werden geacht aan de provinciale archieven, de gemeentearchieven en andere rijksinstellingen, waar zij “meer nut konden stichten”, in bruikleen te geven.²⁴⁸ Onder de overgedragen archiefbestanddelen bevonden zich vele resoluties van de Staten-Generaal: delen met gedrukte resoluties, registers van geschreven ordinarij resoluties en registers van geschreven secrete resoluties.²⁴⁹

Maar het ruimtegebrek in het gebouw aan het Plein werd niet minder. In 1866 klaagde de opvolger van Bakhuijzen, L.Ph.C. van den Bergh, bij de minister over de “geweldige massa papieren, die voor de geschiedenis als officiële bron waarde heeft, maar hier een dood kapitaal is” en de plaatsing in het Rijksarchief in de weg stond van stukken die daar nuttiger waren. In 1868 schreef hij de minister nogmaals over een geweldige massa in pakken gebonden papieren die nimmer ingezien waren en die (...) “noch uit een historisch, noch uit een administratief oogpunt, enige waarde leken te bezitten.” Zij lagen ongebruikt op de zolders van het Rijksarchief en brachten, “door hun gestage toeneming nadeel aan het gebouw en bevorderden op verschillende plaatsen het scheuren van de muren.”²⁵⁰ Van den Bergh kreeg zijn zin. In 1868 mocht hij een advertentie plaatsen in de Staatscourant om van “onderscheidene onvolledige exemplaren van de notulen der Staten-Generaal en der Staten van Holland, zoo geschrevene als gedrukte”

247 Bakhuijzen aan de min. van BiZa, 04/11/1859, NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 23, U 4 nov. No's 159a-c. en 04/03/1862, ibid. inv. nr. 29, U 4 mrt. No 28. Ketelaar stelt vast, dat deponering van rijksarchivalia in de provincies ook een middel was om de eenheid in het archiefwezen te versterken: Ketelaar, 'De nationale archiefpolitiek van Bakhuijzen van de Brink', 195-196. Verg. Fruin. *Gestie*, 129.

248 Verslag van Van den Bergh aan de min. van BiZa 1866, VROA 1865-1877, (Den Haag, 1914) 27.

249 Onder de dubbelden bevonden zich betrekkelijk weinig registers van secrete resoluties. Van de secrete resoluties was volgens Bakhuijzen geen volledig overcomplete exemplaar voorhanden op het Rijksarchief, “dat over het geheel van losse dubbelden dier registers slecht voorzien is.” Bakhuijzen aan Van Visvliet 22/10/1859, NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 23, U 22 okt. 1859 No 152.

250 Rijksarchivaris Van den Bergh aan de Minister van Binnenlandse Zaken 20/11/1868. NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 37, U 20 nov. No 181.

af te komen. Zijn aanbod aan gegadigden om de gedrukte resoluties in eigendom en het overige in bruikleen af te staan, had tot gevolg, dat “de bestuurders van verscheidene archieven en bibliotheken zich tot het bekomen der bedoelde boekwerken” aanmeldden. Aan deze aanvragen, die alleen de gedrukte staatsstukken betroffen, werd voor zover mogelijk voldaan.²⁵¹ Geschreven registers van ordinaris resoluties werden bovendien overgebracht naar het provinciaal archief in Utrecht (1869).²⁵²

Zo werd het Rijksarchief in Den Haag het landelijke distributiecentrum van dubbeln, onder meer van kopieregisters van resoluties van de Staten-Generaal, die gebruikt werden om hiaten op te vullen in series die zich elders bevinden in ruil voor registers die elders overcompleet waren. Kopieregisters kregen zo landelijke verspreiding en vermenging. De eerste instellingen die voor zo’n bruikleengeving in aanmerking kwamen waren de archieven en bibliotheken die de oude archieven van de Staten en de steden beheerden. In die archieven bevonden zich ook series resoluties van de Staten-Generaal, maar die waren zelden compleet. De ‘dubbelen’ van het Rijksarchief werden in de eerste plaats gebruikt ter completering van deze series, in ruil voor overcomplete exemplaren van de begunstigde. Die zouden waar mogelijk weer gebruikt worden om hiaten in series elders in den lande op te vullen. In deze grootschalige uitruiloperatie had het Rijksarchief zelfs complete stellen in bruikleen gegeven, in de jaren vijftig en zestig van de negentiende, maar ook nog in de jaren dertig en zestig van de twintigste eeuw.

5.3 Van Riemsdijk: uitgangspunten voor de inventarisatie van het archief

In 1879 werd jhr. Th.H.F. van Riemsdijk adjunct-rijksarchivaris des rijks. Hij zou in 1887 algemeen rijksarchivaris worden en dat blijven tot zijn vertrek in 1911. Aan het Rijksarchief in Den Haag zou hij al die jaren de verantwoordelijkheid dragen voor de ontsluiting van de oude archieven van de centrale overheid en

251 Rijksarchivaris Van den Bergh aan de minister van Binnenlandse Zaken 05/12/1866, NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 33, U 5 dec. No 169 (met een specificatie van de staatsstukken die voor verspreiding in aanmerking kwamen) en 20/11/1868, NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 37, U 20 nov. No 181; Verslagen 1867, 1868 en 1869 in *VROA* 1865-1877, 38, 47-49 en 55; Kennisgeving van de Archivaris van het Rijk van 22/12/1868, Bijvoegsel tot de Nederlandse Staats-courant van Woensdag 23/12/1868, no 304 en Staatscourant van 30/12/1868.

252 Vermeulen aan Van den Bergh, NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 38 I 09/02/1869 Nr. 42; Van den Bergh aan Vermeulen *ibid.* inv. nr. 39 U 17/02/1869 Nr. 21: ‘Van 1633, 1644, 1661 en 1662 ontvangt gij de geheele jaargang, omdat de u ontbrekende fragmenten daar moeyelijk konden worden uitgenomen. Ik verzoek u echter de nu dubbel bij u aanwezige vrachtvrij aan het Rijksarchief te willen doen toekomen, ten einde daar mede casu quo een ander te kunnen gerieven. Van de nog ontbrekende bezit het archief geen dubbelen.’ Vermeulen aan Van den Bergh 26/02/1869 in Arch. RAU inv. nr. 9 en 124.

Holland. Hij behoort met zijn tijdgenoot S. Muller Fz. tot de belangrijkste Nederlandse archieftheoretici. In de archieftheoretische debatten in de bijeenkomsten van Rijksarchivarissen in de jaren negentig van de negentiende eeuw was hij tegenover Muller en de andere rijksarchivarissen meermalen in de minderheid²⁵³, maar zijn opvattingen zijn in de huidige ordening van het archief van de Staten-Generaal zichtbaar gebleven.²⁵⁴

Van Riemsdijk hanteerde min of meer hetzelfde archiefbegrip als Muller, maar anders dan Muller, die het bestuur of zijn ambtenaren als archiefvormer aanmerkte (een opvatting die in par. 1 van de *Handleiding* werd gecanoniseerd), beschouwde hij de bestuurde gemeenschap als archiefvormer.²⁵⁵ Het archief van de Staten-Generaal was niet in de eerste plaats het archief van de vergadering van gecommitteerden van de provincies ter generaliteit, maar een van de archieven van de generaliteit. Die opvatting had voor de ontsluiting de consequentie, dat het archief van de Staten-Generaal alleen kon worden geïnventariseerd in nauwe samenhang met de archieven van de andere generaliteitsorganen. Eerst moesten alle generaliteitsarchieven inclusief de afgedwaalde stukken zijn beschreven, voordat tot de definitieve inventarisatie van het archief van de Staten-Generaal kon worden overgegaan.

Van Riemsdijk huldigde het beginsel, dat de ordening van een archief in overeenstemming moet zijn met de inrichting van het bestuur dat het archief heeft gevormd. Dit beginsel formuleerde hij al in zijn eerste verslag als rijksarchivaris van Gelderland in 1877. Voorschriften die de ordening van een archief in de eerste plaats wilden laten bepalen door de historische belangrijkheid van de stukken, zo betoogde hij daar, waren "strijdig met de beginsels van eene goede regeling. Immers, in het archief bestond een verband en een zekere orde, die gegrond waren op de vroegere inrichting van het bestuur, en men had met het behoud van dat verband nu slechts aan de stukken eene betere en meer stelselmatige orde behoeven te geven."²⁵⁶

Van der Gouw heeft erop gewezen, dat Van Riemsdijk onder de vroegere inrichting van het bestuur, waarmee de ordening van het archief in overeenstemming moest zijn, meer verstaat dan wat de *Handleiding* daaronder begrijpt. "Hij verstaat er ook onder de administratie in strikte zin en de wijze van zaken afdoen op stukken, dus de procedure, alsmede de inrichting van de registratuur."²⁵⁷

Voor de archieven van de Staten-Generaal hadden de denkbeelden van Van Riemsdijk onder meer als consequentie, dat de bestanddelen van het archief die waren geplaatst bij de archiefbestanddelen die op hetzelfde beleidsterrein betrek-

253 Bijvoorbeeld over het begrip 'archief': notulen van de vergadering van de rijksarchivarissen 16/10/1891 en 21/10/1891 in *VROA 1891*.

254 Over de archiefwetenschappelijke opvattingen van Van Riemsdijk zie ook Van der Gouw, 'Archiefwetenschap', [5-9], 184-190; Ketelaar, 'Archival theory and the Dutch Manual', in het bijzonder 56-60.

255 Muller, Feith en Fruin, *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven* par. 1; Thomassen, 'Van evenement naar structuur', LXIX.

256 *VROA 1865-1877* ('s-Gravenhage, 1914) 147-148.

257 Van der Gouw, 'Archiefwetenschap', 187

king hadden, met het zogenaamde Hoofdarchief moesten worden herenigd en dat het aldus in zijn oude omvang herstelde archief vervolgens pas na een grondige analyse van de werkzaamheden van de griffie van de Staten-Generaal geordend kon worden.

In zijn boek over de griffie van de Staten-Generaal voerde Van Riemsdijk die analyse zelf uit. Hij onderzocht de oorspronkelijke inrichting van het archief en naar de manier waarop het zou moeten worden geïnventariseerd. De inrichting van het archief verhelderde hij “door haar in verband te beschouwen met de ambtenaren, aan wier werkzaamheid de vorming van het archief te danken is.”²⁵⁸

Hoe het archief moet worden geïnventariseerd zette hij uiteen in het afsluitende hoofdstuk. Eerst moesten de liassen en bundels in hun vroegere toestand worden hersteld. Vervolgens moesten de series worden gevormd en alle registers en verzamelingen van losse stukken in behoorlijke volgorde worden geplaatst en genummerd. Als daarmee de ordening van het archief beëindigd was, dan moesten tenslotte de series en de overige registers, liassen en bundels onder hun nummers zo kort en duidelijk mogelijk in een inventaris worden vermeld. Een dergelijke inventaris zou een overzicht geven van de inrichting van het archief en aantonen uit welke registers, liassen en bundels het archief bestaat, door ze eenvoudig in de volgorde van hun plaatsing te vermelden en zonder de daarin voorkomende stukken afzonderlijk bekend te maken. Daarna zouden de belangrijkste stukken kunnen worden gepubliceerd.²⁵⁹ Om de inventarisatie te bespoedigen voegde Van Riemsdijk bovendien nog een ‘Overzicht van de Hoofdbestanddeelen van het Archief van de Staten-Generaal’ toe, waarin hij niet alleen de bestanddelen van het Hoofdarchief opnam, maar ook de stukken van de Loketkas, de Binnen- en buitenlandse verbalen, de stukken van de Secrete Kas en de traktaten en ratificaties van na 1700.²⁶⁰

Een opvatting van Van Riemsdijk die direct de inventarisatie van het archief van de Staten-Generaal zou beïnvloeden, heeft betrekking op de plaatsing van de charters in de inventaris. Van Riemsdijk meende, dat die in een aparte afdeling van de inventaris moesten worden opgenomen. In de oorspronkelijke ordening van het archief waren de charters in verband met hun bijzondere aard en inhoud immers ook afzonderlijk geborgen geweest en die oude orde moest bij de inventarisatie worden gerespecteerd. Deze opvatting was in strijd met het systeem dat Muller voorstond en dat dus ook in de *Handleiding* werd voorgeschreven²⁶¹. In dat systeem moet niet de aard van het stuk, maar zijn inhoud zijn plaats in het archief bepalen en moeten de charters dus worden opgenomen in de systematiek van de inventaris.²⁶² Aan Van Riemsdijks eigenzinnigheid is

258 Van Riemsdijk, *Griffie*, Voorrede.

259 Van Riemsdijk is ook de geestelijke vader van de publicatie van de resoluties van de Staten-Generaal in de RGP-serie, waarover de Adviescommissie in 1904 adviseerde. Zie hfdst. 5 par. 2.14.

260 Van Riemsdijk, ‘Overzicht’, 1885.

261 Namelijk in par. 58.

262 Goelema, ‘Nieuwlichterij of codificatie,’ 65-71.

het te danken dat de inventaris van het archief van de Staten-Generaal niet is 'vermullerd', maar uit twee hoofdbestanddelen bestaat, namelijk de series en de stukken van de Loketkas en de Secrete Kas.

5.4 De plannen van Van Riemsdijk uitgevoerd: Morren (1901) e.a.

Van Riemsdijk schreef *De Griffie* als voorbereiding op de inventarisatie van het archief van de Staten-Generaal. Maar met die inventarisatie kon niet worden aangevangen als niet eerst was vastgesteld waar de andere stukken die tot het archief behoorden zich bevonden. Voor de andere archieven gold hetzelfde. De verhuizing van het Rijksarchief van het veel te krappe archiefgebouw aan het Plein naar het nieuwe archiefgebouw aan het Bleijenburg, in 1882 gepland en in 1902 voltooid, was voor Van Riemsdijk een goede stimulans om een bestand-sopname uit te laten voeren in alle zalen en kamers aan het Plein. Onder zijn leiding werden alle archieven en archiefbestanddelen in plaatsingslijsten of op losse fiches beschreven, zo mogelijk onder vermelding van hun herkomst. Op basis van die beschrijvingen zouden afgedwaalde stukken naar hun archief van herkomst worden teruggebracht, zou de thematische, departementsgewijze ordening van de archieven ongedaan worden gemaakt en zouden de archieven in hun oorspronkelijke staat kunnen worden gereconstrueerd.

Het 'Overzicht van de Hoofdbestanddeelen van het Archief van de Staten-Generaal' dat Van Riemsdijk in *De Griffie* had opgenomen, werd in 1901 door Th. Morren uitgewerkt in een manuscriptinventaris. Hij volgde daarin het overzicht van Van Riemsdijk nauwkeurig. Zijn inventaris in handschrift omvatte het zogenaamde Hoofdarchief, bestaande uit de belangrijkste series resoluties, de dépêche- en brievenboeken, de ordonnantieboeken, instructieboeken, commissieboeken en aktenboeken, de gedrukte plakaten en publicaties, de series registers van ingekomen brieven, de gedrukte nouvelles en de series liassen. Losse stukken die naar het archief moesten worden teruggebracht en die later werden gevonden, werden opgenomen in een collectie 'Staten-Generaal Supplement.'

Buiten de inventaris liet Morren bestanden die in de loop van de tijd van het archief van de Staten-Generaal waren afgezonderd en als afzonderlijke archiefblokken werden beheerd: de binnen- en buitenlandse verbalen, de Loketkas, de Secrete Kas en de traktaten en ratificaties van na 1700. Hereniging van die bestanddelen met het archief moest wachten tot de beschrijving was voltooid van de archieven en collecties waarnaar ze destijds waren overgebracht; dan kon een definitieve inventaris van de Staten-Generaal worden bewerkt en gepubliceerd.

Buiten beschouwing liet hij ook de verschillende collecties afgedwaalde stukken. De meeste daarvan werden eerst afzonderlijk beschreven. Al kort na het begin van de algehele bestandsoptelling werden alle stukken beschreven die grotendeels buiten hun oorspronkelijke verband door het hele gebouw heen in kasten, kis-

ten en bureauladen waren verspreid, inclusief de restanten van de dubbelen die na de uitruiloperaties van Bakhuizen en Van den Bergh waren achtergebleven.

²⁶³ De losse stukken kregen een plaats in de zogenaamde *Verspreide Collecties*'' (1902); de delen en portefeuilles werden door de klerk Jansen op drie naar hem genoemde lijsten beschreven. Door samenvoeging en doornummering van die lijsten werd kort daarna de collectie SGD geformeerd, die uiteindelijk zo'n 1200 nummers telde. Daarvan verwezen er maar liefst 1000 naar resoluties van de Staten-Generaal: portefeuilles eerste minuten, registers van secrete resoluties en jaargangen uit de serie 'dubbelen', voor provincies en steden vervaardigde afschriften van registers en banden met afschriften en een groot aantal jaargangen gedrukte ordinariis resoluties. De overige 200 nummers verwezen naar *depêche*-boeken, geschreven en gedrukte nouvelles, binnenlandse en buitenlandse verbaalen, registers van traktaten, een ordonnantieboek, inventarissen en catalogi, een register van gedeputeerden en stukken over de generaliteitsfinanciën.²⁶⁴

Ook de Legatiearchieven kregen een nieuwe (fiches)inventaris, die in de jaren 1897-1901 door achtereenvolgens J.H. Hingman en A. Telting werd bewerkt. Zij probeerden van elk stuk de herkomst vast te stellen om later de reconstructie van de oorspronkelijke archieven mogelijk te maken en identificeerden daarbij ook vele stukken die uit het archief van de Staten-Generaal afkomstig waren, waaronder alle buitenlandse verbaalen die uit dat archief naar de Collectie Buitenlandse Zaken waren overgebracht.²⁶⁵ De kunstmatige ordening naar standplaats lieten ze voorlopig intact. Niet lang daarna werd deze fichesinventaris aangevuld met het 'Legatiearchief Vervolg' en het 'Legatiearchief Vervolg Supplement', wat een idee geeft van de schaal waarop in het Rijksarchief bij de ordening van de archieven naar beleidsterreinen archiefvermenging had plaatsgevonden.

In het depot plaatste men achter het archief van de Staten-Generaal de Collectie Nieuwenhuisen, negen pakken retroacta van de Staten-Generaal, vier pakken kwitanties van de klerken ter griffie, een verzameling gedrukte stukken, liasetiketten enz. en een verzameling stukken die de collectie Fagel werd genoemd en die bestond uit stukken van Fagel die in 1795 waren geconfisqueerd en die in 1797 bij de archieven van de Staten van Holland waren achtergebleven.²⁶⁶ In 1931 werden al deze collecties beschreven als de Collectie Staten-Generaal Vervolg.

De restcollecties werden geleidelijk opgeheven. Tussen 1914 en 1920 depouilleerde J.K. Bondam de *Verspreide Collecties*. Bijlsma stelde in de jaren twintig en dertig van een deel van de bestanddelen van de Collectie Staten-Generaal

²⁶³ In 1894, toen de 'dubbelen' van de geschreven resolutieregisters zo goed als allemaal waren uitgedeeld, organiseerde Van Riemsdijk nog een grootscheepse uitruil van de gedrukte resoluties die in de verschillende rijksarchieven werden bewaard, om de veelal gebrekkige series zo veel mogelijk te completeren: *VROA*, 1894, 6-7.

²⁶⁴ In 1982 reconstrueerde ik de geïntegreerde lijst op basis van de fichesinventaris die werd vervaardigd in de jaren zestig van de twintigste eeuw (verzameling oude inventarissen van de voormalige Eerste Afdeling van het Algemeen Rijksarchief).

²⁶⁵ Thomassen, 'Diplomatenarchieven.'

²⁶⁶ Zie hierna par. 7.

Dubbelen de herkomst vast, bracht geïdentificeerde archiefbestanddelen over naar het archief waar ze vandaan kwamen of voegde beschrijvingen van deze stukken in de inventarissen van deze archieven in. Het was dweilen met de kraan nog een beetje open: terwijl de restcollecties werden opgeheven kwamen er nog overvloedig geworden resolutieregisters binnen uit Utrecht (1914) en Zeeland (1920) en werden ze uitgedeeld aan Gelderland (1933). Japikse nam de collectie Fagel in 1964 op in het familiearchief Fagel.

5.5 De inventaris van de collectie Aitzema (1916)

Een van de projecten die werden uitgevoerd om de archieven van de generaliteit en Holland en dus ook de archieven van de Staten-Generaal te reconstrueren, was de inventarisatie van de papieren van Lieuwe van Aitzema. De inventaris werd in 1916, vijf jaar na het vertrek van Van Riemsdijk als algemeen rijksarchivaris, door L.W.A.M. Lasonder voltooid. De papieren maakten sinds 1671 van het archief van de Staten-Generaal deel uit. Aitzema, resident van de Hanzesteden in Den Haag, geschiedschrijver en nieuwsagent, had gedurende zijn leven geheime informatie die hem door klerken van de griffie werd geleverd doorgespeeld naar Engeland. Na zijn dood nam het Hof van Holland de klerken gevangen en de papieren van Aitzema in beslag. In 1671 vorderden de Staten-Generaal de papieren op, omdat ze zouden *specteren* tot hun griffie. Dat was maar in zeer beperkte mate het geval. Het ging in werkelijkheid om de persoonlijke dagboeken, brieven en verballen van Aitzema uit de periode 1621-1661, een collectie verballen, journalen, registers, kohieren en bundels van ordinair en secrete resoluties, traktaten, instructies, brieven, buitenlandse verballen en andere staatsstukken uit de periode 1584-1666, voornamelijk uit het archief van de Staten-Generaal, soms in originali, maar meestal voor of door Aitzema gekopieerd, en declaraties en andere stukken uit de periode 1627-1636 die afkomstig waren van van Foppe van Aitzema, een oom van Lieuwe. Agent Cornelis De Heijde plaatste de verballen in of kort na 1671 bij de verballen van de Staten-Generaal en de meeste andere stukken in de Loketkas op de plank achter de letter A.

Lasonder merkte over deze stukken op: "Men moet aannemen, dat gedurende een eeuw, of wellicht nog langer, al deze papieren, 'op de plancke achter de letter A' zijn blijven berusten. In den loop van de 18^e eeuw moet er echter een verandering in de opberging van het archief der Staten-Generaal, en bepaaldelijk van de tot de Loketkas behorende stukken hebben plaats gehad. Waren deze stukken oorspronkelijk, gelijk de inventaris van het archief der Staten-Generaal van 1677 in bijzonderheden kan uitwijzen, verdeeld over verschillende vertrekken van de griffie der Staten-Generaal, later is men alle stukken in twee loketkassen – tevens komt dan voor het eerst de term 'loketkas' voor, waarnaar dit gedeelte van het archief der Staten-Generaal sedert steeds genoemd is – gaan opbergen. (...) Het laat zich echter zeer goed denken, dat groote verzamelingen, als de

papieren van Aitzema er een vormden, bij deze wijze van opberging in het gedrang moesten komen. Zoo werd de in de Loketkas 'Loopende' 428 beschreven verzameling Aitzema – gelukkig op den inventaris van die verzameling na, die nu alleen als 'Loopende' 428 bewaard bleef - naar den zolder verbannen."²⁶⁷ Daar bevonden ze zich nog voor de verhuizing van het Rijksarchief naar het Plein.

Geheel conform het grote plan van Van Riemsdijk beschreef Lasonder de stukken als een afzonderlijke collectie, maar liet hij de stukken in afwachting van de definitieve inventarisatie van het archief van de Staten-Generaal wel op hun plaats. "Bij de definitieve regeling van het archief der Staten-Generaal zal de Loketkas, wat de plaatsing der stukken betreft, in zijn geheel worden gelaten. Een groot aantal tot de verzameling Aitzema behorende stukken zijn dus, hoewel in achterstaanden inventaris op papier beschreven ter plaatse, waar ze volgens herkomst en aard behooren, wat betreft hun plaatsing in de Loketkas 'Loopende' gelaten." Hetzelfde gold voor "de stukken die elders in de Loketkas van de Staten-Generaal zijn opgenomen, en die blijkens de erop geplaatste nummers tot de collectie Aitzema moeten worden gerekend."²⁶⁸

5.6 Het archief van de Staten-Generaal van vóór 1589 en de inventarissen van Bijlsma (1923, 1926)

Bijlsma zette het werk van Van Riemsdijk en Morren aan de archieven van de Staten-Generaal voort. Hij stelde in de jaren twintig een diepgaand onderzoek in naar het archief van de Staten-Generaal, de Raad van State en andere Generaliteitsorganen uit de periode vóór 1589. In de Loketkas van de Staten-Generaal trof hij bundels aan die de ambtelijke papieren bleken te bevatten van enkele generaliteitsdienaren die in de periode 1576-1588 achtereenvolgens of gelijktijdig verschillende regeringsorganen bedienden: Jan van Langen, secretaris van de Hoogduitse dépêches van de Staten-Generaal en secretaris van de Raad van State, Jan van Asseliers, audiencier van de Raad van State en de Staten-Generaal en eerste staatssecretaris, en Joseph Saroels, griffier van de opeenvolgende Kamers der Beden en eveneens bij de Raad van State in dienst. De gelijktijdige bediening van deze ambten leidde ertoe, dat stukken van de Staten-Generaal en de Raad van State soms in hetzelfde register werden opgetekend.²⁶⁹ De stukken waren in de tweede helft van de zeventiende eeuw, net als de stukken van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel van vóór 1576, door agent De Heijde in de liassen en de Loketkas ingevoegd.

²⁶⁷ Lasonder, 'Papieren afkomstig van Leo van Aitzema', 5. Zie ook de inventaris Nieuwenhuisen.

²⁶⁸ Lasonder, 'Papieren afkomstig van Leo van Aitzema', 7.

²⁶⁹ Arch. SG resp. inv. nrs. 11112 en 11113 (=arch.RA. inv. nrs. 225 en 242), Bijlsma, *Regeringsarchieven*, 25.

Nadat Bijlsma in 1923 zijn inventaris had gepubliceerd van de stukken in de Loketkas die afkomstig waren van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel, publiceerde hij in 1926 zijn inventaris van de zogenaamde 'Regeringsarchieven.' Hierin beschreef hij de stukken uit de periode 1576-1588 die hij had aangetroffen in de liassen en de Loketkas van de Staten-Generaal, in combinatie met enkele stukken uit die periode in het archief van de Raad van State en de Aanwinstencollectie van het Rijksarchief.²⁷⁰ Het voorschrift van de *Handleiding* volgend probeerde hij in de organisatie van het archief de inrichting van het bestuur dat de archieven gevormd heeft tot uitdrukking te brengen: hij rangschikte de stukken die uit de periode 1576-1588 dateren onder maar liefst elf verschillende regeringsorganen die in de betrokken periode actief waren geweest.²⁷¹ Die ordening is bepaald discutabel. Het persoonsgebonden karakter van de stukken is een wezenlijk kenmerk van de nog vloeiende staatkundige organisatie in de betrokken periode, waarin de bestuurlijke processen in hoge mate werden bepaald niet door formele organen, maar door de ambtenaren waar die organen uit bestonden. Wij zouden de stukken nu als ambtelijke archiefjes van de betrokken functionarissen beschrijven, maar dat was in 1926, toen archief nog strikt werd gedefinieerd als de stukken die ambtshalve waren opgemaakt en ontvangen door een bestuur of zijn ambtenaren en persoonlijke archieven nog niet als archieven werden aangemerkt, nog geen voor de hand liggende oplossing. Bijlsma richtte met zijn ordening echter geen schade aan. In zijn inleidingen maakte hij duidelijk dat de meeste stukken in feite door een paar generaliteitsambtenaren in verschillende ambtelijke hoedanigheden waren verzameld en als ambtsarchieven bij de Staten-Generaal waren gedeponereerd. Hij liet de stukken in de Loketkas en de liassen van de Staten-Generaal, waar hij ze had aangetroffen.²⁷²

De inventaris van de Regeringsarchieven is een schoolvoorbeeld van vakbekwaam, nauwkeurig, goed verantwoord archivistisch en diplomatisch onderzoek. De algemene inleiding en de inleidingen bij de afzonderlijke archiefjes nemen beduidend meer ruimte in dan de beschrijvingen van de archiefstukken. En dat is terecht: de archiefvorming in deze periode is zo complex, dat de stukken zelf zonder uitvoerige toelichting niet goed te interpreteren zijn en de stukken (waaronder bijvoorbeeld het Plakkaat van Verlatinge) zo belangrijk, dat de interpretatie optimaal moet worden ondersteund. Even voorbeeldig is het onderzoek dat Bijlsma verrichtte naar de samenstelling van de series resoluties.

270 Onder die aanwinsten bevonden zich een aanzienlijk aantal stukken van Daniel Burchgrave, secretaris van de Raad van State onder Leicester, die hebben behoord tot de particuliere verzameling van J. Van Dam van Noordeloos en in verschillende jaren door het Algemeen Rijksarchief werden verworven.

271 Bijlsma, *Regeringsarchieven*.

272 Hij voorzag de archiefbeschrijvingen in zijn inventarissen ook niet van nieuwe inventarisnummers, maar van verwijzingen naar de nummers in de inventaris Morren van het zogenaamde hoofdarchief van de Staten-Generaal van 1902 en naar de nummers van de Loketkas, die het toen nog met zijn zeventiende-eeuwse inventaris mocht doen.

Op grond daarvan stelde hij vast, dat de oorspronkelijke registers van ordinaris resoluties en de ermee corresponderende serie netregisters er over de periode 1576-1588 heel anders hadden uitgezien. Ze bleken pas in de jaren zestig van de zeventiende eeuw door de archivaris van de Staten-Generaal, agent Cornelis de Heijde, tot jaargangen te zijn herschikt in verband met hun indicering.

5.7 De inventarissen Japikse van de Legatiearchieven en het familiearchief Fagel 1950-1960 (-1964)

In 1922 werd het archief van de familie Fagel aan het Rijksarchief in Den Haag in bewaring gegeven. In 1795 had het zich nog bevonden in het woonhuis van de Fagels aan het Noordeinde in Den Haag, waar het door het nieuwe bewind in beslag was genomen. In 1797 had de familie het archief op vier kisten na teruggekregen. Het grootste deel van het archief bleef tot 1922 in het bezit van de familie. Halverwege de negentiende eeuw werd het overgebracht vanuit Den Haag naar huize 'Avegoor' in Ellecom. Slechts een enkele keer werd het geraadpleegd, zoals in 1913 door H.T. Colenbrander, die het beschreef als "de vermoedelijk kostbaarste verzameling geschiedkundig materiaal, die in Nederland (buiten het Koninklijk Huisarchief) in particulier bezit voorkomt, waarin het mij gegeven was een oog te slaan."²⁷³ N. Japikse (de vader van de archivaris) raadpleegde het archief in 1920 en maakte er bij die gelegenheid een beschrijving van.²⁷⁴ Op zijn aandringen gaf de laatste Fagel, Jacob John baron Fagel, het familiearchief, waar het griffiersarchief ongeveer de helft van uitmaakte, in 1922 aan het Algemeen Rijksarchief in bewaring. In 1930, twee jaar na het overlijden van Fagel, kocht het rijk het archief aan.

Het archief was bij overdracht aan het Algemeen Rijksarchief verre van volledig meer. De meeste stukken uit de periode 1795-1813 ontbraken: de historicus en letterkundige W.G.C. Byvanck had ze destijds in een grote koffer meegenomen en nooit teruggebracht. Toen baron Fagel in verband met de overdracht de stukken van de zolder naar de kamer had overgebracht, had hij heel wat stukken opgeruimd die in zo'n slechte staat verkeerden dat ze helemaal uiteen vielen. De brieven van Willem III, waaronder diens brieven aan Gaspar Fagel en Hendrik Fagel de Oudste, die in de negentiende eeuw op aandringen van Krämer aan het Koninklijk Huisarchief waren overgedragen, had hij ook buiten de overdracht gelaten.²⁷⁵

Acht archivarissen hadden op het archief hun tanden stuk gebeten, voordat het in het begin van de jaren vijftig aan de zorgen van N.M. Japikse werd toevertrouwd.²⁷⁶ N.M. Japikse was zoon van de historicus N. Japikse, die de eerste delen van de resoluties van de Staten-Generaal had uitgegeven en daarna tot zijn

273 NA, Fagel, familie, 1.10.29, Inleiding Japikse, XXXIV.

274 Deze bevindt zich in KB hss. 135A41.

275 Dit alles vlg. Japikse in KB hss. 135A41.

276 NA, Fagel, familie, 1.10.29, Inleiding Japikse, XVI, XVII, XXXIII, XXXIV.

dood in 1944 directeur van het Koninklijk Huisarchief was geweest. De zoon was na een jaar waarnemend directeur van het Koninklijk Huisarchief te zijn geweest in 1945 op het Algemeen Rijksarchief komen werken.²⁷⁷ Hij begon daar enthousiast aan de inventarisatie van het archief dat in 1920 nog door zijn vader was onderzocht, maar moest het werk in 1953 onderbreken, toen hij voorrang moest geven aan de inventarisatie van de Legatiearchieven.²⁷⁸

Japikse schoof de fichesinventarissen van de Legatiearchieven, de Legatiearchieven Vervolg, de Legatiearchieven Vervolg Supplement en de VROA-inventarissen van gezantschaps- en consulaatsarchieven in elkaar en maakte er één geïntegreerde inventaris van. Hij liet de heterogene samenstelling en de anachronistische ordening per standplaats intact. Zo nam hij alle verballen op die in de legatiearchieven waren ondergebracht, ongeacht of ze uit een gezantenarchief kwamen of uit de archieven van de Staten-Generaal, de Staten van Holland of een familiearchief. In 1963 echter, toen hij het archief van de Staten-Generaal inventariseerde, bracht hij alle buitenlandse verballen ongeacht hun herkomst over naar het archief van de Staten-Generaal. Het doornummeren van de beschrijvingen van de Legatiearchieven was pas tot de helft gevorderd, toen Japikse in 1957 zijn werk aan het Fagel-archief moest voortzetten.²⁷⁹

Japikse inventariseerde het Fagel-archief met grote voortvarendheid.²⁸⁰ In 1960 voltooide hij de beschrijving en de ordening van de stukken. Daarna incorporeerde hij nog stukken die werden geschonken door de familie en de stukken die als de Collectie Fagel in de Collectie Staten-Generaal Vervolg waren opgenomen.²⁸¹ In de inventaris kan men deze stukken herkennen aan de a-, b- en c-nummers. Hij reconstrueerde de oorspronkelijke structuur van het archief op basis van opschriften die de Fagels en vooral Hendrik Fagel de Oude zelf op de stukken hadden aangebracht. Die opschriften zijn dus goed, maar ze dekken in veel gevallen niet de inhoud van de bundels, wat de raadpleging van het archief tot een spannend avontuur kan maken.

Japikse constateerde, dat de helft van het archief bestond uit de stukken die Hendrik Fagel de Oude bijeen had gebracht ter ondersteuning van zijn werk als griffier en dat hij daarbij soortgelijke stukken van zijn voorouders die ook griffier waren geweest in zijn eigen verzameling had geïncorporeerd. Hij noemde deze verzameling 'het griffiersarchief.'

De andere collecties van de familie Fagel die zich buiten het familiearchief verspreid in het Algemeen Rijksarchief bevonden, zijn door mij in de jaren 1982-1987 geïnventariseerd als het archief 'Fagel Supplement.'

Het griffiersarchief en het archief 'Fagel Supplement' zijn zeer interessant qua samenstelling, waarover hieronder in par. 7 meer zal worden meegedeeld.

277 Cerutti, *Noord-Hollands Archief*, 358. Cerutti

278 VROA, 1953, 15.

279 Thomassen, 'Diplomatenarchieven', 95.

280 NA, Fagel, familie, 1.10.29, Inleiding Japikse, XXXIII-XXXIX.

281 Coll. SG Vervolg inv. nrs. 168-211.

5.8 De inventaris van het archief van de Staten-Generaal van Van der Poest Clement en Japikse: 1963-1964

De inventarisatie van de archieven van de Staten-Generaal lag onder meer door gebrek aan personeel en de wereldoorlog jarenlang stil en werd pas in de jaren zestig hervat.

De geschreven inventaris van Morren en de gedrukte van Bijlsma waren voorlopige inventarissen. Een definitieve toegang op het archief van de Staten-Generaal kon immers pas worden gemaakt als de buitenlandse verballen, de scheepsjournalen, de liassen Admiraliteiten, de Staten van Oorlog, de eerste minuten van ordinaris resoluties en de afgedwaalde bestanddelen in de verschillende restcollecties met het Hoofdarchief zouden zijn herenigd. Ook de Loketkas en de Secrete Kas moesten weer worden ingevoegd, maar dan zouden de oorspronkelijke toegangen uit de zeventiende eeuw wel eerst door meer eigentijdse inventarissen moeten worden vervangen. Dat laatste was een taak die A. van der Poest Clement op zich nam. Vanaf begin 1954 hield hij zich met de ordening en beschrijving van de Loketkas bezig. Nadat dit deel van de inventaris in 1955 gereed gekomen was, maakte hij een begin met de ordening en beschrijving van de Secrete Kas. Ook deze inventaris was binnen een jaar gereed. In 1956 was Van der Poest Clement zover gevorderd, dat hij de definitieve tekst van de inventaris van de Staten-Generaal kon gaan schrijven. Maar doordat andere werkzaamheden hem teveel in beslag namen, ging “de verwachting dat de archieven van de Staten-Generaal voor 1 juli 1958 een persklare inventaris zouden bezitten met inleiding, concordantie en index niet in vervulling.” In 1962 moest de ordening en beschrijving van het archief vanwege de slechte gezondheid van Van der Poest Clement door N.M. Japikse worden overgenomen.²⁸²

Toen ging het ineens wonderlijk snel. Japikse voltooide nog in hetzelfde jaar de nieuwe opstelling van de series resoluties. De inventaris van de resoluties kwam als deel I van de ‘Inventaris van het archief der Staten-Generaal’ in februari 1963 in getypte vorm beschikbaar.²⁸³ In hetzelfde jaar nog volgde deel II (de liassen) en in 1964 deel III (verballen). In de delen IV-VI werden de minuten van uitgaande brieven, de brieven- en depêcheboeken, de Loketkas, de Secrete Kas, de tractaten en ratificaties vanaf 1700 en nog wat kleinere bestanden beschreven. Zij kwamen respectievelijk in 1964, 1968 en 1969 gereed. In zijn inventaris van de Loketkas en de Secrete Kas nam Japikse wel de beschrijvingen van Van der Poest Clement over, maar niet de ordening. Hij voegde de beschrijvingen van de Loket- en de Secrete Kas samen met de bedoeling om later ook de stukken zelf in één bestand samen te voegen. Van integratie van de stukken is het gelukkig niet meer gekomen. De afzonderlijke inventarissen van de Loketkas en de Secrete Kas van Van der Poest Clement zijn als toegang nog steeds goed bruikbaar en beschikbaar. Japikse had nu het plan van Van Riemsdijk uitgevoerd: het Hoofdarchief van

282 Van der Feijst, ‘Van der Poest Clement’, 10.

283 VROA 1962, 22; datering feb. 1963 in inventaris. Inventarissen Eerste Afdeling, 137 e.v.

de Staten-Generaal, de Loketkas, de Secrete Kas, de buitenlandse verbalen, de scheepsjournalen, de Staten van Oorlog en de stukken uit de Collectie Staten-Generaal Dubbelen die door Bijlsma als bestanddelen van het Staten-Generaal-archief waren aangemerkt, waren beschreven in één inventaris.

Japikse heeft het archief zoveel mogelijk beschreven in zijn fysieke samenhang, zoals in de klassieke archivaliek gebruikelijk is. Hij beschreef vooral series; het archief van de Staten-Generaal bestaat grotendeels uit een groot aantal veelal omvangrijke series resoluties (besluiten), ingekomen stukken en uitgaande stukken. Zijn inventaris laat zien uit welke series en subseries van besluiten, ingekomen stukken en uitgaande stukken het archief bestaat, welke redactionele en uiterlijke vorm ze hebben, over welke periode ze lopen, uit welke bestanddelen ze bestaan en in welke volgorde ze in het archiefdepot kunnen worden aangetroffen.

Op de inventaris van Japikse is veel aan te merken. Verschillende series zijn met elkaar vermengd of juist gesplitst, de oorspronkelijke hiërarchische rangschikking van actoren (correspondenten) is op veel plaatsen zonder aanwijsbare reden door een alfabetische of chronologische ordening vervangen, beschrijvingen zijn soms onvolledig of onjuist. De meeste losse indices op resoluties zijn bij series geplaatst waar ze niet bij horen. Archiefbestanddelen zijn beschreven die niet in het archief thuis horen en archiefbestanddelen die naar andere archieven zijn afgedwaald zijn niet allemaal naar het archief teruggebracht.

Achter het archief van de Staten-Generaal heeft Japikse in 1964 of 1965 een aantal dozen met losse stukken, omslagen en pakken geplaatst, die hij wel heeft doorgenummerd, maar niet in zijn inventaris van de Staten-Generaal beschreven. Het waren de overblijfselen van de verzameling heterogene stukken die bij de voorlopige ordening van het archief van de Staten-Generaal terzijde waren gelegd en die in 1931 onder de naam 'Staten-Generaal Vervolg' was beschreven. Hieronder bevonden zich onder meer de negen pakken retroacta die van de Fagels afkomstig waren. Japikse voegde er allerlei stukken in die hij in het archief van de Staten-Generaal zelf niet kwijt kon, waaronder retroacta van de Staten-Generaal uit het archief van de Stadhouderlijke Secretarie.

Voor alle dubieuze interpretaties, fouten en slordigheden in de inventaris is Japikse niet als enige verantwoordelijk, maar hij laat zich in zijn inventaris van de archieven van de Staten-Generaal en in zijn inventarissen van de Legatiearchieven en het familiearchief Fagel vooral kennen als een man van weinig archivalische scrupules, die stukken kan beschrijven zonder ze in te zien.²⁸⁴

Het gereed komen van de inventaris van de archieven van de Staten-Generaal maakt de weg vrij voor de definitieve inventarisatie van archieven die voor de oorlog voorlopig waren geïnventariseerd, waaronder de collectie Aitzema, de Regeringsarchieven en de Legatiearchieven.

284 Zie bijv. hfdst. 5 par. 5.2.2 over zijn ordening van de brievenboeken.

5.9 De collectie Aitzema verzelfstandigd

De stukken die het archief van Aitzema uitmaakten bevonden zich voornamelijk in de Loketkas en onder de buitenlandse verbalen; Lasonder had ze alleen op papier beschreven; zijn inventaris verwees naar Staten-Generaal-nummers. Japikse verwijderde ze uit het archief van de Staten-Generaal en maakte er een fysiek archief van. In exemplaren van de gedrukte inventaris van Lasonder werd met de hand een nieuwe nummering aangebracht. Van de in beslag genomen archiefbestanddelen bevinden er zich nog verscheidene in het archief van de Staten-Generaal. Zo bevindt zich in SGD 144 een 'Verbaal betreffende Holland, Zeeland, Friesland en Overijsel 1661.' Achterin heeft De Zwaan geschreven: 'Afkomstig van Aitsma.'²⁸⁵

5.10 De inventaris Bijlsma - Van Marle van de Regeringsarchieven en de stukken van de Spaans-Nederlandse regering, 1976²⁸⁶

Bij de inventarisatie van het archief van de Staten-Generaal waren ook de stukken betrokken geweest die Bijlsma had beschreven in zijn inventarissen van de *Stukken afkomstig van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel* en van de *Regeringsarchieven*. Voor zover ze zich in de liassen bevonden waren ze mee omgenummerd, zodat de inventarissen van Bijlsma alleen met behulp van een concordantie nog als een toegang op deze stukken gebruikt konden worden.²⁸⁷

Het bestaan van elkaar overlappende inventarissen met afwijkende nummeringen bevorderde de orde in het archief van de Staten-Generaal bepaald niet. Uiteindelijk bleek de chaos over de betrokken periode zo groot, "dat veel stukken, genoemd in de inventarissen van de Regeringsarchieven der geünieerde provinciën (1576-1588) en van het archief van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel, niet meer te vinden waren."²⁸⁸ In 1974 kreeg Christine van Marle, archivaris bij de Eerste Afdeling van het Algemeen Rijksarchief, de opdracht de bewerking van de inventaris Bijlsma van de zogenaamde Regeringsarchieven uit de periode 1534-1588 te herzien en de fysieke ordening van de stukken zoveel mogelijk met de ordening in die inventaris in overeenstemming te brengen. Alle losse stukken die Bijlsma in deze inventaris als afzonderlijke archiefjes had beschreven, maar die hij in het archief van de Staten-Generaal had laten zitten, werden door Van Marle gelicht en daadwerkelijk tot afzonderlijke archiefjes samengevoegd. De delen echter werden van deze fysieke reconstructie uitgezonderd. Ze bleven op hun plaats in het archief van de Staten-Generaal en de Raad van State, omdat ze daarvan een onlosmakelijk onderdeel waren gaan vormen:

²⁸⁵ Lieuwe van Aitzema, resident van de Hanzesteden, historischrijver, nieuwsagent.'

²⁸⁶ Regeringsarchieven I, 1.01.01.01.

²⁸⁷ Voor de verwijzingen in de RGP-uitgave van de resoluties van de Staten-Generaal over de betrokken periode gold en geldt hetzelfde.

²⁸⁸ Bijlsma / Van Marle, *Regeringsarchieven*, I.

een aantal registers uit de periode tot 1588 waren daarna zonder zichtbare censuur voortgezet. In de inventaris die Van Marle in 1976 voltooide en die dus een bewerking was van de inventarissen van Bijlsma uit 1923 en 1926, had Van Marle de beschrijvingen van deze delen voorzien van verwijzingen naar hun werkelijke vindplaats in het archief van de Staten-Generaal.

Van Marle handhaafde waar mogelijk de beschrijvingen van Bijlsma en hun ordening. Toch week de nieuwe inventaris op vele plaatsten van de inventaris Bijlsma af, doordat de beschrijvingen waren ingevoegd van de vele stukken uit de periode 1576-1588 die Bijlsma destijds niet op het spoor was gekomen, maar die Japikse bij zijn inventarisatie van het archief van de Staten-Generaal had aangetroffen en in de liassen van de Staten-Generaal had ingevoegd. Bovendien scheidde Van Marle de stukken van de Audience (1535-1547) uit de Loketkas van de stukken van en ordonnanties aan de Conseil Privé (1550-1558) uit de lias Lopende, die door Bijlsma als één collectie waren aangemerkt.

Van Marle nam in haar bewerking niet de inleidingen over die Bijlsma aan de inventarissen van de verschillende regeringsarchieven had toegevoegd. Volgens haar was in de praktijk gebleken dat die te uitgebreid en te onoverzichtelijk waren. Ze verving deze inleidingen door een chronologisch overzicht van oprichting, werkzaamheden en opheffing van het desbetreffende orgaan en verwees voor het overige naar de oorspronkelijke inventaris, waarover ze meedeelde dat deze "een schat aan informatie" bevatte.²⁸⁹

In 1976 is de inventaris van de Staten-Generaal voor de periode voor 1589 feitelijk door de inventaris van de Regeringsarchieven vervangen.

5.11 De inventarisatie van de archieven van de Staatse gezanten

De inventaris van de Legatiearchieven van Japikse was onvoltooid en in verschillende opzichten ook onvolmaakt gebleven. In 1967 kreeg O. Schutte de taak om het werk van Japikse af te ronden en te vervolmaken en een inventaris te bewerken die gedetailleerder en completer zou zijn dan alle voorafgaande. Het eerste lukte - Schutte beschreef de stukken welhaast stuksgewijs, zodat hun onderlinge verband moeilijk meer zichtbaar was -, maar het tweede niet. Het project kwam niet verder dan twee enorme fichesbakken vol fiches met stukbeschrijvingen. Na het vertrek van Schutte werd het beleid gewijzigd. Niet een integrale inventaris was meer het doel, maar inventarissen van de afzonderlijke archieven. In 1970 lichtte G.W. van der Meiden uit het archief van de Staten-Generaal stukken die afkomstig waren van Jacob en Cornelis Hop en reconstrueerde met die stukken en met het verbaal dat ten onrechte in het archief van de Staten-Generaal opgenomen was geweest een collectie Pabst van Bingerden²⁹⁰, die in 1992 door J. Pennings werd opgenomen in het gereconstrueerde familiear-

289 Bijlsma / Van Marle, *Regeringsarchieven*, I-II.

290 Voorheen Aanw. Eerste Afd. 1844 A 15d.

chief Hop.²⁹¹ Verscheidene gezantschapsarchieven die waren blijven liggen werden afzonderlijk geïnventariseerd: het legatiearchief Turkije (Van der Meiden, 1978), Portugal (Van Marle, 1977) en Zweden (Thomassen, 1981). Tussen 1981 en 1994 werden ook de andere gezanten- en gezantschapsarchieven geïnventariseerd (Pennings en Thomassen, 1997).

5.12 De Collectie Staten-Generaal Dubbelen

In de Collectie Staten-Generaal Dubbelen waren hiaten ontstaan. Vele stukken (en in het bijzonder die stukken waarvan Bijlsma de herkomst had vastgesteld) waren overgebracht naar de archieven van herkomst: de Generaliteitsrekenkamer, de Legatiearchieven en in 1963 het archief van de Staten-Generaal. Kort nadat Japikse het eerste deel van zijn inventaris van de Staten-Generaal in 1963 had voltooid, liet hij schrijver W.O. van Zoeren de collectie omnummeren en in een fichesinventaris beschrijven.²⁹² Kort na haar voltooiing werd deze fichesinventaris aangevuld met de beschrijving van het stel registers van ordinaris resoluties dat op 1 juli 1963 door de Leidse Universiteitsbibliotheek aan het Algemeen Rijksarchief werd overgedragen. De bibliotheek had deze registers in 1869 van het Algemeen Rijksarchief in bruikleen ontvangen²⁹³ en gaf nu het hele stel weer terug, met uitzondering van registers over de eerste helft van 1596 en de eerste helft van 1675, die blijkbaar zoek waren geraakt.²⁹⁴ Nog in hetzelfde jaar werden 322 delen ordinaris en secrete resoluties overgebracht naar het Gemeentearchief van Nijmegen.

Wat in Den Haag bleef werd door Van Zoeren opnieuw in een fichesinventaris beschreven en weer van een doorlopende nummering voorzien. De 302 nummers werden rond 1970, toen het ruimtegebrek in de depots aan het Bleijenburg nijpend werd, met enkele overblijfselen van een andere restcollectie, de collectie Staten-Generaal Vervolg, en de resolutieregisters die Japikse uit het archief van de Staten-Generaal had verwijderd, overgebracht naar het hulpdepot in Schaarsbergen. In 1981, toen het Algemeen Rijksarchief zijn nieuwe gebouw aan de Prins Willem-Alexanderhof had betrokken, werden de bestanden naar Den Haag teruggebracht. De Collectie werd in 1983 door mij deels fysiek en deels alleen op papier gereconstrueerd en onder verwijzing naar de archieven van herkomst beschreven.

5.13 Inventarissen on line

Het Nationaal Archief stelde in 2006 en 2007 de meeste van zijn inventarissen

291 Hop, 1.10.97. Bewerkt door M. Heijs en J. Pennings, Den Haag, 1992.

292 Reeds teruggebracht naar arch. Staten van Holland inv. nr. 1074: res. Grote vergadering 1651.

293 Aantekening Japikse op een lijst met in 1869 afgegeven resoluties van de Staten-Generaal.

294 Door Van Zoeren beschreven op fiches en toegevoegd aan zijn reeds bestaande fichesinventaris van coll. SGD onder de inv. nrs. 1101-1185.

on line beschikbaar, waaronder de inventarissen van het archief van de Staten-Generaal, de Regeringsarchieven en de stukken van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel, de archieven van de Nederlandse gezanten en consuls in het buitenland, het archief Fagel Supplement en het archief Aitzema. Dat de inventaris van het archief van de Staten-Generaal, die nooit in druk was verschenen, nu door iedereen zonder beperkingen kon worden geraadpleegd was een grote stap vooruit. Helaas leverde publicatie in deze vorm ook kwaliteitsverlies op. Het digitale archievenoverzicht van het Nationaal Archief kan geen hiërarchische relaties tussen archieven zichtbaar maken. Verzamelinventarissen zoals de inventaris van de Regeringsarchieven en de Archieven van de Nederlandse gezanten en consuls in het buitenland moesten om die reden in afzonderlijke inventarissen worden opgeknipt. Algemene inleidingen pasten niet in deze structuur en bleven dus achterwege. Het verband tussen deze archiefjes werd onzichtbaar en de gebruiker moest het zonder de beschikbare contextinformatie stellen. Soms werd bij een inventaris de naam van de bijbehorende auteur vermeld, soms werden de namen van alle auteurs van de verzamelinventaris aan een afzonderlijke inventaris toegekend en soms liet men de auteursnaam in het geheel achterwege. Zo werd Bijlsma niet meer vermeld als auteur van de inventaris van de Regeringsarchieven; zijn naam vond men alleen in een verwijzing naar zijn inventaris van de Regeeringsarchieven van 1926, nu eens onder 'andere toegang', dan weer onder 'verwante archieven' en weer een andere keer onder 'aanwijzingen voor de gebruiker.' Ook inleidingen bij de afzonderlijke archieven werden in een aantal gevallen weggelaten. Gelukkig heeft men onlangs de Regeringsarchieven op de website weer zoveel mogelijk aan elkaar geknoopt en de inleiding van Bijlsma eraan toegevoegd.

6 De bibliotheek en de kaartencollectie van de Staten-Generaal (9629-9641; 12567)

De bibliotheek en de collectie kaarten van de Staten-Generaal hebben alleen met elkaar gemeen dat hun omvang zeer bescheiden was en dat er in het archief van de Staten-Generaal vrijwel niets meer van te bespeuren valt.

Haar Hoog Mogenden waren geen actieve verzamelaars van boeken. De exemplaren van de boeken die aan hen werden opgedragen werden volgens een lijst onder de gedeputeerden verdeeld, totdat Haar Hoog Mogenden in 1657 besloten geen *dedicatiën* van boeken meer aan te nemen.²⁹⁵ Maar zo nu en dan schaften ze een boek aan of kregen ze er een cadeau en ook die boeken moesten worden beheerd. In 1661 besloten haar Hoog Mogenden de kamerbewaarders verantwoordelijk te maken voor het beheer van hun boeken. De kamerbewaarders

295 Res. SG 13/09/1657.

ders moesten de boeken in een gesloten kast opbergen, mochten ze alleen onder behoorlijk reçu aan een gedeputeerde meegeven en ze moesten ze na gebruik weer in de kast opbergen.²⁹⁶ Die maatregel had niet het gewenste effect. In 1678 droegen de Staten-Generaal het beheer op aan de nieuwe agent. Hij mocht geen boeken afgeven zonder reçu en dan alleen nog voor drie of vier dagen. Bovendien moest hij van de boeken in de boekenkast een pertinente catalogus maken en bijhouden.²⁹⁷ In 1671 lieten HHM zelfs een wapen vervaardigen om dat op de boeken te laten drukken²⁹⁸ en in 1679 lieten ze in het kamertje naast de Trêveszaal een nieuwe boekenkast met deuren maken en daarin alle boeken plaatsen die tot dan toe in verschillende kamers en kantoren en de griffie werden aangetroffen.²⁹⁹ Toch bleef de bibliotheek van de Staten-Generaal niet meer dan een boekenkast met boeken. In 1749 verklaarden Haar Hoog Mogenden toen hen werd gevraagd boeken uit te lenen, dat de staat [!] eigenlijk geen bibliotheek had, maar dat ze de gevraagde boeken zouden opsturen naar de bibliothecaris van de Universiteit van Leiden, die ook over hun boeken de directie had.³⁰⁰ Tourlet merkte in 1812 over deze *Petite bibliothèque* op: "Ne contient aucun ouvrage remarquable."³⁰¹

Niet lang nadien moet een deel van de boeken zijn overgebracht naar de Koninklijke Bibliotheek. Daar trof ik in 1985 bij toeval vier van handschriften uit de collectie aan. Een ervan is getiteld 'Vranckrijck en Spaignes differenten over 't recht van devolutie Anno 1667.'³⁰² Op het plat staat geschreven: 'Voor haer hoog Mogenden tafel' en op de rug is met UV-licht te lezen 'N: 16', het nummer waaronder het voorkomt op de catalogus van de bibliotheek van de Staten-Generaal. De andere handschriften zijn een recueil over de Hoefijzerse schuld uit 1671, 'Tooneel des Oorlogs' en 'd'Ontroerde Leeuw.'³⁰³ Dertien boeken bleven blijkbaar achter, want maken nu nog deel uit van het archief van de Staten-Generaal.³⁰⁴

Voor de kaarten was in de Loketkas een afzonderlijke rubriek gereserveerd. De kaarten zelf lagen niet in een loket, maar op een van de planken boven de kast. De rubriek, die in de huidige nummering van de Loketkas inv. nr. 12567 heeft gekregen, telde 32 nummers.³⁰⁵ Nr. 12567 is echter een loos nummer: de kaar-

296 Res. SG 20/07/1661.

297 Res. SG 09/12/1678, aanstelling van Alexander Spronssen als agent. De catalogi in arch. SG inv. nrs. 12688-12693. Sindsdien werden in de inventaris van het archief de boeken alleen nog pro memorie vermeld.

298 Res. SG 29/12/1663.

299 Res. SG 09/09/1679.

300 Res. SG 29/07/1749.

301 'Contenu et triage', Tourlet, 1812. De boeken wogen samen 400 kg.

302 KB 78G80.

303 Resp. KB 10D2, KB 10D13 en KB 10D14.

304 Arch. SG inv. nrs. 9629-9641.

305 Mogelijk hebben HHM niet alle door hen ontvangen kaarten in hun eigen archief opgenomen. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn met de kaarten van inzake limietscheidingen die met het archief van het Ministerie van Oorlog naar het Rijksarchief werden overgebracht en uit het archief van de Raad van State afkomstig zijn, (vriendelijke mededeling Kees Zandvliet).

ten zijn in 1855 ondergebracht in een collectie waarin ook kaarten uit andere archieven bij elkaar zijn gebracht. In de inventaris van die collectie, die in 1871 werd voltooid, deelt de bewerker, J.H. Hingman, hierover het volgende mee: "Nadat in den zomer van het jaar 1855, de toenmalige rijksarchivaris Dr. R.C. Bakhuizen van den Brink, met zijnen op het gebied der archieven schier alles omvattenden blik het groote nut had ingezien, om alle de in het rijksarchief aanwezige kaarten tot ééne verzameling bijeen te brengen, werd de grondslag gelegd der collectie, waarvan deze inventaris de beschrijving bevat. Het toen aanwezige betrekkelijk geringe aantal kaarten, was eensdeels afkomstig uit het archief van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, anderdeels uit dat van de voormalige provincie Holland, voor zoover dit niet nog onder het domeinbestuur berustte."

Zo klein als de collecties boeken en kaarten van de Staten-Generaal waren, zo omvangrijk waren die van de griffiers Fagel en de Prins van Oranje, voor wie boeken en kaarten administratieve hulpmiddelen en verzamelobjecten waren. Ook de Raad van State en de Staten van Holland legden grote verzamelingen kaarten aan, omdat zij die – anders dan de Staten-Generaal, nodig hadden als bewijsmiddelen en als hulpmiddelen bij het beheer van vestingen en domeinen.

7 De archieven van de Staten-Generaal en de Regeringsarchieven: een overzicht

<i>Tabel 6. De inventarissen van de archieven van de Staten-Generaal en de Regeringsarchieven</i>	
<i>Regeringsarchieven 1576-1588</i>	
toegangsnummer	naam archief
1.01.01.01	De Staten-Generaal 1576-1588.
1.01.01.02	Gouverneur-generaal Matthias, Aartshertog van Oostenrijk, en de Raad van State nevens Zijne Hoogheid. 1578-1581.
1.01.01.03	De Kamer der Beden van de Generaliteit (en de Tresorier-generaal der Oorlogen – Ontvanger-generaal der Beden van de Generaliteit). 1576-1581.
1.01.01.04	De Gedeputeerden en het College der Nader Geünieerde Provinciën. 1578-1581.
1.01.01.05	De Generale Landraad. 1581-1582.
1.01.01.06	Gemachtigde tot het beleid der Financiën en Beden. 1582.
1.01.01.07	De Landraad aan de Oostzijde der Maze. 1581-1584.
1.01.01.08	De gedeputeerden van de Geünieerde Provinciën aan de Oostzijde der Maze. 1583.
1.01.01.09	De Raad van State. 1584-1586.
1.01.01.10	Gouverneur-generaal Graaf van Leicester en de Raad van State nevens Zijne Excellentie. 1586-1588.
1.01.01.11	De Kamer van de Tresorie dezer Landen. 1586. De Kamer van de Financiën en Domeinen. 1586. De Kamer van de Tresorie. 1586-1588.
<i>Stukken afkomstig van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel</i>	
1.01.01.12	Audience van Maria van Hongarije en Emmanuel Philibert van Savoye, 1535-1558.
1.01.01.13	Verzameling stukken afkomstig van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel, 1567-1574.
<i>Het archief van de Staten-Generaal</i>	
1.01.03	Staten-Generaal. I. Resoluties. 1962.
1.01.04	Staten-Generaal. II. Liassen. 1963.
1.01.05	Staten-Generaal. III. De ingekomen delen en dossiers afzonderlijk verzameld in series. 1964.
1.01.06	Staten-Generaal. IV. Brievenboeken, Loket- en Secrete Kas. 1964.
1.01.07	Staten-Generaal. V. Vervolg Loket- en Secrete Kas. 1968.
1.01.08	Staten-Generaal. VI. Vervolg Loket- en Secrete Kas; tractaten en ratificaties na 1700; overgedragen archivalia; inventarissen en catalogi. 1969.
1.01.09	Staten-Generaal. Overzicht van de ingekomen secrete brieven in de Secrete Kas.
---	Loketkas.
---	Secrete Kas.

<i>Tabel. 7. Samenstelling van de archieven van de Staten-Generaal</i>			
<i>Inhoudsopgave van het archief van de Staten-Generaal, 1576-1588</i>			
<i>deelarchief</i>	<i>hoofdbestanddelen</i>	<i>inv. nrs.</i>	<i>par. in hfdst. 5</i>
archief van de griffie	Delen. (In het archief van de Staten-Generaal tot 1796).	1-45	11.1
	Losse stukken, 1576-1581.	46-83	
	Stukken betreffende de vergadering van de Staten-Generaal, 1582-1586	84-85	
	Stukken betreffende de aanbieding van de soevereiniteit aan de koning van Frankrijk, 1584-1585	86-89	
	Stukken betreffende de betrekkingen met Engeland en de graaf van Leicester, 1584-1588	90-121	
	Stukken betreffende verschillende onderwerpen, 1582-1588	122-222	
	Gedeponeerde stukken, 1582-1588	223-224	
archief van de Hoogduitse secretarie	Stukken 1577-1581.	225-241	
	Stukken 1582-1588	242-253	
archief van de audience	Stukken 1581 juni – aug.	254	
	Stukken 1583 apr.– 1584 juni	255-259	
	Gedeponeerde stukken van Asseliers als gedeponeerde naar Frankrijk. 1584 jan. - juni	260-261	
<i>Verkorte inhoudsopgave van de inventaris van het archief van de Staten-Generaal</i>			
<i>hoofdbestanddelen</i>	<i>series</i>	<i>inv. nrs.</i>	<i>par. in hfdst. 5</i>
resoluties	resoluties (ordinaris, secreet en particulier) en indices	1-4861	2-3
liassen (par. 5.1)	Engelandt, 1584-1795	5880-6015	5.1.4
	Hoogduytschland, 1578-1796	6016-6696	5.1.3
	Emden en Oostfrieslandt, 1580-1728	6697-6746	5.1.2
	Vranckrijk, 1594-1796	6747-6887	5.1.4
	Italië, Savoye, Constantinopel, Zalee en Barbarije, 1597-1796	6888-7009	
	Portugal, 1641-1795	7010-7041	
	Spangien, 1649-1796	7042-7168	
	Sweedden, 1591-1796	7169-7227	5.1.3
	Denemarcken, 1579-1796	7238-7310	
	Polen, 1579-1796	7311-7360	
	Moscoviën, 1615-1795	7361-7410	
	Brussel, 1716-1794	7411-7460	5.1.4
	America, 1782-1796	7461-7463	
	Vredehandeligen, 1643-1748	7464-7471	5.15
	geïntercepteerde brieven, 1590-1606	7472	5.1.6
	provinciale resoluties, 1683-1687	7473	
	Requesten, 1600-1795	7474-8039	5.1.7

de ingekomen delen en dossiers afzonderlijk verzameld in series (par. 7 en 8)	staten van oorlog te land en ter zee	8040-8297	7
	buitenlandse verbalen	8298-8856	8.1.12
	verbalen van bezendingen aan de provincies,	8857-8956	8.1.1
	verbalen van bezendingen aan Staats-Brabant	8957-8970	8.1.2
	verbalen van bezendingen aan Maastricht	8971-9056	8.1.3
	verbalen van bezendingen aan Staats-Vlaanderen	9057-9151	8.1.4
	verbalen van bezendingen naar Oost-Friesland	9152-9174	8.1.5
	verbalen van gedeputeerden te velde en legeraanvoerders	9175-9212	8.1.6
	verbalen van advocaten fiscaal	9213-9216	8.1.9
	verbalen van krijgsverrichtingen te land en ter zee in West- en Oost-Indië	9217-9224	8.1.7
	verbalen betr. admiraliteits- en zeezaken	9225-9408	
	rapporten van zeekrijgsraden	9400-9408	8.1.9
	verbalen betr. het beleid van de WIC	9409-9425	8.1.11
	verbalen betr. het beleid van de VOC	9426-9441	8.1.10
	verbalen personele commissies tot het defensie- en financiewezen	9442-9449	8.1.8
	processtukken van de generaliteitsrechtbanken	9450-9487	11.3
	processtukken van rechtbanken in West-Indië	9488-9628	11.4
	delen oorspronkelijk afkomstig uit de bibliotheek van de Staten-Generaal	9629-9641	hfdst. 4, par. 6
	rekeningen van Elsloo	9642-9649	8.1.3
	rekeningen van Staats-Vlaanderen en steden in Z. Nederlanden	9650-11071	8.1.4
minuten van uitgaande brieven (par. 5.1.8 en 11.7)	minuten van ordinair uitgaande brieven van de Staten-Generaal 1754-1796	11072-11085a	5.1.8
	minuten van intercessiën door de Staten-Generaal bij buitenlandse vorsten etc., 1637-1645	11086-11086a	
	minuten van vertalingen van resolutiën van de Staten-Generaal in het Frans	11086b	11.7
de depêcheboeken (par. 4) en de brievenboeken (par. 5.2)	de depêcheboeken 1576-1614	11087-11117	4
	registers van ordinair ingekomen brieven.	11118-11669	5.2.2
	registers van secrete ingekomen brieven	11670-11833	5.2.4
	registers van de ingekomen brieven van de liassen lopende, Engeland, Frankrijk, Italië, Spanje en Portugal, 1550-1680	11834-11923	5.2.3, 12
	register van ingekomen brieven uit America, 1782-1789	11924	5.2.2
	registers van ingekomen brieven van de Admiraliteiten, 1777-1790	11925-11930	5.2.2
	registers van ingekomen stukken betreffende bijzondere onderwerpen	11931-11933	5.2.2
	registers van uitgaande ordinair brieven	11934-12082	5.2.1
	gedrukte nouvelles, 1679-1795	12083-12160	13.2
	gedrukte publicaties, 1623-1796	12232-12236	13.3
	verzamelingen gedrukte plakkaten	12161-12236	6.7

de acten van de Staten-Generaal (par. 6.3 etc.)	de minuten van de acten	12237-12269	6.3.1
	de commissieboeken	12270-12297	6.3.3
	de acteboeken	12298-12356	6.3.2
	acten van sauvegarde en sureté de corps	12357-12358	6.6
	de registers der paspoorten	12359-12447	1
	formulieren van de acten	12448-12450	10.5
	instructieboeken	12451-12466	6.3.4
	algemene instructies voor generaliteitscolleges en generaliteitsdienaren	12467-12479	6.8
	registers en afschriften van tractaten	12480-12488	6.1.4
		12489-12493 12495-12498	12.1
		12494, 12499-12502	6.14
	de ordonnantieboeken	12503-12508	6.4
de rekeningen van de ontvangers en de kwitanties van de klerken van de Staten-Generaal	12509-12523	10.4	
Registers van namen, eden en titels (par. 10.2-3 en 5)	naamregister gedeputeerden	12524	10.2
	eedboeken en formulieren van eed	12525-12534	10.1
	militaire verloven en afrekeningen	12535-12536	10.3
	titulboeken	12537-12547	10.5
de loketkast (par. 9; ook par. 6.1., par. 6.1.1)	<i>lopende met en zonder jaar</i>	12548-12549	9; 6.1, 6.1.1
	<i>particuliere stukken</i>	12550	
	<i>processen</i>	12551	
	<i>munt</i>	12552	
	<i>Maastricht</i>	12553	
	<i>copieën Maastricht</i>	12554	
	<i>'s-Hertogenbosch,</i>	12555	
	<i>copieën 's-Hertogenbosch</i>	12556	
	<i>Peelland, Oosterwijk, Kempenland, Maasland</i>	12557-12560	11.5
	<i>Admiraliteiten, convooien en licenten, VOC, WIC</i>	12561-12564	9; 6.1, 6.1.1
	<i>ommelopers van Vlaanderen</i>	12565	11.5
	<i>rekeningen van Vlaanderen</i>	12566	
	<i>kaarten</i>	12567	hfdst. 4, par. 6
	<i>Oost-Friesland</i>	12568	9; 6.1, 6.1.1
	<i>Duitsland, Zweden, Denemarken, Brandenburg,</i>	12569-12573	
<i>Frankrijk, Spanje, Engeland, Portugal, Italië, Barbarije</i>	12574-12578		

de Secrete Kas (par. 9; ook par. 6.2)	<i>lopende, Admiraliteit, VOC, WIC, O.-Friesland</i>	12579-12583	9; 6.2
	<i>Hoogduitsland, vredescongres Nijmegen, vredescongres Keulen, Zweden, Denemarken</i>	12584-12586	
	<i>Frankrijk, Spanje, Munster, Engeland, Portugal, Polen, Italië, Turkije en Barbarije</i>	12587-12595	
obligatiën	obligatiën vanaf 1700	12596	6.1.3
tractaten	tractaten 1701-1797	12597	6.1.2
ratificaties v.a. 1701	Duitsland, Zweden, Denemarken, Polen, Rusland, Zwitserland.	12598-12625	6.2
	Frankrijk Engeland, Spanje, Portugal, Italië, Turkije, Algiers, Marocco, America, Staten-Generaal	12626-12639	6.2
overgenomen archivalia; werkstukken Spronssen	Chambre Mi-partie (retroacta Overmaze)	12640-12650	11.5
	werkstukken commies Spronssen	12651	11.7
	in beslag genomen stukken De Rochefort	12652	11.3
	in beslag genomen stukken 'Vaderlandsche Sociëteit' in 's-Hertogenbosch	12653-12664	
toegangen	recepissen, inventarissen, indices, catalogi, lijsten	12665-12697b	10.5

8 De archieven van de familie Fagel

8.1 Verband met het archief van de Staten-Generaal

Tot het archiveringssysteem van de Staten-Generaal behoorden ook de ambtenaren die de archieven beheerden, de hulpmiddelen die ze op eigen initiatief maakten om de retroacta snel te kunnen vinden en de kennis waarover ze beschikten om hun administratieve en politieke werk adequaat te kunnen verrichten. Van de archieven en collecties van de griffieambtenaren van vóór 1670 is weinig bewaard gebleven, maar van de griffiers, tweede griffiers en commiezen uit de periode daarna, tot 1796 op een enkele commies na leden van de familie Fagel, des te meer.

Gaspar Fagel was van 1670 tot 1672 griffier van de Staten-Generaal. Hij bracht een aantal collecties bij elkaar, waaronder een belangrijke bibliotheek, die bij zijn dood in 1688 werd verkocht. Zijn archief bleef bewaard, deels in het familiearchief, deels bij de archieven van de Staten van Holland, die hij tussen 1672 en 1688 als raadpensionaris diende. Hij werd als griffier opgevolgd door zijn broer Hendrik Fagel de Oudste, die op zijn beurt in 1690 werd opgevolgd door diens zoon François Fagel (de Oude, die onder zijn vader tien jaar als commies had gediend). In 1707 liet hij in het Noordeinde (nu nrs. 138-140), vermoedelijk op de plek waar Hendrik Fagel de Oudste al in 1672 was gaan wonen, een huis bouwen door Daniel Marot, de hofarchitect van Willem III, die tien jaar eerder de Statenzaal en de Trêveszaal had gerestaureerd. Dit huis werd het onderkomen voor drie gezinnen met hun dienstponeel en voor de verzamelingen die François Fagel de Oude aanlegde en die tot 1795 door de familie zouden worden aangevuld en uitgebreid. Tot die verzamelingen behoorden een bibliotheek en een werkarchief met afschriften van staatsstukken, dossiers over staatszaken en toegangen op het archief van de Staten-Generaal. Die toegangen waren door François Fagel in eigen beheer vervaardigd, ter aanvulling van het toegangensysteem dat in opdracht van de Staten-Generaal voor het opzoeken van de retroacta werd onderhouden.³⁰⁶

In 1728 werden aan de verzamelingen van François Fagel de Oude de verzamelingen toegevoegd van zijn in dat jaar kinderloos overleden broer Hendrik Fagel, die hem in 1690 als commies was opgevolgd en als Hendrik Fagel de commies bekend staat. Op zijn beurt liet François zelf zijn collecties in 1744 na aan zijn neef Hendrik Fagel de Oude, die hem in 1744 als griffier opvolgde, nadat hij eerst zestien jaar commies was geweest als opvolger van zijn oom Hendrik Fagel de commies.

³⁰⁶ Secretarissen maakten ook inventarissen om vast te stellen welke registers enz. hun particuliere eigendom waren en welke op stadskosten werden onderhouden: Keltelaar, "Jan van Houts 'Registratuer'", 400-412, onder meer over het onderscheid tussen privéregisters en publieke registers.

Stamboom van de griffiers en commiezen Fagel

François Fagel de Oudste
1585-1644

Hendrik Fagel de Oudste
1617-1690
griffier 1672-1690



Gaspar Fagel
1634-1688
griffier 1670-1672
raadp. van Holland 1672-1688



François Fagel de Oude
1659-1746
commies 1680-1690



Cornelis Gerrit Fagel
1663-1745
commies 1690-1728

Hendrik Fagel Hz
1669-1728
griffier 1690-1744

Hendrik Fagel de Oude
1706-1790
commies 1728-1742
2e griffier 1742-1744
1e griffier 1744-1750
griffier 1750-1766
1e griffier 1766-1790

François Fagel de Jonge
1740-1773
assistentgriffier 1762-1766
2e griffier 1766-1773



Hendrik Fagel de Jonge
1765-1838
assistent griffier 1787-1788
2e griffier 1788-1790
griffier 1790-1795



Hendrik Fagel de Oude breidde de collecties verder uit en integreerde de documentaire verzamelingen van zijn ooms en van hemzelf tot één griffiersarchief. Vermoedelijk rond 1754 maakte hij van zijn collecties, die hij in orde wilde brengen, het volgende overzichtje.³⁰⁷

<i>In ordre te brengen</i>	
COLLECTIE VAN STUKKEN DIE NUTTIG ZIJN, IN MIJN POST ALS GRIFFIER resolutiën van staat / geschriften / brieven / etc. dagelijks uitkomende stukken	
COLLECTIE VAN STUKKEN, DIE NUTTIG ZIJN, MET OPSIGT TOT DE RELIGIE	
COLLECTIE VAN STUKKEN VAN CURIOSITEITEN	
Bibliotheecq	} binnen
Teekeningen	
Prenten	
Kaarten	
Medailles	
Munten	
Schilderijen	} buiten
Plantagien	
Boomen	
Planten en gewassen	
Bloemen	

We hebben een aardig beeld van wat Hendrik Fagel de Oude verstond onder stukken die nuttig voor hem waren in zijn post als griffier. Tot de resolutiën van staat, geschriften, brieven etc. die er deel van uitmaakten behoren ongetwijfeld de resoluties en indices van de Staten-Generaal, de resoluties en brieven van de Raad van State en de resoluties van de Staten van Holland die zich momenteel bevinden in het archief 'Fagel supplement' en waarschijnlijk ook stukken als de indices op de landschapsresoluties van Gelderland die zich momenteel in de Koninklijke Bibliotheek bevinden.³⁰⁸ Met 'dagelijks uitkomende stukken' zal in de eerste plaats bedoeld zijn het drukwerk dat dagelijks de drukkerij van Scheltus, de drukker van de Staten-Generaal en de Staten van Holland, aan het Binnenhof verliet: de afleveringen van de gedrukte resoluties van de Staten-Generaal en de Staten van Holland, de *nouvelles* van de Staatse gezanten in het buitenland, de vele pamfletten die verschenen en waar de Fagels een enorme

³⁰⁷ NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 682.

³⁰⁸ KB 132H18 en 133J1-4 die zijn geboekt onder de misleidende titel: Registers van resoluties van Gelderland 1576-1713. KB 78A3 is een recueil van notabele landschapsresoluties van Gelderland 1700-1749.

collectie van opbouwden.

De bibliotheek werd tot de grootste bibliotheken van Europa gerekend. Ook anderen dan de Fagels zelf mochten er gebruik van maken.³⁰⁹ De collectie munten en penningen was voor het grootste deel in de eerste helft van de achttiende eeuw door François Fagel de Oude bijeengebracht. Diens correspondentie met Philips baron von Stosch over penningen en andere kunstvoorwerpen uit de periode 1711-1746, die in het familiearchief wordt bewaard, wordt van groot kunsthistorisch belang geacht.³¹⁰ De schilderijenverzameling bevatte onder meer schilderijen van bekende 16^e-, 17^e en 18^e-eeuwse meesters en vijfenveertig familieportretten.

De interessantste collectie in dit verband is echter het documentatiesysteem dat de griffiers en commiezen uit de familie Fagel vanaf het laatste kwart van de zeventiende eeuw generatie na generatie opbouwden en dat onder meer de staatsinstellingen van de Republiek en hun ontwikkeling, de werkzaamheden van de Staten-Generaal, de Staatse diplomatie en hun eigen rol daarin documenteerde. Om snel de benodigde retroacta op te kunnen sporen stelden de Fagels lijsten samen van precedenten in belangrijke zaken waaraan ze afschriften van de betrokken resoluties toevoegden en bewerkten ze generale indices en andere toegangen op de resoluties, brieven en andere series archiefstukken. Om de afhandeling van zaken te kunnen bespoedigen hielden ze hun eigen indices op de resoluties bij, die zo waren ingericht dat er de voortgang van zaken uit bleek. Om de uitgaande stukken snel te kunnen depêcheren, legden ze formulierboeken aan van resoluties en van akten en registreerden ze de uitgaande brieven. En om ook thuis de stukken bij de hand te hebben lieten ze afschriften van een groot aantal registers uit het archief van de Staten-Generaal maken en in hun handschriftenverzameling opnemen. Die handschriftenverzameling en het zogenaamde Fagel, griffiersarchief is daardoor een onmisbare bron voor onze kennis van de werkzaamheden van de Staten-Generaal en van hun archief, waarop het naadloos aansluit. Vooral op het gebied van de buitenlandse zaken waren hun collecties rijker dan die van de Staten-Generaal; ze omvatten eigenlijk het hele archief van de diplomatieke dienst van de Republiek. Japikse meent in de bundels van het griffiersarchief die van 1730 en later dateren zelfs een voortzetting van de Loketkas te mogen zien, zij het met afschriften en niet met originele stukken als basis. Een viertal bundels in het Fagel-archief bevat echter originele stukken en zou volgens Japikse in de Loketkas beter op zijn plaats zijn.³¹¹ In ieder geval bevinden zich in het Fagel-archief stukken die heel goed in het archief van de Staten-Generaal zouden passen.

Toen Hendrik Fagel de Oude in 1790 overleed, moest zijn kleinzoon Hendrik Fagel de Jonge, die hem opvolgde als griffier, zijn mede-erfgenamen uitkopen en voor het griffierschap een groot bedrag aan ambtgeld op tafel leggen. Bij een

309 Fagel in: Van der Aa, *Biografisch Woordenboek der Nederlanden*, V, 5.

310 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nrs. 2024-2092. Van deze brieven zijn in het Nationaal Archief korte samenvattingen beschikbaar.

311 Inv. nrs. 760, 1532, 1707 en 1732, Japikse, 'De loketkas der Staten-Generaal', 122.

acuut gebrek aan liquide middelen besloot hij de dubletten en minder relevante waardevolle handschriften uit de bibliotheek te verkopen.³¹² De verkoop vond plaats op 12 november 1792 en volgende dagen bij de boekhandelaars Van Cleef en Scheurleer in Den Haag. De catalogus telt 2872 nummers, wat grofweg geschat neerkomt op 6 tot 9000 delen, bijna een kwart van de bibliotheek. Boeken en handschriften over de algemene en Nederlandse geschiedenis maakten met resoluties en staatspapieren ruim een zesde van het totaal uit en die over recht en politiek nog eens een tiende. Onder de ‘gedrukte Secreete en andere Resolutiën, Staatspapieren &c. in Folio’ treft men geschreven retroacta aan van Holland en de Staten-Generaal over alle denkbare beleidsterreinen. Deze afdeling kan men voor een deel zonder bezwaar tot het griffiersarchief en deels tot het archief van de Staten-Generaal rekenen.³¹³ Een aantal handschriften bevindt zich tegenwoordig in de Koninklijke Bibliotheek³¹⁴ en een deel van het archiefje van gedeputeerde te velde Vegelin van Claerbergen uit de jaren 1709-1713 in het Nationaal Archief.³¹⁵

Na de omwenteling in 1795 werd Hendrik Fagel tijdens een ambassade naar Engeland als griffier afgezet.³¹⁶ Holland zette een Commissie van onderzoek aan het werk die de daden van de voormalige griffier onder het oude bewind moest beoordelen, zoals er ook commissies werden ingesteld die de daden van Van der Spiegel en Bentinck van Rhoon moesten onderzoeken. Men legde beslag op zijn bezittingen, inclusief het ‘griffiersarchief’ en de familiebibliotheek.³¹⁷ Charles Bentinck schreef verontwaardigd aan Lord Grenville: “Among other real objects of curiosity, the most valuable and complete collections of State Pa-

312 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 65.

313 KB Veilingcatalogus nr. 4626.

314 ‘Stukken raakende de Weeskamer der Stad Delft’, ‘Resolutiën van Hun H. Mog. rakende Oostvriesland, van 1633 en 1634’ en ‘Geschreven stukken rakende den Capitein Braak.’

315 De kavelnrs. 86, 403 en 420 in resp. KB 73A39, KB 71B6 en KB 70B50; het archiefje van gedeputeerden te velde in Aanw. 1882 A VI 7, Aanw. 1887 B XX 2 en Aanw. 1902 XXVI 92, nu in NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 105a – 105b. In het archief Fagel is nog een lijst bewaard gebleven van 107 dubletten die geen koper vonden: NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 65 nr. 9.

316 Rss. SG 08/02/1795, 17/02/1795, 04/04/1795, 14/04/1795.

317 Voor de lotgevallen van de archieven en de inventarisatiewerkzaamheden van de commissies Zie decreten Prov. Representanten Holland 23/02/1795, 12/03/1795, 30/04/1795, NA, Provisionele Representanten, 3.02.01, inv. nrs. 18-20; korte Notulen van het Committé van Algemeen Welzijn van de Provisionele Representanten van het Volk van Holland, 06/03/1795, 15/05, 18/05, 21/11, 26/11, NA, Provisionele Representanten, 3.02.01 inv. nrs. 114, 115 en 118; notulen van de eerste commissie 19/01/1796 en 29/01/1796, NA, Provisionele Representanten, 3.02.01, inv. nr. 120; decreten van het Provinciaal Bestuur van Holland 28/06/1796, 28/09/1796, 30/09/1796 en 17/03/1797, NA, Prov. Bestuur, 1796-1798, 3.02.02, inv. nrs. 4, 7, 11; notulen van de tweede commissie van 10/02/1796, 18/02/1796 en 06/06/1796, *ibid.*, inv. nr. 126 fo 4 vo, 5 vo, 25vo en 26; notulen van het Provinciaal Committé 06/07/1796, *ibid.*, inv. nr. 140; advies van het Provinciaal Committé van 14/03/1797, *ibid.*, inv. nr. 149; res. van het Intermediair Administratief Bestuur 29/03/1799, NA, Intermediair-Administratief Bestuur, 3.02.04, inv. nr. 14.

pers in the Republic, transmitted to him by his ancestors, a great many of which papers had no immediate connection to the present events, has thus fallen into unknown hands; and together with one of the most complete and considerable libraries, and collection of drawing and prints, to be met with in any part of Europe, formed in the course of above a century by a succession of men distinguished for their taste and their knowledge, as well as for their political talents and character, will most likely be dispersed or lost by the animosity of a few obscure individuals.”³¹⁸ Het beslag werd in maart 1797 opgeheven, waarna de meeste boeken en papieren werden teruggegeven. De Commissie van Onderzoek hield alleen vier kisten achter met die papieren die ze voor het onderzoek nog van belang achtte en waarvan ze nog afschriften wilde laten maken.³¹⁹ Maar in 1798 stierf de commissie een stille dood.³²⁰ Wat van haar activiteiten overbleef was vooral de verzameling inventarissen die ze van het Fagel-archief had laten vervaardigen.³²¹ Van de vier overgebleven kisten met stukken die in 1795 in beslag waren genomen werden er twee aan Fagel teruggegeven. De twee andere kisten bleven onopgemerkt achter in het archief van het Provinciaal Bestuur van Holland.

In 1798 constateerde Hendrik Fagel dat in de Staatsregeling van 1798 als art. 35 de bepaling zou worden opgenomen, dat de eigendommen van politieke emigranten moesten worden geconfisqueerd. Hij wachtte niet tot deze staatsregeling was aangenomen en verscheepte zijn collecties naar Engeland.³²² In Londen verkocht hij in 1799 een verzameling tekeningen en prenten en een verzame-

318 Colenbrander, *Gedenkstukken*, II, 415.

319 Dergelijke afschriften worden aangetroffen in de Collectie Goldberg. Op het stuk in NA, Goldberg, 2.21.006.51, inv. nr. 380.4 (een afschrift van NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 263) staat aangetekend: “Gecopieerd ten gebuik des needs tot het rapport van de Commissie van onderzoek.” Vergelijkbare aantekeningen komen voor op de kopieën in NA, Goldberg, 2.21.006.51, inv. nr. 380.2. In coll. Goldberg werden overigens ook originele stukken uit het archief Fagel aangetroffen.

320 Korte Notulen van het Committé van Algemeen Welzijn van de Provisionele Representanten van het Volk van Holland, 06/03/1795, 15/05, 18/05, 21/11, 26/11, arch. Gewestelijke Besturen 1795-1807 inv. nrs. 4484, 4485, 4488, 4530; notulen van de eerste commissie 19/01/1796 en 29/01/1796, arch. Gewestelijke Besturen 1795-1807 inv. nr. 4530; notulen van de tweede commissie van 10/02/1796, 18/02/1796 en 06/07/1796, arch. Provinciaal Bestuur van Holland inv. nr. 126 fo 4 vo, 5 vo, 25vo en 26; decreten van het Provinciaal Bestuur van Holland 28/06/1796, 28/09/1796 en 30/09/1796, arch. Prov. Bestuur inv. nr. 39; notulen van het Provinciaal Committé 06/07/1796, arch. Provinciaal Bestuur van Holland inv. nr. 140; decreet van het provinciaal Bestuur van 17/03/1797, arch. Gewestelijke Besturen 1795-1807 inv. nr. 4558, Provinciaal Bestuur 40 (820; resolutie van het Intermediair Administratief Bestuur 29/03/1799, arch. Gewestelijke Besturen 1795-1807 inv. nr. 4785 (193-195).

321 Een inventaris en een supplement-inventaris van het Fagel-archief van resp. 08/05/1795 en 30/11/1795 in arch. Fagel inv. nr. 207; de inventaris (o.m. van 06/07/1796) van de inhoud van de vier kisten met in beslag genomen papieren: bijlagen bij de notulen van het Provinciaal Bestuur van 30/09/1796, arch. Provinciaal Bestuur inv. nr. 53; zie daarbij ook de inventaris van 1796 in NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 207.

322 Brummel, ‘The Fagel Library’, 215-219.

ling gesneden stenen en in 1801 nog drie verzamelingen prenten, een verzameling schilderijen en een verzameling tekeningen. In april en mei 1802 zou hij bij Christie's de bibliotheek laten veilen. De collectie werd op 8 april 1802, nog voor de veiling had kunnen plaatsvinden, gekocht door Trinity College in Dublin. Daar bevindt ze zich nog steeds.³²³

Pittion heeft de Fagel Library een monument van het ancien regime genoemd. Blijkens de catalogusbestond de collectie uit 9844 catalogusnummers, wat neerkomt op 20 tot 30.000 delen. Het was daarmee een van de grootse bibliotheken in particulier bezit in Europa.³²⁴

De Fagel-bibliotheek is niet de bibliotheek van een bibliofiel (het bevat niet veel boeken over filologie en bibliografie en de incunabelen ontbreken vrijwel), maar het is typisch een referentiebibliotheek van een *homo universalis*.³²⁵ Alle terreinen van kunsten en wetenschappen zijn vertegenwoordigd, maar oververtegenwoordigd zijn recht (staatkunde), geschiedenis en geografie, terreinen die beslist van belang zijn geweest voor leden van de familie Fagel in hun post van griffier. De boeken en handschriften in de afdeling geschiedenis maken maar liefst 30% van het totaal uit. Van de boeken over geschiedenis heeft een derde deel (900 kavels) de Nederlandse geschiedenis als onderwerp. Daaronder bevinden zich twaalf banden met edicten en decreten en 243 banden met ongeveer 10.000 pamfletten, die in de catalogus van 1802 als één kavel worden beschreven. Bij de verzameling, die voor een groot deel bestaat uit Nederlandse 'politique tractaten' van verschillende Nederlandse drukkers, behoort een geschreven inhoudsopgave, terwijl ook sommige banden van inhoudsopgaven zijn voorzien. De pamfletten zijn bij het inbinden schoongesneden. Geografie of topografie maakt 8% van de bibliotheek uit. Tot deze rubriek horen onder meer negentien atlassen en 1600 losse kaarten, waaronder veel kaarten en kaartboeken van de Republiek. Uit een van de portefeuilles kwamen onlangs de unieke bouwtekeningen van het huis van de Fagels in het Noordeinde van rond 1706 te voorschijn.³²⁶ Verder bevat de Fagel Library veel plaatwerken over ceremonieel en veel werken over religie (zo'n 18% van het totaal).

Nog waren niet alle handschriften verkocht. In maart 1802 sloten Frankrijk en Engeland de vrede van Amiens, waarbij werd bepaald dat iedereen die om politieke redenen naar Engeland was geëmigreerd zijn eigendommen in de Bataafse Republiek terugkreeg. Dat gaf Hendrik Fagel de gelegenheid om zijn verzameling handschriften in het Nederlands en zijn huis aan het Noordeinde in Den Haag in de verkoop te doen. Hij verkocht de handschriften op 2 februari 1803

323 Brummel, 'The Fagel Library', 222; Vincent Kinane, 'The Fagel Collection' in *Trinity College Dublin* (ed. by Peter Fox), Dublin, [1986].

324 Pittion, 'The Fagel Collection'; *Bibliotheca Fageliana. A catalogue of the valuable and extensive library of the Greffier Fagel, of The Hague: comprehending a choice collection of books... : which will be sold by auction, by Mr. Christie, London ... March 1, 1802 ... / digested by Sam. Paterson*: KB Verz. Cat. 15538.

325 De kwalificatie is van Jos van Heel.

326 Longhman, 'Two manuscript sources from the Fagel Collection.'



Afbeelding 37

Een deel van de Fagelbibliotheek in Trinity College, Dublin.

bij Van Cleef en Scheurleer.³²⁷ Hoe deze veiling afliep heb ik al beschreven in hoofdstuk 1. Een grote hoeveelheid resoluties en indices van de Staten-Generaal werden door de staat in beslag genomen (ze zouden staatsgeheimen bevatten³²⁸) en in het Rijksarchief geplaatst. Veel handschriften die werden gekocht door verzamelaars (Goldberg, Romswinkel) kwamen uiteindelijk ook in het Rijksarchief of in de Koninklijke Bibliotheek terecht.

Tegenwoordig bevindt een groot deel van de documentaire verzamelingen van de Fagels zich in het Nationaal Archief en wel in het zogenaamde griffiersarchief, een onderdeel van het familiearchief, en in het archief Fagel Supplement, waarin ik, zoals ik al in hoofdstuk 1 heb uiteengezet, 50 m³ van het verstrooid geraakte archief heb beschreven.

8.2 Samenstelling van het familiearchief Fagel

Het archief van de familie Fagel, dat zich in het Nationaal Archief bevindt, is een bijzonder rijk archief. Het omvat ca 60 m³. Het werd in 1922 door Jacob John baron Fagel aan het Algemeen Rijksarchief in bewaring gegeven en in 1964 door N.M. Japikse geïnventariseerd.³²⁹ De inventaris is verdeeld in drie afdelingen: stukken van persoonlijke aard, stukken van ambtelijke aard en briefwisselingen. De stukken van persoonlijke aard staan niet of nauwelijks in verband met de Staten-Generaal en hun archief. Een uitzondering is wellicht de verzameling handschriften die onder de persoonlijke stukken van Hendrik Fagel de Oude zijn opgenomen en die afkomstig zijn van zijn oudoom Nicolaas ten Hove. Hier treft men ook beschouwingen, uittreksels en retroacta aan die op het functioneren van de Staten-Generaal betrekking hebben.³³⁰ Ook de brieven staan voor een deel in verband met de functies die leden van de familie Fagel in de griffie van de Staten-Generaal hebben uitgeoefend. Ze zijn door de Fagels zelf onderverdeeld in particuliere brieven, brieven van ministers (gezanten) aan de griffiers Fagel, brieven aan ministers van de griffiers Fagel en ontcijferde brieven van vreemde gezanten aan hun regeringen. Onder de particuliere brieven bevinden zich brieven van François Fagel de Oude, Hendrik Fagel de Oude, François Fagel de Jonge en Hendrik Fagel de Jonge. Particulier betekent hier niet dat ze betrekking hebben op privé-aangelegenheden, maar dat ze niet tot de officiële ambtelijke correspondentie kunnen worden gerekend. De andere brieven – voornamelijk uit de tweede helft van de achttiende eeuw - hebben merendeels betrekking op buitenlandse zaken. De Fagels hadden als griffiers de dagelijkse leiding over de

327 Veilingcatalogi in Coll. Van Wijn inv. nr. 137 (met de prijzen); KB coll. Veiligcatalogi, verzcat 4740 (met de namen van de kopers).

328 Vriendelijke mededeling van Jos van Heel.

329 Japikse, *Het archief van de familie Fagel*.

330 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nrs. 122-157. In NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 3 de bibliografie van Ten Hove



Afbeelding 38
Gaspar Fagel, 1634-1688, griffier 1670-1688. Geschilderd door Johannes Vollevens I.



Afbeelding 39
Hendrik Fagel de Oudste, 1617-1690, griffier 1672-1690. Geschilderd door NN 1684.



Afbeelding 40
François Fagel de Oude, 1659-1746, commies 1680-1690, griffier 1690-1744. Ets door Pieter Tanje, naar G.J. Xavery, 1747.



Afbeelding 41
Hendrik Fagel de Oude, 1706-1790, commies 1728-1742, tweede griffier 1742-1744, eerste griffier 1744-1750, griffier 1750-1766, eerste griffier 1766-1790. Hij liet zich niet graag portretteren. Detail van het schilderij van afbeelding 18, pag. 278.



Afbeelding 42
François Fagel de Jonge, 1740-1773, assistent-griffier 1762-1766 ; tweede griffier 1766-1773. Geschilderd door Alexander Roslin.



Afbeelding 43
Hendrik Fagel de Jonge, 1765-1838, assistent-griffier 1787-1788, tweede griffier 1788-1790, griffier 1790-1795. Getekend door Benjamin Samuel Bolomey 1782.

diplomatieke dienst; hun particuliere correspondentie met de Staatse gezanten is onmisbaar voor een goed begrip van de diplomatie van de Republiek in de achttiende eeuw. De stukken van ambtelijke aard omvatten de ambtelijke stukken van Gaspar Fagel, die in de jaren 1670-1672 griffier was, het zogenaamde griffiersarchief, dat voornamelijk is samengesteld en geordend door Hendrik Fagel de Oude tussen 1728, het jaar waarin hij als commies werd aangesteld, en 1790, het jaar van zijn overlijden, en ambtelijke stukken van leden van de familie Fagel vanaf 1793. Het griffiersarchief omvat 23 m¹, dus bijna de helft van het familiearchief. Hendrik Fagel de Oude nam er ook de ambtelijke stukken in op van leden van de familie Fagel die vóór hem eerste griffier, tweede griffier en commies van de Staten-Generaal waren geweest. Na zijn dood in 1790 nam zijn kleinzoon en opvolger Hendrik Fagel de Jonge het archief van hem over. In 1795 werd het afgesloten.

Het griffiersarchief bestaat uit twee gedeelten. Het eerste 'statische' gedeelte³³¹ heeft betrekking op de staatsorganen van de generaliteit en documenteert vooral de eigenaardigheden van de staatsinrichting van de Republiek (juridische basis, procedures, competenties, incompatibiliteiten). Het andere 'dynamische' deel heeft betrekking op 'Generaliteitszaken' en documenteert vooral de taakuitoefening van de Staten-Generaal. In dit tweede deel zijn de dossiers en de bundels geordend naar de taakgebieden van het bondgenootschap zoals die blijken uit de tekst van de Unie van Utrecht³³² en naar de taakgebieden die in de Unie van Utrecht niet worden genoemd, te weten de uitoefening door de Staten-Generaal van de soevereiniteit over de Generaliteitslanden en de handelscompagnieën.³³³ Het zijn voornamelijk bundels met afschriften van retroacta en bijbehorende lijsten van retroacta voornamelijk uit het archief van de Staten-Generaal, die als een toegang op het archief en met name op de resoluties vanaf 1576 bedoeld zijn geweest en nog steeds als zodanig kunnen worden gebruikt.

Het gedeelte van het griffiersarchief zoals dat door Japikse is beschreven is bij nadere beschouwing heterogener dan dit eenvoudige schema suggereert. Het bevat ook een groot aantal werkdossiers van vooral Hendrik Fagel de Oude en Hendrik Fagel de Jonge die een andere functie hebben dan het documenteren van precedenten. Deze dossiers en bundels hebben voornamelijk betrekking op de organisatie van het werk op de griffie, de organisatie van de diplomatieke dienst en de samenwerking met de Prins en de raadpensionaris op hun gemeenschappelijke werkterrein. Bovendien bevat dit gedeelte van het archief bij de Staten-Generaal ingekomen stukken die in nauwe relatie staan met stukken die bij de Staten-Generaal ter tafel kwamen, zoals aanbevelingsbrieven, geleidebrieven en stukken gericht aan de Staten-Generaal die niet in de vereiste vorm waren opgemaakt of om andere redenen voor HHM onacceptabel waren.

De dossiers en bundels met betrekking tot de organisatie van het werk op de griffie bevinden zich voor een belangrijk deel in de door Japikse verzonden ru-

331 Inv. nrs. 569-849.

332 Inv. nrs. 850-1704.

333 Inv. nrs. 1705-1853.

briek 'Post- en archiefzaken van de Griffiers Fagel'.³³⁴ We treffen hier unieke inventarissen aan van het archief van de Staten-Generaal, allerhande indices op de resoluties en de uitgaande brieven, agenda's van ingekomen en uitgaande brieven, registers van uitgaande brieven aan vreemde mogendheden, aan provincies en aan vreemde vorsten en verschillende formulierboeken voor het opstellen van akten en resoluties.³³⁵ Daarbij sluiten zich bestanden aan die zich elders in het archief bevinden, zoals collecties generale en particuliere petities met bijbehorende geleidebrieven van de Staten-Generaal³³⁶ en bededagbrieven van de Staten-Generaal aan de provincies en de gebieden onder hun soevereiniteit.³³⁷

De dossiers en bundels met betrekking tot de organisatie van de diplomatieke dienst en de communicatie met de gezanten treffen we aan onder het eerste deel van de afdeling buitenlandse zaken onder 'Buitenlandse dienst van Nederland in den vreemde en omgekeerd'³³⁸. Deze rubriek kan bijna worden beschouwd als het archief van de diplomatieke dienst van de Republiek in de achttiende eeuw. We treffen er onder meer verschillende series commissies, geloofsbriefven en brieven van rappel en recedentie voor gezanten van de Staten-Generaal in het buitenland in aan en een serie cijfers (sleutels voor geheimschrift) voor diezelfde gezanten. Bovendien bevat deze rubriek veel stukken die betrekking hebben op het diplomatieke ceremonieel, dat door de griffier moest worden bewaakt. Bij deze rubriek sluit zich de uitvoerige en belangwekkende particuliere correspondentie aan van de griffiers Fagel met de Staatse gezanten in het buitenland.

Het archief van de familie Fagel bevat stukken die afkomstig zijn uit het archief van de Staten-Generaal. Zo bevat inv. nr. 1171 minuutpatenten van de Staten-Generaal uit de tijd van de Spaanse Successieoorlog, die later door Hendrik Fagel de Oude blijkbaar als formulieren zijn gebruikt.

8.3 Samenstelling van het archief 'Fagel supplement'

Lang niet alle ambtelijke stukken van de familie treffen we in het familiearchief aan. In hoofdstuk 1 beschreef ik al het uiteenvallen van de collecties vanaf 1792 en mijn inspanningen om de verspreid geraakte archiefstukken weer bij elkaar te brengen. De handschriften in de Nederlandse taal die Hendrik Fagel de Jonge in 1792 en 1803 liet veilen, waaronder veel afschriften van staatsstukken, zijn eerst bij verschillende verzamelaars en vervolgens voor een deel in de Koninklijke Bibliotheek of het Nationaal Archief terecht gekomen. Voorts heeft hij bij de omwenteling van 1795 veel toegangen en documentatie - retroactaverzamelin-

334 Inv. nrs. 604-682.

335 Zie par. 8.2.

336 Inv. nrs. 1124-1133.

337 Inv. nrs. 1658-1661.

338 Inv. nrs. 1185-1295.

gen, series indices, series gedrukte resoluties, series gedrukte gezantenbrieven, recueils van resoluties en lijsten van retroacta – achtergelaten in de griffie. Deze stukken werden opgenomen in het archief van de Staten-Generaal of in de nabijheid van dit archief bewaard. In 1987 heb ik alle bestanddelen van de documentaire verzamelingen die zich buiten het familiearchief bevonden - voor zover ik ze had kunnen identificeren - bij elkaar gebracht en beschreven in de inventaris van het archief 'Fagel supplement', dat bijna vijftig strekkende meters omvat.³³⁹ Het archief Fagel supplement" bestaat uit stukken die zijn ontvangen, opge maakt of verzameld door Hendrik Fagel de Oude, met uitzondering van de restanten van retroactaverzamelingen van een paar van zijn voorgangers. De inventaris is door mij onderverdeeld in vier hoofdafdelingen: correspondentie en administratie, retroacta betreffende generaliteitsorganen en generaliteitsbe moeienissen bijeengebracht door Hendrik Fagel de Oude, retroactaverzamelin gen en kwitanties van voorgangers en ondergeschikten van Hendrik Fagel de Oude, handschriften en drukwerken verzameld wegens hun nut voor de uitoe fening van het griffierschap.

De correspondentie is een bescheiden aanvulling van de correspondentie van Hendrik Fagel de Oude in het griffiersarchief. De retroacta die door Hendrik Fagel de Oude bijeen zijn gebracht werden door hem bewaard in een kast in zijn kamer in de griffie en dus niet bij de andere retroactaverzamelingen thuis. Daar sluiten ze niettemin goed bij aan, wat bijvoorbeeld blijkt als men de stukken betreffende het diplomatieke ceremonieel in het familiearchief en het supple mentarchief met elkaar in verband brengt.

De retroactaverzamelingen van Hendrik Fagel de Oude bevatten ook retroacta en lijsten van retroacta uit collecties van zijn voorgangers. Van die oudere collec ties nam hij in zijn eigen systeem alleen datgene op wat hem nog relevant leek. Van die oudere verzamelingen zijn ook nog wat restanten in het supplemen tarchief opgenomen: lijsten en kopieresoluties van voorgangers op de griffie, zoals de agenten De Heijde (1653-1678) en Roosenboom (1688-1720). Verder zijn in deze afdeling ook de kwitanties van de klerken opgenomen.

Onder de handschriften treft men vrijwel complete series geschreven en gedruk te ordinairis resoluties en geschreven secrete resoluties van de Staten-Generaal aan, enkele series particuliere en generale indices op die resoluties, toegangen op en afschriften van series resoluties en brieven van de Raad van State, series gedrukte resoluties van de Staten van Holland met bijbehorende indices enzo voorts.

We treffen in het supplementarchief soms stukken aan die we in het archief van de Staten-Generaal zouden verwachten: originele retroacta die men na gebruik niet heeft teruggebracht, originele geloofsbrieven van uitheemse gezanten aan de Staten-Generaal, die zoals alle geloofsbrieven aan de griffier ter beoordeling werden voorgelegd, of minuten van akten die later als model zijn gebruikt.³⁴⁰

339 Thomassen, *Inventaris van het archief Fagel Supplement*.

340 Afkomstig uit het archief van de Staten-Generaal zijn NA, Fagel Suppl., 1.10.94, inv. nr. 148: Paspoort van de Duitse keizer voor de Staatse gezanten naar Munster 1642;

8.4 Belang van de archieven

Japikse noemt het Fagelarchief “één van de belangrijkste bronnen voor onze kennis van de vaderlandse geschiedenis der 18^e eeuw”, dat “mede als gevolg van de opnemings van talrijke retroacta uit de 16^e en 17^e eeuw uitermate geschikt [is] om als bronnenmateriaal door historicus en archivaris te worden geraadpleegd.” Het is eenvoudig “met behulp van het griffiersarchief onderzoeken in te stellen in het archief der Staten-Generaal”; “de weg via de indices op de resolutiën” zou heel wat moeilijker te bewandelen zijn.³⁴¹ Daarnaast geeft het archief Fagel meer zicht op de rol van de griffier in het politieke proces en niet het minst in de diplomatie: als bron voor de geschiedenis van de diplomatie is de correspondentie in het Fagelarchief van grote waarde.

De waarde van de archieven is niet alleen gelegen in de schat aan informatie die ze bevatten, maar ook in hun verband met de andere collecties die de familie Fagel in de loop van ruim een eeuw heeft bijeengebracht. Samen presenteren die collecties het wereld- en zelfbeeld van de achttiende-eeuwse regent-verzamelaar en de plaats die hij zich toedacht in het openbaar bestuur en zijn omgeving.

De bundels met retroacta verdienen hier bijzondere aandacht. Dergelijke dossiers bestonden doorgaans uit een lijst van retroacta over een bepaald onderwerp met afschiften van de desbetreffende retroacta. Ze waren door François Fagel de Oude en Hendrik Fagel de Oude voorzien van opschriften die overeenkwamen met de respecten die ook in het archief van de Staten-Generaal werden gehanteerd.

Japikse heeft aannemelijk proberen te maken, dat de Fagels deze bundels vervaardigden om te voorzien in een mankement waar de registratuur van het archief van de Staten-Generaal bij een toenemende omvang van het archief aan zou laboreren. Raadpleging van de brievenboeken kon volgens hem “niet anders dan langdurig en moeizaam [zijn], omdat iedere samenhang van onderwerpen ontbrak.” Deze aanneme lijkt mij discutabel. De bundels lijken mij eerder een verdere vervolmaking van het toegangenapparaat. Het opzoeken van de retroacta veronderstelde het raadplegen van de indices; het vervaardigen van lijsten van retroacta was op die raadpleging een logische vervolgstap. François Fagel is zeker niet de eerste geweest die ze maakte; we vinden in het archief van de Staten-Generaal en het griffiersarchief verscheidene lijsten van retroacta die al door commies Spronssen en agent De Heijde zijn vervaardigd. Waar mogelijk zullen in de vergaderingen van de Staten-Generaal en de commissievergaderingen aanvankelijk de originele retroacta ter tafel zijn gebracht die na afloop weer in het archief moeten zijn opgeborgen. Dat laatste was een bewerkelijke klus en bleef zeker bij langer lopende zaken gemakkelijk achterwege: zowel in de lo-

inv. nrs. 191-192: Stukken betreffende wederzijdse vorderingen van Denemarken en de Republiek 1701-1724; inv. nrs. 307-308 Stukken betreffende klachten van Spanje over gedragingen van inwoners van Curaçao 1737-1739.

341 Japikse, ‘De loketkas der Staten-Generaal’, 116.

ket- en secrete kas als daarbuiten kunnen dergelijke bundels nog steeds worden aangetroffen. Het afschrijven van de retroacta voorkwam wanorde in het archief en had bovendien als voordeel dat de documentatie bij latere gelegenheden opnieuw kon worden gebruikt. Het aanleggen van bundels met afschriften en het onderbrengen van die bundels in een uitgebreid documentatiesysteem zouden we eerder moeten zien als een verdere vervolmaking van het toegangenapparaat bij het archief van de Staten-Generaal en een stap in de richting van het ontstaan van de ambtelijke bureaucratie.

Hoofdstuk 5

DE SERIES

1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk was de samenhang en de structuur van het archief een centraal thema. Hier komen we eindelijk toe aan de bestanddelen van het archief en in het bijzonder aan de series.

De meeste series zijn, zoals dat onder archivariissen heet, ‘van algemene aard.’ De criteria die hun bestaan en hun ordening bepalen zijn merendeels formele criteria: zijn de stukken ordinair of secreet, wat is hun redactionele vorm en hun ontwikkelingsstadium, wanneer zijn ze in de vergadering behandeld, wie zijn de correspondenten of degene die handelend optreden, waar komen de stukken vandaan en wat is hun plaats in de hiërarchie. Deze series zijn dus niet geordend op inhoudelijke criteria; we kunnen de meeste niet direct in verband brengen met een type activiteit van de Staten-Generaal.

In algemene zin kan een beschrijving van de formele eigenaardigheden van de archiefbestanddelen en de series ons wel wat vertellen over de relaties tussen de activiteiten van de Staten-Generaal en de archiefbestanddelen die door die activiteiten zijn gegenereerd. In de secrete series hebben de meeste stukken betrekking op de buitenlandse zaken en de oorlog te land en ter zee. Alle series waarin typen akten zijn opgenomen of geregistreerd documenteren specifieke rechtshandelingen, de buitenlandse verbalen gaan over het sluiten van traktaaten en andere opdrachten die gezanten namens de Staten-Generaal moesten uitvoeren, brieven en rapporten van Admiraliteitscolleges gaan over admiraliteits- en zeezaken en voorstellen van de Generaliteitsmuntkamer over muntzaken, verschillende ontwikkelingsstadia documenteren achtereenvolgende stappen in het administratieve proces.

In dit hoofdstuk komen de formele eigenaardigheden van de archiefbestanddelen en vooral de series aan bod. Voor ons doel zijn de series resoluties en de indices van het grootste belang. De resoluties beelden het beslisproces af, brengen ingekomen en uitgaande stukken met elkaar in verband en documenteren de samenhang tussen de activiteiten die de Staten-Generaal ontplooiden. Van die resoluties bevat het archief een groot aantal series, die niet alleen qua vorm, maar ook qua samenstelling en van inhoud van elkaar verschillen: de minuten van secrete resoluties bevatten veel *exhibita* die niet in de registers zijn afgeschreven, de particuliere registers hebben op specifieke onderwerpen betrekking. De indices zijn bij het gebruik van de resoluties onmisbaar. Ze maken de resoluties vindbaar vanuit de bemoeienissen van de Staten-Generaal, de typen besluiten die ze hebben genomen, de akten die ze hebben gedepêcheerd en de personen die die besluiten hebben uitgelokt of op wie die besluiten betrekking hadden.

Als ergens in het archief de relatie tussen vorm en inhoud wordt gelegd is het in deze indices. Ze zijn er in alle soorten en maten, in de registers en daarbuiten, per jaar en per periode, op hoofdlijnen en in detail, vanuit het gezichtspunt van de Staten-Generaal zelf en vanuit het gezichtspunt van anderen. Inzicht in de uiteenlopende functies en gebruiksmogelijkheden is evenals inzicht in de betekenis van de trefwoorden en de structuur van het trefwoordensysteem voor de analyse van de relatie tussen activiteiten en documenten onmisbaar.

Dit hoofdstuk beperkt zich niet tot de resoluties en de indices. Alle hoofdbestanddelen van het archief worden erin behandeld: de series ingekomen en minuten van uitgaande stukken van en naar alle delen van het bondgenootschap en alle streken van de wereld, de bundels met stukken over bepaalde onderwerpen, gedeponeerde stukken, verzamelingen afschriften en administratieve hulpmiddelen. Onderzoekers van en in het archief moeten in principe alle stukken in het archief met alle activiteiten of werkprocessen van de Staten-Generaal in verband kunnen brengen en dat impliceert niet alleen bij de werkprocessen, maar ook bij de beschrijving van de archiefbestanddelen een streven, hoe ijdel ook, naar volledigheid.

Om vast te kunnen stellen hoe de activiteiten van de Staten-Generaal in hun archief zijn afgebeeld, moet eerst worden vastgesteld wat tot het archief kan worden gerekend en wat niet. In het vorige hoofdstuk zijn de lotgevallen van het archief uiteengezet. In dit hoofdstuk zullen de archiefbestanddelen die uit andere archieven afkomstig zijn waar mogelijk worden geïdentificeerd.

Om de lezer in staat te stellen de paragrafen van dit hoofdstuk zonder al te veel moeite in verband te brengen met de afdelingen en rubrieken van de inventaris, zijn de kopjes boven de paragrafen zoveel mogelijk voorzien van de inventarisnummers waarop ze betrekking hebben en is aan de inhoudsopgave van de inventaris in par. 7 van het vorige hoofdstuk een kolom toegevoegd waarin bij elke afdeling en rubriek naar de desbetreffende paragraaf in dit hoofdstuk wordt verwezen.

Zoals gezegd kunnen in dit hoofdstuk niet alle archiefbestanddelen met concrete werkprocessen in verband worden gebracht. Wel moet degene die het archief onderzoekt of in het archief onderzoek doet in concrete gevallen de beschrijvingen van de archiefbestanddelen in dit hoofdstuk met de relevante paragrafen in hoofdstuk 3 in verband kunnen brengen. Met kruisverwijzingen heb ik dit proberen te vergemakkelijken.

Dit is vrees ik geen hoofdstuk om in één ruk uit te lezen. Het is complex, kaal en vrij technisch van aard: de meeste inhoudelijke contextinformatie zit in de voorafgaande hoofdstukken. Het verwijst voortdurend naar de inventaris en is gestructureerd als een commentaar daarop. Die aanpak kon worden gekozen omdat de inventaris op de website van het Nationaal Archief online kan worden geraadpleegd. De paragrafen over de series resoluties moeten worden gebruikt in samenhang met de tabellarische inventaris van die resoluties die onlangs door het Nationaal Archief online is gepubliceerd en via de online versie van de inventaris van de Staten-Generaal raadpleegbaar is.

In hoofdstuk 4 werden twee voortreffelijke boeken besproken waarin de verschillende series in het archief, hun functies, hun samenstelling, hun ontwikkeling en hun onderling verband worden behandeld: de *Regeringsarchieven* van Bijlsma en *De Griffie* van Van Riemsdijk. Bijlsma's analyse van het archief uit de periode 1576-1588 en zijn beschrijving van de stukken zijn zo grondig en uitputtend, dat ik hier met een beschrijving van de hoofdlijnen en verwijzingen naar het boek zal volstaan. De analyses en beschrijvingen van Van Riemsdijk van het archief over de periode 1576-1795 zijn noodzakelijkerwijs algemener van aard, maar ook dat boek zal ik niet proberen na te vertellen. Met verwijzingen stuur ik de lezer graag door naar het werk van de grote meester.

2 De resoluties

2.1 De ontwikkeling van de registratuur van de resoluties

De vergadering nam besluiten en legde die besluiten vast. Ze deed dat in een gestandaardiseerde vorm. Een proces-verbaal van een vergaderdag begint met de vermelding van de weekdag en de datum in het Latijn. Daarna volgen vanaf november 1580 onder het kopje '*praeside et presentes*' de namen van de voorzitter en de andere ordinaris gedeputeerden die de vergadering bijwoonden, zonder vermelding van de provincie van herkomst, maar wel in de vaste volgorde van de provincies. Als de stadhouder compareerde wordt zijn naam vóór die van de voorzitter vermeld. Extraordinaris gedeputeerden worden niet met name genoemd, maar als categorie vermeld: 'en eenige extraordinaris gedeputeerden van Zeeland.' Sinds 1637 wordt de presentielijst gevolgd door de resumptieformule: 'De resolutiën gisteren genomen zijn gelezen ende geresumeert', waaraan in 1646 wordt toegevoegd: 'gelijk oock geresumeert ende gearresteert zijn de depêches daar uyt resulterende.'¹ Dan volgen de eigenlijke resoluties, met voorop de *resoluties van notificatie*, waarbij ingekomen stukken (en vooral ingekomen nieuwsberichten van gezanten) voor kennisgeving worden aangenomen. Resoluties die na het middagmaal werden genomen staan onder het tussenkopje *post prandium* en als er niet werd vergaderd staat er *nihil actum*. De resoluties van de secrete vergadering werden op dezelfde manier vastgelegd als de resoluties van de ordinaris vergadering, met dien verstande, dat onder '*praeside et presentes*' doorgaans werd volstaan met de vermelding 'als in 't ordinaris register.' Vanaf 1673 onderscheidde men de resoluties van het Secretet Besogne van die

1 Dezelfde procedure en dezelfde formule zijn nog in 1801 bij het Vertegenwoordigend Lichaam in gebruik: 'De Besluiten gisteren genomen, zyn gelezen en geresumeert, gelyk ook geresumeert en gearresteert zyn de Depêches daar uit resulterende.' Besluit van de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks, Juli 1801, 1080, bij *WNT*, XII⁴, 387, s.v. *resumeeren*.

van de secrete vergadering door aan het hoofd 'in het besogne' te schrijven. Tot ca 1750 wijken ze bovendien af door het ontbreken van de resumptieformule.² De series resoluties vormen met hun bijna vijf duizend delen, banden en portefeuilles meer dan een derde deel van het archief. Er zijn ordinaris resoluties, secrete resoluties en particuliere resoluties. Ordinaris resoluties zijn alle resoluties van de ordinaris vergadering die niet secretet zijn verklaard. Secrete resoluties zijn resoluties van de ordinaris vergadering of van zittingen van de ordinaris vergadering die door de vergadering zelf als geheim zijn gekwalificeerd, resoluties van secrete besognes die namens de vergadering mochten besluiten en resoluties van de secrete vergadering. Resoluties secretet houden of secreteren betekende in registratuurlijke termen resoluties buiten het register van ordinaris resoluties houden, zodat ze niet voor de provincies werden gekopieerd. Dergelijke resoluties schreef men aanvankelijk in het klad en boekte men pas in het ordinaris register als het besluit was uitgevoerd.³ In 1592 gaven de Staten-Generaal hun griffier voor het eerst opdracht de resoluties die geheim moesten blijven in een afzonderlijk register in te schrijven.⁴ Particuliere registers zijn registers over een bijzonder onderwerp. Het kunnen afgesplitste registers zijn, waarin resoluties werden geboekt die niet in de reguliere registers werden afgeschreven, of *recueils* waarin resoluties werden afgeschreven die ook in de reguliere series werden geregistreerd. Het onderscheid is niet absoluut. In afgesplitste registers werden ook wel resoluties ingeschreven die wel op hetzelfde onderwerp betrekking hadden, maar ook al in de reguliere registers waren ingeschreven en afgesplitste registers gingen soms na verloop van tijd over in *recueils*.

Sommige besluiten waren zo geheim of delicaat dat ze in het geheel niet werden geregistreerd. We kunnen dat nog zien aan aantekeningen op ingekomen stukken. In de marge van een kopie van een brief aan de Staten-Generaal bijvoorbeeld waarin ambassadeur Van Beverningh zich beklagt over de ambassadeur van Spanje in Den Haag, Gamara, staat geschreven: 'Hiervan zijn geen notulen gehouden' en op de achterzijde staat: 'den originelen brieff gerestitueert aan den Heer Beverningh den 30 May 1660.'⁵

Behalve de vraag of resoluties als ordinaris, secretet of particulier werden aan-

2 In de resoluties van het SB vinden we de resumptieformule voor het eerst in de resoluties van 04/06, 10/06 en 05/08/1748. Van de resoluties van het SB van 1750 zijn alleen die van 26/01 en 09/03 niet geresumeerd.

3 Van Riemsdijk, *Griffie*, 104-105. Res. SG 15/08/1607, *Resolutiën*, XIV, 7, nr. 5.

4 Res. SG 11/04/1592. Oldenbarnevelt en Van der Warcke hebben overlegd met Maurits 'als nairder in 't secretet-boeck genotuleert staet'. In marge: 'Nota. Niet te schrijven in de notulen van de provinciën.'

5 Loketkas Spanje, arch. SG inv. nr. 12575.31a. Soortgelijke aantekeningen op ingekomen brieven van Bondel uit 1653 in Loketkas Lopende, arch. SG inv. nr. 12579.48, van de gecommiteerden van het Landschap Drenthe uit 1659 in Loketkas Lopende, arch. SG inv. nr. 12579.72A en van de Raad van State uit 1668 in de Secrete Kas Spanje, arch. SG inv. nr. 12588.89. Besluiten bleven ook wel buiten de notulen. Op 15/04/1698 verzocht N. Hincke om een pensioen. Uit het rekest dat zich onder de secrete minuutresoluties (arch. SG inv. nr. 4090) bevindt blijkt dat het gaat om geheime acties in Frankrijk om Hugenoten te redden.

gemerkt was voor de vorming van de series ook het ontwikkelingsstadium van belang. Alle stukken die door een administratie worden opgemaakt, doorlopen een aantal ontwikkelingsstadia. Een resolutie begon als een ontwerp. Als dat ontwerp al dan niet in aangepaste vorm in de vergadering werd vastgesteld, veranderde het daardoor in een minuut (vastgesteld ontwerp). Die minuut kon vervolgens in het net worden geschreven en daarna nog worden gedoubleerd. Ook uitvaardigingen van resoluties (extractresoluties) vormen een ontwikkelingsstadium evenals voor uitreiking bestemde kopieën.

Met ontwikkelingsstadia werd in de registratuur in verschillende perioden verschillend gehandeld. Ze leidden tot slechts één serie toen de ontwerp-resolutie nog in een kohier (katern) werd geschreven en in die vorm - al dan niet na het aanbrengen van aanvullingen of wijzigingen - werd vastgesteld. Het ontwerp was dan door vaststelling in een minuut omgezet. Men ging er echter al gauw toe over om de minuut, die er niet altijd even netjes uitzag, in een netregister af te schrijven. De Staten-Generaal gingen hier in 1578 toe over, zodat er vanaf dat jaar twee series (ordinaris) resoluties zijn. Aanvankelijk was de minuut nog het bewijs-exemplaar, maar die bewijsfunctie verschoof al gauw naar het netregister, dat ook het gebruiksexemplaar was en van een index werd voorzien. Een derde serie ontstond toen de Staten-Generaal in 1637 besloten de ontwerp-resoluties op de ene vergaderdag te bespreken en de tekst waarover men het eens was geworden op de volgende vergaderdag te resumeren (bij herhaalde lezing vast te stellen). De griffier maakte sindsdien eerst een ontwerp, dat hij voorlas bij de resumptie. Pas nadat het ontwerp de resumptie was gepasseerd werd het - al dan niet gewijzigd - in het netregister afgeschreven. Er waren nu drie ontwikkelingsstadia: een serie minuutresoluties, het resolutieregister, dat van minuutregister in netregister was veranderd, en een dubbel, dat van netregister tot tweede kopie was gedegradeerd. In maart 1671 kwam er nog een vierde serie bij. Het was geleidelijk aan een vaste routine geworden om ontwerp-resoluties vóór de resumptie eerst in het net te schrijven. Sinds 1671 vond de resumptie standaard plaats op het overgeschreven exemplaar en als daarbij de tekst werd veranderd, werd die verandering ook aangebracht in het ontwerp. De overgeschreven ontwerpen waarop de resumptie had plaatsgevonden werden nu *geresumeerde minuten* genoemd en de al dan niet aangepaste ontwerpen *eerste minuten*.

De serievorming bij de secrete resoluties laat een eigen ontwikkeling zien. Vóór 1637 werden er voor secrete resoluties van de vergadering aparte registers aangelegd en voor de resoluties van sommige secrete besognes ook. Tussen 1637 en 1651 werden minuutresoluties die secreet waren buiten de reguliere serie minuten in de Secrete Kas opgeborgen en werden de resoluties van secrete besognes afzonderlijk geregistreerd. In 1651 scheidde de Grote Vergadering de ordinaris en secrete correspondentie en de behandeling ervan. Voor het secreet verklaren van een zaak was niet langer een expliciet besluit van de vergadering nodig, al be-

hield de vergadering wel de bevoegdheid om bepaalde zaken secret te maken.⁶ De registratuur van de secrete resoluties werd nu volledig van de registratuur van de ordinaris resoluties gescheiden en op dezelfde voet geregeld: er kwam een serie minuten en een serie registers. De secrete resoluties van vóór die tijd werden met terugwerkende kracht ook tot deze twee series gebracht. In 1671 werden ook bij de secrete resoluties de minuten gesplitst in eerste en geresumeerde minuten. Hierdoor ontstond geen nieuwe serie: anders dan bij de ordinaris minuten bewaarde men de eerste en geresumeerde minuten bij elkaar in dezelfde portefeuille. Na 1673 werden de vaste secrete besognes door één Secret Besogne vervangen. Sindsdien bestonden de secrete resoluties uit de resoluties van de secrete vergadering en de resoluties van het Secret Besogne Ze doorliepen nu dezelfde ontwikkelingsstadia als de ordinaris resoluties. Een min of meer gelijktijdige serie dubbelen, die bij de ordinaris resoluties al in 1577 werd aangelegd, heeft bij de secrete resoluties niet bestaan. Rond 1670 is men om veiligheidsredenen de oudere registers van secrete resoluties gaan doubleren en hetzelfde heeft men in de achttiende eeuw gedaan met de secrete registers van 1713 en 1714.

Particuliere resolutieregisters waren vooral in de periode 1637-1651 populair. Als een resolutie in een particulier register moest worden geboekt, tekende de griffier dat aan op de minuutresolutie, waarvan het registers immers werd afgeschreven. Vanaf 1651, toen de registratuur van de secrete resoluties van die van de ordinaris resoluties werd gescheiden, werden alleen nog de resoluties van enkele secrete besognes met bijzondere volmachten in particuliere registers geboekt. Alleen in de jaren 1666-1668 en 1671-1672 zijn er nog secrete besognes met bijzondere volmachten opgetreden. De resoluties en bijlagen van de oudste zijn in afzonderlijke registers bewaard gebleven, maar die van 1671-1672 zijn korte tijd na hun ontstaan met de reguliere serie secrete resoluties in één band samengevoegd. In 1673 werden de verschillende secrete besognes (voor leger, vloot en buitenlandse zaken) als één Secret Besogne aangemerkt, zodat er sindsdien onder de secrete resoluties alleen nog maar resoluties van één Secret Besogne te vinden zijn. Na het ontstaan van het Secret Besogne was er voor het aanleggen van particuliere registers nauwelijks aanleiding meer. Alleen in het eerste decennium van de achttiende eeuw werden de paspoortresoluties die in het ordinaris register teveel ruimte waren gaan innemen nog een aantal jaren apart geregistreerd.

In de resolutieregisters werden ook andere stukken dan resoluties geregistreerd. In de eerste decennia na de Pacificatie treffen we er ook akten in aan; het register wordt om die reden ook wel het register van akten en resoluties genoemd. Rond het midden van de zeventiende eeuw werd het gebruikelijk om twee soorten ingekomen stukken in de resoluties te *insereren* (in te voegen): de memories van de buitenlandse gezanten en provinciale resoluties die consenten inhielden op de staat van oorlog of adviezen op zaken die door die provincies waren over-

6 Dat dit ter dispositie blijft van de vergadering blijkt bijv. uit de oppositie van Friesland en Stad en Lande tegen het secret verklaren van een resolutie: secr. ress. 29/01/1746, 02/02/1746, 12/11/1746.

genomen.⁷ In de registers van secrete resoluties registreerde men ook akten die geheim waren en om die reden niet in de aktenboeken geboekt konden worden. Sinds 1651 werden alle depêches die uit de secrete resoluties voortvloeiden erin geregistreerd. Registratie van deze stukken bracht mee, dat we onder de secrete minuten ook de originele ingekomen stukken en de minuten van de depêches aantreffen. Tegen het einde van de zeventiende en in de achttiende eeuw treft men onder die minuten (en vooral onder de secrete minuten) ook wel originele ingekomen stukken aan die niet zijn geregistreerd.⁸

2.2 De beschrijvingen van de resoluties in de inventaris Japikse

De resoluties van de Staten-Generaal worden beschreven in het eerste deel van de inventaris Japikse van het archief van de Staten-Generaal uit 1962 en in de inventaris van Bijlsma - Van Marle van de Regeringsarchieven. Het eerste deel van de inventaris van Japikse heeft een omvang van 145 pagina's en omvat de beschrijvingen van de series resoluties van de Staten-Generaal over de periode 1576-1796 en de bijbehorende indices. De inventaris Bijlsma - Van Marle bevat op vier pagina's alleen de beschrijving van 25 delen en banden met resoluties uit de periode 1576-1588, die in de inventaris van Japikse veel beknopter en zonder uitvoerige toelichting zijn beschreven.⁹ Omdat het hier gaat om een overzicht refereer ik hier alleen aan de inventaris van Japikse.

In die inventaris worden achtereenvolgens opgesomd: zeven series ordinairis resoluties met een serie particuliere en een verzameling generale indices (a), drie series secrete resoluties met een verzameling generale indices (b) en een verzameling van 56 particuliere registers (c). De verschillende series ordinairis en secrete resoluties vertegenwoordigen verschillende ontwikkelingsstadia; de uiteenlopende perioden waarover de series lopen moeten uit eerdergenoemde stelselwijzigingen worden verklaard.

De beschrijving van de ordinairis resoluties is bepaald gebrekkig. Het register van ordinairis resoluties veranderde in de loop van 1637 van een minuutregister in een netregister, maar het bleef het register, het gebruiks- en bewijsexemplaar dat van indices werd voorzien en waarnaar het dubbel werd vervaardigd. Maar Japikse construeerde een breuk in de registratuur. Hij plaatste de minuten bij elkaar in één serie, die bestond uit de registers tot en met 1637 en de nieuwe serie minuten vanaf 13 mei 1637.¹⁰

7 Van Riemsdijk, *Griffie*, 91.

8 Zo bijvoorbeeld de minuut van de secrete uitgaande brief aan Coenraad van Heemskerck, gezant in Wenen, van 04/02/1697 met instructies van de Staten-Generaal: arch. SG inv. nr. 4083.

9 NA, Regeringsarchieven I, 1.01.01.01, inv. nrs. 1-24; Bijlsma, *Regeringsarchieven*, 56-60.

10 Ook De Fouw had deze opstelling gekozen in zijn inventaris van 1822, maar Van Riemsdijk had de oude orde hersteld. Zie de tabel in par. 2.6.

<i>Tabel 8. De series resoluties in de inventaris Japikse</i>			
<i>series</i>	<i>subseries en bestanddelen</i>	<i>inv. nrs.</i>	<i>serie-nr.</i>
a. ordinaris resoluties	De minuten van de notulen van de vergaderingen van de Staten-Generaal, 1576-1684	1-257	
	'Eerste minuten' van de vergaderingen, 1672-1796	258-1733	2a
	'Geresumeerde minuten' van de notulen van de vergaderingen, 1671-1796	1734-3094	2b
	De eerste serie van ordinaris netresolutiën [dubbel- len], 1576-1671 en de serie conceptindices	3095-3242	3.1 3.2
	De tweede serie registers van ordinaris netresoluties, 1637-1795	3243-3681	4
	Indices op de resoluties over een langere termijn dan een jaar samengesteld	3682-3726	5
	Gedrukte resolutiën, 1670-1796	3727-3864	6
	Indices van zaken op de gedrukte resolutiën over een langere termijn dan een jaar samengesteld	3865-3868	7
	Dubbele registers van resoluties, 1702-1719	3869-3903	8
b. secrete resoluties	Minuten van de secrete notulen van de vergaderingen, 1592-1670	3904-3913	9
	'Geresumeerde minuten' van de secrete notulen van de vergaderingen, 1671-1796	3914-4559	10
	Registers van secrete net resolutiën van de vergaderingen, 1592-1796	4560-4797	11
	Algemene indices op de secrete resolutiën over een langere termijn dan een jaar samengesteld	4798-4805	12
c. ordinaris en secrete resoluties over speciale onderwerpen	<i>Notulen van de gedeputeerden tot de Unie van Utrecht, 1577</i>	4806	
	Resoluties van de Grote Vergaderingen, 1651 en 1716-1717	4806a-4816	
	<i>Resoluties betreffende binnenlandse zaken: ex Fagel; nu Fagel suppt. 624</i>	4817	
	Resoluties betreffende zeezaken en de admiraliteiten, 1597-1683	4818-4822	
	Resoluties betreffende militaire zaken, 1651-1785	4823-4834	
	<i>Resoluties betreffende muntzaken: ex Fagel</i>	4835-4838	
	<i>Resoluties betreffende de financiën: ex Generaliteitsrekenkamer</i>	4839	
	<i>Resoluties betreffende octrooien en exploiten: ex Fagel?</i>	4840	
	Resoluties betreffende de Oostindische Compagnie, 1602-1670	4841-4843	
	Resoluties betreffende de Westindische Compagnie, 1638-1670	4844-4850	
	Resoluties betreffende de onderhandelingen over de Trêves, 1608-1609	4851	
	Resoluties betreffende onderhandelingen met de Z. Nederlanden, 1632-1634	4852	
	<i>Munsterse resoluties: ex Holland</i>	4853-4859	
	<i>resoluties betreffende Zweden en Denemarken, 1644-1646</i>	4859a	
<i>resoluties betreffende Oost-Friesland, 1626-1661</i>	4860-4861		

Hiernaast: tabel 8.

De cursief gedrukte beschrijvingen verwijzen naar series die tot andere archieven behoren. 'Serienr.' in de laatste kolom verwijst naar de nummering van de series in de inventaris.

Hieronder tabel 9.

In deze tabel worden de series resoluties uit de jaren 1634-1638 in beeld gebracht. Daarbij worden de registers gepresenteerd als een doorlopende serie. Dat is niet de opstelling van de inventaris Japikse, zoals uit de nummering blijkt. De secrete resoluties hebben van de registratuurverandering geen zichtbare gevolgen ondervonden: ze zijn pas in de tweede helft van de zeventiende eeuw gevormd. Versmalling van de kolommen duidt op de aanwezigheid van een of meer particuliere registers, die in de tabel niet worden gespecificeerd. Als SG in hoofdletters is geschreven bevat het desbetreffende register een index.

Tabel 9. Tabellarische inventaris van de resoluties over de jaren 1634-1638							
	<i>ordinaris resoluties</i>			<i>secrete resoluties</i>			
	minuten	registers	dubbelen	klad-indices	'registers'	dubbelen	
1634 jan. – aug. 25		SG 59	sg 3193		sg 3906	SG 4562	
1634 aug. 26 – dec.				sg 4564	sg 3907	SG 4563	
1635		SG 60	sg 3194				
1636		SG 61	sg 3195				
1637 jan. – mei 12		SG 62	sg 3196				sg 3908
1637 mei 13 - juni	sg 63						
1637 juli – aug.	sg 64						
1637 sep. - okt.	sg 65						
1637 nov. – dec.	sg 66						
1638 jan. – apr.	sg 67	SG 3244	sg 3197				
1638 mei - juni	sg 68						
1638 juli	sg 69						
1638 aug.							
1638 sep. – dec.	sg 70						
1639 jan. – apr.	sg 71	SG 3245	sg 3198				
1639 mei – aug.	sg 72						
1639 sep. – dec.	sg 73						

<i>Tabel 10. Tabellarisch overzicht van de resoluties 1670 - 1687</i>									
<i>jaar</i>	<i>ordinaris resoluties</i>					<i>secrete resoluties</i>			
	<i>eerste minuut</i>	<i>geres. minuut</i>	<i>register</i>	<i>dubbel</i>	<i>gedrukt</i>	<i>eerste minuten</i>	<i>geres. minuten</i>	<i>register</i>	<i>dubbel</i>
1670		sg 198 sg 199 sg 200	SG 3281	sg 3239			sg 3913	SG 4568	
		sg 201	SG 3282	sg 3940					
1671		sg 202	SG 3283	sg 3241	fs 400 (sg 3727)	sg 3914		SG 4570	
	sg 1734 - 1736	sg 203							
	sg 1737 - 1739	sg 204	SG 3284	sg 3242		sg 3915			
	sg 1740 - 1742	sg 205				sg 3916			
1672	sg 258 - 263	sg 1743 - 1748	SG 3285	ctk 131	fs 402 (sg 3729)	sg 3917 - sg 3921		SG 4573	
	sg 1737a; sg 264 - 265	sg 208 sg 209	SG 3286	ctk 132		sg 3922-3023			
1673		sg 210 - 213	SG 3287 SG 3288	svz 2500 svz 2501		sg 3924-3932		SG 4575	
1674	sg 266 - 277	sg 214 - 217	SG 3289 SG 3290	svz 2502	fs 407 (sg 3730)	sg 3933-3941		SG 4577	
1675	sg 278 - 289	sg 1749 - 1760	SG 3291 SG 3292	svz 2503 svz 2504		sg 3942-3950		SG 4579	SGD 368
1676	sg 290 - 301	sg 222 - 225	SG 3293 SG 3294	svz 2505 svz 2506	fs 412 (sg 3731)	sg 3951-3961		SG 4581	SGD 369
1677	sg 302 - 313	sg 226 - 229	SG 3295 SG 3296	svz 2507 svz 2508	fs 415 (sg 3732)	sg 3962-3970		SG 4583	SGD 372
1678	sg 314 - 325	sg 230 - 233	SG 3297 SG 3298	svz 2509 svz 2510	fs 418 (sg 3733)	sg 3971-3980		SG 4586	SGD 373

<i>jaar</i>	<i>ordinaris resoluties</i>					<i>secrete resoluties</i>		
1679	sg 326 - 337	sg 234 - 237	SG 3299 SG 3300	svz 2511 svz 2512	fs 421 (sg 3734)	sg 3981-3983	SG 4588	SGD 374
1680	sg 338 - 349	sg 238 - 241	SG 3301 SG 3302	svz 2513 svz 2514	fs 423 (sg 3735)	sg 3984-3987		
1681	sg 350 - 361	sg 242 - 245	SG 3303 SG 3304	sgd 1177 sgd 1178	fs 425 (sg 3736)	sg 3988-3992	SG 4589	SGD 375
1682	sg 362 - 373	sg 246 - 249	SG 3305 SG 3306	sgd 1179 sgd 1180	fs 428 (sg 3737)	sg 3993-3998		
1683	sg 374 - 385	sg 250 - 253	SG 3307 SG 3308	sgd 1181 sgd 1182	fs 431 (sg 3738)	sg 3999-4005	SG 4590	SGD 378
1684	sg 386 - 397	sg 254 - 257	SG 3309 SG 3310		fs 434 (sg 3739)	sg 4006-4012		
1685	sg 398 - 409	sg 1763 - 1773	SG 3311 SG 3312	ctk 157 ctk 158	fs 435 (sg 3740)	sg 4013-4018	SG 4591	
1686	sg 410 - 421	sg 1774 - 1785	SG 3313 SG 3314	ctk 159 ctk 160	fs 438 (sg 3741)	sg 4019-4022		
1687	sg 422 - 433	sg 1786 - 1797	SG 3315 SG 3316	ctk 161 ctk 162	fs 439 (sg 3742)	sg 4023-4026	SG 4592	

Tabel 10. Deze tabel toont de oorspronkelijke opstelling van de eerste en geresumeerde minuten. De opstelling van Japikse is gecorrigeerd, waardoor de nummering niet overal meer doorloopt. De kolom voor de indices op de secrete resoluties is weggelaten, wat de verspringende nummering van de secrete registers verklaart. De referenties in cursief verwijzen naar registers die uit andere archieven afkomstig zijn. De referenties in kapitaal verwijzen naar registers met een index. SGD, CTK en SvZ staan voor SG Dubbelen, Coll. Tweede Kamer en arch. Staten van Zeeland.

Japikse nam in zijn inventaris weer de eerste minuten op (2a), een serie die in de tweede helft van de negentiende eeuw naar de collectie dubbelen was overgebracht. Zoals hierboven al werd opgemerkt, was deze serie ontstaan in 1671, toen de gewoonte ingang vond om alleen nog op overgeschreven concepten te resumeren en de oorspronkelijke concepten, met de veranderingen die bij resumptie in de overgeschreven exemplaren waren aangebracht, als een afzonderlijke serie te bewaren.

De minuten van vóór 1671 en de geresumeerde minuten vanaf 1671 bleven een doorlopende serie vormen, ook al werden de geresumeerde minuten vanaf 1672 niet meer altijd en vanaf 1685 helemaal niet meer ingebonden, maar in portefeuilles bewaard. Japikse maakte er echter twee series van (1 en 2b), die hij door verwisselingen van eerste en geresumeerde minuten ook nog tot 1685 liet overlappen. Hij meende hiermee recht te doen aan een naar zijn mening ingrijpende reorganisatie van het archief van de Staten-Generaal, die in 1670 door griffier Gaspar Fagel zou zijn doorgevoerd.¹¹

De serie dubbelen van ordinaris netresoluties, die door hem werd beschreven als de eerste serie van ordinaris netresoluties (serie 4), liet hij eindigen met de delen over 1671, in overeenstemming met de ordening die al in of voor 1822 werd aangebracht.¹² Dat dit niet de oorspronkelijke opstelling was, was al in de jaren dertig gebleken, toen Bijlsma de jaargangen 1702-1719 in de Collectie SGD aantrof. Japikse nam deze achttiende-eeuwse dubbelen wel op in zijn inventaris, maar maakte er een nieuwe serie van, de serie dubbele registers van resoluties 1702-1719 (serie 8). In een kopnoot bij de oudere dubbelen in de inventaris meldde hij, dat de serie in 1671 was afgestorven, in verband met – alweer – de omvangrijke reorganisatie van het archief, waardoor het bijhouden van deze serie overbodig zou zijn geworden. Ook met de indices ging het mis. Japikse plaatste de conceptindices van De Heijde op de resolutieboeken uit de jaren 1576-1596, 1611 en 1614 allemaal bij de corresponderende jaargangen van de serie dubbelen, inclusief de conceptindices over de jaren 1580-1584, 1595, 1611 en 1614, die niet op de dubbelen, maar op de registers zijn gemaakt. Geen van de generale indices op de ordinaris resoluties die hij in zijn inventaris opnam horen in het archief van de Staten-Generaal thuis en hetzelfde geldt voor de generale indices op de secrete resoluties.

Japikse beschreef de serie gedrukte resoluties als een voortzetting van de dubbelen. Hij volgde hier de opvatting van Van Riemsdijk en kopieerde daarmee een van diens zeldzame vergissingen. De serie die hij en zijn voorgangers vanaf De Fouw als voortzetting van de dubbelen heeft beschreven is grotendeels afkomstig

11 *VROA 1962*, 22. De portefeuilles van 1671 die het opschrift 'geresumeerde minuten' dragen, bevatten in werkelijkheid eerste minuten. De Zwaan onderkende dat en schreef dat met potlood op de portefeuilles. Toch dwaalden ze opnieuw af: ze moesten door Jansen (eind negentiende eeuw) weer met de serie worden herenigd. Hoewel Bijlsma ten overvloede in de inventaris nog eens aantekende: 'Foutief! Gemerkt: Geresumeerde Minuten', voegde Japikse ze in 1962 weer aan de serie geresumeerde minuten toe.

12 'Brouillon inventaris', De Fouw, 1822, 3.

van griffier Hendrik Fagel de Oude.

Bijlsma en eerdere voorgangers van Japikse hadden al eerder vastgesteld, dat sommige registers uit het archief waren verwijderd en andere ten onrechte waren ingevoegd bijvoorbeeld om hiaten op te vullen. Japikse heeft geprobeerd, gebruik makend van het onderzoek dat Bijlsma had gedaan, de oorspronkelijke situatie te herstellen. Die operatie is niet in alle opzichten bevredigend verlopen. In de door Japikse beschreven series bevinden zich nog steeds registers die uit andere archieven afkomstig zijn en die vervangen moeten worden door registers die nu elders worden aangetroffen.

Behalve de dubbelen van de registers van *ordinaris resoluties* over 1702-1719, die ik al noemde, bracht Japikse veel andere registers en bundels *resoluties* uit de Collectie SGD naar het archief van de Staten-Generaal terug waarvan Bijlsma de herkomst had vastgesteld: de eerste minuten van *ordinaris resoluties*, het kopieregister van *secrete resoluties* 1615-1634 en de serie *Munsterse resoluties* 1634-1647.¹³ Ook bracht hij uit de Coll. SGD kopieregisters over waarvan niet vaststond dat ze daar thuis hoorden of waarvan Bijlsma zelfs had vastgesteld dat ze uit andere archieven afkomstig waren. De beide *resolutieregisters* van de Grote Vergadering van 1651 zijn afkomstig uit de archieven van Holland, het kopierapport van de commissarissen naar Engeland uit 1654 in ieder geval uit een ander archief dan dat van de Staten-Generaal, het register van *resoluties* betreffende financiële zaken over 1787 uit het archief van de Generaliteitsrekenkamer (het draagt het opschrift 'voor den ontvanger generaal!') en de *ordinaris kopieresoluties* over 1786-1793 uit het archief van de Stadhoudelijke Secretarie, net als de *resoluties* over de voorafgaande jaren 1783-1785 die Japikse in de Coll. SGD achterliet omdat *netresoluties* over die jaren al in het archief van de Staten-Generaal voorhanden waren.¹⁴ Ook liet Japikse in de Coll. SGD archiefstukken achter die wel uit het archief van de Staten-Generaal afkomstig waren: de dubbelen van de *secrete registers* (met uitzondering dus van het register over 1615-1634), minuten en dubbelen van *ordinaris resoluties* uit 1644, kohieren van *ordinaris resoluties* 1789-1793, de kopieregisters van *secrete resoluties* 1592-1604 en 1608-1609.¹⁵

Het oordeel van Bijlsma volgend verwijderde Japikse uit de serie dubbelen van *ordinaris registers* de afschriften uit de tweede helft van de achttiende eeuw die waren gebruikt om hiaten uit de periode 1576-1580 op te vullen (waaronder de

13 De eerste minuten in arch. SG inv. nrs. 1743 vv. (was coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 593-997), de dubbelen in arch. SG inv. nrs. 3869-3903 (was coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 268-302), het kopieregister van *secrete resoluties* in arch. SG inv. nr. 4562 (was coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 1076, de *Munsterse resoluties* in arch. SG inv. nrs. 4853-4859 (was coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 174-180.

14 Resp. arch. SG 4810-4811 (was coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 1072-1073), arch. SG inv. nr. 8482 (was coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 1079), arch. SG inv. nr. 4839 (was coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 339), arch. SG 3633-3667 (was coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 490-517); ze bevatten alleen *resoluties* die voor de Prins van belang waren.

15 Resp. coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 350, 354, 356, 367-369, 372-375, 378 en 414-415, inv. nrs. 1074, 1130 en 182, inv. nrs. 340-344, inv. nrs. 1076-1077.

afschriften van het eerste en vierde dubbel, die ik in 1983 in de KB terugvond). Hij plaatste ze in het depot achter de collectie Staten-Generaal Dubbelen onder hun oude Staten-Generaal- inventarisnummers.¹⁶ Wel gaf hij in de inventaris de delen waarvoor deze kopieën in de plaats waren gesteld een nummer en de aanduiding 'mankeert.' Later meende men in de kopieën die Japikse uit het archief had verwijderd de mankerende registers te herkennen en bracht men ze weer over naar het archief van de Staten-Generaal.

Een aantal archiefvreemde archiefbestanddelen verwijderde Japikse niet, waaronder veel bestanddelen die in zijn inventaris onder de particuliere registers worden vermeld (de cursieve beschrijvingen in tabel 10). Het deel met notulen van de gedeputeerden tot de Unie van Utrecht is uit een auctie afkomstig. De alfabetische index op de resoluties van de Grote Vergadering van 1651 hoort bij het register dat zich bevindt in het archief van de Stadhoudelijke Secretarie en dat uit de auctie van de handschriften van raadpensionaris Steyn afkomstig is. Waarschijnlijk komen ook de commissorialen voor de gedeputeerden tot de militaire zaken uit het archief van de Stadhoudelijke Secretarie. Waar de bijlagen bij de resoluties van de Grote Vergadering van 1716-1717 bij horen heb ik niet kunnen vaststellen, maar ze horen niet in het archief van de Staten-Generaal. De resoluties over binnenlandse zaken en de resoluties over muntzaken zijn uit het archief Fagel afkomstig en de stukken over de zaak Van Obdam uit het archief van Heinsius.¹⁷

Het probleem van de afgedwaalde en misplaatste resoluties en de onoverzichtelijkheid van de beschrijvingen van de series resoluties in de inventaris waren voor mij aanleiding, zoals in hoofdstuk 1 is beschreven, om een tabellarische inventaris te bewerken. In deze tabellarische inventaris zijn de series resoluties en indices onder behoud van hun inventarisnummers beschreven in hun oorspronkelijke samenstelling en ordening. In tabelvorm worden de series naast elkaar gepresenteerd: maximaal vier series ordinaris resoluties, namelijk eerste minuten, geresumeerde minuten, netten en dubbelen, maximaal drie series secrete resoluties, namelijk minuten, netten en dubbelen, en maximaal twee series indices op de ordinaris en een serie indices op de secrete resoluties.

16 Arch. SG 1901 inv. nrs. 519, 522, 523, 523* en 524.

17 Resoluties Nadere Unie in arch. SG inv. nr. 4806, index Grote Vergadering 1651 inv. nr. 4812 (hoort bij NA, Stadhoudelijke Secretarie, 1.01.50, inv. nr. 1674), commissorialen inv. nr. 4833, bijlagen Grote Vergadering 1716-1717 inv. nr. 4816, resoluties binnenlandse zaken inv. nr. 4817, resoluties over muntzaken inv. nrs. 4835-4838, stukken Van Obdam inv. nr. 4833. De resoluties over muntzaken zijn door Morren ingevoegd in zijn inventaris van het archief: arch. SG 1901 inv. nrs. 3243-3246.

2.3 Beschrijving van de series resoluties in dit boek; periodisering en karakterisering

De ontwikkelingen in de registratuur die ik in de voorafgaande paragrafen heb samengevat, geven aanleiding om vijf perioden te onderscheiden: (1) de periode tussen 1576 en 1584, (2) de periode tussen 1584 en 13 mei 1637, (3) de periode tussen 13 mei 1637 en 21 juli 1651, (4) de periode tussen 21 juli 1651 en 1674 en (5) de periode 1674-1796.

Overzicht van de series resoluties

- Ordinaris resoluties
 - o De registers van ordinaris resoluties, met indices, 1576-1793
 - o De dubbelen van de registers van ordinaris resoluties, 1576-1719
 - o De banden en bundels geresumeerde minuten van ordinaris resoluties, 1637-1796
 - o De bundels eerste minuten van ordinaris resoluties, 1670-1796
 - Secrete resoluties
 - o De serie registers van secrete resoluties, met indices. 1592-1604, 1608-1609, 1615-1790
 - o De banden en bundels eerste en geresumeerde minuten van secrete resoluties, 1670-1796
 - o De serie dubbelen van registers van secrete netresoluties, 1592-1684 en 1713-1714
 - Particuliere registers
-

In de jaren 1576-1584 fungeerden de resolutieregisters als memorialen die de griffiers er onder meer aan herinnerden welke stukken ze moesten depêcheren. Na het aantreden van Aerssens als griffier in 1584 raken ze dat persoonsgebonden karakter kwijt. In de periode 1589-1637 nam het aantal resoluties sterk toe. Er werden enkele aparte registers voor secrete resoluties en een paar particuliere registers aangelegd en er werd een bruikbare index op de registers ontwikkeld. In 1637 kwam er als gevolg van het besluit van de Staten-Generaal om de resoluties voortaan op de volgende dag te resumeren een serie bij. In 1651 werd de registratuur van de secrete resoluties op vaste voet geregeld en met die van de ordinaris resoluties in overeenstemming gebracht. In 1671 werden de minuten opgesplitst in eerste en geresumeerde minuten. In 1674 ontstond het Secretet Besogne, een derde vergadering naast de ordinaris en de secrete vergadering, waarvan de resoluties bij de resoluties van de secrete vergadering werden gevoegd.

2.4 De resoluties over de jaren 1576-1588¹⁸

In de verhouding tussen landsheer en Staten waren het niet de Staten, maar was het de landsheer of zijn vertegenwoordiger die besluiten nam; de Staten adviseerden. De eerste resoluties van de Staten-Generaal van 25 september 1576 werden in de vorm van een remonstrantie ter goedkeuring aangeboden aan de regering en dat was bij ontstentenis van een gouverneur-generaal de Raad van State.¹⁹

De eerste griffier van de Staten-Generaal gebruikte zijn resolutieregister, dat hij *verbaal of manuaal* noemde, als zijn aantekenboek. Hij was als griffier in dienst van de Staten van Brabant, die voor de Staten-Generaal als gastheren fungeerden en hem aan hun vergadering uitleenden. Het eerste resolutieregister gebruikte hij in beide bedieningen: de resoluties van de Staten-Generaal worden voorafgegaan door kopieresoluties van de Staten van Brabant, Vlaanderen en Henegouwen met betrekking tot betalingen gedaan aan Dirck van der Beken, rentmeester van de Staten van Brabant van de beden in het kwartier van Brussel, onder meer tot betaling van krijgsvolk. Ook in latere jaargangen vinden we wel stukken die eerder een afspiegeling zijn van de werkzaamheden van de griffier dan van de activiteiten van de Staten-Generaal. Zo zijn in het register over 1580-1581 ook de resoluties ingeschreven van de Generale Landraad van 2 oktober tot 23 december en van 23 december 1581 tot 19 januari 1582. Dit waren perioden waarin de Staten-Generaal niet vergaderden en waarin hun griffier Houfflin het secretariaat van de Generale Landraad waarnam.²⁰

In het manuaal tekende de griffier niet alleen resoluties, maar ook akten op. De aanduiding *registers van akten en resoluties* is tot ver in de zeventiende eeuw in gebruik gebleven. Maar al gauw ontwikkelde registratie zich ook bij de Staten-Generaal tot een middel om resoluties en akten bewijskracht te geven. Onder Aerssens was die ontwikkeling voltooid.²¹

De oudste resolutieregisters van de Staten-Generaal zijn het resultaat van de eenvoudigste registratiemethode: de resoluties werden meteen nadat ze waren genomen en staande de vergadering door de griffier in de registers opgetekend. Aan het einde van de vergadering werden de resoluties geresumeerd.²² Soms werden daarbij nog veranderingen in de redactie aangebracht, wat dan doorhalingen en

18 Zie Bijlsma, *Regeeringsarchieven*, 57-58 (over arch. SG inv. nrs. 5-11) en Japikse, *Resolutiën*, II, XVI en XVII (over arch. SG inv. nr. 5-7), *Resolutiën*, III, XVIII, XXVIII, XXIX (over arch. SG inv. nr. 7-9), *Resolutiën*, IV, XIX-XXII (over arch. SG inv. nrs. 10-11). De ress. t/m 30/06/1577 zijn ook gedrukt bij De Jonge, *Résolutions*, II.

19 Japikse in: *Resolutiën*, I, LVII. Met goedkeurende apostilles van de Raad van State van 04/10/1576. Zie ook de instructie van de Staten, met in dorso de goedkeuring van de Raad van State, 30/09/1676, bij Gachard, *Actes des Etats-Generaux des Pays-Bas*, I, 21.

20 Bijlsma, *Regeeringsarchieven*, 40-41.

21 Van der Gouw merkt dit in zijn algemeenheid aan als een duidelijk symptoom van het officieel worden van het resolutieboek: Van der Gouw, 'Munimenta et Momumenta', 153.

22 'Réglement sur l'ordre', 1577, 27; Bijlsma, *Regeeringsarchieven*, 24.

toevoegingen in het register tot gevolg had. Al gauw gingen de griffiers er echter toe over om de resoluties die ze tijdens (of misschien ook al voor een deel vóór) de vergadering in concept hadden opgetekend, pas na de vergadering en dus na de resumptie in het register in te laten schrijven.²³

Vanaf 1578 werden de resoluties, ordonnanties en akten voortaan na resumptie in een netregister ingeschreven.²⁴ De resoluties werden aanvankelijk twee dagen nadat ze waren genomen in het net gebracht. Later duurde het een week of drie, zoals blijkt uit enkele geredresseerde resoluties uit 1582.²⁵

Het netregister was tot 1584 nog niet een getrouw afschrift van het manuaal. De griffier gaf ze bij het afschrijven hun uiteindelijke redactie, omdat menige resolutie in het manuaal wat slordig of minder nauwkeurig was geformuleerd. Niet het manuaal, maar het netregister werd in deze beginjaren nog als bewijsexemplaar aangemerkt.

In 1584, kort nadat Aerssens De Hennin als griffier had opgevolgd, werd de resumptieprocedure veranderd. De resoluties werden niet meer geresumeerd aan het eind van de vergadering, maar meteen nadat een resolutie was genomen.²⁶ Dat betekende, dat in de redactie van de resoluties bij het in het net brengen geen veranderingen meer konden worden aangebracht. Daardoor werden de ingebonden minuten weer het register en werd het netregister een afschrift of dubbel. Aerssens waarmerkte het na collatie, maar hield daar na jaargang 1600 mee op.²⁷

De serie registers van ordinaris netresoluties (later 'dubbelen') bestaat over de periode 1576-1588 uit veertien delen, die in vier groepen kunnen worden onderverdeeld. De eerste groep bestaat uit de drie delen die de resoluties over de periode 1 oktober 1576 - 21 april 1578 bevatten. Ze dateren van vóór de resolutie die tot het dubleren aanleiding gaf en zijn dan ook pas in de tweede helft van de zeventiende eeuw onder De Heijde vervaardigd en geïndiceerd, de eerste tussen 1653 en 1656 en de twee andere waarschijnlijk kort na 1656. Ze zijn getrouwe afschriften van de registers. Het eerste en het derde van deze drie delen, die zoek geraakt waren (het eerste tussen 1733 en 1765, het andere rond 1800), heb ik in 1983 in de KB teruggevonden, evenals het eerste deel van de tweede groep netresoluties. Ze bleken daar al in 1803 te zijn terecht gekomen als onderdeel van de bibliotheek van de Agent van Nationale Oeconomie (Goldberg). Het tweede netregister dwaalde af

23 Bijlsma, *Regeringsarchieven*, 24; Japikse in: *Resolutiën*, I, LXI noot. Een memoriaal is een dagboek waarin men lopende zaken vermeldt die men niet wil vergeten. Wordt door de verantwoordelijke ambtenaar tijdens de vergadering opgemaakt. Van der Gouw beschrijft dit als een algemeen verschijnsel: Van der Gouw, 'Munimenta et Monumenta', 153.

24 'Instruction, 1578', art. 12, gedr. bij Van Riemsdijk, *Griffie*, 169. De eerste resoluties die werden gedoubleerd waren de resoluties van 20/04/1578.

25 Res. SG 03/10/1582 is ten gevolge van een resolutie van 01/11/1581 zowel in de minuut als in het dubbel geredresseerd. Hetzelfde geldt voor een resolutie van 04/10/1582, die op 25/10/1582 werd geredresseerd.

26 Res. SG 15/02/1584.

27 Blijkens de aanduiding 'registrata' op de katernen van 1589 en 1597 beschouwde hij sindsdien het dubbel als het eigenlijke register.

naar de collectie SGD, maar werd daar door Bijlsma geïdentificeerd en door Japikse in 1962 naar het archief van de Staten-Generaal teruggebracht.

Tabel 11. Tabellarische inventaris van ordinair resoluties 1576-1588

<i>jaar</i>	<i>concept</i>	<i>register</i>	<i>net / dubbel</i>	<i>kopie 18e eeuw</i>	<i>index</i>
1576-1577		sg 1	KB 71 B10	SG 1901 519	sg 3096
1577		sg 2	SGD 1	SGD 90	sg 3098
1577 - 1578 tot 20/04	sg 3; ra 14a/c	sg 4	KB 71 B 11	SGD 91	
1578 v.a. 20/04		sg 5	KB 71 B 12	SG 1901 522	
		sg 6			
1579			SG 3102		sg 3103
1580		sg 7			
			SG 3104	SG 1901 524	sg 3105
1581		SG 8	sg 3106	sgd 92	sg 3107
		SG 9	sg 3108	SGD 3	sg 3109
1582	ra 15		sg 3110		
1583		SG 10			sg 3111
1584		SG 11	SG 3112	sgd 93	sg 3113
1585		sg 12	SG 3114		
1586		sg 13	SG 3116	SG 1901 530	sg 3117
1587		sg 14	SG 3118	SGD 4	
1588		sg 15	sg 3120	sgd 6	

Tabel 11. De referenties in cursief verwijzen naar registers die uit andere archieven afkomstig zijn. De referenties in kapitaal verwijzen naar registers met een index.

De tweede groep bestaat uit vijf delen, die de periode 21 april 1578-17 juli 1582 omvatten en contemporain zijn. Dit zijn geen kopieregisters, maar netregisters. Het eerste deel over de periode 20 april - 31 december 1578 (het *Première Registre*) is het derde register dat ik in 1983 in de KB aantrof. De twee daaropvolgende delen over 1579 en 1580 hebben zichtbaar deel uitgemaakt van een *Second registre* over de periode januari 1579 tot en met 15 november 1580, dat door De Heijde na 1670 zodanig is herschikt, dat elk deel een jaargang ging omvatten.²⁸

De derde groep bestaat uit de twee registers over de periode 2 juli 1582 tot en met 1584 (inv. nrs. 3110 en 3112). Ze zijn blijkens hun uiterlijk (en met name blijkens hun band) afkomstig van Holland.²⁹ Ze zijn al in de zeventiende eeuw

28 1578 apr. 20 - 1578 dec. 31 (KB 71B12); 1579 jan. 1 - 1580 nov. 15, het 'Deuxième registre'; 1580 nov. 28 - 1581 aug. 2, het *Troisième registre* (arch. SG inv. nr. 3106) en 1582 jan. 1 - 1582 juli 17 (arch. SG inv. nr. 3108).

29 Collectie Tweede Kamer, 1.01.51 inv. nr. 10, Collectie Tweede Kamer, 1.01.51 inv. nr. 11,

door een klerk van de Staten-Generaal gesuperscribeerd, dat wil zeggen: aan de bovenkant van de folio's van een datum voorzien.³⁰ Inv. nr. 3110 bevat de gekopieerde resoluties van de periode 2 tot en met 17 juli 1582 en 1 augustus 1582 tot en met 31 december 1583. De resoluties van 2 tot en met 17 juli 1582 van de vergadering in Antwerpen zijn ook gekopieerd aan het eind van het dubbel dat in de serie aan dit dubbel vooraf gaat (inv. nr. 3108) en dat wel uit het archief van de Staten-Generaal afkomstig is.³¹ Het register moet binnen een maand na het nemen van de resoluties zijn vervaardigd.³² Het register CTK inv. nr. 1 uit een andere Hollandse serie, dat over dezelfde periode loopt, is van dit register afgeschreven.

De vierde groep bestaat uit de jaargangen 1585-1588. Dit zijn geen netregisters meer maar contemporaine dubbelen. Ze zijn afgeschreven van de minuutregisters, gecollationeerd en door Aerssens geparafeerd.

2.5 De resoluties over de jaren 1589-1637

2.5.1 *De registers van ordinaris minuutresoluties 1589-1637 en hun dubbelen (inv. nrs. 16-62, 3122-3196)*

Vanaf 1588 omvatte elk minuutregister van ordinaris resoluties één jaargang, met uitzondering van de registers over 1593-1594 en 1607-1608. De originele registers van 1595 en 1619 zijn verloren gegaan, respectievelijk tussen 1635 en 1656³³ en vóór 1685.³⁴ Het register over 1595 is tussen 1656 en 1670 door De Heijde vervan-

coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 1103 vv., Collectie Tweede Kamer, 1.01.51 inv. nr. 6. Er zijn ook verschillen: het binnenwerk is niet schoongesneden (dat hebben de Hollanders bij deze serie blijkbaar pas na De Heijde gedaan) en ze zijn niet van de merkwaardige index voorzien.

- 30 Opmerkelijk in dit verband is ook dat aan dit register nog marginalia en een index zijn toegevoegd nadat in de achttiende eeuw een schaduwkopie was vervaardigd.
- 31 Een voorbeeld is een resolutie van 02/07/1582. Het originele register geeft: 'alle dese', 'vervallen zullen blijven' en de volledige presentes. Arch. SG inv. nr. 3108 geeft 'alzo alle dese', 'vervallen zullen' en de beknopte presentes; arch. SG inv. nr. 3110 geeft 'alle dese', 'vervallen zullen blijven' en de volledige presentes.
- 32 De resoluties van 03/10 en 08/10/1582 inzake het consent van de SG aan de Prins van 3 miljoen werden op 01/11/1582 geredresseerd, wat leidde tot wijzigingen in het originele register. Dezelfde wijzigingen zijn ook in het dubbel aangebracht. In de marge van de resolutie van 04/10/1582 inzake de verhoging van een heffing op ingevoerde levensmiddelen werd op 25/10/1582 de aantekening hierop van de Staten van Holland gemeld. Ook in het netregister werd de aantekening toegevoegd aan de reeds eerder (blijkbaar tussen 04/10 en 25/10) afgeschreven resolutie.
- 33 Vergelijk de inventarissen van 1635 en 1656: 'Inventaris', Van der Burch, 1635; 'Inventaris', De Heijde, 1656.
- 34 Van Goor 1765 en Nieuwenhuizen 1793 melden onder 'Originele registers': '1619 mankeert al voordat François Fagel griffier werd' (1685 dus): 'Inventaris', Van Goor, 1765/1773; 'Memorie rakende de Constitutie der Charterkamers', Nieuwenhuizen, 1793.

gen door het nu aanwezige, waarschijnlijk een afschrift van het Hollandse register.³⁵ Het register over 1619 is door Van Wijn vervangen door 'de oudste kopie.'³⁶ Van elk register werd gewoontegetrouw een dubbel gemaakt. Aerssens beschouwde dat dubbel nog een tijdje als het eigenlijke register.³⁷ Tot en met jaargang 1593 heeft hij het na gedane collatie gewaarmerkt, met uitzondering van de jaargangen 1593, 1597 en 1598. Daarna lijkt het dubbel vooral als veiligheidskopie dienst te zijn gaan doen. Voor het opzoeken van retroacta werd het in ieder geval niet meer gebruikt: indices maakte men voortaan op het originele register. Bij het dubbel over 1609³⁸ tekende de Heijde in zijn inventaris aan: 'Copie hiervan doen schrijven uyt het hollants register.' In feite heeft hij niet een kopie uit het Hollandse register doen schrijven, maar een van de Hollandse registers over 1609 voor het verloren gegane dubbel in de plaats gesteld: het is net als de dubbelen over de periode 2 juli 1582 – 1584 uit een Hollandse serie afkomstig, blijkens de karakteristieke inhoudsopgave, het opschrift op de titelpagina en de foliëring in Arabische cijfers. De superscriptie van de data bevestigt dat het vóór ca. 1700 tot de serie dubbelen moet zijn gebracht.

De kopieregisters over 1597, 1615, 1620 en 1623 horen in deze serie niet thuis. Men heeft ze in de negentiende eeuw in de plaats gesteld van de originele dubbelen, die wat slechter in de band zaten. Die originele dubbelen bevinden zich in de Collectie Tweede Kamer.³⁹

2.5.2 *De reguliere registers van secrete resoluties 1592-1636 (3904-3907, 4560, 4562)*

Resoluties die geheim moesten blijven konden niet in het (ordinaris) register worden ingeschreven. Men behandelde ze in verschillende omstandigheden verschillend. De resoluties van secrete besognes met bijzondere volmachten, die een betrekkelijk langer levensduur hadden, werden door de griffier in aparte registers geboekt. Bij instelling van zo'n besogne voegden de Staten-Generaal de griffier aan het besogne toe om voor optekening zorg te dragen. Hij noteerde de resoluties, de uitgaande depêches en veelal ook andere bijlagen op losse vellen papier of kohieren en bracht deze na gedane zaken naar de Secrete Kas over. Het vroegste voorbeeld hiervan is het register van het secreet besogne van 1608-1609; het register 'van de handeling van de Trêfves' (3905). Secrete resoluties van de volle vergadering van de Staten-Generaal die betrekking hadden op één en dezelfde zaak van enige omvang konden ook door de griffier in aparte registers worden

35 De Heijde tekent in 1656 bij 1595 aan 'wert vermist.' Deze aantekening is vóór 1670 doorgehaald: 'Copie hiervan doen schrijven uyt het hollants register.' Het vervangende register bevat marginalia en een index van De Heijde, vermoedelijk gemaakt krachtens res. SG 30/01/1658. Het Hollandse register is het register in Collectie Tweede Kamer inv. nr. 13.

36 'Inventaris van 's Rijks Archiven', [De Fouw], 1822. Deze oudste kopie in arch. SG inv. nr. 44.

37 Blijkens de aanduiding 'registrata' op de katernen van 1589 en 1597.

38 Arch. SG inv. nr. 3162.

39 Collectie Tweede Kamer, 1.01.5, inv. nrs. 15, 34, 41 en 45.

geboekt. Een voorbeeld hiervan is het register van de handeling met de hertog van Aerschot 1632-1634 (8369).⁴⁰ De andere secrete resoluties registreerde men in speciale kohieren, die samen met de minuten van uitgaande stukken en de exhibitia in de Secrete Kas werden bewaard.

Het eerste register van de serie secrete resolutieregisters loopt over de periode 11 april 1592 – 13 februari 1604. Aerssens is er in 1593 mee begonnen, op last van de Staten-Generaal.⁴¹ Het bestaat uit twee gedeelten die afzonderlijk zijn ontstaan. Het eerste gedeelte over de periode 11 april 1592 – 13 oktober 1602 is het oude 'secreet boek.' Hierin heeft griffier Aerssens de resoluties van de vergadering geregistreerd die volgens de vergadering zelf gesecreterd moesten worden.⁴² Het was oorspronkelijk een zelfstandig register, bestaande uit losse kohieren. Het andere deel bevat secrete resoluties uit de periode 1 december 1603 - 13 februari 1604. Het is een afschrift; de resoluties en de marginalia zijn door hetzelfde hand geschreven. Beide gedeelten moeten zijn samengevoegd tussen 28 juni 1662, toen de Staten-Generaal De Heijde opdracht gaven om alle secrete kohieren en registers vanaf 13 oktober 1602 na indexering te doen inbinden, en 1677, toen De Heijde de inventaris van het archief voltooide waarop het register voor het eerst wordt vermeld.

⁴³ De combinatie van het oude secreet boek met de afschriften van elders aangetroffen secrete resoluties is niet probleemloos verlopen. In de eerste plaats overlaptten de samenstellende delen elkaar enigszins, waardoor de resoluties uit de periode 28 februari 1602 -1604 niet helemaal in chronologische volgorde staan geregistreerd. ⁴⁴ In het netregister dat De Heijde later van het register over 1592-1604 liet vervaardigen (4560) heeft hij dit gebrek hersteld. In de tweede plaats heeft men bij een eerdere poging om de resoluties over 1602-1604 te kopiëren een aantal resoluties over het hoofd gezien. Toen men dit ontdekte heeft men de inmiddels vervaardigde afschriften terzijde gelegd en is men opnieuw begonnen. Ik leid dat tenminste af uit het bestaan van een los tweede kohier met afschriften over 1602 en 1603, door dezelfde hand geschreven en op dezelfde manier gecollationeerd, maar met minder resoluties.⁴⁵ Ook die hernieuwde poging was geen volledig succes. Vergelijking van het secrete register met de ordinari registers wijst uit, dat De Heijde er niet in geslaagd is om alle resoluties die in de periode 1602-

40 Zie par. 2.5.4.

41 Van Riemsdijk, *Griffie*, 103.

42 Zoals uit de ordinari resoluties blijkt, bijvoorbeeld uit ress. SG 20/04, 19/05, 30/05 en 01/06/1601.

43 Rug en voorplat van arch. SG inv. nr. 4560 zijn van hetzelfde type als die van arch. SG inv. nr. 4570 (1671) en arch. SG inv. nr. 4573 (1672), die in de jaren '80 zijn ingebonden.

44 Van der Kemp concludeert hieruit, dat dit niet het oorspronkelijke secreetboek is, maar een door Aerssens geschreven vrij slordig afschrift. Potloodaantekening van Van der Kemp uit 1839 in het register.

45 Het is afgedwaald naar het archief van Raad van State: NA, Raad van State, 1581-1795, 1.01.19, inv.nr. 2354 II. 2.

1604 zijn gesecreteerd nog te achterhalen.⁴⁶ Voor de volledigheid moet hier nog worden opgemerkt dat in het netregister een afschrift is meegebonden van de index die De Heijde volgens het gebruikelijke procedé op het door hem samengestelde register heeft vervaardigd.⁴⁷ In het derde kwart van de zeventiende eeuw is van het netregister een dubbel gemaakt.⁴⁸

Het tweede register van secrete resoluties is niet bewaard gebleven maar we weten wel dat het de periode 1605-1615 heeft omvat. In het Utrechtse Statenarchief bevindt zich namelijk een: 'Extract uyt der Generaliteyts secreet resolutieboek, beginnende den 15^e in aprili 1605 ende eyndigende metten 25en octob. 1615.'⁴⁹ Het register moet voor 1635 verloren zijn gegaan: het wordt al niet meer vermeld op de inventaris van Van der Burch van dat jaar.⁵⁰

Het derde register in de serie registers van secrete minuutresoluties (3906) bevat de resoluties die door de vergadering zijn gesecreteerd in de periode 27 december 1615 - 22 augustus 1634. Het bestaat uit twee oorspronkelijk zelfstandige bestanddelen. Het eerste wordt gevormd door de minuutresoluties over de periode 27 december 1615 tot 21 december 1632. Ze worden gevolgd door de bijbehorende ingekomen en minuten van uitgaande stukken, die uit de periode 7 april - 11 augustus 1632 dateren. Het tweede bestaat uit de minuutresoluties uit de periode 23 juli 1633 - 22 augustus 1634. Ook deze resoluties gaan vergezeld van de bijbehorende ingekomen en minuten van uitgaande stukken, die de periode 11 juli 1633 - 2 december 1634 bestrijken. De laatste resolutie is die van 22 augustus, waarbij de Staten-Generaal aan griffier Musch commissie geven om de secrete besognes buiten Den Haag waar te nemen. De laatste bijlagen zijn voor een deel buiten Den Haag gedagtekend. Waar ze bijlagen bij zijn heb ik niet kunnen vaststellen; mogelijk bij de resoluties van het besogne dat in augustus werd ingesteld.⁵¹ De Heijde heeft beide bestanddelen ingevolgd de resolutie van de Staten-Generaal van 28

46 Van der Kemp stelde al vast, dat er "uitwijzende het gewoon Resolutieboek, verscheidene resolutiën in gemist worden, als van 23 Sept., 12 Oct. 1602, 13 Maart, 14 April, 14 Juny, 26 Aug., 20 Sept. 1603, 15, 16 Apr., 23 Nov. 1604. De resolutie van 14 Nov. 1602 moet zijn van 14 July. VdKemp." Potloodaantekening van Van der Kemp uit 1839 in het register.

47 Rug en voorplat van arch. SG inv. nr. 4560 zijn van hetzelfde type als die van arch. SG inv. nr. 4570 (1671) en arch. SG inv. nr. 4573 (1672), die in de jaren '80 zijn ingebonden.

48 Coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 1076. Over deze dubbelen zie par. 2.9.

49 UA, arch. Staten van Utrecht, 1581-1810, toeg. nr. 233, inv. nr. 1055; noot 5 (van Van Deursen) bij res. SG 14/05/1611, *Resolutiën* NR, I, nr 532, 378.

50 Van Riemsdijk moet zich dus vergissen als hij meldt dat na 1604 "de secreete resolutiën weder in het gewone register [werden] geboekt. De ondervinding deed daarvan spoedig het nadeelige inzien, zoodat er in 1607 bepaald werd, dat, zoo men een besluit over een zaak nam, waarvan de ontdekking gevaarlijk was, de Griffier het niet zou registreren, dan nadat het zou zijn uitgevoerd, en het voorloopig op een klad of 'quaetclap' aanteekenen": Van Riemsdijk, *Griffie*, 105; res. SG 15/08/1607, *Resolutiën*, XIV, nr 5, 7. Het lijkt mij dat deze resolutie het bestaan van een secreet register niet uitsluit, maar juist veronderstelt.

51 Opmerkelijk is de res. van 28/09/1633, waarbij een conceptresolutie wordt geresumeerd die de dag tevoren is genomen.

juni 1662 gecombineerd, geïndexeerd en laten inbinden.⁵²

Van het derde register is een netregister vervaardigd, maar dit is vóór 1699 zoekgeraakt en tussen 1678 en 1699 vervangen door het dubbel over deze periode (4562). Dat dubbel is vervaardigd tussen 1678, het overlijdensjaar van De Heijde, en 1699, het jaar van voltooiing van de nieuwe inventaris, waarop het wordt vermeld.⁵³ Er komt een resolutie in voor van het secreet besogne van 13 februari 1633, die blijkens die resolutie zelf moet worden aangemerkt als een resolutie die in de voltallige vergadering is genomen en waarvan de notulen in het secreet register moeten worden geboekt. Op deze datum is in het originele register geen resolutie geboekt.⁵⁴

2.5.3 *Het boek van de Trêves 1608-1609 (3905)*

Het register van resoluties rakende de *Trêves* uit de periode 4 februari 1608 - 11 april 1609 heeft een heel ander karakter dan de reguliere secrete registers.⁵⁵ Het is het oudste particuliere register: het bevat geen resoluties die door de vergadering zelf werden gesecreteerd, maar de resoluties van een secreet besogne, en wel van het besogne inzake de bestandsonderhandelingen met de Spanjaarden. Het werd aangelegd ingevolge de resolutie van 8 februari 1608, waarbij de Staten-Generaal besloten om acht heren te benoemen om met prins Maurits of anders graaf Willem te besogneren over de onderhandelingen over een bestand en om griffier Aerssens hiervan boek te laten houden.⁵⁶ Veel resoluties zijn inderdaad door Aerssens zelf geregistreerd, andere echter door een klerk.

De *exhibita*, de ingekomen en minuten van uitgaande stukken die van die resoluties respectievelijk de aanleiding en het gevolg waren, heeft men destijds geregistreerd in een afzonderlijk register rakende de onderhandelingen van de *Trêves*, 1606-1609. Dat dit register van bijlagen heeft bestaan blijkt alleen nog uit de oude inventarissen, waarin sprake is van de twee boeken *rakende de handeling van de Trêves*, die bij elkaar en los van de reguliere series resoluties werden bewaard.⁵⁷

De Heijde heeft het resolutieregister geïndexeerd en laten inbinden ingevolge de eerder vermelde resolutie van 1662. Voorafgaande aan de indexering vulde hij eerst eigenhandig de marginalia aan in de secrete resoluties over de periode 1608-1609. Het register is op de karakteristieke manier gesuperscribeerd. De Heijde liet het register doubleren en indiceerde de afschriften.⁵⁸

De resoluties van de *Trêves* maken geen deel uit van de reguliere serie. Wel zijn ze

52 Het plat komt overeen met dat van arch. SG inv. nr. 3904 en coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 1, het eveneens o.l.v. van De Heijde vervaardigde dubbel van de ordinarij resoluties van 20/05 - 21/11/1577.

53 Een dubbel over 1699/1700 komt niet voor in Inventaris SG, 1699/1700. In Inventaris SG, Van Goor, 1765/1773 zien we het voor het eerst onder de netregisters gerangschikt.

54 Over de dubbel van de registers van secrete resoluties zie par. 2.9.

55 Arch. SG inv. nr. 3905.

56 Ress. SG 04/02, 05/02, 08/02 en 30/12/1608. Hs. Aerssens.

57 Zo in Inventaris SG, De Heijde, 1656-1670.

58 De kladindex in arch. SG inv. nr. 4561.

bij verschillende gelegenheden als onderdeel van die serie behandeld. Zo is er net als van de reguliere registers een netexemplaar en een dubbel van vervaardigd.

2.5.4 *Resoluties inzake de onderhandelingen met Frankrijk 1632-1635 (8369, 3907)*

De resoluties die in de jaren 1632-1634 zijn genomen 'wegens de onderhandelingen met de heeren gedeputeerden van 'de Staten van de andere zijde' over het sluiten van een vrede of wapenstilstand zijn in een particulier register geboekt.⁵⁹ Het werd in de wandeling 'het register van de hertog van Aerschot' genoemd. Het werd met beide liassen met ingekomen en minuten van uitgaande stukken buiten de reguliere series in de Loketkas bewaard.⁶⁰ De resoluties die in dit register zijn opgetekend zijn resoluties van de volle vergadering die door deze vergadering als secreet zijn aangemerkt. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de ordinaris resolutie van 10 december 1632 die luidt: "Dese sessie sijn verhandelt verscheyde saecken concenterende de handelinghe met die van d' andere sijde; daer van in register apart notulen werden gehouden, daer toe gerefereert wort". Het blijkt ook uit het begin van de resoluties van 2 december 1632 in dit register, waar voor het eerst bovengeschreven staat 'preside et presentes als in het ordinaris register.'

Het register is bijgehouden door griffier Musch, commies Spronssen en een niet geïdentificeerde klerk. Vóór de periode De Heijde was het al ingebonden. De Heijde liet het doubleren en indiceerde de afschriften.⁶¹ Jan Johansen, de klerk van de commies, maakte het afschrift.⁶² De kladindex van De Heijde is bewaard gebleven.⁶³

Anders dan in het particuliere register over de jaren 1632-1634, zijn in het register van resoluties inzake onderhandelingen met Frankrijk over de periode 26 augustus tot 20 oktober 1635 geen resoluties van de volle vergadering ingeschreven, maar resoluties van een secreet besogne. Op 14 juni 1634 wezen de Staten-Generaal uit hun midden een aantal gedeputeerden aan die van tijd tot tijd met Frederik Hendrik moesten besogneren over het beleid in zaken van oorlog en vrede. Dit besluit kwam in feite neer op de reactivering van het besogne dat de Staten-Generaal op 14 december 1633 hadden ingesteld. De heren 'op de Fransche zaken' moesten zich samen met de stadhouder vooral bezighouden met de Nederlands-Franse onderhandelingen die tot een traktaat moesten leiden waarbij Frankrijk zich tot een oorlogsverklaring aan Spanje zou verplichten.

De resoluties in dit besogne genomen, werden geacht genomen te zijn door de voltallige vergadering van HHM. Van dergelijke besognes waren in het

59 Arch. SG inv. nr. 8369.

60 Het originele register en de minuten en exhibita (twee liassen) in de Loketkas lopende arch. SG inv. nr. 12584 nrs. 198 en 201. Het register werd op het rijksarchief met het dubbel achtereenvolgens opgenomen onder de collectie buitenlandse verbalen, de legatiearchieven Zuidelijke Nederlanden en dubbelen en de buitenlandse verbalen in het archief van de Staten-Generaal.

61 Arch. SG inv. nrs. 4561 en 8370.

62 Ook het opschrift op het plat is van Johansen.

63 Arch. SG inv. nr. 23584.198.

verleden veelal geen notulen gehouden, maar nu werd uitdrukkelijk bepaald, dat de griffier ze zou bijwonen en van de conferenties aantekening zou houden in een secreet register.⁶⁴ De meeste conferenties werden in de kamer van de prins op het Binnenhof gehouden, maar men vergaderde ook wel elders: griffier Musch kreeg van de Staten-Generaal op 22 augustus 1634 opdracht om de secrete besognes buiten Den Haag waar te nemen. Musch legde ten behoeve van die conferenties een nieuw register aan.⁶⁵ Dit register liet hij beginnen met een aantal voorstukken: de gewone en secrete instructies van de ambassadeurs naar de conferenties met de Fransen, de vredesvoorwaarden die deze ambassadeurs van de Fransen hadden gekregen en de extractresoluties van 14 juni en 22 augustus 1634 met de volmachten van de gedeputeerden en de griffier. Daarna registreerde hij de eerste minuutresolutie van het besogne, gedateerd 26 augustus 1634, vier dagen na de laatste minuutresolutie van het secrete boek dat nu was afgesloten.⁶⁶ De laatste minuutresolutie van het besogne die hij optekende was de resolutie van 20 oktober 1635. Het secreteboek van het besogne bevat niet alleen de minuten van de resoluties van het besogne, maar ook de minuten van de brieven die het op naam van de Staten-Generaal liet uitgaan en de stukken die in de conferenties ter tafel kwamen. Tot de laatste categorie moeten waarschijnlijk ook worden gerekend de in deze band opgenomen extractresoluties van de reguliere vergadering.⁶⁷ De laatste bijlagen in dit register zijn twee minuutresoluties van de gewone vergadering van 10 mei en 7 oktober 1635 die bij het besogne zijn ingekomen. De laatste betreft de presenten die door de Fransen bij het beëindigen van de onderhandelingen aan de Nederlandse ambassadeurs zijn aangeboden. Kort daarna zijn de gedeputeerden in Den Haag hun collega's in het besogne in Arnhem komen opzoeken. Een van de laatste minuutresoluties, de resolutie van 19 oktober 1635, één dag voordat het besogne zijn werkzaamheden beëindigde, is door een voltallige vergadering genomen. Na zijn terugkeer in Den Haag liet Musch een afschrift ervan opnemen in de ordinariis minuten.⁶⁸ Het besogne werd niet formeel gedechargeerd. Zijn bestaan blijkt echter verbonden met het bestaan van de deputatie van de Staten die met de Fransen moest onderhandelen. Besluiten over Franse zaken werden na 20 oktober 1635 weer in Den Haag genomen door de voltallige vergadering.⁶⁹ Opmerkelijk is tenslotte nog, dat de resumptie van de resoluties en uitgaande stukken kennelijk niet is geregeld.

64 Res. SG 14/06/1634.

65 Arch. SG inv. nr. 3907.

66 Arch. SG inv. nr. 3906.

67 Nl. de secrete resoluties van 21/12/1634 en 10/02, 29/03 en 10/06/1635 en de ordinariis van 11/04/1635.

68 Arch. SG inv. nr. 60.

69 Volgens Groenveld kan deze commissie, die, zoals hij het uitdrukt, op 20 oktober 1635 ophield te bestaan, ook model staan voor de moeilijk te achterhalen levensduur: 'haar einde blijkt alleen uit het feit, dat na 20 oktober in het secreteboek geen resoluties meer van haar voorkomen': Groenveld, 'Heren met gewichtige besognes', 21.

Uitgaande brieven worden soms gedateerd op dagen waarop geen resoluties zijn genomen. Op één van die dagen wordt zelfs ook nog een ingekomen brief gelezen.⁷⁰

2.5.5 *Andere particuliere registers 1630-1644*

In deze periode zijn nog drie andere particuliere registers gehouden: het particulier register 'raeckende de beveylinge [beveiliging] van de See' over de periode 16 januari 1630 tot 31 december 1639, het particuliere register betreffende Limburg, Maastricht etc. over de jaren 1632-1639 en het particulier register 'van de handeling tot Tilburch' over de jaren 1627-1644. Alleen het register van resoluties rakende de beveilinge van de zee is bewaard gebleven. De meeste (niet alle!) resoluties die erin zijn geregistreerd zijn in het ordinaris of het secrete register opgenomen⁷¹ en daarom wordt het behandeld onder de recueils.⁷²

Dat er een particulier register van resoluties betreffende Limburg, Maastricht etc. heeft bestaan weten we doordat het vermeld wordt op de inventaris van Verburch van 1647. Het register zelf wordt niet meer aangetroffen.

Het particulier register van de handeling tot Tilburch moet betrekking hebben op de vijf conferenties die in 1630 en 1631 zijn gehouden tussen een deputatie van de Staten-Generaal, bestaande uit twee leden van de Raad van State en de tesorier-generaal, en de gedeputeerden van de koning van Spanje over de heerschappij over de Meierij en het vervoer van gewassen op het platteland aldaar.⁷³ We weten dat het heeft bestaan, doordat de inbinding ervan in 1662 aan De Heijde werd opgedragen. Het komt niet voor op een inventaris en ontbreekt in het archief. Vergelijking van de minuutresoluties en de ordinaris en secrete registers over de desbetreffende periode zou aan het licht moeten kunnen brengen of deze registers inderdaad particuliere registers zijn geweest en geen recueils en welke resoluties ze in het eerste geval moeten hebben bevat.

Wellicht bestaat er een verband tussen het particulier register van de handeling tot Tilburch en een band in het archief van de Staten-Generaal met het opschrift: 'Acten, Resolutiën en andere stucken raeckende de Twente als oock de Stadt en Meijerie van 's-Hertogenbosch, mitsgaders 't vervoeren van 't gewas ten platten lande van contributie gewonnen werdende' (1627-1644), met en index op personen en zaken.⁷⁴ Het wordt al vermeld op de inventaris van Verburch uit 1647 en later op de inventaris van de Loketkas Den Bosch onder nr. 15. De inhoud is nog gevarieerder dan het opschrift belooft. Het bevat (uitgebreider in de inventaris) (a) verbaal van de bezending naar Roosendaal 1627-1628, (b) resoluties van de Staten-Generaal betreffende Stad en Meierij 1629-1631, (c) verbaalen van de bezendingen naar Tilburg 1630-1631, (d) resoluties van de Staten-Generaal betref-

70 Res. SB 11/02, 15/02 en 19/02/1635.

71 Bakhuizen, *Overzicht*, 122.

72 Zie par. 2.11.1

73 Boeren, 'De vrede van Tilburg', 3-9. Merkwaardig is dat in deze deputatie de Staten-Generaal zelf niet zijn vertegenwoordigd.

74 Arch. SG inv. nr. 8957.

fende Stad en Meierij 1631-1642, (e) rapporten over onderhandelingen over Stad en Meierij, (f) stukken betreffende de retorsiën buiten de Meierij, (g) resoluties betr. vervoer van gewassen ten plattelande etc. 1623-1644. Van bewerking door De Heijde ontbreekt elk spoor.⁷⁵

2.6 Afschriften van dubbelen van registers van ordinaris resoluties 1576-1606 (SG 1901 519, 522, 524, 530, 535 en 539, SGD 3-10, 90, 91, 93-96 en 98-104)

Hendrik Fagel de Oude heeft zijn klerken in de jaren zestig en de jaren zeventig van de achttiende eeuw, maar vermoedelijk vooral in de jaren rond 1770, achten-twintig delen laten kopiëren van de serie dubbelen van ordinaris resoluties over de periode 1576-1578, 1580-1584 en 1586-1606 en het netregister van resoluties van de Grote Vergadering van 1651.⁷⁶ Als het originele dubbel een index van De Heijde bevatte heeft men die meegekopieerd; als dat niet het geval was heeft men de marginalia en de index uit het netregister overgenomen of een inhoudsopgave toegevoegd.⁷⁷ De serie is niet voltooid. Verscheidene jaargangen zijn zonder index gebleven en niet ingebonden. De moeite die men heeft gedaan om de afschriften allemaal van een index te voorzien, wekt het vermoeden dat men de bedoeling heeft gehad om de afschriften daadwerkelijk te gebruiken. Toch moet de behoefte van de klerken aan schrijfwerk in slappe tijden het belangrijkste motief voor kopiëring zijn geweest. De kopieregisters van netresoluties zijn zo onnauwkeurig, dat ze voor het kennen van de inhoud van de resoluties praktisch onbruikbaar zijn. Men is in de negentiende eeuw ooit eens begonnen met collationeren. Op de eerste acht folio's van het eerste register heeft men zeer veel verbeteringen aangebracht. Daarna heeft men het opgegeven. De eerste vier kopieregisters over 1576-1578 hebben hun waarde gehad in die zin, dat ze drie dubbelen die werden

75 In de Loketkas Den Bosch bevindt zich voorts nog een pak met 'stukken betreffende de bemoeiingen van de Staten-Generaal met de onderhandelingen tussen gedeputeerden van de Staten-Generaal en de gedeputeerden van de koning van Spanje, te Tilburg in 1630, 1631 en 1634 gehouden, over de heerschappij over de Meierij van 's-Hertogenbosch. 1630-1631, 1643. Met bijlagen en retroacta 1621-1643': arch. SG inv. nr. 12555.14.

76 De jaargangen 1576-1595 zijn geschreven door Adriaen Huysken, ords. klerk van de griffier 1733-1789. De kopie van het oudste dubbel moet vóór 1765 zijn gemaakt: het wordt in dat jaar voor het eerst als vermist opgegeven. Ook de afschriften van het derde en vierde dubbel dateren vermoedelijk van vóór 1765. De jaargangen 1596-1606 zijn van de hand van De Hondt, ords. klerk 1766-1796. Voor de determinering van de handschriften van Huysken en De Hondt zie hun brieven aan de griffier in NA, Fagel, familie, 1.10.29, resp. inv. nr. 2450 en 2581. Van de jaargang 1597 bestaat nog een andere kopie uit dezelfde tijd, geschreven door de onderklerk Van der Kest. Deze kopie is vervaardigd om een hiaat in de serie van ordinaris resoluties van griffier Hendrik Fagel de Oude op te vullen.

77 Deze chronologische registers doen erg denken aan de 'handboeken' van Ramet en Valkenburch, waarvan de exemplaren over de jaargangen 1589-1599 bewaard zijn gebleven in arch. SG inv. nrs. 12548.75, 87, 98 en 102.

vermist hebben vervangen en van allemaal de identificatie mogelijk hebben gemaakt.⁷⁸ Nu de vermiste dubbelen op de KB zijn teruggevonden is de archivalische waarde van de kopieregisters nog maar gering.

De eerste 80 folio's van jaargang 1588 raakten later blijkbaar in het ongereede. Ze zijn in de kopie vervangen door afschriften vervaardigd door de onderklerk Kielman die op 12 april 1745 de eed aflegde. Zijn handschrift treffen we nog aan in 1783 in de nouvelles bestemd voor de ambassadeur in Frankrijk Lestevenon.

In de negentiende eeuw werden zes kopieregisters van ordinaris resoluties ingevoegd in het archief van de Staten-Generaal in de serie dubbelen van ordinaris netresoluties ter vervanging van de registers over 1576 – mei 1577, april tot en met december 1578, 1580, 1586, 1590 en 1592, die in de tweede helft van de achttiende eeuw waren zoekgeraakt. In 1962 heeft Japikse deze zes kopieregisters weer uit het archief verwijderd en achter de Collectie SGD geplaatst. Ze zijn nog genummerd volgens de inventaris Morren van 1901. De overige kopieregisters bevinden zich in de Coll. SGD en de Coll. Tweede Kamer.⁷⁹

2.7 De resoluties over de jaren 1637-1651

In 1637 veranderde het minuutregister van ordinaris resoluties in een netregister. Er kwam een derde serie van ordinaris resoluties bij: de serie ongeregistreerde minuten.⁸⁰

2.7.1 De minuten van ordinaris resoluties (63-113)

Op 13 mei 1637 bepaalden de Staten-Generaal dat de resoluties voortaan pas mochten worden geregistreerd als ze aan het begin van de volgende dag waren geresumeerd. Sindsdien concipieerde de griffier de resoluties van de gewone vergadering niet meer in het register, maar in losse kohieren. Als de vergadering de resoluties had vastgesteld, kregen deze kohieren de status van minuutresoluties, de status dus die de voordien het register had gehad. Ze werden niet meer weggegooid maar in een nieuwe serie minuutresoluties ondergebracht. Aanvankelijk maakte men er liassen van, maar vanaf 26 april 1638 werden ze per jaargang ongeliasseerd gebundeld en in portefeuilles opgeborgen. Het register veranderde van een register van minuten in een netregister.

Ze werden nu, zoals Van Riemsdijk het uitdrukt, “den grondslag van al het werk, dat ter griffie werd verricht. Men duidde door kantteekeningen bij de resoluties aan, welke soorten van *depêches* er moesten worden opgemaakt, namelijk *c* = copie of extractresolutie, *b* = brief, *app.* = appostil. Moest er eene acte onder zegel of cachet worden opgemaakt, dan zette men *fiat acte*, *fiat commissie*, *fiat octroij* enz. Met behulp van merkteekens wees men de klerken aan, die de

78 N. Japikse, 'Inleiding', in: *Resolutiën*, II, XVI; Bijlsma, *Regeeringsarchieven*, 31.

79 Arch. SG 1901 inv. nrs. 519, 522, 524, 530, 535 en 539, coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 3-10, 90, 91, 93-96 en 98-104, inv. nrs. en NA, Collectie Tweede Kamer, 1.01.51, inv. nr. 73.

80 Zie ook voor de series uit deze periode de tabel in par. 2.2.

depêches moesten grosseeren, welke teekens op de minuten dier depêches werden herhaald.”⁸¹ Wanneer een minuutresolutie niet of niet alleen in het ordinaris register moest worden geboekt, gaf de griffier dat aan door in de marge van de minuut ‘secreet bouck’, ‘secreet register’ of de naam van een particulier register te schrijven.

Doordat de resoluties voortaan niet meer in één stap, maar in twee stappen werden opgemaakt, kon de griffier aan de opstelling meer zorg besteden en de redactie standaardiseren. De inhoud van resoluties kon daardoor gemakkelijker in de vorm van een extract uit het resolutieregister of extractresolutie aan belanghebbenden worden meegedeeld.⁸² In eerste instantie gebeurde dat in het verkeer tussen de vergadering en haar gecommiteerden en tussen de vergadering en de provincies, maar al gauw ging men er toe over om ook geschriften die bedoeld waren om voor de geadresseerde als bewijs tegenover derden te dienen, niet de vorm van een akte, maar van een extractresolutie te geven. Kort na 1690, toen de redactie van de resoluties volledig werd gestandaardiseerd, had de extractresolutie de gewone akte als bewijsmiddel verdrongen.

In het archief van de Staten-Generaal zoals dat er nu uitziet zijn de minuutresoluties evenals de registers in een ordinaris en een secrete serie onderverdeeld. Dit is niet de oorspronkelijke orde. Een doorlopende serie secrete minuten heeft althans vóór 1651 niet bestaan en een doorlopende serie secrete netresoluties dus ook niet. De beslissing om een resolutie te secreteren werd in veel gevallen staande de vergadering genomen. De kans was dan groot dat de desbetreffende resolutie al was geconcipeerd op het blad waar ook conceptresoluties stonden die niet gesecreteerd moesten worden. In dat geval maakte de commies of een klerk van die minuutresolutie een afschrift (of - vooral sinds 1641 - een authentieke kopie in de vorm van een extractresolutie), dat in de Secrete Kas werd opgeborgen. De originele minuutresolutie werd dan doorgehaald, zodat hij niet in het ordinaris register (het ‘publieke’ register) werd geregistreerd. Het omgekeerde kon trouwens ook: soms secreteerde de griffier het blad papier waar de te secreteren minuut op stond, inclusief de resoluties die niet gesecreteerd behoeften te worden. Onder de minuten verving men deze ten onrechte gesecreteerde resoluties dan door kopieën. Het kwam ook wel voor, dat de griffier zich van tevoren van het secrete karakter van een resolutie rekenschap gaf en deze dan op een afzonderlijk blad concipieerde, wat overbrenging naar de secrete kas vergemakkelijkte. Na verloop van tijd konden de minuutresoluties die naar de Secrete Kas waren overgebracht weer in de ordinaris serie worden ingevoegd, maar dat lijkt men in veel gevallen te hebben nagelaten. Hoe dan ook: vanaf 1637 produceerde de vergadering in principe één serie minuten die de basis vormde voor alle registraties: het register van ordinaris resoluties, het register van secrete resoluties en de particuliere resolutieregisters. Alleen resoluties die op naam van de Staten-Generaal

81 Van Riemsdijk, *Griffie*, 103.

82 Van Riemsdijk, *Griffie*, 89-100.

door secrete besognes werden genomen bleven buiten deze serie: die hadden hun eigen registratuur.

Pas toen de Grote Vergadering van 1651 door een scheiding vooraf van de correspondentie in ordinaris en secrete brieven een reguliere scheiding van de vergadering van de Staten-Generaal in een ordinaris en een secreet gedeelte had mogelijk gemaakt, konden ook de minuten consequent in een ordinaris en een secrete serie worden verdeeld. Dat deze onderscheiden series al in 1637 lijken te beginnen, is aan agent De Heijde te danken. Hij heeft vanaf 1662 ook voor de periode 1637-1651 een doorlopende serie secrete minuten (en een doorlopende serie secrete netregisters) geconstrueerd. De opdracht die hem in 1662 door de Staten-Generaal werd gegeven om ook de oudere secrete resoluties te indiceren en in te binden is daar aanleiding toe geweest. De Heijde vormde een doorlopende serie secrete minuutresoluties door alle minuutresoluties bijeen te brengen die in een van de secreetboeken waren geregistreerd of die griffier Musch ongeregistreerd in de Secrete Kas had opgeborgen en zo aan ieders oog had onttrokken. Hij volgde daarbij de gebruikelijke methode: als op bladen die hij naar de secrete serie overbracht ook (delen van) resoluties stonden die in het ordinaris register waren afgeschreven, vulde hij de serie ordinaris minuten met afschriften aan. Soms ook liet hij het blad met minuten van ordinaris en secrete resoluties op zijn plaats en nam hij in de nieuwe serie secrete minuten een afschrift op.⁸³ In de minuten uit de periode 1634-1654 liet hij in totaal veertien keer de resoluties van een hele zittingsdag vervangen.⁸⁴ Tussen 1656 en 1670 liet hij de aldus gecreëerde series inbinden.⁸⁵

Hier en daar zien we wel wat onregelmatigheden. Het kwam een enkele keer voor dat de exhibita wel in de secrete serie werden ingevoegd, maar dat de minuutresoluties in de serie ordinaris minuutresoluties achterbleven.⁸⁶ En het lijkt erop dat een gesecreteerde minuutresolutie wel eens zoek raakte (wat wel klopt met de slechte reputatie van griffier Musch op dit gebied). Zo heb ik geen registratie kunnen vinden van het advies van Zeeland van 2 september 1643 en zijn de resoluties van de middagvergadering van 15 juni 1644 zoek, terwijl de minuutresolutie meldt: "De resolutiën desen namiddag genomen zijn gestelt in het Register van Secrete Resolutiën van HHM." Daar staat tegenover, dat een paar

83 Wel als extract- of kopieresolutie onder secrete minuten, niet onder ordinaris minuten: 08/07/1637, 07/09/1637, 28/03/1638, 15/10/1639, 21/11/1639 (de ordinaris minuten van deze datum zijn duidelijk incompleet), 14/01/1640, 11/02/1640 en 17/03/1640.

84 Dat zijn de sessies van 22/08/1634, 01/11/1636, 17/05/1639, 05/11/1641, 22/02/1642, 31/05/1645, 30/11/1649, 31/05/1650, 06/06/1650, 29/07/1650, 12/11/1653, 18/11/1653, 07/12/1653 en 05/01/1654.

85 Na inbinding veranderde hij in de inventaris 'de bondels van de notulen van HHM resolutiën' in 'Registers van de minuten van HHM resolutiën.'

86 Zie een aantal exhibita in arch. SG inv. nr. 3908 (o.m. ingekomen brieven van Frederik Hendrik en Tromp).

keer resoluties die in het ordinaris register zijn geregistreerd in afschrift ook nog eens in het secreet register zijn opgenomen.⁸⁷

Minuutresoluties zijn ook wel eens om andere redenen door afschriften vervangen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de minuten van de ordinaris resoluties van juli 1638, januari tot en met april 1644 en maart 1646. Op het eerste blad van de overgeschreven minuten van maart 1646 staat: "De minuten van dese notulen van maert leggen noch boven op het camertjen over de geldene op de casse, boven de dubbelde van de registers meestendeels door het water vergaan en verrot". Inderdaad vertonen de verwijderde minuten, die bewaard zijn gebleven, waterschade.⁸⁸ Bluswater is misschien ook de verklaring voor de vervanging door afschriften van een deel van de dertien andere aaneengesloten clusters van minuutresoluties uit de periode 1634-1652 waarvan de originele minuten niet meer voorhanden zijn.⁸⁹

Onder de ordinaris minuten treffen we niet alleen de resoluties aan, maar ook alle originele stukken die in de resoluties geïnsereerd moeten worden, zoals de adviezen van de provincies, en alle stukken die in iets anders worden geconverteerd, zoals rekesten en provinciale resoluties die worden omgewerkt tot een conceptresolutie. Originele exhibitata treft men onder de minuten van 1637-1650 maar heel zelden aan. Zo'n uitzondering is het originele rekest dat volgt op de minuutresolutie van 28 september 1639.

Van de minuutresoluties lijken er niet veel te ontbreken.⁹⁰

2.7.2 De registers en dubbelen van ordinaris resoluties 1637-1653

- *De registers van ordinaris resoluties 1637-1653* (62, 2344-2359)

Vanaf 1637 werden de minuten geruime tijd nadat ze waren geresumeerd per half jaar in een netregister afgeschreven. Eerst was het de commies die ze afschreef en vanaf de jaren 1642-1644, toen hij zich met de notulering van de ordinaris resoluties ging bezighouden, een van zijn klerken. Nadat de resoluties in kohieren waren afgeschreven, werden die kohieren geïndiceerd en met de index ingebonden. Het resolutieregister dat voordien nog uit de geresumeerde minuutresoluties zelf had bestaan, werd een netregister, een register waarin de minuutresoluties werden afgeschreven.⁹¹

87 Ress. SG 30/09/1639 (op een brief van Tromp) en 15/10/1639.

88 Zij bevinden zich in resp. arch. SG inv. nr. 69, coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 181* en arch. SG inv. nr. 93. Met de minuten van juni 1652 in arch. SG 1901 inv. nr. 828 is overigens iets soortgelijks aan de hand.

89 De originele minuten van 23/08/1634 - 05-09/1634, 20/12/1634, 01/01 - 13/01/1638, 28/02 - 31/03/1638, 27/04 - 30/04/1638, 08/06 - 17/06/1639, 29/09 - 15/10/1639, 16/08 - 17/08/1640, 19/08/1640, 27/08/1640, 10/11 - 31/12/1648, 01/08 - 25/08/1650, 19/11 - 30/11/1650 en 06/1652. De afschriften van de eerste minuten van 1634 zijn in het handschrift van Spronssen.

90 De ordinaris minuten van 21/11/1639 zijn duidelijk incompleet. Van de minuten van 1669 ontbreken die van jan. - juni, m.u.v. die van 14 juni.

91 De *Handleiding* meldt over het samenvallen van ontwikkelingsstadia onder meer: 'Het komt intusschen herhaaldelijk voor, dat eene serie resoluties, die oorspronkelijk uit minuten bestond, later het net-exemplaar wordt.' Dan volgt het voorbeeld van het

- *De dubbelen van ordinaris netresoluties 1637-1651 (3196-3202, 3204-3211)*
Doordat het register in 1637 van een register van minuten in een netregister was veranderd, werd het dubbel een kopie van het netregister. Daarmee verloor het grotendeels zijn belang. In de periode 1646-1652 telt de serie dubbelen één register per jaar, met uitzondering van 1652, dat twee registers heeft. De jaargang 1644 in de serie is niet het dubbel over dat jaar. Op deze plaats horen twee pakken die zich in de Coll. SGD bevinden en die in de zeventiende eeuw wegens waterschade uit de serie zijn verwijderd.⁹²

2.7.3 *De minuten en netregisters van secrete resoluties 1634-1653 (3908, 3909, 4563, 4565)*

- *De minuten van secrete resoluties 1636-1646 (3908)*
De secrete minuutresoluties uit de periode 4 februari 1636 - 18 maart 1646 bestaan uit verschillende bestanddelen van uiteenlopende aard en vorm die onder De Heijde in één band bijeen zijn gebracht. Het kernbestanddeel van deze band wordt gevormd door resoluties van de volle vergadering van de Staten-Generaal die zijn gesecreteerd kort nadat ze zijn genomen. Er zijn veel minuutresoluties onder, maar vanaf 15 februari 1637 ook gelijktijdige afschriften, die zijn gemaakt wanneer de te secreteren minuut op een vel papier was geschreven waarop ook resoluties waren opgetekend die niet gesecreteerd mochten worden. Soms werd zo'n blad wel gesecreteerd en voegde men in de ordinaris minuten kopieën in van de resoluties die ten onrechte mee gesecreteerd waren. In één geval extendeerde de griffier de resolutie twee maal: de resolutie van 3 september 1641 over het emplot van het leger komt zowel onder de ordinaris als onder de secrete minuten voor.

De Heijde voerde de scheiding van de registratuur van ordinaris en secrete vergaderingen van de Staten-Generaal zoals gezegd ook in de resoluties van vóór 1651 door. Voor de resoluties van vóór 1637 betekende dat vooral de samenvoeging van de secrete resoluties die hij in de Secrete Kas aantrof - minuten en afschriften van resoluties van de vergadering die men destijds gesecreteerd had - en resoluties van secrete besognes van betrekkelijk geringe omvang met de bijbehorende ingekomen en minuten van uitgaande stukken. Vanaf 1637 ging het om minuten van secrete resoluties in de ordinaris serie die in secrete registers waren geregistreerd, losse resoluties die in de Secrete Kas waren opgeborgen, zoals de resolutie van het secreet besogne van 21 december 1644 over de financiering van de oorlogvoering, en kleine verzamelingen ordinaris en secrete resoluties die waren genomen in zaken

Statenarchief van Utrecht, waarin het netexemplaar eerst in 1618 wordt afgeschafte omdat de nieuwe griffier een veel beter leesbaar handschrift had dan de oude, en in 1674, als weer een andere griffier aantreedt, weer wordt ingevoerd. Muller, Feith en Fruin, *Handleiding*, 146.

92 Coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 1130 en 182.

die door secrete besognes waren afgehandeld. Een van die verzamelingen bevat minuutresoluties van het besogne dat in de eerste helft van 1642 een oplossing moest vinden voor de liquiditeitsproblemen van de staat. De laatste resolutie (die ook als extractresolutie voorkomt) schrijft de griffier voor de resoluties van het secrete besogne in kwestie in het secreet register te brengen, een opdracht die Musch dus niet heel letterlijk heeft genomen. Een tweede recueil betreft de opstelling van de instructie voor de plenipotentiarissen naar Munster in 1645.⁹³

Verder heeft De Heijde nog wat resoluties en bijlagen in deze band opgenomen die we tot de categorie 'diversen' moeten rekenen. Hieronder vallen een paar ordinaris kopie- en extractresoluties, waaronder twee extractresoluties over het registreren van brieven (13 en 14 maart 1646), die hier niet op hun plaats lijken, en enkele exhibita en minuutbrieven waarvan de bijbehorende resolutie onder de ordinaris minuten wordt aangetroffen of in het geheel niet te vinden zijn.

Tenslotte voegde De Heijde daaraan nog minuten of gewone afschriften toe van secrete resoluties die in de ordinaris serie waren achtergebleven of daarnaar waren teruggebracht. Dit had tot gevolg, dat de betrokken resoluties, die al in het ordinaris register waren ingeschreven, later ook nog eens in het secrete register terecht kwamen: de resolutie van 21 september 1639 over de zeeslag bij Bevesier is hiervan een voorbeeld.

Dat neemt niet weg dat nog steeds niet alle resoluties waarvan de secretering uitdrukkelijk was voorgeschreven in originali of in kopie onder de secrete resoluties zijn te vinden. Naast de minuutresolutie van 18 maart 1646 op de brief van Oosterhout heeft Musch genoteerd: 'bouck van de handelinge voor soo verre het eerste poinct belanckt / ook in het secreet bouck / te laten uit de vulgaire notulen.' Onder de secrete minuten komt deze resolutie echter niet voor.

Een dubbel van het register over de jaren 1634-1646 is nooit gemaakt of vóór 1765 zoek geraakt. Het komt niet voor op de inventaris van Van Goor van dat jaar.

- *De minuten van secrete resoluties 1646-1651, 1652* (3909)

De resoluties in deze band zijn bijeengebracht door De Heijde, die op 21 maart 1653 agent werd. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het opschrift in zijn handschrift: '1651 om in te binden'. De Heijde heeft de minuten voorzien van verwijzingen naar het netregister.⁹⁴ De rug is beschreven door klerk Johan Fer.

De secrete resoluties over deze periode sluiten niet op die van de voorafgaande periode aan. De resoluties van de voorafgaande periode eindigen met die van 18 maart 1646, terwijl de resoluties van deze periode beginnen met de resoluties van 15 augustus 1646.⁹⁵

93 De relatie met de Munsterse registers is nog niet onderzocht.

94 'Reg.ta fol. 4' (11/09/1646) etc.

95 De nieuwe instructie voor griffier Musch werd vastgesteld op 01/09/1646.

De minuten bestaan uit twee gedeelten: een gedeelte over 1646-1651 en een gedeelte over 1652. Deze gedeelten verschillen sterk van elkaar. De secrete resoluties over 1646-1651 maken maar 20% van het totaal uit. Het zijn merendeels contemporaine of latere afschriften: we treffen er welgeteld tien echte minuten in aan.⁹⁶ De secrete resoluties van 1652 maken 80% van het totaal uit. Het zijn allemaal echte minuten, op een paar contemporaine kopieën uit de serie ordinaris minuten na.⁹⁷ De maatregelen van de Grote Vergadering met betrekking tot de behandeling van de secrete correspondentie hebben hun invloed op het aantal secrete resoluties dus niet gemist.

De afschriften in het gedeelte over 1646-1651 zijn voor een deel contemporain en voor een deel van veel latere datum. De contemporaine zijn op de bekende manier ontstaan: wilde men een minuutresolutie secreteren die op hetzelfde blad geschreven stond als resoluties die geregistreerd moesten worden, dan secreteerde men een afschrift van de te secreteren resolutie en haalde men in de ordinaris minuten de betrokken minuut door.⁹⁸ De latere kopieën zijn onder De Heijde naar het netregister afgeschreven, wat blijkt uit het feit dat in de afschriften de marginalia die De Heijde in het netregister had geplaatst zijn meegekopieerd.⁹⁹

In de periode waarin de Grote Vergadering bijeen was, heeft de gewone vergadering blijkbaar geen secrete resoluties genomen. Wel heb ik onder de minuten een minuut en een overgeschreven minuut van de Grote Vergadering aangetroffen.¹⁰⁰

- *Het netregister van secrete resoluties 1634-1646* (4563)

Dit register is het meest curieuze product dat de reconstructieoperatie van De Heijde heeft voortgebracht. Het bestaat uit afschriften van de resoluties van het secreet besogne van 1634-1636 en de heterogene verzameling secrete resoluties uit de periode 1636-1646. De Heijde heeft de overlap tussen beide series ongedaan gemaakt en één chronologische serie geconstrueerd, door de laatste twee resoluties van het secreet besogne, die op 10 mei en 7 oktober 1636 zijn genomen, te laten kopiëren tussen de eerste resoluties van de secrete resoluties over 1636-1646. Het geheel liet hij na indicering inbinden in één band¹⁰¹ van hetzelfde type als de band van het netregister

96 De minuten van 11/09/1646, 26/09/1646, 07/01 – 08/01/1647, 21/08/1647, 29/11/1647, 19/12/1647, 01/10/1649, 08/10/1649 en 30/06/1651 (Grote Vergadering).

97 Bijv. de secr. ress. van 10/02/1652, 16/03/1652, 02/04/1652 en 03/04/1652.

98 Zo bijvoorbeeld de minuten van 16/03/1652, 02/04/1652 en 03/04/1652, die zijn doorgehaald in arch. SG inv. nr. 115.

99 Het lijkt erop dat een kopie van het netregister uit elkaar is gehaald om de minuten aan te vullen: zie bijvoorbeeld de resoluties van 01/10/1649 (minuut *en* afschrift) en 29/11/1649 (minuut *en* een deel van een afschrift: de tekst breekt aan einde van de pagina af).

100 Ress. SG 30/06/1651 en 03/07/1651.

101 Arch. SG inv. nr. 4563.

over 1592-1604. Van het heterogene karakter van de samenstellende delen is in dit register niets meer te bespeuren.

- *Het netregister van secrete resoluties 1646-1653* (4565)
Dit register is eigenlijk niet één register, maar een band waarin De Heijde drie netregisters heeft laten samenbinden die afzonderlijk zijn ontstaan en geïndiceerd. Bij die inbinding heeft men zich niet al te veel gelegen laten liggen aan de ontstaansgeschiedenis van de registers en hun samenhang met de minuten. Zo lopen ze niet altijd over dezelfde perioden als de minuutregisters. De drie netregisters zijn afschriften van achtereenvolgens de secrete minuutresoluties van 1646 tot juni 1652¹⁰², de secrete resoluties van de Grote Vergadering, die van 18 januari tot en met 19 augustus 1651 werd gehouden, en de secrete minuutresoluties van 1653¹⁰³. Dat is niet de volgorde van hun ontstaan. De secrete resoluties van de Grote Vergadering zijn het eerst in het net geschreven, door de klerk van de griffier Willem van Belle, die op 17 april 1651 werd beëdigd. Na foliering zijn in de secrete minuten verwijzingen naar de desbetreffende folio's in het register geplaatst ('regta fo 4, 6, 7, 22, 23'), een procedure die al gauw in onbruik is geraakt. Na de secrete minuutresoluties van de Grote Vergadering kwamen de secrete minuutresoluties over 1653 aan de beurt: zij werden door de klerk Johansen in het net gebracht. Daarna schreef opnieuw de klerk Johansen de secrete minuten over de periode 1646 – juni 1652. Na indicering liet De Heijde de kopieën inbinden. Later is dit register gebruikt om er de resoluties uit te kopiëren die de ontbrekende minuten moesten vervangen.

2.7.4 *Particuliere registers van resoluties van de vergadering en van secrete besognes 1637-1651*

De scheiding tussen minuut- en netresoluties gaf ook bij de registratie van de resoluties meer mogelijkheden. Men kon minuutresoluties in het ordinair register optekenen (en dat deed men ook in de meeste gevallen), maar men kon resoluties die op hetzelfde onderwerp betrekking hadden ook vastleggen in *particuliere* registers.¹⁰⁴ Zo werden de resoluties inzake de Oost- en West-Indische Compagnieën vanaf 1638 in afzonderlijke particuliere registers geboekt, de resoluties inzake de vredesonderhandelingen in Munster vanaf 1643 en de resoluties inzake de betrekkingen met Zweden en Denemarken vanaf 1644. Deze series bevatten, althans voor een bepaalde periode, resoluties die in geen enkel ander register geregistreerd zijn. Er ontstond dus op 13 mei 1637 een serie minuutresoluties en een aantal registers waarin die minuten werden afgeschreven.

- *Register betreffende Limburg, Maastricht etc. 1632-1639*

102 Arch. SG inv. nr. 3909.

103 Arch. SG inv. nr. 3910.

104 'L' affaire ayant passé la résumption, elle est tenue pour viduée et arrestée. Le greffier la couche dans le registre général de l'estat. (...) Il y a un autre registre particulier et secret, qu'ils appellent des notules, qui est pour les affaires d'importance et secrètes.' Waddington, 'Sommaire', 161.

Zoals hierboven al is gemeld wordt het register van resoluties bestaan betreffende Limburg, Maastricht etc., 1632-1639, dat in de inventaris van Verburch van 1647 wordt vermeld, niet meer aangetroffen.

- *Register van Oost- en West-Indische resoluties 1638-1651* (4842, SGD 761)
In 1638 besloten de Staten-Generaal “alle de resoluties, brieven ofte andere geschriften raeckende de Oostindische Compagnie, als oock de Westindische Compagnie respectie elcx in een bouck apart bij den anderen” te stellen en te voegen.¹⁰⁵ De minuutresoluties over Oost- en West-Indische zaken werden sindsdien na resumptie niet meer geregistreerd het register van ordinaris resoluties, maar in een ‘Oostindisch’ en een ‘Westindisch boeck.’ De griffier plaatste nu ten behoeve van de klerken van de griffie die dit register schreven in de marge van de desbetreffende minuutresoluties een golvende lijn (de algemene aanduiding voor: niet boeken in het ordinaris register). Vanaf medio 1644 plaatste hij bij deze resoluties bovendien aantekeningen als ‘Oost’, ‘West’, ‘Oost Indische Compagnie’, ‘West Indische Compagnie’, ‘Oost Indisch Boeck’, ‘West Indisch Boeck’.
In 1651 echter besloten de Staten-Generaal de Oost- en West-Indische resoluties ook weer in het ordinaris register te registreren.¹⁰⁶ Hierna duurde het nog vele jaren voordat men daadwerkelijk met het bijhouden van de Oost- en West-Indische registers ophield. In de loop van 1653 werden de minuten van deze resoluties niet meer van bovengenoemde kanttekeningen voorzien en na 1657 staakte men het inbinden van de inmiddels tot recueils gedegreerde registers.¹⁰⁷
- *Registers van Munsterse resoluties (1634-)1643-1649(-1650)* (8431-8434)
In 1643 besloten de Staten-Generaal de resoluties met betrekking tot de voorbereidingen van het Munsterse vredescongres en de daar te voeren onderhandelingen in het secreet register te stellen.¹⁰⁸ In de periode 1643-1649 werden de minuutresoluties en de bijbehorende akten inderdaad vrijwel gelijktijdig in een particulier register afgeschreven. Bovendien liet men aan deze registraties kopieën voorafgaan van ordinaris resoluties en liassen van de Staten-Generaal uit de periode 1634-1643 die voor de vredesonderhandelingen relevant waren. Zo ontstond wat op het titelblad wordt genoemd een ‘Register van extracten uit de registers der resolutiën van Ho. Mo. Heeren Staten Generaal der Vereenichde Nederlanden, Tractaten met de Croon van Vranckrijck gemaect, voorslagen van een generalen vrede in de christenheit, propositiën bij uytheemsche ministers tot dien eynde gedaen ende antwoorden op deselve gegeven, mitsgaders paspoorten voor de respectie plenipotentiarissen van de Coningen, princen ende Republicquen welcke op den voorsz. vredehandel tot Munster off Osnabrugge sullen compareren ende andere stucken deselce saecke raeckende.’

105 Res. SG 16/04/1638.

106 Res. SG 14/01/1651.

107 Voor de recueils van Oost- en West-Indische resoluties zie par. 2.12.2.

108 Res. SG 08/10/1643.

De resoluties en exhibita tot 8 oktober 1643 zijn met terugwerkende kracht gekopieerd. De resoluties en exhibita vanaf 8 oktober zijn gelijktijdig geregistreerd. We treffen ze bijna allemaal aan in de serie minuten van ordinaris resoluties, een enkele keer onder de secrete minuten. De eerste secrete Munsterse minuut is die van 31 oktober 1643. De scheiding van ordinaris en secrete resoluties was nog niet op een vaste voet geregeld, zoals hierboven is uiteengezet.

De meeste resoluties die op de vredehandel in Munster betrekking hadden zijn zowel in het gewone resolutieboek als in het Munsterse register geregistreerd. Men treft ze aan in de serie van ordinaris netresoluties en een kleiner aantal in de netregisters van secrete resoluties. Maar er zijn ook resoluties die uitsluitend in de Munsterse registers geregistreerd zijn. 'De resolutie dese namiddach genomen sijnde geïnsereert in HHM register vande Handelinghe van Vrede'¹⁰⁹. Deze resoluties verdienen hier uiteraard de meeste aandacht.

De oudste minuutresolutie die uitsluitend in het Munsterse particuliere register is geregistreerd is die van 20 juni 1644. Daarna neemt de hun frequentie geleidelijk toe. In de maanden januari tot en met april 1648 zijn alle Munsterse minuutresoluties uitsluitend in het particuliere register geregistreerd. Als de griffier een minuutresolutie in het particuliere Munsterse register afgeschreven wilde zien, dan platste hij vanaf 1643 in de marge van de minuutresolutie een slingerlijn, vanaf 4 februari 1644 de aanduiding 'manuaal' en vanaf 28 november 1644 de aanduiding 'boec van de handelinghe'. Soms vindt men de zinsnede 'de resoluties deze dag genomen gesteld in het boek van de handelinghe van de vrede tot Munster' (bijv. op 1 november 1645 en 19 mei 1648). Veelal gaf de griffier op deze manier opdracht tot de registratie in verschillende registers tegelijk: 'in 't bouck / manuaal', 'hantboek ende manuaal', 'secreet register / manuaal', 'manuaal / secreet register', 'boec van de handelinghe als oock secreet bouck'.

De in de Munsterse registers geregistreerde exhibita vanaf 1643 treft men veelal in originali aan in de eveneens in 1643 gevormde liassen met betrekking tot de vredehandel, die tot de secrete stukken worden gerekend.¹¹⁰ Vanaf 16 juni 1647 worden de ingekomen brieven en bijlagen van de plenipotentiariissen in Munster niet meer in het particuliere Munsterse register geregistreerd, maar in een afzonderlijk register.¹¹¹

Niet alle Munsterse resoluties zijn in de registers van de vredehandel te Munster geregistreerd. De Staten-Generaal besloten ook wel eens resoluties rakende de Munsterse vredehandel helemaal niet te boeken.¹¹²

Van de particuliere Munsterse registers zijn verschillende series bewaard gebleven. De serie die in de inventaris onder de nrs. 8431-8434 wordt be-

109 Res. SG 01/11/1645, minuut.

110 Arch. SG inv. nrs. 12588.37, 47 en 50a.

111 Arch. SG inv. nr. 8448.

112 Bijv. res. SG 11/04/1647.

schreven is inderdaad van de Staten-Generaal. Dat blijkt onder meer uit de beschrijving van de serie in de inventarissen van 1656 en 1678, de handschriften, de marginale aantekeningen, de indicering en verwijzingen naar deze serie in andere bestanddelen van het archief van de Staten-Generaal.¹¹³ Deze registers werden door commies-chartermeester De Zwaan in 1835 overgebracht naar de collectie Buitenlandse Verbalen en door Japikse in 1962 weer naar het archief van de Staten-Generaal teruggebracht. De series Munsterse resoluties die in dat archief onder de inv. nrs. 4853-4859 en 8438-8445 zijn opgevoerd, behoren echter tot de archieven van Holland.

- *Registers van resoluties inzake Zweden en Denemarken, 1644-1646* (4859a)
Om alle besluiten met betrekking tot hun diplomatieke en maritieme activiteiten in de oorlog tussen Zweden en Denemarken geheim te houden, bepaalden de Staten-Generaal op 21 oktober 1644, dat alle resoluties die daarop betrekking hadden door één klerk in een afzonderlijk kohier (het 'Boeck van Sweeden ende Denemarken') geregistreerd zouden worden.¹¹⁴ Op 10 januari 1646 werd die maatregel weer ingetrokken. Na 1670 heeft men de kohieren ingebonden. Het gebonden register draagt het opschrift: 'Acten ende resolutiën vande Hooch Mogende Heeren Staten-Generaal der Vereenichde Nederlanden genomen in saacken van Sweden en Denemarcken 't sedert den 21e October 1644 tot den 16 January 1646.' De resoluties zijn afgeschreven van de ordinaris en de secrete minuten.¹¹⁵ Ze zijn niet in een ander register geregistreerd. Agent De Heijde heeft deze drie recueils krachtens de resolutie van de Staten-Generaal van 28 juni 1662 geïndiceerd en laten binden. De conceptindices van de eerste twee recueils zijn bewaard gebleven.¹¹⁶ Het register werd in 1980 uit het toenmalige Legatiearchief Zweden naar het archief van de Staten-Generaal overgebracht. Het wordt nu vermist.

Resoluties van secrete besognes kwamen in deze periode door directe optekening van de genomen resoluties tot stand.¹¹⁷ Die werden niet geresumeerd, maar net als voorheen nadat ze genomen waren in het daarvoor bestemde kohier opgetekend en in de Secrete Kas opgeborgen.

113 Dat blijkt uit de handschriften, de marginale aantekeningen van De Heijde en de aanwezigheid in het archief van een conceptindex van De Heijde (arch. SG inv. nrs. 8435-8437). In de index op de ordinaris resoluties van 1648 (arch. SG inv. nr. 3254) vindt men bovendien onder 'Vredehandel' de aantekening 'resolutiën den 19 may genomen te vinden in het vierde volumen van de handel.' Dit kan alleen maar verwijzen naar arch. SG inv. nr. 8434.

114 Van Riemsdijk, *Griffie*, 107.

115 Bijv. in de ordinaris minuutresolutie van 01/12/1645: 'Boeck van Sweeden ende Denemarken.'

116 Arch. SG inv. nrs. 4819 en 4820. De laatste bevond zich eerder in de coll. Goldberg (Immerzeel).

117 Resoluties van secrete vergaderingen misschien ook wel, maar dat kan niet heel precies worden vastgesteld.

2.7.5 *Minuut-, net- en kopieresoluties van de Grote Vergadering van 1651 (4807-4808)*

De resoluties en bijlagen van de Grote Vergadering zijn niet in de gewone series resoluties en bijlagen, maar in aparte series opgenomen. Alleen de in het register geïnsereerde exhibita werden merendeels in de lias lopende opgenomen.

Van de minuten van resoluties die op de Grote Zaal zijn genomen zijn de minuten van de resoluties van 18 tot en met 22 januari verloren gegaan. De oorzaak valt af te leiden uit de door het vocht ernstig beschadigde minuten van 23 tot en met 31 januari¹¹⁸, die verspreid onder de minuten van ordinaris resoluties werden aangetroffen. Bewaard gebleven zijn wel de minuutresoluties over de periode 1 februari - 19 augustus 1651. Ze zijn ingebonden in twee banden.¹¹⁹ In de band met de minuten van 1 februari tot en met 10 juni zijn bij herbinding op het Rijksarchief vier folio's meegebonden die weliswaar op 1651 zijn gedateerd, maar die in werkelijkheid behoren tot de ordinaris minuten van 30 april 1663. Ze zijn in het hart beschadigd en (vermoedelijk om die reden) op hun oorspronkelijke plaats door afschriften vervangen. Bovendien is de minuut van 27 mei vóór die van 1 februari terechtgekomen. In de band met de minuten van 12 juni tot en met 19 augustus ontbreekt de minuut van 30 juni over de conferentie met de Engelse ambassadeur, die onder de secrete minuten is opgenomen.

Onder de minuten van de Grote Vergadering treft men ook een aantal voor insertie bestemde memories en adviezen aan. De meeste in het register geïnsereerde exhibita worden echter zoals gezegd in de lias lopende bewaard.

De minuten van de resoluties (met uitzondering van de bovengenoemde van 30 juni) en de bijbehorende exhibita zijn geregistreerd in een apart register. Van dit register worden in het Nationaal Archief vele exemplaren bewaard.¹²⁰

In de jaren zestig of zeventig van de achttiende eeuw heeft Hendrik Fagel de Oude zijn ordinaris klerk Adriaen Huysken het netregister laten afschrijven. Dit kopieregister (CTK 73) hoort bij een grotere verzameling kopieregisters die als stopwerk werden vervaardigd en zeer onnauwkeurig zijn.¹²¹

118 Arch. SG inv. nr. 4806a.

119 Arch. SG inv. nrs. 4807-4808.

120 Nl. exemplaren van de Raad van State (NA, Raad van State, 1581-1795, 1.01.19, inv. nrs. 1876-1877), Holland (Staten van Holland na 1572, 3.01.04.01, inv. nr. 1280a, en arch. SG inv. nr. 4810-4811), de Generaliteitsrekenkamer (coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 1185), de stadhouder, uit de boedel van Steyn (NA, Stadhouderslijke Secretarie, 1.01.50, inv. nr. 1674 en de index in arch. SG inv. nr. 4812) en van onbekende herkomst in coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 1092-1093 (was NA, Coll. Aanwinsten Eerste Afdeling, 1.11.01.01, 1902 XIV 9-10), in NA, Coll. Aanwinsten Eerste Afdeling, 1.11.01.01, 1983, 11 (was coll. Tydeman 1865 nr. 312) en NA, Coll. Aanwinsten Eerste Afdeling, 1.11.01.01, 1914 VII 14-15 (was van de Universiteitsbibliotheek in Utrecht). Een verzameling resoluties en bijlagen is ook nog te vinden in NA, Bisdorff, 1.10.06, inv. nr. 10.

121 Zie par. 12.2.

2.8 De resoluties over de jaren 1652-1670

Op 21 juli 1651 bepaalde de Grote Vergadering, dat de gezanten in het buitenland, de militaire bevelhebbers van de grensplaatsen en particulieren hun secrete brieven aan de Staten-Generaal voortaan moesten richten aan de Staten-Generaal 'onder adresse van de griffier.' Deze zou ze dadelijk moeten openen, in aanwezigheid van een daartoe door de vergadering in te stellen commissie, die aanvankelijk bestond uit zestien, later meestal uit zeven gecommiteerden, van elke provincie één. Toen de Staten-Generaal op 27 oktober 1651 voor de eerste maal zo'n commissie instelden¹²², bepaalden zij tevens dat de zaken en rapporten die zij door deze en bij gelegenheid door volgende soortgelijke commissies zouden laten behandelen in de secrete registers moesten worden geïnsereerd.¹²³ Op 12 januari 1652 bepaalden zij zelfs dat alle secrete correspondentiën in het onderhavige geval gesecreteerd moest worden en dat de commissie daarvan zelfs geen mededeling mocht doen aan de vergadering.¹²⁴ Dergelijke commissies tot de secrete correspondentiën zouden gedurende de oorlog met Engeland en ook wel daarna regelmatig worden ingesteld, nu eens met de bevoegdheid om te beslissen, dan weer met de opdracht om aan de vergadering te rapporteren.¹²⁵ Vanaf 1651 werd de beslissing om een zaak secreet te behandelen niet genomen in de vergadering, maar bij de voorbereiding ervan, tussen 1651 en 1653 door commissies tot de secrete correspondentiën, later door de griffier in overleg met de voorzitter van de vergadering. Door de scheiding van ordinaris en secrete brieven, kon ook de vergadering structureel in een ordinaris en een secreet gedeelte worden gescheiden en een parallelle registratuur van de secrete resoluties worden ingevoerd.

2.8.1 De ordinaris en secrete minuten

De scheiding van de gewone en de secrete correspondentie in 1651 maakte aan de secretering van resoluties die in de gewone vergadering worden genomen niet een einde. De ordinaris vergadering behield de mogelijkheid om resoluties secreet te verklaren. Dat is vooral in de minuten zichtbaar. In de serie ordinaris minuten is het katern met een minuut van 27 december 1652 bijvoorbeeld vervangen door een afschrift; later heeft men het katern trouwens weer los in de band teruggelegd. De vergaderingen van 12 november, 18 november en 7 december 1653 zijn in hun geheel secreet verklaard; onder de ordinaris minuten treffen we alleen nog in kopie de *presentes* aan en verwijzingen naar het secreet register. Een minuutresolutie van 5 januari 1654 is in de serie minuutresoluties door een kopieresolutie vervangen. Bij 15 februari 1654 wordt gemeld: 'De resoluties huyden genomen sijn gestelt in 't secreet register.'

122 Res. SG 27/10/1651.

123 Secr. res. SG 27/10/1651. Er is geen reden om aan te nemen dat het hier ging om een vaste commissie met een vaste samenstelling.

124 Secr. res. SG 12/01/1652.

125 Secr. res. SG 27/10, 28/10 en 30/10/1651; 12/01, 14/02, 14/03, 27/03, 03/07, 06/07 en 8 juli, 19 en 30 aug., 18 nov., 3, 12, 16 en 21 dec. 1652. Zie ook res. SvH 29/08/1653.

In de periode 1651-1670 werden de secrete minuten geschreven door griffier Ruijsch en de meeste ordinariis resoluties door commies Spronssen. Steeds meer conceptresoluties echter werden na de vergadering waarin ze waren genomen door een klerk in het net geschreven, zodat de resumptie niet op het concept, maar op het afschrift plaats had. De veronderstelling lijkt gerechtvaardigd, dat het hierbij in de eerste plaats ging om concepten die door een moeilijk leesbare hand of door meer handen waren vervaardigd. In veel gevallen bestonden ze uit omwerkingen van ingekomen stukken, in het bijzonder van ingekomen rekest en commissorialen (extractresoluties die de opdracht bevatten aan een commissie om op een bepaald punt te advisereren). Als verzoeken van particulieren tot een resolutie leidden bestond zo'n resolutie uit een omwerking van het ingekomen rekest. Conclusies van besognes werden geconcipeerd op de resoluties commissoriaal die tot de besprekingen in die besognes aanleiding waren geweest. In andere gevallen was het de raadpensionaris die de conclusie redigeerde of hadden klerken al een deel van de tekst op papier gezet. En dan kwam het ook nog voor dat een concept pas na doorhalingen en veranderingen goed op papier kwam.

Wat precies de redenen waren om eerste minuten voor resumptie over te schrijven kan in deze periode echter niet met zekerheid worden vastgesteld, omdat de oorspronkelijke concepten niet bewaard zijn gebleven. Vast staat wel, dat in ieder geval resoluties die adviezen van besognes inhielden en die door omwerking van de oorspronkelijke commissorialen tot stand waren gekomen, voor kopiëring in aanmerking kwamen.¹²⁶ Alles wat in de resoluties geïnsereerd moest worden, zoals de adviezen van de provincies¹²⁷, kunnen we onder de eerste minuten *in originali* aantreffen. Eveneens alle stukken die in iets anders zijn geconverteerd, zoals rekest en provinciale resoluties die zijn omgewerkt tot een conceptresolutie.¹²⁸

2.8.2 *De minuten van secrete resoluties uit 1653-1670 (3910-3913)*

De minuten van secrete resoluties uit 1653 zijn door De Heijde verzameld, aangevuld met kopieën van minuten die naar de ordinariis minuutresoluties waren teruggebracht en per maand gebundeld 'om in te binden.' Ze hebben een soortgelijke band gekregen als de secrete minuten over 1646-1652. De samenstelling van deze band komt daar ook mee overeen. Hij bevat gesecreteerde minuutresoluties, gelijktijdige afschriften van minuutresoluties en een groot aantal latere afschriften, die blijkbaar naar het netregister zijn vervaardigd. De resoluties over de maand december zijn zowel in minuut als in afschrift aanwezig.

De procedures die werden gevolgd om minuutresoluties te secreteren waren in 1653 dezelfde als in de jaren daarvoor. Als de Staten-Generaal wilden voorkomen dat een resolutie werd geregistreerd, dan lieten ze de minuut overbrengen naar de Secrete Kas. Als de desbetreffende minuut geschreven was op een blad papier waar ook andere minuten op waren geboekt, dan werd er een afschrift van ge-

126 Zie voor dergelijke in het net gebrachte rapporten de minuten van januari 1669.

127 Bijvoorbeeld res. SG jan. 1654.

128 Bijv. res. SG. 01/11 en 26/11/1653.

maakt en dan werd dat afschrift naar de Secrete Kas overgebracht. Overbrenging van minuten en overgeschreven minuten vond uiteraard pas plaats als de stukken die er het gevolg van waren waren vervaardigd op basis van de aanwijzingen die de griffier erop had aangebracht.

Een voorbeeld van deze procedure levert de resolutie die op 5 januari 1653 naar aanleiding van twee missiven van Pieter van der Straaten, de consul in Livorno, werd genomen over de omkoping van de ministers van de hertog van Florence. Het tweede gedeelte van deze resolutie is aangestreept. *In margine* staat: "Hare ho. mo. hebben om goede redenen goet gevonden, ende verstaen, dat de aengetrocken regulen in geene van derselver Registers genotuleert sullen werden, maar in de secrete casse geseponeert. Actum ten daghe ende ure, oock present alle de hrn., als int' hooft vande nevenstaende resolutie. Ende ten oirconde van deses bij mij als presiderende onderteyckent. (Was get.) W. v. Raesfelt"

Als ten behoeve van secretering een afschrift moest worden gemaakt, werd de oorspronkelijke minuut gewoonlijk doorgehaald, maar het kwam ook wel voor dat men dat achterwege liet, waardoor ze later zowel in het ordinaris als in het secrete register werden geregistreerd. Voorbeelden hiervan zijn drie minuutresoluties van 14 mei 1653, die we als contemporaine afschriften onder de secrete minuten aantreffen maar ook als niet doorgehaalde originelen onder de ordinaris minuten.¹²⁹

Secretering was veelal als een tijdelijke maatregel bedoeld. Sommige minuutresoluties werden na korte tijd weer naar de ordinaris minuten teruggebracht, zodat ze in het ordinaris register geregistreerd werden. Een voorbeeld hiervan is de minuut van de resolutie van 25 juni 1653 over de *Chambre Mi-partie*, waar *in dorso* op aangetekend staat: "Dese notulen voor een tijt langh te secreteren". Hij is opgenomen onder de ordinaris minuten en in het ordinaris register geregistreerd.¹³⁰ Dat betekent waarschijnlijk dat hij ontsnapt is aan de aandacht van agent De Heijde. Ter uitvoering van de opdracht van de Staten-Generaal om deze secrete resoluties te doubleren, te binden en te indiceren bundelde hij de secrete minuten per maand en voegde hij aan die bundels de secrete minuten toe die hij nog elders, in de Secrete Kas of onder de ordinaris minuten, had aangetroffen of de kopieën die hij daarvan alsnog had laten maken.¹³¹ Hij kwam daarbij niet alle gesecreteerde resoluties op het spoor. Los in het register - en dus na inbinding pas toegevoegd - ligt de resolutie van 20 januari 1653 over de positie van Zweden in de Eerste Engelse Oorlog. In de marge heeft griffier Musch aangetekend: "dit uijt de notulen te lichten, ende in de secrete casse te seponeren, sonder daer van enige copiën uyt te laten schrijven." Ook niet door De Heijde getraceerd (en door mij evenmin) is de secrete resolutie van 4 februari 1653 over een brief aan de provin-

129 Zo ook 07/01 (arch. SG inv. nr. 120), 04/02 (arch. SG inv. nr. 121), 25/06 (arch. SG inv. nr. 122).

130 Resp. arch. SG inv. nrs. 122 en 3259.

131 Behalve de resoluties op brieven van veldmaarschalk Brederode worden in deze band nog zeer vele brieven in afschrift aangetroffen. De resoluties over de maand december zijn zowel in minuut als in afschrift aanwezig.

ciën inzake de expeditie naar Brazilië. De minuut hiervan (met de aantekening 'secret' in de marge), die we - ongeroyeerd - onder de ordinaris minuten aantreffen¹³², is noch in het ordinaris, noch in het secret register geregistreerd.

Ook komt het wel voor dat de minuutresolutie waarnaar de overgeschreven minuut in deze band is vervaardigd zich niet onder de ordinaris minuten bevindt, maar nog in de Secrete Kas. Dit is bijvoorbeeld het geval met de resolutie van 28 juli 1653 op het advies van Zeeland tot aanstelling van de prins van Oranje tot kapitein-generaal. De overgeschreven minuut van deze resolutie bevindt zich onder de minuten en overgeschreven minuten, maar de minuut zelf bevindt zich, met het te insereren advies van Zeeland, in de Secrete Kas en niet onder de ordinaris minuten.¹³³

De minuten van secrete resoluties uit de jaren 1654-1670 zijn verdeeld over drie banden, die respectievelijk de secrete minuten bevatten van de jaren 1654-1656, 1657-1661 en 1662-1670. Ze worden op de ruggen aangeduid als: 'Minuten van 't register van secrete resolutiën' of 'Minuten van 't secret register.' Ze bevatten nog maar enkele afschriften, maar in de band over 1657-1661 treffen we wel minuutbrieven en exhibita aan. De minuten van januari 1662 ontbreken.

2.8.3 *De netregisters van secrete resoluties en hun dubbelen 1654-1661 en 1661-1670 (4566, 4568, SGD 356)*

Sinds 1652 werd het afschrijven van de secrete minuten in een netregister een vaste routine. De Heijde maakte zelf de indices. Het netregister over 1646-1653 kwam al in par. 2.6.10 aan de orde. De serie wordt voortgezet met twee netregisters, over resp. 1654-1660 en 1661-1670. De folio's van deze registers zijn op de karakteristieke wijze in het begin van de 18e eeuw gesuperscribeerd. Beide bevatten ook enkele minuten, concepten en exhibita.¹³⁴

Er is van het register over 1654-1660 ook een dubbel beschikbaar. Het dubbel over 1661-1670 wordt nog vermeld op de inventaris van Van Goor van 1765, maar is daarna zoek geraakt.¹³⁵

2.8.4 *De resoluties van de secrete besognes tot de zaken van de zee uit de periode 1666-1668*

In de jaren 1665-1667 fungeerde het besogne tot de zaken van de zee afwisselend als binnenlandse deputatie en als secret besogne. In de eerste hoedanigheid moest het met de vergadering van de Staten-Generaal overleggen en aan haar rapport uitbrengen. In de tweede hoedanigheid echter trad het op als ware het de Staten-Generaal zelf. Het depêcheerde zijn resoluties en depêches op naam van de Staten-Generaal 'onder de paraphure van het aanwezige lid uit de presidee-

132 Arch. SG inv. nr. 120.

133 Arch. SG inv. nr. 12579.43.

134 Secr. ress. SG 12/08/1655, 10/03/1656, 13/12/1661, 1663, na de res. van 30/12/1670 nog een aantal secrete stukken, al dan niet ingebonden.

135 Over de dubbelen van de secrete registers zie par. 12.1.

rende provincie en de handteekening van den griffier.¹³⁶ Dergelijke resoluties en depêches treffen we aan in zijn verbaal over de periode 13 maart 1666 - 3 oktober 1667.¹³⁷ In 1668 kreeg het besogne tot de militaire zaken de bevoegdheid om nevens gecommiteerden van de Raad van State te disponeren op de aanwending van het leger. Van deze bevoegdheid heeft het echter geen gebruik hoeven maken, zodat van dit besogne geen resoluties bewaard zijn gebleven.¹³⁸

2.9 De resoluties over de jaren 1671-1796

In de jaren na 1670 doen zich in de registratie van de resoluties vier ingrijpende veranderingen voor. In de eerste plaats kreeg de griffier een grotere rol in de besluitvorming over secrete zaken in het algemeen en buitenlandse zaken in het bijzonder en ging hij zich bij de ondersteuning van de vergaderingen richten op de secrete vergaderingen en vooral op de vergaderingen van de secrete besognes. Het griffierschap werd, waarschijnlijk in verband met de toegenomen werkdruk, gesplitst.¹³⁹ De commies of tweede griffier nam de binnenlandse zaken en de ondersteuning van de ordinaris vergadering over van de griffier. In de tweede plaats gingen griffier en tweede griffier de concipiëring van de resoluties in toenemende mate aan klerken delegeren. In de derde plaats werden de meeste minuten waarvan in verband met de resumptie een afschrift was gemaakt in een afzonderlijke serie bewaard, waardoor een serie minuten in een serie eerste minuten en een serie geresumeerde minuten werd gesplitst. En tenslotte werden drie vaste secrete besognes tot het Secretet Besogne samengevoegd, waardoor het aantal zittingen per vergaderdag tot drie werd uitgebreid: de ordinaris vergadering, de secrete vergadering en het Secretet Besogne. De resoluties van de secrete vergadering en het Secretet Besogne zijn in de minuten en de registers duidelijk van elkaar onderscheiden, maar hebben niet tot het ontstaan van een afzonderlijke series resoluties van het Secretet Besogne geleid. In 1674 was de registratuur van de secrete resoluties voorgoed geregeld; afzonderlijke registers met secrete resoluties van besognes komen nadien niet meer voor.

Gaspar Fagel, die in 1670 Nicolaas Ruijsch als griffier opvolgde, liet aanvankelijk een afschrift maken van alle resoluties die hijzelf in zijn moeilijk leesbare handschrift had geconcipteerd: de resoluties die waren voorbereid door ordinaris besognes en de resoluties die waren genomen door de secrete vergadering van de Staten-Generaal. Deze overgeschreven minuten dienden dan als uitgangspunt van verdere administratieve handelingen. Zo was het bijvoorbeeld

136 Res. SG 03/04/1665 en 13/03/1666; Van Riemsdijk, *Griffie*, 22-23.

137 Res. SG 03/04/1665 en 13/03/1666; resolutiën en verbaal over 1666-1667 in arch. SG inv. nr. 9234. Van Riemsdijk, *Griffie*, 22-24. Wat het verbaal over 1665 betreft: de Staten-Generaal besloten op 28/12/1768 (secr. res. i.d.) dit verbaal aan te kopen van boekverkoper Gaillard, omdat het in de griffie werd vermist.

138 Res. SG 23/04/1668; Van Riemsdijk, *Griffie*, 24.

139 Van Riemsdijk, *Griffie*, 12.

niet meer de eerste minuut, maar de overgeschreven minuut waarop de volgende dag werd geresumeerd. Hendrik Fagel, die hem in 1672 als griffier opvolgde, volgde dit voorbeeld en ook Johan Spronssen, de commies die in 1672 tweede griffier werd, ging er sindsdien geleidelijk toe over de andere ordinaris resoluties die hij concipieerde voor resumptie over te laten schrijven.¹⁴⁰ Vanaf maart 1671 zijn ook eerste minuten die zijn overgeschreven (dan nog alleen eerste minuten die door de griffier zijn geconcipieerd) bewaard gebleven. Aanvankelijk bleef slechts een gedeelte van de eerste minuten bewaard, wat voor de ordinaris resoluties vooral in de jaargang 1671 opvalt. Maar na een paar jaar was het kopiëren van de eerste minuten een vast gebruik geworden en bleven van alle resoluties zowel de eerste als de overgeschreven minuut bewaard.

De minuterings en registratie van de resoluties uit de periode na 1671 hebben steeds op vaste en regelmatige voet plaatsgevonden. Van de ordinaris en secrete resoluties waren concipiëring, minuterings en registratie strikt van elkaar gescheiden. Zo konden de eerste en geresumeerde minuten gemakkelijker dan voorheen tot één serie worden gebracht en in één andere serie worden geregistreerd.

De periode 1671-1796 is ook de periode die begint met de vervanging van de verschillende secrete besognes door één Secretet Besogne. In 1671 en 1672 waren er nog drie secrete besognes actief: de *Gedeputeerden tot de zaken van de Triple Alliantie nevens gedeputeerden uit de Raad van State* (5 / 24 november 1671 - 4 augustus 1672), de *Gedeputeerden tot de zaken van de zee* (29 februari - 13 augustus 1672) en de *Gedeputeerden tot de militaire zakenevens gecommiteerden uit de Raad van State* (7 april - 23 juni 1672). Deze secrete besognes hadden volledig mandaat om op naam van de Staten-Generaal te handelen. In 1673 gingen deze drie secrete besognes op in het Secretet Besogne en bestonden de secrete resoluties uit de resoluties van de secrete vergadering en de resoluties van het Secretet Besogne

Enig inzicht in de verhouding tussen de resoluties van de secrete besognes en de reguliere vergadering verschaft ons een brief van de Staten-Generaal aan de Staten van Friesland uit 1761.¹⁴¹ Daarin schrijven Haar Hoog Mogenden, dat zij de kwestie Van Haren (die van incest met zijn dochters was beschuldigd) met zoveel beleid en discretie en met zoveel egards voor de Staten van Friesland behandeld hadden als in een zaak van dien aard mogelijk was. De zaak zou dan ook niet publiek zijn gemaakt, maar binnen het secrete besogne zijn gebleven, als Van Haren zelf niet de publiciteit had gezocht. Daardoor zagen de leden van het Secretet Besogne zich genoodzaakt om alles te openbaren aan de volle vergadering van Haar Hoog Mogenden. De vergadering had vervolgens alles goedgekeurd wat het Secretet Besogne in deze zaak op 28 en 29 april en op 1, 12 en 18 mei van dat jaar had besloten en de desbetreffende resoluties overgebracht van het secrete register naar het ordinaris register van resoluties, zodat niet de schijn zou worden gewekt, dat de vergadering goedkeurde wat door het besogne was afgekeurd.

140 Zo nog in 1672: zie de geresumeerde minuten van 09/06, 10/06 en 20/07/1672 op de concepten van Spronssen.

141 SG aan Staten van Friesland 11/06/1761: Busken Huet, 'De Van Haren's', 16-17.

Het aantal secrete resoluties neemt vanaf 1671 sterk toe. De secrete resoluties over de periode 1592-1671 vullen slechts tien banden met minuten en zeven netregisters, terwijl de minuten over de periode daarna in 646 portefeuilles worden bewaard en doorgaans per jaargang in een netregister zijn afgeschreven.

De resolutie over de secretesse van 1651 werd nog eens bekrachtigd in 1704.¹⁴²

2.9.1 *De eerste en geresumeerde minuten van ordinaris resoluties 1671-1796 (3914-4554)*

Vanaf maart 1671 is men bij de ordinaris resoluties naast de eerste minuten ook de geresumeerde minuten gaan bewaren.¹⁴³ Zoals eerder is opgemerkt, werden veranderingen bij de resumptie in de geresumeerde minuut doorgevoerd, maar vervolgens ook in de eerste minuut.¹⁴⁴

De eerste minuten uit de eerste jaren (1671-1673) vertonen een nogal chaotisch beeld. De eerste minuten over maart 1671¹⁴⁵ zijn niet volledig. De eerste minuten van april 1671 ontbreken. De eerste minuten van mei 1672 blijken contemporaine afschriften te zijn. Met die afschriften heeft men de oorspronkelijke eerste minuten vervangen, die (vocht)schade hadden opgelopen.¹⁴⁶ Die van oktober tot en met december 1672 en het hele jaar 1673 worden al sinds 1823 vermist.¹⁴⁷

Pas vanaf 1674 zijn de eerste minuten van ordinaris resoluties compleet. Men heeft er sindsdien op toegezien, dat de serie eerste minuten ook compleet en up to date bleef. Als de resumptie toch een keer op het concept plaatsvond, voegde men in de serie eerste minuten een gelijktijdige kopie in.¹⁴⁸ In de achttiende eeuw vulde men bovendien de hiaten in de eerste minuten uit de jaren 1672 en 1673 met kopieën op.¹⁴⁹ Bovendien gingen de griffier en de commies er geleidelijk toe over om de codes die de klerken moesten dienen als instructie voor verdere

142 Res. SG 04/07/1704.

143 Vanaf 18/10/1675 begon de griffier onder de eerste minuten van een dag 'goet' te schrijven, wat vermoedelijk inhield dat ze in overeenstemming waren (gebracht) met de geresumeerde minuten. Deze gewoonte werd in de periode 1751-1760 geleidelijk verlaten.

144 De wijzigingen bij resumptie werden aangebracht in de geresumeerde minuten, maar ook in de eerste minuten: bijvoorbeeld resoluties van 01/12 en 06/12/1695, december 1706, secr. res. 28/09/1681 (royement) en 01/12/1785 (de zaak van Pieter Chomel). Het kan ook anders: royement wordt niet doorgevoerd in de eerste minuut: res. 01/12/1707 (zaak Tulleken) en op dezelfde dag wordt een aantekening bij resumptie gedaan alleen toegevoegd aan geresumeerde minuut. Veranderingen in de eerste minuten worden niet aangebracht door de klerken van de commies, maar door de klerken van de griffier.

145 Arch. SG inv. nr. 1734.

146 De eerste minuten van 14/05 - 19/05/1672 werden aangetroffen in coll. SGD, 1.01.52, volgnr. 238 II (=arch. SG 1901 inv. nr. 8365). De vermiste eerste minuten van juli 1672 bevonden zich onder de eerste minuten van juli 1671.

147 Brouillon inventaris SG, De Fouw, 1822.

148 Zie bijv. de eerste minuten van 02/07/1677 en 08/06/1680.

149 De concepten van 1671, die geborgen waren in portefeuilles met het opschrift 'geresumeerde minuten', waren toen blijkbaar al van de serie afgedwaald.

administratieve afhandeling¹⁵⁰ niet meer op de geresumeerde maar op de eerste minuten te plaatsen. Vanaf januari 1731 is dit een vaste procedure.

De eerste en geresumeerde minuten van ordinarijs resoluties werden eerst per maand afzonderlijk geliasseerd en vervolgens in één en dezelfde portefeuille opgeborgen. Na enige tijd echter werden de geresumeerde minuten vanaf 1671 uit de portefeuilles gelicht en ingebonden. Deze banden omvatten niet meer een half jaar, maar meestal een kwartaal. Alleen de geresumeerde minuten over de eerste helft van 1672, over heel 1675 en over het tweede kwartaal van 1684 zijn niet ingebonden, maar per maand in portefeuilles opgeborgen. In 1684 hield men op de geresumeerde minuten in te binden.¹⁵¹ Vanaf dat moment bestaan de ordinarijs minuten uit een serie portefeuilles per maand met eerste minuten en een serie portefeuilles per maand met geresumeerde minuten.¹⁵²

De manier waarop Japikse de series vanaf 1671 heeft geordend heb ik hierboven al becommentarieerd.¹⁵³ Ik volsta met hiernaar te verwijzen en ook naar de gecompriëerde tabellarische inventaris van de resoluties over de periode 1670-1687.

De lotgevallen van de eerste minuten maken duidelijk dat ze in ieder geval in de afgelopen anderhalve eeuw niet tot de meest gewaardeerde bestanddelen van het archief hebben behoord. Na de verhuizing naar het Plein in 1853 zijn ze uit het archief verwijderd en in de collecties dubbelen ondergebracht. Van Riemsdijk concludeerde daardoor ten onrechte dat sedert 1671 alleen de overgeschreven minuten bewaard waren gebleven. Bijlsma trof ze later onder de dubbelen aan en voegde in de inventaris Morren van de Staten-Generaal een beschrijving in. Japikse nam ze op grond van die aanwijzing op in zijn inventaris van 1962. De eerste minuten zelf echter werden wegens ruimtegebrek in het gebouw aan het Bleijenburg naar het hulpdepot in Schaarsbergen overgebracht. Na de verhuizing naar de Prins Willem-Alexanderhof in 1980 werden ze uit Schaarsbergen teruggehaald.¹⁵⁴

2.9.2 *De registers van ordinarijs netresoluties 1671-1793 (3283-3631, SGD 340-344)*

Gewoontegetrouw werden de geresumeerde minuten ook in deze periode in kohieren afgeschreven, waarna de registers werden geïndiceerd en tot netregisters ingebonden.¹⁵⁵ De reguliere netregisters omvatten elk een half jaar. Uit-

150 Zie bijvoorbeeld de geresumeerde minuten van maart 1672 en december 1695.

151 Aan de portefeuilles van 1671 kan men nog zien, dat er oorspronkelijk meer heeft ingezeten dan alleen eerste minuten.

152 Van de geresumeerde minuten ontbreken in de Inventaris Morren, 1901, de maanden december 1685 en april 1709.

153 Zie par. 2.2.

154 Verhuisnummers De Zwaan 1853; Van Riemsdijk, *Griffie*, 103; Inventaris SG, Morren, 1901; inventaris coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 593-997.

155 Minuutresoluties op paspoortaanvragen die in 1705-1716 zijn genomen, zijn niet geregistreerd in het ordinarijs register, maar in het register van ordinarijs resoluties inzake paspoortverleningen 1705-1716 (1747): zie par. 2.8.4.

zonderingen zijn de netresoluties van 1777 eerste half jaar, 1781, 1782, 1784 en 1785, die in verband met hun grote omvang per kwartaal zijn geregistreerd. Het register over de eerste helft van 1726 is vóór 1841 zoekgeraakt.¹⁵⁶ Het laatste gebonden netregister is het register over het laatste kwartaal van 1785. Over de periode daarna zijn slechts losse kohieren bewaard gebleven. De eerste zijn de kohieren van 1789, tevens de laatste die nog zijn gemargineerd. Het laatste kohier eindigt met de resoluties van 28 augustus 1793.¹⁵⁷ Waarschijnlijk was het toen al niet meer de bedoeling de kohieren in te binden: een duidelijke scheiding tussen 31 juni en 1 juli ontbreekt in 1793 voor het eerst geheel.

In de inventaris van 1962 heeft Japikse de serie netresoluties met het register over september - december 1785 laten eindigen, maar hij heeft voor de overige jaargangen wel inventarisnummers gereserveerd, ervan uitgaande dat de serie tot en met 1796 zou blijven bestaan uit registers over één kwartaal.¹⁵⁸ Na voltooiing van de inventaris, maar nog vóór de nummering van de delen zijn op de vacante nummers over de periode 1786-1793 28 delen ingevoegd uit een serie die in de collectie SGD werd aangetroffen.¹⁵⁹ Deze registers (die 'notulen' heten) bevatten lang niet alle resoluties van de Staten-Generaal, maar bij de resoluties die zijn opgenomen wel de exhibita. Mij is gebleken dat ze deel uitmaken van een serie in het archief van de Stadhoudelijke Secretarie.¹⁶⁰

2.9.3 *De dubbelen van ordinaris netresoluties 1671-1719 (3241-3242, CTK 131-132, SVZ 2500-2514, SGD 1177-1182, CTK 157-192, SG 3869-3903.*

Sinds 1671, toen het overschrijven van de eerste minuten voor de resumptie vaste regel werd, had het doubleren van het netregister nauwelijks meer betekenis. Bovendien was er in 1703 geen ordinaris resolutie meer die niet in gedrukte vorm werd verspreid. Toch duurde het tot 1728 voordat het doubleren werd gestaakt. Men was er ongetwijfeld eerder mee opgehouden, als J. van Hardenbroek, de klerk die sinds 1692 de dubbelen schreef, het niet zo lang had volgehouden.¹⁶¹ Hij bleef tot op hoge leeftijd zijn afschriften maken, in een steeds kleinere letter, met een steeds meer trillende hand en steeds trager. In 1692 doubleerde hij nog de resoluties die twee weken eerder waren genomen, maar in 1724 had hij al een achterstand van vijf jaar, een achterstand die in 1726 tot zes jaar en in 1728, het jaar

156 In 1726 II: 'Het eerste deel wordt niet gevonden 13 mrt. 1841 DZ.'

157 Is vermoedelijk ook het laatste of het voorlaatste dat gemaakt is: het negende kohier van 1793 omvat de periode (februari) 1793, maar het opschrift luidt '1795'.

158 Voor 1796 zijn twee delen gereserveerd, resp. tot en vanaf 01/07/1796.

159 Arch. SG inv. nr. 3633-3667, voordien coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 477-517.

160 Dat blijkt onder meer bij vergelijking van de rugschriften met bijv. NA, Stadhoudelijke Secretarie, 1.01.50, inv. nr. 1706. De opvolgende jaargang 1794 bevindt zich overigens in het UA: Staten van Utrecht, 1581-1810, toeg. nr. 233, inv. nrs. 635-433 - 635-436).

161 Vanaf het tweede register van 1691 zijn alle dubbelen van zijn hand. J. van Hardenbroek moet niet worden verward met de ontvanger Anthony van Hardenbroek, klerk ten comptoire van de griffier, die nog in december 1695 in functie is, maar kort daarna moet zijn overleden.

van zijn overlijden tot zeven jaar was opgelopen.¹⁶² De kopieën over de periode juli 1719 - februari 1721 heeft men vermoedelijk niet eens meer ingebonden. In 1765 wist niemand meer dat ze hadden bestaan. Van Goor meldt in zijn inventaris van dat jaar dat het laatste dubbel het exemplaar is over de eerste helft van 1719 "als wanneer men met het doubleeren opgehouden heeft."¹⁶³

De lotgevallen van de dubbelen over de jaren 1672-1719 worden zichtbaar in hun signaturen. De dubbelen over 1672 en 1685-1701 bevinden zich in de Collectie Tweede Kamer¹⁶⁴, de dubbelen over 1673-1680 bevinden zich in het archief van de Staten van Zeeland¹⁶⁵, de dubbelen over 1681 en 1683 behoren tot de nummers uit SGD die in 1983 uit Nijmegen werden teruggehaald¹⁶⁶ en de dubbelen over 1682 maakten deel uit van het restant van SGD dat in 1980 vanuit het hulpdepot in Schaarsbergen in het Algemeen Rijksarchief terugkeerde.¹⁶⁷ De dubbelen over de jaren 1684, 1688 1e deel, 1690 en 1693 1e deel worden al sinds 1765 als vermist opgegeven.

Japikse heeft in 1962 de 35 dubbelen over 1702-1719, die door Bijlsma als onderdeel van de serie waren aangewezen, teruggebracht naar het archief van de Staten-Generaal, maar dan wel als een afzonderlijke serie.

2.9.4 *Registers van ordinaris resoluties inzake paspoortverleningen 1705-1716 (1747), 1771-1778 (12359-12447)*

De Staten -Generaal verleenden paspoorten die ontheffingen inhielden van de betaling van convoeien en licenten en militaire paspoorten en verloven in tijden waarin de kapitein-generaal die bevoegdheid niet uitoefende.¹⁶⁸

Na het uitbreken van de Spaanse Successieoorlog kregen de Staten-Generaal een toenemende stroom van paspoortaanvragen te verwerken, die vooral betrekking hadden op de vrije in- en uitvoer van legerbehoeften. Voor het opstellen van de minuten van de resoluties die hierop moesten worden genomen, ging men tegen het einde van 1702 zelfs voorgedrukte formulieren in gebruik nemen. "Om de volumineusheijt der registers voor te komen" besloten Haar Hoog Mogenden op 30 januari 1705 de gearresteerde resoluties op paspoortaanvragen in een apart register te boeken: ze namen inmiddels bijna een kwart van het ordinaris register in beslag.

Minuutresoluties op paspoortaanvragen die na 31 december 1704 zijn genomen, zijn dus niet geregistreerd in het ordinaris register (en dus ook niet in het 'dubbel' daarvan), maar in aparte 'kohieren' of katernen. Bovendien treft men ze aan on-

162 Kwitanties op de declaraties van Van Hardenbroek voor het doubleren en marginale-
ren van het ordinaris register over de maanden januari – maart 1724, april – augustus
1724, oktober - december 1726, juli – september 1727, december 1727 en januari –
maart 1728 in NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nr. 329.

163 'Inventaris' SG, Van Goor, 1765/1773.

164 Collectie Tweede Kamer, 1.01.51, inv. nrs. 131-132 en 157-192.

165 ZA: Staten van Zeeland, 1574-1599, inv. nrs. 2500-2514.

166 Coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 1177-1178 en 1181-1182.

167 Coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 1179-1180.

168 Zie hfdst. 3 par. 11.2 en 10.4.4.

der de gedrukte resoluties, die naar de minuutresoluties werden vervaardigd.¹⁶⁹ Ook minuutresoluties die werden genomen op aanvragen van *akten ad omnes populos* (eigenlijk paspoorten 'in forma van acten ad omnes populos') werden in de kohieren afgeschreven, al kunnen ze (ook) wel in het ordinaris register worden gevonden.¹⁷⁰

In de registers van paspoorten werden ook de resoluties geregistreerd die genomen werden op verlofaanvragen van legerofficieren, die dikwijls van paspoortaanvragen vergezeld gingen. Deze resoluties, die vooral sinds 1710 in aantal toenamen, werden echter ook in het ordinaris register ingeschreven. Hetzelfde geldt voor andere resoluties die een ruimere werking hadden dan een individuele paspoortverlening.

Het einde van de oorlog maakte ook aan de vloedgolf van paspoortaanvragen een einde. De op die aanvragen genomen resoluties werden na juni 1716 dan ook weer als vanouds in de ordinaris registers geboekt. De afzonderlijke kohieren van paspoorten - nu tot eenvoudige recueils gedegradeerd - werden echter nog lange tijd bijgehouden, in ieder geval tot na 15 februari 1747, de datum waarop het laatste bewaard gebleven kohier afbreekt.

Bewaard zijn gebleven oningebonden kohieren over de perioden 18 februari 1707 - 26 april 1730 en 6 oktober - 15 februari 1747.¹⁷¹ De paspoortregisters over 1705-1716 zijn niet geïndiceerd. Over die periode echter vormen de tafels in de aktenboeken een bruikbare toegang.

De serie bevat de paspoortresoluties genomen in de periode 1702-1747, dus in de periode waarin de Staten-Generaal de militaire paspoorten en verloven uitgaven.

Behalve deze kohieren zijn er in het archief van de Staten-Generaal ook elf registers van paspoortresoluties ('*Registers der Paspoorten*') uit de periode 1771-1778 bewaard gebleven. Ze zijn ingebonden, hebben een iets andere inhoud. Ze bevatten extractresoluties op rekesten waarbij paspoorten in verband met de heffing van convoien en licenten werden aangevraagd; resoluties inzake militaire verloven zijn niet opgenomen. Behalve resoluties op paspoortaanvragen treft men er resoluties in aan over inkomende en uitgaande rechten in het algemeen en over verloven en declaraties van Nederlandse gezanten in het buitenland. Al deze re-

169 In een kopnoot bij zijn beschrijving van de gedrukte resoluties meldt Japikse ten onrechte dat in 1785 de registers van de griffier (bedoeld zijn de netregister van ordinaris resoluties) ophouden en dat men sindsdien de minuut-resolutiën voor de druk heeft moeten gebruiken.

170 Van traditionele minuten van paspoorten is in de achttiende eeuw geen sprake geweest. De benodigde gegevens werden ingevuld in voorgedrukte formulieren, die vervolgens, voorzien van de handtekening van de griffier en het zegel van de staat, aan de betrokkenen werden uitgereikt. Exemplaren van deze formulieren zijn te vinden in het formulierboek dat onder inv. nr. 12449 is opgenomen in het archief van de Staten-Generaal. De bedoelde gegevens werden overigens wel in de aktenboeken geregistreerd.

171 De verloren gegane paspoortresoluties over 01/01/1705 - 17/02/1707 vinden we behalve onder de minuten ook in de gedrukte resoluties, die naar de minuten zijn vervaardigd.

soluties zijn ook in de ordinaris registers te vinden.

In de inventaris zijn deze registers en recueils onder het kopje 'De Registers van Paspoorten' geplaatst onder de akten, wat verwarring wekt. Ze zijn onder de particuliere registers van resoluties beter op hun plaats.¹⁷²

2.9.5 *De eerste en geresumeerde minuten van secrete resoluties 1671 en 1672 (3914-3923)*

De minuten van secrete resoluties van 1671 en 1672 zijn verdeeld over tien portefeuilles en chronologisch geordend. De aantekeningen die de griffier op de resoluties heeft gesteld, geven aan dat dat oorspronkelijk niet het geval is geweest. Die aantekeningen verwijzen namelijk naar vier registers waarin ze geregistreerd moesten worden: het secreet register, het register tot de buitenlandse zaken (de 'Triple Alliantie'), de zeezaken en de militaire zaken. Inderdaad blijkt deze serie minuten te bestaan uit de samengevoegde minuten van maar liefst vier vergaderingen. Ze omvat de eerste en geresumeerde minuten van de secrete resoluties van de vergadering van de Staten-Generaal en de minuten (of overgeschreven minuten) van de resoluties van drie secrete besognes, alsmede een gering aantal minuten van uitgaande brieven. Zoals in de volgende paragraaf zal worden uiteengezet, heeft de samenvoeging niet onder De Heijde, maar waarschijnlijk kort na zijn dood (1679) onder een van zijn opvolgers plaatsgevonden.

De resoluties van de reguliere vergadering en van de secrete besognes werden geacht door de voltallige vergadering van de Staten-Generaal te zijn genomen. Ze zijn ook op naam van de Staten-Generaal gesteld, evenals hun dépêches.¹⁷³ De minuten zijn alle opgesteld door de griffier.

Een enkele keer werden er nog resoluties gesecreteerd die in de ordinaris vergadering waren genomen. Onder de minuten treffen we nog enkele (kopie-)extractresoluties aan en wel op 9 januari en op 3, 4, 19 en 23 maart 1672. De minuten van 3 en 4 maart zijn trouwens om meer redenen bijzonder. Ze zijn geresumeerd op afschriften niet van eerste minuten, maar van kopieresoluties, die ook bij de geresumeerde resoluties worden aangetroffen. Bovendien treffen we daar afschriften aan van een brief aan Monterey en de geloofsbrieven voor Meerman aan de leden van de Koninklijke familie en de regering van Engeland (in tweevoud). Evenals de drie uitgaande brieven aan Van Amerongen en Brassier van 7 november 1672 en de minuutresolutie betreffende de uitwisseling van de ratificatie van het traktaat met de Keizer van 13 december 1672 zijn deze stukken geen van alle in het (nieuwe) register over 1672 ingeschreven.¹⁷⁴

172 Ze zijn in het archief op deze plaats ingevoegd door Morren: arch. SG 1901 inv. nrs. 3412-3509, met een register over de jaren 1641-1644 (inv. nr. 3411) dat wel een register van paspoorten is. Japikse heeft deze opstelling gehandhaafd.

173 Op elke minuutresolutie gaf de griffier aan in welk register ze geboekt moest worden. De laatste van dit soort aanduidingen ('Voor 't secreet register', 'Triple Alliantie', 'Secreet zee- ende militaire saecken', 'Vredehandeling') treffen we nog aan op de minuutresoluties van april 1673. De resoluties tot en met 16/12/1671 werden overigens ook nog in het register van de reguliere vergadering opgenomen.

174 In arch. SG inv. nr. 4573. Daar is evenmin geregistreerd een later in arch. SG inv. nr.

2.9.6 *De netregisters van secrete resoluties van 1671 en 1672 (4570-4573)*

Over de periode 1671-1672 zijn twee netregisters van secrete resoluties gemaakt, voor elk jaar een. Ze vervangen de vijf of zes oorspronkelijke netregisters over deze jaren. De eerste twee zijn de reguliere secrete registers over 1671 en 1672, waarin de secrete resoluties werden geregistreerd die in de volle vergadering van de Staten-Generaal waren genomen. Het derde is het register van het secreet besogne tot de buitenlandse zaken ofwel het 'register van de Triple Alliantie', dat de periode 30 november 1671 - 4 augustus 1672 (24 april 1673) moet hebben omvat en nu wordt vermist. Het moet in ieder geval resoluties bevat hebben uit de periode 30 november 1671 - 4 april 1672, althans de inventaris Cassa van het archief van de Staten van Holland vermeldt een kopie van het register dat over die periode loopt.¹⁷⁵ De aanduiding 'Triple Alliantie' komt echter nog voor op een minuutresolutie van 24 april 1673.

Het vierde is het register van het secreet besogne tot de zeezaken ofwel het register van de secrete zeezaken van 19 maart tot en met 13 augustus 1672.¹⁷⁶ Het vijfde is het register van het secreet besogne tot de militaire zaken ofwel het register van secrete militaire zaken van 12 april tot en met 23 juni 1672 (4834).¹⁷⁷ Het zesde is waarschijnlijk het register van de vredehandel in Aken en Keulen.

Dat men de secrete resoluties van één jaar in vier verschillende registers moest zoeken leverde al gauw bezwaren op. Nog tijdens het agentschap van Cornelis de Heijde (die in 1678 overleed) besloot men de resoluties van de drie besognes samen in één register af te schrijven. Van dit register zijn in het archief van de Raad van State het negende en het twaalfde kohier bewaard gebleven. Nog voordat men het had laten inbinden, besloot men nog een stap verder te gaan en één afschrift te maken waarin niet alleen de resoluties van de drie secrete besognes, maar ook de secrete resoluties van de reguliere vergadering zouden zijn opgenomen. Niet lang na de dood van De Heijde werden de vier series minuten bij elkaar gevoegd, per jaar geordend en afgeschreven in twee registers, één met de resoluties van 1671 en één met de resoluties van 1672. Deze registers bevatten dus *alle* secrete resoluties, ongeacht of deze in de reguliere vergadering of in de besognes zijn genomen. Het register over 1671 (4570) werd een volkomen nieuw product. Het register over 1672 (4573) werd samengesteld uit kopieën van de vier series minuten over de maanden januari - augustus en de bestaande kohieren uit het oude register over de maanden september - december. Doordat de besognes in die maanden niet meer actief waren konden deze kohieren op de foliëring na

3919 ingevoegde minuutbrief van 14/04/1672.

175 Inventaris Cassa, 1793, 16.

176 Arch. SG inv. nr. 4821.

177 De resoluties tot en met 16/12/1671 werden overigens ook nog in het register van de reguliere vergadering opgenomen. Vastgesteld moet nog worden wat de relatie is van het register van militaire zaken met het "Register van secrete notulen van haar HM van den 24 Sept. 1671 tot den 19 Mey 1672, waar agter gevoegt is: 'Relation concernant les conquestes du Roy sur le Hollande'", dat tot het archief van de Raad van State behoort en zich bevindt in Coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 67.

ongewijzigd blijven.¹⁷⁸

Sindsdien werden bij het opzoeken van de retroacta alleen de nieuwe registers gebruikt. De registers van de secrete besognes, die door het ontbreken van indices toch al weinig toegankelijk waren, verloren hun functie. Het register van de Triple Alliantie raakte zoek en ook het gedeelte van het oorspronkelijke register waarin de secrete resoluties van de voltallige vergadering van de Staten-Generaal geregistreerd waren, verdween, waardoor de bijbehorende minuutindex waardeloos werd. De onder De Heijde vervaardigde kohieren bleven uiteraard ook buiten gebruik.

Het oorspronkelijke reguliere register van secrete resoluties over 1671 is wel bewaard gebleven. In het eerste kwart van de achttiende eeuw is het aan de serie dubbelen toegevoegd. In de negentiende eeuw kwam het terecht in de Collectie SGD, waar het zich nog altijd bevindt.¹⁷⁹ Het is door De Heijde gemarginaliseerd. Opmerkelijk is, dat het resoluties bevat die in het nieuwe register¹⁸⁰ niet voorkomen. Het gaat om de secrete resoluties van 30 en 31 december, over de ontslag-aanvraag van maarschalk Wirtz, de Friese ratificatie van de akte van secours voor Spanje, de instructie voor de gezant naar Brunswijk - Lüneburg en instructies voor ambassadeur De Groot in Parijs. Deze resoluties worden ook onder de minuten niet meer aangetroffen, zodat de veronderstelling voor de hand ligt dat deze minuten voor de herschikking en integratie van de secrete resoluties van 1671 en 1672 verloren zijn geraakt. Voor het overige biedt het nieuwe register veel meer dan het oude: de resoluties van het besogne tot de zaken van de Triple Alliantie van 21 en 22 december, maar ook 58 brieven, waarvan registratie niet uitdrukkelijk in de bijbehorende resolutie werd voorgeschreven.

Op de inventaris van Van Goor van 1765 wordt een dubbel van het secrete resolutieregister vermeld over 1671. Dat register heeft waarschijnlijk nooit bestaan. Het register waar Van Goor naar verwijst is in werkelijkheid het oorspronkelijke secrete register over 1671.¹⁸¹ Van Goor verwijst ook naar een dubbel over 1672. Dat dubbel wordt niet meer aangetroffen.¹⁸²

2.9.7 *De eerste en geresumeerde minuten van secrete resoluties 1673 (3924-3932)*

De minuten van secrete resoluties over 1673 zijn chronologisch geordend in negen portefeuilles. In de minuten van april - mei 1673¹⁸³ treffen we nog verwijzingen aan die op registratie in afzonderlijke registers wijzen: 'Triple Alliantie ' 13

178 In de index van arch. SG inv. nr. 4571 wordt naar de doorgehaalde folionummers verwezen. In arch. SG inv. nr. 4573 is de res. van 04/04/1672 niet geregistreerd. Ter aanvulling is de minuut los in het register gelegd tussen fo. 202 vo. en 203 ro. In arch. SG inv. nr. 4573 zijn de minuten opgenomen van 25/08 en 26/08/1672 's avonds om 10 uur. Ze zijn niet meegenummerd en ontbreken inderdaad in arch SG inv. nr. 3921 (min. secr. ress. aug. 1672).

179 Coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 367.

180 Arch. SG inv. nr. 4570.

181 Coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 367.

182 Voor de dubbelen van de secrete registers zie par. 12.1.

183 Arch. SG inv. nr. 3925.

april; 'Vredehandelinge', 18 april; 'Voor het secreet register', 'Vredehandelinge', 'Secreet zee- ende militaire saecken'; 'voor 't secreet register', 'Triple Alliantie', 10 en 24 april.

De verwijzing 'Vredehandelinge', die het minst frequent voorkomt, moet verwijzen naar een register van resoluties inzake de vredesonderhandelingen in Aken en Keulen. In de inventaris van 1699/1700 wordt een dergelijk register inderdaad beschreven. Misschien moet het worden geïdentificeerd met het register van ordinaren en secreete extractresoluties uit de periode 26 oktober 1672 - 21 mei 1674 (met exhibita vanaf 18 juli 1672) dat zich in het archief van de Staten-Generaal bevindt, al wijkt dat qua opzet wel sterk van de andere particuliere secreete registers af.¹⁸⁴

Onder de minuutresoluties treft men heel wat stukken aan die betrekking hebben op de onderhandelingen, zoals een minuuutraktaat onder de minuten van december 1673 en ingekomen *pleinpouvoirs* onder de minuten van juni 1673.

Een dubbel over 1673 ontbreekt. Omdat het op de inventaris van Van Goor niet wordt vermeld, weten we niet zeker of het ooit is vervaardigd.

2.9.8 *De minuten van secreete resoluties 1674-1796 (3933-4559, CTK 418a-c, 4791, 4793, 4797)*

De eerste minuten en de geresumeerde minuten van secreete resoluties van dezelfde vergaderdag werden afzonderlijk geliasseerd en vervolgens in dezelfde portefeuille opgeborgen. In die staat zijn ons de eerste en geresumeerde minuten van de secreete vergadering overgeleverd, met de bijbehorende exhibita en minuten van uitgaande brieven, alsmede de minuten van de resoluties van het Secretet Besogne.

Het aantal portefeuilles per jaar is afhankelijk van het aantal secreete resoluties dat in het betrokken jaar is genomen. Meestal zijn het er meer dan zes, maar in 1717 zijn het er maar twee en in 1748 zijn het er twaalf. Van de maand oktober 1685 zijn er twee portefeuilles. De minuten van november 1735 - 1739 en van 1744-1745 hebben waterschade geleden. Om die reden heeft men de geresumeerde overgeschreven minuten door afschriften vervangen.¹⁸⁵

De minuten van de resoluties van secreete besognes werden lange tijd niet geresumeerd.¹⁸⁶ Pas in 1748 ging men hier geleidelijk aan toe over.¹⁸⁷ In 1750 werden

184 Arch. SG inv. nr. 8573. Opschrift in het hs. van Johan Fer.

185 De oorspronkelijke, beschadigde geresumeerde minuten zijn overigens bewaard gebleven (coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 70-72). De Zwaan beschouwde ze 'van weinig waarde omdat wij die reeds hebben minuteel en geresumeerd. JAdZ 21 Sept. 1858' (aant. in coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 72 II).

186 'De Griffier zeide zelf in 1744 dat de resumtie bij honderden van zulke resoluties was nagelaten. Somtijds bleef de griffier, nadat het besogne geëindigd was, op zijne plaats zitten om de resolutie te extendeeren, die hij dan door die leden, welke zich nog in het vertrek bevonden, liet goedkeuren.' Secr. res. SG 12/06/1744. Bij hoge uitzondering vinden we onder de secreete resoluties van 18/01/1674 een overgeschreven minuut van het SB.

187 Op 04/06, 10/06 en 05/08/1748.

resoluties van secrete besognes slechts bij uitzondering niet geresumeerd.¹⁸⁸

Secrete minuten waren wel eens zo geheim, dat ze niet werden geregistreerd. Zo treffen we vóór de reguliere secrete minuten van mei 1675 een aantal dubbelgevouwen resoluties aan van 3, 8, 11, 12 en 15 mei, die niet zijn geregistreerd. *In dorso* van die van 3 mei (inzake de breuk met Zweden): 'b.d.n.', wat wel 'buiten de notulen' zal betekenen.

Onder de secrete minuten bevinden zich de minuten van akten en resoluties van de secrete vergadering en de minuten van akten en resoluties opgesteld door secrete besognes, met de bijbehorende exhibita, al dan niet in de desbetreffende resolutie geïnsereerd. Bovendien treffen we er al dan niet geregistreerde minuten van uitgaande stukken in aan, zoals minuten van instructies en minuten van brieven en van vertalingen van secrete resoluties die als extractresoluties in een andere taal moesten worden uitgegeven. De meeste uitgaande brieven hadden een routinekarakter en werden niet geregistreerd.

De secrete minuten bevatten ook ingekomen stukken: originele brieven, memoeries en diplomatieke akten van buitenlandse vorsten, staatslieden en gezanten.¹⁸⁹ Soms gaan ze nog vergezeld van retroacta, zoals belangrijke stukken uit de ordinaris en secrete resoluties en bijlagen bij ingekomen brief met bijlagen van ambassadeur Colyer van mei 1683¹⁹⁰, die men kennelijk verzuimd heeft na gebruik weer op hun oorspronkelijke plaats terug te leggen.

Tussen de eerste en geresumeerde minuten van 1786-1788 en 1793 – januari 1795 heeft men een kunstmatige scheiding aangebracht. De geresumeerde minuten van de jaren 1786-1788 hebben deel uitgemaakt van de verzameling resoluties die in 1854 door de Tweede Kamer in bruikleen werd genomen en in 1982 weer werd teruggegeven aan het Algemeen Rijksarchief. De geresumeerde minuten van de periode 1793 – januari 1795 dragen merktekens die zijn aangebracht door de in 1795 ingestelde Hollandse commissie van onderzoek naar het gedrag van de van de voormalige regenten.¹⁹¹ Over hun onderzoek in de indices op de secrete resoluties rapporteerden de leden onder meer, dat zij de papieren *in complete disorder* hadden aangetroffen en "dat ze zelfs zo dooreen waren, dat zij wel veel omslagen hadden vonden waarop de inhoudscheen aangeduid, maar dat zij daarin nauwelijks de sporen hadden gevonden van datgene wat het opschrift aankondigde."¹⁹²

2.9.9 De netregisters van secrete resoluties 1674-1790 en 1795-1796 (4577-4787 en 4795)

De geresumeerde minuten zijn afgeschreven in *registers van secrete resoluties*. Er is steeds één register per jaargang, met uitzondering van 1679-1688, als elk re-

188 Bijv. res. SB 26/01 en 09/03/1750 in arch. SG inv. nr. 4413.

189 Brieven en memoeries 3970 (01/11 -31/12/1677), 4117 (oktober 1702), 4136, 4159, 4182.

190 Arch. SG inv. nr. 4001.

191 Genoteerd zijn de kentekens: c 22, c 15, c 18 (2x), c 19, c 20, c 37, c 40, c 24.

192 Bijll. bij de notulen van de 1^e Commissie tot onderzoek van de financiële en politieke gedragingen van de leden en ministers van het vorig gouvernement, 1796, NA, Provisieonele Representanten, 3.02.01, inv. nr. 102.

gister twee jaargangen omvat. Het laatste register is het register over 1790. Het is niet voltooid: het bestaat uit losse katernen en omvat alleen de periode januari tot en met 27 oktober. De dagtekening en de volledige foliëring ontbreken nog. Het wordt gevolgd door het register over 1795 - 1 maart 1796 (4795), dat merkwaardig genoeg wel is gebonden.

Het dubbel over 1674 is na 1765 (inventaris Van Goor) zoekgeraakt. Bewaard gebleven zijn de dubbelen van de secrete registers over de jaren 1675-1684 en 1713-1714.¹⁹³

2.10 De serie dubbelen van registers van secrete netresoluties 1592-1684 en 1713-1714 (4562, SGD 350, 354, 356, 368, 369, 372-375, 378, 414, 415, 1077)

De ontstaansgeschiedenis van de dubbelen van de registers van secrete resoluties is anders dan die van de dubbelen van ordinarij resoluties. Het dubbel van een ordinarij register werd van het netregister afgeschreven een of twee jaar nadat dit was voltooid. De dubbelen van de secrete registers van 1592 tot en met 1684 werden in het laatste kwart van de zeventiende eeuw vervaardigd.¹⁹⁴ Het besluit om ze te doubleren is pas in of kort na 1670 genomen. Vermoedelijk houdt het besluit verband met de maatregel die in 1670 werd genomen om uit veiligheidsoverwegingen de stukken van de Secrete Kas te kopiëren.¹⁹⁵

Tot en met het dubbel van 1684 volgen de dubbelen de foliëring van de netregisters nauwkeurig, waardoor ook de indices ongewijzigd konden worden meegekopieerd. De dubbelen over 1592-1670, lopen niet steeds over dezelfde perioden als de registers van secrete minuutresoluties uit die tijd. Ze zijn in het begin van de achttiende eeuw en in ieder geval vóór 1723 van een dagtekening voorzien. Vanaf 1671 is er steeds één register per jaargang, met uitzondering van 1679-1688 en 1692-1693 en 1719-1720, als elk register twee jaargangen omvat. De dubbelen over 1646-1684 hebben gelijkvormige banden, die overeenkomen met de banden van de netregisters. Vanaf het dubbel over 1679-1680 zijn de banden voorzien van het rugschrift 'dubb(elt)'. De dubbelen over 1713 en 1714 wijken af van de andere dubbelen in de serie. Ze hebben banden van een ander type en de indices van de netregisters zijn niet meegekopieerd. Ze zijn ook later vervaardigd, maar wat de reden daarvoor is geweest is mij niet duidelijk geworden.

De dubbelen van secrete resoluties heeft men al vóór 1822 met jaargangen secrete generaliteitsresoluties uit het archief van de Staten van Holland samengevoegd om een doorlopende serie te construeren.¹⁹⁶ Deze serie bleef tot de verhuizing in

193 Voor de dubbelen van de secrete registers zie de volgende paragraaf.

194 Dat blijkt uit een vergelijking van de inventarissen van het archief van de Staten-Generaal van 1656, 1699/1700 en 1765 en uit de handschriften.

195 Zie par. 12.1.

196 Deze doorlopende serie wordt al in 1822 beschreven in: 'Brouillon inventaris, SG', De Fouw, 1822, 10.

1854 achter de secrete netresoluties geplaatst¹⁹⁷, maar werd in het gebouw op het Plein naar de grote collectie dubbelen op zolder verbannen. In die collectie bevinden ze zich dus nog steeds.

<i>Tabel 12. De 'dubbelen' van registers van secrete netresoluties</i>		
1592-1604	SGD 1076	
1608-1609	SGD 350 en SGD 1077	
1615-1634	SG 4562	In de 17 ^e eeuw in de plaats gesteld van het netregister
1634-1646		Zoek geraakt vóór 1765. ¹⁹⁸
1646-1653	SGD 354	
1654-1660	SGD 356	
1661-1670		Zoek geraakt na 1765
1671		SGD 367 is geen dubbel, maar het oorspronkelijke reguliere register van secrete resoluties over 1671
1672		Zoek geraakt vóór 1765
1673 en 1674		Zoek geraakt na 1765
1675-1677	SGD 368, 369, 372	
1678-1684	SGD 373-375, 378	
1713-1714	SGD 414-415	

2.11 De resoluties van de Grote Vergadering van 1716-1717 (4813-4816, 1901 2362b, Goldberg 248)

Evenals de buitengewone vergadering van 1651 verschilde die van 1716-1717 van de gewone vergadering van de Staten-Generaal door de vorm, de tijd en de plaats van de beraadslagingen, zij het in minder sterke mate. Haar bescheiden zijn, ten gevolge van de ontwikkelingen in de registratuur, nog duidelijker dan die van 1651 van de reguliere series onderscheiden. De behandeling van de stukken is geweest als die van de secrete resoluties: eerste minuten, exhibita en geresumeerde minuten zijn niet van elkaar gescheiden, maar gezamenlijk in drie portefeuilles opgeborgen. In die portefeuilles bevinden zich ook de bijlagen (4813 I-III).

De resoluties en de bijlagen zijn wel afzonderlijk geregistreerd. De beide registers zijn eerst uit het archief van de Staten-Generaal verwijderd, maar daarin na 1901 weer ingevoegd. Het resolutieregister wordt daar nog aangetroffen (4814), het register met de bijlagen is weer achter de Coll. SGD geplaatst.¹⁹⁹ Het is vervangen door een exemplaar dat hoort bij een kopieregister dat circa 180 folio's telt en niet

¹⁹⁷ Aantekening van De Zwaan in het register over 1646-1653: 'Hooge galerij van de dubbelen achter de originelen'.

¹⁹⁸ Blijkens de inventaris Van Goor, 1765.

¹⁹⁹ Arch. SG 1901 inv. nr. 2362b.

uit het archief van de Staten-Generaal afkomstig is (4816). Verder bevindt zich in het archief van de Staten-Generaal nog het concept van de index die in het resolutieregister is opgenomen (4815). Het verwijst naar data en naar de folio's van het netregister (de netindex in het register verwijst alleen naar folio's).

De netregisters van resoluties van de Grote Vergadering van 1716-1717 zijn in een dubbel afgeschreven. Dit dubbel bevindt zich in de collectie Goldberg.²⁰⁰ Het maakte deel uit van de auctie Fagel van 1803²⁰¹, maar is gelet ook op het handschrift, afkomstig uit het archief van de Staten-Generaal.²⁰²

Het aantal kopieregisters van resoluties van de Grote Vergadering van 1716-1717 is vergeleken met die van 1651 opvallend klein. Behalve de hierboven genoemde registers bevinden zich in het Nationaal Archief alleen nog exemplaren in de Aanwinstencollectie en het archief Heinsius.²⁰³

2.12 Particuliere registers van afschriften

2.12.1 *Recueils van resoluties betreffende zeezaken, 1597 en 1630-1639 en 1640-1645 (4819, 4820)*

In de zeventiende eeuw is op de griffie een serie van drie particuliere registers van resoluties betreffende zeezaken (de beveiliging van de zee) aangelegd, die lopen over respectievelijk de jaren 1597, 1630-1639 en 1640-1645. De laatste twee komen voor op de inventaris van Verburch van 1647; in de inventaris van De Heijde worden ze alle drie vermeld. Het register over 1597 (4819), een recueil, is door De Heijde geïndiceerd. De conceptindex is bewaard gebleven²⁰⁴. Het register over de periode 1630-1639 maakte deel uit van de auctie Fagel van 1803 en bevindt zich nu in de Collectie Goldberg.²⁰⁵ Het is voorzien van het opschrift: 'particulier register van HM rakende de beveiling van de zee.' Niet alle resoluties die hierin zijn geregistreerd komen in het ordinaris of het secrete register voor.²⁰⁶ De Koninklijke Bibliotheek bewaart een kopie. In het archief van de Staten-Generaal bevindt zich ook nog de conceptindex van De Heijde (4820).²⁰⁷

Het register over 1640-1645 wordt vermist. Hetzelfde geldt voor de conceptindex Van De Heijde, die wel gemaakt moet zijn.²⁰⁸

200 NA, Goldberg, 2.21.006.51, inv. nr. 248.

201 Zie *Catalogus Fagel 1803*, geannoteerd exemplaar KB.

202 Het handschrift is van B. Visser, die tussen 1721 en 1775 klerk was van de com-mies.

203 NA, Aanw. 1e afd. ARA, 1.11.01.01, 1914 VII 17; NA, Heinsius, 3.01.19, inv. nr. 2120. Beide exemplaren, waarvan het eerste uit het rijksarchief in Utrecht afkomstig is, zijn zelfstandig ontstaan. Ze bevatten de resoluties, de bijlagen en een index. Resoluties en bijlagen van deze Grote Vergadering worde overigens ook aangetroffen in NA, Bisdom, 1.10.06, inv. nr. 10.

204 SG 4819.

205 *Catalogus Fagel 1803*, cat. nr. 46; NA, Goldberg, 2.21.006.51, inv. nr. 264.

206 Van Riemsdijk noemt als voorbeeld de res. van 19/02/1637.

207 Bevond zich eerder in de coll. Goldberg (1828).

208 Res. SG 28/06/1662.

2.12.2 *Recueils en registers van Oost- en West-Indische resoluties 1602-1794 (4841-4850)*

Het archief van de Staten-Generaal bevat een recueil van Oost-Indische resoluties uit de periode 1602-1612. Het is blijkens het handschrift niet lang na 1612 vervaardigd.²⁰⁹ In opdracht van de Staten-Generaal heeft agent De Heijde er in 1659 een index op gemaakt.²¹⁰ Het minuutoctrooi van de VOC uit 1602, dat elders in het archief thuis hoort, werd bij herbinding van het register in 1848 mee ingebonden. Over de periode 1638-1657 zijn twee registers van Oost-Indische resoluties bewaard gebleven: een netregister, dat in 1659 door agent De Heijde werd geïndiceerd²¹¹, en een 'dubbel'-exemplaar, waarop De Heijde in 1671 een index maakte²¹² en dat in de Loketkas werd opgeborgen.²¹³ Het netregister van West-Indische resoluties beslaat twee delen: een deel over de jaren 1638-1651, toen de minuutresoluties over Oost- en West-Indische zaken uitsluitend in deze particuliere registers en niet in de reguliere netregisters werden afgeschreven, en een deel over de jaren 1652-1657, dat het karakter heeft van een recueil. Deze registers zijn eveneens geïndiceerd door De Heijde, maar niet gedoubleerd. Wel is er een kopieregister bewaard gebleven over de periode 1638-1641.²¹⁴ Ruim voor het einde van de zeventiende eeuw werden al verscheidene van de losse kohieren vermist. Kennelijk om de ontstane hiaten op te vullen heeft men nog vóór de eeuwwisseling een paar nieuwe recueils vervaardigd, die, voor zover nog is na te gaan, niet helemaal van dezelfde samenstelling zijn als de oorspronkelijke kohieren. Na 1699 zijn er bovendien nog eens acht kohieren uit de periode 1676-1695 verloren gegaan.²¹⁵ Van de kohieren van Oost-Indische resoluties uit de zeventiende eeuw zijn alleen nog bewaard gebleven negen kohieren van ordinariis resoluties betreffende Oost-Indische zaken over de jaren 1671-1675 en 1685-1689²¹⁶ en dertig kohieren van ordinariis resoluties betreffende West-Indische zaken over 1671-1695.²¹⁷ Na 1695 is men met het kopiëren van de Oost- en West-Indische resoluties opgehouden, maar tegen het einde van de achttiende eeuw is men er opnieuw mee begonnen, wat waarschijnlijk in verband staat met de kopieerlust die in die jaren in de griffie hoogtij vierde. De resoluties zijn afgeschreven in kohieren, die niet zijn ingebonden. Bewaard zijn de kohieren van ordinariis resoluties betreffende Oost-Indische zaken over 1783, 1784 en 1790-1794²¹⁸, waarvan die uit de jaren 1790-1793 gefoli-

209 Vermeld in 'Inventaris' SG, Van der Burch, 1635.

210 Res. SG 14/10/1659.

211 Res. SG 14/10/1659.

212 Res. SG 15/12 en 24/12/1671.

213 Lit. K. Loq. I no. 33.

214 Al vermeld in de 'Inventaris' SG, De Heijde, 1656.

215 Verg. Inventaris SG, 1699/1700.

216 Coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 77 II, NA, Raad van State, 1581-1795, 1.01.19, inv. nr. 2354 I,1, coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 77 III, coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 83 I, 83 III, arch. SG inv. nr. 4844 I-IV, coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 83 II.

217 Arch. SG inv. nrs. 4848-4849 en NA, Raad van State, 1581-1795, 1.01.19, inv. nr. 2354 I.2.

218 Coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 83 I en 83 III, arch. SG inv. nr. 4844 I-IV en coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 83 II.

eerd zijn, en de kohieren van ordinaris resoluties betreffende West-Indische zaken over de jaren 1790 en 1791 (4850). Het zijn losse katerns, waarvan die uit de jaren 1790-1793 gefolieerd zijn.

In de Collectie SGD²¹⁹ bevinden zich nog andere recueils van Oost- en West-Indische resoluties. Vier registers daaruit zijn naar het archief van de VOC teruggebracht. De overige hebben behoord tot de archieven van de Staten van Holland en van de raadpensionaris Cats.²²⁰

<i>Tabel 13. Kohieren en afschriften van ordinaris kopieresoluties in Oost- en West-Indische zaken</i>				
<i>Oost-Indisch</i>			<i>West-Indisch</i>	
1602-1612	SG 4841			
1638-1651	SGD 761	SG 4842 dubbel	SG 4845	SGD 78
1652-1657			SG 4846	SGD 82, 82*, 88
1658-1661	SGD 77 I			
1658-1663	SG 4843			SGD 83* I en II
1664-1670			SG 4847	
1671-1675	SGD 77 II		SG 4848 I	
1676-1678	RvS 2354 I 1		SG 4848 II	
1679-1695			SG 4849 I en II	
			RvS 2354 I 2	
1685-1689	SGD 77 III			
1783	SGD 83 I			
1784	SGD 83 III			
1790	SG 4844 I		SG 4850 I	
1791	SG 4844 II		SG 4850 II	
1792	SG 4844 III			
1793	SG 4844 IV			
1794	SGD 83 II			

Tabel 13. RvS staat voor arch. Raad van State; SGD voor de coll. SGD. De resoluties over de jaren 1638-1651 zijn alleen in deze registers geregistreerd.

219 Coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs.74-88.

220 De West-Indische resoluties in arch. SG inv. nr. 4849 I en NA, Raad van State, 1581-1795, 1.01.19, inv. nr. 2354 I 2 (1680-1681) zijn in tegenstelling tot de kohieren over dezelfde periode in arch. SG inv. nr. 4849 II niet gemarginaleerd en zijn ook anders van samenstelling. Blijkens de van een inhoudsopgave voorziene omslag die om arch. SG 4949 I en II was gevouwen, maken de twee kohieren wel deel uit van het archief van de Staten-Generaal. Van het katern in het archief van de Raad van State is dat waarschijnlijk, omdat in het desbetreffende inventarisnummer ook andere stukken uit het archief van de Staten-Generaal worden aangetroffen.

2.12.3 *Recueils van resoluties in Oost-Friese zaken, 1626-1670 (4860-4861)*

Resoluties die de Staten-Generaal namen in Oost-Friese zaken werden in de periode 1626-1670 niet alleen afgeschreven in de reguliere ordinaris en secrete netregisters maar ook in een particulier register, dat in de minuten het 'Oostvriesboek' wordt genoemd. Van de Oost-Friese registers over 1626-1633, 1634-1646 en 1646-1661, die mogelijk in één band ingebonden zijn geweest, is alleen de kladindex van De Heijde bewaard gebleven (4861). Het register over 1664-1670 is nog wel aanwezig (4860). Een steekproef over het eerste kwartaal van 1648 wees uit, dat alle minuutresoluties waarbij naar het Oostvriesboek werd verwezen in de gewone serie netresoluties zijn geregistreerd. Het Oostvriesboek is dus een recueil geweest.

In de Koninklijke Bibliotheek bevindt zich een register van Oost-Friese resoluties over de periode januari 1633 - oktober 1634.²²¹ Het heeft behoord tot de handschriftenverzameling van Hendrik Fagel de Oude. Relatie met de Oost-Friese registers in het archief van de Staten-Generaal is niet onderzocht.

2.13 De gedrukte (ordinaris) resoluties 1670-1796

2.13.1 *Ontwikkeling naar volledigheid en verlies van actualiteit*

De Staatse gezanten in het buitenland werden niet alleen voorzien van afschriften van nouvelles, maar ook van resoluties die op de buitenlandse zaken en belangrijke generaliteitszaken betrekking hadden. Die resoluties werden hen toegezonden vanuit de griffie, in wekelijkse afleveringen, die waren voorzien van het opschrift: 'Extracten uijt 't register der resolutiën van de Ho: Mo: heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden'.²²² Om op de kopieerkosten te bezuinigen besloten de Staten-Generaal in 1669 om alle stukken waarvan meer dan vijf kopieën gemaakt moesten worden te laten drukken.²²³ Ook de resoluties voor de gezanten werden hen sindsdien in gedrukte vorm toegezonden.²²⁴ Aanvankelijk bleef de in 1669 beëdigde drukker Paulus Scheltus het model van de extractresolutie gebruiken, maar vanaf 26 maart 1670 drukte hij de resoluties af in twee kolommen, waardoor ze dezelfde *lay out* kregen als de nouvelles.

De gedrukte resoluties werden als hun inhoud daar aanleiding toe gaf ook onder andere belanghebbenden verspreid en naarmate het aantal abonnees buiten de

221 KB 70 B 50.

222 Zoals hierboven uiteengezet werden uitvaardigingen gekopieerd van de geresumeerde minuten en niet naar het register, waaraan men pas begon te schrijven na afloop van een vaste periode van meestal een half jaar.

223 Res. SG 24/10/1669.

224 De overgang van geschreven naar gedrukte resoluties is goed zichtbaar in de bundel resoluties in het archief van Johan Boreel, gezant van de Staten-Generaal in Engeland, uit de jaren 1668-1670: NA, Aanw. 1e afd. ARA, 1.11.01.01, 1884 A X 6 (Collectie Boreel de Mauregnault; destijds tijdelijk overgebracht naar Leg. arch. 1e afd. inv. nr. 4706).

diplomatieke dienst steeg, liet de klerk-directeur meer resoluties drukken die niet van direct belang voor de gezanten waren. Deze verbreding van de functie van de gedrukte resoluties leidde in 1686, kort nadat de Raad van State en de Generaliteitsrekenkamer zich hadden geabonneerd, tot enkele veranderingen in de inrichting, waardoor ze gemakkelijker tot jaargangen konden worden ingebonden. De kop ('extracten' etc.) werd niet meer boven elke wekelijkse aflevering geplaatst, maar alleen nog boven de eerste aflevering van het jaar. De bladen werden niet meer per aflevering genummerd, maar doorlopend over het hele jaar. Voor het eerst werden ook de *presentes* vermeld. Vanaf 1687 leverde de drukker een los titelblad bij met het opschrift 'Resolutiën van de Hoogh Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenighde Nederlandsche Provinciën (vanaf 1690: der Verenigde Nederlanden) genomen in de jare ...'.

Vanaf 1690 vormen de afleveringen van één jaargang samen voor het eerst een doorlopend geheel. Elke aflevering bestaat nu uit vier vel papier op dubbel folio-formaat. Het aantal resoluties per aflevering was niet meer gelijk aan het aantal relevant geachte resoluties van één week, maar aan het aantal relevant geachte resoluties dat op die vier vellen gedrukt kon worden. Afleveringen konden nu midden in een resolutie beginnen en eindigen.²²⁵

De ontwikkeling van gedrukte resoluties van de week naar een in afleveringen gedrukt register werd in de jaren tot 1703 afgerond. In 1692 werd voor het eerst een (zeer beknopte) jaarindex toegevoegd en werd in verband hiermee elke pagina van een dagtekening voorzien. In 1695 werd voor het eerst ook de resumptieformule opgenomen. In 1702 werd de jaargang naar het voorbeeld van de netregisters voor het eerst in twee halve jaren verdeeld, met elk een eigen titelblad. Deze halve jaargangen werden door de drukker dan blijkbaar ook als geheel (en niet meer alleen als losse afleveringen) aan abonnees beschikbaar gesteld.²²⁶ De omvang van de afleveringen nam toe. De gedrukte resoluties van 1708 hebben al katerns van 32 pagina's. De indices, die qua opzet van de indices in de registers afwijken (de trefwoorden zijn niet in een hiërarchische, maar in een bijna zuiver alfabetische orde geplaatst), worden na 1708 uitvoeriger en zijn vanaf 1741 zelfs voorzien van een trefwoordenlijst. In 1751 werd de laatste verbetering in de inrichting doorgevoerd, door de indices niet alleen naar data maar ook naar pagina's te laten verwijzen.

Aanvankelijk waren de gedrukte resoluties een op de buitenlandse dienst afgestemde selectie, maar naarmate meer mensen ze toegezonden kregen, werd ook de selectie breder, tot het moment dat alle ordinaris resoluties naar de drukker werden gebracht. Een dagje turven wijst uit, dat de jaargang 1703 de eerste jaar-

225 In tegenstelling tot wat Van Riemsdijk meent (*Griffie*, 104), bleven de gezanten ook na 1690 losse afleveringen ontvangen. In NA, Heemskerck, 1.02.01, inv. nr. 290 bijvoorbeeld bevinden zich de afleveringen over de periode 02/12/1697 - 15/01/1698. De vellen (1 vel = 4 pp.) zijn achter elkaar doorgenummerd en niet in elkaar gestoken.

226 Alleen bij de gedrukte resoluties van 1763 is die onderverdeling niet aangebracht. Inbinding per jaar blijft overigens gebruikelijk. De index blijft ook een jaarindex.

gang is waarin de gedrukte resoluties 'compleet' zijn.²²⁷ In de periode 1705-1716 bevatten de gedrukte delen meer resoluties dan de netregisters, een gevolg van de beslissing van de Staten-Generaal om de resoluties op paspoortaanvragen genomen in een particulier register te registreren.

Hoe is deze ontwikkeling tussen 1669 en 1703 verlopen? Een vergelijking van de omvang van het netregister en van het gedrukte register geeft een betrouwbaar beeld.²²⁸ In de periode 1669-1675 werd gemiddeld een derde van de geregistreerde ordinaris resoluties door middel van de drukpers vermenigvuldigd. In de periode 1676-1685 lag het gemiddelde iets onder de 50%, in de periode 1686-1692 op 70% en in de periode 1693-1701 op 80%. In 1702 ontsnapte nog maar 2% van de geregistreerde ordinaris resoluties aan de drukpers en vanaf 1703, zoals gezegd, nagenoeg geen enkele meer.²²⁹

De inhoud en de samenstelling van de gedrukte resoluties voldeed niet aan ieders informatiebehoefte. Men was in lang niet alle resoluties geïnteresseerd of trof er juist net niet die informatie in aan die men nodig had. De ontvanger-generaal bijvoorbeeld zou, volgens commissies Willem Quarles, niet met de gedrukte resoluties gediend zijn, niet alleen omdat hij de resoluties dan pas maanden later onder ogen kreeg, maar ook omdat hij alleen belangstelling had voor "resolutiën het Financiële raakende en wel zoodanig als dezelve ter Vergadering worden ingebracht, daar in de gedrukte Notulen dikwijls maar een Extract van dezelve gevonden word."²³⁰ Ook de provincies hadden aan de gedrukte resoluties niet genoeg. Zij moesten zo snel mogelijk kunnen beschikken over niet alleen de dagelijkse

227 Van Riemsdijk noemt het jaartal 1690: *Leemtenlijst*, 25. Aan de jaargang 1702 ontbreken slechts enkele resoluties, wat door een slordigheid kan zijn veroorzaakt.

228 Bij deze vergelijking zijn variabelen zoveel mogelijk verdisconteerd. Bij de netregisters is rekening gehouden met het aantal regels per pagina en bij de gedrukte resoluties van de eerste decennia met ontbrekende afleveringen, de witruimten en het al dan niet vermelden van de presentes.

229 Nauwkeurige vergelijking brengt uiteraard hier en daar wel een foutje aan het licht. Ress. 30/01/1702: twee soortgelijke ress. over Maria Zeylmakers waarvan er slechts één onder de gedrukte resoluties wordt aangetroffen. Bovendien lijkt het erop, dat men ook wel eens bewust wat minder resoluties heeft laten drukken. C.C. Rumpf schrijft aan griffier Fagel, 26/03/1717, dat hij net tot klerk-directeur is aangesteld, dat hij van de resoluties nog slechts het allernoodzakelijkste kan laten drukken en dat hij later weer meer resoluties in druk zal toezenden: NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 3777. Tinne meldt de Commissie tot de quotes in 1788: 'Verders kan men met waarheid verzekeren, dat aan die Ministers waaraan de gedrukte Notulen van haar Hoog Mogende toegezonden worden, daar van altoos een volledig Exemplaar toekomt, alleen met uitlating van sommige voor al voor buiten 's lands geheel onverschillige particuliere zaaken, ten einde de port, die daar voor betaald zoude moeten worden, en ten laste van den lande komt, te menageeren.' *Memorie Tinne, Generaal rapport van de Commissie van het Financiewezen*, bijl. A no 10, p. 5.

230 *Memorie Quarles, Generaal rapport van de Commissie van het Financiewezen*, bijl. D 2, pp. 3-4. De commissie was van dit argument overigens niet erg onder de indruk. Ze stelde voor voortaan voor de ontvanger-generaal geen andere resoluties te schrijven dan die aan hem moesten worden geëxpedieerd en dat hen overigens op kosten van het land een gedrukt exemplaar zou worden geleverd. *Generaal rapport van de Commissie van het Financiewezen*, 112.

nouvelles en resoluties, maar ook over “alle stukken uit de ordinaire Notulen die door hunne Provinciën worden overgenomen.”²³¹

De oplage van de gedrukte resoluties was in het begin strikt gelimiteerd. Uit de onderschriften onder de gedrukte resoluties blijkt, dat de griffier van de eerste afleveringen niet meer dan zes exemplaren bestelde en dat dit aantal weliswaar geleidelijk aan opliep (in 1670 al tot elf), maar in de periode 1672-1689 toch niet boven de veertien uitkwam.

De groei van het aantal abonnementen was in werkelijkheid groter dan de onderschriften onder de resoluties doen vermoeden. De aantallen die daarin worden genoemd hebben alleen maar betrekking op de bestelling van de griffier, terwijl het juist de afnemers buiten de griffie waren die de oplage uiteindelijk sterk zouden laten stijgen. Al gauw bleek namelijk, dat de belangstelling voor de gedrukte stukken zich niet tot de diplomatieke dienst beperkte. De provincies, die eigen klerken in dienst hadden voor het kopiëren van de retroacta van de Staten-Generaal, realiseerden zich vroeger of later, dat zij zich met een abonnement op de gedrukte retroacta heel wat geld konden besparen. Al op 28 december 1670 besloten de Gedeputeerde Staten van Overijssel bij de Staten-Generaal drie van die abonnementen aan te vragen.²³² Op 28 februari 1671 gaven de Staten-Generaal hun drukker Scheltus inderdaad toestemming om aan Overijssel van alle gedrukte stukken drie exemplaren te verkopen, nadat ze op 24 januari in diens formulier van eed de algemene bepaling hadden opgenomen, dat hij op hun schriftelijke last ook aan derden mocht leveren.²³³ Behalve voor Overijssel (1671) gaven ze dergelijke machtigingen achtereenvolgens voor Friesland (1672), Holland (1682), Utrecht (1685), Gelderland (1692) en Zeeland (1702).²³⁴ Bovendien besloten zij in 1685, dat de ordinaris notulen en de andere stukken die tot dan toe ten behoeve van de Raad van State, de Generaliteitsrekenkamer en de admiraliteitscolleges ter griffie waren afgeschreven, in het vervolg in gedrukte vorm zouden worden verstrekt.²³⁵ De gedrukte resoluties kregen een nog grotere verspreiding, toen zich na verloop van tijd ook hoge generaliteitsambtenaren, ambtenaren van de provinciale griffies en stemhebbende steden abonneerden. Hoe groot de verspreiding in 1728 was, blijkt uit een lijst, die Paulus Scheltus, de zoon en opvolger van Jacobus, rond dat jaar (blijkens de namen die erop voorkomen) heeft opgemaakt.²³⁶

-
- 231 Memorie Fagel, *Generaal rapport van de Commissie van het Financiewezen*, bijl. D 1, p. 4.
- 232 In 1706 werden de gedrukte resoluties door Scheltus rechtstreeks aan Ridderschap en steden gezonden, blijkens diens geleidebrief van 14/10/1707, die in het Statenarchief wordt bewaard.
- 233 Res. Gedep. Staten van Overijssel 28/12/1670; res. SG 20/01 en 28/02/1671.
- 234 Res. SG 29/03/1672, 19/02/1682, 18/04/1685, 12/02/1692; res. Staten van Zeeland 14/07/1702. Uit laatstgenoemde resolutie blijkt duidelijk het motief: het afschrijven van de generaliteitsresoluties “als te kostbaer, en op een geheel andere wijze konnende bekomen werden, van nu voortaan ophouden sal, en het Lant ontheven van de sware schrijf-loonen, daer over te supporteren.”
- 235 Ter secretarie van de Raad van State werden al gauw drie exemplaren bezorgd: één voor de secretarie zelf, één voor de thesaurier-generaal en één voor de secretaris; res. Raad van State 10/07/1760 (496 f. 319).
- 236 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 601, nr. 13.

Die lijst vermeldt maar liefst 111 abonnementen, waarvan de provinciale colleges, ambtenaren en stemhebbende steden van Holland er 27 afnamen. Amsterdam alleen al kreeg er vier, maar één minder dan de klerk-directeur, die van hoofd-distributeur naar kleinverbruiker was gedegradeerd. Ook uit de jaren 1771-1773 zijn lijsten van abonnees bewaard gebleven.²³⁷ Zij bevatten alleen opgaven van de abonnementen van de generaliteit, Holland en Overijssel en de totale oplage kan er dus niet uit worden afgeleid. Wel moet ze groter zijn geweest dan de oplage van 1728: zo werden er nu op kosten van de generaliteit ook exemplaren gedrukt voor griffier Hendrik Fagel de Oude (een exemplaar op de griffierskamer en een exemplaar thuis) en de andere hoge ambtenaren van de griffie (tweede griffier, commies en agent). Overijssel telt meer abonnees (11) dan Holland (10). Zijn het bij Holland vooral colleges en ambtenaren die van gedrukte resoluties worden voorzien, in Overijssel wordt het merendeel (zes) door de ordinaris gedeputeerden ter generaliteit afgenomen. De meeste gezanten krijgen weer geschreven kopieën; alleen de zaakgelastigde in Constantinopel krijgt de gedrukte notulen toegestuurd. De Commissie tot Herziening van de Quotes en het Financiewezen van de Staat heeft aan deze praktijk een einde proberen te maken, maar dat is vermoedelijk niet erg goed gelukt.²³⁸ Uit de grotere verspreiding van de gedrukte resoluties moeten we niet de conclusie trekken, dat de ordinaris resoluties in de achttiende eeuw volgens onze huidige begrippen 'openbaar' werden. Het drukken van de resoluties was met veel voorzorgen en grote geheimhouding omgeven²³⁹, al had dat bij zo'n grote verspreiding niet zoveel te betekenen.

Gedrukte resoluties waren nooit zo snel op hun bestemming als afschriften. Als men een resolutie die vermenigvuldigd moest worden aan een aantal klerken dicteerde, kon men de benodigde afschriften zo nodig nog dezelfde dag verzenden.²⁴⁰ Maar een resolutie kon pas in gedrukte vorm worden verzonden, als hij was afgeschreven, gezet, gedrukt en gecollationeerd, wat altijd vertraging meebracht.²⁴¹ In 1669, toen het aantal gedrukte resoluties nog zeer bescheiden was, bedroeg het tijdsverlies blijkbaar al twee dagen. Men ging er namelijk op 13 december 1669 toe over om de weekafleveringen niet meer met de resoluties van de donderdag, maar met die van de dinsdag af te sluiten, zodat de verzending toch nog op dezelfde postdag kon plaatsvinden. Voor de gezant in Hamburg bijvoorbeeld betekende dit, dat hij de resoluties op het moment dat hij er kennis van kon nemen als alles goed ging niet meer zes tot twaalf, maar acht tot veertien dagen oud waren.²⁴² Toen het aantal resoluties en de oplage stegen, nam de vertraging uiteraard toe.

237 NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nr. 59.

238 In het archief van Van der Goes, de Nederlandse gezant in Kopenhagen, worden in twee afleveringen (resp. pp. 129-132 en 133-136) de gedrukte resoluties van 15-18 maart 1790 aangetroffen: NA, Legatie Denemarken, 1.02.12, inv. nr. 103.

239 'Memoire pour De Bonrepaux' (december 1699) in: André en Bourgeois, *Recueil des Instructions*, II (1698-1730), 102.

240 Memorie Fagel, *Generaal rapport van de Commissie van het Financiewezen*, bijl. D 1, p. 3.

241 Rapport Generaliteitsrekenkamer, *Generaal rapport van de Commissie van het Financiewezen*, bijl. A, par. 14.

242 Op de achterzijde van de aflevering van 18-24 oktober 1673 heeft Römer geschreven: 'rec.

In rustige tijden viel met die vertraging nog wel te leven, maar toen het werk in de griffie vermeerderde, werd het vaak eenvoudig ondoenlijk om alle resoluties, inkomende brieven en memories tussen twee postdagen te laten drukken.²⁴³ In 1788 verklaarde de directeur van de buitenlandse depêches, Philip Frederik Tinne, dat de gedrukte notulen “zeedert een lange reeks van jaaren, niet alleen maanden ten agteren zijn geweest, maar zelfs in de laatste troubles en drukke tijden tot anderhalf jaar, terwijl het niet doenlijk was, door de volumineusheid der Notulen van haar Hoog Mogende, al was daar toe een geheele aparte Drukkerij opgerigt, dezelve zoo nabij aan den gang te houden.”²⁴⁴ De complete jaargangen die Scheltus verkocht waren al helemaal niet actueel. Op 14 oktober 1707 stuurde 's lands drukker het gedrukte register over 1706 naar de Staten van Overijssel, bijna twee jaar dus nadat de eerste resolutie van die jaargang was genomen. Deze gedrukte registers fungeerden dus uitsluitend als naslagwerk. Omdat actualiteit, zeker in de buitenlandse dienst, belangrijk was, werden de resoluties na verloop van tijd toch ook weer in geschreven vorm verspreid, zodat de bezuiniging die met het laten drukken van de resoluties was beoogd, uiteindelijk niet werd gerealiseerd.

2.13.2 *De gedrukte resoluties in het archief van de Staten-Generaal: lotgevallen (3727-3864)*

Ook het archief van de Staten-Generaal bevatte een serie gedrukte resoluties. Deze bevond zich in 1802 op de vliering boven de tweede charterkamer aan de rechterzijde van het torentje.²⁴⁵ In 1803 werd een serie uit de Fagel-auctie die door de staat was geconfisqueerd daaraan toegevoegd. In 1822 waren er al vier series bij het archief aanwezig.²⁴⁶ In decennia die daarop volgden, kwamen er met de geacquireerde generaliteitsarchieven nog meer series het rijksarchief binnen, die net als de eerder verworven series bij de generaliteitsresoluties in het archief van de Staten-Generaal werden geplaatst. Maar later onder Bakhuizen en vooral Van den Bergh werden ze op één serie na weer uit dat archief verwijderd en over andere archieven en bibliotheken in het land gedistribueerd.²⁴⁷

In de inventaris Japikse van het archief van de Staten-Generaal wordt een serie gedrukte resoluties beschreven over de periode 1671-1796 (serie 7). Van alle se-

4 nov. 1673 NS Hamb. Hadden den eersten behoren hier te zijn.' arch. SG inv. nr. 3729.

243 *Generaal rapport van de Commissie van het Financiewezen*, bijl. D 3, p. 3.

244 *Generaal rapport van de Commissie van het Financiewezen*, bijl. D 3, pp 4-5.

245 'Succinct relaas', Van Wijn, 1802.

246 'Inventaris van 's Rijks Archiven', [De Fouw], 1822, 2-3.

247 Zie hfdst. 1 par. 3. Van sommige jaargangen heeft het rijksarchief minstens 12 exemplaren bezeten. In 1855 werden aan Justitie de vijf delen over 1750, 1751 en 1781-1783 overgedragen. In 1856 kreeg de bibliotheek van de Tweede Kamer een complete serie over de periode 1702-1796. In een specificatie van de rijksarchivaris Van den Bergh aan de min. van BiZa 20 nov. 1868, arch. ARA inv. nr. 37 no 181, is het maximale aantal nog negen. In 1869 volgen overdrachten aan de UB van Utrecht (een deel over 1699), de UB van Groningen (delen over 1791-1794 en 1796), de KB (delen over 1676, 1686, 1687-1689 en 1691, en het Gemeentearchief van Nijmegen (1708-1715 en 1720). Buiten beschouwing zijn hierbij nog gebleven de series in de archieven van de Staten-Generaal en de Staten van Holland.

ries gedrukte resoluties is dit de meest complete: ze begint met resoluties van 1671, terwijl de andere series met resoluties uit de jaren tachtig beginnen. De delen omvatten tot 1781 elk een jaargang. De jaargangen daarna beslaan elke twee delen, met uitzondering van 1789 en 1790.

Deze serie blijkt deel te hebben uitgemaakt van de collectie staatsstukken die Hendrik Fagel de Jonge in 1803 bij Van Cleef en Scheurleer liet veilen. In de veilingcatalogus wordt ze beschreven als: 'Resolutiën van H.H.M. de Heeren Staaten-Generaal, beginnende met den Jaare 1671, en eindigende met den Jaare 1792, in 127 hoorne banden. NB. mankeerd het Jaar 1682 tot 1685'.²⁴⁸ Deze serie (kavel 20) werd voor f 380,- gekocht door de Haagse boekverkoper Gaillard, maar door de staat in beslag genomen.²⁴⁹

Na haar inbeslagname werd de serie onder toezicht van rijksarchivarius Van Wijn geplaatst. Ze maakte deel uit van het 'volkomen stel besluiten' bestaande uit geschreven resoluties van 1577 tot 1687 en gedrukte resoluties van 1688 tot 1796 (in totaal 538 delen) dat Tourlet in 1812 voor overbrenging naar Parijs gereed maakte en waarvan hierboven al sprake was. Van Wijn wist de overbrenging tot na de omwenteling te traineren: de delen bleven in het Rijksarchief.

De gedrukte resoluties vanaf 1671 werden nu geplaatst achter de jaargangen 1576-1669 van de serie dubbel van ordinarij resoluties, die tot en met 1719 liep, maar waarvan men de jaargangen 1670-1719 uit het archief verwijderde. Dit bleef de opstelling tot in de tijd van Van Riemsdijk. Zoals al eerder is opgemerkt²⁵⁰, trok hij uit wat hij aantrof de conclusie, dat men met het doubleren van de resoluties was opgehouden in 1670, toen men de resoluties was gaan drukken en dat de gedrukte resoluties dus in de plaats kwamen van de dubbel (serie 4). Dit is dus onjuist, althans voor de resoluties in het archief van de Staten-Generaal.²⁵¹

De serie is tot 1989 integraal opgenomen geweest in het archief van de Staten-Generaal.²⁵² Ze begint met een band over 1671. De rug van deze band is voorzien van een karakteristiek etiketje waarop het nummer 20 staat geschreven. Dit nummer correspondeert met kavel 20 van de auctie Van Cleef en Scheurleer. De delen hebben gelijkvormige banden. Ze zijn alle op de rug voorzien van een jaartal, eventueel de aanduiding '1. deel' of '2. deel' en daaronder in kapitaal: 'STAT: GEN:.'

248 *Catalogus Fagel 1803*, geannoteerd exemplaar KB, cat. nr. 20.

249 In 1803 werden nog meer gedrukte resoluties geveild: een los deel over 1676, en drie series, resp. over de perioden 1752-1780, 1762-1768 en 1763-1772 (*Catalogus Fagel 1803*, geannoteerd exemplaar KB, cat. nrs. 21, 44, 23 en 22).

250 Hfdst. 1 par. 4.

251 Dezelfde opvatting bij Fruin: 'Toen het gebruik opkwam de resoluties te laten drukken (Staten van Holland en Zeeland) verving een exemplaar van het gedrukte werk zoowel het net-exemplaar als de andere afschriften. Men heeft sedert in den regel slechts twee exemplaren van resoluties: geschrevene (minuut) en gedrukte': Muller, Feith en Fruin, *Handleiding*, 147.

252 Zie 'Brouillon inventaris', De Fouw, 1822, waarin de geschreven kopie van 1670 wordt gevolgd door twee delen over 1671, waarvan het eerste deel is gedrukt en het tweede deel is geschreven. De oudste delen zijn in 1987 overgebracht naar het archief Fagel supplement.

In het Rijksarchief heeft men de jaargangen 1682-1685, die tijdens de auctie nog ontbraken, teruggevonden en met de serie herenigd. Mogelijk bevonden ze zich in 1795 op de griffie en ontsnapten ze zo aan de verkoop. Dat ze ook tot de collectie Fagel behoren staat wel vast. Zo is op de achterkant van het schutblad van 1721 de naam 'Fagel' geschreven en ligt er in het register over 1682 een briefje dat door Hendrik Fagel de Oude is geschreven. Maar meestal zijn ze herkenbaar aan adresseringen, aantekeningen, paginerings- en bijzondere toegangen.²⁵³

In het Rijksarchief heeft men andere hiaten met delen uit andere series opgevuld. Het gaat hierbij om de delen over de jaren 1751, 1754, 1780, 1784-1786 en 1792-1796, die een afwijkend rugschrift hebben. De jaargangen 1751 en 1754 zijn blijkens de opschriften afkomstig uit respectievelijk de UB van Leiden en de stad Gorinchem.

2.13.3 *Ontstaansgeschiedenis van de oudste delen*

Van veel afleveringen uit de zeventiende eeuw staat vast, dat ze door de griffier ambtshalve zijn ontvangen; ze dragen opschriften als 'voor de lias' en 'voor de griffie', terwijl de jaargangen 1676-1688 en 1690-1700 geliasseerd zijn geweest. Voor de latere jaargangen is dit aannemelijk. De oudere afleveringen zijn echter op een andere manier in het bezit van de Fagels geraakt. Uit *recepta* op de afleveringen uit de periode 1672-1675) blijkt, dat deze afleveringen door François Bisdommer, commissaris tot de uitheemse dépêches zijn toegestuurd aan de resident van de Staten-Generaal in Hamburg Römer en zijn opvolger Kuysten. Dergelijke *recepta* ontbreken weliswaar op de afleveringen uit de jaren 1676-1680, maar de vouwen die op postverzending wijzen doen vermoeden dat ook deze afleveringen uit een gezantschapsarchief afkomstig zijn. Blijkbaar heeft de griffier (en vermoedelijk griffier Hendrik Fagel de Oude) ze later bij de betrokken gezanten opgevraagd om zijn verzameling te completeren. Helemaal geslaagd is hij daarin niet: behalve de jaargangen 1669 en 1670 ontbreken aan zijn serie vier weekafleveringen van 1671, vier van 1672, vijf van 1674, vier van 1675 en twee van 1682.²⁵⁴

2.13.4 *De supplementen op de gedrukte resoluties*

Het Uitvoerend Bewind nam de geschreven resoluties tot en met 1680 en de gedrukte resoluties vanaf 1671 in beslag, maar zag achttien supplementregisters die door boekhandelaar Van Cleef waren gekocht over het hoofd. Met die supplementregisters kocht Van Cleef een kat in de zak. De catalogus had hem in de waan gebracht dat ze een aanvulling vormden op twee delen geschreven resolu-

253 De jaargangen 1751, 1754, 1780 en 1784-1786 zijn - mogelijk vanwege een mindere materiële staat - uit de serie Fagel verwijderd en ter completie van andere series naar elders overgebracht.

254 Van 1671 ontbreken de afleveringen 01/01-13/01 en 08/04-14/04. De aflevering 21/10-27/10 is daarentegen in tweevoud aanwezig. Van 1672-1680 ontbreken twaalf afleveringen. Van 1672 de afleveringen 09/03-15/03, 15/06-21/06 en 14/12-25/12; van 1674 de afleveringen 11/04-17/04, 30/05 - 04/06, van 1674 20/06-26/06, 19/12-31/12, van 1675 01/01-08/01, 29/05-11/06, 31/07-05/08, van 1682 11/03-17/03 en 06/05-12/05. De jaargangen 1671 en 1676 bevatten daarentegen een aflevering in tweevoud.

tieregisters over de jaren 1660-1680, die hij ook had gekocht. Dit bleek echter niet het geval, zodat hij ze weer van de hand deed. Vermoedelijk verkocht hij ze aan Romswinkel, die ze in 1806 met zijn omvangrijke collectie handschriften overdroeg aan de Koninklijke Bibliotheek, waar ze zich nog steeds bevinden.²⁵⁵ Het bleken supplementen op de gedrukte resoluties over die jaren die behoorden tot de serie van Fagel die door de Staat in beslag was genomen.

Tabel 14. Gedrukte resoluties en supplementen 1671-1688		
<i>jaar</i>	<i>gedrukt</i>	<i>supplement</i>
1671	fs 400 (sg 3727)	fs 401 (SG 3728)
1672-	fs 402 (sg 3729)	(fs 403) kb 131 J 12
1673		(fs 404) kb 131 J 13
		(fs 405) kb 131 J 14
		(fs 406) kb 131 J 15
1674	fs 407 (sg 3730)	(fs 408) kb 131 J 16
1675		(fs 409) kb 131 J 17
		(fs 410) kb 131 J 18
		(fs 411) kb 131 J 19
1676	fs 412 (sg 3731)	(fs 413) kb 131 J 20
		(fs 414) kb 132 H 1
1677	fs 415 (sg 3732)	(fs 416) kb 132 H 2
		(fs 417) kb 132 H 3
1678	fs 418 (sg 3733)	(fs 419) kb 132 H 4
		(fs 420) kb 132 H 5
1679	fs 421 (sg 3734)	(fs 422) kb 132 H 6
1680	fs 423 (sg 3735)	(fs 424) kb 132 H 7
1681	fs 425 (sg 3736)	(fs 426) kb 132 H 8
		(fs 427) kb 132 H 9
1682	fs 428 (sg 3737)	(fs 429) sgd 236
		(fs 430) sgd 237
1683	fs 431 (sg 3738)	(fs 432) sgd 241
		(fs 433) sgd 242
1684	fs 434 (sg 3739)	
1685	fs 435 (sg 3740)	fs 436 (sgd 249)
		fs 437 (sgd 250)
1686	fs 438 (sg 3741)	
1687	fs 439 (sg 3742)	
1688	fs 440 (sg 3743)	

Tabel 14. De delen zijn beschreven in de inventaris van het archief Fagel supplement (fs), maar bevinden zich fysiek ook in sg (arch. SG), sgd (Coll. SGD) en kb (de handschriftenverzameling van de Koninklijke Bibliotheek).

Wie de gedrukte registers uit de Fagel-collectie die zich momenteel in het archief Fagel Supplement bevinden, nauwkeurig bekijkt, ziet snel de samenhang. De eerste twee delen van deze serie bijvoorbeeld bevatten niet de gedrukte resoluties van 1671 en 1672, zoals Van Cleef en Scheurleer in hun catalogus en Japikse in zijn inventaris melden, maar respectievelijk de gedrukte resoluties van 1671 en een geschreven supplement daarop. Dat supplement bevat alle overige ordinarij resoluties van dat jaar, met uitzondering van de resumptieformule en de resoluties van notificatie, die na enige tijd zijn weggelaten. Bovendien bevat de index verwijzingen naar alle gedrukte resoluties in het eerste deel, dat daartoe door de klerk die het supplement heeft geschreven, van een doorlopende paginering is voorzien. Deze doorlopende paginering is ook aangebracht in de banden met gedrukte resoluties over de jaren 1672-1675 en 1677-1685. Daarop waren dus ook supplementen gemaakt. De Collectie SGD bleek inderdaad supplementen te bevatten over de jaren 1682, 1683 en 1685.²⁵⁶ Ze zijn, evenals de gedrukte jaargangen van die jaren, buiten de auctie van 1803 gebleven, wellicht doordat ze zich toen in de griffie bevonden.²⁵⁷

De supplementen zijn voorzien van indices die ontleend zijn aan de indices in de registers van ordinarij netresoluties in het archief van de Staten-Generaal; ze ontsluiten alle ordinarij resoluties uit de betrokken periode die onder de gedrukte exemplaren of in de supplementen zijn te vinden. Waarschijnlijk zijn de supplementdelen halverwege de achttiende eeuw in opdracht van Hendrik Fagel de Oude samengesteld: de

laatste vier zijn geschreven door A. van der Eem, ordinarij klerk ter griffie 1748-1787, en van een titelpagina voorzien door Hendrik van Goor, kamerbewaarder ter griffie 1745-1769.

Hendrik Fagel de Oude heeft voor zijn handschriftenverzameling een volledige serie ordinarij resoluties bij elkaar weten te krijgen door de series gedrukte resoluties uit het familiebezit aan te vullen met een overcomplete serie geschreven resoluties van de Staten van Holland en met de oudste afleveringen van de gedrukte resoluties en de daarop vervaardigde supplementen. Zijn serie gedrukte resoluties die nu in de inventaris van het archief Fagel Supplement wordt beschreven, is de meest complete serie gedrukte resoluties die bewaard is gebleven.

2.14 De uitgave van de resoluties ²⁵⁸

Een deel van de resoluties van de Staten-Generaal is uitgegeven. De Jonge gaf in

²⁵⁶ Coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 236, 237, 241, 242, 249, 250.

²⁵⁷ Omdat ook supplementen over 1676 voorhanden zijn, moet Hendrik Fagel de Oude van de betrokken jaargang nog een gepagineerd exemplaar hebben bezeten. Vermoedelijk is dit het exemplaar dat in de veilingcatalogus van 1803 staat beschreven onder nr. 21 'Resolutiën van de Staaten Generaal van 1676. hoorne band' en dat door Looy en Van Spaan werd aangekocht.

²⁵⁸ Roelevink, 'Navigating New Waters', 70-72.

1827 en 1831 de resoluties over de jaren 1576 en 1577 in extenso uit, de Belgische rijksarchivaris Gachard publiceerde in 1861 en 1866 nog een selectie uit de akten en resoluties over de jaren 1576-1585 en de Rijkscommissie voor Geschiedkundige Publicatiën (de voorloper van Huygens ING) publiceerde een gedrukte uitgave van de resoluties over de jaren 1576-1625 en een digitale uitgave van de resoluties over de jaren 1626-1630. Bovendien heeft het ING de gedrukte delen in 2007 gedigitaliseerd en *online* beschikbaar gesteld.²⁵⁹

De RGP-uitgave is een initiatief van Van Riemsdijk. Hij had in het laatste hoofdstuk van *De Griffie* de bewerking en publicatie aanbevolen van tijdrekenkundige registers op de resoluties en de ingekomen en uitgaande depêches, lopende over een zeker aantal jaren en onder verwijzing naar de plaats waar ze in het archief werden aangetroffen. De beschrijvingen van al die afzonderlijke stukken zouden primair moeten worden geordend naar rubrieken ('respecten'), ontleend aan de verschillende bestuurstaken en diplomatieke betrekkingen van de Staten-Generaal en binnen die respecten chronologisch naar de dag waarop de stukken in de vergadering ter tafel waren gebracht. De registers zouden tenslotte van alfabetische indices moeten worden voorzien.²⁶⁰

In 1910 trok de Commissie van Advies voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën, die in 1902 was opgericht en door Van Riemsdijk werd voorgezeten²⁶¹, N. Japikse aan om volgens het plan van Van Riemsdijk, dat een ordening naar onderwerp inhield, datgene voor publicatie geschikt te maken, wat "tot recht verstand der algemeene landsgeschiedenis noodig is, meer niet."²⁶² Japikse omschreef zijn selectiecriteria niet, maar hij handelde in de geest van Gachard een man die gefascineerd was geweest door politieke en diplomatieke geschiedenis en weinig belangstelling had gehad voor andere uitingen van menselijke activiteit.²⁶³ Gachard meende, dat de rekesten in particuliere zaken, die de Staten-Generaal in groten getale ontvingen, buiten beschouwing moesten blijven, want die zouden in een integrale publicatie veel te veel ruimte innemen, zoals men in de beide delen van *De Jonge* kon zien. "On tiendrait pour règle que toute mention et toute résolution de ce genre seraient exclues du Recueil."²⁶⁴ Inderdaad waren er veel particuliere rekesten onder de 'minder belangrijke' stukken die Japikse weglief, waardoor de door hem gepubliceerde jaargangen van de resoluties, zoals J. Roelevink constateerde, "onder andere niet meer geschikt zijn voor modern lobbyonderzoek."²⁶⁵

Japikse bracht zijn ideeën over het belang van de resoluties ook tot uitdrukking in de vier verschillende editietechnieken die hij toepaste om de inhoud

259 De Jonge, *Résolutions des Etats-Généraux*; Gachard, *Actes des Etats-Généraux des Pays-Bas*; *Resolutiën der Staten-Generaal 1576-1625, Resolutiën SG 1626-1630*.

260 Van Riemsdijk, *Griffie*, 158-160.

261 Japikse, 'Inleiding' in: *Resolutiën*, I, X-XXII; zie ook: Kooijmans en De Valk, 'Eene dienende onderneming', 207-212.

262 N. Japikse, 'Inleiding', *Resolutiën*, I, XVII.

263 Aerts, De Mecheleer en Wellens, *L'âge de Gachard*, 595-596.

264 N. Japikse, 'Inleiding', *Resolutiën*, I, XVI.

265 Roelevink, 'Navigating New Waters', 71.

van de besluiten weer te geven: transcriptie in extenso in de hoofdtekst van de editie, samenvatting in de hoofdtekst van de editie of vermelding, hetzij in de hoofdtekst, hetzij in de annotatie. Naar stukken in het archief verwees hij in de annotatie alleen als hij ze belangrijk genoeg vond. Hij en zijn opvolgster H.H.P. Rijperman bewerkten volgens deze methode tussen 1914 en 1941 in veertien delen de ordinaren en secrete resoluties van de Staten-Generaal uit de periode 1576-1609, later de 'Oude Reeks' genoemd.

Na jaren van stilstand werd de serie in 1971 voortgezet met de door A.Th. van Deursen bewerkte uitgave van de resoluties van 1609-1612. Hiermee begon de zogenaamde 'Nieuwe Reeks', die zich van de oude onderscheidde door een minder selectieve benadering, waarbij de tekst van alle resoluties in de hoofdtekst in hedendaags Nederlands werd samengevat. Vervolgsbesluiten of afdoeningsbesluiten met relatief eenvoudige bijbehorende correspondentie werden opgenomen in de noten. Van alle stukken die in het archief werden aangetroffen werd in de noten de vindplaats vermeld. De samenvattingen van de resoluties werden in chronologische volgorde gepubliceerd. Het verband tussen de resoluties werd aangegeven door middel van een doorlopende nummering van de resoluties en een op die nummering gebaseerd doorverwijzingssysteem. Op deze manier bewerkte Van Deursen ook de jaargangen 1610-1616.

De publicatie van alle resoluties in chronologische volgorde en de verwijzing bij elke resolutie naar de vorige en volgende resolutie over dezelfde zaak betekende een grote verbetering, al was het moeilijker geworden de resoluties op onderwerp te vinden. Maar in de uitgave van de resoluties van 1617-1618, die door J.G. Smit werd bewerkt, werd de index substantieel uitgebreid en er werd in de inleiding weer een kritische toelichting gegeven op het gebruikte bronnenmateriaal, die in de delen die door Van Deursen waren bewerkt ontbrak. Deze aanpak werd verder verfijnd door J. Roelevink, die de jaargangen 1619-1620 samen met Smit en 1621-1625 zelfstandig bewerkte. Het tweede deel over 1625, dat in 1994 uitkwam, was het laatste deel in de serie dat gedrukt werd. Het ING ging zich bezinnen op de mogelijkheden van digitale publicatie.

Onder de titel 'Unlocking government archives of the early modern period' organiseerde het ING in 1994 een conferentie waar het de mening van Nederlandse en buitenlandse deskundigen wilde peilen "over een mogelijke andere opzet van het project en om discussie te kunnen voeren over de opzet en de eventuele veranderingen in methode of ontsluitingstechniek van een aantal verwante buitenlandse edities." Op grond van de uitkomsten van dit congres en een intern rapport over de mogelijkheden die textretrieval in dit verband kon bieden, werd in 1998 besloten de jaargangen 1626-1651 van de resoluties digitaal te publiceren, waarbij verwijzingen naar bijlagen achterwege zouden blijven.

Het project werd onder leiding van Ida Nijenhuis door een team van onderzoekers, ict-specialisten en onderzoeksassistenten in de periode 1999-2007 uitgevoerd. In 2007 ging de publicatie van de resoluties van 1626-1630 online. Ze bleek vergeleken met de gedrukte editie de verwachte voordelen te hebben. Je kunt erin bladeren, van zittingsdag naar zittingsdag, je kunt op datum zoeken,

je kunt verschillende indices gebruiken, afzonderlijk of in combinatie, en je kunt de tekst op woord en woordcombinaties doorzoeken. Vergeleken met de voordelen is het nadelig effect van het achterwege blijven van het doorverwijzingsstelsel en van de verwijzingen naar andere stukken in het archief verwaarloosbaar klein.²⁶⁶ Het samenvatten van de resoluties blijft intussen het bezwaar opleveren, dat niet kan worden gezocht op woorden of termen in de oorspronkelijke taal en dat die oorspronkelijke taal evenmin object van onderzoek kan zijn.

3 De indices op de resoluties

3.1 De particuliere en generale indices van de Staten-Generaal

In de eerste decennia na het begin van de Opstand hield de griffier zijn resoluties toegankelijk door ze te marginaleren, dat wil zeggen: door in de marge van het register korte inhoudskarakteristieken (*marginalia*) van de resoluties te plaatsen. Bovendien tekende de agent in een handboek van dag tot dag aan hoe het was gesteld met de afhandeling van de zaken van provincies, colleges, steden en personen om daarover desgevraagd snel de nodige informatie te kunnen verstrekken.²⁶⁷ Van de handboeken van de agent (ook wel manualen of journalen genoemd) zijn die van agent Ramet over de jaren 1589-1599 bewaard gebleven in de Loketkas.²⁶⁸ Na 1600 voegde de agent, die voor het opzoeken van de retroacta verantwoordelijk was, aan de marginalia van de toenmalige griffiers nog nieuwe marginalia toe.²⁶⁹

Het aantal resoluties was intussen sterk toegenomen. Zeker na de sluiting van het Drievoudig Verbond in 1596 waren de resolutieregisters te omvangrijk geworden om ze met behulp van marginalia en handboeken efficiënt te kunnen raadplegen. Om de voortgang van zaken te kunnen controleren en de gedeputeerden van de nodige retroacta te kunnen voorzien moest de agent het verband aan het licht kunnen brengen tussen resoluties die in eenzelfde zaak waren genomen en tussen beslissingen die over langere tijd in soortgelijke zaken waren genomen. Rond 1600 ging hij ertoe over om na voltooiing van een resolutieregister de marginalia van de griffier systematisch te rangschikken in een index. De indices in de netregisters werden aanvankelijk gemaakt door de agent. Na

266 Nijenhuis, 'Besluiten ontsloten.'

267 Art. 21 van de instructie voor Valckenburch (agent 1605-1629), in: Van Riemsdijk, *Griffie*, 181.

268 De inhoudsopgaven in de 18e eeuwse kopieregisters over de jaren 1603-1606 zijn misschien kopieën van de handboeken over die jaren.

269 Zo is in de marginalia in het dubbel over 1578 apr. 20 - dec. 31 de hand te herkennen van Valckenburch.

de dood van agent De Heijde in 1676 werd de indicering van het ordinaris register aan de deurwaarder van de griffie en de indicering van het secrete register aan de klerk van de patenten en de cijfers gedelegeerd.

De griffier plaatste niet alleen de marginalia, maar was ook voor de toegankelijkheid van de resolutieregisters als zodanig verantwoordelijk.²⁷⁰ Hij had daar ook zelf belang bij, omdat hij verantwoordelijk was voor de voortgang in de besluitvorming en voor een belangrijk deel van de beleidsvoorbereiding. De index op het register, die pas na ommekomst van het jaar werd gemaakt, was hem daarbij onvoldoende behulpzaam. In het laatste kwart van de zeventiende eeuw ging hij de minuten voorzien van *dorsalen* (rugschriften die aangaven waar de resoluties over gingen), die hij overnam in een index, die hij van dag tot dag bijhield. In de achttiende eeuw bewerkte hij bovendien generale indices, die over meer jaren waren samengesteld en lijsten van retroacta, opsommingen van resoluties over een bepaalde zaak of een bepaald onderwerp, in veel gevallen aangevuld met afschriften van de resoluties waarnaar werd verwezen. Al deze particuliere en generale indices vervaardigde hij voor eigen rekening en maakten deel uit van zijn particuliere collectie handschriften. Dergelijke collecties hadden niet alleen een administratieve functie, maar bevredigden in de tweede helft van de achttiende eeuw ook een groeiende historisch-antiquarische belangstelling.²⁷¹

3.2 De inrichting van de indices

Indices op de resoluties van de Staten-Generaal zijn specificaties van die resoluties in alfabetisch-systematische volgorde, onder aanwijzing van de plaats waar ze in die serie te vinden zijn. Indices kunnen worden onderscheiden in *particuliere* en *generale indices*. Een particuliere index is een index die vervaardigd is op één archiefbestanddeel (meestal een register). In de griffie zijn er in twee eeuwen tijd meer dan duizend gemaakt. Een generale index daarentegen ontsluit altijd meer dan één archiefbestanddeel en de resoluties van meer jaren. Dat is ook zijn functie: als er retroacta moesten worden gezocht over een langere periode kon het gebruik van de opeenvolgende jaarindices erg omslachtig zijn. Generale indices zijn selectief of cumulatief. Meestal zijn ze selectief, omdat ze alleen naar finale besluiten met mogelijke precedentwerking behoeften te verwijzen of al-

270 'Sal mede (...) op alle des Generaliteyts resolutiën den sin sommierlick in margine (...) annoteren ende achter de respective registers van resolutiën, alsoock alle andere des Generaliteyts registers ende boecken, soo jegenwoordige als toecomende, bequame inventarissen doen maecken tot coste vande Generaliteyt, ten eynde haer Ho: Mog: ende yder litmaet daarvan tallen tyden haer naer behooren sullen mogen dienen,' art. 14 van zijn instructie van 1646, in: Van Riemsdijk, *Griffie*, 183-193.

271 Zo vroeg O.F. de Lijnden in Voorst in zijn brief van 2 oktober 1779 aan griffier Hendrik Fagel de Oude ter completering van zijn collectie indices op de notulen van de Raad van State het deel over 1675-1699 dat door de klerk Bogaers is gecompileerd: NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 2526.

leen de resoluties uit de betrokken periode die door de bewerker *het meest notable* werden geacht. Maar er bestaan ook generale indices die een accumulatie zijn van alle inhoudskarakteristieken en verwijzingen die in een serie resolutieregisters voorkomen. Dergelijke cumulatieve indices zijn een volledige toegang op alle resoluties die in de periode waarover de serie loopt zijn genomen. In een archief dat volgens de regels van het resolutiestelsel is gestructureerd, vormen de indices op die resoluties de belangrijkste toegang. Zij ontsluiten niet alleen de resoluties, maar via die resoluties ook de rest van het archief.

In het archief van de Staten-Generaal zijn alle netregisters van resoluties van indices voorzien. De vroegste indices (ook wel *inventarissen* of *repartoria* genoemd) zijn niet meer dan lijsten van inhoudskarakteristieken onder verwijzing naar hun vindplaats. De volgorde is alfabetisch (*volgens de orde van het alfabeth*), maar niet lexicografisch. In de eerste helft van de zeventiende eeuw ontwikkelen zich uit deze lijsten trefwoordensystemen die uit indextermen (trefwoorden en verwijstermen), inhoudskarakteristieken en vindplaatsverwijzingen bestaan en die primair alfabetisch en secundair systematisch zijn geordend.

In de inhoudskarakteristieken of *posten* worden de resoluties naar hun inhoud omschreven. Soms gebeurt dat met een of twee woorden, soms met uitgebreidere analyses van die resoluties. Een index met uitgebreide analyses noemt men een *beredeneerde index*.

Een trefwoord of *woord* is in dit trefwoordensysteem een woord of een combinatie van woorden waaronder resoluties met soortgelijke inhoudskarakteristieken kunnen worden geplaatst. De ingangstrefwoorden, de trefwoorden die de hoofdgeleding van de index uitmaken, worden *respecten* genoemd.

Vanaf het moment waarop de index wordt gestandaardiseerd, ontstaat een onderscheid tussen de voorgeschreven trefwoorden en de vrije trefwoorden, waarvan het gebruik niet bindend is voorgeschreven. Een trefwoord is voorgeschreven als het voorkomt in een standaardtrefwoordenlijst. Zo'n lijst wordt *tafel van respecten* of *hoofdenlijst* genoemd.

In het tweede kwart van de zeventiende eeuw worden naast de trefwoorden ook verwijstermen of *renvoys* geïntroduceerd: niet-toegelaten trefwoorden die door middel van het tussenvoegsel *Vide* of *siet* naar toegelaten trefwoorden verwijzen of *renvooyeren*. Deze verwijstermen vindt men onder elke letter van de index na de generalia en vóór de trefwoorden, tenzij het gaat om vroegere ingangstrefwoorden die tot verwijsterm zijn gedegradeerd: dan zijn ze meestal onder de trefwoorden blijven staan.

Het gebruik van verwijzings termen leidt er niet toe dat elke resolutie maar onder één trefwoord wordt vermeld. Het gebruik van overlappende trefwoorden worden getolereerd en in zekere mate zelfs bevorderd. Met name in de tweede helft van de achttiende eeuw is het niet ongebruikelijk dat dezelfde resolutie onder verschillende trefwoorden kan worden gevonden. Op 10 februari 1785 bijvoorbeeld legt J. Washington jr. de eed af als onderklerk van Friesland. De desbetreffende resolutie wordt in de index op de minuutresoluties van dat jaar op vijf verschillende plaatsen vermeld: bij de generalia onder de letter W (*Wa-*

shington) en verder onder de trefwoorden *Clerquen, Eeden, Griffier en griffie* en *Vriesland*.

Als de index een echt trefwoordensysteem is geworden, waarbij gelijksoortige inhoudskarakteristieken onder hetzelfde trefwoord zijn gebracht, worden de inhoudskarakteristieken die zonder trefwoord blijven onder hun beginletter bij elkaar geplaatst. Deze groepen losse inhoudskarakteristieken met dezelfde beginletter, de *generalia*, krijgen een plaats aan het begin van de desbetreffende beginletter. Doordat steeds meer generalia tot trefwoorden worden gepromoveerd, bestaan de generalia uiteindelijk alleen nog uit persoonsnamen van personen die een rekest hebben ingediend en gedeputeerden.

De groei van de bemoeienissen van de Staten-Generaal in de zeventiende eeuw leidt tot een toename eerst van de vrije en daarna van de voorgeschreven trefwoorden. Om de index toch nog overzichtelijk te houden worden bovendien waar mogelijk ingangstrefwoorden aan andere ingangstrefwoorden gesubordineerd (*relatief* of ondergeschikt) gemaakt. De eerste subordinatieactie wordt in de eerste helft van de zeventiende eeuw uitgevoerd, als een begin wordt gemaakt met de subordinatie van de namen van de Staatse gezanten in het buitenland en van de uitheemse gezanten in Den Haag aan de naam van het land waar ze geaccrediteerd zijn en dat ze vertegenwoordigen. Het gesubordineerde trefwoord blijft als verwijsterm ook op zijn oorspronkelijke plaats in de index vermeld staan.

Nog sneller dan het aantal bemoeienissen steeg het aantal resoluties dat werd genomen. Een gevolg was dat sommige trefwoorden onder de generalia tot ingangstrefwoorden werden gepromoveerd. Een ander gevolg was dat het aantal inhoudskarakteristieken onder hetzelfde ingangstrefwoord te groot werd en dat het ingangstrefwoord moest worden gespecificeerd. Het eerste trefwoord dat door dit lot werd getroffen was het trefwoord *Admiraliteit*, dat al in het begin van de zestiende eeuw werd onderverdeeld in *Admiraliteit op de Maze, te Amsterdam, in Zeeland, in 't Noorderkwartier* en *in Vriesland*. Het trefwoord *Admiraliteit* was sindsdien een ingangstrefwoord of *generaal woord* voor de bijzondere trefwoorden of *particuliere woorden* waarmee de afzonderlijke admiraliteitscolleges werden aangeduid.

De samenstelling en de inrichting van de indices en de betekenis van de trefwoorden waren in de geschreven resoluties helemaal afgestemd op de behoeften van de ambtenaren van de griffie: het bewaken van de voortgang in het besluitvormingsproces, het ter tafel brengen van de nodige retroacta en de voorbereiding van het beleid. Ze zijn dan ook een afbeelding van de activiteiten en werkprocessen van de Staten-Generaal en vooral van de administratieve vertaling daarvan. Ze zijn ook een afbeelding van de omvang van die activiteiten.

Tabel 15. Trefwoorden onder de C, 1746²⁷²

C [generalia]
 vide [etc.]
 copijen
 courantiers
 Charleroj
 conferentiën
 conclusie
 Cagliari
 Cumberland
Canonisjen en collatiën
 beursen siet litera B
Consenten
 Gelderland
 Holland
 Zeeland
 Utrecht
 Friesland
 Overijssel
 Stad en Lande
Commissiën
 ter vergaderinge van haar Ho.Mo.
 in den Raad van State
 in de Rekenkamer
 in de admiraliteiten
 verscheiden commissiën
Ceulen
 resident van Lansberge
 resident Elsacker
Cleefsche regeering
Creditiven
 van haar Ho.Mo.
 aan haar Ho.Mo.
Recreditiven
 van haar Ho.Mo.
 aan haar Ho.Mo.
collecte (nihil)
ceremonieel
consuls siet ook Spagne
commisen generaal
commissarissen (nihil)
Coeverden
Courland (nihil)
capitulatiën
commissie-vaarders (nihil)
comptoir generaal siet negotiatiën
Curaçao siet West Indische Compagnie
Cartel siet querrain

Corfu siet Venetien lit. I

3.3 Superscriptie

Indices op de resoluties verwijzen naar folionummers of data. Indices op de *registers* zijn gemaakt na voltooiing van die registers en verwijzen naar de bij registratie aangebrachte folio's. Indices op de *minuten*, die de besluitvorming op de voet volgen, verwijzen naar data. De resolutieregisters van de Staten-Generaal zijn niet alleen gefolieerd maar ook gesuperscribeerd: voorzien van een dagtekening op elke folio. Dat is handig als je van een resolutie die je zoekt de datum weet, bijvoorbeeld als je een gedateerde bijlage met een resolutie in verband wilt brengen: dan kun je jezelf ook zonder index redden. Superscriptie is pas laat routine geworden. De netregisters van ordinaris resoluties vanaf 1734 werden gesuperscribeerd door Jacob van Byemont, die in dat jaar agent werd, maar Van Byemont superscribeerde ook de netregisters over de jaren 1696-1733. De dubbeln van ordinaris resoluties werden vanaf het tweede register over 1683 gesuperscribeerd bij het afschrijven van de resoluties; de registers over 1682 en eerdere jaren werden met terugwerkende kracht van dateringen voorzien door de klerk die ook de originele registers tot en met 1695 heeft gesuperscribeerd. Superscriptie lijkt niet altijd even urgent te zijn geweest, maar werd in de achttiende eeuw door de griffier ook wel als stopwerk voor zijn klerken gebruikt.²⁷³

De dubbeln werden niet geïndiceerd, omdat ze niet werden gebruikt om er wat in op te zoeken. De superscriptie in veel jaargangen van de dubbeln dateert uit het midden van de negentiende eeuw. Commies-chartermeester De Zwaan heeft toen veel ongefolieerde registers alsnog laten foliëren door de schrijver Lagrand, waaronder de dubbeln van ordinaris netresoluties. Zo folieerde Lagrand in de jaren 1849-1851 de dubbeln van de ordinaris resolutieregisters tot en met 1671.²⁷⁴

3.4 De verschillende series particuliere en generale indices: samenstelling, vindplaats en wijze van bevraging

Ambtenaren ter griffie hebben alle resolutieregisters van de Staten-Generaal geïndiceerd: de netregisters, de secrete registers en de particuliere registers. Bovendien maakten de Fagels vanaf 1690 indices op de ordinaris en secrete minuutresoluties. Voorts werden er indices over een langere periode dan een jaar samengesteld, die een ruime of minder ruime selectie uit de jaarindices bevatten. Voor deze generale indices bestond ook buiten de griffie belangstelling en ze werden voor een deel ook buiten de griffie vervaardigd. In het Nationaal Ar-

273 Het register over de eerste helft van 1683 is gesuperscribeerd door de klerk Van der Kest.

274 Veel registers bevatten een aantekening van De Zwaan in de zin van 'Gedaan foliëren door Lagrand den'

chief worden maar liefst tien series generale indices bewaard: generale indices op de zeventiende-eeuwse resoluties van de agent, series generale indices op voornamelijk de achttiende-eeuwse resoluties van de commies en de griffier, generale indices op de gedrukte resoluties en generale indices die zijn vervaardigd door klerken van de Raad van State.

De meeste van deze particuliere en generale indices zijn op enig moment ondergebracht in het archief van de Staten-Generaal, waar ze van oorsprong bijna geen van alle toe behoren. De indices in de registers maken uiteraard deel uit van het archief, maar de meeste andere series zijn afkomstig uit het archief van de griffiers Fagel. Ze werden door Hendrik Fagel de Jonge, de laatste griffier, in 1795 in de griffie achtergelaten of in 1803 ter verkoop aangeboden en door de staat in beslag genomen.²⁷⁵ Buitendien worden in het archief van de Staten-Generaal nog enkele generale indices aangetroffen die tot het archief van de Raad van State en de collectie Bogaers hebben behoord.

Veel van de Fagel-indices zijn inmiddels beschreven in het archief Fagel Supplement. Hierin zijn ook de Fagel-indices opgenomen die in de veiling van 1803 door de voormalige agent van Financiën Johannes Goldberg werden aangekocht en die in 1828 met de verzameling Goldberg door het Rijksarchief werden verworven. In het familiearchief Fagel, dat in 1922 door het Algemeen Rijksarchief werd verworven, zijn alleen die indices achtergebleven die om wat voor reden ook buiten de verkoping van 1803 zijn gehouden.

Drie generale indices tenslotte worden in het Nationaal Archief bewaard in de archieven van de Stadhoudelijke Secretarie, Bisdom en De Jonge van Ellemeet.

Het gebruik in het Rijksarchief in de negentiende eeuw om resoluties bij resoluties en indices bij indices te plaatsen en om wat overtoellig leek naar de zolder te verbannen, heeft het inzicht in de functies van de verschillende series indices en in hun relaties met de series resoluties niet bevorderd. In de inventaris van Japikse zijn de particuliere indices op jaargang gesorteerd en bij de netregisters van ordinariis en secrete resoluties geplaatst, terwijl de series generale indices op de ordinariis resoluties evenals die op de secrete resoluties bij elkaar te vinden zijn. Maar in de tabellarische inventaris op de resoluties worden ook alle bijbehorende particuliere indices in hun verband beschreven en in de inventaris van het archief Fagel Supplement is een systematische beschrijving opgenomen van alle series indices die niet meer in het familiearchief Fagel worden aangetroffen, maar daar wel toe hebben behoord, inclusief de series die zich nog in het archief van de Staten-Generaal bevinden.

275 *Catalogus Fagel 1803*, geannoteerd exemplaar KB, collectie veilingcatalogi, cat. nr. 35; Notitie van aangehouden en uitgeleverde stukken, 1803.

3.5 De series particuliere indices: samenstelling, eigenaardigheden en bruikbaarheid

3.5.1 *De indices in de ordinaris, secreta en particuliere registers*

Alle series resolutieregisters zijn van indices voorzien: de registers van ordinaris resoluties over de jaren 1576-1785, de registers van secreta resoluties over de jaren 1592-1796 en de particuliere resolutieregisters en de registers van resoluties van de Grote Vergaderingen. Het register van ordinaris netresoluties over 1785 is het laatste ordinaris register met een index. De indicering van het secreta register heeft men tot en met 1796 volgehouden.

De oudste contemporaine indices (*'inventarissen'*) zijn waarschijnlijk de jaargangen 1599 en 1600. Sinds die jaren werd het minuutregister met enige regelmaat en op bescheiden wijze geïndiceerd. In dezelfde bescheiden stijl indiceerde men toen ook enkele oudere jaargangen (die van 1588, 1589, 1593, 1594, 1597 en 1598).

Cornelis de Heijde, agent in de periode 1653-1678, is degene geweest die het indiceren van de registers bij de Staten-Generaal heeft doorgezet en op vaste voet geregeld.²⁷⁶ Vanaf het jaar van zijn aanstelling indiceerde hij alle lopende registers, ordinaris, secreta en particulier, volgens een vaste systematiek. Aanvankelijk kreeg hij elk jaar de expliciete opdracht van HHM om 'op ordre van den Griffier' de lopende registers te indiceren²⁷⁷, maar in 1662 verhoogden HHM zijn traktement met 50% en voegden ze het indiceren van de ordinaris, secreta, Oost- en West-Indische en Oost-Friese registers toe aan zijn vaste takenpakket.²⁷⁸ Bij zijn dood in 1678 was de indicering van de registers een vaste routine geworden.

Behalve de lopende registers indiceerde hij ook de oudere registers die ongeïndiceerd waren gebleven: vanaf 1657 de secreta resoluties uit de periode 1592-1651, die toen deels ongebonden ter griffie werden bewaard²⁷⁹, vanaf 1658 de netregisters van ordinaris resoluties over de jaren 1576-1580, 1585-1587, 1590-1592, 1596, de minuutregisters van ordinaris resoluties over de jaren 1595, 1611

276 De Heijde heeft het indiceren van de registers als betaalde taak in zijn arbeidsovereenkomst laten opnemen. Zie hiervoor zijn aanmerkingen op de art. 11 van zijn instructie van 1654: Memorie van Remarques by den Agent de Heijde onder verbetering van haer Ho. Mo. Gestelt, tot correctie ofte veranderinge op de Articulen van desselfs Instructie, arch. SG inv. nr. 12548.330.

277 Res. SG 12/12/1653, 24/12/1653, 28/07/1655, 15/04/1656, 03/03/1657, 30/01/1658 en 23/03/1662.

278 Res. SG 25/07/1662. De marginalering van de geresumeerde minuten van ordinaris resoluties kort na de stelselwijziging van 1671 is maar van korte duur geweest en heeft op de gevolgde werkwijze geen merkbare invloed gehad.

279 Res. SG 25/07/1662. Bij res. SG 03/03/1657 en 23/03/1662 was De Heijde al de indicering opgedragen van de secr. res. over resp. 1646-1651 en 1602-1634.

en 1614, de registers van ordinaris minuutresoluties van 1581-1584, 1595, 1611 en 1614²⁸⁰ en vanaf 1659 ook de particuliere registers van vóór 1652, dat wil zeggen de registers van Oost en West-Indische, Oost-Friese, militaire en zeezaken en de registers van de handelingen met de hertog van Aerschot en van de handelingen in Tilburg en Munster²⁸¹, evenals de registers van de Grote Vergadering van 1651.

Bij het indiceren volgde hij een vaste methode, die ook door zijn opvolgers werd gevolgd. Eerst marginaleerde hij het register. Vervolgens *grosseerde* (folieerde) hij het register. Dan maakte hij een conceptindex door die marginalia op de daartoe bestemde plaats in te schrijven in een *alphabet* dat van standaardtrefwoordenlijsten was voorzien. Die conceptindex liet hij vervolgens door een klerk in het net schrijven. Tenslotte zorgde hij ervoor, dat de netindex met het register werd ingebonden. De indices in de secrete en de particuliere registers zagen er uiteindelijk eenvoudiger uit dan die in de ordinaris registers, doordat het aantal resoluties dat ze ontsloten kleiner en de aard van de resoluties specifiekier was, maar dat neemt niet weg dat hun methode van bewerking dezelfde was.

Van de conceptindices van De Heijde zijn er heel wat bewaard gebleven: de meeste indices die De Heijde met terugwerkende kracht maakte op de zestiende- en vroeg-zeventiende-eeuwse registers van ordinaris resoluties²⁸², de indices in de secrete registers over de jaren 1634-1646 en 1654-1670 en 1673-1677, de indices op de later herschikte registers over 1671 en 1672 en de meeste particuliere registers.²⁸³

Na de dood van De Heijde bleef de indicering van het ordinaris register tot de taken van de agent behoren. De indices in de ordinaris registers zijn alle door de opeenvolgende agenten vervaardigd. Van de indices over de periode 1723 - juni 1724 en de eerste helft van 1744 zijn bovendien hun concepten bewaard gebleven.²⁸⁴

De indicering van het secrete register vertrouwde men echter toe aan Pieter van Peene, de klerk van de cijfers, die de secrete resoluties toen al twintig jaar registreerde. Tot zijn overlijden in mei 1691 marginaleerde en indiceerde hij de secrete registers op min of meer dezelfde voet als De Heijde had gedaan.²⁸⁵ Sindsdien

280 Ress. SG 30/01/1658 en 28/07/1662.

281 Ress. SG 14/10/1659, 23/03/1662 en 24/12/1671.

282 Arch. SG inv. nrs., 3086, 3098, 3103, 3105, 3107, 3109, 3111, 3113, 3117, 3125, 3127, 3129, 3135, 3137, 3167 en 3173.

283 De conceptindices van De Heijde op de secrete registers over 1634-1646 en 1654-1677 mrt. 2 in arch. SG inv. nrs. 4564, 4567, 4569, 4571, 4572, 4576, 4578, 4580, 4582 en 4585. Ze zijn ook van Fagel afkomstig. Ze maakten (m.u.v. het eerste deel) op de auctie van 1803 deel uit van kavel 35: *Catalogus Fagel 1803*, geannoteerd exemplaar KB. Conceptindices op de Oostfriese registers 1626-1661 bevinden zich in arch. SG inv. nr. 4861. De conceptindices van de opvolger van De Heijde over 1677 en 1678 in arch. SG inv. nrs. 4584 en 4587.

284 In NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 584-587.

285 In het archief van de SG worden de conceptindices van Van Peene over de jaargangen 1677-1678 bewaard. Van Peene schreef ook het vernieuwde register over 1672 en bijbehorende index.

schreef de klerk die het register schreef ook de index.

De opvolger van Van Peene had van indiceren minder kaas gegeten. De indices in de secrete registers over de periode 1691-1699 zijn niet al te best. Om te beginnen zijn ze beknopter dan ooit. Een marginaal wordt maar onder één trefwoord vermeld ook als meer trefwoorden in aanmerking komen. Als een resolutie van meer marginalia is voorzien, wordt alleen de eerste in de index opgenomen. De traditionele systematiek wordt niet consequent volgehouden: resoluties over het Duitse Rijk, die in het register over 1690 volgens het gebruik nog onder *Keijzer* zijn te vinden, moeten nadien onder *Weenen* worden gezocht. Soms ook werd de traditionele systematiek met die van de griffier gecombineerd. In de index op het register van 1692 werd het door François Fagel geïntroduceerde trefwoord *Turkeyen* overgenomen, terwijl het oude trefwoord *Constantinopelen* gehandhaafd bleef. Ambassadeur in Turkije Van Heemskerck moet onder het eerste en ambassadeur in Constantinopel Colyer onder het laatste trefwoord worden gezocht.

In 1692 kwam in deze situatie verbetering. Vanaf dat jaar bracht griffier François Fagel de inrichting van de index op het secrete register onder zijn controle door de geresumeerde minuten van secrete resoluties op de achterzijde van de laatste pagina van inhoudskarakteristieken te voorzien en de klerk die de geresumeerde minuten registreerde die dorsalen als marginalen in het register over te laten nemen. De dorsalen op de geresumeerde minuten zijn daarmee de sleutel geworden tot de resoluties; het marginaleren van de eerste minuten komt vanaf 1695 geheel te vervallen.

De volgende stap naar integratie van beide indices werd gezet in 1699, toen weer een andere klerk met de registratie van de secrete resoluties en de vervaardiging van de index op het secrete register werd belast. François Fagel liet deze klerk die de index op het secrete register moest maken vanaf jaargang 1698 eenvoudigweg de index op de geresumeerde minuten van de griffier (zie de volgende paragraaf) kopiëren en daarbij de data door folionummers vervangen.

Hendrik Fagel de Oude (griffier 1744-1790) bracht in de indicering van de secrete resoluties opnieuw verandering. Hij maakte van zijn dorsalen op de geresumeerde minuten geen samenvattingen meer, zoals zijn oom nog had gedaan, maar nam ze letterlijk in zijn index op de minuten over. Vanaf dat moment (1745) zijn de inhoudskarakteristieken in de index in het register voor het eerst sinds een halve eeuw weer gelijk aan de marginalia. Deze vereenvoudiging was geen inhoudelijke verbetering, omdat het nu onmogelijk werd om meer marginalia in één inhoudskarakteristiek samen te vatten. Wel maakte het de verdere delegatie van het indiceerwerk aan klerken mogelijk en daar was het Hendrik Fagel de Oude, die in deze jaren een prebureaucratische omwenteling in de griffie op gang bracht, blijkbaar om te doen.

Hendrik Fagel de Oude realiseerde kort nadat hij griffier was geworden, een volledige harmonisatie en standaardisatie en vervolgens de delegatie van de praktische uitvoering van het indiceerwerk aan klerken. Zo werd het bewerken van de index op het ordinaris register vanaf 1746 door de hier buiten spel

gezette agent aan de kamerbewaarder gedelegeerd. In 1755 nam de kamerbewaarder ook het marginaleren van het register, de basis van het indiceerwerk van hem over.

De indicering van de secrete resoluties van 1746 verliep als volgt. Hendrik Fagel de Oude voorzag de geresumeerde minuten, zoals gebruikelijk, aan de rugzijde van korte inhoudskarakteristieken. Klerk Hendrik van Goor schreef die dorsalen onder vermelding van de bijbehorende data over in een van standaardtrefwoordenlijsten voorzien *alphabet*. Zijn broer Hartger van Goor (die de registratie van de secrete minuten over de jaren 1746-1747 en 1751-1761 voor zijn rekening nam) nam tenslotte de aldus bewerkte index in het secrete register over, waarbij hij de data in folionummers veranderde.

In het laatste decennium van het ancien regime kwam de indicering van de ordinariis registers geheel tot stilstand. Het derde ordinariis register van 1785 is het laatste dat van een index is voorzien, terwijl de laatste marginalia in de ordinariis registers van 1789 worden aangetroffen. Het lijkt erop dat het vervaardigen van de index op dat moment vier jaar bij de marginalering achter liep. In 1747 verliep er tussen marginalering en indicering 'nog maar' twee jaar.²⁸⁶

Bij de secrete resoluties verliep de ontwikkeling van de indiceertechniek en van de inrichting van de index veel sneller en efficiënter dan bij de ordinariis resoluties. Oorzaak hiervan was het specifieke karakter en het geringere aantal van de gesecreteerde minuten, maar vooral de omstandigheid, dat de indicering ervan na de dood van De Heyde aan de agent werd onttrokken, waardoor de griffiers Fagel veel eerder de vrije hand kregen. De secrete registers zijn tot op de laatste jaargang geïndiceerd.

3.5.2 *De indices op de ordinariis minuutresoluties over de jaren 1690-1796 en indices op de secrete minuutresoluties over de jaren 1690-1795*

Onder Cornelis de Heijde was het indiceren van de resoluties de exclusieve taak van de agent geworden. De verbeterde kwaliteit van de indices die hiervan het gevolg was kwam echter bijna uitsluitend het opzoeken van retroacta ten goede en nauwelijks de voortgangscontrole. De indicering van de registers kon immers pas plaatsvinden als het jaar voorbij was en duurde bovendien langer naarmate het aantal resoluties toenam. De griffier en de commies hielden de minuten intussen min of meer toegankelijk met behulp van dorsale aantekeningen, aantekeningen aan de rugzijde die in het kort de inhoud van die resoluties mededeelden. Dat de Staten-Generaal niettemin de voortgangscontrole als een probleem gingen zien, blijkt uit een resolutie uit 1683, waarbij zij hun commies, die de voortgang van zaken in de ordinariis vergadering moest bewaken, uitdrukkelijk opdroegen ter vergadering notitie te houden van alle resoluties die door provincies werden overgenomen, die aan andere instanties en personen werden toegezonden om advies of bericht en die commissoriaal werden ge-

²⁸⁶ De index over de eerste helft van 1747 werd geschreven door Trelont, die pas in 1749 als klerk werd beëdigd: res. SG 28/06/1749.

maakt, althans voor zover ze niet secreet waren en niet op particuliere personen betrekking hadden.²⁸⁷

François Fagel de Oude, de commies in kwestie, introduceerde na enige tijd een ontsluitingssysteem waarin de agent en de geheimschrijver hun rol als indiceerders van de registers behielden, maar waarin de commies en de griffier bovendien dagelijks een index bijhielden op de nog niet geregistreerde minuten. Het jaar 1690, het jaar waarin hij zijn vader opvolgde als griffier en waarin hij zelf als commies werd opgevolgd door zijn broer Hendrik Fagel Hz., is het beginjaar van twee nieuwe series indices: de indices op de minuten van ordinaris resoluties en de indices op de minuten van secrete resoluties.

Bij de behandeling van de indices in de secrete registers zijn de maatregelen besproken die François Fagel in 1692 en 1699 nam om greep te krijgen op het indiceren van het secrete register en de dorsalen op de geresumeerde minuten van secrete resoluties tot uitgangspunt van die indicering te maken. Deze maatregelen leidden er toe, dat de vindplaatsverwijzing (naar datum of naar folionummer) als enige verschil overbleef tussen de indices op de secrete minuutresoluties en de index op het secrete register.

De indices op de minuten hadden een meer actuele functie dan de indices op de registers en werden dus ook op een andere manier bewerkt. De Fagels hielden de indices op de minuten van ordinaris resoluties regelmatig bij door van elke resolutie die werd genomen de inhoudskarakteristieken en de datum onder het desbetreffende trefwoord in te schrijven in een *alphabet*, dat sinds 1729 van standaardtrefwoordenlijsten was voorzien.²⁸⁸

Verschillen in functie en wijze van bewerking zorgden tot 1748 ook voor verschillen in inhoud en inrichting. De inhoudelijke verschillen zijn niet heel groot. In principe ontsluiten de indices op de minuten dezelfde resoluties als de indices op de registers, maar dan in een ander ontwikkelingsstadium. Vier uitzonderingen op deze regel zijn het vermelden waard. Het eerste verschil betreft de resoluties op paspoortaanvragen in de periode 1705-1716. Doordat de minuten van deze resoluties niet in het ordinaris register, maar in een particulier register zijn geregistreerd, komen verwijzingen naar deze resoluties wel in de index op de minuten, maar niet in de index op het register voor. Het tweede verschil betreft resoluties van notificatie op ingekomen brieven. Verwijzingen naar dergelijke resoluties ontbreken in de indices op de minuten tot 1729, als Hendrik Fagel de Oude van zijn oom Hendrik Hz de functie van commies en de bewerking van deze indices overneemt. Het derde verschil betreft de indices over de periode januari 1731 - 15 februari 1748; die ontsluiten behalve de ordinaris, ook de secrete notulen.²⁸⁹ En tenslotte is er nog een verschil in de inhoudskarakteristieken. Die

287 Res. SG 15/02/1683.

288 De eerste drie bewaard gebleven exemplaren zijn nog niet van maand tot maand bijgehouden en hebben ook nog niet in alle opzichten de inrichting van de latere exemplaren.

289 In de delen over 1746-1747 en de eerste maanden van 1748 worden onder een apart trefwoord zelfs de *secrete brieven van notificatie* vermeld. De index over 1745 vormt

zijn in de indices op de minuutresoluties vanaf 1729 uitvoeriger, betreffen dan zo nodig ook belangrijke *onderdelen* van resoluties²⁹⁰ en vermelden hun strekking, zodat we in de index zelf kunnen zien of ze commissoriaal zijn gemaakt, overgenomen door een provincie, gezonden aan ZH om te disponeren, aan een ander college gezonden om advies of aan betrokkenen ter informatie en of in een verzoek vervat in een rekest is geaprobeerd of gedifficulteerd.

Verschillen in de inrichting betreffen vooral de manier van verwijzing, de gebruikte trefwoorden en de structuur van die trefwoorden. De indices op de minuten verwijzen uiteraard niet naar folionummers, maar naar data, wat ze overigens ook als index op de registers bruikbaar maakt. Doordat de inhoudskarakteristieken specifiekier zijn, is het aantal verwijzingen per inhoudskarakteristiek gemiddeld genomen lager dan in de index op de registers. De vaste trefwoorden die in de indices op de registers voorkomen worden ook in de indices op de minuten gebruikt, met uitzondering van het trefwoord *Constantinopelen*, dat in de index op de minuten door *Turkeijen* is vervangen. De indices op de minuten bevatten wel trefwoorden die in de indices op de registers ontbreken. Vooral in de periode 1728-1744 neemt het aantal trefwoorden nog sneller toe dan in de indices op de registers. Gelet op hun functie wekt het weinig verbazing dat die trefwoorden vooral betrekking hebben op de voortgang van de zaken, de verzending en de ontvangst van brieven, de uitgifte van de verschillende akten en de organisatie van de griffie. Wat over de structuur van de indices op de minuutresoluties nog kan worden opgemerkt is, dat de subordinatiegraad lager is²⁹¹, het aantal verwijstermen bijgevolg geringer en het aantal trefwoorden waaronder dezelfde resolutie vermeld wordt in veel gevallen groter.

In de periode 1744-1756 worden de verschillen tussen de indices op de minuten en de indices in de registers snel kleiner. Nadat François Fagel de Oude al de indices op de secrete minuten en het secrete register had geharmoniseerd, harmoniseert en standaardiseert zijn neef en opvolger Hendrik Fagel de Oude vanaf 1744 de inrichting van alle indices: op het ordinaris register, op het secrete register, op de ordinaris minuten en op de secrete minuten. Zeker na 1756 lopen de ontwikkeling van de indices op de minuten en die van de indices op de registers aan elkaar parallel en komt het verschil in vorm hoogstens nog tot uitdrukking in een geringere mate van subordinatie. Het is niet toevallig dat Hendrik Fagel

een uitzondering. Op de titelpagina heeft Hendrik Fagel de Oude aangetekend: 'Index op 't Register van 1745. Den index op 't Secret Register van 1745 is een apart Boek'.

290 Bijv. res. 26/07/1729 over deserteurs, waarvan een onderdeel een soldaat in Dendermonde betreft. Dit onderdeel wordt in de index van Hendrik Fagel de Oude onder *Dendermonde* vermeld. In de index op het register van 1729 tweede halfjaar komt het trefwoord *Dendermonde* niet voor.

291 *Bourtange* en *Coevorden* zijn nog ingangstrefwoorden als zij in het register al onder *Drenthe* zijn gebracht. Hetzelfde geldt voor *Stevenswaard Steenberghe*, *Namen* en *Antwerpen*, *Gibraltar* en *Maltha*, *Port Mahon* en *Sicilië* die niet zoals in het register gesubordineerd zijn aan respectievelijk *Overkwartier van Gelderland*, *Bergen op Zoom*, *Brussel*, *Spanje* en *Italië*.

de Oude juist in deze periode de bewerking van zijn indices op de minuten en de bewerking van de indices op de registers aan klerken delegeert.

De indicering van de ordinaris minuten was voor de commies evenmin ambtsplicht als de indicering van de secrete minuten dat was voor de griffier. De Fagels deden dit op eigen initiatief. Toen Hendrik Fagel de Oude zijn oom François Fagel de Oude opvolgde als griffier, droeg hij het indiceren van de ordinaris minuutresoluties niet over aan de nieuwe commies, maar nam hij het indiceren van de secrete minuten, wat François Fagel gewoon was te doen, er eenvoudigweg bij. De series indices op de minuutresoluties waren privébezit: de oudere jaargangen stonden niet op de griffie, maar thuis in de bibliotheek. Later zijn ze ingevoegd in het archief van de Staten-Generaal, met uitzondering van de eerste jaargang (1690) van de indices op de ordinaris minuten en de jaargangen 1694-1698 van de indices op de secrete minuten, die nu respectievelijk worden aangetroffen in het archief Fagel en in het archief Fagel supplement.²⁹²

De jaargangen 1694-1698 van de indices op de secrete resoluties verdienen bijzondere aandacht. Ze kwamen pas in 1828 met de collectie Goldberg op het Rijksarchief. Fagel had ze als overcompleteet uit de serie verwijderd nadat hij, om een vermeend hiaat over de jaren 1692 en 1693 te dichten, een generale index over de periode 1692-1698 had toegevoegd. In werkelijkheid bestond en bestaat dat hiaat niet. De delen over 1692 en 1693 zijn op de rug abusievelijk gemerkt '1689' en '1691', terwijl op de rug van de index over 1691 het jaartal '1688' prijkt. De Zwaan heeft dat geconstateerd en met potlood op de delen geschreven. Japikse heeft dat niet gezien en de foutieve orde hersteld.

3.5.3 *De indices op de gedrukte resoluties 1692-1796*

Ook de gedrukte resoluties werden van indices voorzien. Deze indices werden vervaardigd door of in opdracht van de drukkers Scheltus, die ook de resoluties zelf drukten en verspreidden. Ze stonden buiten de traditie van de griffie. Trefwoorden zijn niet aan elkaar ondergeschikt gemaakt, maar bijna allemaal in de primaire alfabetische orde opgenomen. Wel zijn de analyses binnen een trefwoord vooral in de tweede helft van de eeuw dikwijls per zaak gegroepeerd.

De indices op de jaargangen 1692-1708 zijn gebrekkig, maar dat geldt ook - althans zeker tot 1703 - voor de gedrukte resoluties zelf. Vanaf 1708 is de index goed te gebruiken, hoewel deze dan nog minder trefwoorden bevat dan de indices op de geschreven resoluties. Vanaf 1741 zijn de indices in de gedrukte jaargangen als uitstekende toegangen op de gedrukte resoluties aan te merken. Ze zijn dan zeer uitvoerig en van een trefwoordenlijst voorzien, terwijl ze sinds 1751 behalve naar pagina's ook naar data verwijzen. De onervaren gebruiker, die niet weet onder welk ingangstrefwoord hij moet zoeken, zal ze zelfs prefereren boven de geschreven indices, die de resoluties meer in hun verband ontsluiten, wat het voor hem moeilijker maakt om het juiste ingangstrefwoord te vinden.

De indices op de ordinaris minuutresoluties verwijzen naar data en kunnen in

292 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 609; NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 588-592.

principe dus ook als toegang op de gedrukte resoluties worden gebruikt, wat vooral vóór 1741 zijn nut kan hebben.

3.5.4 *De serie indices op de registers van ordinaris resoluties van de agent 1746-1788*

In 1746 moest de agent de bewerking van de index aan de kamerbewaarder overlaten. Het maken van een index was hem echter bij zijn instructie opgedragen en hij kreeg er ook voor betaald. Dat is de enige reden die ik kan bedenken waarom hij doorging met indiceren. Door deze indiceeractiviteit ontstond een nieuwe serie van indices die niet meer in het resolutieregister werden afgeschreven en die de periode 1746-1788 heeft omvat. De inrichting van deze indices ging steeds meer lijken op de inrichting van de index op de minuten. Er werd niet meer verwezen naar data, niet meer naar folio's, de brieven van notificatie werden niet meer vermeld en standaardtrefwoordenlijsten werden toegevoegd. Vanaf 1756, toen de agent ook het marginaleren van het register aan de kamerbewaarder had gedelegeerd, ging hij zelfs noteren of een resolutie finaal was, door een provincie was overgenomen, voor advies moest worden gezonden aan een andere instelling of commissoriaal was gemaakt. Maar ondanks uitvoeriger analyses halen ze niet de kwaliteit van het klaarlijk voorbeeld. Bewaard gebleven zijn overigens slechts de exemplaren over de periode 10 maart 1746 -1758 in het archief van de Staten-Generaal en die over de periode september 1773 - februari 1774 in de collectie Staten-Generaal 'Dubbeln.' De 108 andere delen die zich in 1822 nog in het Rijksarchief bevonden, zijn vermoedelijk onder Bakhuizen of Van der Bergh als dubbeln uit het archief verwijderd.²⁹³

3.5.5 *De bruikbaarheid van de verschillende series*

Op grond van het voorafgaande kunnen enkele conclusies worden getrokken met betrekking tot de bruikbaarheid van de verschillende series indices voor hedendaags onderzoek. Bij onderzoek in de ordinaris resoluties tot 1701 zijn de indices in de registers als toegang te prefereren. Als toegang op de ordinaris resoluties over de periode 1701-1785 komen eigenlijk maar drie series in aanmerking: de indices in de registers, de serie indices op de minuten die door Hendrik Fagel Hz. is opgezet en de indices op de gedrukte resoluties. Ook voor deze periode ligt het gebruik van de indices in de registers het meest voor de hand. In bepaalde omstandigheden verdient raadpleging van een van beide andere

²⁹³ In de 'Brouillon inventaris' en de 'Korten inventaris' van De Fouw, 1822, worden deze delen als volgt gespecificeerd: '31 Indexen in hoornen en 2 in kartonnen banden over de periode 1703-1720, ieder jaar in twee delen. Ontbreken beide delen van 1703 en het 2e deel van 1720. 29 Indexen in kartonnen banden van 1723 II t/m 1738. 48 Indexen in kartonnen banden van 1760 II t/m 1788 III. Ontbreken van de jaren 1762, 1764, 1767 en 1769 het 2e deel, van de jaren 1771, 1773 en 1783 het eerste deel, van 1785 het 2e deel, de jaren 1786 en 1787 geheel en van 1788 het 2e deel'.

series de voorkeur, zoals uit het vervolg zal blijken. Op de ordinaris resoluties over de jaren 1786-1796 bestaan maar twee toegangen: de indices op de minuut-resoluties en de indices op de gedrukte resoluties. Omdat raadpleging van de gedrukte resoluties van deze jaren normaal gesproken de voorkeur verdient boven raadpleging van de minuten, ligt het gebruik van de indices in de gedrukte delen voor de hand.

Bij onderzoek in de secrete resoluties tot 1690 zijn de indices in de registers als toegang te prefereren. Als toegang tot de secrete resoluties van de jaren 1690-1697 zijn de indices in de registers minder geschikt. Men kan beter de indices op de secrete minuten gebruiken, waarbij men zich niet van de wijs moet laten brengen door de foutieve rugschriften van de jaargangen 1691-1693.²⁹⁴ Wie secrete resoluties van één jaar uit de periode 1690-1789 wil raadplegen en geen speciaal belang heeft bij het inzien van de minuten, kan het best de indices in de registers gebruiken, die op de losse jaarindices zijn gebaseerd. Op de secrete resoluties over de jaren 1790-1795 vormen deze losse jaarindices de enige toegang. De cumulatieve indices op de secrete resoluties van Van der Sluys²⁹⁵ kunnen overigens ook als toegang tot de afzonderlijke jaargangen van de periode 1694-1789 dienen.

3.6 De series generale indices: samenstelling, eigenaardigheden en bruikbaarheid

3.6.1 *De series generale indices*

De tien series generale indices die bewaard zijn gebleven worden hieronder in vier groepen behandeld: de generale indices op de zeventiende-eeuwse resoluties van de agent, de series generale indices op voornamelijk de achttiende-eeuwse resoluties van de commies en de griffier, de generale indices op de gedrukte resoluties en de generale indices die zijn vervaardigd door klerken van de Raad van State. De tabellen 15 en 16 geven een overzicht van de series. Ze hebben betrekking op respectievelijk de resoluties van vóór en na 1700. Alle referenties hierin staan cursief, wat betekent dat geen van de indices behoren tot het archief van de Staten-Generaal.

Generale indices zijn doorgaans selecties; ze ontsluiten meestal slechts het betrekkelijk kleine aantal generaliteitsresoluties uit de betrokken periode die door de bewerker 'notabel' worden geacht. Het is moeilijk vast te stellen wat de dekingsgraad van zo'n generale index is, vanuit welk gezichtspunt de selectie is gemaakt en in welke mate de selectie vanuit dat gezichtspunt representatief is. In de praktijk levert dat meestal niet zoveel problemen op, omdat generale in-

²⁹⁴ Zie par. 3.4.4.

²⁹⁵ Zie hiervoor par. 3.6.3 over de generale indices.

Tabel 15. Generale indices 1576-1699						
<i>van De Heijde en andere agenten (par. 3.6.2)</i>						
a	b	c	d	e	f	groep Raad van State
	bewerking van d – e	bewerking van d – e	ordinaris	secret	cumulatie vdSluys van de	g Bogaers concept
	fs 595	(fs 593) sg 3696	sg 3682		(fs 602-610) sg 3718-3726	h Bogaers kopie
1576-1699						
1576-1590		(fs 594)	sg 3683			sg 3711-3713
1591-1595		sg 3697				sg 3708-3710
1596-1600			sg 3684			
1601						
1602-1619						
1620-1624			sg 3685			
1625-1629			sg 3686			
1630-1639	fs 596	elmeete 29				
1640-1647						
1648-1650						
1651-1655		sg 3705	sg 3687			
1656-1659	fs 597		sg 3688			
1660						
1661-1665		sg 3706	sg 3689			
1666-1669		sg 3707	sg 3690			
1670-1671	fs 598		sg 3691			
1672-1675						
1676-1678			sg 3692 (tot sep.) fagel 610			sg 3716-3717 (brockman)
1678-1679			(fs 599)	(fs 611)	?	
1680			sg 3693	fagel 608		
1681-1688			(fs 600)			
			sg 3694			
1689-1691			(fs 601)	(fs 612)		
1692-1693			sg 3695	sg 4605		
1694-1698						
1699						

dices meestal worden gebruikt als een hulpmiddel bij het uitzetten van de grote lijnen. Als kennis van de details wenselijk blijkt, dan kan raadpleging van parti-
culiere indices in de gebreken van de generale index voorzien.

<i>Tabel 16. Generale indices (1625) 1700-1789</i>													
		<i>op de geschreven resoluties (Fagel)</i>			<i>op de gedrukte resoluties (Bisdom)</i>								
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>						
1700-1789	ordinaris	ordinaris cumulatief	secretet	secretet cumulatief	eigen ex. Bisdom	kopie RvState	kopie Fagel						
1625-1639	sg 3698												
1640-1647	sg 3699												
1648-1659													
1660-1679	sg 3700 (bij fs 622-623)												
1680-1693	sg 3701												
1694-1699													
1700-1719	sg 3702												
1720	(bij fs 624)												
1721-1723	sg 3703							fs 625	sg 4799	sg 4802-4803 (vd Sluys)	bisdom 295	sg 3867	sg 3665
1724								fs 626 (alleen de letters FHPRV)					
1725													
1726-1727													
1728-1730	sg 3704												
1731	fagel 612; fs 621												
1732-1735													
1736-1747		sg 4800											
1748													
1749													
1750-1755		sg 4804 (vd Sluys)											
1756-1769		sg 4801											
1770-1772		sg 4805 (vd Sluys)											
1773-1789											stadh. secr. 1708		

Tabel 16. Generale indices op de geschreven resoluties vervaardigd door leden van de familie Fagel en generale indices op de gedrukte resoluties.

3.6.2 *De generale indices van De Heijde, Spronssen en Rosenboom op de ordinaris en secrete resoluties tot 1700 (3682-3697, 3705-3707, 3718-3726, 4605, Fagel suppl.)*

De eerste groep van generale indices wordt gevormd door de generale indices die agent De Heijde en zijn opvolgers Alexander Spronssen en Carel Rosenboom van de ordinaris en secrete resoluties over de periode 1576-1699 hebben gemaakt en de afschriften en cumulaties die daar later van zijn vervaardigd.

Het gaat daarbij in de eerste plaats om het concept van een generale index op de ordinaris en secrete resoluties en de resoluties van de Grote Vergadering over 1576-1678 van agent De Heijde in elf delen, genummerd 1-11 (3682-3692; in de tabel de kolommen d en e). Dit concept is vermoedelijk uit het archief Fagel afkomstig of uit het archief van de stadhouderslijke secretarie, maar het bevindt zich tegenwoordig in het archief van de Staten-Generaal.²⁹⁶ In de elf delen worden die ordinaris en secrete resoluties en de resoluties van de Grote Vergadering vermeld die De Heijde belangrijk genoeg vond om te vermelden, onder verwijzing naar de data waarop ze zijn genomen. Uit de enkele folionummers waaraan wordt gerefereerd, blijkt dat ze naar de geïndiceerde registers (in de meeste gevallen dus de netregisters) zijn bewerkt. De Heijde heeft zijn methode van aanpak blijkbaar werkendeweg ontwikkeld. Hierdoor kan zijn generale index op de registers van de jaren 1640-1650 als het oudste exemplaar van de serie worden aangewezen: de vindplaatsen van resoluties die in 1640 en 1641 zijn genomen, zijn in eerste instantie alleen door folionummers aangeduid, hier en daar zijn ook antecedenten van voor 1640 opgenomen en secrete resoluties worden nog niet vermeld. Na de generale index over de jaren 1640-1650 bewerkte De Heijde achtereenvolgens de ordinaris en secrete registers over de periodes 1639-1630, 1629-1620, 1619-1601 en 1576-1600 en de ordinaris en secrete registers vanaf 1651. Waarschijnlijk heeft de bewerking van de registers van de laatste decennia plaatsgevonden tegelijk met of kort na de bewerking van de particuliere indices over die jaren: de laatste index van De Heijde bevat analyses van resoluties die zijn genomen in 1678, het jaar van zijn overlijden. Vergelijking van de generale indices van De Heijde met de particuliere indices over de betrokken jaren brengt niet alleen overeenkomsten aan het licht (de trefwoorden zijn nagenoeg gelijk), maar ook verschillen. De analyses in de generale indices zijn uitvoeriger dan die in de particuliere indices, een verschil dat het duidelijkst in de vroegste periode aan de dag treedt. Bovendien zijn ze nogal slordig geschreven en is de chronologische orde soms ver te zoeken. De generale indices zijn duidelijk concepten, die, blijkens de vele krassen, strepen en kruisen, bedoeld waren om later in het net te worden gebracht.

Van verschillende delen van deze serie zijn achttiende-eeuwse afschriften bewaard gebleven (in de tabel kolom c). In afschriften van de eerste twee delen

²⁹⁶ Nu arch. SG inv. nrs. 3682-3692. Ze komen voor op een lijst van indices die door de prins van Oranje aan Hendrik Fagel de Oudste (griffier 1672-1690) zijn uitgeleend: NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 606. Zie ook *Catalogus Fagel 1803*, geannoteerd exemplaar KB, cat. nr. 35 en de Notitie van aangehouden en uitgeleverde stukken, 1803.

(1576-1619) die van de Fagels afkomstig zijn, zijn de analyses van het concept zoveel mogelijk alfabetisch op onderwerp en binnen elk onderwerp in chronologische volgorde geplaatst en zijn de verwijzingen naar folionummers achterwege gelaten. Ze zijn ingevoegd in het archief van de Staten-Generaal (3696-3697).²⁹⁷ Het tweede deel is door commies-chartermeester De Zwaan van marginale trefwoorden voorzien. Een ander, identiek afschrift van dat tweede deel (1601-1619) bevindt zich in het archief Fagel supplement ²⁹⁸. In het archief De Jonge van Ellemeet bevindt zich een afschrift van het vijfde deel (1640-1650)²⁹⁹, terwijl de daaropvolgende delen zes tot en met negen (1651-1669) van oudsher in het archief van de Staten-Generaal worden aangetroffen (3705-3707). Eén poging om de hele serie af te schrijven is in het zicht van de haven gestrand: het archief Fagel supplement bevat een serie die bestaat uit drie banden die elk de afschriften bevatten van drie delen De Heijde, dus tezamen over de periode 1576-1669, en een niet ingebonden afschrift van het tiende deel over de jaren 1670-1675 ³⁰⁰.

Op de generale index van De Heijde is een vervolg gemaakt met afzonderlijke delen voor de ordinariis en de secrete resoluties. De generale index op de ordinariis resoluties 1678-1699 is ingevoegd in het archief van de Staten-Generaal (3693-3695).³⁰¹ Van de generale index op de secrete resoluties 1678-1699 in twee delen bevindt het eerste deel over 1678-1691 zich in het archief Fagel³⁰² en het tweede deel over 1692-1699 in het archief van de Staten-Generaal (4605). Evenals hun door De Heijde vervaardigde voorgangers zijn deze generale indices het resultaat van een zelfstandige, selectieve bewerking van die resolutieregisters uit de betrokken periode die van een index zijn voorzien: de ordinariis en secrete netregisters. Hoewel het om netexemplaren gaat en niet om concepten, sluit de inrichting en de redactie van de inhoudskarakteristieken bij die van de indices in die registers en dus bij de inrichting De Heijde aan.

Van de generale index van De Heijde over de periode 1576-1678 en de generale index over de periode 1678-1699 die daarop een vervolg is, heeft Hendrik Fagel de Oude in de jaren vijftig van de achttiende eeuw tenslotte een bewerking laten maken ³⁰³, waarin alle inhoudskarakteristieken over de hele periode per trefwoord zijn gecumuleerd. Deze cumulatieve index is ingevoegd in het archief van de Staten-Generaal (3718-3726). ³⁰⁴ Het laatste deel van de serie is een tafel van respecten, in de negentiende eeuw vervaardigd door commies-chartermeester De Zwaan. Bij de bewerking ervan heeft De Zwaan vastgesteld,

297 Beschreven in NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 593 en 593a.

298 NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nr. 594.

299 NA, Jonge van Ellemeet, de, 1.10.50, inv. nr. 29.

300 NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 595-598.

301 Ook beschreven in NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 599-601.

302 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 608 en arch. SG inv. nr. 4605. Ook beschreven in NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 611-612.

303 Men kan de handschriften herkennen van de klerken Hartger van Goor, Hendrik van Goor en Anthony Temminck.

304 Nu NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 602-610.

dat de cumulatie van de analyses in deze cumulatieve index niet altijd even nauwkeurig had plaatsgevonden. Onder het trefwoord *Venetiën* tekende hij in 1822 in de desbetreffende index aan: “De Resolutiën en andere zaken rakende Venetiën vóór het jaar 1641 voorgevallen zijn hier uitgelaten; waarschijnlijk bij vergissing. Men zie dus voor deze jaren de oude generale Index in 14 deelen waarvan deze slechts een copie is”.³⁰⁵ Ook onder andere trefwoorden ontbreken soms analyses die bij De Heijde wel voorkomen. Een ander bezwaar van deze serie is, dat bij de vervaardiging geen rekening is gehouden met verschillen in de bewerking van de oorspronkelijke delen. Dit heeft tot gevolg, dat resoluties over Algiers uit een bepaalde periode zijn te vinden onder *Algiers* en uit andere perioden onder *Algiers en Tunis* of onder Barbarijen, zonder dat hierop door verwijzingen de aandacht van de gebruiker wordt gevestigd. Zo ook komt *Zutphen* voor naast *Gelderland en Overmaze* naast *Maastricht en Overmaze*, *Zuriname naast West Indische Compagnie (en Zuriname)*, *Consuls en consulaatsrechten* naast *Ministers buiten 's lands* enz. Niettemin verdient het in veel gevallen aanbeveling deze cumulatieve index te gebruiken in plaats van de bewaard gebleven concepten en kopieën.

3.6.3 *De series generale indices op de ordinaris en secretae resoluties 1625-1777 van de commiezen en griffiers Fagel (3698-3704; 4798-4801)*

In de eerste helft van de achttiende eeuw bewerkten de commiezen Fagel een *generale index op de ordinaris resoluties over de periode 1625-1731* in negen delen, onder verwijzing naar de data van de resoluties (kolom b in de tweede tabel). Deze generale index bestaat uit een generale index over de periode 1700-1731 in vijf delen, vervaardigd door de commiezen Hendrik Fagel Hz. (1700-1726) en Hendrik Fagel de Oude (1727-731), aangevuld door Hendrik Fagel de commies met een index ‘van eenige resolutien’ over de periode 1625-1699 in vier delen. De serie is ingevoegd in het archief van de Staten-Generaal (3698-3704)³⁰⁶, met uitzondering van beide onvoltooid gebleven delen over 1731, die zich in de archieven Fagel en Fagel supplement bevinden.³⁰⁷ De kwaliteit van de delen over de periode na 1700, vervaardigd slechts zo’n twee jaar nadat de desbetreffende resoluties werden genomen, is goed in al zijn beknoptheid, maar het gebruik van de vier delen van vóór 1700 is niet aan te raden.

Hendrik Fagel de Oude maakte op een vergelijkbare manier een *generale, vanaf 1745 cumulatieve index op de secretae resoluties over de periode 1648-1771* onder verwijzing naar de data van de resoluties, in vier delen (kolom d in de tweede tabel). Deze index is ingevoegd in het archief van de Staten-Generaal (4798-4801). Het eerste deel draagt de terecht bescheiden titel ‘Index van eenige saken uyt de secretae registers van het jaar 1700 tot 1720 incluis’. Het is aangevuld met vermeldingen van resoluties met betrekking tot de periode 1648-1700. Naarmate de

³⁰⁵ Arch. SG inv. nr. 3725 (T-Z).

³⁰⁶ Nu NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 613-619.

³⁰⁷ NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 612 (=NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nr. 620) en NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nr. 621.

tijd vordert wordt ze steeds vollediger. Vanaf 1742 ontsluit ze al alle secrete minuutresoluties behalve de secrete resoluties van notificatie. Het laatste deel over 1756-1771 is een echte cumulatieve index over die periode, bewerkt gelijktijdig met de particuliere indices op de secrete minuten.³⁰⁸

Het heeft er alle schijn van dat deze twee series generale indices op de ordinaris en de secrete resoluties althans tot en met 1720 niet bedoeld zijn geweest als toegang tot de reguliere series resoluties, maar als toegang tot een (onvoltooid gebleven) verzameling recueils met kopieën van belangrijke resoluties. De folionummers die (naast de data) voorkomen in de generale indices op de ordinaris resoluties over 1660-1679 en 1700-1720 en in de generale index op de secrete resoluties over 1648-1720 corresponderen met de folionummers van drie recueils die zich in het archief Fagel supplement bevinden.³⁰⁹

Hendrik Fagel de Oude liet ook nog twee cumulatieve indices bewerken. De eerste is een *cumulatieve index op de ordinaris minuutresoluties in twee delen, respectievelijk over 1721-1723 en 1725-1747* (kolom c in de tweede tabel). Beide delen zijn onvoltooid gebleven. Het eerste deel had ook de jaargang 1724 moeten omvatten en van het tweede zijn alleen de ongebonden folio's bewaard gebleven met de letters F, H, P, R en V. Beide delen bevinden zich in archief Fagel supplement.³¹⁰

De tweede is de zelden gebruikte maar buitengewoon waardevolle *cumulatieve index op de secrete resoluties over de periode 1694-1789* in drie delen, waarin alle secrete resoluties uit die periode en alle secrete brieven van notificatie van de jaren 1694-1742 en 1756-1789 toegankelijk worden gemaakt (kolom d in de tweede tabel). Deze serie, in opdracht van de griffier geschreven door de klerk Van der Sluys, is een cumulatie van de generale jaarindices over 1743-1744 en 1756-1771 en de losse jaarindices over de overige jaren tussen 1693 en 1790. Daarbij is de inrichting zoveel mogelijk gestandaardiseerd met de indices van Hendrik Fagel de Oude als model en zijn bepaalde inhoudskarakteristieken gebracht onder trefwoorden die pas na het nemen van de desbetreffende resoluties in de indices werden geïntroduceerd. Waar Van der Sluys op dit punt niet helemaal consequent is geweest, kan de onderzoeker dat met behulp van de index zelf corrigeren: aan elk deel is een trefwoordenlijst toegevoegd. De serie is ingevoegd in het archief van de Staten-Generaal (4802-4805).³¹¹

308 De secrete resoluties van 1745-1755 en 1756-1771 werden gecumuleerd door respectievelijk de onderklerk Van der Sluys (beëdigd in 1753) en de klerk N.A. Copius (beëdigd in 1748). Na het overlijden van Copius in 1771 werd de indicering niet voortgezet.

309 NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 622-624 (ordinaris) en 631-632 (secretet).

310 NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 625-626. De laatste bevond zich voordien in coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 1085. Ze dateren vermoedelijk uit de jaren zeventig, gelet op de handschriften van Nicolaes Adriaen Copius, klerk 1748-1771, en Hendrik Nieuwenhuisen (beëdigd als onderklerk in 1776).

311 Nu NA, Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs 633-636.

3.6.4 *Generale indices vervaardigd door de ambtenaren van de Raad van State Bogaers (1576-1601) en Broekman (1672-1699) (3708-3713, 3716-3717)*

In de tweede helft van de achttiende eeuw hebben de klerken van de Raad van State Bogaers en Broekman op eigen initiatief generale indices vervaardigd op de ordinaris resoluties van de Staten-Generaal. De generale, beredeneerde index over de periode 1576-1601 van Adriaen Bogaers verwijst niet alleen naar de resoluties van HHM, maar ook naar resoluties van de Staten van Holland en originele stukken uit de depêcheboeken en is, waar nodig, voorzien van bewijspplaatsen bij Bor, Aitzema e.a. Ze werd door de Raad van State in dank aanvaard, maar de f 3000,- die Bogaers ervoor vroeg, waren bij zijn dood in 1803 nog niet uitbetaald. De index zelf was overigens op dat moment al zoek en kon ook later niet meer tevoorschijn worden gebracht.³¹² Wel zijn ons van gedeelten een afschrift en een klad overgeleverd. Het afschrift (kolom h in de eerste tabel) is vermoedelijk rond 1790 in opdracht van Hendrik Fagel de Oude vervaardigd door de onderklerk ter griffie van de Staten-Generaal Van der Sluys, die het echter niet heeft voltooid. In het archief van de Staten-Generaal worden afschriften aangetroffen van de drie delen die in 1576 beginnen: een deel A-F over de jaren 1576-1594, een deel G-N over de jaren 1576-1595 en een deel R-Z over de jaren 1576-1590 (3711-3713). De letters O-Q ontbreken.³¹³ Een gedeeltelijk overlappend concept over de jaren 1591-1601 (kolom g in de eerste tabel) werd in 1870 door de erven Bogaers aan het Rijksarchief geschonken. Ook dit bestaat uit drie delen (A-F, G-N en O-Z) met een hoofdenlijst in het laatste deel, en is eveneens aan het archief van de Staten-Generaal toegevoegd (3708-3710).³¹⁴

De klerk van de Raad Broekman maakte op eigen initiatief op de resoluties van de Staten-Generaal uit de periode 1672-1699 een generale index in twee delen (A-L en M-Z), die elk van een trefwoordenlijst zijn voorzien (kolom g in de eerste tabel). Deze generale index ontsluit de resoluties die de Staten-Generaal in de periode 1672-1699 hebben genomen in zaken die binnen de interessesfeer van de Raad van State vielen. Ze bevat bijvoorbeeld veel analyses van resoluties die commissoriaal gemaakt werden met of om advies gezonden werden aan de Raad. De veronderstelling ligt voor de hand dat Broekman ze naar bestanddelen van het archief van de Raad van State bewerkte. De Raad van State beloonde Broekman voor deze 'buytengewoone en ongehoudene arbeyd ten algemeenen nutte' op 3 juni 1785 met 1000 zilveren dukaten.³¹⁵ De twee groot formaat in jucht leer gebonden delen met goud op snee het opschrift 'S.G. Generale index van 1672 - 1699' bevonden zich nog in 1809 in het archief van de Raad van Sta-

312 Notitie over de resultaten van het ingestelde onderzoek, met kopie van de brief van Geertuida Johanna Bogaers aan Lodewijk Napoleon, mei 1809, NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 2, no 151.

313 De Zwaan tekende in het eerste deel aan: 'Voor het eerst ingebonden den 27 December 1851 (:was tot hertoe in losse bladen:) Ingebonden door Regenboog ad f 1.50 per band. Het binden betaald door den Heer Rijks Archivarius De Jonge.'

314 Was Aanw. 1813 A IV en 1870 A VIII. Is nu NA, Bogaers, 1.10.09, inv. nrs. 10-12.

315 Res. RvSt 03/06/1785.

te³¹⁶; ze kwamen als bestanddelen van dat archief eerst bij het departement van Oorlog en vervolgens, in 1855, in het Rijksarchief terecht.³¹⁷ Daar werden ze in 1962 door Japikse ten onrechte ingevoegd in het archief van de Staten-Generaal (3716-3717).

3.6.5 *De generale indices op de gedrukte resoluties over de periode 1700-1772 (3665-3668)*

Een aparte groep generale indices wordt uitgemaakt door de series generale indices op de gedrukte resoluties. De eerste generale index van deze groep is de index over de periode 1700-1749. Deze index bestaat uit twee delen: een eerste deel over de periode 1700-1724 en een tweede over de periode 1725-1749. Elk deel bevat een trefwoordenlijst voorin. Er wordt niet naar data verwezen, maar uitsluitend naar de paginanummers van de gedrukte jaargangen.

Van deze generale index worden in het Nationaal Archief drie exemplaren bewaard, twee in het archief van de Staten-Generaal en een in het archief Bisdom. Het exemplaar in het archief Bisdom (kolom f in de tweede tabel) is afkomstig van Dirk Rudolf Wijckerheld Bisdom, die in de jaren 1785-1787 thesaurier-generaal van de Unie was.³¹⁸ Een van de exemplaren in het archief van de Staten-Generaal is er een afschrift van. Het is afkomstig van de Raad van State, die zijn klerk Pieter Eijzenbroek in 1687 60 gulden voor het kopiëren betaalde.³¹⁹ Dit afschrift bevond zich nog in 1809 in het archief van de Raad van State, evenals de hiervoor genoemd index van Broekman, waarop ze aansloot.³²⁰ Met het archief van de Raad kwam ze eerst bij het departement van Oorlog en vervolgens, in 1855, op het Rijksarchief terecht.³²¹ Daar werd ze kort na 1902 door Morren in het archief van de Staten-Generaal ingevoegd (3667-3668).³²²

Het andere exemplaar in het archief van de Staten-Generaal is van griffier Hendrik Fagel de Oude geweest. Hoe het zich tot het exemplaar van Bisdom verhoudt valt moeilijk te zeggen. Het zou een afschrift moeten zijn, maar dan wel een afschrift dat al is vervaardigd voor 1772: we treffen op p. 179 namelijk het handschrift aan van raadpensionaris Pieter Steijn, wiens bibliotheek in 1772, kort na zijn overlijden werd geveild. Rond 1792 raakten de twee delen van dit exemplaar van elkaar gescheiden, maar inmiddels zijn ze weer in het archief

316 Missive van de Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Oorlog aan de rijksarchivarius Van Wijn, 28/06/1809, NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 2, no. 151.

317 Proces verbaal van overname van de archieven van de Raad van State van het Departement van Oorlog, NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 16, I 24 dec. 1855, nr. 169 (onder de overgedragen stukken die op de inventaris van 1827 op lijst Q worden vermeld).

318 NA, Bisdom, 1.10.06, inv.nrs. 295-296.

319 Res. RvSt 24/01/1787. De declaratie van Eijzenbroek in NA, Raad van State, 1581-1795, 1.01.19, inv. nr. 1149 II (exh. 24/01/1787).

320 Missive van de Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Oorlog aan de rijksarchivarius Van Wijn, 28/06/1809, NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 2, no. 151.

321 Proces verbaal van overname van de archieven van de Raad van State van het Departement van Oorlog, NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 16, I 24/11/1855, nr. 169 (onder de overgedragen stukken die op de inventaris van 1827 op lijst Q worden vermeld).

322 Voordien arch. SG 1901, inv. nrs 350a en 350b.

van de Staten-Generaal herenigd (3665-3666). Het tweede deel bleef achter in de griffie en kwam met de archieven van de Staten-Generaal in het Rijksarchief terecht en het eerste deel werd in 1847 na overdracht door Buitenlandse Zaken in het archief ingevoegd.

Een vervolgdeel over de periode 1750-1772 bevindt zich in het archief van de Stadhouderlijke Secretarie.³²³

De index is selectief en vertoont een lichte voorkeur voor financiële en maritieme zaken. Ze is alleen als toegang op de gedrukte resoluties te gebruiken, omdat ze naar paginacijfers verwijst.

3.6.6 *De bruikbaarheid van de verschillende series*

Bij onderzoek in de ordinaris resoluties van vóór 1700 ligt het gebruik van de generale indices van de agent uit die periode 1576-1699 het meest voor de hand. De cumulatieve index die daarop is gemaakt lijkt, met alle bedenkingen die over de kwaliteit ervan kunnen worden gemaakt, het meest geschikt. De generale indices van de klerken van de Raad van State over delen van deze periode kunnen bij verstandig gebruik ook nuttig zijn. Af te raden is het gebruik van de 18^e-eeuwse cumulatieve indices van de Fagels waarin de zeventiende eeuw in vogelvlucht is meegenomen.

De ideale toegang op de secrete resoluties over de periode 1694-1789 is de generale index van Van der Sluys, die de indices op de secrete minuten over die jaren cumuleert en daarmee toegang geeft tot alle secrete resoluties die in de betrokken periode zijn genomen (4802-4805). Ze is als toegang uiteraard te prefereren boven de cumulatieve index op de secrete resoluties over de periode 1648-1771, maar in veel gevallen ook boven de particuliere indices.

Met generale indices op de achttiende-eeuwse ordinaris resoluties worden onderzoekers slechter bediend. Ze zijn aangewezen op de generale index van Hendrik Fagel de commies en Hendrik Fagel de Oude over de periode 1700-1731. Wie onderzoek doet naar een onderwerp dat met een F, H, P, R of V begint zal echter veel plezier beleven aan de cumulatieve index over deze letters over de periode 1725-1731.

De generale indices op de gedrukte resoluties die de periode 1700-1772 zijn niet van hoge kwaliteit, maar kunnen toch niet als toegang dienen op andere series resoluties dan de gedrukte zelf omdat ze naar paginacijfers en niet naar data verwijzen.

3.7 **Het trefwoordensysteem**

De contemporaine indices beantwoorden niet aan de eisen van moderne trefwoordensystemen. De onderverdelingen van de verschillende ingangstrefwoorden zijn niet homogeen, de onderwerpsaanduidingen sluiten elkaar niet

323 NA, Stadhouderlijke Secretarie, 1.01.50, inv. nr. 1708.

wederkerig uit en er is geen sprake van volledige collocatie³²⁴. Bij oppervlakkige beschouwing vraagt men zich af (of althans: ik vroeg me dat af) waarom de geweldige vooruitgang die de geleerde wereld vooral in de achttiende eeuw in het maken van classificaties en het denken over classificaties doormaakte, niet zichtbaar is in de toegangen die in de griffie werden vervaardigd. De Fagels waren *homines universales*, die alle kennis die in de wereld voorhanden was in hun internationaal vermaarde bibliotheek naar binnen brachten; waarom hadden ze niet tegen elkaar en tegen hun ondergeschikten gezegd: dit was misschien de manier die in de vorige eeuw nog voldeed, naar nu gaan we toch echt een voorbeeld nemen aan de botanici?

Het enige zinnige antwoord op deze vraag is, dat de structuur van het trefwoordensysteem dat door generaties griffiers en agenten van de Staten-Generaal was ontwikkeld een meer adequate afbeelding was van de realiteit waar de Staten-Generaal zich mee bezighielden dan een classificatie die wel voldeed aan de eisen die we er tegenwoordig aan stellen. Gebrek aan homogeniteit van de trefwoorden weerspiegelde gebrek aan homogeniteit van de op leenverhoudingen gebaseerde maatschappij, overlappende categorieën beeldden overlappende jurisdicties af en als het trefwoordensysteem een lappendeken was, dan kwam dat doordat de politieke realiteit een lappendeken was. Een trefwoordensysteem met trefwoorden voor correspondenten, te depêcheren akten en administratieve processtappen (want dat waren zo'n beetje de categorieën trefwoorden waar die indices uit bestonden), waarin een naam of zaak onder drie of soms wel onder meer trefwoorden werden vermeld en waarin een alfabetische met een hiërarchische ordening concurreerde was het perfecte trefwoordensysteem voor het doel waarvoor het was gemaakt.

Een sterk punt van het trefwoordensysteem (althans tot het midden van de achttiende eeuw) was zijn flexibiliteit. De indexmaker werkte in feite voor zichzelf: hij moest er niet alleen voor zorgen dat het register geïndiceerd werd, maar ook dat hij zelf met die index de gevraagde retroacta zou kunnen vinden. Veranderde de omgeving of de informatiebehoefte van de gedeputeerden, dan paste hij de index aan die behoeften aan; hoewel hij niet los stond van de bestuurlijke en administratieve conventies van zijn tijd werd hij door niemand aan standdaards gebonden. Zo kon het trefwoordensysteem zich in de praktijk optimaal ontwikkelen.

Toen er relatief weinig resoluties werden genomen waren er maar weinig trefwoorden nodig en weinig systematiek. Naarmate het takenpakket groeide en complexer werd, naarmate er meer resoluties werden genomen over meer onderwerpen, werd het aantal trefwoorden uitgebreid en werd het trefwoordensysteem waar ze deel van uitmaakten ingewikkelder. De indices op de ordinaris registers over de eerste vijftig jaar hadden nog niet veel trefwoorden en niet veel systematiek nodig. Het aantal trefwoorden komt pas in 1633 voor het eerst bo-

324 Collocatie: wat in subklassen het dichtst bij elkaar staat is ook het meest met elkaar verwant.

ven de dertig en blijft dan stabiel tot 1652. Daarna stijgt het aantal trefwoorden snel tot zestig. Nadat dit aantal in de jaren zeventig tot honderd is gestegen, vindt de grote uitbreiding van het aantal trefwoorden plaats in de eerste helft van de achttiende eeuw. Dan gaat er ook meer aandacht worden besteed aan de systematiek.

De meeste indices die door of in opdracht van griffieambtenaren zijn gemaakt en die hieronder per serie zijn beschreven hebben dezelfde typen trefwoorden en dezelfde systematiek. Ook maken zij min of meer dezelfde ontwikkeling door. Dat komt doordat de makers op dezelfde veranderingen in de politieke omgeving moeten reageren. Uitbreiding en formalisering van de diplomatieke en commerciële betrekkingen brengen de toevoeging in de indices van verwante, meestal geografische, trefwoorden mee. De toenemende gebruiksfrequentie van bepaalde trefwoorden leidt tot specificering, door middel van nauwere trefwoorden. De toenemende omvang van de index is een stimulans om sommige trefwoorden aan andere te subordonneren. Werkelijke standaardisatie vindt pas plaats in de achttiende eeuw en dan nog vooral in de tweede helft ervan. Dan wordt de uitvoering steeds meer gedelegeerd aan klerken, die nog geen discretionaire bevoegdheden hebben en dus een standaard opgelegd moeten krijgen. Die standaard wordt dan ook gemaakt in de vorm van trefwoordenlijsten die jaarlijks van tevoren in het nieuwe alfabet worden ingeschreven.

Het ligt voor de hand, dat indices die niet door of in opdracht van de griffieambtenaren zijn vervaardigd er ook anders uit kunnen zien: de indices op de gedrukte resoluties van Scheltus en de generale indices van de klerken van de Raad van State Bogaers en Broekman zijn anders van opzet en inrichting dan de indices die in de griffie worden bewerkt. In de volgende paragrafen zullen vooral de samenstelling en inrichting aan de orde komen van de indices die tot de griffietraditie behoren, maar toch ook in het kort de generale indices van Bogaers en Broekman en de particuliere en generale indices op de gedrukte resoluties.

Het trefwoordensysteem dat in de indices op de resoluties van de Staten-Generaal is gehanteerd bevat trefwoorden van verschillende typen: de zogenaamde generalia (persoonsnamen en andere losse trefwoorden aan het begin van elke letter), trefwoorden die de betrekkingen aanduiden met andere bestuurscolleges, de verschillende provincies, de Generaliteitslanden en andere staten en trefwoorden die verschillende typen door de Staten-Generaal uitgevaardigde akten aanduiden.

Op het eerste gezicht zijn er maar weinig trefwoorden die direct een taakgebied benoemen. In de indices van agent De Heijde vinden we de trefwoorden militaire zaken en munt, Oost-Indische Compagnie en West-Indische Compagnie en zeezaken. Maar voor financiën en Generaliteitslanden is geen apart trefwoord en voor buitenlandse zaken evenmin. De belangrijkste reden daarvoor is, dat zulke trefwoorden niet specifiek genoeg zijn. De toelichting op de generale index op de gedrukte resoluties van de Staten van Holland over de jaren 1701 tot 1713 verklaart waarom in de index het trefwoord *Finantie*

niet voorkomt: omdat “het woord *Finantie* soude sijn het aldergrootste van den gantschen Index, soodanig, dat het wel een geheel derdepart van deselve soude uitmaaken, indien men alle de Resolutiën, die tot de *Finantie* relatief zyn, onder het selve woord *Finantie* op den Index soude brengen”. Omdat een trefwoord *buitenlandse zaken* in de indices op de resoluties van de Staten-Generaal minstens tweederde deel van de index zou beslaan, heeft men niet dat trefwoord in gebruik genomen, maar afzonderlijke trefwoorden voor de vorsten, de landen en de steden waarmee betrekkingen zijn, en nadere trefwoorden voor de wederzijdse ambassadeurs en de consuls. De financiële bemoeienissen vindt men onder meer onder afzonderlijke ingangstrefwoorden voor petities, staten, consenten, convooen en licenten en declaraties. De bemoeienissen met de Generaliteitslanden worden toegankelijk gemaakt met afzonderlijke ingangstrefwoorden voor de verschillende steden en plaatsen in het ressort van de generaliteit, waar in het laatste kwart van de zeventiende eeuw ook een hiërarchische relatie in wordt aangebracht. De zaken van het bondgenootschap moet men zoeken onder de ingangstrefwoorden voor de verschillende provinciën en voor de behartiging van de belangen van onderdanen van de staat moet men de persoonsnamen onder de generalia raadplegen of de akten die ten behoeve van die onderdanen gedepêcheerd zijn.

Vaststellen door welke trefwoorden een taakgebied wordt aangeduid vraagt niet in de eerste plaats een grondige kennis van het trefwoordensysteem, maar om een goede basiskennis van taakgebieden en werkprocessen waarmee de betrokken taken werden uitgevoerd. Zoekt men resoluties over het voorkomen van besmettelijke ziekten dan moet men in de eerste plaats weten, uit hoofde van welke taak de Staten-Generaal bemoeienis met besmettelijke ziekten hebben gehad. Als men weet dat die bemoeienis bestond in quarantainemaatregelen voor verdachte schepen, dan is de keuze voor het trefwoord *Admiraliteiten* gauw gemaakt en dan vindt men - althans in de achttiende-eeuwse indices - besmettelijke ziekten zelfs als afzonderlijk trefwoord onder *Admiraliteiten in 't generaal*, naast *extraordinaris equipage, aanbouw van scheepen, last en veiligeld, kaaper scheepen, ordonnantiën ontvanger-generaal Patijn* en *krijgsgevangenen*.

De verschillende onderwerpen van bemoeienis vormen niet bij alle trefwoorden het verdelingscriterium bij specificatie. Het lijkt erop dat bij de onderverdeling van ingangstrefwoorden geen vaste methode is gehanteerd. De onderverdeling van de afzonderlijke landen waarmee diplomatieke betrekkingen worden onderhouden richt zich naar de verschillende functionarissen die daarin de hoofdrol spelen en naar de akten die voor hen worden gedepêcheerd; de Generaliteitslanden zijn volgens een geografisch criterium gespecificeerd.

Bij nadere beschouwing zijn in al die veelvormigheid wel een paar vaste verdelingscriteria te ontdekken als we proberen de trefwoorden, ook als ze op het eerste gezicht taakgebieden aanduiden, niet als een onmiddellijke afspiegeling van de taken van de Staten-Generaal te zien, maar als een afbeelding van de werkprocessen waarmee de vergadering die taken heeft uitgevoerd en vooral als een afbeelding van de rol die de griffieambtenaren hebben gespeeld bij de

sturing en ondersteuning van die werkprocessen en in het bijzonder van het besluitvormingsproces.

De ambtenaren ter griffie die indices maakten hadden in die processen een cruciale rol. De griffier en later ook de commies moesten het besluitvormingsproces kunnen controleren, de griffier vooral in de secrete zaken en de commies in routinezaken. Zij behoefden meestal niet te beschikken over alle resoluties over een bepaald onderwerp, maar wilden meestal wel graag weten of een voorstel dat in de vergadering is gedaan commissoriaal was gemaakt, was overgenomen door een provincie, gezonden was aan de prins om te disponeren, aan een ander college was gestuurd om advies of ter informatie aan direct betrokkenen.

De agent moest dat ook weten, niet omdat hij net als de griffier en de commies het besluitvormingsproces stuurde, maar omdat hij de afhandeling van zaken in het oog moest houden. Hij moest de vragen kunnen beantwoorden van de provincies, colleges, steden en personen die zich met een verzoek tot de vergadering hadden gericht en die wilden weten hoe het ermee stond, of er op hun rekest een finale resolutie was gevallen en zo ja of in hun verzoek was geapprobeerde of gedifficulteerd.³²⁵

En dan moest de griffier en moesten de gedeputeerden natuurlijk in de voorbereiding van de besluitvorming kunnen beschikken over retroacta, die de agent snel tevoorschijn moest kunnen halen.

Als we de trefwoorden in de indices vanuit de rol van de griffieambtenaar in het besluitvormingsproces bekijken, dan valt op dat zowel de trefwoorden voor taakgebieden en bemoeienissen als de andere trefwoorden waar mogelijk gedefinieerd zijn in termen van de documentenstroom die de vergadering en dus de griffie moest verwerken en de actoren en correspondenten die daar een rol in speelden. Voor de inhoudskarakteristieken van de resoluties geldt dat in nog sterkere mate. We zien in de trefwoorden voor provincies bondgenoten die in de vergadering hun adviezen en consenten uitbrengen en waarover bezendingen rapporten uitbrengen, we zien onder de trefwoorden voor de verschillende Generaliteitslanden regenten, ambtenaren en burgers met wie de Staten-Generaal als soeverein handelt en corresponderen, we zien in al die buitenlandse vorsten, ambassadeurs en consuls mensen die memories indienen en traktaten sluiten, we zien in de trefwoorden Oost-Indische Compagnie, West-Indische Compagnie en de verschillende Admiraliteitscolleges actoren die aan conferenties deelnemen en adviezen geven. We zien dat de Staten-Generaal beschikken op verzoeken van onderdanen van de staat om een beurs, een paspoort, een rechterlijke uitspraak, een benoeming, maar ook de personen en colleges die deze verzoeken doen. We zien de Staten-Generaal finale resoluties nemen, maar we zien ze ook maandenlang bezig met dwarsliggende provincies, met behulp van commissies en adviseurs, de prins en de Raad van State.

Al die actoren en correspondenten verschijnen in papier en verdwenen in pa-

325 Art. 21 van de instructie voor Valckenburg (agent 1605-1629) van 06/05/1605, bij: Van Riemsdijk, *Griffie*, 178-182.

pier en werden in de tussentijd door de griffieambtenaren door het besluitvormingsproces geleid. Veel van de actoren en correspondenten die we hierboven als trefwoorden tegenkwamen, zien we elders in de index in documentvorm terug onder de trefwoorden voor de verschillende akten die de Staten-Generaal depêcheren: de plakkaten en reglementen voor alle inwoners van de staat of die van de Generaliteitslanden, de instructies en commissies voor diegenen die door de Staten-Generaal met een publieke taak zijn belast, de octrooien voor particuliere, de traktaten voor de vorsten.

3.8 Ontwikkeling van de trefwoorden in de indices in de registers van ordinarijs resoluties

3.8.1 *Ontwikkelingstendensen*

De indices op de resoluties van de Staten-Generaal ontwikkelen zich tamelijk natuurlijk, dat wil zeggen onder invloed in de kwalitatieve en kwantitatieve veranderingen in het takenpakket van de Staten-Generaal, in het besluitvormingsproces, in het administratieve proces. Enig zicht op die ontwikkeling is belangrijk voor een efficiënte raadpleging van resoluties over langere perioden. Onderstaande paragrafen zijn bedoeld niet om die veranderingen volledig in beeld te brengen, maar om een indruk te geven van de belangrijkste ontwikkelingsstendensen. Voor diegenen die die ontwikkelingsstendensen duidelijker gedemonstreerd willen zien, is raadpleging van de trefwoordenlijsten die aan enkele cumulatieve indices zijn toegevoegd aan te bevelen.

3.8.2 *De indices in de registers van ordinarijs resoluties over 1599-1653*

De index van 1600 is de primitiefste en waarschijnlijk ook de oudste.³²⁶ In de systematiek is de systematiek van de latere indices in beginsel al aanwezig. Hij bestaat uit alfabetisch, niet lexicografisch geordende onderwerpsaanduidingen, die min of meer overeenkomen met de marginalia in de registers. Binnen elke letter zijn zij chronologisch gerangschikt, in de volgorde dus waarin de desbetreffende resoluties zijn genomen. Na de onderwerpsaanduiding volgen een of meer nummers van folio's waar resoluties over het desbetreffende onderwerp zijn genomen. Een uitzondering vormen de aanduidingen voor de verschillende admiraliteitscolleges. Zij zijn niet opgenomen in de primaire alfabetische ordening, maar gesubordineerd aan het ingangstrefwoord 'admiraliteit'.

In de eerste tien jaargangen van de zeventiende eeuw ziet men het aantal trefwoorden of descriptoren (in de griffie zegt men *respecten*) door specificatie van onderwerpsaanduidingen geleidelijk toenemen. Na wat experimenten gaat de agent ertoe over de trefwoorden als hoofdje te plaatsen boven de

³²⁶ Het handschrift van de oudste indices (die over de periode 1599-1608) lijkt het handschrift van Hendrik Verburch, eerste klerk vanaf 1617 en agent vanaf 1629. Het komt ook voor onder de minuutresoluties van de laatste jaren van de zeventiende eeuw.

specificaties. Het aantal voorgeschreven trefwoorden blijft in deze periode overigens nog zeer gering en van een vast systeem van indicering is nog geen sprake. Soms wordt het lopende register zelfs helemaal niet geïndiceerd.

Na afloop van het Bestand vermeerderen de werkzaamheden van griffier Aerssens vooral 'deur die uytheemsche alliantien' met meer dan de helft.³²⁷ Het aantal resoluties stijgt; de index wordt met name in de periode tot 1637 uitgebreider en complexer. De index over 1625 bevat nog maar een zestal respecten, waarvan er twee verwijzen naar colleges (*admiraliteit* en *West-Indische Compagnie*) en vier naar door de generaliteit ontvangen of gedepêcheerde akten (*commissiën, declaratiën, instructiën, octrooien*). De index over 1637, het jaar van de stelselwijziging, heeft er al zo'n vijfenveertig. Deze snelle stijging wordt niet zo zeer veroorzaakt door de toename van de respecten voor colleges en akten (alleen *Oostindische Compagnie, prins van Oranje* en *placcaten* krijgen een vaste plaats) of door de toevoeging van onderwerpsaanduidingen (alleen *scheepen, munt, legerzaken* en *zeezaken* komen erbij), maar vooral door de toevoeging van een groot aantal geografische trefwoorden. Resoluties die de betrekkingen met vreemde mogendheden betreffen en die, toen ze minder talrijk waren, nog onder de namen van de betrokken gezanten en vorsten moesten worden gezocht, worden nu gebracht onder aparte respecten voor de betrokken staten. Bovendien krijgen ook de provincies en de verschillende Generaliteitslanden een eigen respect.

Na 1637 gaat de griffier zich op het secrete werk concentreren. De registratie van de ordinarij resoluties en hun marginalering worden dan het werk van de commissaris. Tot 1653 zal er in de inrichting niet veel meer veranderen. Het aantal trefwoorden blijft rond de vijfenveertig schommelen. *Uitvoer* en *pachters convooiën* en *licenten* worden onder *Admiraliteit* gebracht (1638 en 1640), *Overmaze* onder *Maastricht* (1641) en *Meerij* onder 's-Hertogenbosch (1643).³²⁸

3.8.3 *De indices in de registers van ordinarij resoluties over 1653-1678; indicering met terugwerkende kracht*

Cornelis de Heijde heeft de inrichting van de indices op de resoluties voor lange tijd bepaald. Hij heeft niet alle resolutieregisters uit de periode 1653-1678 geïndiceerd en zeer vele uit de periode daarvoor, maar ook een modelindex in de administratie van de Staten-Generaal ingevoerd, dat ondanks alle ingrijpende veranderingen van de Fagels fundamenteel niet meer is gewijzigd.

In de inrichting van de indices van zijn voorgangers bracht hij een aantal verbeteringen aan. Hij maakte de groep generalia kleiner en overzichtelijker: ze kwam door de afsplitsing van nieuwe respecten voornamelijk uit persoonsnamen te bestaan. De namen van de Nederlandse gezanten in het buitenland subordineerde hij consequent aan het trefwoord voor het land waar zij waren geaccrediteerd.

³²⁷ Res. SG 17/08/1621.

³²⁸ De indices in de registers over de jaren 1637-1639 en 1641-1645 zijn geschreven door Hendrik Verburch, agent 1629-1653.

Onder de trefwoorden vormen de geografische eigennamen veruit de grootste categorie. Drie groepen kunnen worden onderscheiden: de namen van de verschillende provincies, de namen van de verschillende steden en plaatsen in de Generaliteitslanden en de namen van landen en plaatsen in het buitenland, in het bijzonder van de staten waarmee betrekkingen werden onderhouden en de plaatsen waar Nederlandse consuls resideerden. De namen van andere generaliteitsorganen: de admiraliteiten in het algemeen en de admiraliteitscolleges afzonderlijk en de namen van de afzonderlijke handelscompagnieën sluiten hierbij aan: het gaat zowel hier als bij de geografische eigennamen in beginsel om correspondenten.

Verder vinden we onder de trefwoorden de benamingen van een aantal officiële ingekomen stukken: *staten*, *petities*, *consenten*, *convooien* en *licenten*, *declaraties* (voornamelijk financieel dus) en voor de verschillende akten die op naam van de generaliteit werden gedepêcheerd: *instructies*, *commissies* (met een nadere specificatie), *octrooien*, *plakkaten* en *reglementen* en *traktaten* en aparte respecten voor *lijsten* en voor *schepen*.

Tenslotte zijn er dan nog een paar trefwoorden die onderwerpen aanduiden, zoals *militaire zaken* en *zeezaken*.

3.8.4 *De indices in de ordinaris resoluties 1678-1746*

Na het overlijden Van de Heijde ontwikkelen de indices in de ordinaris registers zich verder door de toevoeging of verzelfstandiging van nieuwe trefwoorden, de subordinitie van bestaande. Subordinitie wordt vooral toegepast op de geografische eigennamen. Door agent Spronssen (1678-1688) worden *Sluis*, *Het Vrije van Sluis*, *Hulst*, *Hulsterambacht* en *Sas van Gent* onder het trefwoord *Vlaanderen* gebracht. Door agent Roosenboom (1688-1720) worden *Algiers*, *Marocco*, *Tunis* en *Tripoli* tot nauwere trefwoorden van het nieuwe ingangstrefwoord *Barbarië* gemaakt, worden *Venetië*, *Genua*, *Livorno*, *Napels* en *Savoye* onder het trefwoord *Italië* gebracht, worden *Gennep*, *Ravestein* en *Rees* aan *Cleve* gesubordineerd en worden de afzonderlijke barrièresteden, *Antwerpen* en andere steden in de Oostenrijkse Nederlanden aan het trefwoord *Brussel* ondergeschikt gemaakt. Agent Ten Hove (1720-1724) voegt *requesten antidotaal* toe en promoveert de generalia *Hogendorp* en *'t comptoir generaal* en *Oostersche Handel* tot ingangstrefwoorden. Agent Van Baarle (1724-1734) introduceert de trefwoorden *Eeden van zuivering* en *Pasporten* en schrapt onder Engeland de *Nalatenschap van koning William*. Van Byemont (1734-1771) voegt *Besmettelijke ziekte* onder *'t rundvee* en *Inventiën* toe, verwijdert *Limburgh* en *Texel* en licht *Nieuwejaarswensen* uit de generalia. Ook maakt hij het trefwoord *Patenten*, dat in het verleden aan *Militaire zaken* was gesubordineerd, weer tot een ingangstrefwoord.

Sommige nieuwe trefwoorden overlappen bestaande. Dat heeft tot gevolg dat aanmerkelijk meer resoluties dan voorheen onder meer dan één trefwoord kunnen worden gevonden. Ook het aantal verwijzingen neemt toe, doordat een ingangstrefwoord dat wordt gesubordineerd door een verwijzing wordt vervangen.

Het trefwoord *paspoorten* verdwijnt uit de index in 1705, wanneer de resoluties op paspoortaanvragen in aparte registers geboekt gaan worden. Als deze resoluties vanaf 1716 ook weer in het ordinaris register worden geregistreerd, moet men de begunstigen eerst onder hun namen zoeken. Pas in 1727 keert het respect *paspoorten* in de index op deze registers terug.

In de indices op de ordinaris minuutresoluties voegt Hendrik Fagel Hz. (commies 1690-1728) gemakkelijk gelegenheidstrefwoorden toe, vooral geografische gelegenheidstrefwoorden, maar hij promoveerde deze zelden tot vaste descriptors. Meer dan een kwart eeuw indiceren levert maar zo'n twaalf nieuwe vaste trefwoorden op. Het totale aantal trefwoorden neemt dan ook nauwelijks toe in vergelijking met de index in het register.

In de periode daarentegen waarin Hendrik Fagel de Oude commies en tweede griffier is (1728, 1742, 1744) is in de indices op de minuutresoluties de enorme toename van het aantal vaste trefwoorden juist een van de opvallendste veranderingen. Vooral in de eerste jaren komen veel van de door hem geïntroduceerde vrije trefwoorden in zijn standaardtrefwoordenlijsten terecht. Over de periode 1728-1746 komen er meer dan veertig geografische en veertig niet-geografische vaste trefwoorden bij. Ook voegt hij met name in de jaren dertig veel nauwere trefwoorden aan zijn index toe, ter specificatie van veelgebruikte ingangstrefwoorden als *Admiraliteiten in 't generaal*, *Militaire zaken* en *Pasporten* en van de trefwoorden voor de afzonderlijke provincies.

3.8.5 *De indices in de ordinaris resoluties 1746-1785*

In de periode 1745-1785 komt in de inrichting van de indices in de registers nauwelijks meer enige verandering. Wel worden geleidelijk aan meer dan honderd vaste trefwoorden toegevoegd. Die trefwoorden komen overeen met de trefwoorden in de standaardtrefwoordenlijsten die Hendrik Fagel de Oude ten behoeve van zijn indices op de ordinaris minuutresoluties had ontwikkeld. In de periode van 1745 tot en met 1757 worden maar liefst 75 trefwoorden toegevoegd, waaronder 22 geografische trefwoorden en 5 specificaties. In de twee maal zo lange periode van 1757 (tweede halfjaar) tot en met 1780 worden niet meer dan 23 trefwoorden toegevoegd (waaronder 12 geografische trefwoorden en twee specificaties), terwijl vijf trefwoorden (waaronder twee geografische) worden aangevoerd. In de jaren 1782-1785 tenslotte komen er nog eens 16 nieuwe trefwoorden bij waaronder vier geografische trefwoorden en een specificatie.

In de indices op de ordinaris minuutresoluties voegde klerk Joh. Wm. van Haar, die de indices over de periode 1749 - 18 februari 1782 bewerkte, in de periode 1749-1756 zo'n dertig trefwoorden toe, waarvan een tiental geografische, en in de periode 1757-1781, waarin hij ook de ordinaris registers margineerde, nog maar tien trefwoorden, waarvan de helft geografische. Van deze nieuwe trefwoorden kwam nog geen kwart in de standaardtrefwoordenlijsten terecht. Dit gold uiteraard ook voor de gelegenheidstrefwoorden, die door de beperking van de *generalia* aan het begin van elke letter tot persoonsnamen van rekwiranten en gedeputeerden, groot in aantal zijn en veelal niet meer dan één of twee

analyses onder een noemer brengen.

De index op het register is dan al steeds meer op de index op de minuten gaan lijken. In de jaren zestig komen de trefwoorden in beide series al min of meer met elkaar overeen. Ook latere toevoegingen in de index op de minuten worden meestal in de index in het register overgenomen. De verder doorgevoerde hiërarchische ordening van de trefwoorden blijft echter de index op het register van de index op de minuten onderscheiden. Daarbij veroorzaakten de ontleningen enige desintegratie: zo kunnen steeds meer namen van plaatsen in de Oostenrijkse Nederlanden onder hun eigen beginletter in plaats van onder *Brussel* gevonden worden.

3.8.6 *Ontwikkeling van de trefwoorden in de indices in de registers van secrete resoluties*

De ontwikkelingstendensen die hierboven zijn geschetst zijn niet alleen te herkennen in de indices op de registers, maar ook in de andere indices die op de griffie van de Staten-Generaal zijn gemaakt, inclusief de indices op de secrete resoluties. De behandeling van deze indices kan hier dus betrekkelijk beknopt zijn.

In het grootste deel van de zeventiende eeuw is het aantal secrete resoluties nog betrekkelijk gering. Bovendien komen resoluties die geen betrekking hebben op buitenlandse, militaire en zeezaken maar incidenteel voor secreterij in aanmerking. De index in het secrete register, die net als die in het ordinaris register door agent De Heijde is ontwikkeld, lijkt erg op een uitgekledde versie van de index in het ordinaris register.

Hoe is het onder François Fagel de Oude (griffier 1690-1744) in de indices op de secrete resoluties met de trefwoorden gesteld? Vergeleken met de ordinaris indices is het aantal gelegenheidstrefwoorden groot, terwijl het aantal trefwoorden voor Nederlandse geografische namen en vooral voor namen van vreemde mogendheden maar liefst 80% uitmaakt van het betrekkelijk kleine aantal van zo'n 60 vaste descriptoren. Van de overige trefwoorden betreft de helft verschillende door HHM gedepêcheerde militaire en diplomatieke akten en de andere helft de onderwerpen *Admiraliteiten*, *militaire zaken*, *Raad van State*, *Consenten*, *Presenten*, *Oost Indische Compagnie* en *West Indische Compagnie*. Tijdens het griffierschap van François Fagel promoveren maar weinig gelegenheidstrefwoorden tot vaste descriptoren, die dan ook vrijwel niet in aantal toenemen.

Met de delegatie van de indiceerwerkzaamheden sinds 1746 ging een sterke uitbreiding van het aantal trefwoorden gepaard. Het naar behoefte opvoeren en weer afvoeren van gelegenheidstrefwoorden, waarvan François Fagel de Oude zo dikwijls gebruik had gemaakt, kon moeilijk aan klerken worden overgelaten. Hen moest een zo volledig mogelijk trefwoordensysteem ter beschikking staan. In de eerste en enige secrete index die Hendrik Fagel de Oude zelf bewerkte, nam hij uit de al jaren door hem samengestelde indices op de ordinaris minuten maar liefst veertig nieuwe trefwoorden over. Twintig trefwoorden, waarvan dertien geografische, voegde hij toe aan de standaardtrefwoordenlijsten; de

twintig andere, waaronder vijf geografische, waren 'vrije' trefwoorden. Nadat in het volgende jaar de minder bruikbare trefwoorden waren uitgeselecteerd (van de vaste descriptoren verdwenen er vier, van de vrije trefwoorden bleven alleen *Aanteekeningen*, *Bezendingen*, *Lijsten*, *Magazijnen* en *Requisitorialen* over), nam het aantal trefwoorden nog maar in geringe mate toe. Tussen 1748 en 1796 kwamen er in totaal nog maar zo'n dertig vaste descriptoren bij, waaronder een tiental geografische eennamen.

3.9 Andere toegangen op de resoluties: recueils en lijsten van retroacta

De behandeling van de indices op de resoluties van de Staten-Generaal in de voorgaande paragrafen was beslist uitvoerig, maar zeker niet uitputtend. In het archief Fagel supplement en in andere particuliere archieven bevinden zich nog vele andere indices op de resoluties. Ook zijn er meer indices gemaakt op resoluties van de Staten-Generaal en andere staatsstukken, zoals het register van korte annotatiën van bijzondere zaken die voorkomen in de resolutieregisters van de Staten van Holland, de Staten-Generaal en de Raad van State, dat Willem V in 1772 aankocht uit de bibliotheek van raadpensionaris Steijn.³²⁹ Vanaf het laatste kwart van de zeventiende eeuw werden de belangrijkste precedentes of de precedentes in de belangrijkste aangelegenheden bovendien nog door de griffiers in recueils afgeschreven, die blijkbaar als naslagwerk moesten dienen. Tegelijkertijd raakte onder hen de gewoonte in zwang om bij belangrijke of ingewikkelde beslissingen lijsten van retroacta over dezelfde zaak of hetzelfde onderwerp aan te leggen, die veelal met afschriften van de resoluties zelf werden aangevuld. In het archief van de griffiers Fagel zijn dergelijke lijsten van retroacta uit de tweede helft van de achttiende eeuw de kern van een uitgebreid documentatiesysteem.

4 De depêcheboeken 1578-1613 en achttiende-eeuwse kopieregisters (11087-11117; SGD 105-113, 119, 121)

In de eerste decennia na de Pacificatie was de registratuur, zoals Van Riemsdijk het uitdrukt, algemeen. De griffiers en secretarissen hielden niet alleen registers van resoluties, maar ook registers van ingekomen en uitgaande stukken, die depêcheboeken werden genoemd. Men registreerde in die depêcheboeken uitgaande stukken bij de ingekomen stukken geregistreerd en gedurende een aantal jaren ook de resoluties waarvan die depêches de aanleiding of het gevolg waren.³³⁰

329 NA, Stadhoudelijke Secretarie, 1.01.50, inv. nr. 1709.

330 Van Riemsdijk, *Griffie*, 112.

Er waren vier series. In de instructie van 19 april 1578 werd de secretarissen opgedragen ter griffie drie depêcheboeken te houden: een register van stukken over belangrijke zaken, een particulier register voor de zaken betreffende de hertog van Alençon en een register voor de zaken van Engeland. De instructie voor de klerken verplichtte de Hoogduitse secretaris ook een register te houden voor de zaken betreffende het Rijk. Anders dan in de andere depêcheboeken werden in dit register alleen de uitgaande stukken geregistreerd en niet alleen die van de Staten-Generaal, maar vanaf 1582 ook die van de Raad van State.³³¹ De stukken van vóór 1590 die in de depêcheboeken zijn geregistreerd zijn voor het merendeel niet bewaard gebleven: de liassen uit die periode zijn verloren gegaan.

De ordinaris depêcheboeken lopen over de jaren 1579-1584 (11087-11091). De jaargangen 1585-1587 (11092-11094) zijn geen registers, maar de ingebonden ingekomen en kopieën van uitgaande stukken zelf. "Blijkens de aantekening: 'Reg.', die men op vele dier stukken aantreft, moeten ze geregistreerd zijn geweest, denkelijk in de depêcheboeken, welke thans verloren zijn gegaan."³³² De delen zijn door agent Ramet van inhoudsopgaven voorzien. Later ging men de akten van de Staten-Generaal in vier afzonderlijke registers boeken, de ordonantie- en commissieboeken vanaf 1586, de instructieboeken in 1588 en de aktenboeken in 1589, waardoor de ordinaris depêcheboeken in onbruik raakten. Tot de depêcheboeken worden ook gerekend de registers van ingekomen en uitgaande brieven van de hertog van Anjou en de Raad van State en van prins Maurits en de Raad van State uit de jaren 1582-1584, de Franse depêcheboeken 1578-1613, de Engelse depêcheboeken 1576-1614 en de Hoogduitse depêcheboeken. De Hoogduitse depêcheboeken zijn registers van uitgaande brieven met betrekking tot Duitsland van de Staten-Generaal, de Raad van State en Matthias en de Raad van State.

Tabel 17. Depêcheboeken in de opstellingen van Bijlsma en Japikse

<i>Ordinaris depêcheboeken</i>	<i>SG</i>	<i>Bijlsma (- Van Marle)</i>	<i>SGD</i>
1579 jan. – (juni) dec.	11087	I. Staten-Generaal 25	105
1579 sep. (okt. 4) – 1580 (mei 10) juli	11088	I. Staten-Generaal 26	106
1580 sep. – 1581 aug. (origineel)	11089A	I. Staten-Generaal 27	
1580 sep. – 1581 (feb. 27) aug. (kopie)	11089B	I. Staten-Generaal 43	107
1582 jan. – 1583 juni	11090	I. Staten-Generaal 28	
1583 aug. – 1584 apr.	11096 ³³⁵	I. Staten-Generaal 29	

331 Bijlsma, *Regeeringsarchieven*, 33.

332 Van Riemsdijk, *Griffie*, 112.

333 'Dit is een ordinaris depêcheboek van de Staten-Generaal en geen register van ingekomen en uitgaande brieven van de hertog van Anjou en de Raad van State, zoals Japikse vermeldt' (aantekening Van Marle in het vm. depotemplaar van de inventaris Japikse.

1584 mei – dec.	11091	I. Staten-Generaal 30	
1585	11092	I. Staten-Generaal 31	110
1586	11093	I. Staten-Generaal 32	
1587	11094	I. Staten-Generaal 33	
1582 juli – dec.	11095	V. Generale Landraad 3	108
1584 nov. 26 –1585 mei 14	11097	IX. Raad van State 3	109
<i>Frans depêcheboeken</i>			
1578 juli –dec.	11098	I. Staten-Generaal 35	
1579 jan 1 – 1583 mrt. 2	11099	I. Staten-Generaal 36	
1583 mrt. 5 – 1585 mrt. 17	11100	I. Staten-Generaal 37	
1585 mrt. 20 – 1595 juli	11101	I. Staten-Generaal 38	
1598-1601	11102		119
1602-1607	11103		121
1610-1613	11104		
<i>Engelse depêcheboeken</i>			
1576 okt. – 1580 aug.	11105	I. Staten-Generaal 39	
1584 dec. 8 – 1585	11106	I. Staten-Generaal 40	
1586-1587	11107	I. Staten-Generaal 41	111
1588-1589	11108	I. Staten-Generaal 42	112
1590-1595	11109		113
1598-1601	11110		
1602-1614	11111		
<i>De Hoogduitse depêcheboeken</i>			
1577-1581	11112	I. Staten-Generaal 225	
1582-1584	11113	I. Staten-Generaal 242	
1587-1588		IX. Raad van State 1 X. Leicester en de Raad van State 3	
1578	11114	II. Matthias en de Raad van State 4	
1579	11115	II. Matthias en de Raad van State 5	
1580	11116	II. Matthias en de Raad van State 6	
1576-1579. Vredehandel in Keulen.	11117	I. Staten-Generaal 34	

Tabel 17. De kolommen in deze tabel betreffen van links naar rechts de datering van de depêcheboeken, hun nummering in de inventaris Japikse, hun nummering in de inventaris Bijlsma (- Van Marle) en de nummers van de achttiende-eeuwse afschriften in de Coll. SGD).

Bijlsma heeft de depêcheboeken uitvoerig toegelicht en beschreven. Wie er meer van wil weten raadplege zijn inventaris van de Regeeringsarchieven. Omdat hij er vanuit ging, dat de stukken uit de periode 1576-1588 afkomstig zijn van afzonderlijke regeringsorganen, heeft hij de depêcheboeken behalve aan de

Staten-Generaal ook toebedeeld aan de Generale Landraad, de Raad van State, Matthias en de Raad van State en Leicester en de Raad van State. Tabel 17 laat die verschillende benaderingen zien. Ze kan ook worden gebruikt als concordantie op de nummeringen van Japikse en Bijlsma. Bovendien zijn er de nummers in opgenomen van de afschriften die in de tweede helft van de achttiende eeuw zijn gemaakt en die zich in de Coll. SGD bevinden.

Na 1785 zijn op de griffie elf depêcheboeken over de periode 1579-1607 gekopieerd: zes ordinaris depêcheboeken (1579-1585), de twee laatste Franse depêcheboeken (1598-1601 en 1602-1607) en drie Engelse depêcheboeken (1586-1595). De vier kopieregisters over de periode 1579-1583 zijn geschreven door Hendrik Nieuwenhuisen; twee ervan zijn onvoltooid gebleven. De andere kopieregisters zijn geschreven in een handschrift dat lijkt op het handschrift van de onderklerk Regenboogen, die in 1788 werd beëdigd.³³⁴ De kopieregisters bevinden zich allemaal in de collectie Staten Generaal Dubbelen.³³⁵ Ze maken deel uit van de verzameling kopieregisters die Hendrik Fagel de Oude in de jaren zestig, zeventig en tachtig van de achttiende eeuw als stopwerk door zijn klerken liet vervaardigen.³³⁶ Ze zijn buitengewoon slordig en onnauwkeurig.

Met het registreren van de uitgaande brieven begon men pas weer in 1646 en met de registratie van de ingekomen brieven in 1650.

5 De liassen en de brievenboeken

5.1 De liassen van ordinaris en secrete ingekomen en uitgaande brieven, memories en bijlagen en rekestes (4862-8039)

In de griffie was men gewoon de losse stukken die men tot een serie wilde brengen te liasseren, dat wil zeggen: in volgorde van behandeling aan elkaar te rijgen. Al in 1578 werd een voorschrift van die strekking in de instructie van de eerste klerk ter griffie opgenomen.³³⁷ De agent kreeg in 1605 de opdracht om de ingekomen brieven en missiven met de minuten van de antwoorden te liasseren en daarbij op de rug van de liassen met grote letters de maanden te schrijven waarin behandeling had plaatsgevonden.³³⁸

De oudste liassen zijn niet bewaard gebleven: al in de inventaris Verburch beginnen ze pas in het jaar 1590. De liassen van na 1590 zijn echter zeer talrijk: Tourlet telde er in 1812 maar liefst 1648. Van die 1648 liassen is er niet één meer

334 Res. SG 11/03/1788. De handtekening van Regenboogen in het eedboek.

335 Resp. coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 105-110, 119 en 121 en 111-113.

336 Zie par. 12.2.

337 'Instruction', 1578, 172.

338 Instructie van de agent en de klerken 19/04/1578 bij Van Riemsdijk, *Griffie*, 121 en 172, en van de agent van 06/05/1605, *ibidem* 121 en 181.

over in de vorm waarin ze destijds werden gebruikt en bewaard. Om ze gemakkelijker raadpleegbaar te maken heeft men ze in de negentiende eeuw in het Rijksarchief verbroken en de stukken in omslagen opgeborgen. Van de liasborden en liasveters is er niet één bewaard gebleven.³³⁹

Een lias bestond in het algemeen gesproken uit een stuk karton (een liasbord) waarop de aard van de stukken was aangegeven, een veter met een metalen punt die midden door het liasbord was gestoken en door een knoop aan de achterzijde van het liasbord werd vastgehouden, en een hoeveelheid documenten die in volgorde van behandeling aan de veter waren geregen en door een strik in de veter werden vastgehouden. Als er een document moest worden toegevoegd, nam men de lias van zijn spijker aan de wand, maakte men de strik los, reeg men het document eraan en strikte men de lias weer vast. Met enige regelmaat sloot men een lias af. Men nam hem dan van de muur en borg hem in een kast, als laatste lias van de serie waartoe hij behoorde. Er werd een nieuwe lias aangelegd en aan de muur gehangen waarna de procedure zich herhaalde.

In principe werden alle ordinaris ingekomen en minuten van uitgaande stukken aan liassen geregen, met uitzondering van stukken die er door hun formaat niet aan pasten en stukken die in de resoluties werden geïnsereerd en zich bijgevolg onder de minuutresoluties bevinden. Toen de omvang van de correspondentie en het aantal correspondenten vooral door uitbreiding van de diplomatieke betrekkingen toenamen, werden nieuwe liassen van bestaande afgesplitst. Dat gebeurde ook als er een nieuwe vaste correspondent bijkwam, bijvoorbeeld door de oprichting van een nieuw college (de WIC in 1621) of het aanknopen van diplomatieke betrekkingen. De hoofdingeling was en bleef een indeling naar herkomst en in eerste instantie naar de taal waarin werd gecorrespondeerd: er werd onderscheid gemaakt tussen de binnenlandse correspondentie, de correspondentie in de Franse taal en de correspondentie in de Duitse taal. De binnenlandse correspondentie werd ondergebracht in een lias 'lopende' en enkele liassen die voor de correspondentie met de verschillende generaliteitsorganen was bestemd. De liassen voor ingekomen stukken in het Duits werden evenals de liassen voor de ingekomen stukken in het Frans steeds verder naar vorsten en landen uitgesplitst. Uiteindelijk waren de liassen in zo'n twintig respecten onderverdeeld.

De orde in de liassen werd zorgvuldig bewaakt. Vooral in de achttiende eeuw waren achtereenvolgende deurwaarders van de griffie jarenlang bezig om de liassen op orde te brengen en de stukken weer in dezelfde volgorde te krijgen als de volgorde die in de registers heerste. Dat laatste deed deurwaarder Van Goor in de jaren 1725-1730. Tijdens deze operatie plaatste hij de *recepta* (aanduidingen van de datum van ontvangst) op de ingekomen stukken van voor 1629.

Het aanzien van de series liassen is na 1796 ingrijpend veranderd. De liassen

339 Hoe ze er uitgezien kunnen hebben kunnen we onder meer opmaken uit het schilderij van liassen van de Amsterdamse thesaurie, geschilderd in 1656 door Cornelis Brizé, dat in de oude thesaurie in het Paleis op de Dam in Amsterdam wordt bewaard. Zie afb. 44 op pag. 650.



Afbeelding 44

Liassen, opgehangen aan de muur. Documenten betreffende de Thesaurie der Stad Amsterdam, schilderij door Cornelis Brisé, 1656.

werden verbroken. Grote liaspakken werden in kleinere onderverdeeld. Series werden uitgesplitst, samengevoegd en in een andere volgorde geplaatst.³⁴⁰ De liassen waren oorspronkelijk gerangschikt in de gebruikelijke hiërarchische volgorde, de volgorde van tabel 18, en naar de taal waarin werd gecorrespondeerd. Japikse heeft de volgorde in zijn inventaris veranderd. Hij heeft bij de binnenlandse liassen de hiërarchische volgorde vervangen door een volgorde naar het oudste stuk in de lias. Bij de buitenlandse liassen heeft hij de ordening naar de taal waarin werd gecorrespondeerd (Frans of Duits) door een ogenschijnlijke willekeurige ordening vervangen. De lias Oost-Friesland, de lias die gevormd werd in het verkeer met wat wel de achtste provincie werd genoemd en die oorspronkelijk op de binnenlandse liassen volgde, heeft hij achter de liassen Duitsland geplaatst. Verder heeft hij de liassen 'aangevuld', met stukken die hij elders aantrof.

Tot 1754 (bij verscheidene liassen zelfs al eerder) werden de ordinaris ingekomen brieven en de minuten van ordinaris uitgaande brieven van dezelfde rubriek aan dezelfde lias geregen. In 1754 vormde men echter één afzonderlijke serie minuten van uitgaande brieven.

Ingekomen brieven die geheim moesten blijven werden niet aan de ordinaris liassen geregen, maar net als de secrete resoluties waarmee ze meestal in verband stonden in de Secrete Kas gelegd. Als de geheime zaken gedaan waren, konden ze weer in de ordinaris series worden opgeborgen. Tot de Grote Vergadering van 1651³⁴¹ was secretering van ingekomen brieven een uitzondering. In de Secrete Kas treffen we uit die periode over een beperkt aantal jaren alleen bundels secrete ingekomen brieven aan onder de respecten Engeland (1589-1590, 1621-1622 en 1641-1642), Barbarije (1606-1619 en 1623-1631), Frankrijk (1636-1637, 1641, 1643, 1647 en 1650), Spanje (1643-1650). Afgezien van enkele losse brieven waarvan het onderwerp is gespecificeerd, treffen we secrete brieven van vóór de aanvang van de vredesonderhandelingen in Munster alleen aan onder de respecten Engeland en Barbarije.³⁴² Door de nieuwe behandeling die door de Grote Vergadering van 1651 werd ingevoerd, nam het aantal secrete ingekomen brieven sterk toe. Ze werden nu door de griffier consequent van het opschrift 'secreet' voorzien. Door hun gestegen aantal en de systematische behandeling werden de secrete ingekomen brieven nu systematisch jaar na jaar onder hun respect in de Secrete Kas opgeborgen. Vanaf 1672 werden ze met hun bijlagen geregistreerd. In de huidige inventaris van de Secrete Kas zijn de secrete brieven niet in de systematiek van de andere stukken opgenomen, maar zijn aan het einde van elke rubriek verwijzingen geplaatst naar de nummers van de Secrete Kas waaronder ze zijn geborgen. Deze eenvoudige lijstjes zonder dateringen vormen geen bruikbare toegang op de secrete ingekomen brieven. Er is ooit wel

340 De binnenlandse liassen heeft Japikse chronologisch geordend; Oost-Friesland is na Hoogduitsland geplaatst en Engeland ervoor.

341 Voor de besluiten van de Grote Vergadering over de secretesse zie par. 2.7.

342 Onder het respect Barbarije (arch. SG inv. nr. 12594) treffen we 19 inv. nrs. aan met secrete brieven, maar daarvan bevatten 12 nrs. niet meer dan één brief.

Tabel 18. Vergelijkend overzicht van de respecten van de liassen, de Loketkas en de Secrete Kas

<i>respect</i>	<i>ordinaris liassen</i>	<i>secrete liassen</i>	<i>Loketkas</i>	<i>Secrete Kas</i>
Lopende (stukken)	4862-5461	5462-5477	12548 12549	12579
Particuliere stukken			12550	
Processen			12551	
Munt	5723-5733 ^I		12552	
Maastricht en Overmaze (en kopieën)	5818-5879		12553 12554	
's-Hertogenbosch (en kopieën)	in lopende		12555 12556	
Peelland			12557	
Oosterwijk			12558	
Kempenland			12559	
Maasland			12560	
Admiraliteiten / admiraliteitsstukken	5478-5714	5719-5722	12561	12580
(staten van de) convooen en licenten	5715-5718		12562	
Oost-Indië / Oost-Indische Compagnie	5734-5749	5750	12563	12581
West-Indië / West-Indische Compagnie	5751-5815	5816-5817	12564	12582
<i>omlopers Vlaanderen</i>			12565	
rekeningen Vlaanderen			12566	
kaarten			12567	
(Emden en) Oost-Friesland	6697-6742	6743-6746	12568	12583
Duitsland	6016-6583	6584-6679	12569 12570	12584
Zweden	7169-7223	7224-7237	12571	12585
Denemarken	7238-7302	7303-7310	12572	12586
Polen	7311-7354	7355-7360		12591
Moscovië	7361-7396	7397-7410		
Brandenburg	in Dtsl.	6680-6696	12573	12584
Frankrijk	6747-6863	6864-6887	12574	12587
Spanje	7042-7160	7161-7168	12575	12588
Brussel (na 1713)		7454-7460		
Engeland	5880-6002	6003-6015	12576	12589
Portugal	7010-7036	7037-7041	12577	12590
Italië (Savoye, Venetië)	6888-6996	6997-7009	12578	12592
Constantinopel				12593
Barbarije				12594
Perzië				12595
America	7461-7462	7463		

Tabel 18 In deze tabel is niet de volgorde van de liassen, maar de oorspronkelijke volgorde van de Loketkas en de Secrete Kas leidend. Verg. de verkorte inhoudsopgave in hfdst. 4 par. 7.

een overzicht gemaakt, dat in het Nationaal Archief toegangsnummer 1.01.09 heeft gekregen, maar dat op de website niet te vinden is.

In 1699 was de Secrete Kas vol. Dat was aanleiding om de ingekomen secrete brieven anders dan gebruikelijk was rubrieksgewijs te liasseren en op te bergen in een nieuwe Secrete Kas die speciaal voor de bewaring van deze brieven was bestemd. Hierdoor zijn series ingekomen secrete stukken ontstaan die tot in 1796 doorlopen.

De minuten van secrete uitgaande brieven werden niet geliasseerd, maar opgeborgen bij de minuten van secrete resoluties waar ze het gevolg van waren en geregistreerd in het register van secrete resoluties. Ook treft men onder de minuten van secrete resoluties wel secrete ingekomen stukken aan, die dan meestal ook in het secrete resolutieboek werden geregistreerd, maar de meeste bewaarde men tot 1700 in de Secrete Kas en nadien in een kast die speciaal voor de bewaring van de secrete brieven was bestemd. In 1754 werden de minuten van uitgaande brieven van de ingekomen stukken gescheiden en tot een afzonderlijke lias gebracht.

5.1.1 *De ordinaris lias lopende en de andere ordinaris binnenlandse liassen (4867-5879)*

De ordinaris lias lopende (4867-5461) bevat de ingekomen stukken en tot en met 1753 de minuten van uitgaande stukken uit het binnenland die niet tot een afzonderlijke lias zijn gebracht. Het is de oudste lias. Hij is ook de omvangrijkste. In normale jaren werden er veelal drie liassen per jaar gevormd en dat kon in drukkere tijden tot een lias per maand oplopen.

Naarmate de binnenlandse correspondentie in omvang toenam of van samenstelling veranderde (bijvoorbeeld door de oprichting van een handelscompagnie) werden er liassen afgesplitst. Afsplitsing heeft al heel vroeg plaatsgevonden met de liassen admiraliteiten (vóór 1613), de staten van convooi en licenten (1597) en de munt (1616). In 1621 kwam er nog een lias bij door de oprichting van de VOC, twee jaar later kreeg de WIC haar eigen lias en in 1632 werd er een eigen lias gevormd voor Maastricht, dat in dat jaar op de Spanjaarden werd veroverd.

In de achttiende eeuw treffen we in de lias lopende brieven aan van de Prins en zijn Domeinraad, de stemhebbende provincies, Drenthe, correspondenten uit de Generaliteitslanden en de nieuwe *conquesten* (veroverde gebieden), de Raad van State, de Generaliteitsmuntkamer en de andere generaliteitscolleges, 's lands advocaten, de ontvangers van het last- en veilgeld en het kleinzegel en andere generaliteitsambtenaren, de officieren van het Staatse leger, de gouverneurs en commandeurs van de vestingsteden en de Hoven van Justitie in Holland. Incidenteel bevat de lias brieven van gedeputeerden te velde (als het oorlog was) of andere gedeputeerden, commissarissen en ministers die bijzondere opdrachten uitvoerden in het binnenland. Correspondenten die maar een paar keer van zich lieten horen waren de directie van de Levantse handel, de directie Berbice en de ontvanger van het verhoogde last- en veilgeld. De ingekomen stukken van de provincies bevatten de credentialen van de gedeputeerden en de provinciale proposities en

adviezen en in het bijzonder de provinciale consenten. Alleen in de jaren 1683-1687 heeft men de provinciale resoluties afzonderlijk geliasseerd (7472).³⁴³

De lias lopende begon in het midden van de zeventiende eeuw nog met brieven uit 1590. In 1656 echter voegde agent De Heijde er de gedeponeerde stukken aan toe van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel, waardoor de begindatum werd vervroegd tot 1550. In 1974 werden de stukken van vóór 1588 door Van Marle overgebracht naar de zogenaamde Regeringsarchieven. De samenstelling en ordening die De Heijde heeft aangebracht zijn echter vastgelegd in het register dat in het laatste kwart van de achttiende eeuw van de lias lopende is gemaakt: het 'Register der brieven ingekomen uit diverse plaatsen in 1550-1589.'³⁴⁴

In de negentiende eeuw zijn de liassen lopende door commies-chartermeester de Zwaan herordend. Zijn poging om de stukken strikt chronologisch te ordenen lukte niet helemaal. Ook bracht hij een wat ongelukkige scheiding aan tussen ingekomen en uitgaande stukken, die later weer ongedaan is gemaakt.³⁴⁵

De lias Munt begon ooit met stukken uit 1615, sinds Van Riemsdijk met stukken uit 1616 en sinds de jaren negentig van de twintigste eeuw met stukken uit 1612. Het zijn maar vijftien pakken, dus gemiddeld maar één pak per twaalf jaar. De verdeling van de jaargangen over de pakken is in de jaren negentig van de twintigste eeuw veranderd.

De enige afzonderlijke lias voor de Generaliteitslanden is de lias Maastricht en Overmaze (5818-5879). Deze lias begint in 1632, toen de stad op de Spanjaarden werd veroverd en loopt door tot en met 1793 (bij Morren nog 1794) door. Hij bevat ook de minuten van uitgaande brieven tot 1698. De oudste twee pakken dragen het opschrift: 'Liassen Limborch en Maastricht.' Er is één lias per jaar in 1634, 1649-1657, 1740, 1775 en 1776. De andere liassen bevatten twee of drie jaargangen met enkele uitschietters naar boven.

De correspondentie van de Staten-Generaal over admiraliteits- en zeezaken is ondergebracht in de series liassen admiraliteiten (5478-5722). Deze bevatten alle ingekomen stukken en de uitgaande stukken tot 1690. De ordinaris serie lias is na de lias lopende de op één na omvangrijkste serie. Het aantal liassen per jaar wordt groter in tijden van een zeeoorlog. In de periode 1622-1674 zijn er steeds minstens twee liassen per jaar, behalve in 1623, 1662-1663 en 1669-1670, als er steeds maar één is. Na 1675 is er niet meer dan één lias per jaar, behalve in de jaren 1688-1690, 1782-1784, 1787 en 1794, als er meer zijn. De eerste lias van 1648 en de beide liassen van 1650 werden al in 1793 vermist.

De serie begint in 1613, maar er zijn oudere liassen geweest, zoals blijkt uit een vermelding in 1605.³⁴⁶ Deze oudere liassen ontbreken al in 1793. Eindjaar van de lias was 1794, maar Japikse heeft ingekomen stukken over januari – juni 1795 toegevoegd.

343 Deze lias werd door Morren ingevoegd in zijn inventaris: arch. SG 1901 inv. nr. 7141.

344 Zie par. 12.

345 Bijlsma, *Regeringsarchieven*, 18-19.

346 Res. SG 24/11/1605.

Er was een aparte lias met missiven van en minuutmissiven aan luitenant-admiraal Tromp en vice-admiraal Witte de With uit de jaren 1643-1648. Deze lias werd in de negentiende eeuw in de collectie 'Staten-Generaal Admiraliteiten' ondergebracht, maar in 1901 door Morren naar het archief teruggebracht. Japikse heeft de stukken van deze lias ingevoegd in de gewone liassen admiraliteiten over de betrokken jaren.

De staten van inkomende convooen en licenten ingeleverd door de Admiraliteiten vormen de kleinste lias (5715-5718). De lias loopt over 1621-1656 en 1665-1671. Er is dus net als bij de liassen Admiraliteiten een duidelijke correlatie met de zeeoorlog. Oorspronkelijk werden aan deze lias ook de staten van de jaren 1597-1608 bewaard. Van Riemsdijk laat de lias pas in 1644 beginnen. Kennelijk heeft men later weer wat staten teruggevonden: bij Morren begint de serie in 1626 en bij Japikse in 1621.

De lias Oost-Indische Compagnie begon oorspronkelijk in 1621, dus geruime tijd na de oprichting van de VOC, waaruit kan worden afgeleid dat deze lias van de lias lopende is afgescheiden. Hij bevat alle ordinaris ingekomen stukken en de ordinaris uitgaande stukken tot 1690. Het beginjaar wisselt nogal. Van Riemsdijk geeft 1630, Morren 1599, Japikse 1623 en in de jaren negentig is het beginjaar weer vervroegd door invoeging van Loketkas lopende 12548.131. Het aantal stukken in deze liassen is betrekkelijk gering: gemiddeld één pak voor zeven jaar. De stukken over de jaren 1788-1795 zijn niet geliasserd geweest.

De serie liassen West-Indische Compagnie is in 1623, het oprichtingsjaar van de WIC, gevormd. Behalve ingekomen stukken bevat hij de minuten van uitgaande brieven tot 1690. Eén pak bevat gemiddeld de brieven van 2 1/3 jaar. De laatste jaargang is niet geliasserd geweest.

5.1.2 *De lias (Emden en) Oostfrieslandt (6697-6746)*

Het respect Oostvriesland (tot 1646 Emden) werd meestal na de binnenlandse en voor de Duitse respecten geplaatst. Dat weerspiegelt de status die Oost-Friesland tot het midden van de achttiende eeuw had: tussen binnen- en buitenland in. Vanaf 1680 werd Oost-Friesland steeds meer buitenland. De geliasserde ingekomen stukken worden in de 17^e eeuw in het binnenlandse en in de 18^e eeuw in het Duitse register geboekt. De liassen Oost-Friesland van 1599, 1602 en 1603 (de eerste drie liassen van de serie in zijn oorspronkelijke staat) bestonden oorspronkelijk uit verballen van de gedeputeerden naar Oost-Friesland. Ook achter de liassen van 1605, 1606 en 1618-1619 waren dergelijke verballen geplaatst. De eerste brieven en memories aan HHM bevonden zich in de lias van 1604 en dat waren er maar weinig.

5.1.3 *De ordinaris liassen in de Hoogduitse taal (6016-6696, 7169-7410)*

De Duitse ordinaris liassen, dat wil zeggen alle liassen met de ordinaris correspondentie in de Duitse taal uitgezonderd die met Oost-Friesland, vormden tot 1690 één serie. Daarin was de correspondentie opgenomen van de Staten-Generaal met de vorsten, steden en stenden van Hoogduitsland, Denemarken,

Zweden, Polen en Moscovië, alsmede de correspondentie van de gezanten van die vorsten, steden en stenden in Den Haag en de Staatse gezanten aldaar die bij hen waren geaccrediteerd³⁴⁷ In 1664 kwam de Duitse Rijksdag erbij in 1670 de Duitse Keizer.

In de correspondentie met Hoogduitsland was over de periode tot 1638 een onderverdeling naar herkomst aangebracht. Afsplitst was de correspondentie met Brederode (1603-1637), Kleef, Gulik, Berg (1609-1612), Aitzema en de Hanzesteden (1616-1637) en Bohemen (1618-1619). In 1663 heeft Japikse de liassen Kleef, Gulik en Berg en Bohemen weer in de lias Hoogduitsland ingevoegd. De correspondentie met Brederode en Aitzema bestaan nog steeds als afzonderlijke liassen naast de liassen Duitsland.

Vanaf 1690 werden voor de correspondentie met Denemarken, Zweden, Polen en Moscovië afzonderlijke liassen gevormd. De lias Polen bevat ook de correspondentie met Dantzig en over de jaren 1697-1704 en 1709-1763, als de keurvorst van Saksen koning van Polen is, ook de correspondentie met Saksen, voor zover aanwezig.

In 1884-1886 heeft mr. A.H.H. van der Burgh, archiefambtenaar aan het Rijksarchief de correspondentie met Denemarken, Zweden, Polen en Moscovië van vóór 1690 uit de lias Hoogduitsland gelicht en aan de in 1690 afgesplitste liassen toegevoegd. Ook heeft hij aan die liassen de correspondentie toegevoegd van de Staten-Generaal met het Duitse Rijk, Denemarken en Polen die zich tot dan toe bevonden in de verzameling stukken afkomstig van de Hoogduitse secretaris Van Langen van vóór 1589, die in 1656 in de Loketkas en de liassen lopende waren opgenomen.³⁴⁸ Laatstgenoemde stukken zijn door Van Marle uit de liassen naar de zogenaamde Regeringsarchieven overgebracht, maar de door Van der Burgh aangebrachte onderverdeling in de Duitse liassen is tot op de dag van vandaag gehandhaafd gebleven.

5.1.4 *De ordinari liassen in de Franse taal (5880-6015, 6747-6887, 7411-7463)*

De ordinari correspondentie met Frankrijk bestond aanvankelijk alleen uit de correspondentie met de Staatse agenten in Frankrijk De la Pree (1588-1593; 6747) en diens opvolger Calvaert (1593-1595; 6748). Een reguliere serie ordinari liassen Vrankrijk begon pas in 1606; de stukken uit de periode 1594-1605 zijn er later door Japikse aan toegevoegd. Alle ordinari Franse brieven werden in deze lias Vrankrijk opgenomen, behalve in de periode 1624-1653, waarin naast de ordinari lias Vrankrijk een aparte lias werd aangehouden voor het merendeel van de ordinari correspondentie met het Franse hof (6749).

De lias Spanje bevat de ingekomen en tot 1650 ook de minuten van uitgaande brieven van en aan de Spaanse regering en van en aan de regering over de Zuidelijke Nederlanden, die tot de vrede van Utrecht van 1713 evenals de Spaanse

³⁴⁷ 'Memorie rakende de Constitutie der Charterkamers', Nieuwenhuisen, 1793, 7.

³⁴⁸ *Bijlsma*, Regeeringsarchieven, 19.

partage van de Landen van Overmaze onder Spanje vielen. Voor de correspondentie met de Zuidelijke Nederlanden heeft men in 1713 een afzonderlijke lias, de lias Brussel gevormd. Net als onder Spaans bewind werden deze brieven in het Franse brievenboek geregistreerd. Morren heeft aan de lias Brussel twee liassen toegevoegd over de perioden 1591-1615 en 1616-1657, maar Japikse heeft deze liassen weer opgeheven, naar ik aanneem door ze naar de liassen Spanje terug te brengen.

De liassen Engeland beginnen in 1589. In 1656 werden bovendien stukken aan de lias toegevoegd uit de jaren 1584- 1588, maar die zijn in 1974 door Van Marle naar de regeringsarchieven overgebracht.

De liassen Portugal beginnen in 1641, toen Portugal weer zelfstandig werd en diplomatieke betrekkingen met de Republiek aanknoopte. Italië, Turkije en Barbarije waren de drie grote staten van de Levant. Italië was een verzamelnaam voor Venetië, Savoye, Genua, Livorno, Toscane, Aversa en Sardinië en later ook voor andere plaatsen waar Nederlandse consuls opereerden. Turkije, ook wel met Constantinopel aangeduid, stond voor het hele Ottomaanse Rijk. Het omvatte ook de in Barbarije gelegen steden Algiers, Tunis en Tripoli: ook deze steden stonden onder het gezag van de Grote Heer. Barbarije was de aanduiding voor de noordkust van Afrika, inclusief het koninkrijk Marokko en Saleh. Algiers Tunis en Tripoli lagen ook in Barbarije maar maakten deel uit van het Ottomaanse Rijk. Italië, Turkije en Barbarije hadden in de liassen net als in de Secrete Kas elk een eigen respect. Japikse heeft deze drie liassen, evenals in de Loketkas, tot één respect verenigd.

De lias Amerika is de jongste: hij dateert van 1782, het jaar waarin de Geünieerde Provinciën en de Verenigde Staten diplomatieke betrekkingen aanknoopten, en loopt door tot in 1795.

5.1.5 *De liassen vredehandelingen (7464-7471)*

De stukken met betrekking tot de vredesonderhandelingen in Munster werden allemaal opgeborgen in de Secrete Kas, maar voor de ordinaris stukken met betrekking tot de vredescongressen van Keulen (1673) en Nijmegen (1679) en de stukken met betrekking tot de vredescongressen van Utrecht (1713), Soissons (1731) en Aken (1748) werden afzonderlijke liassen gevormd (7464-7471). Deze liassen staan nauw in verband met de resoluties die naar aanleiding van deze congressen werden genomen en de verballen van de Staatse onderhandelaars. Ze werden in de negentiende eeuw in de Collectie Buitenlandse Zaken ondergebracht, maar door Morren weer in het archief van de Staten-Generaal ingevoegd.

5.1.6 *Liassen van geïntercepteerde brieven en provinciale resoluties (7472 en 7473)*

De *geïntercepteerde* (onderschepte) brieven over de jaren 1590-1606 zijn in een afzonderlijke lias ondergebracht evenals provinciale resoluties uit de jaren 1683-1687.

5.1.7 *De liassen rekesten en paspoortaanvragen (7474-8025 en 8026-8039)*

De verzoekschriften die niet van een apostil voorzien aan de supplianten werden teruggegeven³⁴⁹, een praktijk die tot in de tweede helft van de zeventiende eeuw werd toegepast, werden in principe geliasseerd aan de lias rekesten. Van die lias is een serie bewaard gebleven uit de periode 1600-1796 die uit 551 pakken bestaat en daarmee op de lias Lopende na de omvangrijkste is. De vijf pakken over de jaren 1600-1618 zijn fragmentarisch. Dan volgt de jaargang 1639, die uit twee pakken bestaat. Ook de jaargangen die hierop volgen bestaan, voor zover ze bewaard zijn gebleven, uit twee pakken en soms uit één pak. Vanaf 1681 stijgt dat aantal naar drie, vier, vijf en soms wel zes pakken.

In de lias rekesten bevinden zich ook rekesten waarop niet werd gedisponeerd, waaronder zogenaamde *antidotale rekesten* of *antidotalen*, tegenverzoeken die men liet liggen totdat de tijd rijp was om er 'behoorlijke reflexie' op te maken. Bij een aantal is dat moment nooit aangebroken. De antidotalen en geseponeerde rekesten over 1661-1674 zijn bij elkaar gevoegd (8025).

Afgesplitst zijn negen liassen met paspoortaanvragen over de jaren 1702-1745. Dit is de periode waarin de resoluties die op deze liassen werden genomen in een afzonderlijk register werden opgetekend.

De rekesten zelf werden anders dan de andere ingekomen stukken niet geregistreerd.

5.1.8 *De minuten van ordinaris uitgaande brieven 1754-1796 (11072-11086a)*

Tot 1754 werden de minuten van ordinaris uitgaande brieven opgeborgen bij de ingekomen brieven in de liassen. In 1754 echter maakte men van de minuten van uitgaande brieven een aparte serie, die tot en met februari 1796 doorloopt en uit zeventien pakken bestaat. Uit de omvang van de pakken blijkt, dat de verzameling zeker in het begin bij lange na niet compleet is (11075 omvat maar liefst zes jaar). Zo ontbreken tot 1763 de minuten van uitgaande brieven naar Brussel: die treft men ook over die jaren nog bij de ingekomen stukken aan. De liassen admiraliteiten en Oost-Indische Compagnie bevatten vanaf 1690 al geen minuten van uitgaande brieven meer en de liassen Maastricht vanaf 1697, de liassen Spanje vanaf 1650 en de liassen Engeland vanaf 1752.

Afzonderlijk geliasseerd werden in de zestiende en zeventiende eeuw wel de minuten van de aanbevelingsbrieven (*brieven van voorschrijven, voorschriften, intercessies*) van de Staten-Generaal bij buitenlandse vorsten, steden en andere autoriteiten ten behoeve van Nederlandse belanghebbenden uit de jaren 1637-1645 (11086-11086a).³⁵⁰ Deze lias is in de negentiende eeuw uit het archief verwijderd, in 1902 door Morren weer in de inventaris opgenomen³⁵¹ en in 1963 door Japikse opgesplitst in twee pakken, die de minuutintercessiën bevatten van respectievelijk 1637-1639 en 1640-1645.

349 Zie hfdst. 3 par. 19.1-3.

350 Zie hfdst. 3 par. 9.6.

351 Arch. SG 1901 inv. nr. 7140.

5.2 De 'brievenboeken': registers van ingekomen en uitgaande brieven

Liassering moest voorkomen dat brieven kwijt raakten en ervoor zorgen dat ze gemakkelijk terug te vinden waren. Er waren ook nadelen aan verbonden. Elke brief die men wilde raadplegen moest uit de lias worden gehaald en er na afloop weer in terug worden gestopt; voor elke brief die men raadpleegde moest dus de lias worden verbroken en achteraf weer hersteld. Een brief kon in dit proces gemakkelijk zoek raken of op de verkeerde plaats terecht komen en de liassen konden ook al gauw in wanorde raken. Dat gold in het bijzonder voor de liassen van vóór 1629, de periode waarin de brieven nog niet of niet consequent werden voorzien van de datum van behandeling, die hun plaats in de lias bepaalde. Aanvankelijk dienden weliswaar de depêcheboeken als registers van ingekomen en uitgaande brieven en akten, maar toen zij in onbruik raakten zette men alleen de registratie van de akten voort en liet men de registratie van de brieven lange tijd achterwege.

5.2.1 *De registers van uitgaande ordinarijs brieven, 1646-1795 (11934-12082; SGD 590-592)*

Op 14 maart 1646, toen de chaos op de griffie de greep van de Staten-Generaal op het politieke proces ernstiger dan ooit belemmerde, besloten Haar Hoog Mogenden dat de uitgaande brieven voortaan net als de resoluties moesten worden geresumeerd en geregistreerd. Hierdoor ontstond een serie registers van uitgaande ordinarijs brieven, die tot 1796 doorloopt. De registers zijn van alfabetische indices voorzien. Deze maatregel gold alleen de uitgaande ordinarijs brieven, omdat de secrete in de registers van secrete resoluties werden geregistreerd, bij de resoluties waar zij het gevolg van waren.³⁵²

Hendrik Fagel de Oude heeft in het derde kwart van de achttiende eeuw de drie registers van uitgaande brieven over 1665-1667 laten afschrijven (SGD 590-592). Hij gunde het werk aan de onderklerk van Overijssel Van der Kest. Dat is opmerkelijk, omdat hij het kopieerwerk voor de Staten-Generaal doorgaans door zijn eigen klerken liet doen en onderklerken alleen inzette als hij afschriften voor zijn eigen collectie wilde laten maken. Het is dan ook niet uitgesloten dat deze kopieeregisters niet van het archief van de Staten-Generaal, maar van het archief Fagel deel uitmaken. Vooral nog houd ik het erop, dat de kopieeregisters deel uitmaken van de verzameling achttiende-eeuwse afschriften die de klerken als stopwerk hebben gediend.³⁵³

5.2.2 *De registers van ordinarijs ingekomen brieven vanaf 1650 (11118-11669, 11924-11933)*

³⁵² Van Riemsdijk, *Griffie*, 117.

³⁵³ Zie hiervoor par. 12.2.

Ook werden er in 1646 regels gesteld aan de ordening van de ingekomen brieven. Ze moesten voortaan in kohieren worden ingebonden, de Franse, Engelse, Hoogduitse en Nederlandse bij elkaar. Ook al zonderde men de brieven van particulieren daar twee maanden later van uit, het bleef een onpraktische maatregel, die geen effect had. De Staten-Generaal bepaalden nu op 23 juni 1650 dat ook de ingekomen ordinair brieven moesten worden geregistreerd, zodat men voortaan de registers in plaats van de liassen kon gebruiken. De brieven werden sindsdien, inclusief de exhibitumdatum, chronologisch afgeschreven (11118-11137). Registratie van de bijlagen en memories liet men echter nog achterwege.³⁵⁴

Op 1 juli 1669 gingen de Staten-Generaal ertoe over om niet alleen de ingekomen brieven, maar ook de bijlagen en de memories te registreren. Tot en met jaargang 1679 werden er sindsdien per jaar twee registers vervaardigd, het ene voor de brieven en het andere voor de bijlagen en de memories (11138-11160).

In 1680 werd dit systeem gereorganiseerd. Eén verandering was dat de bijlagen niet meer afzonderlijk werden geregistreerd, maar bij de bijbehorende brieven. Een tweede verandering was dat de strikt chronologische registratie van de brieven werd vervangen door registratie volgens de respecten van de liassen. Zo ontstonden – net als in de zestiende eeuw – drie series brievenboeken: de binnenlandse registers, de Duitse registers en de Franse registers, die elk van een index werden voorzien (11161-11669).

Aanvankelijk omvatte elk register slechts één deel, maar dat was bij de sterke groei van de correspondentie niet lang vol te houden. In de drukke jaren 1665 en 1669-1679 bestonden de drie registers elk uit twee delen en dat verschijnsel zou zich steeds vaker en uiteindelijk zelfs niet meer alleen in drukke tijden voordoen. Vooral in het laatste kwart van de eeuw liepen de aantallen op. Het binnenlands register telde in 1783 en 1784 vijf delen, het Duitse register bestond in 1757, 1778 en 1779 uit drie delen, evenals het Frans register in 1787 en latere jaren.³⁵⁵

De brieven en bijlagen waren ook binnen de registers geordend naar herkomst, in rubrieken die in de vaste hiërarchie waren gerangschikt. Het binnenlands register was (in de achttiende eeuw) onderverdeeld in brieven en bijlagen van regeringsorganen: Zijne Hoogheid en zijn Domeinraad, de Raad van State, de provincies en de geassocieerde steden, de Admiraliteitscolleges en zeeofficieren, hoge militairen (in stadhouderloze tijden), de VOC en de WIC (en incidenteel de directeuren van de Levantse handel), gezagsdragers in de Generaliteitslanden, inclusief de Raden van Brabant en Vlaanderen (spaarzaam), de eigen gedeputeerden en in het bijzonder de gedeputeerden te velde in tijden van oorlog, de gedeputeerden in de Zuidelijke Nederlanden tijdens en enige jaren na de Spaanse Successieoorlog en andere binnenlandse correspondenten met wie slechts incidenteel werd gecorrespondeerd zoals de Generaliteitsrekenkamer, de Generaliteitsmuntkamer, 's lands Advocaten en de ontvanger van het verhoogde last- en veilgeld. In de zeven-

354 Van Riemsdijk, *Griffie*, 118. Het register over 1664 is een afschrift uit de tweede helft van de achttiende eeuw.

355 De chronologische onderverdeling die in de inventaris van de Duitse registers wordt gemaakt is dus onjuist en die bij de secrete brievenboeken eveneens.

tiende eeuw werden ook de brieven uit Oost-Friesland in het binnenlands register geboekt. Gedurende een aantal jaren zag men aanleiding om bepaalde correspondentie in een apart register te boeken. Van het binnenlands register splitste men in de jaren 1709-1715 een register af met de brieven van de Gedeputeerden te velde in Brussel en Rijssel en in Doornik en Ieper en in 1785 en 1786 de brieven van de West-Indische Compagnie. Tot Polen werd in het brievenboek ook Dantzig gerekend; alleen als er geen Poolse brieven waren kreeg Dantzig een eigen respect.

In de achttiende eeuw werden ook de ingekomen stukken uit Oost-Friesland, die in de zeventiende eeuw nog in het binnenlandse register werden geregistreerd, in het Duits register geboekt. In de periode 1777-1790 heeft men voor de ingekomen brieven van de Admiraliteitscolleges afzonderlijke registers bijgehouden (11925-11930). Van deze brieven zijn bewaard gebleven een pak over de eerste drie maanden van 1777, vier delen over de jaren 1780-1790, die van inhoudsopgaven zijn voorzien, en nog eens twee pakken over de jaren 1788 en 1789. De registers waren opgenomen in de collectie Staten-Generaal Admiraliteiten, maar zijn door Morren weer in het archief ingevoegd.

In de Duitse en Franse registers boekte men niet alleen de brieven van de vorsten en regeringen, maar ook hun gezanten in Den Haag en de Staatse gezanten aan hun hoven. De brieven van de laatste categorie waren het meest talrijk. In het Duitse register werden (in de achttiende eeuw) de brieven en bijlagen geboekt van de Keizer, de overige vorsten, staten en steden van het Duitse Rijk, namelijk de Duitse Rijksdag (Regensburg), Brandenburg-Prusen (Berlijn), de Opperrijnse en Nederrijnse-Westfaalse Kreitsen, de keurvorsten van Keulen, Mainz, Trier, de Palts (Mannheim) en Beieren, de Nedersaksische Kreitsen en de Hanzesteden (Hamburg) en Brunswijk-Luneburg (Hannover en vervolgens de brieven en bijlagen van de prins-bisschop van Luik, het Zwitserse eedgenootschap, de Noordse kronen (de koningen van Polen, Denemarken en Zweden) en de grootvorst van Moscovië.

Over de periode vanaf 1697, toen de keurvorst van Saksen koning van Polen was, registreerde men onder het respect Polen ook de correspondentie met Saksen, voor zover aanwezig.

In het Franse register werden de brieven en bijlagen geregistreerd in de Franse taal. Eerst komt de correspondentie met de christelijke vorsten en republieken (Frankrijk, Spanje met de Spaanse, later Oostenrijkse Nederlanden, Engeland en Portugal, de Italiaanse staten en steden, waarvan Venetië en Savoye zijn afgesplitst), dan die met de islamitische vorsten (Turkije of Constantinopel, het deel van Barbarije dat onder de Grote Heer stond, namelijk de steden Tunis, Algiers en Tripoli, de rest van Barbarije, het koninkrijk Marokko en Saleh) en tenslotte die met de republiek Amerika. Van de ingekomen brieven uit Amerika uit de jaren 1782-1789 is een afzonderlijk register bijgehouden (11924). In de serie is ook het kopieregister van ingekomen brieven van de Nederlandse ambassadeur in Frankrijk Van Aerssen over de jaren 1603-1607 opgenomen, maar dat behoort niet tot het archief (11909).

Uit verschrijvingen valt af te leiden dat registratie van de brieven doorgaans

twee jaar na de ontvangst en de verzending van de stukken plaats vond.³⁵⁶ Bij registratie werden evenals bij de resoluties vaste regels gevolgd. Elke klerk had zijn eigen respecten, waaraan hij werkte als hij klaar was met het meer urgente werk.³⁵⁷ Als de brieven van een jaargang gekopieerd waren werden de kohieren ingebonden.³⁵⁸ Zo was het registreren zowel vaste routine als stopwerk.

Tot 1963 zijn de serie binnenlandse registers, de serie Duitse registers en de serie Franse registers als afzonderlijke series gerangschikt geweest. In 1963 heeft Japikse ze tot één serie samengevoegd en het binnenlandse, het Duitse en het Franse brievenboek van hetzelfde jaar dus bij elkaar laten plaatsnemen. De gesplijste registers heeft hij niet goed beschreven. Het eerste register dat is gesplitst is het Duitse register over 1726. De splitsing heeft geen invloed gehad op de inrichting binnen het register: die werd bepaald door de hiërarchische volgorde van de correspondenten. In de beschrijving van Japikse echter loopt het eerste deel over de eerste helft van het jaar en het tweede deel over de tweede. Deze chronologische indeling, die niet strookt met de ordening van de registers zelf, heeft hij in de inventaris van de brievenboeken consequent volgehouden. Als een register uit drie delen bestaat laat hij elk deel een kwartaal en als het uit vier delen bestaat elk een trimester omvatten.

Vanaf 1680 zijn de registers van ingekomen brieven veel toegankelijker dan de liassen. De brieven zijn er met hun bijlagen compleet, in hun oorspronkelijke orde en goed leesbaar in afgeschreven. Wie ingekomen brieven van 1680 of later wil raadplegen, zou eigenlijk niet de liassen moeten en mogen gebruiken maar de veel beter leesbare, complete en minder kwetsbare brievenboeken.

Wel komt het voor dat passages in brieven uit het register worden weggelaten. Dat is althans bij secrete brieven wel eens het geval. Een voorbeeld is een bekende (want ook als pamflet verspreide) secrete brief van ambassadeur Colyer in Turkije aan de griffier van 18 september 1687. Daarin schrijft Colyer over "syn Majesteyts Persoon" dat hij "om syn gierigheidt bij de militie gantsch niet bemint is." Deze passage is door de griffier doorgehaald, ongetwijfeld omdat het hem niet gepast voorkwam hier kopieën van te verstrekken. Hierdoor ontbreekt de zinsnede ook in het register.³⁵⁹ Een ander voorbeeld zijn de brieven van de gezant Hop uit Wenen aan de griffier van 6 maart en 15 mei 1689 waarin politiek delicate passages zijn doorgehaald. In de marge van de eerstgenoemde heeft de griffier aangetekend: "N^a. Dit doorgehaalde artl. niet te schrijven."³⁶⁰

Niet geregistreerd zijn ingekomen stukken die in de resoluties werden geïnse-reerd, zoals consenten van de provincies op de staat van oorlog en memories

356 Op fo. 406^{vo} van het register van ordinaris ingekomen brieven van 1683 heeft klerk Johan Fer abusievelijk het jaartal 1685 geplaatst.

357 Lijsten van de verdeling van de respecten in 1727 en 1743 in NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 592 nrs. 19 en 21.

358 Dat dit niet altijd goed ging blijkt uit het register van ingekomen secrete brieven over 1690 (arch. SG inv. nr. 11687), waarin de secrete brieven uit Zwitserland zijn ingebonden.

359 Arch. SG inv. nr. 12593.80, rec. 12/12/1687.

360 Arch. SG inv. nr. 12584.242 rec. 23/03 en 31/05/1689.

van vreemde gezanten.

De drie banden die in de inventaris als registers van ingekomen stukken betreffende bijzondere onderwerpen worden beschreven (11931-11933), zijn geen registers en behoren ook niet tot de brievenboeken. Twee van de drie banden bevatten afschriften van stukken die betrekking hebben op de geldmiddelen van de generaliteit, respectievelijk uit de perioden 1621-1641 en 1614-1650. Ze zijn opgenomen geweest in het archief van de Raad van State, maar door Japikse weer naar het archief van de Staten-Generaal teruggebracht. De derde band bevat afschriften van remonstranties van Den Bosch en Breda om vermindering van hun quoten uit de jaren 1664 en 1665 en staten van repartities uit de periode 1593-1599. Hij is afkomstig uit de Loketkas lopende. Wat de aanleidingen zijn geweest om deze banden samen te stellen heb ik niet onderzocht.

5.2.3 *Achttiende-eeuwse afschriften van de liassen lopende, Engeland, Italië, Frankrijk, Spanje en Portugal (11834-11908, 11910-11914, 11916-11923; SGD 522-589)*

Tussen 1770 en 1787 zijn honderdzevenenvijftig jaargangen van de liassen van ingekomen brieven over de periode 1550-1705 afgeschreven en ingebonden.³⁶¹ Japikse deelt in zijn inventaris mee, dat men ter griffie hiermee het ontbreken van registers van uitgaande en ingekomen brieven uit respectievelijk de perioden vóór 1646 en vóór 1650 heeft willen compenseren. Deze aanname is onjuist. Deze registers sluiten naadloos aan bij soortgenoten over latere jaren in de collectie Staten-Generaal 'dubbelen' en lijken met geen ander doel te zijn vervaardigd dan de klerken schrijflood te bezorgen.³⁶²

Deze afschriften zijn niet zonder betekenis, omdat de ingekomen brieven pas vanaf 1650 en de bijlagen pas vanaf 1669 werden geregistreerd. Bovendien zijn de liassen die in de registers zijn afgeschreven, later herordend of in het ongerede geraakt. De afschriften laten zien welke brieven oorspronkelijk tot de liassen hebben behoord en wat hun samenhang was. Dat geldt bijvoorbeeld voor het register van de liassen lopende over de jaren 1550-1589 (11834) die nu in een andere orde deel uitmaken van de Regeringsarchieven.

De registers van ingekomen brieven uit diverse plaatsen zijn al even onnauwkeurig als de kopieregisters van resoluties en dépêches, met dien verstande dat het aantal leesfouten begrijpelijkerwijs afneemt naarmate de gekopieerde lias recenter is.

Uit verhuisnummers kunnen we opmaken, dat deze verzameling kopieregisters al vóór 1854 is gesplitst in een gedeelte over de periode vóór 1650 en een deel over de periode daarna. De delen over de vroegere jaren werden bij de brievenboeken in het archief geplaatst en de registers over de latere jaren, die bij de aanwezigheid van contemporaine registers over die periode weinig betekenis hadden, werden erbuiten gelaten en kwamen bij de collecties dubbelen terecht. Die

361 Zoals blijkt uit de handschriften van de klerken die de registers schreven: in 1770 trad Kuype in dienst, in 1771 overleed Schuller en in 1787 overleed Van der Eem.

362 Deze afschriften van ingekomen brieven maken deel uit van een grotere verzameling; zie par. 12.2.

situatie is sindsdien onveranderd gebleven.³⁶³ In de collectie SGD bleven achter de afschriften van de lias lopende over de periode 1650-1705, de lias Engeland over de periode 1681-1700 en de kopieregisters van uitgaande brieven over de jaren 1665-1667.

Die ordening is door Japikse gehandhaafd.³⁶⁴ Hij concludeerde ten onrechte dat de registers zijn gemaakt als aanvulling op de registers van ingekomen ordinair brieven en bijlagen over de jaren 1650-1796.

lias lopende	1550-1649	46 delen	arch. SG inv. nrs 11834-11879
	1650-1663	14 delen	coll. SGD inv. nrs. 527-540
	1664	1 deel	
	1665-1705	49 delen	coll. SGD inv. nrs. 541-589. Alleen ingekomen brieven.
lias Engeland	1584-1700	21 delen	arch. SG inv. nrs. 11880-11895
	1681-1700	16 delen	coll. SGD inv. nrs. 522-526.
lias Italië	1614-1677	5 delen	arch. SG inv. nrs. 11910-11914
lias Frankrijk	1605-1661	13 delen	arch. SG inv. nrs. 11896-11908
lias Spanje	1649-1666	7 delen	arch. SG inv. nrs. 11916-11922
lias Portugal	1641-1670	1 deel	arch. SG inv. nr. 11923

Tabel 19 geeft van de registers een overzicht.

5.2.4 De registers van secrete ingekomen brieven 1672-1694 (11670-11833)

De ingekomen secrete brieven en hun bijlagen werden vanaf 1672 en tot en met 1794 geregistreerd. Tot en met 1689 werden de brieven chronologisch afgeschreven en vanaf 1690, hetzelfde jaar waarin de lias Duitsland werd opgesplitst, naar respecten. De jaargangen 1697 en 1699-1794 zijn voorzien van een contemporaine inhoudsopgave. Aan de oudere jaargangen heeft commies-chartermeester De Zwaan alsnog bladwijzers toegevoegd. Japikse heeft bij zijn beschrijving een soortgelijke fout gemaakt als bij de ordinair brievenboeken. Als een register in twee delen is gesplitst laat hij elk van de delen over een half jaar lopen en als het gesplitst is in drie delen over een kwartaal.

De registers waren afgeschreven van de liassen. Afschriften van secrete brieven

363 Onder de dubbeln bevinden zich de registers met afschriften van binnenlandse brieven over 1650-1705 en registers van brieven uit Engeland over 1681-1700: coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 527-589 en 522-526. Ook Van Riemsdijk nam deze registers niet op in zijn overzicht.

364 De registers zijn in zijn inventaris beschreven onder arch. SG inv. nrs. 11834-11908, 11910-11914, 11916-11923. Arch. SG inv. nr. 11909 is een 17^e-eeuws afschrift van een register van ingekomen brieven van de ambassadeur in Frankrijk Van Aerssen (1603-1607) uit NA, Aanw. 1e afd. ARA, 1.11.01.01, 1863 A II en inv. nr. 11915 is het register van bijlagen tot het secours van de Staten-Generaal tot rechtvaardiging van hun houding tegenover don Juan, voornamelijk bestaande uit diens onderschepte brieven uit 1577, dat wordt vermeld in de inventaris De Heijde van 1656.

die niet in de liassen werden opgeborgen, maar onder de minuten van secrete resoluties treffen we er niet in aan. Die brieven werden in veel gevallen in het geheel niet geregistreerd.

De minuten van uitgaande secrete brieven zijn niet afzonderlijk geregistreerd. De minuten bevonden en bevinden zich onder de minuten van secrete resoluties en zijn ook in de registers van secrete resoluties afgeschreven.

6 Internationale overeenkomsten, algemeen verbindende voorschriften, beschikkingen

6.1 Traktaten, conventies, akten van garantie, obligaties

De Staten-Generaal sloten internationale overeenkomsten, verstrekten leningen, schreven ze uit en garandeerden ze.³⁶⁵

De traktaten, conventies en andere internationale overeenkomsten in het archief van de Staten-Generaal behoren tot de ingekomen stukken. Om voor de hand liggende redenen werden deze documenten niet aan de liassen geregen, maar in de Loketkas opgeborgen. Na 1700 werden ze tot een afzonderlijke serie gebracht. De minuten treft men aan onder de minuten van (meestal de secrete) resoluties. Met deze minuutresoluties zijn ze in de resolutieboeken geregistreerd. Het *traktaat* is de plechtigste vorm die aan een internationale overeenkomst kan worden gegeven. Het treedt pas in werking na bekrachtiging (ratificatie) door de betrokken soevereinen zelf, in het geval van het bondgenootschap dus door alle zeven bondgenoten. Als traktaat vormgegeven werden overeenkomsten in zaken van vrede, bestand en verbond, van arbitrage en subsidie, van handel, zeevaart en marine. Het traktaat had de vorm van een plechtige verklaring van de gezanten over de afspraken die ze hadden gemaakt. Het begon met een aanroeping van God (*In den namen en ter eere Gods*), waarna een preambule volgde die begon met *Kennelijck sij aen een ijgelyck* en waarin de achtergrond van de overeenkomst werd geschetst. En werd meegedeeld wie de partijen waren, wat de aard van de overeenkomst was en waarom de overeenkomst werd gesloten. Daarna verklaarden de gezanten, dat zij, voorzien van de nodige onderhandelingsvolmachten, over het sluiten van een bepaalde overeenkomst met elkaar onderhandeld hadden en uiteindelijk het volgende overeen waren gekomen, en dan volgde artikelsgewijs de inhoud van de overeenkomst. De verdragtekst werd afgesloten met een slotclausule, die gewoonlijk bepalingen bevatte over de geldingsduur, de opzegtermijn en het tijdstip en de voorwaarden voor inwerkingtreding. De gewone voorwaarden waren ratificatie, dat wil zeggen: de plechtige bekrachtiging door hun lastgevers, de betrokken soevereinen, afkon-

³⁶⁵ Zie hfdst. 9.3.1 (traktaten), 9.3.2 (conventies) en 12.6 (obligaties).

diging en publicatie. In het traktaat was de tekst van de volmachten opgenomen. Tenslotte werd het traktaat voorzien van de zegels van de gemachtigden. Traktaten konden vooraf worden gegaan door preliminaire artikelen.

Een *conventie* was een internationale overeenkomst die zich van een traktaat onderscheidde in de vorm, die eenvoudiger en vrijer was, en door de inhoud, die minder verstrekkend was en veelal op de oorlogvoering betrekking had.

Nauwelijks van een traktaat te onderscheiden is de conventie ter uitwerking van een vredetraktaat, die net als een traktaat werd geratificeerd. Ook hier begon de narratio met *Zij kennelijck aen alle en een ieder* en ook hier wordt vastgelegd dat de Staten-Generaal met name genoemde commissarissen hebben aangesteld om met de commissarissen van de andere partij een bepaalde overeenkomst te sluiten. Deze conventie wordt ook net als een traktaat door de commissarissen met hun zegel bekrachtigd. Het enige verschil is, dat partijen niet verklaren een verdrag te hebben gesloten, maar iets onder approbatie en ratificatie te zijn overeengekomen. Een voorbeeld is de conventie die in 1716 werd gesloten tussen de Staten-Generaal en de koning van Pruisen over de grensscheiding in de Peel.³⁶⁶

Internationale overeenkomsten

- Meerzijdige overeenkomsten van algemene aard
 - o Traktaat
 - o Conventie
 - Eenzijdige overeenkomsten van algemeen aard
 - Overeenkomsten met betrekking tot een bijzonder geval
 - o Obligatie
 - o Garantie
 - o Reversaal
-

De conventie in haar eenvoudige vorm is niets meer dan een opsomming van de overeengekomen bepalingen met een aanduiding van de partijen en de rechtshandeling van een bekrachtiging door degenen die die overeenkomst hadden gesloten. Ook deze eenvoudige bekrachtiging kan worden versterkt met een *akte van approbatie* van de soeverein.

De meeste conventies waren militaire conventies: overeenkomsten tussen oorlogvoerenden, waarin de oorlogsvoering wordt gereguleerd en waarin vooral regels worden gesteld over de beëindiging van de krijgshandelingen. Een voorbeeld is de *akte van capitulatie*, een militaire conventie waarin twee legerbevelhebbers de voorwaarden vastleggen waaronder een leger, een stad, een vesting of een landstreek zich overgeeft aan de tegenpartij of waaronder de ene soeverein troepen overneemt van de andere.³⁶⁷ *Cartels* zijn

³⁶⁶ Arch. SG inv. nr.12613.18; Ratificatie, Venlo, 1716.

³⁶⁷ Het zogenoemde traktaat van reductie van Groningen is een capitulatie: Tractaat van Reductie, Groningen, 1594. Capitulaties kunnen ook de vorm hebben van vra-

militaire conventies die gesloten worden of in tijden van vrede voor de wederzijdse uitwisseling van deserteurs of in oorlogstijd in verband met de uitwisseling van krijgsgevangenen. Ze moesten als alle akkoorden die door *plenipotentiarissen* (gevolmachtigden) werden gesloten door de soevereinen worden geratificeerd.

De Staten-Generaal sloten ook overeenkomsten van bijzondere aard. Dergelijke overeenkomsten konden de vorm hebben van een obligatie, een garantie of een reversaal. Een *obligatie* is een schuldbekentenis, een overeenkomst waarbij de verkrijger van een lening verklaart de lening van de verstrekker ontvangen te hebben en onder de gestelde voorwaarden te zullen aflossen. Een akte van *garantie* is een openbare acte waarin de ene partij aan de andere belooft hem in zijn rechten of eigendommen te zullen handhaven of, meer in het bijzonder, de terugbetaling van een lening die de ene partij aan de andere verstrekt te garanderen. Een *reversaal* (revers, reversbrief) is een eenzijdige overeenkomst waarbij de uitvaardiger een gesloten overeenkomst of het bestaan van een andere akte en de daaruit spruitende rechten en verplichtingen tegenover zijn wederpartij erkent.³⁶⁸

Obligaties werden gecasseerd (te niet gedaan of nietig verklaard) als de lening werd afgelost. Na cassatie werd de obligatie teruggegeven aan degene die de lening had afgelost. Originele obligaties blijven dus niet langer bewaard dan gedurende de looptijd van de lening. Maar in die tijd is men er zuinig op, want ze vertegenwoordigen geld.

Internationale overeenkomsten werden niet geregistreerd, althans niet gelijktijdig.

De traktaten, conventies en obligaties worden tot 1700 in de Loketkas en vanaf 1700 in afzonderlijke series gevonden.

- *Traktaten, conventies en obligaties tot 1700 (Loketkas)*
Traktaten, conventies en obligaties werden tot 1700 in de Loketkas opgeborgen. Twee obligaties van vóór 1621, toen er nog geen Secrete Kas bestond, treffen we in de Loketkas aan: een obligatie van de koning van Portugal (1589: 12577.3) en een obligatie van de koning van Marokko (1614: 12578.7). De ratificaties werden tot 1700 opgeborgen in de Secrete Kas. Vanaf 1700 werden de traktaten, obligaties en ratificaties in afzonderlijke series ondergebracht.
- *Traktaten vanaf 1700 (12597)*
Vanaf 1701 werden de traktaten tot een afzonderlijke serie gebracht, die tot 1797 loopt. In deze serie hebben de traktaten het volgnummer behouden

gen en antwoorden: Capitulatie, Nieuw Nederland, 1664.

368 WNT, XII (4) sv. Een reversaal werd ook wel akte van cautie genoemd. Voorbeeld in arch. SG inv. nr. 12588.96 zijn de conceptakten van cautie van de Staten-Generaal aan Spanje van 01/03/1670 'inzake de subsidies door Spanje aan Zweden beloofd, voor het geval de ratificaties door Engeland aan Zweden op de bepalingen van de Triple Alliantie om troepen te velde te brengen niet tot stand zouden komen.'

waaronder zij worden vermeld in een *Repertorium en index* over 1701-1797, met een aanvulling over 1798.³⁶⁹ De serie is bijgevolg onderverdeeld in 283 nrs. en 9 bis-nummers. De ordening is chronologisch.

- *Obligaties vanaf 1700 (12596)*

Vanaf 1700 bracht men ook de obligaties die tot dan toe in de *Secrete Kas* waren opgeborgen tot een zelfstandige serie. Deze serie bestaat oorspronkelijk uit 48 beschrijvingen, die door Japikse door samenvoeging van de eerste drie beschrijvingen tot 46 zijn gereduceerd. Bij nader onderzoek blijken maar drie van deze stukken obligaties te zijn van leningen die niet zijn afgelost. De andere 45 zijn garantstellingen van de Staten-Generaal van negotiaties in de Nederlanden van vreemde vorsten of een van de eigen provincies.³⁷⁰ Deze obligaties van na 1700 hebben betrekking op leningen die door de Staten-Generaal zijn aangegaan, leningen die door hen zijn verstrekt en leningen van derden die door hen zijn gegarandeerd. Drie obligaties hebben betrekking op schulden die door de Staten-Generaal zijn gemaakt. Twee daarvan zijn resoluties betreffende de restitutie van obligaties uitgeschreven door de Staten-Generaal wegens een lening van de koning van Pruisen in 1714 (12596.32) en wegens een negotiatie in 1748 ten behoeve van Friesland gepasseerd (12596.43). De derde is een kwitantie wegens de bijdrage van de Staten-Generaal in de kosten van de werving van vreemde hulptroepen (1749: 12596.44).

Zes obligaties hebben betrekking op leningen die door de Staten-Generaal zijn verstrekt, en wel aan Willem III (1701: 12596.1-3), de keizer (1713, 1725: 12596.33) en de vorst en de stenden van Oost-Friesland (1717-1747: 12596.36, 38, 39 en 42).

De serie bevat zevenendertig obligaties die door derden zijn uitgeschreven en door de Staten-Generaal zijn gegarandeerd. In twintig gevallen gaat het om leningen van Stad en Lande. Friesland en het kwartier van Nijmegen van Gelderland zijn de enige andere provincies die de garantie van de Staten-Generaal hebben ingeroepen: beide hebben in de achttiende eeuw twee keer garanties van de Staten-Generaal op hun leningen gekregen. De andere garanties zijn gegeven op leningen die zijn aangegaan door Oost-Friesland (2), Bentheim (2), de Duitse keizer (3), Saksen (Polen) (2), de Paltz, de Zwabische Kreits, Zweden, Frankrijk en Engeland (Willem III). Van deze obligaties ontbreken er 8. Bij 7 van deze 8 wordt als oorzaak opgegeven dat ze zijn gerestitueerd.

Verreweg de meeste stukken (29) dateren uit de periode van de Spaanse Successieoorlog (vrede van Utrecht 1713). Twaalf dateren uit de periode 1714 - januari 1748. En uit de periode 1748-1796 zijn maar vijf stukken afkomstig: een kwitantie voor de werving van vreemde hulptroepen (1749) en vier garanties, namelijk t.b.v. de graaf van Bentheim, Stad en Lande en

369 Arch. SG inv. nr. 12686; kopie vervaardigd in 1851 in inv. nr. 12686*.

370 Deze obligaties in arch. SG inv. nr. 12596.

Friesland, alle uit 1751, en t.b.v. de koning van Frankrijk, 1781.

- *Registers en afschriften van tractaten (12480-12502)*

De rubriek 'registers van tractaten' bevat verschillende verzamelingen en losse banden of bundels traktaten van uiteenlopende herkomst.

Uit de archieven van de Staten-Generaal of het griffiersarchief afkomstig zijn de volgende archiefbestanddelen.

Het register van traktaten en negotiatiën met de geünieerde Duitse vorsten, Hanzesteden en Zweden uit de jaren 1613-1616 gemerkt 'C' (12486). Dit register dateert uit de eerste helft van de zeventiende eeuw. Het wordt in de inventaris van 1656 op fo. 15 onder de registers 'van verscheide aard' beschreven als: 'Verscheidene traktaten gemaect met de Duytsche vorsten, Hanzesteden, item met den coninck van Sweeden inde jaren 1613, 1614, 1615 ende 1616.'

Een serie registers waarin in de jaren vijftig van de zeventiende eeuw traktaten of ratificaties met Engeland, Frankrijk, Turkije en Barbarije, de Hanzesteden, Zweden en Denemarken en de Geünieerde Duitse vorsten, Brandenburg en de Spaanse Nederlanden uit de periode 1585-1651 zijn afgeschreven (12480-12485). Vermoedelijk is deze serie het gevolg van het besluit van de Staten-Generaal van 1653 om "van alle tractaaten copije authentiq te maken om te dienen in de besognes sonder ooit de origineele te gebruiken."³⁷¹ De traktaten zijn geografisch geordend; de delen zijn van een inhoudsopgave voorzien en gemerkt A, B, B1, C, D en E.

Zes delen en zeven pakken met afschriften van stukken uit de Secrete Kas vervaardigd in het laatste kwart van de zeventiende eeuw (12489-12493, 12495-12498). Deze stukken van de zogenaamde 'Tweede Secrete Kas' worden in par. 12 behandeld.

Drie pakken met afschriften van conventies, capitulaties en secrete artikelen betreffende de overname van vreemde troepen uit de jaren 1694-1748 (12500) en een pak afschriften van het traktaat, de ratificatie, missiven en andere stukken betreffende de vrede van Aken van 1748 (12501). Beide verzamelingen zijn voor een deel in de hand van de deurwaarder van de griffie Hendrik Nieuwenhuisen. Ze zijn afkomstig uit de archieven van de Staten-Generaal of uit het griffiersarchief.

Mogelijk uit de archieven van de Staten-Generaal afkomstig zijn twee banden met afschriften van respectievelijk traktaten en negotiatiën met Frankrijk uit de periode 1596-1647 en 1651 gemerkt 'A' (12488) en traktaten met buitenlandse mogendheden, gratificatiën en procuratiën uit de jaren 1608-1659 (12499). Van geen van beide banden, die dateren uit de jaren vijftig van de zeventiende eeuw, staat de herkomst vast.

Uit andere archieven afkomstig zijn het register van 'Tractaten van alliantie gemaakt bij de Ho.Mo. Heeren Staten-Generaal etc., verscheidene Coningen, Princen ende Republiques' uit de periode 1607-1634 (12494) en een

deel getiteld 'Abregé des traités de la République des Provinces Unies avec les Puissances Etrangères' (12502). Het eerste is blijkens het etiketje met nummer 19 op de band niet uit het archief van de Staten-Generaal afkomstig, maar vermoedelijk van Holland. Van het tweede vermoed ik dat het uit het legatiearchief Frankrijk afkomstig is.

Registers van traktaten uit de achttiende eeuw zijn niet bewaard gebleven en ook waarschijnlijk niet gemaakt. In 1700 wordt van de Loketkas een afzonderlijke serie traktaten afgesplitst en van de Secrete Kas een afzonderlijke serie ratificaties. De traktaten en ratificaties uit de periode hierna konden adequaat worden ontsloten door middel van repertoria, waardoor het overschrijven van de traktaten en ratificaties in registers niet veel zin meer had.

6.2 Ratificaties (Secrete Kas; 12598.1- 12639.3; 12687 en 12687*)

Een ratificatie is de bekrachtiging van een overeenkomst door degene namens wie die overeenkomst is gesloten. In het bijzonder wordt de term gebruikt voor de bekrachtiging in de vorm van een ordonnantie van een internationale overeenkomst (traktaat of conventie) door een soeverein.³⁷² Een akte van ratificatie van de Staten-Generaal werd bekrachtigd met de handtekening van de voorzitter van de vergadering, het contraseign van de griffier en het grootzegel van de Staten-Generaal.³⁷³

Een akte van ratificatie van een traktaat is een open brief van een soeverein waarin deze plechtig verklaart dat hij een namens hem gesloten traktaat aggreëert, probeert en ratificeert en belooft dat hij alle artikelen zal onderhouden, observeren en executeren. Een ratificatie kon een zelfstandige akte zijn, maar meestal was de tekst van het traktaat erin geïnsereerd.

Anders dan traktaten waren ratificaties eenzijdige verklaringen. De ratificatie van de ene partij diende de andere partij tot bewijs. In het archief van de Staten-Generaal werden de ratificaties opgeborgen van de tegenpartij en in het archief van de tegenpartij de ratificaties van de Staten-Generaal. De ratificaties die de Staten-Generaal ontvingen werden tot 1700 opgeborgen in de Secrete Kas. Daarna werd er een aparte serie van gemaakt en kregen ze een eigen kast.

De ratificaties werden met nog groter zorg bewaard dan de traktaten. Ze belichaamden de internationale rechtspositie van het bondgenootschap. Traktaten waren in die zin van minder belang, omdat ze pas door ratificatie in werking traden. Toch zijn de ratificaties niet helemaal ongeschonden gebleven. De uithangende zegels zijn meestal nog wel aanwezig, maar de gouden en zilveren zegeldozen die de zegels moesten beschermen niet meer. Ze zijn door spanen zegeldozen vervangen.

Ratificaties werden niet bewaard om geraadpleegd te worden. Ze werden om-

³⁷² Zie hfdst. 3 par. 9.3.1.

³⁷³ Voorbeeld: arch. SG inv. nr.12613.18. Ratificatie, Venlo, 1716.

wille van hun openbare bekendmaking *in quarto* gedrukt en op ruime schaal verspreid.

De ratificaties uit de periode 1701-1797 zijn niet chronologisch gerangschikt, maar naar de landen die de ratificaties hebben afgekondigd. Het gaat om 252 nummers, de enkele bis-nummers niet meegerekend. Er zijn dus minder ratificaties dan traktaten. De eerste rubriek betreft het Duitse rijk. Men treft hier ratificaties aan van achtereenvolgens de Duitse keizer, de Kreitsen, Beieren, Brandenburg, Brunswijk-Lüneburg, Hannover, Hessen-Kassel, Holstein, Keulen, Luik, Mecklenburg, Munster, Osnabruck, Paderborn, Paltz, Pruisen, Saksen-Gotha, Schwartzburg, Trier, Waldeck, Wolfenbüttel en Württemberg, terwijl de laatste subrubriek op grensscheidingen betrekking heeft. In de overige rubrieken zijn de ratificaties opgenomen van achtereenvolgens Zweden, Denemarken, Polen, Rusland, Zwitserland, Engeland, Frankrijk, Spanje, Portugal, Italië (onderverdeeld in Sicilië, Sardinië, Genua, Savoye en Modena), Turkije, Algiers, Marokko, Amerika en tenslotte Staten-Generaal (een bundel over de Waldenzen uit de jaren 1699-1704, een ratificatie van het traktaat met Engeland en de Keizer van 1703 en een ratificatie van de conventie met Engeland en Hongarije van 1747). De ratificaties zijn beschreven in de inventaris van de secrete kas en in een *Repertorium en index* over 1701-1797, met aanvullingen tot 1810. Van dit repertorium is in 1851 een afschrift gemaakt.³⁷⁴

De ratificaties in het archief van de Staten-Generaal werden na de oprichting van het Ministerie van Buitenlandse Zaken in 1798 naar dat Ministerie overgebracht. In 1810 moesten ze mee naar Parijs. Van daar kwamen ze weer bij Buitenlandse Zaken terecht, die ze in 1824 aan het Rijksarchief in Den Haag overdroeg.

Van de traktaten die de Staten-Generaal zelf hebben uitgevaardigd, vindt men in hun archief wel de voorstadia. De minuten bevinden zich onder de minuten van de (secrete) resoluties en zijn met deze minuutresoluties in de resolutieboeken geregistreerd. Verklaringen van de Staten-Generaal bij internationale overeenkomsten werden op dezelfde manier bekrachtigd als die internationale overeenkomsten zelf. Afhankelijk van de aard van de verklaringen en de volmachten van de gezanten die over die verklaringen overeenstemming hadden bereikt moesten ze door de bondgenoten worden geratificeerd, geaggreëerd, geapprobeerde of geconfirmeerd.

6.3 Akten, commissies, instructies, ordonnanties van betaling en paspoorten

De eenzijdige uitvaardigingen van de Staten-Generaal³⁷⁵ kunnen worden onderverdeeld in commissies, instructies, ordonnanties van betaling, patenten en andere akten. De andere akten - plakaten, dagvaardingen, handlichtingen, vol-

³⁷⁴ Arch. SG inv. nrs. 12687 en 12687*.

³⁷⁵ Zie hfdst. 4 par. 4.2.6.

machten, acten ad omnes populos, paspoorten, om maar een paar willekeurige voorbeelden te noemen - worden in de terminologie van de Staten-Generaal eenvoudigweg 'acten' genoemd.

De akten van de Staten-Generaal werden in het eerste decennium na de Pacificatie geregistreerd in de dépêcheboeken en daarna, als men ze belangrijk genoeg vond in het resolutieregister, dat tot het midden van de zeventiende eeuw dan ook het registers van akten en resoluties werd genoemd. Vanaf 1586 echter begon men naast de dépêcheboeken afzonderlijk registers voor akten aan te leggen: het ordonnantieboek (1586), het commissieboek (1588), het instructieboek (1588), het actenboek (1589) en het patentboek.³⁷⁶ Ordonnanties van betaling en instructies waren de enige typen ongezegelde akten die werden geregistreerd. Alle andere ongezegelde akten werden niet geregistreerd, inclusief de paspoorten die ontheffingen inhielden van convoeien en licenten. Voor de paspoorten en cauties voor de uitvoer van munitie, vivres en paarden is in de jaren 1641-1644 wel een speciaal register bijgehouden. Datzelfde geldt voor de akten van sauvegarde en neutraliteit over de jaren 1591-1648.³⁷⁷

De meeste ongezegelde akten waren akten die werden uitgevaardigd om aan de betrokkene de inhoud van een resolutie mee te delen. Deze akten namen na 1637 in aantal af, toen het gebruikelijk werd om dergelijke officiële mededelingen de vorm van een extracteresolutie te geven.

In de registers werden alleen de ordinarijs of publieke akten geregistreerd. Secrete akten, zoals volmachten en instructies voor Staatse gezanten, werden geïnserieerd in de secrete resoluties.

- *De aktenboeken, 1589-1794 (12298-12356)*

De Staten-Generaal vaardigden op alle mogelijke terreinen algemeen verbindende voorschriften en beschikkingen uit³⁷⁸, die zij de vorm gaven van akten die met het zegel of het cachet van de staat werden bekrachtigd. Voor het opmaken van de akten werd gebruik gemaakt van formulierboeken.³⁷⁹

De akten die onder het zegel en cachet van de Staat werden uitgegeven werden geregistreerd in de aktenboeken, inclusief de plakaten, maar met uitzondering van de commissies van aanstelling. Vanaf 1760 zijn ook de instructies voor zover niet secreet hierin geregistreerd. De serie aktenboeken bestaat uit 59 delen, die de periode 1589-1794 bestrijken.

De ordonnanties die algemeen verbindende voorschriften bevatten werden als plakkaat uitgevaardigd. Ordonnanties die betrekking hadden op specifieke categorieën personen en dus geen algemene bekendmaking vereisten kregen de vorm van reglementen, artikelbrieven, algemene instructies of declaraties. Bij reglement regelden de Staten-Generaal bijvoorbeeld de inrichting van een bepaalde politieke of kerkelijke organisatie of het gedrag

³⁷⁶ Van Riemsdijk, *Griffie*, 113-114.

³⁷⁷ Arch. SG inv. nrs. 12358 en 12357.

³⁷⁸ Zie hfdst. 3 par. 18 en 19.

³⁷⁹ Arch. SG inv. nrs. 12448-12450a. Zie par. 10,5 (en hfdst. 1 par. 9).

van bedienaren van hetzelfde politieke of kerkelijke ambt.³⁸⁰ De ordonnanties met een min of meer algemene strekking moeten worden onderscheiden van de ordonnanties die een opdracht inhouden aan een ondergeschikte, zoals de ordonnanties van betaling.

- *De commissieboeken (12270-12294)*
 Degenen die door de Staten-Generaal in een bepaald ambt of officie werden aangesteld kregen ten bewijze daarvan een akte van commissie.³⁸¹ Deze akten werden geregistreerd in de serie registers van akten van aanstelling van generaliteitsdienaren, kortweg commissieboeken genoemd. Deze serie bestaat uit 25 delen die samen de periode 1586-1794 beslaan. Een grove schatting op basis van de index wijst uit dat ze zo'n 9000 commissies bevatten. Ze zijn toegankelijk gemaakt via een index, die naar de verschillende ambten is ingedeeld en waarin men bij die ambten in chronologische volgorde de namen en de data van de commissies vindt aangetekend. Er worden drie niet geheel gelijklopende exemplaren van bewaard.³⁸² De oudste is inv. nr. 12295. Hij ontsluit de commissieboeken tot en met jaargang 1754 en is vervaardigd door agent Jan van Byemont. Inv. nr. 12296 is een bewerking van inv. nr. 12295 en bevat (vrij gebrekkige) aanvullingen van Hendrik Fagel de Oude; inv. nr. 12297 is hier het klad van. Index inv. nr. 12296 is het langst bijgehouden en dus het meest geschikt. Het opschrift op de titelpagina doet ons geloven dat deze index loopt tot 1793, maar commies-chartermeester De Zwaan verzekert ons op de achterzijde dat het eindjaar in feite 1790 is.³⁸³
- *De instructieboeken (RA I 220, 12451-12466)*
 De Staten-Generaal konden degenen die zij met een persoonlijk opdracht belastten van een akte van instructie voorzien.³⁸⁴ Lange tijd werden alle of de meeste instructies die door de Staten-Generaal werden uitgevaardigd ingeschreven in het instructieboek. De secrete instructies voor de gezanten werden echter vanaf zeker moment niet meer in het instructieboek, maar met de andere secrete uitgaande stukken in het register van secrete resoluties ingeschreven. Doordat hetzelfde vervolgens ook geschiedde met de andere secrete instructies, verloor het instructieboek geleidelijk aan zijn functie. Na 1760 werd het instructieboek dan ook niet meer voortgezet. Sindsdien zijn de instructies voor de gezanten alleen in de registers van secrete resoluties geregistreerd en de niet secrete instructies in de aktenboeken.³⁸⁵ De serie registers van instructies en reglementen voor generaliteitsdienaren die niet onder het zegel en cachet van de Staat zijn uitgevaardigd

380 'Reglement (...) in het aanstellen van Voorleesers, Kosters en Schoolmeesters (...) in het District van de Generaliteyt.'

381 Zie hfdst. 3 par. 17.5.

382 Arch. SG inv. nrs. 12295-12297.

383 Ook meldt De Zwaan dat het commissieboek over 1656-1659, dat door Hendrik Fagel de Oude als vermist wordt opgegeven in 1824 aanwezig is.

384 Zie hfdst. 3 par. 17.5.

385 Van Riemsdijk, *Griffie*, 114.

bestaat uit 16 delen en bestrijkt de periode 1588-1760.

- *De registers van ordonnanties van betaling (12503-12508)*
De Staten-Generaal gaven betalingsopdrachten aan de ontvanger-generaal.³⁸⁶ Deze zogenoemde ordonnanties van betaling werden in speciale registers ingeschreven. Ook na 1624, toen ze niet meer door de Staten-Generaal maar door de Raad van State werden gedepêcheerd, zette men deze serie voort. In 1655 staakte men deze registratie.³⁸⁷ De serie bestaat uit 6 delen en bestrijkt de periode 1586-1655.

In de Loketkas lopende bevindt zich een Memoriaalboek van ordonnantiën van betaling van de Staten-Generaal van 20 augustus 1597 tot en met 29 december 1600 waarvan het dubbel volgens resolutie van 20 augustus 1597 is geleverd aan thesaurier-generaal De Bie.³⁸⁸

- *Het patentregister*
De patenten die de Staten-Generaal afgaven aan legerkapiteins waren machtigingen voor die kapiteins om hun compagnieën van de ene garnizoensplaats naar de andere te laten marcheren en om daarbij van de autoriteiten inkwartiering in de garnizoensplaats van bestemming te vorderen.³⁸⁹ Patenten voor troepenverplaatsingen binnen een provincie werden uitgegeven door de provinciale autoriteiten (de stadhouder en kapitein-generaal van die provincie of de Staten) en patenten voor troepenverplaatsingen van een garnizoensplaats in de ene naar een garnizoensplaats in de andere provincie door de generaliteit. Als de Unie zonder kapitein-generaal zat, en dat was voor het eerst in 1651), werden die patenten uitgegeven door de Staten-Generaal. Patenten werden geregistreerd in het patentboek. Dit patentboek bevindt zich niet meer in het archief. Van Riemsdijk vermoedt, dat het aan Willem V is afgegeven toen de bevoegdheid om patenten af te geven op hem was overgegaan.³⁹⁰
Behalve patenten voor de verplaatsing van troepen gaven de Staten-Generaal ook patenten uit met externe werking, de zogenaamde open patenten.³⁹¹ Deze patenten werden niet in het patentboek, maar in het aktenboek geregistreerd. Het waren patenten die werden uitgegeven aan particulieren op hun verzoek.³⁹²

- *Registers van akten van sauvegarde en neutraliteit 1591-1648 en van paspoorten en cauties (12357, 12358)*

De Staten-Generaal verleenden akten van neutraliteit (die inlegering van troepen van de oorlogvoerende partijen en een bepaald gebied moest voorkomen) en akten van sauvegarde (vrijgeleiden).³⁹³ In de periode 1591-1648

386 Zie hfdst. 3 par. 12.7.

387 Van Riemsdijk, *Griffie*, 114.

388 In Loketkas lopende 100.2; was voordien arch. SG 1901 inv. nr. 3275.

389 Zie hfdst. 3 par. 10.4.3.

390 Van Riemsdijk, *Griffie*, 114-115.

391 Zie hfdst. 4 par. 4.2.6.

392 Zie hfdst. 4 par. 4.2.6.

393 Zie hfdst. 3 par. 10.3.5.

hebben de Staten-Generaal van de door hen afgegeven akten van sauvegarde en neutraliteit een apart register bijgehouden (12357).

De Staten-Generaal gaf paspoorten uit wegens vrijstelling van convooiën en licenten en wegens ontheffing van verbodsbepalingen op de uitvoer van strategische goederen in oorlogstijd.³⁹⁴ Dergelijke paspoorten werden in principe niet geregistreerd. In 1641 besloten de Staten-Generaal een register te houden voor paspoorten en cauties (borgstellingen) afgegeven ten behoeve van de uitvoer van munitie, vivres en paarden (12358). Dit register werd na 1644 niet voortgezet. Voor het overige hebben de Staten-Generaal de door hen afgegeven paspoorten niet geregistreerd.³⁹⁵

- *De liassen van minuten van akten en commissies (12237-12269)*
Over de perioden 1623-1624, 1629-1775, 1780-1788 en 1791-1794 zijn van de akten die in de aktenboeken en de commissieboeken zijn geregistreerd ook de minuten bewaard gebleven. Op deze minuten staat aangegeven op welke folio ze in het desbetreffende register zijn afgeschreven.

6.1 Verzamelingen gedrukte plakkatens (12161-12231)

De plakkatens en andere algemeen verbindende voorschriften die de Staten-Generaal uitvaardigden³⁹⁶ werden geregistreerd in de aktenboeken, naar treft men in hun archief ook als drukwerk aan. Elk plakkaat werd in gedrukte vorm verspreid en van de oplage hield men steeds één exemplaar achter, dat men met de gedrukte publicaties van de Staten van Holland, de stadhouder, de Nassause Domeinraad, de Raad van State andere hoge colleges van de generaliteit en Holland in chronologische volgorde inbond. De serie bestaat uit eenenzeventig banden; de eerste twee banden over de jaren 1579-1583 en 1584-1589 worden vermist.³⁹⁷ In 1643 verscheen bij Johannes Verhoeve, boekverkooper op de Grote Zaal in Den Haag, een gedrukt Repertorium.³⁹⁸

Er zijn van de plakkatens van de generaliteit verschillende plakkaatboeken verschenen.³⁹⁹

394 Zie hfdst. 3 par. 19.3.2.

395 De zogenaamde Quohieren van de paspoorten over de jaren 1707-1765 (arch. SG inv. nrs. 12359-12436) en de registers der paspoorten over 1771-1778 (inv. nrs. 12437-12447) zijn geen registers van paspoorten, maar registers van resoluties op paspoortaanvragen: zie par. 2.8.4.

396 Zie hfdst. 3 par. 18.3.

397 Verburch laat in zijn inventaris van 1647 de serie in 1579 beginnen; de oudst geschreven index van Ramet begint met de band over de jaren 1584-1589. De eerste band wordt al in 1643 vermist, de tweede in 1672.

398 *Repertorium van de Placcaten (...) ge maneert ende uytgegeven by de Hoogh-Mogende Heeren de Staten Generael der Vereenichde Nederlanden.*

399 Schaep (red.), *Nederlandsche placcaet-boeck.*

6.2 Algemene instructies voor generaliteitsorganen en bekleders van generaliteitsambten (12467-12479)

De Staten-Generaal vaardigden instructies uit waarin ze de taken en bevoegdheden regelden van overheidsorganen als de Raad van State, de Generaliteitsrekenkamer en de Admiraliteitscolleges.⁴⁰⁰ Deze instructies goldten tot hun herroeping voor alle Staatsraden, Generaliteitsrekenmeesters en Raden ter Admiraliteit en hun ambtenaren en onderscheiden zich daarin van de instructies die voorschriften en richtlijnen inhielden voor afzonderlijke personen over de manier waarop zij hun functie of opdracht moesten uitvoeren.⁴⁰¹ Anders dan de laatste werden ze niet in de instructieboeken geregistreerd.

Algemene instructies voor generaliteitsorganen waren eenvoudige opsommingen van de werkzaamheden die moesten worden uitgevoerd en de regels waaraan men zich daarbij diende te houden, onder een opschrift dat duidelijk maakte dat het om een instructie ging en voor wie de instructie was bestemd. Deze algemene instructies moeten worden onderscheiden van de instructies die voorschriften en richtlijnen inhielden voor afzonderlijke personen over de manier waarop zij hun functie of opdracht moesten uitvoeren.⁴⁰²

De instructies die zich in het archief van de Staten-Generaal bevinden vormen een merkwaardige verzameling. De meeste zijn in het archief ingevoegd door Morren⁴⁰³ en Japikse heeft er een paar aan toegevoegd en er een paar uitgehaald.⁴⁰⁴ Wat rest is een allegaartje bestaande uit latere, grotendeels achttiende-eeuwse afschriften van de instructies voor de Raad van State van 1588 en 1651, de Admiraliteitscolleges van 1597, de Generaliteitsrekenkamer van 1622 en 1651 en de Raad van Vlaanderen van 1661 en voor het overige uit bundels retroacta over commissarissen-deciseurs, de Vlaamse commissie, binnen- en buitenlandse bezendingen en ambtenaren van de Munt. Deze stukken horen voor het merendeel niet thuis in het archief van de Staten-Generaal. Een paar bundels lijken uit het archief Fagel afkomstig.

7 De ingekomen staten van oorlog te land en te water (8040-8297)⁴⁰⁵

Minstens één keer per jaar diende de Raad van State bij de Staten-Generaal een

400 Zie hfdst. 3 par. 2.4.

401 Zie hfdst. 3 par. 2.4.

402 WNT, XII 3, 1525-1526.

403 Arch. SG 1901 inv. nrs. 3298-3307.

404 De verwijderde instructies bevinden zich achter de coll. SGD, 1.01.52 onder volgnr. 301.

405 Van Wissing, *Staten van Oorlog*; Zwitzer, *De militie van de staat*, 62-81; Van Deursen, *De Raad van State onder de Republiek*, 77-85.

petitie in waarin de uitgaven voor de komende tijd werden begroot en toegelicht. Die petitie ging vergezeld van een staat van oorlog, waarin een aantal uitgaven - en in het bijzonder die voor het leger - volgens een vaste voet aan de onderscheiden provincies waren toegerekend.⁴⁰⁶ In bijzondere gevallen, wanneer van extraordinaris equipages sprake was, diende de Raad particuliere petitie in die vergezeld gingen van een extraordinaris staat van oorlog.⁴⁰⁷

Staten van oorlog te land en te water behoren tot de ingekomen stukken van de Staten-Generaal. De Raad van State die ze formeerde bood ze met de generale petitie aan de Staten-Generaal aan, met het verzoek om er de consenten van de provincies op te vragen.

Een staat van oorlog te land was tot 1588 een sterktestaat van het leger met een opgave van kosten. In 1588 werd hij een staat van de verdeling (repartitie) van de vaste legerlasten en andere generaliteitslasten over de provincies volgens een vaste verdeelsleutel (quote).

Sinds 1588 zijn de staten van oorlog te land alle min of meer op dezelfde manier ingericht. Ze omvatten een hoofdstuk voor elke contribuerende provincie, waarin de driemaandelijks uitgaven worden opgesomd die door die provincie moeten worden gedaan om het totaal van haar contributie te voldoen. Die uitgaven zijn verdeeld over een aantal vaste posten op militair gebied, zoals betalingen van compagnieën ruiters en voetvolk en de traktementen van hoge officieren en andere militairen, en enkele niet-militaire posten zoals de traktementen van de Staatse gezanten en de ambtenaren ter griffie.

Na 1588 werden er in de inrichting alleen nog kleine veranderingen aan gebracht. In 1588 werden er nog lasten gerepartieerd op het Overkwartier van Gelderland, Brabant, Vlaanderen, Lingen en het comptoir van de ontvanger-generaal, maar na verloop van enige jaren werden alleen de stemhebbende provincies en Drenthe direct aangeslagen. Tot 1595 waren de traktementen van de ambassadeurs ('gedeputeerden buiten de provincies') en de andere kosten van de Staatse diplomatie onder de militaire traktementen opgenomen, pas daarna kregen zij een afzonderlijke rubriek onder Holland. Tot 1607 werd Holland als eerste gewest opgevoerd, pas daarna kwam Gelderland als eerste. Zo nu en dan werd een nieuwe rubriek ingevoerd (in 1610 het capittel 'onkosten ter sake van het sluiten van de rijxmunte') of een oude verwijderd (in 1718 de post voor de monstercommissarissen).⁴⁰⁸ Pas in 1792 werd als gevolg van het rapport van de Commissie tot herziening van de quotes en het financieuzen van de staat de systematiek van de lastenverdeling en dus ook inrichting van de staat van oorlog geheel herzien.

De staten van oorlog te land zijn al spoedig zo niet van aanvang af tot een afzonderlijke serie gebracht, blijkens de inventarissen van het archief van de Staten-Generaal vanaf 1635. De weinige staten van oorlog te water die door de Raad werden geformeerd werden in deze serie opgenomen. Na 1854 en 1855, toen

406 Zie hfdst. 3 par. 1.2.3.

407 Zie hfdst. 3 par. 11.7.1.

408 Zwitzer, *De militie van de staat*, 75-77.

de archieven van de Admiraliteitscolleges en de Raad van State aan het Rijksarchief werden overgedragen⁴⁰⁹, werd de hele serie op het Rijksarchief uit het archief van de Staten-Generaal verwijderd. De staten van oorlog te land werden ondergebracht bij de staten van oorlog in het archief van de Raad van State, dat was omgevormd tot een oud-archief van het Ministerie van Oorlog, en de staten van oorlog te water aan de staten van oorlog in de Admiraliteitsarchieven, die werden uitgebouwd tot het oud-archief van het Ministerie van Marine. Aan deze collecties Staten van Oorlog werden ook exemplaren uit andere archieven en collecties toegevoegd die op het Rijksarchief waren terecht gekomen. Dat waren er heel wat. Verscheidene regerings- en bestuursorganen van het bondgenootschap en de provincies moesten bij den uitvoering van hun taken over de staten van oorlog te land en te water kunnen beschikken. De Staten van oorlog hebben daardoor een wijde verspreiding gekregen, zeker na 1669, toen ze in gedrukte vorm beschikbaar kwamen. Series staten van oorlog maakten deel uit van de archieven van de Staten-Generaal (het meest recente exemplaar lag in de kamer van de griffier op diens tafel), de Raad van State, de Admiraliteitscolleges, de Generaliteitsrekenkamer, de Staten en andere regeringsorganen van Holland en verschillende hoge ambtenaren en regenten.

Buiten het archief van de Staten-Generaal bevinden zich staten van oorlog in onder meer de archieven van de Raad van State, het archief van de Generaliteitsrekenkamer en de collectie Goldberg, de collectie Hardenbroek, het archief Bogaers en het archief van de Staten van Friesland.

Van Riemsdijk riep de collectievorming een halt toe en liet onderzoek doen naar de herkomst van alle afgedwaalde stukken in zijn depot. Op basis van de resultaten van dat onderzoek werden de archieven van de Admiraliteitscolleges en de Raad van State voor zover dat nog mogelijk was gereconstrueerd, waarbij de staten van oorlog te land en ter zee die niet tot die archieven hadden behoord er weer uit werden verwijderd. In 1962 bracht Japikse de staten van oorlog waarvan hij meende dat ze uit het archief van de Staten-Generaal afkomstig waren naar dat archief terug.⁴¹⁰

De collectie die zich momenteel in het archief van de Staten-Generaal bevindt bestaat uit 250 ordinaris en extraordinaris staten van oorlog te land over de periode 1595-1795, aangevuld met zes staten van oorlog te water, waarvan vijf kopieën over de jaren 1629, 1631 en 1633 en een geëxhibeerde van 1654. In de serie is bovendien een index opgenomen op de extraordinaris staten van oorlog uit de periode 1779-1790.⁴¹¹

In 1651 komt er enige regelmaat in de serie. Sindsdien is er van bijna elk jaar een ordinaris staat van oorlog te land bewaard gebleven en in oorlogstijd bovendien nog vrijwel elk jaar een extraordinaris staat van oorlog. Na de Spaanse Succes-

409 Fruin, *Gestie*, 11 en 40.

410 Anders ging Van Riemsdijk om met de kaarten: zo werden de kaarten van de Raad van State in de Genie-collectie en die van de Admiraliteiten in de collectie Marine ondergebracht. Vriendelijke mededeling Kees Zandvliet.

411 Arch. SG inv. nr. 8285.

sieoorlog is 1727 het eerste jaar waarin weer een extraordinaris staat van oorlog wordt gevonden. Sindsdien is de vaste routine een ordinaris en een extraordinaris staat van oorlog per jaar, of het nu oorlog is of niet, al zijn er ook jaren waarin geen staat van oorlog wordt opgesteld, zoals 1749.

Een vergelijking van de inventaris van 1962 met die van 1793 (Nieuwenhuisen) en 1635/1647 (Van der Burg of Verburch) wijst uit, dat de meeste staten van oorlog die in 1962 met het archief van de Staten-Generaal werden herenigd inderdaad van oudsher tot dat archief hebben behoord. In de meeste gevallen is dit te zien aan het exhibitum en aan de originele aanbiedingsbrief van de Raad van State en de originele generale petitie die in de exemplaren van de Staten-Generaal zijn meegebonden.⁴¹² Dat laatste is bij deze serie het geval met de staten van oorlog vóór 1651, 1652, 1658 en – voor zover ik dat heb gecontroleerd – alle latere jaren. Van de staten van oorlog van vóór 1651 die tot deze serie zijn gebracht zijn alleen de staten van oorlog te land voor 1617 en 1618 en de staten van oorlog te water voor 1629 (eerste exemplaar) en 1633 (tweede exemplaar) niet in het archief van de Staten-Generaal op hun plaats. Deze jaargangen komen op oudere inventarissen niet voor; ze zijn afkomstig van particuliere verzamelaars.⁴¹³ Waarom deze verballen wel bij die particuliere verzamelaars voorhanden waren en niet bij de Staten-Generaal weten we niet, maar we kunnen het ons nu weer gaan afvragen. In de huidige serie ontbreken overigens de staten van oorlog te land van 1609, 1649 en 1650 en die te water van 1628, die wel op de oudere inventarissen worden vermeld. Het aantal staten van oorlog in deze serie tenslotte komt vrijwel overeen met de opgave van Tourlet, die in 1812 een serie van 258 staten van oorlog voor overbrenging naar Parijs bestemde.

De staat van oorlog voor 1666 (8069) bevat niet alleen de ordinaris maar ook de extraordinaris staat van dat jaar.

8 Ingekomen verballen, journalen en rekeningen

8.1 Verballen

Wie als gedeputeerde of als voorzitter van een deputatie buiten Den Haag een opdracht van de Staten-Generaal had uitgevoerd moest zijn ambtsrapport of *verbaal* binnen drie dagen na zijn terugkomst in Den Haag bij de Staten-Generaal indienen. Het werd dan geëxamineerd door een commissie, die na overleg met de gedeputeerde en op grond van de *punten van consideratie* of *consideratiën*

412 Het meebinden van deze stukken was voor de Staten-Generaal een vaste routine: aantekening Nieuwenhuisen in 'Memorie rakende de Constitutie der Charterkamers', Nieuwenhuisen, 1793, fo 4vo.

413 Het gaat om arch. SG inv. nr. 8046 (was NA, Aanw. 1e afd. ARA, 1.11.01.01, 1901 XXXV 4), inv. nr. 8047 (was Collectie Grothe, NA, Aanw. 1e afd. ARA, 1.11.01.01, 188 9k), inv. nr. 8049 (was Coll. Van Hilten 133 bis) en 8053 (was Coll. Baron van Heeckeren, NA, Aanw. 1e afd. ARA, 1.11.01.01, 1931 X6).

(ook wel *punten van deliberatie* genoemd) die meestal in het verbaal waren opgenomen, advies uitbracht aan de vergadering. Als de vergadering de nodige besluiten had genomen, zegde ze de gedeputeerde dank voor de moeiten die hij zich bij het uitvoeren van zijn opdracht had getroost en dechargeerde ze hem van zijn taken. Het verbaal werd voorzien van de datum waarop het in de vergadering ter tafel was gebracht (*exhibitum*) en in het archief opgeborgen.

De samenstelling van het verbaal lag niet vast, maar volgde wel een vast gebruik. Het begon met de instructie en de andere constituerende akten en resoluties van de bezending, daarna kwam het verbaal in engere zin (het *relaas* over de besognes), dat de instructie artikelsgewijs volgde, en het werd afgesloten met de zogenaamde relatieven: ingekomen en uitgaande stukken, waaronder de extractresoluties van en de minuutmissiven aan de Staten-Generaal, in chronologische volgorde. Buitenlandse verbalen zijn soms eenvoudige verslagen, maar ook wel eens complete gezantschapsarchieffjes, die soms de periode van een week, maar ook wel meer dan een decennium kunnen omvatten. Ze sluiten nauw aan bij de zogenaamde legatiearchieven, de archieven van de Nederlandse gezanten in het buitenland. De inventaris van deze archieven bevat een uitvoerige handleiding op de betekenis en het gebruik van deze verbalen.⁴¹⁴

Het kwam regelmatig voor dat gedeputeerden afschriften van hun verbalen inleverden bij hun eigen provincie. In het archief van de Staten van Holland, dat de meeste gezanten leverde, vormde zich op deze manier een grote serie afschriften van - voornamelijk zeventiende-eeuwse - gezantschapsverbalen en verbalen van binnenlandse deputaties. Kopieverbalen werden in de tweede helft van de achttiende eeuw ook bij de stadhouder bezorgd. De minuutverbalen, die dikwijls originele stukken bevatten en soms ook meer stukken dan het voor de Staten-Generaal afgeschreven exemplaar, zijn niet zelden in het archief van de gezant of in diens familiearchief terecht gekomen.

De verbalen werden in de griffie soort bij soort en in chronologische volgorde bij elkaar geplaatst, maar dat gebeurde vooral in het begin soms ook niet. Deurwaarder Nieuwenhuisen wees er in 1793 erop, "dat het wel gebeurd is, dat de Rapporten aan de Liassen gedaan en niet ingebonden zijn geworden; zoo dat wanneer de Rapporten alhier [onder de serie verbalen TT] niet worden gevonden, die men mogte requireeren, men dezelve zoeken moet aan de Liassen onder derzelver respecten."⁴¹⁵ Verbalen die niet goed aan de lias pasten, maar wel konden worden dubbelgevouwen, werden ook wel in de Loketkas of de Secrete Kas opgeborgen.

De verbalen in het archief van de Staten-Generaal kunnen worden onderscheiden in binnenlandse en buitenlandse verbalen. De binnenlandse verbalen worden onderverdeeld in verbalen van bezendingen aan de provincies, verbalen van bezendingen naar leger en vloot en verbalen van deputaties naar de VOC en de WIC.

⁴¹⁴ Pennings en Thomassen, *Archieven van Nederlandse gezanten en consuls tot 1813*.

⁴¹⁵ 'Memorie rakende de Constitutie der Charterkamers', Nieuwenhuisen, 1793, fo 2.

Over de lotgevallen van de buitenlandse verbalen is in het eerste hoofdstuk het een en ander gezegd. Ze werden in het Rijksarchief in een collectie Buitenlandse Verbalen ondergebracht; Japikse beschreef ze eerst als bestanddelen van de Legatiearchieven en bracht ze vervolgens in 1963 over naar het archief van de Staten-Generaal. Daarin bracht hij niet alleen de buitenlandse verbalen onder die blijkens hun exhibitum uit dit archief afkomstig waren, maar ook de buitenlandse verbalen die afkomstig waren uit de archieven van de Staten van Holland of van de gezanten zelf, omdat het hem praktisch leek als de onderzoeker ze allemaal bij elkaar zou vinden.

Volgens de ordeningsprincipes van de griffie waren de binnenlandse vóór de buitenlandse verbalen geplaatst, waren de binnenlandse verbalen net als de buitenlandse geordend naar de plaats en de aard van de bezending, kwamen de Brabantse verbalen vóór de Vlaamse en waren de rekeningen van de steden van Vlaanderen gerangschikt volgens de hiërarchie van de steden. In de huidige inventaris staan de buitenlandse verbalen vóór de binnenlandse, zijn de binnenlandse verbalen in chronologische volgorde geplaatst, komen de Vlaamse verbalen vóór de Brabantse en zijn de rekeningen van de steden van Vlaanderen in alfabetische volgorde geordend.

Onder de series verbalen treffen we ook journalen en rekeningen aan. Journaal is de benaming voor onder andere de dagregisters waarin officieren te land en ter zee van dag tot dag aantekenden wat hen in hun expeditie voor henzelf en hun opdrachtgevers als belangwekkend voorkwam. Rekeningen in het archief van de Staten-Generaal zijn rekeningen van steden, plaats en heerlijkheden waarover de Staten-Generaal de directe heerschappij uitoefenden. Het zijn rekeningen van de heerlijkheid Elsloo bij Stein en de rekeningen van steden en ambachten in Vlaanderen. Deze rekeningen zijn namens de Staten-Generaal afgehoord door Commissarissen-deciseurs en de Vlaamse commissie, die ze als bijlagen bij hun verbalen aan de Staten-Generaal hebben overgedragen. Verbalen van de Vlaamse commissie bevatten als bijlagen meestal ook lijstjes van de geëligeerde magistraten.

8.1.1 *Verbalen van bezendingen aan de provincies (8857-8956)*

De Staten-Generaal moesten samen met de Raad van State de goede eendracht bewaren tussen de provincies, tussen de steden en leden binnen die provincies en tussen de provincies en hun gouverneurs en militaire bevelhebbers, ter nakoming van de verbonden die zij met elkaar hadden gesloten. Een van de middelen die ze daarbij gebruikten was de bezending.⁴¹⁶

De Staten-Generaal konden een deputatie sturen naar een of meer provincies, omdat dat haar zelf goedgeacht of omdat de betrokken provincie daarom had gevraagd. Zo'n deputatie bestond uit gedeputeerden van de Staten-Generaal,

⁴¹⁶ Zie hfdst. 3 par. 3.2.

onder wie doorgaans een gedeputeerde van de betrokken provincie, en – afhankelijk van de aard van het op te lossen probleem – een lid van de Raad van State, de thesaurier-generaal of een andere hoogwaardigheidsbekleder en soms onder leiding van de Prins. Omdat de bezending als middel om de provincies in het gareel te houden steeds minder effect sorteerde, zagen de Staten-Generaal uiteindelijk af van het gebruik. Zo'n 80% van de bezendingen vond plaats in de zeventiende eeuw. De overige 20% vond plaats in de periode 1700-1748 en in 1771, het jaar van de laatste bezending, aan Zeeland.

Bij terugkeer in Den Haag moesten de deputaties mondeling en schriftelijk verslag doen. Verbalen van deputaties naar provincies treffen we aan onder de series binnenlandse verbalen. Ook in de Loketkas zijn er een paar achtergebleven. Daar treffen we de rapporten van de bezendingen van deputaties aan Utrecht in 1589, Groningen in 1598, Gelderland en Overijssel in 1599, Gelderland en Overijssel in 1599 en in 1622-1623, Amsterdam in 1635, Stad en Lande in 1639 en Friesland in 1649.⁴¹⁷ Van de bezendingen aan de provincies die de Unie op haar grondslagen deden schudden is alleen het verbaal van de bezending naar Amsterdam uit 1635 in het archief bewaard gebleven. Verbalen van de bezendingen aan Utrecht in 1610, de ridderschap en steden van Overijssel in 1611, Utrecht en een aantal Hollandse steden in 1618, steden in Gelderland in 1628 en Amsterdam en andere Hollandse steden in 1650 bevinden zich niet in de serie binnenlandse verbalen en in de Loketkas. De bewaard gebleven verbalen geven niet een volledig beeld van de bemoeienissen van de Staten-Generaal met de provincies, omdat de Staten-Generaal in plaats van een deputatie naar een provincie te sturen ook vertegenwoordigers van de provincie konden uitnodigen om naar Den Haag te komen om daar met gecommitteerden van de Staten-Generaal de gerezen problemen op te lossen. Met dat doel kwamen bijvoorbeeld gecommitteerden van de Staten van Overijssel in 1656 op uitnodiging van de Staten-Generaal naar Den Haag.

Het beeld is niet volledig, maar lijkt wel representatief voor de meningsverschillen tussen en binnen de provincies die men met binnenlandse bezendingen dacht op te lossen en van de verdeling van die problemen over die provincies. Onder de serie binnenlandse verbalen en in de Loketkas bevinden zich honderd verbalen van bezendingen aan de provincies in honderd en acht delen en banden. Van die honderd verbalen zijn er eenentwintig strikt genomen niet afkomstig van bezendingen aan provincies, maar van bezendingen die gericht zijn op de landsverdediging en de waterstaat: het op peil brengen van de waterstand in de Neder-Rijn en de IJssel (zes verbalen), het nat houden van de moerassen aan de Oostgrens (negen verbalen), het ontslaan, vervangen en wegsturen van troepen (vijf verbalen) en het aanleggen van fortificaties in Oostende (één verbaal). Ze horen eigenlijk thuis onder de verbalen die betrekking hebben op de landsverdediging, waar zich soortgelijke verbalen bevinden.⁴¹⁸ De overige ne-

417 Arch. SG inv. nrs. 12548.70, 12579.16, 12548.103, 12548.173, 12549., 12548.225, 12548.228 en 12548.279.

418 Arch. SG inv. nrs. 9211-9212 is het verbaal van de veldmaarschalk over zijn inspec-

genenzeventig verbalen zijn afkomstig van bezendingen die gericht zijn op het wegnemen van meningsverschillen binnen die provincie of tussen die provincie en de generaliteit. Van deze verbalen zijn er verscheidene afkomstig van bezendingen aan meer dan één provincie, zodat het in feite om zevententachtig bezendingen gaat. Het aantal problemen dat daarbij moest worden opgelost bedroeg tweeënnegentig: bij een aantal bezendingen stond meer dan één onderwerp op de agenda. Welke waren nu die problemen en wie had ze?

Maar liefst vijfenvijftig keer (twee derden van het totaal) stonden problemen van de provincies met het nakomen van hun consenten aan de generaliteit op de agenda. Friesland werd om die reden achttien keer bezocht, Stad en Lande zestien keer, Gelderland elf keer, Overijssel vijf keer, Zeeland vier keer en Utrecht drie keer.

Soortgelijke problemen op het gebied van convooien en licenten, last- en veilgeld, de betaling van leger en fortificaties en het beleid van de admiraliteiten moesten negen keer worden opgelost: zeven keer in Zeeland en één keer in Friesland en Stad en Lande. Tien keer (in Friesland drie maal, in Zeeland, Utrecht en Stad en Lande elk twee maal en in Holland één maal) moesten verschillen van mening worden opgelost over de generaliteitspolitiek: het ontslag van de door de Staten-Generaal aangestelde president van het Hof van Friesland, de indienstneming van waardgelders, de sluiting van het Bestand, het defensiebeleid en het stadhouderschap. Veertien keer tenslotte moesten geschillen binnen een provincie worden opgelost. Die provincie was tien keer Stad en Lande, waar de Staten-Generaal de bevoegdheid had om knopen tussen beide leden van de Staten door te hakken, en één keer Friesland, waar een bezending problemen tussen de provincie en Leeuwarden moest helpen oplossen, Zeeland, Utrecht en Gelderland, waar interne geschillen over dijken en polders moesten worden beslecht.

In deze subrubriek zijn ten onrechte ook twee verbalen opgenomen van Hollandse deputaties uit 1672 en 1673 (8907).⁴¹⁹

8.1.2 *Verbalen van bezendingen aan de stad en de Meierij van 's-Hertogenbosch (8957-8970)*

De Staten-Generaal oefenden hun rechten als rechtsopvolgers van de hertog van Brabant en in het bijzonder hun rechten als stadsheer van 's-Hertogenbosch en dorpsheer in verscheidene dorpen de Meierij voor een deel uit door tussenkomst van deputaties. Deze deputaties leverden na terugkomst in Den Haag bij de Staten-Generaal hun verbalen in.⁴²⁰

Den Bosch was een stad die zich niet graag liet bezenden en dat de Staten-Generaal ook duidelijk liet weten. In deze verzameling treffen we maar vier

tie van de frontieren van de staat in het oosten uit 1754. Soortgelijke verbalen ook in NA, Raad van State, 1581-1795, 1.01.19: inv. nr. 1863 is een verbaal betreffende de fortificatiewerken te Nijmegen, St.-Andries en Schenkenschans over de jaren 1659, 1671, 1674 en 1693 en de inv. nrs. 1860 en 2322 zijn verbalen van inspecties van de moerassen aan de oostgrens uit de jaren 1667, 1670, 1681, 1686, 1687, 1689 en 1691.

419 Deze verbalen zijn afkomstig uit de Aanwinsten van 1853.

420 Zie hfdst. 3 par. 14.3 en 14.7.

geëxhibeerde verbalen van bezendingen aan Den Bosch aan, namelijk die van de bezendingen van 1652-1653, 1656 (de bezending die vergeefs de stadsrekeningen probeerde af te horen), 1686 en 1793 (8961-8963, 8969-8970). Van de bezending die in 1648 naar Den Bosch werd gestuurd om de geestelijke en kerkelijke goederen in de stad en de Meierij te inventariseren treffen we geen verbaal aan, maar wel een grote hoeveelheid stukken die door deze deputatie na terugkomst in Den Haag is ingeleverd.⁴²¹ De overige stukken die in deze rubriek zijn opgenomen zijn uit de Loketkas afkomstig. De eigenaardigste is de band met 'Acten, Resolutiën en andere stucken raeckende de Twente als oock de Stadt en Meijerie van 's-Hertogenbosch, mitsgaders 't vervoeren van 't gewas ten platten lande van contributie gewonnen werden over de jaren 1627-1644.' In deze band zijn onder meer de verbalen opgenomen van de Staatse gedeputeerden die in 1630 en 1631 in Tilburg hebben onderhandeld met gezanten van de Spaanse Infante en resoluties die de Staten-Generaal daarop hebben genomen. Dat wekt associaties met het 'register van de handeling tot Tilborch', dat volgens een resolutie van de Staten-Generaal van 1662 door agent De Heijde moest worden geïndiceerd en ingebonden. Mogelijk hebben deze stukken gediend als retroacta in de voorbereidingen voor de vrede van Munster in 1648.

De overige zeven inventarisnummers zijn geen verbalen maar bewijsstukken van rechten.

8.1.3 *Verbalen van bezendingen aan Maastricht, de landen van Overmaze en het Overkwartier van Gelderland en de rekeningen van Elsloo (8971-9056 en 9642-9649)*

De Staten-Generaal oefenden hun soevereine rechten en in het bijzonder hun heerlijke rechten in Maastricht, de landen van Overmaze, het Overkwartier van Gelderland en Elsloo voor een deel uit door tussenkomst van hun commissarissen-deciseurs naar Maastricht. Deze commissarissen-deciseurs leverden bij terugkomst in Den Haag bij de Staten-Generaal hun verbalen in.⁴²²

De serie verbalen van bezendingen aan Maastricht, de landen van Overmaze en het Overkwartier van Gelderland in de inventaris bevat zesentachtig nummers. Negenenzestig nummers staan voor verbalen en rapporten van commissarissen-deciseurs naar Maastricht uit de jaren 1654, 1664-1670 en 1682-1792. Bovendien bevinden zich in de Loketkas nog hun verbalen van 1658, 1660 en 1662⁴²³ en de bijlagen bij de verbalen van 1646, 1650, 1652, 1653, 1656, 1664, 1671 en 1682.⁴²⁴ De verbalen gaan niet vergezeld van stadsrekeningen. Deze werden door de commissarissen-deciseurs goedgekeurd, maar door de magistraat zelf afgehoord. Ze bevinden zich nog steeds in Maastricht.

Commissarissen-deciseurs deden tijdens hun bezending niet alleen Maastricht

421 In arch. SG Loketkas inv. nr. 12556.21, 12557-12560.

422 Zie hfdst. 3 par. 14.4. 14.6. 14.8 en 14.9.

423 Arch. SG inv. nrs. 12553.50, 12553.53 en 12553.59.

424 Arch. SG inv. nrs. 12553.27, 12553.38A, 12553.36A, 12553.42, 12553.28, 12553.47, 12553.64, 12553.77 en 12553.78.2.

aan, maar ook de landen van Overmaze en later het Overkwartier van Gelderland. Ook reisden ze minstens twee keer door naar Elsloo om daar de rekeningen af te horen. Die rekeningen (over de jaren 1685-1696) namen ze wel mee naar Den Haag, waar ze ter griffie werden geseponeerd.

Achttien verbalen in deze verzameling zijn afkomstig van gedeputeerden die door de Staten-Generaal waren belast met de regeling van regering, justitie en financiën, met onderhandelingen met gezanten van de koning van Spanje of de prins-bisschop van Luik, met een onderzoek naar de jurisdictie van heren of met een andere bijzondere opdracht. Acht ervan hebben uitsluitend betrekking op de landen van Overmaze. Het zijn de verbalen en adviezen uit de periode 1657-1663 over de voorbereiding en de vaststelling van het regeringsreglement dat in 1663 voor de in 1662 geconstitueerde Staatse partage van de drie landen van Overmaze werd ingevoerd en de verbalen over de uitvoering van de regelingen in de landen van Overmaze getroffen als gevolg van de bepalingen van de vrede van Fontainebleau van 1785 (8972-8977 en 9053-9054).

Vier van deze verbalen hebben uitsluitend op Maastricht betrekking. Een daarvan is een kopie van het rapport van de ontvanger in Maastricht aan de Raad van State over de hoedanigheid van de elf Banken van St. Servaas in Maastricht uit 1667 (8981) en de andere hebben betrekking op geschillen met Luik over belastingen en over het recht van placet.⁴²⁵

Vijf verbalen hebben uitsluitend op het Overkwartier betrekking en wel op de regeling van de regering en de justitie in 1706 en geschillen tussen het Hof en de magistraat van Venlo in 1712.⁴²⁶

Het laatste verbaal van de gedeputeerden naar Maastricht, de landen van Overmaze en Venlo is van 1792. In 1794 zijn deze plaatsen niet meer in Staatse, maar in Franse handen.

In de Loketkas bevinden zich de stukken van commissarissen-deciseurs uit de periode 1635-1682. Hun eerste verbaal is van 1654 en het tweede van 1664. In 1664 werd een conceptreglement opgesteld voor de politie, de justitie en de financiën van Maastricht (het regeringsreglement), dat een jaar later werd vastgesteld. Vanaf 1664 werd Maastricht elke twee jaar door commissarissen-deciseurs bezocht, behalve in tijden van oorlog, zoals 1672-1680. Vanaf 1752 lieten de Staten-Generaal in de even jaren de rekeningen in Den Haag afhoren door vier hiertoe gecommitteerde gedeputeerden.⁴²⁷

Het oudste verbaal over het Overkwartier dateert van 1704 en dat van de stad Venlo uit 1732.

8.1.4 *Verbalen en rekeningen van Vlaanderen (9057-9151 en 9650-11071)*

De Staten-Generaal bestelden als stads- en ambachtsheer van steden en ambachten in Staats-Vlaanderen door tussenkomst van de Vlaamse commissie de

425 Resp. arch. SG inv. nr. 8986 en inv. nrs. 8988 en 9033.

426 Arch. SG inv. nrs. 8998-9001 en 9007.

427 NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 643. Over de andere taken van de commissarissen-deciseurs zie hfdst. 20 (rechtsgeschillen).

magistraat in die steden en ambachten.⁴²⁸ Deze Vlaamse commissie (de gecommiteerden van de Staten-Generaal tot het bestellen van de magistraat en het afhoren van de rekeningen in de steden en plaatsen van Vlaanderen) leverden na hun terugkomst in Den Haag bij de Staten-Generaal hun verbaal in met hun consideratiën, dat wil zeggen de punten die ze de Staten-Generaal in overweging gaven, en met de rekeningen die ze hadden afgehoord en een lijst met de namen van burgemeesters en schepenen die zij namens de Staten-Generaal had aangesteld - althans tot 1747, toen de stadhouder namens de Staten-Generaal de magistraten ging bestellen. De vergadering werd geacht vervolgens de aanstellingen te approberen, de gecommiteerden voor het opnemen van de rekeningen te dechargeren en op de consideratiën de nodige besluiten te nemen.

Deze rubriek in de inventaris omvat negentig verbalen van commissies naar Vlaanderen. Ze zijn gemiddeld zo'n drie cm dik en bestaan uit een eigenlijk relaas, dat doorgaans uit niet meer dan vijftien bladen folio bestaat, en de relatieven, die meestal beginnen met de commissiebrief. Ze lijken qua structuur erg op verbalen van bijzondere gezantschappen naar het buitenland.

Uit de jaren voor 1681 treffen we maar drie verbalen aan, namelijk die van de commissies van 1657, 1679 en 1681. Tussen 1646 en 1650 zijn er geen deputaties naar Vlaanderen gegaan. Waar de overige verbalen zijn gebleven is niet duidelijk. Er bevinden zich in ieder geval geen verbalen van Vlaamse commissies in het archief van de Raad van State.

Met uitzondering van het rapport over 1771 zijn vanaf 1681 alle rapporten bewaard gebleven. Dat blijkt niet alleen uit hun datering, maar ook uit de samenstelling van de deputaties, die afwisselend uit vier en drie gedeputeerden bestonden. Bijzonder zijn de verbalen over 1714 en 1715, die ook betrekking hebben op de veroverde steden Doornik, Ieper en Veurne, waarvan ook de rekeningen worden aangetroffen. In de jaren 1747-1749 gingen er geen commissie op pad; Vlaanderen was vanaf medio 1747 tot het eind van 1748 bezet door de Fransen. De volgende bezendingen plaats in 1750 en 1751, waarna bezendingen niet meer elk jaar, maar alleen elk oneven jaar plaatsvonden. Het laatste verbaal dateert van 1793.

De stad- en ambachtsrekeningen van Vlaanderen die door de gecommiteerden waren afgehoord en meegenomen naar Den Haag werden in eerste instantie opgeborgen in de Loketkas, waarin voor die rekeningen een afzonderlijk loket was gereserveerd. Ze waren niet erg omvangrijk en pasten er dubbelgevouwen in.⁴²⁹ Spoedig ging men er echter toe over deze rekeningen op de plank boven de Loketkas te plaatsen. In de Loketkas bleven nog maar enkele oudere rekeningen over van uiteenlopende aard die merendeels niet tot de stads- en ambachtsrekeningen behoorden, de stads- en ambachtsrekeningen over 1657-1658 (12666.36) en borderellen van de rekeningen over 1775 (12666.85).

De stads- en ambachtsrekeningen omvatten 1362 ordinair rekeningen van de steden en ambachten Aardenburg (vanaf 1612), Axel, Terneuzen, Biervliet (1594-),

428 Zie hfdst. 3 par. 14.3 en 14.5.

429 Op het schutblad van arch. SG inv. nr. 9873 staat nog doorgestreep: Litera M No 6.

(1)
Extract uyt het Register der

Resolutien van de Hoogh Mogende Heeren
 Staten Generael der Vereenighe Nederlan-
 den.

Sabbathi den 20 Januarij 1674.

De Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, hebbende gehoort en ingenomen 't rapport van de Heeren vander Nieuwburgh, en andere haer Ho. Mog. Gedeputeerden, die de nevenstaende Consideratien hadden ghe-examineert, hebben haer de selve wel laten gevallen, met eenige weynige veranderinge ende byvoeginge, soo als hier naer in margine getekent staet.

Op 't eerste point: Dat de Magistraten in Vlaenderen, Resfort van desen Staet, gheen Processen en sullen moghen institueren of ondernemen, die boven de tseftigh guld. belopen, sonder alvorens daer toe verfocht ende geobtineert haer Hoogh Mog. consent ende goedtvinden, ende dat de Dagh-gelden ende andere onkosten die ghemacckt staen te worden uyt Commissien buyten de Districten der voorsz Magistraten in Vlaenderen, sullen werden gereguleert door de Heeren Gedeputeerden, die in dit loopende jaer derwaerds sullen gaen, op approbatie van haer Hoog Mog.

Consideratien resulte-

rende uyt het rapport van de Heeren Pompe, van Crommon, ende van Sixma, haer Hoogh Mog. Gedeputeerden tot het opnemen van de Reekeningen, ende 't vermaecken der Magistrature in Vlaenderen over den Jaere tseftien-hondert drie- en-tseventigh; ende sulcks in gevolge ende tot voldoeninge van haer Hoog Mog. Resolutien Commissoriael van dato den achtsten Julij ende veerthienden October 1673: respectieve.

I.

DE voor-ghemelte Heeren Gecommitteerden hebben in 't opnemen der Reekeningen bevonden, dat niet alleen doorgaens den uytgaef geel grooter is als den ontfangh, maer oock dat in sommige Plaetsen meer dan eens soo veel is uytgegeven als ontfanghen, waer door dan sonder prompte voorsieninghe de Financien van de Steden ende Plaetsen in Vlaenderen t'eenemael staen te vervallen ende in ruine gebracht te werden: Ende meynen de voorschreve Heeren Gecommitteerden, dat dewijl tot soo notablen t'achterheyte veel contribueren de onnoodighe kostelijcke Commissien, temeraire Processen die by de Magistraten tegens den ander, of particuliere Leden der selver, buyten ordre ende tot laste der selver Steden, Plaetsen ende Gerechten ondernomen worden, dat die nevens de groote ende excessive verteeringen, die alle tot laste vande Steden ende Gerechten gebracht worden, in 't toekomende behoorden te worden besnoeyt, ende tot herstellinge van dese quade mesnage, ende daer uyt geoccasioneerde verval in de Financien in meest alle de Quartieren en Steden van Vlaenderen, de Magistraten aldaer, als oock die vanden Vrye ende Hulster-Ambacht geinjungeert, van voor 't toekomende gheen Processen t'haren laste te ondernemen, ende teghens wie het oock zy te institueren, sonder daer toe alvorens verfocht ende geobtineert te hebben haer Ho. Mo. consent ende goedtvinden; ende dat oock tot betrachtlinge van verdere mesnage in de selve

A

Com-

Afbeelding 45
 Resolutie van de Staten-Generaal genomen op de consideratiën van de Vlaamse Commissie, 20 januari 1674.

Hulst en Hulsterambacht (1648-), Oostburg (1612-), Philippine, (1647-) Sas van Gent (1653-), St. Janssteen (1656-), Sluis (1599-) en het Vrije van Sluis (1608-), een extraordinaris stadsrekening van Sluis (1729) en zestien ordinaris rekeningen van de veroverde steden Doornik (1710-1714), Veurne (1691-1714) en Ieper (1710-1715). Bovendien bevat de verzameling veertien extraordinaris stads- en kwartiersrekeningen wegens oorlogslasten uit de Spaanse successieoorlog en uit de jaren 1747-1749 en 1794 en vijftientig ordinaris en extraordinaris rekeningen wegens het beheer van geestelijke goederen in Aardenburg en Oostburg (1612-1656) en Sas van Gent (1728-1736). Tenslotte bevat de verzameling zes rekeningen van de generale kas van de Salzburgse emigranten in het land van het Vrije van Sluis (1735-1740). De rekeningen die onder het stadhouderschap van Willem IV en zijn opvolgers zijn afgehoord zijn niet meer geëxhibeerd.

De rekeningen van Vlaanderen werden door de Vlaamse commissie tegelijk met hun verbalen geëxhibeerd. In het archief werden ze oorspronkelijk (althans in de zeventiende eeuw) niet stuksgewijs gerangschikt naar stad en ambacht, maar per jaar in een of twee pakken bij elkaar, zoals nog te zien is aan de beschrijving in de Loketkas van de rekeningen van 1657-1658 (nrs. 36 en 37). Morren of een van zijn voorgangers heeft ze uitgesplitst naar stad en ambacht. Men moet er nu op verdacht zijn dat de oudste lijsten met de nieuwe magistraten van Axel, Terneuzen en Biervliet zich in de rekeningen van een van die drie steden kunnen bevinden.

Om de onderlinge verbanden tussen de verbalen en de rekeningen en tussen de rekeningen van de verschillende steden en ambachten weer zichtbaar te maken zonder de voordelen van een chronologische ordening teniet te doen, heb ik van de verbalen en de gewone stads- en ambachtsrekeningen een tabellarisch overzicht vervaardigd, waarvan hieronder een uittreksel wordt afgedrukt. In dit overzicht komen dus niet de drieënveertig bijzondere rekeningen voor en de oudere rekeningen van verschillende aard die in de Loketkas zijn achtergebleven.

Tabel 20. In dezelfde rij zijn de inv. nrs. geplaatst van het verbaal en de bijbehorende rekeningen, die gezamenlijk zijn overgeleverd op de eveneens vermelde exhibitumdatum. Een sterretje geeft aan dat het bijbehorende nummer die exhibitumdatum draagt. De letters G en H voor de inventarisnummers in de kolom Verbaal staan voor resp. Gelderland en Holland en verwijzen naar de wisselende leiding en samenstelling van de Vlaamse commissie.

Tabel 20. Verbalen en rekeningen van Vlaanderen 1715-1743

jaar	Verbaal	Exhibit.	Sluis	Vrije v. Sluis	Aardenburg	Oostburg	Anna Ter M	Axel	Ter neuzen	Bier vliet	Huilst	Huister amb.	Sas v Gent	Philip pine
1715-1716	G 9098	18.8.16	*10738	*10889							*10020	*10146	*10460	
1716-1717	H 9099	7.8.17	*10739	*10890							*10021	*10147	*10461	
1717-1718	G 9100	29.7.18	*10740	*10891	*9702	*10268	10578	*9806	*10998	*9914	*10022	*10148	*10462	10365
1718-1719	H 9101	12.7.19	*10741								*10023	*10149		
1719-1720	G 9102	16.7.20	*10742	*10892						*9915	*10024	*10150	*10463	
1720-1721	H 9103	21.8.21	*10743	*10893	*9703	*10269	*10579	*9807	*10999	*9916	*10025	*10151	*10464	*10366
1721-1722	G 9104	17.8.22	*10744	*10894							*10026	*10152	*10465	
1722-1723	H 9105	11.8.23	*10745	*10895							*10027	*10153	*10466	
1723-1724	G 9106	21.7.24	*10746	*10896							*10028	*10154	*10467	
1724-1725	H 9107	31.7.25	*10747	*10897	*9704	*10270	*10580	*9808	*11000	*9917	*10029	*10155	*10468	*10367
1725-1726	G 9108	12.8.26	*10748	*10898		*10271	*10581	*9809	*11001	*9918	*10030	*10156	*10469	*10368
1726-1727	H 9109	8.8.27	*10749	*10899	*9705	*10272	*10582	*9810	*11002	*9919	*10031	*10157	*10470	*10369
1727-1728	G 9110	26.7.28	*10750	*10900	*9706	*10273	*10583	*9811	*11003	*9920	*10032	*10158	*10471	*10370
1728-1729	H 9111	23.7.29	*10751	*10901							*10033	*10159	*10472	
1729-1730	G 9112	7.8.30	*10752	*10902	*9707	*10274	*10584	*9812	*11004	*9921	*10034	*10160	*10473	*10371
1730-1731	H 9113	26.7.31	*10753	*10903	*9708	*10275	10585	*9813	*11005	*9922	*10035	*10161	*10474	*10372
1731-1732	G 9114	11.7.32	*10755	*10904				*9814	11006		*10036	*10162	*10475	
1732-1733	H 9115	7.8.33	*10756	*10905	*9709	*10276	*10586	*9815	*11007	*9923	*10037	*10163	*10476	*10373
1733-1734	G 9117	16.7.34	*10757	*10906	*9710	*10277	*10587	*9816	*11008	*9924	*10038	*10164	*10477	*10374
1734-1735	H 9118	3.8.35	*10758	*10907	*9711	*10278	*10588	*9817	*11009	*9925	*10039	*10165	*10478	*10375
1735-1736	G 9119	25.7.36	*10759	*10908	*9712	*10279	*10589	*9818	*11010	*9926	*10040	*10166	*10479	*10376
1736-1737	H 9120	20.8.37	*10760	*10909							*10041	*10167	*10480	*10377
1737-1738	G 9121	10.7.38	*10761	*10910	*9713	*10280	*10590	*9819	*11011	*9927	*10042	*10168	*10481	*10378
1738-1739	H 9122	8.7.39	*10762	*10911	*9714	*10281	*10591	*9820	*11012	*9928	*10043	*10169	*10482	*10379
1739-1740	G 9123	11.7.40	*10763	*10912	*9715	*10282	*10592	*9821	*11013	*9929	*10044	*10170	*10483	*10380
1740-1741	H 9124	17.7.41	*10764	*10913	*9716	*10283	10593	*9822	*11014	9930	*10045	*10171	*10484	*10381
1741-1742	G 9125	19.7.42	*10765	*10914	*9717	*10284	*10594	*9823	*11015	*9931	*10046	*10172	*10485	*10382
1742-1743	H 9126	16.7.43	*10766	*10915							*10047	*10173	*10486	

8.1.5 *Verbalen van bezendingen aan de graaf van Oost-Friesland en de stad Emden (9152-9174)*

In de zeventiende eeuw behandelde de Staten-Generaal Oost-Friesland als een protectoraat, waar ze militaire macht uitoefenden en geschillen tussen de graaf en de stenden beslechtten.⁴³⁰

In de afdeling bezendingen aan de graaf van Oost-Friesland en de stad Emden zijn eenentwintig verbalen opgenomen over de periode 1595-1682 en nog een laatste uit 1726. Van deze eenentwintig verbalen hebben er twaalf betrekking op bemiddeling door de Staten-Generaal tussen de graaf en de stad Emden en de stenden, vier op bemiddeling tussen de graaf en de bisschop van Munster en de overige vijf op de verstrekking van subsidies, militaire aangelegenheden en de verhouding van Oost-Friesland met Munster.

Blijkens de opschriften werden de verbalen uit de periode 1595-1667 eerder bewaard in Cassa Lita D. nr. 1-17 van de Loketkas. Op het verbaal uit 1672 en de drie latere verbalen ontbreekt dit opschrift. De serie moet dus tussen 1667 en 1672 van de Loketkas zijn afgesplitst. Nieuwenhuisen maakt in zijn inventaris melding van verbalen die in de liassen zijn opgeborgen, namelijk verbalen over de jaren 1599, gefolieerd 1-143, 1602 en 1603, beide ongefolieerd, 1604, gefolieerd 1-135, 1605-1606 en 1619.⁴³¹

8.1.6 *Verbalen, journalen en rapporten van gedeputeerden te velde en hoge militairen van het Staatse leger (9175-9212)*

De Staten-Generaal bepaalden samen met de Raad van State het beleid van het leger tijdens de veldtocht door tussenkomst van hun gedeputeerden te velde.⁴³² Deze gedeputeerden brachten na afloop van hun missie bij de Staten-Generaal rapport uit over hun verrichtingen en beslissingen. Hun verbalen zijn in het archief op minstens twee plaatsen te vinden. In de Loketkas bevinden zich acht verbalen uit de jaren 1625, 1626, 1628-1630, 1631, 1632, 1637, 1640 en 1690.⁴³³ In de serie verbalen van gedeputeerden te velde treffen we zes verbalen aan van gedeputeerden te velde en een verbaal van de veldmaarschalk uit de jaren 1614, 1632, 1665, 1668, 1672, 1676 (alleen bijlagen) en 1702-1712, dertien rapporten en journalen van generaals, luitenants-generaal en generaals-majoor over krijgsoperaties uit de periode 1744-1749 en een verbaal (met consideraties en advies) van de veldmaarschalk over de frontieren in het oosten uit 1754. In totaal komen we daarmee op een totaal van achtentwintig verbalen van gedeputeerden te velde, wat niet veel is. Verbalen van na de Spaanse Successieoorlog ontbreken geheel, hoewel er toen nog wel gedeputeerden te velde zijn opgetreden. Het vermoeden dat verbalen die in het archief van de Staten-Generaal ontbreken

430 Zie hfdst. 3 par. 3.8.1.

431 'Memorie rakende de Constitutie der Charterkamers', Nieuwenhuisen, 1793, 8vo en 9.

432 Zie hfdst. 3 par. 10.3.2.

433 Arch. SG inv. nrs. 12597.22, 12548.180, 12548.189, 12548.192.2, 12548.215.2, 12548.236, 12579.122.

zich in het archief van de Raad van State bevinden (aan een deputatie te velde deden meestal ook leden van de Raad van State mee) wordt bij raadpleging van de inventaris van de Raad niet bewaarheid. We treffen er niet eens het originele verbaal aan van de deputatie van 1632, die alleen uit twee staatsraden bestond, waarvan een afschrift zich in het archief van de Staten-Generaal bevindt.⁴³⁴ We vinden er alleen een deel met de verbalen van 'gecommitteerden te velde' uit de jaren 1668, 1702 en 1704. Wellicht houden zich nog verbalen schuil onder de ingekomen missiven. In het familiearchief Hop bevinden zich het journaal van Jacob Hop van zijn verrichtingen als gecommitteerde van de Raad van State en gedeputeerde te velde naar het Staatse leger in de Zuidelijke Nederlanden in 1703 en het verbaal van Jacob Hop en van Welderen, gedeputeerden te velde, naar aanleiding van de belegering van Quesnoy in 1712.⁴³⁵ Niet alle gedeputeerden te velde hebben dus een verbaal bij de Staten-Generaal ingediend.

De dertien rapporten en journalen van hoge militairen hebben allemaal betrekking op krijgsverrichtingen gedurende de Oostenrijkse Successieoorlog. Ook op dit punt biedt het archief van de Raad van State niet veel extra's. Hier vinden we alleen een exemplaar van het journaal van luitenant-generaal Van der Duyn van 1746, dat zich ook in het archief van de Staten-Generaal bevindt en afschriften in 1744 en 1746 gemaakt van journalen van Maurits, die in het archief van de Staten-Generaal ontbreken.⁴³⁶

Als laatste nummer is aan de serie toegevoegd het verbaal van maarschalk Van Brunswijk uit 1754 van zijn inspectie van de frontieren omtrent de provincie Overijssel en de landschap Drenthe en Westwoldingerland. Het draagt het exhibitum van de Staten-Generaal, maar is niettemin gericht aan de 'Doorluchtige Koninklijke Prinsesse'. De inspectieopdracht werd namelijk op verzoek van de Staten-Generaal door de prinses-gouvernante aan Van Brunswijk gegeven. Dit verbaal sluit beter aan bij de verbalen in de serie binnenlandse verbalen die evenals het onderhavige betrekking hebben op de inspectie van de linies in Overijssel, Stad en Lande en Westerwolde en in het bijzonder op de moerassen die daarvan een belangrijk onderdeel uitmaakten.⁴³⁷

Zie voor enkele verbalen van legerofficieren wegens hun verrichtingen in West-Indië (9217-9222) de volgende paragraaf.

8.1.7 *Verbalen, journalen, memories en rapporten betreffende admiraliteits- en zeezaken en de verdediging van en de krijgsverrichtingen in West- en Oost- Indië (9225-9408, 9217-9224)*

De Staten-Generaal beslisten over de inzet van de vloot, gaven leiding aan de

434 Arch. SG inv. nr. 9176. Het is niet voorzien van een exhibitum, dus het is mogelijk dat deze kopie zelf uit het archief van de Raad afkomstig is. De namen van de gedeputeerden zijn Johan Veldtriel en Berent Coenders van Helpen (en niet zoals de inventaris opgeeft Abel Coenders van Helpen: die overleed al in 1629).

435 Deze verbalen in RAZH arch. Hop inv. nr. 23 en arch. Hop inv. nr. 48 (concept).

436 Inv. nr. 9203; NA, Raad van State, 1581-1795, 1.01.19, inv. nrs. 1865, 892 (ingekomen missiven 1747) en 881 (ingekomen missiven 1746).

437 Zie par. 8.1.1.

oorlogvoering ter zee en oefenden het opperbeestuur uit over de admiraliteitszaken.⁴³⁸

In de griffie ging men in verschillende perioden verschillend met de journalen, memories en rapporten over admiraliteits- en zeezaken om. Tot 1666 werden ze ondergebracht in de Loketkas Admiraliteiten; nadien werden ze met de verballen en rapporten van gedeputeerden te velde en hoge militairen gecombineerd tot een afzonderlijke serie verballen van officieren te land en ter zee.

Na 1855 werden de verballen en scheepsjournalen in opdracht van Bakhuizen van den Brink uit de Loketkas en de serie verballen ondergebracht in een collectie 'Staten-Generaal Admiraliteitszaken', die in de collectie Marinearchieven werd opgenomen. Deze collectie bestond uiteindelijk uit alle verballen, journalen en soortgelijke stukken die over de geschiedenis van het Nederlandse zee-wezen licht konden verspreiden en die afkomstig waren uit de archieven van de Staten-Generaal, de Staten van Holland, de Generaliteitsrekenkamer, de Collectie Staten-Generaal 'Dubbelen' en persoonlijke archieven, familiearchieven en verzamelingen.⁴³⁹ In zijn verslag over 1854 schreef Bakhuizen van den Brink hierover aan de minister: "De scheepsjournalen [in de archieven van de Admiraliteitscolleges TT] (...), loopden in eene onafgebrokene reeks van 1689 – want een enkel scheepsjournaal van den jare 1620 – van admiraal Swartenhont – is eene uitzondering – tot op onzen tijd door, en ik heb ze tot op den jare 1808 voor het Rijks-archief overgenomen. (...) Ik deel intusschen niet de ingenomenheid van mijnen voorganger met die stukken. Voor het technische van het zee-wezen, voor lengte- en breedtevindeing enz. mogen zij van belang zijn, voor de geschiedenis van ons zee-wezen in het algemeen zijn zij mij bij nader onderzoek op weinige uitzondering na, zeer onbeduidend gebleken. Reeds vroeger was op het Rijksarchief bij het archief der Staten-Generaal eene afzonderlijke afdeling ingerigt voor de zeejournalen, bij de Staten-Generaal ingekomen. Deze, als van de bevelhebbers zelve herkomstig en verslag gevende van hetgeen zij in voldoening van hunne commissies en instructiën op den togt hadden verrigt, waren veel rijker van inhoud. Daar het nu eenmaal bij de historische strekking van het Rijks-archief er meer op aankomt te weten wat door onze voorouders ter zee is verrigt, dan de sleur en den vorm der oude administratiën angstvallig te bewaren, heb ik die journalen bij dat gedeelte van het archief ingelijfd, wat tot Marine betrekking heeft. Ik heb daar verder bijgevoegd de journalen van de graaf Van Bylandt, die ons door de gift van den raadsheer Van den Velden, die van den baron Van Kinckel, die ons bij de overname van het archief van Buitenslandsche Zaken in handen gekomen waren. Ook de stukken door wijlen den heer A. van den Hoop gelegateerd, als zijnde aan diens vader, destijds fiscaal der Admiraliteit te Amsterdam, gerigt, hebben eenige bijdragen tot die verzameling geleverd. Verder sedert 1795 de rapporten van Overveldt, van Dekker, van Hartsinck, benevens een niet op den ouden inventaris vermeld journaal van

⁴³⁸ Zie hfdst. 3 par. 11.3 en 11.6.

⁴³⁹ De Hullu, *Inventaris van het archief van de Admiraliteitscolleges*; verantwoording van de bewerking.

den admiraal De Winter op 's-lands schip Oldenbarnevelt van de jaren 1795, 1796. De schraalte der overige zeejournalen zal daarmede, naar mij voorkomt, op eene wenschelijke wijze zijn aangevuld."⁴⁴⁰

Zoals ik al eerder meldde, is het Van Riemsdijk geweest die met dit collectiebeleid brak en met de reconstructie van de oorspronkelijke archieven in het Rijksarchief een begin maakte. Hij liet in de jaren tachtig en negentig van de negentiende eeuw alle collecties archiefbestanddeel voor archiefbestanddeel op fiches beschrijven en op elk fiche aantekenen uit welk archief het desbetreffende stuk afkomstig was. De fichesinventaris van het Admiraliteits- of Marinearchief en de inventaris van het Marinearchief van Leupe en Hingman (1892) waren uitgangspunt voor J. de Hullu bij zijn reconstructie van de Admiraliteitsarchieven, waarvan de inventaris in 1924 in druk verscheen. De Hullu had alles wat destijds uit andere archieven naar het Admiraliteits- of Marinearchief was overgebracht, weer van de Admiraliteitsarchieven verwijderd, inclusief de verzameling Staten-Generaal Admiraliteitszaken.

Nadat de dubbelen weer in de collectie dubbelen waren ingevoegd, voegde Japikse in 1962 de verballen en de scheepsjournalen uit het archief van de Staten-Generaal weer in dat archief in, waarbij hij de verballen en journalen van voor 1667 om voor de hand liggende redenen niet naar de Loketkas terugbracht.⁴⁴¹ In zijn inventaris zijn ze onderverdeeld in vier subrubrieken: verballen van de commissies van de Staten-Generaal betreffende de Admiraliteiten, memories betreffende het zeerecht, verballen en journalen van zeeofficieren betreffende hun reizen in opdracht van de Staten-Generaal en rapporten van zee krijgsraden betreffende de judicature ter zee. Die onderverdeling is niet heel gelukkig: de vlaggen dekken de lading niet en stukken die bij elkaar horen zijn van elkaar gescheiden.

De subrubriek 'Verballen van commissies van de Staten Generaal betreffende de Admiraliteiten'⁴⁴² bestaat uit zevenenveertig nummers. De stukken van vóór 1666 zijn afkomstig uit de Loketkas Admiraliteiten. Lang niet alle stukken zijn afkomstig van commissies van de Staten Generaal, verscheidene zijn uit andere archieven afkomstig⁴⁴³ en veel stukken betreffen niet de admiraliteiten maar operaties ter zee of het beleid van de prins. De subrubriek bevat:

- een band met stukken over achterstallen van Admiraliteitscolleges uit 1627-1628 (9225),

440 Fruin, *Gestie*, 15-16.

441 Het gaat om de resoluties en verballen van de deputaties naar de vloot van 1665-1667 (inclusief de tocht naar Chatham), waar Johan en Cornelis de Witt deel van uitmaakten. Deze stukken, die wel tot het archief van de Staten van Holland zullen hebben behoord, bevinden zich in coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 1050-1058 en voordien arch. SG Adm. Zaken inv. nrs. 66-68, 73-74, 78-79 en 86-87.

442 Arch. SG inv. nrs. 9225-9271

443 Zoals het kopieverbaal van de deputatie naar Hoorn uit 1666 in arch. SG inv. nr. 9248, dat, zoals De Zwaan al vaststelde, van Holland afkomstig is. De herkomst blijkt o.m. uit de restanten van een vierkant etiket op de onderkant van de rug. Fragmentkopieën van dit verbaal in NA, Coll. Afgedwaalde stukken, 1.11.03, inv. nr. 22.

- een verbaal van een deputatie naar de admiraliteit op de Maze uit 1634 (9226),
- tweeëntwintig verbalen en journalen van deputaties naar de vloot in de jaren 1665-1668 (9227-9249).

Hieronder bevinden zich de verbalen van de deputaties onder leiding van raadpensionaris Johan de Witt (9230-9242), met de resoluties die zij namens de vergadering hebben genomen. Twee andere stellen van de verbalen van De Witt, meest kopieën, bevinden zich in de Collectie SGD. Hiervan is één stel blijkens de inventaris Cassa afkomstig uit het archief van de Staten van Holland en het andere vermoedelijk uit het archief van Gecommitteerde Raden van Holland.⁴⁴⁴ Alleen de 'Resolutiën ende verbael' van de deputatie naar Texel van 11 juni tot 13 juli 1665, gemerkt 'Litt. H Loq. G nr. 152'⁴⁴⁵ moet in de plaats gesteld worden van de kopie in het archief van de Staten-Generaal (9234).

- een verbaal van een deputatie naar de Admiraliteit in het Noorderkwartier uit 1688 (9250),
- zeven rapporten en memories over het marinebeleid van de Prins uit de jaren 1782-1789⁴⁴⁶ (9251-9257),
- het generaal rapport van de Commissie tot het defensiewezen en de bijlagen bij dit rapport voor zover ze op het zeewezen betrekking hebben (9258-9263), dat aansluit bij de stukken die in de volgende subrubriek worden beschreven,
- het alfabetisch repertorium op de resoluties over zeezaken over de jaren 1636-1642 (9265-9271) en
- het cedulboek van de Staten-Generaal uit 1783-1784 (9264), dat deel uitmaakt van het archief van Bernard Pieter van Lelyveld.

De subrubriek 'Verbalen en journalen van zeeofficieren betreffende hun zeereizen in opdracht van de Staten-Generaal' (9277-9399) omvat twee chronologisch aaneensluitende series. De eerste serie bestaat uit eenenzestig nummers uit de periode 1602-1666 en 1674. Het zijn bijna allemaal scheepsjournalen uit de Loketkas Admiraliteiten, met uitzondering van het verbaal van Artus Gijssels uit 1642 en de daarbij aansluitende stukken en het kopiejournaal van De Ruyter uit 1674. Opmerkelijk in deze serie is de verzameling Witte de With: acht journalen van zijn kruistochten in het Kanaal en de Noordzee, van zijn tocht naar de Sont in 1645 en van zijn reis naar Brazilië in de jaren 1647-1649, waarvan het laatste op 30 april 1650 in de vergadering van de Staten-Generaal is geëxhibeerd. Het laatste deel heeft zeker en de andere delen hebben waarschijnlijk een rol gespeeld in de rechtszaak tegen Witte de With in 1650 en 1651. De stukken van de generaliteitsrechtbank in deze zaak werden voorheen evenals deze stukken bewaard in de Loketkas Admiraliteiten, maar zijn door Japikse overgebracht

⁴⁴⁴ Coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs.1050-1058.

⁴⁴⁵ Coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 1053.

⁴⁴⁶ Daartoe reken ik ook het verbaal van de deputatie naar Friesland (arch. SG inv. nr. 9251), dat niet uit 1766, maar uit 1788 dateert.

naar de door hem gevormde rubriek 'rapporten van zeevaardingen betreffende de judicature ter zee' (9401-9403).

De tweede serie bestaat uit de tweeënzestig overige nummers uit de periode 1702-1787. Dit zijn geen journalen, maar bijna allemaal ter vergadering geëxhibeerde verbalen. Tweeëndertig van deze verbalen – dus meer dan de helft – hebben betrekking op de Barbarijse staten: expedities tegen Marokko, expedities tegen en het sluiten van vrede met Algiers, het lossen van slaven uit en het overbrengen van geschenken naar Algiers uit de periode 1721-1776.

In afzonderlijke subrubrieken heeft Japikse de verbalen en journalen ondergebracht die betrekking hebben op het optreden van de Staatse vloot in Oost- en West-Indië, op de geschillen met Engeland over navigatie en visserij en over de berechting van hoge vlootofficieren. De serie verbalen en rapporten betreffende de verdediging van en krijgsverrichtingen in West- en Oost-Indië (9217-9223) omvat verbalen over krijgsverrichtingen in Brazilië uit 1637, in Curaçao uit 1741, Berbice uit 1764-1765 (over de slavenopstand aldaar) en in en rond Malakka uit 1786 (het verbaal van Van Braam). De 'Memoriën betreffende het zeerecht' (9272-9276) hebben betrekking op het recht van Nederlandse vissers om in de Engelse kustwateren te vissen, op het strijken van de vlag en op andere geschilpunten met de Engelsen over navigatie en visserij en zijn door de Staten-Generaal in die geschillen als retroacta gebruikt. De eerste memorie, de *Vindiciae* van Theodorus (Dirck) Graswinckel, verschenen in Den Haag in 1653, is een weerlegging van het in 1635 verschenen *Mare Clausum* van John Selden. De subrubriek 'rapporten van zeevaardingen betreffende de judicature ter zee' (9400-9408) bestaat uit stukken afkomstig van de twee bijzondere generaliteitsrechtbanken van 1635-1636 en 1650-1653, die in de Loketkas Admiraliteiten waren opgenomen, en stukken over mouterij en plichtsverzuim die in 1765 gediend hebben voor de Hoge Zeevaartraden. Het register van 'Acten ende resolutiën van de gecommiteerde rechters ter judicature van den gewesenen admiraal Witte Cornelisz de Witte, capiteijnen ende andere hoofdofficieren van de vloote, anno 1647' etc. (9401-9403) sluit aan bij de scheepsjournalen van Witte de With die eveneens uit de Loketkas Admiraliteiten afkomstig zijn.

8.1.8 *Verbalen, rapporten en memories van de commissies van de Staten-Generaal over het defensie- en financieuzen van de Staat (9442 en 9258-9263; 9443-9449)*

De Staten-Generaal troffen regelingen die de constitutie en de inrichting van de staat raakten. In 1785 stelden ze twee personele commissies in die de mogelijkheden moesten onderzoeken van de reorganisatie van respectievelijk de defensie en de financiën van de staat.⁴⁴⁷

Voor de verbalen, rapporten en memories van deze personele commissies is in de inventaris onder de verbalen een aparte rubriek ingeruimd. Inderdaad vormen deze stukken een categorie apart, omdat ze niet zoals andere verbalen het

447 Res. SG 04/05/1785.

rapport bevatten van gecommiteerden over de uitvoering van een taak, maar voorstellen tot veranderingen in het staatsstelsel zelf. In deze rubriek vinden we van de personele commissie tot het Financieuzen het generaal rapport (in geschreven en gedrukte vorm) en het verbaal en van de personele commissie tot het Defensieuzen alleen het verbaal. Het generaal rapport en de andere stukken van deze commissie zijn niet in deze rubriek ondergebracht. Daarvoor verwijst de inventaris ons merkwaardig genoeg naar de verballen van commissies van de Staten-Generaal betreffende de Admiraliteiten (9258-9263), waar ze niet erg op hun plaats lijken.

8.1.9 *Rapporten en memories over verraad en plichtsverzuim van officieren te land en ter zee (9213-9216, 9225-9408)*

De Staten-Generaal konden met gemeen consent van de bondgenoten recht spreken in eerste instantie in zaken van hoogverraad.⁴⁴⁸

Rapporten en verballen over verraad en plichtsverzuim van officieren te land en ter zee treffen we in de inventaris aan in de rubrieken 'Rapporten en memories betreffende zaken van verraad in de Republiek' en 'Verballen, journalen, memories en rapporten betreffende admiraliteits- en zeezaken.' De rubriek 'Rapporten en memories betreffende zaken van verraad in de Republiek' bevat rapporten en memories van de advocaat-generaal van de Unie over het gedrag van generaliteitsambtenaren tijdens de patriottische onlusten, 1789, en een secrete memorie van de advocaat-fiscaal van de Raad van Brabant inzake de contacten van onderdanen van de staat met de Franse generaal Dumouriez, 1794. De rubriek 'Verballen, journalen, memories en rapporten betreffende admiraliteits- en zeezaken' bevat een subrubriek 'rapporten van zee krijgsraden betreffende de judicature ter zee' (9400-9408), die bestaat uit stukken afkomstig van de twee bijzondere generaliteitsrechtbanken van 1635-1636 en 1650-1653, die in de Loketkas Admiraliteiten waren opgenomen, en stukken over mouterij en plichtsverzuim die in 1765 gediend hebben voor de Hoge Zeekrijgsraad.

8.1.10 *Verballen, rapporten en andere ingekomen stukken betreffende het beleid van de Oost-Indische Compagnie (9426-9441)*

De Staten-Generaal assisteerden bij het afhoren van de rekeningen van de VOC en hielden toezicht op haar bestuur.⁴⁴⁹

Over VOC-zaken ontvingen de Staten-Generaal rapporten over het afhoren van de rekeningen van de VOC van de gecommiteerden die daarmee waren belast, rapporten over de toestand in Oost-Indië van de gouverneurs-generaal en incidenteel rapporten over uiteenlopende onderwerpen.

De notulen van de gecommiteerden van de Staten-Generaal naar het afhoren van de rekeningen van de VOC bevinden zich in deze serie en in de Loketkas. De notulen uit de periode 1633-1708 bevinden zich in de Loketkas en die over

⁴⁴⁸ Zie hfdst. 3 par. 7.

⁴⁴⁹ Zie hfdst. 3 par. 15.2.6 en 15.2.7.

de jaren 1708-1796 in de serie verbalen.⁴⁵⁰

De verslagen van de gouverneurs-generaal bevinden zich geen van alle onder de serie verbalen. De gewone verslagen werden aanvankelijk opgeborgen in de lias lopende. Daar treffen we de rapporten aan van Pieter Both uit 1614, Gerard Reynst uit 1616 en Laurens Reael uit 1620. In 1623 werd hiervan een afzonderlijke lias Oost-Indische Compagnie afgesplitst en daar vinden we de rapporten van Joan Cunaeus uit 1659. Secrete verslagen werden opgeborgen in de Secrete Kas Oost-Indië. Daar bevinden zich de rapporten van Jan Pietersz. Coen uit 1623 en Pieter de Carpentier uit 1628.⁴⁵¹ Verslagen van mindere goden die later rapporteerden – Andrius Frisius en Matheus van den Broeck - treffen we aan in de Loketkas Oost-Indische Compagnie.⁴⁵²

Behalve de notulen van de besognes op de vierjarige rekeningen bevat deze rubriek een afschrift van een deductie van de VOC inzake Ambon uit 1654 (9426), de gedrukte artikelbrief van 1672 (9427) en afschriften van twee memories van C. van Oudermeulen over de staat van de VOC opgedragen aan de hertog van Brunswijk uit 1772 (9428-9429).

8.1.11 *Verbalen, rapporten, memories en andere ingekomen stukken betreffende het beleid van de West-Indische Compagnie (9409- 9425)*

De kleine en heterogene rubriek met de West-Indische verbalen kan in drie groepjes worden onderverdeeld.

In de eerste plaats treffen we er acht delen in aan die getuigen van het toezicht dat de Staten-Generaal op de Bewindhebbers uitoefende, aanvankelijk door commissies naar hun vergaderingen te sturen en later door de resoluties van die vergaderingen te examineren.⁴⁵³ Het gaat om twee rapporten van deputaties van de Staten-Generaal naar de vergadering van de Heren Negentien uit de jaren 1641-1643 en zes resolutieregisters van de vergadering van Tienen in Amsterdam, over de jaren 1675-1680, 1778-1782 en 1786.

Voorts zijn in deze rubriek twee banden opgenomen met de verbalen van vier deputaties van de Staten-Generaal naar Friesland in verband met het toestaan van de consenten voor de West-Indische Compagnie uit de jaren 1649-1656, die beter bij de binnenlandse verbalen passen.

De overige nummers staan voor afschriften van de brieven van Usselincx aan de Staten-Generaal uit 1620-1622, de beschrijving van Nieuw-Nederland door Adriaen van der Donck uit 1655, de brieven en de apologie van gouverneur Mauricius van Suriname over de zaak Du Plessis uit 1749-1750 en rapporten van bewindhebbers of gedeputeerden over Essequebo en Demerary en de verandering van de regeringsvorm in West-Indië uit 1767, 1787 en 1790.

450 Resp. arch. SG inv. nrs. 12563.23, 27, 31, 32, 40.1, 46, 51, 53, 54 en 56-62 en inv. nrs. 9430-9441.

451 Lias lopende, arch. SG inv. nrs. 4929, 4931 en 4936, Secrete Kas Oost-Indië inv. nrs. 12581.11 en 13, lias Oostindische Compagnie inv. nr. 5738.

452 Arch. SG inv. nrs. 12563 40.2 en 48.

453 Zie hfdst. 3 par. 15.3.6.

Op West-Indië hebben ook betrekking de verbalen en rapporten betreffende de krijgsverrichtingen in West-Indië (9217-9222).

8.1.12 'Buitenlandse verbalen.' Verbalen en rapporten van Staatse gezanten in het buitenland (8298-8856)

Aan de Staten-Generaal was het opperbestuur van de buitenlandse betrekkingen en de diplomatie opgedragen⁴⁵⁴; bij hen moesten Staatse gezanten binnen drie dagen na hun terugkeer in Den Haag hun gezantschapsverbaal indienen. Hoewel de oudste in de Loketkas opgeborgen zijn geweest en een paar andere in de Secrete Kas Engeland, heeft men er ter griffie al gauw een afzonderlijke serie van gevormd.⁴⁵⁵

Sommige gezanten hielden zich niet aan het voorschrift of konden zich er eenvoudigweg niet aan houden, omdat ze voortijdig overleden, omdat ze meteen naar een volgende standplaats werden overgeplaatst of omdat hun opvolger de stukken nodig had. Hun verbalen of de bouwstoffen hiervoor zijn in de gezantschapsarchieven of in hun eigen familiearchief achtergebleven. Ook bevonden zich veel buitenlandse verbalen in het archief van de Staten van Holland: vooral onder De Witt stuurden veel gezanten uit die provincie (en dat waren de meesten) ook wel een kopie of een aangepaste versie van hun verbaal aan de raadpensionaris.

Vele van al deze verbalen kwamen uiteindelijk door overdracht van de archieven waartoe ze behoorden of door verkoop en schenking terecht in het Rijksarchief in Den Haag. Daar bracht in het eerste kwart van de negentiende eeuw commies-chartermeester J. de Zwaan alle buitenlandse verbalen uit de verschillende archieven en collecties die in het depot van het Rijksarchief werden bewaard bij elkaar in één collectie, die hij in chronologische volgorde plaatste en in 1835 als de Collectie Buitenlandse Verbalen op fiches beschreef. Deze collectie verbalen werd in de jaren vijftig van de eeuw aangevuld met de zogenaamde legatiearchieven, de archieven van de Staatse gezanten in het buitenland van vóór 1796, die door Buitenlandse Zaken aan het Rijksarchief waren overgedragen. Ook onderdelen van familiearchieven en losse aanwinsten die op de diplomatie van de Republiek betrekking hadden werden successievelijk aan deze verzameling Buitenlandse Zaken toegevoegd. In 1866 werd de al maar aanwassende collectie inclusief de verzameling verbalen door adjunct-archivaris De Jonge beschreven en per standplaats geordend.

In de jaren tachtig van de negentiende eeuw maakte Van Riemsdijk aan deze collectievorming een einde. Hij liet op de fiches van de inventaris van de Collectie Buitenlandse Zaken van alle stukken voor zover bekend de herkomst vastleggen, ter voorbereiding van de fysieke reconstructie van de archieven zelf. Maar pas in 1962 werden de verbalen door Japikse met het 'hoofdarchief' van de Staten-Generaal herenigd, nadat hij ze kort tevoren in zijn inventaris van de

454 Zie hfdst. 3 par. 9.5.1.

455 Zie de Inventaris SG, Van der Burch, 1635, fo 27 vo. en Inventaris SG, Verburch, 1647, fo 31 vo.

zogenaamde Legatiearchieven had beschreven. Hij beperkte zich daarbij niet tot de buitenlandse verbalen die oorspronkelijk tot dat archief hadden behoord, maar voegde ook de verbalen in uit andere archieven die in het Algemeen Rijksarchief werden bewaard. In feite reconstrueerde hij de oude Collectie Buitenlandse Verbalen inclusief de doorlopende chronologische ordening en bracht hij die in haar geheel binnen het verband van de inventaris van het archief van de Staten-Generaal. Hij vond het voor de onderzoeker wel handig als hij alle verbalen op één plaats bij elkaar zou vinden, een benadering waarmee de voorgangers van Van Riemsdijk zoveel archivalische verwarring hadden gesticht. Daardoor vindt de onderzoeker nu bijvoorbeeld op dezelfde plaats alle banden en delen bij elkaar die over de vrede van Munster gaan. De vierenveertig inventarisnummers (inv. nrs. 8411-8453) verwijzen achtereenvolgens naar het ter vergadering geëxhibeerde verbaal van de Staatse ambassadeurs met bijlagen en index (8413-8416), de minuut van dit verbaal van de hand van ambassadeur Van Meinerswijk uit een familiearchief (8417-8427), een kopieverbaal uit de collectie Aitzema (8428 en 8430), resoluties van de Staten-Generaal met een conceptindex over de onderhandelingen uit het archief van de Staten-Generaal (8431-8437), dezelfde resoluties uit het archief van de Staten van Holland (8438-8445), het dubbel van die resoluties uit het archief van de Staten-Generaal (8446-8447), brieven van de gezanten aan de Staten Generaal uit het archief van de Staten-Generaal (8448) en drie registers en twee duplicaatregisters met afschriften van Franse stukken waarvan drie delen uit het archief van de Staten van Holland afkomstig zijn (8449, 8451 en 8453) en twee vermoedelijk uit het archief van de Staten-Generaal (8450-8452).

Ook voor het overige is de serie buitenlandse verbalen in het archief van de Staten-Generaal een heterogene verzameling stukken gebleven. Van de 559 inventarisnummers die deze rubriek omvat staan er 386 voor originele verbalen die bij de Staten-Generaal zijn ingediend door Staatse gezanten naar andere vorsten en staten bij de afsluiting van hun missie. Daarvan zijn de drie oudste in 1976 overgebracht naar de zogenaamde Regeringsarchieven. Dertig van de vierhonderdtweëndertig nummers behoren ook tot het archief van de Staten-Generaal, maar staan voor verzamelingen van akten, resoluties, brieven en memories, die betrekking hebben op bestandsonderhandelingen of vredescongressen, die de gezanten of Haar Hoog Mogenden als retroacta hebben gediend of die beschouwingen bevatten over bijzondere diplomatieke problemen. De verbalen, resoluties en liassen van vredescongressen werden ook destijds al bij elkaar bewaard, maar dan wel buiten de series buitenlandse verbalen.⁴⁵⁶

Alle andere stukken in deze rubriek horen er strikt genomen niet in thuis. Drie verbalen behoren tot het legatiearchief Oostenrijkse Nederlanden en een verbaal tot het ter griffie gedeponeerde archief van Van Heemskerck. Ze zijn in 1994 naar die archieven teruggebracht. Drie verbalen zijn teruggebracht naar het fa-

456 In 1700 stonden op de tweede plank achter in de gang alle resolutieregisters en verbalen rakende de Trêves, en Vredehandelingen tot Munster, Aken, Keulen, Nijmegen en Rijswijk 1608-1697: Inventaris SG, 1699/1700.

milieearchief Hop en een naar het archief Van Aerssen Supplement. In de serie bevinden zich nog zeven verbalen uit de collectie Aitzema, twee uit de aanwinst Carbasius en een uit het archief Van der Heim. Het deel dat is getiteld 'journael vant gepasseerde inde secrete bijeenkomsten en inde vergaderingen van de Staten-Generael van 3 feb.: tot 13 July 1633' bevat de notulen van interne vergaderingen van de Zeeuwse deputatie, van besprekingen met vertegenwoordigers van de Staten van Holland en van vergaderingen van de Staten-Generaal die beslist niet alleen de vredesonderhandelingen met Spanje betreffen, en waarvan ik de herkomst niet heb kunnen achterhalen (8368).

Achtentachtig inventarisnummers staan voor vierenzestig verbalen die voor het merendeel afkomstig zijn uit de archieven van Holland. Hiervan zijn er veertien in tweevoud en vijf in drievoud voorhanden. De meeste vinden we terug op de inventaris Cassa van het archief van de Staten van Holland. Daarop worden ook de duplicaten vermeld, wat wel exemplaren zullen zijn die door de raadpensionaris en de Gecommitteerde Raden in het Statenarchief zijn gedeponneerd. Het duplicaat van het van Holland afkomstige verbaal van de bezending naar Engeland van 1653 is afkomstig uit de collectie Aitzema. De meeste verbalen zijn afkomstig van extraordinaris bezendingen uit de periode 1652-1672, de ambtsperiode dus van raadpensionaris De Witt. Het laatste is het kopieverbaal van het vredescongres van Nijmegen van 1678.⁴⁵⁷ De kopie van het verbaal van de ambassade van Van Welderen en Sylvius naar Engeland, dat op 16 juli 1728 ter vergadering werd geëxhibeerd, is hoogstwaarschijnlijk niet van Holland afkomstig.⁴⁵⁸

De herkomst van de verschillende buitenlandse verbalen is een belangrijk gegeven. Het exemplaar van de gezant bevat dikwijls de originele stukken en niet zelden ook meer stukken dan het door hem ingeleverde verbaal. Ook kunnen er verschillen bestaan tussen de verbalen die hij bij de Staten-Generaal en de Staten van Holland inleverde.

Bovendien zegt de spreiding van de buitenlandse verbalen over de verschillende archieven iets over de betrokkenheid van de verschillende archiefvormers bij het buitenlandse beleid van de Republiek.

Terecht niet in deze rubriek opgenomen zijn de verbalen van de Staatse gezanten naar Oost-Friesland. Oost-Friesland was tot in de jaren zeventig van de zeventiende eeuw een Staats protectoraat en viel daarna toen de keurvorst van Brandenburg en de Duitse keizer er hun invloed meer deden gelden onder de zorgen van de Staatse gezanten naar Berlijn en Wenen. De verbalen van de gezanten naar Oost-Friesland, die uit de zeventiende eeuw dateren, moeten als binnenlandse verbalen worden aangemerkt.⁴⁵⁹ Datzelfde geldt ook voor de verbalen

457 De verbalen die waarschijnlijk van Holland afkomstig zijn dateren uit de periode Oldenbarnevelt 1586-1619 (4), De Witt 1619-1621 (0), Duyck 1621-1629 (4, eig. 3), Cats 1629-1631 (1), Pauw 1631-1636 (3, eig. 1), Cats 1636-1651 (17, eig. 14), Pauw 1651-1653 (9), De Witt 1653-1672 (36, eig. 25), Fagel 1672-1688 (11, eig. 5), Heinsius 1689-1720 (0).

458 Wordt ook niet vermeld op de inventaris Cassa, 1793.

459 Zie hfdst. 3 par. 3.8.1.

van de Staatse gedeputeerden naar de bezette steden en plaatsen in Vlaanderen (1707-1716), die wel in deze rubriek zijn opgenomen. Bezette plaatsen behoren per definitie niet tot het buitenland; de verbalen (19 nrs.) van gedeputeerden die in de jaren 1707-1716 samen met Engelse gedeputeerden belast zijn geweest met het bestuur van de veroverde gebieden in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de Spaanse Successieoorlog, het zogenaamde Condominium⁴⁶⁰, sluiten beter aan bij de verbalen van de Vlaamse commissie.

De inhoud en samenstelling van de buitenlandse verbalen zijn zeer gevarieerd. Ze kunnen het karakter hebben van een eenvoudig verslag, van een verslag met bijlagen of van een chronologisch geordend archiefje met een inhoudsopgave. Ze omvatten soms de periode van een week, maar kunnen ook wel meer dan een decennium omvatten. In de verschillende vormen waarin ze zijn overgeleverd worden verschillen zichtbaar in de manier waarop Staatse gezanten zich tegenover de Staten-Generaal verantwoordden, verschillen die op hun beurt de ontwikkelingsfasen in de Staatse diplomatie representeren. In de periode tot 1672 waren Staatse diplomaten in overgrote meerderheid gezanten die er door de Staten-Generaal voor een korte tijd op uit werden gestuurd om gelukwensen over te brengen, een internationale overeenkomst te sluiten, in een conflict te bemiddelen of een andere bijzondere opdracht te vervullen. Hun verbalen moesten aantonen dat zij die opdracht conform hun instructie en binnen de hun gegeven volmachten hadden vervuld. Ze bestaan uit een betrekkelijk kort verslag en een serie bijlagen, beginnend met hun instructies en hun volmachten en eindigend met de resultaten van hun missie, bijvoorbeeld de tekst van de overeenkomst die ze hebben gesloten. Het aantreden van Willem III luidde een overgangperiode in. Er kwam een echte diplomatieke dienst tot stand, met beroepsdiplomaten, die na het uitvoeren van hun opdracht op de ene standplaats doorreisden naar een andere om daar een nieuwe opdracht uit te voeren of die achtereenvolgens op verschillende standplaatsen een soortgelijke opdracht uitvoerden. Hun verbalen namen de vorm aan van een serie resoluties, brieven en diplomatieke nota's, voorzien van een beredeneerde inhoudsopgave. Zo lieten ze zien wat ze bij de uitvoering van hun verschillende opdrachten en wellicht ook op verschillende standplaatsen hadden gedaan. Na de vrede van Utrecht (1714) en vooral na het aantreden van Willem IV (1747) ontwikkelde de Staatse diplomatie zich tot een sedentaire diplomatie. De Staten-Generaal hadden in alle Europese hoofdsteden vaste gezantschappen met eigen kanselarijarchieven en beroepsdiplomaten die een op conflictpreventie gerichte buitenlands beleid uitvoerden. In deze periode zijn de klassieke verbalen, met uitzondering van de verbalen van vredescongressen, een

460 Twee verbalen met bijlagen in arch. SG inv. nrs. 8660-8664 en 8680-8693. Ze zouden omdat veroverde gebieden geen buitenland zijn misschien beter kunnen worden gerekend tot de Vlaamse verbalen. Daaronder bevinden zich ook de verbalen van de Vlaamse commissie die behalve de rekeningen van de steden en ambachten in Staats-Vlaanderen ook die van de veroverde steden en plaatsen in Vlaanderen afhoorde (de verbalen in arch. SG inv. nrs. 9094-9096 en de afgehoorde rekeningen in inv. nrs. 11056-11071).

anomalie geworden. Verbalen krijgen nu vooral een memorandumfunctie. Ze bestaan uit een serie ingekomen en uitgaande stukken, die al dan niet voorzien van een inhoudsopgave ter griffie van de Staten-Generaal werden geseponereerd of ter standplaats in het archief van de legatie werden opgenomen. De briefwisseling van de gezanten met de Staten-Generaal diende niet alleen meer voor informatie-uitwisseling maar ook voor verantwoording en controle, terwijl de verbalen een memorandumfunctie kregen.

De ontwikkeling van de diplomatie bepaalde niet alleen de samenstelling, maar ook het aantal en de omvang van de ingeleverde verbalen. De tweede helft van de zeventiende eeuw was voor de Staatse diplomatie een topperiode. Gemiddeld leverden in deze periode meer dan twee gezanten per jaar hun verbaal in bij de Staten-Generaal en dat is meer dan in de periode ervoor en erna. Gemiddeld bestonden die verbalen uit ruim twee delen, wat ook meer is dan de verbalen uit de periode daarvoor en de verbalen uit de eerste helft van de achttiende eeuw. In de tweede helft van de achttiende eeuw echter, toen het aantal diplomaten groter en het aantal ingeleverde verbalen kleiner was dan ooit, was de omvang van de verbalen het grootst: gemiddeld drie delen per ingeleverd verbaal.

De verbalen werden als de gezant was gedechargeerd naar het archief van de Staten-Generaal overgebracht, eerst in de Secrete Kas, maar al gauw ook en later zelfs uitsluitend in een afzonderlijke serie.⁴⁶¹ Verbalen van dezelfde standplaats werden daarbij in chronologische volgorde (op exhibitumdatum) bij elkaar geplaatst. Verbalen van de grote vredescongressen plaatste men apart, bij de bijzondere liassen die men van de onderhandelingen had gevormd. Deze ordening naar standplaats is, zoals gezegd, door Japikse helaas door een chronologische ordening vervangen. Hij plaatste bovendien de rubriek in de inventaris niet traditiegetrouw na de binnenlandse respecten maar ervoor.

Ondanks of door herstelwerkzaamheden en reconstructies was het voor de onderzoeker lange tijd niet erg duidelijk welk verbaal hij waar moest zoeken. In 1994 heb ik met Joyce Pennings en Dirk Post een zoekwijzer gemaakt voor papieren van Nederlandse gezanten en consuls. Deze zoekwijzer geeft een overzicht van alle buitenlandse verbalen in het archief van de Staten-Generaal, de legatie- en consulaatsarchieven en alle stukken van gezanten in persoons- en familiearchieven, de Collectie Aanwinsten en de Collectie Legatiearchieven diversen van de toenmalige Eerste Afdeling van het Algemeen Rijksarchief, geordend naar standplaats. Deze zoekwijzer is opgenomen in de Inventaris van de archieven van Nederlandse gezanten en consuls tot 1813.⁴⁶² In mijn inleiding op deze inventaris heb ik een hoofdstuk opgenomen over de lotgevallen van deze archieven en een toelichting op de belangrijkste stukken die in de diplomatie worden opgemaakt en ontvangen, waarin ook meer bijzonderheden over de verbalen worden gegeven.⁴⁶³

461 Arch. SG inv. nr. 8483, oorspr. in Secrete Kas loket I nr 72.

462 'Zoekwijzer voor papieren van Nederlandse gezanten en consuls' in: Pennings en Thomassen, *Archieven van Nederlandse gezanten en consuls tot 1813*, 125-149.

463 Thomassen, 'Diplomatenarchieven', 81-87.

De serie buitenlandse verbalen bevat een paar verbalen van deputaties naar Algiers⁴⁶⁴, die voor het overige zijn opgenomen onder de verbalen van deputaties ter zee. Daar zijn ze beter op hun plaats omdat de betrekkingen met de Barbarijse staten maritieme betrekkingen waren, die door de Admiraliteitscolleges werden onderhouden.

9 De Loketkas en de Secrete Kas

9.1 De Loket- en Secrete Kas: bergplaatsen en collecties (12548-12578; 12579-12595)

Om losse stukken en bundels op te bergen maakten archiefvormers al in de Middeleeuwen van zogenaamde loketkasten gebruik. Een loketkast is een kast die is onderverdeeld in loketten, waar laden in kunnen zitten.⁴⁶⁵ Op de loketten of laden stond een aanduiding van de inhoud, soms in woorden, maar veelal in een combinatie van letters en cijfers. De loketten waren doorgaans geografisch of anderszins systematisch ingedeeld. Bij de ingebruikneming van een loketkas liet men gewoonlijk wat loketten leeg. Als een loket vol was kon men de papieren die daarop volgden één loket opschuiven en het aldus vrijgekomen loket in gebruik nemen.⁴⁶⁶ Als de kast vol was moest er een nieuwe worden bijgeplaatst. Dat ging gewoonlijk gepaard met een herindeling van de loketten en dus met de vervaardiging van een nieuwe inventaris.

Een loketkast was bij uitstek de bergplaats overeenkomsten, eigendomsbewijzen en andere rechtstitels. Die moesten veilig worden opgeborgen, want met het stuk ging ook het recht zelf verloren. Bovendien was zo'n kast geschikt voor de bewaring van dossiers of bundels die op dezelfde zaak of op hetzelfde onderwerp betrekking hadden. Zij konden in een van de loketten worden geplaatst na in de lengte te zijn gevouwen, bijeen te zijn gebonden en van een opschrift te zijn voorzien.

Aannemelijk is, dat bij de Staten-Generaal voor de bewaring van dit soort bundels al in 1605 een loketkast in gebruik was. Art. 19 van de instructie die in dat jaar aan de agent werd gegeven bepaalde namelijk, dat hij deze de stukken die hem in bewaring zouden worden gegeven en die betrekking hadden op de Generaliteit, afzonderlijke provincies, Admiraliteitscolleges en steden of parti-

464 Bijv. arch. SG inv. nrs. 8353, 8779 en 8855.

465 Het Frans *layette* betekent oorspronkelijk zowel loket als lade.

466 De Rijksarchivaris in Utrecht Van de Ven aan Th.H. Lunsing Scheurleer, conservator aan het Rijksmuseum in Amsterdam, 30 december 1949, over de Loketkas die door het rijksarchief aan het rijksmuseum is overgedragen: RMA, arch. van het Rijksmuseum, correspondentie 1949; beschrijving in: Rijksmuseum, Catalogus van meubelen en betimmeringen, 149, nr 89.



Afbeelding 46 en 47

De Secrete Kas van de Staten-Generaal. De kast bestaat uit twee gedeelten. Een deel bevond zich van oudsher op het Nationaal Archief en is in oktober 2013 na wat omzwervingen en na restauratie in de permanente tentoonstelling 'Het Geheugenpaleis' opgenomen. We zien hem op afb. 46 bij de restaurator staan. Het andere deel, met het binnenkastje waarin de ratificatie van de Vrede van Munster en het groot-

zegel werden bewaard, bevindt zich in het Rijksmuseum (afb. 47). Pol Bruijs van Bruijs & Streep Restauratie heeft in de constructie aanwijzingen gevonden dat de kasten op elkaar hebben gestaan. Die opstelling (met de kast van het Nationaal Archief op die van het Rijksmuseum) lijkt gelet op de plattegrond van de Statenzaal ook de enige opstelling waarin hij daar in de zeventiende eeuw geplaatst kon worden.



culiere besognes van gedeputeerden in bundels of *trousseelen* moest binden en daarop aantekenen op wie ze betrekking hadden "ende alles wel bewaren in de cassen, daer toe dienende, (...) separerende de secrete ende importante van de gemeyne stucken."⁴⁶⁷ In 1620 werd deze loketkas naar alle waarschijnlijkheid voor het eerst geïnventariseerd.⁴⁶⁸ Onder Loketkas verstaan we sindsdien ook de verzameling stukken die in de kast werd bewaard.

De Secrete Kas is de benaming van de loketkast waarin belangrijke en secrete stukken werden opgeborgen en bovendien van die verzameling stukken zelf. In 1621 besloten de Staten-Generaal zo'n kast te laten maken ter bewaring van alle obligaties, traktaten en andere importante papieren en stukken die de staat van het land raakten en het generaliteitsgrootzegel. Op 7 oktober kreeg schrijnwerker Denys Bueren 26 gld. en 4 st. voor de geleverde kast, het ijzerwerk, de spijkers en twee sleutels.⁴⁶⁹ De kast werd waarschijnlijk geplaatst op de kamer van griffier Musch, achter de Statenzaal waar de Staten-Generaal vergaderden. Musch legde er bij tijd en wijle niet alleen ratificaties en andere generaliteitscharters in, maar ook (tijdelijk of permanent) de secrete resoluties en brieven waarvan hij of de vergadering vond dat ze geheim moesten blijven en de stukken van secrete besognes die op naam van de vergadering besluiten hadden genomen over oorlog en vrede. Dat deed hij blijkbaar zonder daarvan aantekening te houden, zodat niemand precies wist welke staatsgeheimen door de eikenhouten deuren aan het zicht van de gedeputeerden werden onttrokken. In 1646 besloten de Staten-Generaal de kast naar de Statenzaal over te laten brengen. Het was vooral een symbolische handeling, waarmee ze uitdrukking gaven aan hun gebrek aan vertrouwen in de griffier, die ze kort tevoren aan een nieuwe instructie hadden gebonden.⁴⁷⁰

De Secrete Kas bestaat uit twee losse, gelijkvormige, eikenhouten kasten, die naast elkaar waren geplaatst en elk met een vurenhouten blad zijn gedekt. Het interieur van de linkerkast is in twee delen verdeeld, waarvan het linker met de letter A en het rechter met de letter B is gemerkt. Ze wordt door twee deuren afgesloten. De rechterkast is ook in tweeën gedeeld; deze delen zijn met de letters C en D gemerkt. Het kastdeel dat met A is gemerkt bevat 24 loketten met laden, gemerkt A tot en met X en bestemd voor de binnenlandse stukken en de stukken met betrekking tot Frankrijk. Het deel dat met B is gemerkt bevat ook 24 loketten met laden, gemerkt A tot en met Y en bestemd voor de stukken met betrekking tot Spanje, Engeland, Portugal en Italië. Het deel dat met C is gemerkt bevat 16 loketten met laden, gemerkt A-H, bestemd voor de stukken

467 Bij Van Riemsdijk, *Griffie*, 181.

468 Van Riemsdijk, *Griffie*, 127-128

469 Ress. SG 31/07, 18/09 en 07/10/1621, *Resolutiën NR, V*, 226, nr. 1485, 287, nrs. 1824 en 1824a. Besloten was een kast te laten maken die met ijzeren banden was beslagen en was voorzien zijn van drie sloten, zodat ze alleen kon worden geopend in het bijzijn van gedeputeerden uit drie provincies aan wie een sleutel was verstrekt. Welke provincies dat zouden moeten zijn werd niet vermeld. Het was niet helemaal de kast die werd geleverd: die had geen ijzerbeslag en maar twee sleutels.

470 Van Riemsdijk, *Griffie*, 136.

met betrekking tot Duitsland en K-R, voor de stukken met betrekking tot Zweden en Denemarken. Bovendien bevat dit gedeelte een afgesloten binnenkastje, gemerkt I, waarin het kistje met de ratificatie van de vrede van Munster was geplaatst.⁴⁷¹ Bovendien werd daar het grootzegel in bewaard. Het gedeelte dat met D is gemerkt bevat 24 loketten, waarvan een aantal gemerkt A-R, waarin de stukken met betrekking tot Denemarken, Polen, Perzië, Turkije en Barbarije waren opgeborgen.

De Secrete Kas werd in de jaren 1658-1669 door agent De Heijde en commies Spronssen geïnventariseerd. In 1670 gaven zij hun daarvoor elk 1100 gulden als beloning. Bij die gelegenheid bepaalden zij, dat de belangrijkste stukken veilig in kisten moesten worden opgeborgen en in de kast door afschriften moesten worden vervangen. Van Riemsdijk tekent hierbij aan: "Indien die maatregel werkelijk is uitgevoerd, schijnen de stukken toch later in de secrete kas te zijn teruggebracht."⁴⁷² Inmiddels heb ik kunnen vaststellen dat men inderdaad heel wat stukken heeft gekopieerd. De restanten van de verzameling, die de 'Tweede Secrete Kas' werd genoemd, treft men verspreid over het archief van de Staten-Generaal en de Collectie Staten-Generaal Dubbelen aan.⁴⁷³ Dat met het kopiëren vele jaren was gemoeid, is er wellicht de oorzaak van dat de originele stukken nooit zijn vervangen. Rond 1700 was de Secrete Kas vol en werd ze in haar geheel naar een veiliger plek in de griffie overgebracht. Blijkens de inventaris van Nieuwenhuisen bevond hij zich in 1793 in een charterkamer. De rechterhelft, gemerkt met de letters C en D, bevond zich in 1885, toen van Riemsdijk zijn *Griffie* publiceerde, in het Rijksarchief en is in of kort voor 1950 overgebracht naar het Rijksmuseum.⁴⁷⁴

Tot 1651 was de Secrete Kas ook de bergplaats van resoluties en brieven die de vergadering geheim wenste te houden of die handelden over zaken die de vergadering secreet had verklaard. Na enige tijd konden ze dan weer in de reguliere series worden ingevoegd, maar in veel gevallen gebeurde dat niet. De secrete resoluties die in de Secrete Kas achterbleven werden door De Heijde in de door hem geconstrueerde serie secrete resoluties ingevoegd. De secrete brieven die in de Secrete Kas waren achtergebleven heeft hij op hun plaats gelaten. De meeste brieven die werden gesecreteerd werden later weer in de liassen opgenomen. In verband met de eerste inventarisatie van de Secrete Kas in 1669 bracht agent De Heijde ook in de oudere stukken een orde aan die overeenkwam met de wijze van secretering die sinds 1651 regel was geworden.⁴⁷⁵

De betekenis van de Loket- en de Secrete kas nam in de achttiende eeuw sterk

471 Als het binnenkastje in 1648 is aangebracht, is die reconstructie gepaard gegaan met een reorganisatie van de kast. Het lijkt mij waarschijnlijker dat het binnenkastje is aangebracht tijdens de inventarisatie door De Heijde.

472 Van Riemsdijk, *Griffie*, 137.

473 Zie par. 12.1.

474 Brief van de algemene rijksarchivaris van 13/01/1950 ter beantwoording van een brief van conservator R. van Lutterveld van het Rijksmuseum van 07/01/1950 in Rijksmuseum Amsterdam, arch. Rijksmuseum, z. nr.

475 Meer over de secrete brieven in de Secrete Kas in par. 9.

af. In de Loketkas werden de eerste decennia van de achttiende eeuw nog zo nu en dan een bundel opgenomen; Japikse heeft geopperd, dat de Loketkas wordt voortgezet in het Fagel, griffiersarchief.⁴⁷⁶ Verdere standaardisatie van het besluitvormingsproces en de registratuur had ertoe geleid, dat alle stukken zonder veel problemen in de reguliere series konden worden opgenomen en via de verbeterde indices op de resoluties met elkaar in verband konden worden gebracht. Voor secrete brieven, traktaten en ratificaties vanaf 1700 werden nieuwe series gevormd. Ook in de achttiende eeuw maakte men in de griffie nog wel van Loketkasten gebruik, maar niet meer voor de berging van bundels archiefstukken.

De stukken van de Loketkas en de Secrete Kas zijn door agent De Heijde ingedeeld volgens een rubricering die met de indeling van de liassen overeenkomt. Die indeling is sindsdien bewaard gebleven.⁴⁷⁷ De Loketkas heeft de meeste respecten. Respecten van de Loketkas die men niet onder de liassen vindt zijn de respecten particuliere stukken en processen (dossiers die geen secreet karakter hadden), de vier subrespecten voor de kwartieren van de Meierij (retroacta die na het sluiten van de vrede van Munster aan de Staten-Generaal waren overgedragen en die in 1656 in de Loketkas helemaal aan het einde onder de letters W-Z werden geplaatst) en verder de ommelopers van Vlaanderen, de rekeningen van Vlaanderen en de kaarten (ordinaris stukken die wel op de inventaris van de Loketkas waren gebracht maar vanwege hun formaten op de plank boven de Loketkas en in een afzonderlijke kast waren geplaatst). In de Loketkas ontbreekt het respect Perzië, dat wel in de liassen en de Secrete Kas voorkomt. De Secrete Kas heeft de minste respecten. De achttiende-eeuwse respecten Brussel en America komen uiteraard alleen onder de liassen voor.

Ondanks het feit dat de stukken van de Loket- en de Secrete kas niet op exhibitumdatum zijn opgeborgen, zijn de meeste wel degelijk vanuit de resoluties te traceren. In de eerste plaats bevat de Secrete Kas over de periode tot 1700 ook jaargangen met secrete brieven, traktaten en ratificaties, die allemaal direct door de resoluties worden ontsloten. In de tweede plaats bevatten de loket- en Secrete Kas retroactaverzamelingen en dossiers die door commissies, individuele gedeputeerden en gezanten na het uitbrengen van hun rapport ter vergadering werden overgegeven om - zoals dat heette - ter griffie te worden geseponeerd en die dus op exhibitumdatum kunnen worden gezocht.

In de Bataafs-Franse tijd werden de traktaten en ratificaties met de Secrete Kas naar het Ministerie van Buitenlandse Zaken overgebracht. De traktaten en ratificaties zelf werden onder Napoleon naar Parijs vervoerd en kwamen na de omwenteling weer naar Nederland terug. In 1824 werden ze door het Ministerie van Buitenlandse Zaken aan het Rijksarchief overgedragen.

476 Japikse, 'De Loketkas der Staten-Generaal.'

477 Voor een vergelijkend overzicht van de respecten van de liassen, de Loketkas en de Secrete Kas zie par. 5.3

9.2 De Loketkas en de Secrete Kas in de inventaris

De stukken van de Loketkas en de Secrete Kas worden geïdentificeerd met een combinatie van een inventarisnummer en een volgnummer. Het inventarisnummer identificeert de toepasselijke rubriek en het volgnummer is het nummer waaronder het stuk of de bundel op de zeventiende-eeuwse inventarissen wordt vermeld en dat ook op de originele omslagen is aangebracht. Door deze manier van nummeren zijn de oude inventarissen dus feitelijk gehandhaafd. Afschriften van het octrooi van de Staten-Generaal voor de VOC bijvoorbeeld, die destijds onder nr. 1 in de Loketkas Oost-Indische Compagnie werden opgenomen, zijn in de getypte inventaris beschreven onder inv. nr. 12563.1.

In de geïntegreerde inventaris van de Loket- en de Secrete Kas is aan de bundels en stukken is nog een ander volgnummer toegekend, dat niet verwijst naar de plaats van de stukken in het archief, maar alleen naar de volgorde van de beschrijvingen in de inventaris. Door samenvoeging per rubriek van de beschrijvingen van de stukken van de Loketkas met die van de Secrete Kas er geen sprake meer is van een doorlopende nummering: zo zijn de beschrijvingen van de Loketkas Oost-Indische Compagnie (inv. nr. 12563) en de Secrete Kas Oost-Indische Compagnie (inv. nr. 12581) door elkaar in chronologische volgorde in de inventaris opgenomen. Omdat men aan een doorlopende nummering toch behoefte had, heeft men elk bestanddeel ook nog een volgnummer gegeven. Het gevolg is dat de beschrijving van de eerder genoemde afschriften van het octrooi als volgt luidt: 1231. Acte van octrooi, door de Staten-Generaal verleend aan de V.O.C., 1602 maart 20, 22. Copieën. 2 stukken. (St. Gen. 12563.1). Het is ongetwijfeld de bedoeling geweest om de stukken ook fysiek de ordening van de geïntegreerde inventaris te geven en van het volgnummer het definitieve inventarisnummer te maken, maar daar is het niet van gekomen. De dubbele nummering geeft bij degenen die de Loket- en Secrete Kas voor het eerste raadplegen veel verwarring. Wie het kopie-octrooi van de VOC wil zien blijkt geneigd nr. 1231 aan te vragen, in plaats van het correcte inv. nr. 12563.1. Toch is het goed dat volledige integratie niet is gerealiseerd, omdat bij plaatsing de keuze voor beide kasten bepaald niet zonder betekenis was.

In de geïntegreerde inventaris van de Loket- en de Secrete Kast van de Staten-Generaal kunnen drie afdelingen worden onderscheiden: (1) stukken afkomstig van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel, opgenomen in de Loketkast van de Staten-Generaal, 1431-1576 augustus, (2) stukken afkomstig van de regeringsarchieven van de Geünieerde en Nader-Geünieerde Nederlandse Provinciën, opgenomen in de Loketkast en de Secrete kast van de Staten-Generaal, 1576 september - 1588 mei en (3) stukken afkomstig van de Staten-Generaal onder verschillende respecten opgenomen in de Loketkast en de Secrete kast vanaf juni 1588. In 1974 zijn de stukken uit de periode 1576-1588 overgebracht naar de zogenaamde Regeringsarchieven, zodat alleen de derde afdeling nog relevant is.

De geïntegreerde inventaris is onderverdeeld in rubrieken, die voor het meren-

deel ontleend zijn aan de zeventiende-eeuwse inventarissen, maar de rubrieksindeling en de plaatsing van de beschrijvingen wijkt op een aantal punten van die inventarissen af. Verscheidene beschrijvingen van bundels en losse stukken zijn in de geïntegreerde inventaris in een andere rubriek geplaatst. Bovendien is de beschrijvingen van de Loket- en Secrete Kas Lopende in de geïntegreerde inventaris onderverdeeld in vijf subrubrieken die in de zeventiende-eeuwse inventarissen ontbreken: (1) de inrichting en werkwijze van de Staten-Generaal, van de griffie van de Staten-Generaal en van enkele generaliteitsambten, en de rechtspraak van de Staten-Generaal (2), de inrichting en de werkwijze van de Raad van State, (3) de kamer van de tresorie en de Generaliteitsrekenkamer, (4) het Huis Oranje-Nassau en (5) handelingen van de Staten-Generaal, onderverdeeld in de zaken van de Unie, gewestelijke en stedelijke zaken (Gelderland, Holland en West-Friesland, Zeeland, Utrecht, Overijssel, Friesland, Groningen en Ommelanden en Drenthe), militaire zaken en religieuzen.

De geïntegreerde inventaris van de Loket- en de Secrete Kas is opgenomen in de inventaris van het archief van de Staten-Generaal. Bij de zes delen van die inventaris sluiten bovendien nog twee delen aan waarin de stukken van de Loketkas en die van de Secrete Kas afzonderlijk worden beschreven, in de oorspronkelijke volgorde en dus ook in de volgorde van de inventarisnummers en van de fysieke plaatsing in het archief.

10 Stukken betreffende huishoudelijke zaken van de Staten-Generaal

10.1 Eedboeken (12525-12534)

De Staten-Generaal namen hun gedeputeerden, gecommitteerden en ambtenaren en degenen die andere generaliteitsambten bekleedden in verschillende omstandigheden verschillende eden af.⁴⁷⁸

De meeste eedboeken die in het archief van de Staten-Generaal worden bewaard⁴⁷⁹ zijn boeken waarin men in chronologische volgorde de namen heeft aangetekend van gedeputeerden en andere generaliteitsdienaren die aan de Staten-Generaal de ambtseed (de eed van trouw) hebben afgelegd. Het oudste is het eedboek over de jaren 1582-1651, dat in tweevoud wordt bewaard (12528-12529). De inschrijvingen over de jaren 1582-1596 zijn door agent Ramet in een afzonderlijk boek gekopieerd en aangevuld met 'enige repartitiën van Quoten in de consenten der respectieve Provintiën' (12531). Het eedboek over 1582-1651 wordt voortgezet door een eedboek over de jaren 1652-1675, waaraan retroacta

⁴⁷⁸ Zie hfdst. 3 par. 6.

⁴⁷⁹ Ze zijn daarin ingevoegd door Morren: arch. SG 1901 inv. nrs. 3308-3316.

over de periode 1582-1651 zijn toegevoegd (12530), en dat wordt weer gevolgd door een eedboek, aangelegd in de jaren zeventig, waarin de eedsafleggingen vanaf 1651 zijn gekopieerd en dat eindigt met een formulier dat is gebruikt bij een eedsaflegging op 24 oktober 1793 (12532). Het bevat behalve namen en data de verschillende in gebruik zijnde formulieren van de ambtseed. Van dit laatste eedboek heeft commies Van Lelyveld in november 1793 twee afschriften laten maken, die hij van een index heeft laten voorzien. In deze afschriften heeft hij aangetekend: 'Herzien en nagezien in Nov. 1793. L.' Van beide afschriften zijn de rugschriften verschillend. Op het ene staat 'Boek met formulieren van Eeden, herzien en nagezien 1793' en op het andere exemplaar staat 'Eede Boek.' Het 'Boek met formulieren' etc. is ook nog bijgehouden na de Omwenteling. Het bevat zelfs losse formulieren van eed van de Nationale Vergadering, waarvan sommige in minuut. Het geregistreerde formulier van eed voor de klerk van de cijfers van de Staten-Generaal is met een paar doorhalingen en toevoegingen in een formulier van eed voor de secretaris van de cijfers van de Nationale Vergadering veranderd. Het 'Eede Boek' daarentegen bevat alleen formulieren van vóór de Omwenteling (12533). Tot in november 1985 bevond het 'Boek met formulieren' zich in het archief van de Staten-Generaal (12532), terwijl het 'Eed boek' bij de archieven van na 1795 werd bewaard. In diezelfde maand heeft er een ruil plaatsgevonden, waardoor in het archief van de Staten-Generaal nu het 'Eede boek' te vinden is.

Behalve eedboeken waarin de ambtseden werden vastgelegd gebruikten de Staten-Generaal ook eedboeken voor het optekenen van zuiveringseden die in de periode 1666-1796 werden afgelegd door diegenen die aangesteld werden tot lid van bijzondere commissies van de Staten-Generaal en tot lid van de Generaliteitscolleges, voor eden die krachtens het besluit van de Grote Vergadering van 1651 door opper- en hoofdofficieren werden afgelegd en voor eden die ingevolge de resolutie van de Staten-Generaal van 31 juli 1725 werden afgelegd door de raden van Admiraliteit, advocaten-fiscaal, secretarissen en commiezen-generaal op de belofte dat zij de ordonnantie inzake de heffing van de middelen te water zullen nakomen (12526-12527, 12534 en 12525).

Tenslotte is in deze rubriek nog opgenomen het 'Eedt-Boeck' van opper- en hoofdofficieren als ondertekenaars van het formulier van de eed, vastgesteld tijdens de Grote Vergadering van 1651, 1651-1652' (12534).

10.2 Naamregister van gedeputeerden (12524)

Het register van gedeputeerden bevat de namen van gedeputeerden die van 1 oktober 1576 - 31 december 1629 ter vergadering van de Staten-Generaal hebben gecompareerd.⁴⁸⁰

Een vooral voor de zeventiende en achttiende eeuw tamelijk volledig overzicht

⁴⁸⁰ Door Morren ingevoegd in zijn inventaris van het archief: SG 1901 inv. nr. 3249.

van gedeputeerden is de 'Naamlijst van ordinaris en extraordinaris gedeputeerden ter Staten-Generaal, chronologisch per jaar, 1576-1796', die Bakhuizen van den Brink in 1857 naar de huishoudelijke commissie van de Tweede Kamer stuurde en waarvan een kopie in de studiezaal van het Nationaal Archief kan worden geraadpleegd.⁴⁸¹ Dat geldt ook voor een 'Alfabetische klapper op de namen van generaliteitsdienaren, 1576-1818, waarin opgenomen een alfabetische naamlijst van ordinaris en extraordinaris gedeputeerden, 1600-1796'.⁴⁸²

10.3 Registers van militaire verloven en van afrekeningen met officieren (12535-12536)

In de periode 1651-1664 werden militaire verloven zowel door de Staten-Generaal als door de Raad van State afgegeven.⁴⁸³ Inv. nr. 12635 is het verlofboek van de Staten-Generaal over die periode.

Het register van afrekeningen met officieren onder vermelding van hun namen over de periode 1584-1595 (12536) is een verantwoordingsstuk, dat eigenlijk onder de administratieve hulpmiddelen thuis hoort. Het is gemerkt nr. 5.

10.4 Rekeningen van de ontvangers van de exploiten en boeten van appel, reformatie, mandementen poenaal en rekesten civiel (12510-12520)⁴⁸⁴

In het archief van de Staten-Generaal worden rekeningen bewaard van de ontvangers van de exploiten en boeten van appel, reformatie, mandementen poenaal en rekesten civiel en van het recht op de octrooien van leengoederen in Vlaanderen. Deze rekeningen waren het gevolg van het besluit van de Staten-Generaal van 1680 om boeten te heffen op *fol appel*⁴⁸⁵ en het besluit van de Staten-Generaal van 1695 om rechten te heffen op het legateren van leengoederen in Vlaanderen.⁴⁸⁶ De ontvanger van de boeten was ook ontvanger van de octrooien en diende twee rekeningen in, die vanaf 1721 tot één rekening werden gecombineerd. Het geheel van deze ontvangsten vormde een geheim fonds, waarvan de bestemming telkens werd geregeld. Aannemelijk is dat de griffier niet alleen de administratie over dit geheime fonds voerde, maar ook de rekeningen afhoorde,

481 Toegangscode 1.01.11. Zie N.Japikse, 'Inleiding' in: *Resolutiën*, I, XLVIII-XLIX, Fruin, *Gestie*, 102-104.

482 Toegangscode 1.01.10.

483 Zie hfdst. 3 par. 10.4.4.

484 Zie de omslag met kopieresoluties rakende octrooien en exploten, 1614-1768, in arch. SG inv. nr. 4840. Deze omslag is gemerkt: 'Financiën 136' en behoort vermoedelijk tot het griffiersarchief.

485 Zie hfdst 3 par. 12.4.

486 Zie hfdst. 4 par. 2.4.4.

wat zou betekenen, dat ze niet in het archief van de Staten-Generaal maar in dat van de Fagels thuis horen.

10.5 Administratieve hulpmiddelen 12537-12697

Tot het archief van de Staten-Generaal werden alleen die administratieve hulpmiddelen gerekend die in opdracht van de vergadering en dus tegen betaling waren vervaardigd. Bij de meeste administratieve hulpmiddelen was dat niet het geval. We treffen veel van die hulpmiddelen aan in het griffiersarchief van de familie Fagel of in het archief Fagel Supplement.

- **Titulboeken (12537-12547)**
De Staten-Generaal konden niet effectief met anderen communiceren als ze niet nauwkeurig de vereiste titulatuur in acht namen.⁴⁸⁷ Om hier geen vergissingen in te maken, maakte men in de griffie gebruik van zogenaamde Titulboeken, boeken waarin van elke autoriteit in binnen- en buitenland met wie de Staten-Generaal correspondeerde de aanschrijftitels waren opgetekend. Veranderingen in de internationale machtsverhoudingen maakte regelmatige actualisering van deze Titulboeken wenselijk. In het archief van de Staten-Generaal bevinden zich elf titulboeken uit verschillende perioden vanaf 1669.⁴⁸⁸ Ze horen daar niet allemaal thuis: een van de titulboeken is bijvoorbeeld afkomstig uit het archief van de Stadhouderlijke Secretarie (12547).
- **Formulierboeken van akten (12448-12450a)**
Om de akten in de juiste vorm te kunnen opmaken legde de griffier een formulierboek aan.⁴⁸⁹ In het archief zijn vier van dergelijke formulierverzamelingen bewaard gebleven. De opzet is steeds dezelfde: elk deel omvat alfabetisch geordende voorbeelden van akten die door de Staten-Generaal werden gedepêcheerd en een inhoudsopgave. Het oudste formulierboek (12448) dateert uit de tweede helft van de zeventiende eeuw en bevat ook een paar losse, met de hand geschreven voorbeelden. In de eerste helft van de achttiende is er een afschrift van gemaakt (12449). In dit afschrift liggen een paar losse gedrukte formulieren van akten. In de tweede helft van de achttiende eeuw zijn van dit afschrift weer twee afschriften gemaakt (12450 en 12450a). Elk van deze afschriften is voorzien van een systematische index. Waarschijnlijk zijn deze formulierboeken van de griffiers Fagel afkomstig.

487 Zie hfdst. 4 par. 4.2.6. De Staten-Generaal laten de griffier desgevraagd weten dat hij brieven aan de koning van Spanje moet ondertekenen als brieven aan koningen van Frankrijk en Engeland en dus met 'de Vostre Majeste bien humbles serviteurs, les Etats etc.': res. SG 06/04/1610, *Resolutiën* NR, I, 411.

488 Ze zijn door Morren ingevoegd in zijn inventaris van het archief: arch. SG 1901 inv. nrs. 3317-3327.

489 Zie hfdst. 4 par. 4.2.6.

- Toegangen op archief en bibliotheek; recepissen (12665-12697)
De agent moest de inventaris van het archief bijhouden. Die taak delegeerde hij tegen het einde van de zeventiende eeuw aan de deurwaarder van de griffie.⁴⁹⁰ Behalve de agent en de deurwaarder beschikten doorgaans ook de griffier en de commies over een exemplaar. De verzameling contemporaine inventarissen van het archief die in deze rubriek is opgenomen is niet compleet en van verschillende herkomst. Van elders afkomstig zijn de drie exemplaren van de inventaris Van der Burch uit 1635, de beide exemplaren van diens aanvullende inventaris van 1647 en een van de netexemplaren van de inventaris De Heijde van 1656 (12677), die uit het griffiersarchief afkomstig is.⁴⁹¹ Van de vijf katerns en een stuk die in de inventaris worden beschreven als de inventaris van De Heijde en Spronsen van de Secrete Kas (12687-12683) vormen de vijf katerns het concept van die inventaris en is het losse stuk een index van 'notabele resoluties int Secreet Register van Jaere 1673' vervaardigd door De Heijde en waarschijnlijk na zijn dood opgenomen in het griffiersarchief.⁴⁹²
De originele repertoria op de traktaten dateren uit de jaren 1797-1810. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken hield ze buiten de overdracht van de traktaten. Daarom heeft men er in 1851 in het Rijksarchief afschriften van laten maken (12686, 12686*, 12687 en 12687*). Ze zijn na 1963 in het archief van de Staten-Generaal opgenomen, tegelijk met de uit twee delen bestaande 'Index ofte Inventarissen van de Boeken, Tractaten, Stucken ende papieren' voornamelijk aangaande de Admiraliteiten leggende in de Loket en Secrete Kas lopende over de jaren 1429-1684' (12697a-b).
Deze afdeling in de inventaris omvat verder nog zes exemplaren van de catalogus van de bibliotheek van de Staten-Generaal, een klapper op de verschillende respecten, voorkomende in de indices, vervaardigd op de registers van resolutiën en brieven van de Staten-Generaal, die vermoedelijk tot het griffiersarchief behoort, verklaringen van ontvangst en uitgifte van archiefstukken en inventarissen van 's lands meubelen.

490 Zie hfdst. 4 par. 4.6.1 en 4.6.2.

491 Het nummer in dorso ('197') verwijst naar de inventaris van in beslaggenomen stukken van 1795 in NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 207 nr. 8. Zie voor de herkomst van de andere exemplaren Japikse, 'De Loketkas van de Staten-Generaal.' Enkele exemplaren zijn bijgewerkt tot 1680.

492 Een lijst van handschriftinventarissen van het archief van de Staten-Generaal al is opgenomen in de lijst van bezochte bronnen en literatuur.

11 Gedeponeerde, in beslag genomen en achtergelaten stukken die in het archief van de Staten-Generaal zijn geïncorporeerd

11.1 Regeringsarchieven en stukken afkomstig van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel

Het oudste deel van het archief van de Staten-Generaal bestaat uit het archief van de Staten-Generaal zelf en uit gedeponeerde stukken van organen en ambtenaren van de oude en de nieuwe regering. Bij de opstand in Brussel in 1576-1577 namen de opstandelingen drie collecties stukken in beslag van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel uit de periode 1535-1577. Ze werden naar het noorden meegenomen en in de griffie van de Staten-Generaal gedeponoord, vermoedelijk door Joseph Saroels, later onder meer griffier van de Kamer der beden.⁴⁹³ Het gaat om stukken van de audiëntie⁴⁹⁴ van de landvoogden Emmanuel Phillibert van Savoye en Maria van Hongarije 1535-1558 en van stukken afkomstig van de Spaans-Nederlandse regering in Brussel uit de periode 1567-1576. Deze stukken werden door Bijlsma afzonderlijk beschreven en door Van Marle met de zogenaamde regeringsarchieven in één verzamelinventaris ondergebracht. Drie verzamelingen worden onderscheiden. De eerste verzameling omvat stukken uit de jaren 1567-1574 van het gouvernement van Alva in de Nederlanden. Ze bestaat uit twee delen. Het voornaamste deel heeft behoord tot de administratie van Joost de Courtewille, heer van Pollinckhove, staatssecretaris van de hertog van Alva van 1567 tot zijn overlijden in 1572. De andere stukken dateren uit de jaren 1569-1574 en zijn afkomstig van de raadsheren Louis del Rio, raadsheren in de Raad van Beroerten en lid van de Consulta, en Jeronimo de Roda, en bevat ook brieven aan de contador Navarrete en wellicht ook aan de tesorier-generaal van de confiscaties Anthonio del Rio, heer van Cleydale. De tweede verzameling bestaat uit zestien minuutakten en drie dossiers uit het archief van de Audience van Maria van Hongarije en Emmanuel Philibert van Savoye in Brussel (1535-1537 en 1543-1547) en stukken van en ordonnanties aan de Conseil Privé (1550 en 1552-1558). De derde verzameling bestaat uit vijftien brieven en remonstranties uit de jaren 1568-1570 en 1573 die uit het archief van de Raad van Beroerten afkomstig zijn. De stukken maken tegenwoordig deel uit van de Regeringsarchieven.

493 Voor het onderstaande zie Bijlsma, 'Stukken van de Spaansch-Nederlandsche regering', 137-146.

494 De audiëntie (audience) is oorspronkelijk het kantoor van de audiencier, de ambtenaar die namens de landsheer de verzoeken van onderdanen hoorde of althans hun verzoekschriften ontving en de beschikkingen die daarop werden genomen depêcheerde.

11.2 Het archief Aitzema

Tot dezelfde categorie behoren de papieren van Lieuwe van Aitzema die het Hof van Holland in 1671 aan de Staten-Generaal overdroeg. Het Hof van Holland had ze na het overlijden van Aitzema in 1669 in beslag genomen en een paar klerken van hem gearresteerd die tevens onderklerken waren in de griffie van de Staten-Generaal. Gebleken was, dat Aitzema door tussenkomen van deze onderklerken had kunnen beschikken over ordinaris en secrete resoluties van de Staten-Generaal en geheime diplomatieke correspondentie.⁴⁹⁵ De stukken behoorden met andere stukken in de collectie tot de bouwstoffen voor zijn nieuwsberichten, die hij aan iedereen toezond die ervoor betaalde, dus ook aan de vijand. Het waren ordinaris en secrete verballen, journalen, registers, kohieren en bundels van resoluties, traktaten, instructies en originele brieven. De Staten-Generaal vorderden in 1670 de papieren 'den staet concernerende' op en lieten ze in 1671 door agent De Heijde bij het Hof ophalen.⁴⁹⁶ De Heijde nam de stukken op in het archief van de Staten-Generaal. Hij plaatste de verballen bij de verballen, voegde een aantal bundels onder verschillende respecten in de Loketkas in en plaatste het restant in de Loketkas.⁴⁹⁷ De stukken zijn in 1916 voor zover ze konden worden geïdentificeerd weer tot een afzonderlijke collectie samengevoegd.

11.3 Andere stukken betreffende misdaden tegen de staat (9450-9487, 12652-12664)

De Staten-Generaal konden met gemeen consent van de bondgenoten in zaken van hoogverraad een generaliteitsrechtbank recht laten doen.⁴⁹⁸ In het archief van de Staten-Generaal zijn de procesdossiers gedeponereerd van het proces tegen Van Oldenbarnevelt, Van Ledenberg, De Groot, Hoogerbeets, De Haen, Uytendogaert en Tresel uit 1619 en 1620 (9450-9487).

Ook bij andere gelegenheden vorderden de Staten-Generaal stukken op die bewijzen konden bevatten van misdaden tegen de staat of anderszins de belangen van de staat raakten, zoals de stukken van François de Rochefort, klerk ter griffie, die in 1775 werden verzameld (12652) en de notulen, reglementen, ledenlijst-

495 In Loketkas 'lopende' arch. SG inv. nr. 12548.428 bevindt zich een 'lijst van archivalia, berust hebbende onder de gewezen resident Aitzema, op last van het Hof van Holland gehaald uit het huis van de klerk Lelienbergh, onder zijn bewaring genomen en later overgebracht naar de griffie van de Staten-Generaal. 1668.'

496 Lasonder, 'Papieren afkomstig van Leo van Aitzema', inv. nrs. 209-211, 216; res. SG 18/06/1670.

497 Zoals blijkt uit de geheel herziene en bijgewerkte versie uit 1677 van de inventaris van de Loketkas. De meeste losse stukken plaatste De Heijde op de plank achter de letter A. Een inventaris van de stukken op de plank bevindt zich in Loketkas lopende onder nr. 428.

498 Zie hfdst. 3 par. 7.

ten en financiële administratie van de Patriottische ‘Vaderlandsche Sociëteit’ in ‘s-Hertogenbosch die in 1787 in beslag werden genomen (12653-12664).⁴⁹⁹ Ook in het archief gedeponereerd zijn de sententies van de extraordinaris Krijgsraad in verband met de overgave van Geertruidenberg en Breda aan Dumouriez in 1793 (9216).

11.4 Gedeponereerde afschriften van processtukken van rechtbanken in West-Indië 1716-1795 (9488-9628)

De Staten-Generaal verleenden revisie van sententies van rechtbanken in West-Indië. Ze vroegen kopieën op van het procesdossier, lieten de Hoge Raad een sententie formeren en deponeren de door de Hoge Raad gebruikte dossiers na afloop in hun archief.⁵⁰⁰ Uit de serie processen West-Indië over de jaren 1716-1795 blijkt, dat de Staten-Generaal in die periode revisie verleenden van sententies van het Hof van Politie en Criminele Justitie van Suriname (49 dossiers), van Gouverneur en Raden van Curaçao (38 dossiers), Commandeur en Raden van St. Eustatius (7 dossiers waarvan het oudste uit 1748), het Hof van Justitie van Essequibo (12 dossiers waarvan het oudste uit 1771), de Raad van Justitie van Rio Demerary (13 dossiers waarvan het oudste uit 1779) en de Raad van Politie en Criminele Justitie van Berbice (2 dossiers, uit 1764 en 1776).⁵⁰¹

11.5 Stukken betreffende de Generaliteitslanden, na 1648 door de Spaanse regering overgedragen (12557-12560, 12640-12650, 12565)

Veel stukken die betrekking hadden op Staats-Brabant, Staats-Vlaanderen en Staats Opper-Gelder kwamen in het archief van de Staten-Generaal terecht als gevolg van de bepalingen van de vrede van Munster van 1648 of van eerdere capitulaties, waarbij de oude machthebbers en hun ambtenaren stukken overdroegen die betrekking hadden op geestelijke goederen, grondbezit en andere rechten die op de Staten-Generaal waren overgegaan. Na de verovering van Den Bosch in 1629 moesten alle comptabelen van geestelijke goederen bij de Staten-Generaal hun administratie inleveren.⁵⁰² Bij art. 69 van het vredestraktaat van Munster verbond de Spaanse koning zich alle registers, charters, brieven, archieven, papieren en proceszakken die op die rechten en goederen betrekking hadden aan gemachtigden van de Staten-Generaal over te dragen. Zo ont-

499 Overgedragen op 23/01/1788 door schepenen van Den Bosch aan de Staten-Generaal als gevolg van res. SG 21/12/1787.

500 Zie hfdst. 3 par. 15.3.4.

501 De dossiers zijn door Morren in het archief ingevoegd: arch. SG 1901 inv. nrs. 3411-3509. Waarom het archief geen dossiers bevat uit de periode vóór 1716 is niet onderzocht.

502 Res. SG 29/09/1629, 11.

vingen de Staten-Generaal na enige tijd retroacta die betrekking hadden op de geestelijke goederen in de Meierij en op polders in Sluis en het Vrije van Sluis (voornamelijk leggers, die *ommelopers* werden genoemd). Voor de retroacta van de Meierij bestemde De Heijde in de Loketkas helemaal aan het einde onder de letters W-Z vier loketten, voor respectievelijk Oisterwijk, Peelland, Kempenland en Maasland (12557-12560).⁵⁰³ Deze loketten werden voor niets anders dan voor de berging van deze retroacta gebruikt: andere stukken over Den Bosch en de Meierij werden zoals gebruikelijk in de lias en de Loketkas Lopende opgeborgen. Ook voor Staats-Vlaanderen moest een eigen respect in de Loketkas worden gecreëerd. Omdat de ommelopers niet in de Loketkas pasten, werden ze blijkens de verwijzingen in de inventaris geplaatst op de plank boven de kast, waar ook de afgehoorde stads- en ambachtsrekeningen van Vlaanderen kwamen te staan (12565). In 1666 bracht D. Graswinckel uit Vilvoorde nog een groot aantal charters en afschriften van rechtstitels van de hertogen van Brabant uit de periode 1010-1629 naar Den Haag over die betrekking hadden op Maastricht, de landen van Overmaze, Staats Opper-Gelder en de tolleren op de Maas en de Waal. Zij werden echter niet in het archief van de Staten-Generaal, maar in de Loketkas van de Raad van State opgenomen.⁵⁰⁴ In de afdeling overgedragen archivalia van de inventaris heeft Japikse tenslotte nog stukken beschreven die betrekking hebben op rechten, wetten, inkomsten en uitgaven in de Landen van Overmaze en die afkomstig zouden zijn van de Chambre Mi-partie. Het gaat hier echter om stukken van de Staten-Generaal als procespartij voor de Chambre Mi-partie (12640-12650).

11.6 Archieven van Staatse gezanten in het buitenland

Vanaf het laatste kwart van de zeventiende eeuw werden behalve de verballen ook andere stukken in het archief gedeponneerd die in verband stonden met werkzaamheden die gedeputeerden in opdracht van de Staten-Generaal hadden verricht en waarvan de gezantschapsarchieven de meest omvangrijke zijn. De archieven van de gezanten die zich in het archief van de Staten-Generaal bevonden (Van Heemskerck, Hamel Bruinincx, Hop, Schonenberg, Bosch e.a.) zijn inmiddels ondergebracht bij de verzameling archieven van Nederlandse gezanten en consuls tot 1815.

503 Een inhoudsopgave van inv. nr. 12557 (Peelland) in http://www.henkbeijersarchieffcollectie.nl/historisch_onderzoek/nationaal_archief/GEESTELIJKE%20GOEDEREN%20PEELLAND.doc (geraadpleegd 23-02-2015).

504 NA, Vilvoordse Charters, 1.01.42.01 en 02; Slot (red.), 'Eerste Afdeling: Rijksarchief voor de centrale regeringsarchieven vóór 1795', 52.

11.7 Werkstukken van griffieambtenaren (o.m. 12651; 11086b)

Tenslotte bleven er in de griffie werkstukken achter van griffieambtenaren die waren overleden of ontslagen. Als zodanig kunnen we alle retroactaverzamelingen en toegangen aanmerken die niet in opdracht van de Staten-Generaal zijn vervaardigd. We treffen in het archief de eigen toegangen en werkstukken aan van bijvoorbeeld agent Cornelis de Heijde uit de tweede helft van de zeventiende eeuw, commies Johan Spronssen uit de jaren 1632-1680 (12651) en de griffiers en commiezen Fagel, voornamelijk uit de achttiende eeuw.⁵⁰⁵ De meeste stukken van de Fagels heb ik samengevoegd met soortgelijke archiefbestanddelen en ondergebracht in het archief Fagel Supplement.

Tot de werkstukken van griffieambtenaren reken ik ook de bundel concepten van in het Frans vertaalde resoluties van de Staten-Generaal uit de periode 20 januari – 16 april en 13 november – 7 december 1795, met bijlagen (11086b). Deze bundel bevat ook drie originele exhibita van 8 oktober 1795, van 22 februari 1796 en van 27 januari 1796.⁵⁰⁶

12 Verzamelingen van afschriften

12.1 De Tweede Secrete Kas (12489-12493, 12495-12498, Afdedw. stukken 22)

Lange tijd was het de gewoonte dat gedeputeerden de stukken die ze voor de uitvoering van hun opdracht nodig hadden *in originali* mee kregen. De ambassadeurs van de Staten-Generaal die in 1647 en 1648 in Munster met de ambassadeur van de koning van Spanje over vrede onderhandelden, hadden originele stukken bij zich, waaronder het Bestandsregister, het register van resoluties van de Staten-Generaal genomen tijdens de onderhandelingen over het Twaalfjarig Bestand. Toen de vrede gesloten was en zij weer in Den Haag waren teruggekeerd, leverden ze deze stukken weer netjes in bij de griffier, maar zo netjes was niet iedereen, zodat heel wat stukken uit het archief verdwenen. Een merkwaardig voorbeeld hiervan zijn verscheidene stukken die in de jaren 1665-1673 hebben gediend in de arbitragezaak voor de Grote Raad van Mechelen tussen de Staten-Generaal en de keurvorst van Brandenburg en in de daarop volgende onderhandelingen tussen beide partijen over de lang lopende zaak van de Hoefijzerse schuld. De Hollandse gedeputeerden Burgersdijk, Fagel en Van der Tocht moesten in verband met dat proces de originele stukken die de positie van de Staten-Generaal ondersteunden bij elkaar zoeken en naar Mechelen meenemen.

⁵⁰⁵ Johan Spronssen was commies en tweede griffier in de periode ca 1637-1680.

⁵⁰⁶ De minuut van de brief van de Staten-Generaal aan Van Nieuwerkerk in Madrid en aan Goes van 08/10/1795 heb ik overgebracht naar arch. SG inv. nr. 11085a.

Dat deden ze, maar ze verzuimden een aantal stukken terug te bezorgen. Rudi van Maanen kwam ze op het spoor bij de inventarisatie van het Leidse stadsarchief in 1984, bij de andere stukken over de kwestie die daar door Burgersdijk, pensionaris van Leiden, waren gedeponereerd. De verzameling bestaat uit stukken betreffende de voorbereiding van het proces uit de jaren 1665-1667, waaronder ook originele brieven aan de Staten-Generaal uit 1634, 1640 en 1643, onder meer van de keurvorst, twee verbalen van Staatse deputaties aan de Staten-Generaal uit 1634 en 1640, twee originele brieven en een verbaal van de Staatse gezanten naar de conferenties met die van Brandenburg aan de Staten-Generaal uit 1661 en 1662 en brieven, memories en verbalen uit het archief van de Staten-Generaal uit de jaren 1623, 1630 en 1631, met exhibita en andere aantekeningen in de hand van de toenmalige griffier Musch.⁵⁰⁷

Het gereed komen van de inventaris van de Secrete Kas in 1670 was voor de Staten-Generaal aanleiding om het gebruik van de originele ratificaties en andere belangrijke stukken aan banden te leggen. Ze bepaalden op 22 april van dat jaar "dat de principaelste originele tractaten, allianciën, verdragen, accorden ende andere stukken van importantie in de voorschreve casse onder anderen berustende, alvorens gecopiëert sijnde, in suffisante kisten opgesloten ende in een verseeckerde plaetse, daertoe despiciëren om voor brant, ende ander ongemack bevrijt ende bewaart te sijn, gebracht sullen werden, ende de te maecken copiën in de voorschreve casse opgesloten om in de voorvallende dagelickse besoignes ende conferentiën, gebruyckt te werden."⁵⁰⁸

De originele stukken zijn uiteindelijk in de Secrete Kas gebleven, maar ze zijn wel gekopieerd. Tot de gekopieerde stukken behoort een verzameling traktaten in het archief van de Staten-Generaal uit de periode 1578-1683, die in en kort na 1670 is aangelegd en in ieder geval tot in 1683 is bijgehouden. De traktaten zijn voor een deel wel en voor een ander deel niet ingebonden. De nummers die zijn ingebonden hebben dezelfde groot formaat band met een opschrift in het handschrift van de klerk Johan Fer. Ook in deze verzameling zijn de stukken geordend naar verdragspartner. De verzameling in deze rubriek is niet compleet. In de collectie SGD en in de Collectie 'Afgedwaalde Stukken' van de voormalige Eerste Afdeling van het Algemeen Rijksarchief bevinden zich ook afschriften die tot deze verzameling hebben behoord.⁵⁰⁹ In de verzameling 'Afgedwaalde Stukken' zijn bovendien twee lijsten van gekopieerde stukken aangetroffen⁵¹⁰. In een van die lijsten worden de gekopieerde stukken als 'de tweede Secrete Kas' aangeduid, die blijkens de andere lijst inderdaad meer bevatte dan wat ervan bewaard is gebleven.

Onder de bewaard gebleven afschriften is ook het afschrift van de vertaling uit 1670 van de capitulatie met de Turkse sultan Murat van 1634. Dezelfde resolutie

507 RAL, Stadsarch. Leiden, Secretariearchief, 501A, inv. nr. 8377, portefeuilles I-III.

508 Res. SG 22/04/1670 en 05/12/1669.

509 Coll. SGD, 1.01.52, volgnr. 239 II; NA, Coll. Afgedwaalde stukken, 1.11.03, inv. nr. 22.

510 NA, Coll. Afgedwaalde stukken, 1.11.0322.1.

die het besluit bevat om een tweede Secrete Kas aan te leggen, spreekt ook van het laten vertalen van deze capitulatie. Op 23 mei 1670 werd die door Harderus, professor in de Arabische taal in Leiden vervaardigde vertaling in de vergadering van HHM geëxhibeerd. Hij was in het Latijn en niet, zoals de opdracht luidde, in het Nederlands gesteld. Het origineel, dat zijn secrete karakter inmiddels verloren had, werd opgeborgen in de Loketkas Turkije⁵¹¹

Dat de stukken van de Tweede Secrete Kas bedoeld waren om gebruikt te worden blijkt onder meer uit het feit, dat ook de omslagen van de Secrete Kas die alleen een verwijzing bevatten, zijn meegekopieerd. Merkwaardig is, dat het meest recente stuk dat is overgeschreven uit 1691 dateert. Is men pas 20 jaar nadat men tot de aanleg had besloten tot actie overgegaan of is men na twintig jaar eindelijk met het kopiëren opgehouden? Tabel 21 is een overzicht van wat ik van de Tweede Secrete kas heb kunnen achterhalen.

Van de stukken in de Secrete Kas Frankrijk is ook een afschrift voor Holland gemaakt. Zie hiervoor par. 13.4.

<i>Tabel 21. Geïdentificeerde stukken behorende tot de Tweede Secrete Kas</i>		
<i>vindplaats</i>	<i>omschrijving</i>	<i>SG</i>
		1901
Coll. afgedw. stukken 22.1	Stukken betreffende de kopiëring van stukken uit de secrete kasten behoeve van de vorming van een tweede Secrete Kas. 1671. 2 stukken	8350
Coll. afgedw. stukken 22.2	Afschriften uit de Secrete Kas admiraliteiten. 1597-1653 en 1668, volgns. 1, 5, 7, 7.2, 8, 11, 12. 1 pak	8350
12497 II	Afschriften van stukken overgebracht uit de Secrete Kas Portugal naar de Secrete Kas Oostindische Compagnie. 1644 en 1645, volgns. 20 en 21. 1 omslag NB De nrs. 12 en 17 staan ook op de lijst maar worden hier niet aangetroffen.	8251
	Afschriften uit de Secrete Kas Westindische Compagnie: 1652.-1657, volgns. 1, 3, 5 en 8. NB Deze nrs. staan op de lijst maar worden hier niet aangetroffen	
12493	Recueil van acten, accoorden en verdragen betreffende Oost-Friesland uit de Secrete Kas Oost-Friesland. 1611-1668. 1 band NB Nr. 11 (de 'Caerte figurative' uit 1667) staat ook op de lijst maar wordt hier niet aangetroffen.	8207

511 Nu arch. SG inv. nr. 12578.4.

12496 II.2	Afschrift van een stuk uit de Secrete Kas Oost-Friesland. 1668, volgnr. 13. 1 stuk NB Is ook afgeschreven in het bovengenoemde recueil.	8292
12496 I	Afschriften uit de Secrete Kas Hoogduitsland, 1587-1655, volgnr. 2, 10-16, 19, 20, 23, 24, 26, 27, 29, 31, 32, 34-42, 46, 4, 50, 55, 56, 57 (alleen omslag), 58, 59. 1 pak	
12496 II.1	Afschriften uit de Secrete Kas Hoogduitsland, 1655-1670, volgnr. 61, 62 (alleen omslag), 74, 79, 83, 84, 87, 89, 90, 94, 95, 100, 110, 118, 124, 131-134. Met fragment van een inhoudstafel. 1 pak	
SGD volgnr. 239 II (SGO 7325)	Afschrift van de vertaling van de originele capitulatie van de Turkse sultan Murat, 20 feb. 1634, uit loketkas Turkije, SG 12578.48 (rec. 23 mei 1670). 1 stuk	8325
12498 I	Afschriften uit de Secrete Kas Zweden, 1618-1683, volgnr. 31, 33, 36, 37 (2x), 42, 48, 49, 55 (2x), 65 (2x), 57, 58, 61, 62, 64, 65, 69, 71, 76, 77, 85, 91, 94. Met fragment van een inhoudstafel. 1 pak	8300
12498 II	Afschriften van stukken uit de Secrete Kas Denemarken, 1645, 1666, 1669, volgnr. 13, 78, 91. 1 omslag	8298 8299
12496 III	Afschriften van stukken uit de Secrete Kas Engeland, 1674-1678, volgnr. 154, 163, 164, 170, 172, 173. 1 pak NB De nrs. 90, 93, 94 en 37 staan ook op de lijst maar worden hier niet aangetroffen.	8313
12489-12492	Registers van tractaten en negotiatien met Frankrijk, afgeschreven uit de Secrete Kas Frankrijk, 1578-1678. Met tafels. 4 banden ⁵¹³	8302 -8305
12495	Afschriften van stukken uit de Secrete Kas Frankrijk, 1635-1691. 4 pakken. 1635-1654. Volgnr. 56, 63, 70, 125-129, 134. ⁵¹⁴ 1655-1659. Volgnr. 136, 140, 143, 144, 150, 154. 1660-1664. Volgnr. 155, 159, 160, 163-166, 168 (incompleet), 169. 1666-1691. Volgnr. 172, 173, 176, 185-193, 199-200, 206, 207.	8309 8310
12497 I	Afschriften van stukken uit de Secrete Kas Spanje, 1663-1665, volgnr. 9 en 14, 73, 75, 77 (alleen omslag), 78, 79. 1 pak	8314
12497 III	Afschriften van stukken uit de Secrete Kas Portugal, 1647-1669, volgnr. 4, 5, 7, 13. Met inhoudstafel. 1 omslag	8315

512 De volgorde van de secrete kas is aangehouden, op de stukken van volgnr. 168 na. In secrete kas Frankrijk 168 bevinden zich de stukken die door De Heijde in 1664 uit Frankrijk zijn meegenomen: geautoriseerde afschriften van oudere tractaten, vnl. tussen Frankrijk en de Zwitserse kantons gesloten. Deze kopiectractaten zijn (na voltooiing van het eerste deel) in chronologische volgorde op het jaar van de tractaatsluitingen tussen de overige stukken geplaatst, wat de merkwaardige datering van de stukken verklaart.

513 Deels een doublure van 12489-12492. Volgnr. 169 (secrete brieven 1664) bevat ook een kopie van een ordinaris brief van 2 mrt. 1663, rec. 7 mrt.

12.2 Kopieregisters uit de jaren zestig, zeventig en tachtig van de achttiende eeuw

In het archief van de Staten-Generaal en in de Collectie SGD bevindt zich een groot aantal afschriften van zeventiende-eeuwse resolutieregisters, depêcheboeken en liassen die vanaf het einde van de jaren zestig tot in de jaren tachtig van de achttiende eeuw door de klerken van de griffier zijn vervaardigd. Het gaat in totaal om 199 delen: achtentwintig kopieregisters van ordinaris resoluties over de periode 1576-1606 en een kopieregister van resoluties van de Grote Vergadering van 1651, kopieën van elf depêcheboeken over de periode 1579-1607, honderdzevenenvijftig delen afschriften van de liassen lopende, Engeland, Frankrijk, Spanje, Portugal en Italië over de periode 1550-1705 en drie registers van uitgaande brieven over de jaren 1665-1667.⁵¹⁴

De achtentachtig registers waarin de liassen van vóór 1650 zijn afgeschreven, zijn door Morren overgebracht naar de series brievenboeken in het archief van de Staten-Generaal, waar ze zich nog steeds bevinden. De overige achttiende-eeuwse afschriften van de registers van resoluties, de liassen, de brievenboeken en de depêcheboeken bevinden zich in de Collectie Staten-Generaal Dubbelen, met uitzondering van zes kopieregisters van resoluties die - nog van een SG 1901 - nummer zijn voorzien - achter de Collectie SGD zijn geplaatst en het afschrift van het register van der resoluties van de Grote Vergadering van 1651, dat zich in de Collectie Tweede Kamer bevindt.

De afschriften zijn buitengewoon onnauwkeurig. Stukken tekst zijn weggelaten, andere stukken tekst komen tweemaal voor en het aantal schrijffouten is enorm. In het register van ingekomen brieven over 1550-1589 ligt een kladbriefje geschreven op 23 december 1824 door commies-chartermeester De Zwaan aan de heer Scheltema (vermoedelijk de geschiedschrijver Jacob Scheltema), die het register blijkbaar wilde raadplegen. "Deze afschriften zijn verre van naauwkeurig te zijn (sic), en men zij verdacht zich niet te veel op dezelve te verlaten. Als index beschouwd, kan dit Register (...) evenwel met vrucht gebruikt worden."⁵¹⁵ Vóór in de kopie van het Engelse depêcheboek over de jaren 1590-1595 noteerde Van der Kemp, die het in oktober 1839 gebruikte, nog meer omissies, doublures en verschrijvingen. Zo gaat in de kopie van het Engelse depêcheboek over de jaren 1590-1595 een brief in de Nederlandse taal midden in een zin over op een tekst in het Frans over een heel ander onderwerp.⁵¹⁶ De Zwaan schreef hem een beleefde brief terug. Het was hem bekend, dat het register 'zeer foutief' was. Dat gold voor zeker honderd soortgelijke kopieën. Ze waren nooit gecollationeerd en voornamelijk vervaardigd om de klerken van de griffie schrijffloen te bezorgen. Zo slecht

514 De datering is gebaseerd op een analyse van de handschriften in de registers vergeleken met de handschriften van de (onder)klerken op de kwitanties en met hun handtekeningen in het eedboek.

515 Arch. SG inv. nr. 11834.

516 Engels depêcheboek, 1590-1595, coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 113, fo. 16

waren ze, dat aan verbeteren niet te denken viel.⁵¹⁷ Delen zijn niet ingebonden of ingebonden in onvoltooide staat en de rug- en opschriften zijn niet eenvormig.⁵¹⁸ De griffier moest er ook in slappe tijden voor zorgen dat zijn klerken voldoende kopieerwerk hadden. Hij voorkwam daarmee al te scherpe dalingen in zijn eigen inkomsten, maar zorgde er zo ook voor dat zijn klerken, die tot zijn clientèle behoorden, de kost konden verdienen. De meeste van deze kopieën zijn vervaardigd in de jaren zestig en vooral de jaren zeventig van de achttiende eeuw en dat was voor de griffie inderdaad een slappe tijd. Als we de omvang van de resolutieregisters, de maatstaf voor de omvang van het schrijfwerk, afzetten tegen de hoogte van de schrijfdeclaraties van de griffier, dan zien we dat veel sterkere schommelingen in de ontwikkeling van de hoeveelheid werk dan in de hoogte van de declaraties. Zetten we 1752 op 100, dan komen de omvang van de registers en de hoogte van de declaraties voor 1753 op 107 en 103, voor 1755 op 87 en 96, voor 1759 op 108 en 97, voor 1766 op 83 en 93, voor 1770 op 110 en 99, voor 1772 op 92 en ineens 107, waarna de declaraties een paar jaar veel sterker stijgen dan de omvang van de registers. Pas in 1779 loopt de ontwikkeling weer even gelijk (119 en 115), waarna de omvang van de gedrukte resoluties als gevolg van de binnenlandse troebelen geweldig gaat stijgen, een stijging die gevolgen heeft niet zozeer voor de declaraties van de griffier maar een geweldige stijging meebrengen in de declaraties van de commies. De periode 1772-1779 is inderdaad een bijzondere periode, waarin de griffier veel meer declareert dan je op grond van de omvang van de resolutieregisters zou mogen verwachten. In de jaren zestig en zeventig werd nog meer gekopieerd. Tussen 1765 en 1777 pleegde de door zijn schuldeisers opgejaagde klerk van der Kest, waarschijnlijk met medeweten van de griffier, zijn declaratiefraude en in de jaren 1770-1773 liet de griffier voor zijn eigen collectie (en waarschijnlijk ook op eigen kosten) de registers van uitgaande brieven van de Staten-Generaal van de jaren 1712-1724 door de klerk Ten Ham kopiëren.⁵¹⁹

12.3 Kopieën Loketkas Maastricht en Loketkas 's-Hertogenbosch (12554 en 12556)

Voor de volledigheid kan nog worden vermeld, dat in de negentiende eeuw in het Rijksarchief afschriften zijn gemaakt van de Loketkas Maastricht en de Loketkas 's-Hertogenbosch. Deze stukken zijn in de inventaris onder een eigen nummer (resp. 12554 en 12556) in de beschrijving van de Loketkas ingevoegd.

⁵¹⁷ Klad, voorin hetzelfde register.

⁵¹⁸ Conceptbrief van De Zwaan aan Van der Kemp, los inliggend in het Engels depêcheboek 1590-1595, coll. SGD, 1.01.52, inv. nr. 113.

⁵¹⁹ NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nrs. 625-637.

13 Stukken afkomstig uit andere archieven

13.1 De kwitanties van de klerken (was 12521-12523, is nu Coll. Fagel Suppl. 326-333)

Een verzameling kwitanties van klerken ter griffie wegens schrijflonen die in de jaren 1722-1772 aan hen waren uitbetaald werden in 1902 met de collectie Nieuwenhuisen en een andere collectie retroacta door Morren opgenomen in de Collectie Staten-Generaal Vervolg. In 1962 nam Japikse de verzameling (evenals die retroacta) op in het archief van de Staten-Generaal, maar liet haar buiten de inventaris. In 1987 heb ik deze verzameling (evenals de Collectie Nieuwenhuisen en de andere collectie retroacta) overgebracht naar het door mij ge(re)-construeerde archief Fagel Supplement. In de verzameling bevonden zich ook kwitanties voor de griffiers Hendrik Fagel de Oude en Hendrik Fagel de Jonge wegens betalingen door hen gedaan aan de gecommiteerden tot het opnemen van de vierjarige rekening van de VOC, die ik ook naar het archief Fagel Supplement heb overgebracht.⁵²⁰

13.2 Gedrukte nouvelles van Staatse gezanten in het buitenland (12083-12160)

Staatse gezanten in het buitenland moesten op de hoogte zijn van de situatie aan andere Europese hoven en van de activiteiten die hun collega-gezanten daar ontplooiden. Daarom werden hun ordinarijs missiven aan de Staten-Generaal, die sinds 1651 vooral nieuwsberichten bevatten en daarom *nouvelles* werden genoemd, in de griffie gekopieerd en aan alle collega-gezanten toegezonden. Vanaf 1669, toen de Staten-Generaal uit bezuinigingsoverwegingen bepaalden dat dat stukken waarvan meer dan vijf kopieën nodig waren gedrukt moesten worden, werden ook de nouvelles in gedrukte vorm verspreid.

In het archief van de Staten-Generaal zijn vier verzamelingen nouvelles opgenomen die uit andere archieven afkomstig zijn. De eerste verzameling, die door Morren in zijn inventaris werd ingevoegd, bevat gedrukte nouvelles uit de periode 1679-1709, waarvan ik de herkomst niet heb kunnen vaststellen (12083-12088).⁵²¹ De tweede verzameling, de enige die in het 'Overzicht' van Van Riemsdijk is opgenomen, bestaat uit gedrukte nouvelles uit de periode 1744-1795 en is afkomstig uit het archief van de Stadhouderlijke Secretarie, met uitzondering van de jaargang 1768, waarvan de herkomst onbekend is (12089-12143).⁵²² De derde verzameling, die door Japikse is toegevoegd, bestaat uit gedrukte nouvelles uit de jaren 1725-1767, die het restant vormen van het gezan-

520 Fagel suppl., 1.10.94, inv. nrs. 326-333 en 43b.

521 Was arch. SG 1901 inv. nrs. 4603-4612.

522 Was arch. SG 1901 inv. nrs. 4613-4669.

tenarchie van Otto Bosch, gezantschapssecretaris in Parijs, Berlijn en Frankfurt in de periode 1720-1770. Ze bevat uitsluitend gedrukte nouvelles die hij zelf heeft geschreven (12144-12145). De vierde verzameling, die ook door Morren in zijn inventaris is ingevoegd, bestaat uit geschreven en gedrukte nouvelles uit de periode 1742-1795; ook deze is uit het archief van de Stadhouderslijke Secretarie afkomstig (12146-12159).⁵²³

Ik neem aan dat uit hetzelfde archief het pak gedrukte secrete dépêches van Nederlandse gezanten over de periode 1759-1765 afkomstig is, dat op de ordinair nouvelles volgt (12160).

13.3 Gedrukte publicaties 1623-1796 (12232-12236)

In het archief van de Staten-Generaal zijn vijf pakken opgenomen met gedrukte publicaties van de Staten-Generaal en enige publicaties van andere overheidsorganen in binnen- en buitenland. Ze behoren niet tot het archief van de Staten-Generaal, maar hebben tot verschillende verzamelingen behoord en lijken meer dan eens herordend te zijn. Een deel is uit de collectie 'Verspreide stukken' van het vroegere Rijksarchief afkomstig.⁵²⁴

13.4 Andere stukken die uit andere archieven afkomstig zijn

In 1670 besloten de Staten-Generaal om veiligheidsredenen de stukken van de Secrete Kas te laten kopiëren.⁵²⁵ Holland heeft bij die gelegenheid voor zichzelf afschriften laten maken van stukken in de Secrete Kas Frankrijk in drie delen.⁵²⁶ Het derde deel (over 1655-1678 gemerkt '3') bevindt zich in het archief van de Staten-Generaal (12487). De twee andere delen (over 1578-1635 gemerkt '1') en over 1636-1656 gemerkt '2') bevinden zich in de collectie SGD⁵²⁷. De Hollandse registers verschillen van die van de generaliteit in die zin, dat de stukken erin zijn afgeschreven in de volgorde van de Secrete Kas zelf, terwijl in de generaliteitsregisters de kopietraktaten die De Heijde in 1664 uit Frankrijk meenam niet bij elkaar zijn beschreven, maar afzonderlijk en wel op het moment waarop het verdrag werd gesloten.

Uit de archieven van Holland zijn verder nog afkomstig de resoluties van inv. nrs. 3097, 3099, 3138, 3174, 3179, 3182, 3243, 4853-4859 en 8438-8445, de missiven van de plenipotentiarissen aan het hof van inv. nrs. 8449-8453, de binnenlandse

523 Was arch. SG 1901 inv. nrs. 4670-4681.

524 De dateringen zijn in afwijking van de opgave van de inventaris 1632-1697 en 1769, 1644-1732 en 1733-1796, 1734-1796, (1663)-1710 en 1719-1737.

525 Zie par. 12.1 over de Tweede Secrete Kas.

526 Deze delen worden vermeld in 'Inventaris der Charters en Papieren van het Departementaal Bestuur van Holland', 1806.

527 Coll. SGD, 1.01.52, inv. nrs. 123 en 125

verbalen van inv. nrs. 8906-8907 en een groot aantal buitenlandse verbalen. Uit het archief van de Stadhoudelijke Secretarie zijn afkomstig de resoluties van de inv. nrs. 3633-3667 en 4812 en 4833, de nouvelles van de inv. nrs. 12089-12143 en 12146-12160, het titulboek van inv. nr. 12547 en de 'retroacta' van inv. nrs. 12709-12711. Uit het archief van de Raad van State zijn afkomstig de resoluties van inv. nrs. 3716-3717, 3867-3868 en 4810-4811 en de index van 12697a. De resoluties van inv. nr. 4838 komen uit het archief van de Generaliteitsrekenkamer, de resoluties van inv. nr. 4833 II uit het archief Heinsius en het schippersboek van inv. nr. 9264 uit het archief Lelyveld.

Hoofdstuk 6

REPRESENTATIES, INTERPRETATIES EN RECONSTRUCTIES

1 De archieven van de Staten-Generaal als afbeelding

De relatie tussen een archief en de omgeving waarin het wordt gevormd en gestructureerd is een afbeeldingsrelatie. Die afbeeldingsrelatie is complex. In de negentiende eeuw was onder historici en archivariissen nog de positivistische opvatting gemeengoed, dat een archief een directe, objectieve en betrouwbare afbeelding was van de historische werkelijkheid. In de twintigste eeuw had die opvatting niet veel aanhangers meer. Vanaf het midden van de jaren negentig hebben archieftheoretici als Terry Cook, Tom Nesmith, James O'Toole, Verne Harris en Eric Ketelaar voor deze naïeve afbeeldingstheorie een postmodern alternatief geformuleerd. In hun benadering wordt met archiefstukken de werkelijkheid niet alleen gedocumenteerd, maar ook geconstrueerd, zijn archieven plaatsen waar mensen macht over de herinnering en macht over mensen bevechten, maakt de beslissing om wel of niet te archiveren (door Ketelaar 'archivalisering' gedoopt) een wezenlijk onderdeel uit van de ontstaanscontext, worden het ontstaan, het beheer en het gebruik opgevat als een voortdurend proces van recontextualisering, waarbij griffiers en archivariissen steeds weer nieuwe betekenislagen over de oudere heen leggen, is een archief wel een afbeelding, maar een gemedieerde, geconstrueerde en voortdurend veranderende afbeelding.

In de archieven van de Staten-Generaal worden de activiteiten van de Staten-Generaal zichtbaar en de omgeving waar die activiteiten op waren gericht. Maar de afbeelding is onscherp, statisch, selectief, subjectief en niet altijd even betrouwbaar. Het is een onscherpe afbeelding, vooral doordat er veel impliciete kennis over de context is verdwenen, kennis die deel uitmaakte van een inmiddels verdwenen cultuur en kennis die alleen in de hoofden van degenen die het archief vormden was opgeslagen. Het is een statische afbeelding, want het leven gaat sneller dan het papier waarop het wordt vastgelegd, de registratuur is weerbarstiger dan de politieke ontwikkelingen, wat bewaard is gebleven zijn de archieven van 1796, niet de archieven van 1696, en de inventaris waarin ze beschreven zijn laat niet hun hele leven zien, maar alleen hun levenseinde. Het is een selectieve afbeelding, omdat Haar Hoog Mogenden alleen die activiteiten en dat deel van de omgeving van de Staten-Generaal hebben afgebeeld voor zover dat nodig was om over een langere periode de rechten te kunnen verdedigen van degenen die ze vertegenwoordigden, om de activiteiten te kunnen verrichten die ze moesten verrichten en om zich te kunnen verantwoorden voor

wat ze hadden gedaan en voor hoe ze dat hadden gedaan. Het is een subjectieve afbeelding: doordat de archiefstukken en de archieven als geheel niet zijn gemaakt om te documenteren, maar om iets te bewerkstelligen; de griffieambtenaren hebben vanuit hun politieke en sociaal-culturele opvattingen en belangen en die van hun opdrachtgevers de archiefstukken en het archief betekenis gegeven of van betekenis ontdaan door ze te bewaren, al dan niet te registreren en op de ene of de andere manier te ordenen. Het is een niet altijd even betrouwbare afbeelding, omdat men de archieven na 1800 bij opeenvolgende bewerkingen en herordeningen in omvang, samenstelling en structuur heeft veranderd en omdat men daarbij nieuwe betekenisvolle structuren heeft aangebracht en oude betekenisvolle structuren heeft laten verdwijnen. En om het nog gecompliceerder te maken: we kunnen niet onbevooroordeeld naar die afbeelding kijken: we projecteren op de archieven onbewust onze ideeën over archieven, over de Nederlandse geschiedenis en over de Nederlandse staatsinrichting, om over onze sociale en culturele vooroordelen maar te zwijgen.

Een archief is een afbeelding van de functies en de activiteiten van de archiefvormer. Maar die afbeelding is een interpretatie. De functies en activiteiten van de Staten-Generaal worden in hun archief geïnterpreteerd door degenen die zich tot de Staten-Generaal wendden, door de vergadering zelf en door de ambtenaren ter griffie. Overheden en particuliere personen stuurden de Staten-Generaal stukken toe om hen gunstig te stemmen, een positieve beslissing te ontlokken of zich te verantwoorden. De vergadering zelf bepaalde welke van haar besluiten moesten worden vastgelegd, wat geheim moest blijven en wat niet, aan welke eisen de ingekomen stukken moesten voldoen en hoe ze moesten worden behandeld, en welke stukken moesten worden gedepêchéerd en in welke vorm. Namens de vergadering stelden de opeenvolgende griffiers de resoluties en de dépêches op, bepaalden ze wat gearhiveerd werd en wat niet en beslisten ze hoe de stukken met elkaar in verband moesten worden gebracht, geordend, ontsloten en gebruikt.

Iemand die iets representeert reduceert datgene wat hij representeert tot datgene wat vanuit het gekozen perspectief voor hem essentieel is. Van gelijkvormigheid tussen het gerepresenteerde en de representatie is geen sprake: een object kan op verschillende manieren worden gerepresenteerd en een representatie kan verschillende objecten representeren. Representeren is een subjectief proces van waarderen en selecteren. Het resultaat van dit proces (de representatie) wordt door verschillende variabelen bepaald. Het wordt bepaald door de manier waarop het gerepresenteerde en de representatie (bijvoorbeeld de Staten-Generaal en hun archieven) elkaar definiëren en afbakenen. Het wordt bepaald door de oriëntatie of het belang van waaruit wordt gewaardeerd en geselecteerd, zoals het belang van de instandhouding van de fictie van de gelijkwaardigheid van de bondgenoten. Het wordt ook bepaald door het representatiesysteem (systeem van betekenissen, code, taal) en het medium (de reproductietechnologie) waarmee de representatie wordt vormgegeven, in het geval van de Staten-Generaal geschreven en min of meer gestandaardiseerde tekstdocumenten die

op de daarvoor aangewezen plaatsen worden opgeborgen. Het wordt verder nog bepaald door de criteria die in het waarderings- en selectieproces worden gehanteerd (bijvoorbeeld: 'bewijsstukken zijn belangrijker dan verantwoordingsstukken'), de normen en waarden van degene die het proces uitvoert en namens wie het proces wordt uitgevoerd (zoals religieuze normen en waarden of respect voor bestaande machts hiërarchieën) en wellicht nog andere cultureel bepaalde factoren. Alleen op die indirecte manier zijn archieven representaties (reconstructies) van de werkelijkheid en zijn toegangen representaties (reconstructies) van archieven.

Dat er geen gelijkvormigheid bestaat tussen de archieven van de Staten-Generaal en de werkelijkheid die ze afbeelden en de toegangen op die archieven en die archieven zelf, betekent niet, dat we over de afbeeldingsrelatie tussen de archieven en de omgeving waarin ze gevormd, gestructureerd en gebruikt zijn geen zinnige uitspraken kunnen doen: dat de waarheid eindeloos gefragmenteerd is, betekent niet dat ze niet bestaat.

2 De archieven van de Staten-Generaal als afbeelding van hun context

2.1 De archieven van de Staten-Generaal zijn een afbeelding van hun context

Met de afbeeldingsrelatie tussen archieven en de werkelijkheid, wordt in dit boek de relatie bedoeld tussen archieven en hun context, de relatie tussen het archief en de omgeving waarin het wordt gegenereerd, gestructureerd en bevraagd.¹ In dit boek heb ik de archieven van de Staten-Generaal en hun context, zoveel mogelijk in hun onderlinge verband, beschreven. De context heb ik beschreven in de termen van het gehanteerde conceptuele gegevensmodel, dat werd opgesteld door Peter Horsman op basis van metadatamodellen die ten behoeve van digitale archiveringssystemen waren ontwikkeld en op basis van door mij geformuleerde hypothesen over de context van de archieven van de Staten-Generaal zelf. Gebleken is dat dit model als analysemodel goed bruikbaar is, maar ook, dat de context van het archief van een regeringsorgaan van het ancien regime niet op dezelfde manier kan worden gemodelleerd als de context van het archief van een moderne organisatie.²

Het gegevensmodel onderscheidt binnen de context een ontstaanscontext (die

1 Thomassen, 'Korte introductie', 15.

2 Zie hfdst. 1 par. 8.7. Wellicht zou een daarop toepasselijk contextmodel meer moeten lijken op een blokkendoos, met modules waarmee verschillende werkprocessen en verschillende combinaties van werkprocessen kunnen worden samengesteld en georganiseerd.

bestaat uit de organisatiestructuur, de functiestructuur en de processtructuur), een beheercontext en een gebruikscontext. In de hoofdstukken 2, 3 en 4 heb ik de elementen van de organisatiestructuur, de functionele structuur, de processtructuur en de beheercontext geanalyseerd en gewaardeerd. In de hoofdstukken 4 en 5 heb ik het archief en de series waaruit het bestaat zodanig beschreven, dat ze in verband kunnen worden gebracht met de relevante contextelementen die eerder waren beschreven, onder het in hoofdstuk 1 gemaakte voorbehoud, dat een volledige koppeling in het kader van dit onderzoek niet mogelijk was.³

Als we de archieven van de Staten-Generaal opvatten als een afbeelding van hun context, dan moeten we die verschillende contextelementen kunnen identificeren en waarderen en in meer of mindere mate kunnen terugvinden in de structuur en in de vorm van de archiefstukken. We moeten ze kunnen terugvinden in de logische structuur, die verwijst naar het interne referentiesysteem (de verwijzingen in en op de stukken) en het externe referentiesysteem (het toegangenapparaat) waarmee de stukken met elkaar in verband worden gebracht. We moeten ze ook terug kunnen vinden in de fysieke structuur, die verwijst naar het fysieke verband tussen de stukken (in liassen, registers en bundels), de volgorde waarin ze op de planken en in de kasten zijn geplaatst (in series of op formaat) en de plaats waar ze zijn geborgen (in de kamer van de griffier of de agent, in de comptoiren van de klerken, op de zolder, in de secrete kas). En tenslotte moeten we ze terug kunnen vinden in de vorm van de stukken, in de specifieke redactie van een stuk die past bij een activiteit van een specifiek type.

De functionele context en in het bijzonder de functies die de Staten-Generaal hebben uitgeoefend zien we voor een deel terug in de fysieke structuur van het archief: bij de beschrijving van de series in hoofdstuk 5 is consequent naar de in hoofdstuk 3 beschreven functies verwezen. De relatie tussen functies en fysieke structuur is echter incidenteel en fragmentarisch. De series van algemene aard en de series resoluties en liassen in het bijzonder laten een dergelijke specifieke verwijzing niet toe; bovendien kan er wel een verband worden gelegd tussen een specifieke serie of rubriek, maar daarmee wordt meestal maar een deel van de documenten waarin die functie wordt afgebeeld zichtbaar gemaakt.

De functionele context zien we maar in zeer beperkte mate afgebeeld in de logische structuur van het archief. Er komen maar een paar functies voor onder de trefwoorden in de indices op de resoluties. Functies zijn voor de interne en externe referentiesystemen eigenlijk te groot. De (rechts)handelingen van de Staten-Generaal, waarin de functies werden gerealiseerd, zijn beter zichtbaar. We zien ze afgebeeld in de verschillende redactionele vormen die voor de expedities werden gebruikt. Het domein waarop de taakuitoefening zich heeft gericht heeft in het archief niet zelden een eigen rubriek gekregen. Zo zien we de Europese staten waarmee de Staten-Generaal diplomatieke betrekkingen onderhielden terug in de rubrieken van de liassen en de loketkas, waar de fysieke structuur en de logische structuur samenvallen. Maar in veel gevallen zijn taak-

3 Hfdst. 1 par. 7.4.

gebieden niet in de fysieke structuur te herkennen.⁴

Soms kunnen organisatie-eenheden direct met archiefbestanddelen in verband worden gebracht. De Grote Vergaderingen hebben hun eigen registratuur. De commissies, conferenties en deputaties met discretionaire bevoegdheden vormen hun eigen archiefjes, al zijn die door de ordeningsarbeid van agent De Heijde niet altijd meer zo goed zichtbaar. De werkzaamheden van bezendingen vinden we in het archief in hun eigen series verbalen terug en die van de besognes in de minuutresoluties. Maar verreweg het grootste deel van het archief is het archief van de ongedeelde vergadering.⁵

Het archief van de Staten-Generaal is in de eerste plaats een afbeelding van de processtructuur. Dat is geen verbazingwekkende conclusie: het was de uitgangshypothese. Uitgangspunt was, dat archief procesgebonden informatie is, dat het gegenereerd wordt door samenhangende werkprocessen en dat het op basis van die samenhangende werkprocessen wordt gestructureerd zodat het vanuit die samenhang bevroegbaar is. Procesgebondenheid maakt informatie tot archief en maakt archief identificeerbaar, raadpleegbaar en interpreterbaar. De werkprocessen van de Staten-Generaal zien we in de eerste plaats afgebeeld in de redactionele vorm van de documenten. Een document belichaamt een (rechts)handeling. De redactie van het document geeft het document een plaats in een uitvaardigingsproces. Het uitvaardigingsproces verbindt de expeditie van het document met de documenten die daaraan voorafgaan. Het loopt parallel met het besluitvormingsproces.⁶

Ook worden de werkprocessen gerepresenteerd in de logische structuur van het archief. De onderlinge verwijzingen in en op de stukken zelf en de verwijzingen in de verschillende indices op de series leggen verbanden tussen stukken die in dezelfde zaak hebben gediend, tussen verzamelingen stukken die in soortgelijke zaken hebben gediend en stukken die achtereenvolgende fasen representeren in het besluitvormingsproces. Het belangrijkste aspect van de logische structuur is het logische verband tussen de resoluties en de bijlagen (het resolutiestelsel). De logische structuur is in de eerste plaats een afbeelding van het besluitvormingsproces.

De werkprocessen zijn maar in beperkte mate in de fysieke structuur van het archief zichtbaar. De fysieke, chronologische volgorde van de stukken in de series is een betekenisvolle, logische structuur, maar een structuur die niet direct aan specifieke werkprocessen te koppelen is. Toch is de fysieke structuur als afbeelding van de werkprocessen niet helemaal onbelangrijk. De series secrete resoluties van na 1651 laten zien, dat er een afzonderlijk secreet vergaderproces heeft bestaan. Door een serie secrete resoluties van vóór 1651 te construeren heeft De Heijde de indruk gewekt dat dat secrete vergaderproces vóór 1651 ook al bestond. Zo kunnen fysieke ordeningen interpretaties en fysieke herordeningen herinterpretaties zijn van werkprocessen.

4 Hfdst. 1 par. 8.3.

5 Hfdst. 1 par.8.2.

6 Hfdst. 1 par. 8.4.

Het archief van de Staten-Generaal is gebonden aan werkprocessen en in het bijzonder besluitvormings- en uitvaardigingsprocessen. Elk werkproces van de Staten-Generaal bestond uit een aantal processtappen die met archiefstukken aan elkaar werden geknoopt. Elk werkproces begon met de indiening van een schriftelijk voorstel of verzoek en eindigde met de uitvaardiging van een brief, een beschikking, een verordening of een overeenkomst. Alle stappen die door de vergadering in dit proces werden gezet, werden met elkaar verbonden door resoluties, die naar elkaar en naar de ingekomen en uitgaande stukken verwezen. Zo werd elk werkproces afgebeeld in een reeks stukken, waarvan de initiatiefstukken, de finale resolutie en het uitgevaardigde stuk de markantste en de meest typerende zijn. In onderlinge samenhang openbaren die stukken niet alleen welke beslissingen zijn genomen, welke rechtshandelingen zijn verricht en wie waarom het initiatief heeft genomen, maar ook welke processtappen daarbij in welke volgorde zijn gezet. Zo bleef het proces en de achtereenvolgende processtappen reconstrueerbaar en de daaraan gebonden informatie beschikbaar en interpreteerbaar.

Voor het doel waarvoor het gegevensmodel was opgesteld, waren alleen die omgevingsfactoren relevant die direct de vorming van het archief bepalen en die tot de ontstaanscontext worden gerekend. De sociale en culturele context (een begrip dat werd geïntroduceerd door Ketelaar in zijn Amsterdamse oratie van 1998⁷) was daarom niet in het gegevensmodel opgenomen. Maar de sociale en culturele omgeving beïnvloedt wel degelijk de manier waarop de ontstaanscontext in archief wordt afgebeeld. De keuzes die bij de vorming, het beheer en het gebruik van archief worden gemaakt worden mede bepaald door de bestaande machtsverhoudingen en politieke ontwikkelingen, de overleg- en bestuurscultuur, de wereldbeschouwing en de maatschappelijke positie van de betrokkenen, politieke en godsdienstige opvattingen waardoor zij zich lieten inspireren, de cultuur van de politieke elite, het geldende recht, de inrichting van de staat, de heersende conventies over wat gedocumenteerd moest worden en wat niet. Zelfs een globale behandeling van deze omgevingsfactoren gaat het bestek van dit boek ver te buiten. In eerdere hoofdstukken heb ik er een paar aangestipt, waaronder de politiek-ideologische en de juridische factoren.⁸ Bijzondere aandacht wil ik hieronder alleen nog besteden aan de culturele bepaaldheid van de ordeningsschema's van de Staten-Generaal en de invloed van de politieke macht op de administratieve organisatie.

7 Ketelaar, *Archivalisering en archivering*.

8 Resp. in de Proloog en in hfdst. 3 par. 1.3.

2.2 De door de Staten-Generaal gehanteerde classificaties zijn een afbeelding van hun perceptie van de sociale en culturele werkelijkheid

De Staten-Generaal hanteerden voor de ordening en de ontsluiting van hun archief een eigen ordeningsschema om de omgeving waarop hun activiteiten gericht waren te representeren en zo informatie over hun betrokkenheid bij die omgeving toegankelijk te maken. Dit ordeningsschema ontstond in het begin van de zeventiende eeuw, toen het bij de ordening van de liassen werd toegepast, werd later ook voor de ordening van de loketkas en de Secrete Kas gebruikt, werd ten grondslag gelegd aan de inrichting van de indices en bleef tot het einde van de Republiek in gebruik.⁹ Het ordeningsschema voor de liassen bestaat uit rubrieken voor de lopende stukken, de particuliere stukken, de processen, de munt, de Admiraliteiten, de door de Admiraliteiten ingediende staten van convoien en licenten, de handelscompagnieën, de verschillende Generaliteitslanden vanaf hun verovering en de buitenlandse vorsten vanaf het aanknopen van diplomatieke betrekkingen.¹⁰ Deze rubrieken vinden we als trefwoorden terug in de veel specifiekere indices. Met gebruikmaking van deze trefwoorden verwijzen de indices, zoals in hoofdstuk 5 is beschreven, naar enkele onderwerpen van bemoeienis, naar de personen en corporaties die een rol speelden in de uitvoering van de werkzaamheden of op wie die werkzaamheden waren gericht, de typen in gekomen stukken waarop ze een besluit moet nemen, de akten die ze moet depêcheren en stappen in het besluitvormingsproces.

Het ordeningsschema van de Staten-Generaal was (zoals elke classificatie) een representatie van de manier waarop ze hun kennis over hun activiteiten in relatie tot die omgeving wilden ordenen en begrijpen.¹¹ Het duidelijkst wordt dit zichtbaar in het trefwoordensysteem van de indices op de resoluties, dat niet voldoet aan de eisen die wij tegenwoordig aan een classificatie stellen. Het daalt niet af van het algemene naar het bijzondere, trefwoorden voor de taakgebieden van de Staten-Generaal ontbreken, de onderverdelingen van de verschillende ingangstrefwoorden zijn niet homogeen, de onderwerpsaanduidingen sluiten elkaar niet wederkerig uit, van volledige collocatie (vaste rangschikkingsvolgorde) is geen sprake, resoluties kunnen dikwijls onder meer dan één en soms wel onder vier trefwoorden worden gevonden.¹² Maar door deze eigenaardigheden

9 Zie het 'Vergelijkend overzicht van de respecten van de liassen, de Loketkas en de Secrete Kas' in hfdst. 5 par. 5.1.

10 Van Riemsdijk, *Griffie*, 122-123, 129, 136-137.

11 Bowker en Star, *Sorting things out*, 54.

12 De ingangstrefwoorden kunnen onderverdeeld in *generalia* met vooral namen van particuliere personen die om een beschikking hebben gevraagd, trefwoorden die verwijzen naar degenen die een rol spelen in de uitvoering van werkzaamheden van de Staten-Generaal of op wie die werkzaamheden zijn gericht, trefwoorden die verwijzen naar typen ingekomen stukken waarop moest worden gedelibereerd en enkele trefwoorden die verwijzen naar onderwerpen van bemoeienis. Zie in hfdst. 4 de paragrafen over de indices.

sluit het goed aan bij de dominante structuurschema's van de West-Europese maatschappij, de structuurschema's van het leenstelsel (een hiërarchie van leenheren, leenmannen en achterleenmannen) en de standenstaat (een hiërarchie van (geestelijkheid, adel en steden), die niet alleen overlappende jurisdicties, maar ook vaste hiërarchieën representeren. De toepassing van een classificatie zoals wij gewend zijn te gebruiken zou de hele toenmalige wereld op zijn kop zetten.¹³

De Staten-Generaal hebben op de organisatie van de stukken die ze genereerden niet alleen hun bemoeienissen met hun omgeving geprojecteerd, maar ook de hiërarchie van die bemoeienissen. Die hiërarchie hebben ze aangebracht in alle opsommingen en onderverdelingen die voorkomen in hun registers, hun inventarissen, hun indices, hun resoluties en hun dépêches. In hun ordeningschema worden de hiërarchieën van het leenstelsel gecombineerd met die van de standen. Onder de vorsten stond de Keizer aan de top (met de Paus deden de Staten-Generaal geen zaken), gevolgd door de koningen van Frankrijk, Spanje en Portugal, Engeland, Denemarken en Zweden, de Doge en de Raad van de Republiek van Venetië¹⁴, de aartshertogen, de keurvorsten en de andere vorsten; daarna volgden de lagere heren en de stadsregeringen. Bij de stemhebbende provincies kwam het hertogdom Gelderland als eerste, gevolgd door de graafschappen Holland en Zeeland en de heerlijkheden Utrecht, Friesland, Overijssel en Stad en Lande; daarna kwam Drenthe. Het hertogdom Brabant ging vóór het graafschap Vlaanderen en Staats-Brabant dus vóór Staats-Vlaanderen, Dordrecht kwam voor Amsterdam, de stad Groningen voor de Ommelanden, ridderschappen voor de steden, haar Hoog Mogenden voor de Raden van State en die weer voor de Generaliteitsrekenmeesters, extraordinaris gezanten voor ordinarissen. In de vergadering van de Staten-Generaal rouleerde het voorzitterschap over de provincies in hun rangorde, Gelderland bracht als eerste zijn stem uit en mocht ook altijd de voorzitter van de secrete besognes leveren. De geestelijkheid was de hoogste stand, gevolgd door de adel of ridderschap, de burgers en de boeren. Mannen gingen voor vrouwen: iedereen had en kende zijn plaats en de plaats van de groep waartoe hij hoorde en aan die plaats en die groep ontleende hij rechten en plichten.

De structuurschema's van stand en staat vormden in combinatie een algemeen ordeningsschema, dat in veel gevallen niet alleen de volgorde van de stukken aanwees, maar ook hun betekenis en hun onderlinge verband. Het werd niet alleen door de Staten-Generaal toegepast, maar ook bijvoorbeeld door de familie Fagel en de Nassause Domeinraad. Het griffiersarchief van de Fagels was grofweg verdeeld in stukken over de hoge colleges van staat, over de activiteiten die

13 Al eerder (hfdst. 1 par. 8.3, 8.4 en vooral 8.7) is geconstateerd, dat de functies en werkprocessen van de Staten-Generaal niet in een homogene classificatie kunnen worden ondergebracht.

14 Venetië was een republiek die een koninkrijk (Cyprus) bezat. Het werd in de hiërarchie gevolgd door de Staten-Generaal, een republiek die over koningen in Indië regeerde.

de Staten-Generaal uitoefenden krachtens de Unie en over andere activiteiten; deze afdelingen waren volgens de gebruikelijke hiërarchie onderverdeeld. De archieven van de Nassause Domeinraad waren geordend naar leenhof en die weer naar de rangorde van de landsheren onder wie die leenhoven ressorteerden.

Classificaties zijn collectieve representaties en bijgevolg de uitkomst van onderhandelingen. Aan classificaties liggen sociale en politieke oordelen ten grondslag; achter elke classificatie liggen een onzichtbare infrastructuur, machtsverhoudingen, morele waarden.¹⁵ De rangorde was een afbeelding van de machtsverhoudingen, maar ook een machtsinstrument. De Republiek leverde bijna veertig jaar lang strijd om erkenning te krijgen voor haar plaats in de hiërarchie direct na Venetië. Friesland verloor zijn strijd om de voorrang met Overijssel. Stad en Lande was als heroverde provincie zeker van de laatste plaats. Gelderland en Holland wisselden elkaar af in de Vlaamse commissie omdat Holland anders nooit de premier kon zijn. In de geschreven classificatie blijven altijd sporen zichtbaar van de sociale en politieke strijd die bij haar totstandkoming is gevoerd. Men kan er een verbazende hoeveelheid sociale, politieke en filosofische context in lezen. "The trick is to read the classification itself, restoring the narratives of conflict and compromise as we do so."¹⁶

Door archivariissen wordt het belang van deze ordeningsstructuur niet altijd hoog genoeg ingeschat. Bij de inventarisatie van de archieven van de Nassause Domeinraad werd de ordening van de domeinen binnen de hiërarchie van de leenkamers vervangen door een ordening volgens de huidige provincies en binnen de provincies door een alfabetische ordening.¹⁷ In veel series in het archief van de Staten-Generaal werd de betekenisvolle hiërarchische ordening (waarin bijvoorbeeld Oost-Friesland als achtste provincie direct na de binnenlandse rubrieken en meteen voor de Keizer was geplaatst) door Japikse door een betekenisloze alfabetische of chronologische ordening vervangen.¹⁸

2.3 Het archief van de Staten-Generaal is een locus van politieke macht

Tot de sociale en culturele context van de archieven van de Staten-Generaal horen ook het politieke systeem, de politieke macht en de politieke ideologie. De archieven van de Staten-Generaal zijn een zelfinterpretatie en een afspiegeling van een regerende macht.¹⁹ In hun samenstelling en hun verwevenheid met de archieven van de Staten van de provincies beelden ze de federale staatsstructuur af en de eigenaardigheden van een door colleges geregeerd bondgenootschap,

15 Knight, *Ordering the World*, 27.

16 Bowker en Star, *Sorting things out*, 55.

17 Thomassen, 'De archieven van de Nassause Domeinraad', 31-35.

18 Zo ook bij de ordening van de liassen (hfdst. 5 par. 5.1) en de buitenlandse verbalen (hfdst. 5 par. 8.1.12).

19 Head, 'Mirroring governance', 319, onder verwijzing naar P. Rück.

waar alle macht representatief is en waar tot op het niveau van de steden over de internationale politiek moet worden meebeslist en verantwoording moet worden afgelegd. De archieven moeten daarbij de formele machtsverhoudingen laten zien en niet de feitelijke. De interne en externe communicatie is gereguleerd en gereguleerd. Verzoekschriften die niet passen in de staatkundige fictie worden gecorrigeerd of niet in behandeling genomen.

Politieke veranderingen gingen hand in hand met veranderingen in het archiefbeheer. De Staten-Generaal vormden vóór de Opstand geen archief; het begin van de archiefvorming in 1576 markeert het begin van hun zelfstandigheid. In de eerste decennia van hun bestaan zagen hun archieven er niet uit als archieven van de staat. Ze beeldden vooral de werkzaamheden af van de griffiers en secretarissen, die ze in kisten van de ene vergaderplaats naar de andere mee sleepten. In 1585 veranderde dat. De Staten-Generaal en hun griffie werden voorgoed gevestigd in Den Haag op het Binnenhof, op de plaats waar vanouds de landsheer zijn kwartier had. Die plaats was een symbool voor de positie van de Staten-Generaal als hoogste orgaan van de regering en tegelijkertijd voor de Hollandse hegemonie in de Unie.²⁰ Vanaf 1585 kreeg het archief het aanzien van het archief van de regering (in de resolutieregisters zijn ook niet meer de ambtsperiodes van de griffiers te herkennen) en kon de griffie zich gaan ontwikkelen van een schrijfkantoor tot het centrum van het staat.²¹

Politieke ontwikkelingen (*'de uytheemsche alliantien'*) zorgden voor een snelle groei van het archief. In 1619 moest het worden geïnventariseerd. De strakkere ordening die het kreeg, lijkt verband te houden met een strakkere afbakening van de competenties van de Staten-Generaal, de Raad van State en de Prins, die in deze jaren werd doorgevoerd. De ontwikkeling van de diplomatie en de conjunctuur van oorlog en vrede zouden de belangrijkste oorzaken blijven van de groei van de archieven. De omvang van de resolutieregisters nam vanaf de sluiting van het Drievoudig Verbond in 1596 voortdurend toe en volgt die oorlogsconjunctuur tot de Bataafse omwenteling op de voet.²²

Onder Aerssens werd de griffie een plaats van macht en prestige. De griffier werd onderdeel van het politieke apparaat; hij ontwikkelde zich van de secretaris die de administratie houdt tot expressiemiddel van de macht van de staat.²³ Zijn macht nam toe, vooral in tijden waarin de Prins het overwicht van Holland en zijn raadpensionaris op de politiek en vooral op de buitenlandse zaken kon matigen. Vooral de macht van Musch (griffier 1628-1650) was groot. Als instrument van Frederik Hendrik kon hij de Hollandse partij in de Staten-Generaal ringeloren. Hij monopoliseerde de toegang tot het archief zodat hij het kon inzetten voor de belangen van Frederik Hendrik en zijn eigen particuliere belangen. Zo werd de strijd tussen Frederik Hendrik en Holland, die ook een strijd was tussen Musch en Holland, een strijd om toegang tot de archieven van de

20 Zie de Proloog.

21 Verg. Dover, 'Deciphering the diplomatic archives of fifteenth-century Italy', 309.

22 Zie hfdst. 4 par. 3.2.

23 Verg. Dover, 'Deciphering the diplomatic archives of fifteenth-century Italy', 302.

Staten-Generaal. In de jaren veertig, toen die strijd op zijn hoogtepunt was, namen de Staten-Generaal onder druk van Holland herhaaldelijk maatregelen om Musch een toontje lager te laten zingen en de toegankelijkheid van het archief te bevorderen. In 1646 brachten Haar Hoog Mogenden de Secrete Kas over van de griffie naar hun eigen vergaderzaal om te demonstreren dat Holland en zijn zes bondgenoten en niet de prins en zijn griffier aan de touwtjes trokken. Ook werd toen een begin gemaakt met de registratie van de ingekomen en uitgaande stukken.²⁴

De zelfstandigheid van de staat werd in het archief gesymboliseerd. In 1648 werd de ratificatie van de vrede van Munster in de Secrete Kas opgeborgen. Hierin was speciaal voor dit doel een binnenkast aangebracht, waar men sindsdien ook het grootzegel bewaarde.²⁵

In de Grote Vergadering van 1651 werd de hegemonie van Holland bevestigd en werd de greep van de provincies op het centrale apparaat versterkt. Een van de meest effectieve maatregelen die door deze vergadering werden genomen, was de regeling van de secrete correspondentie en in het bijzonder de secrete correspondentie van de gezanten. Dat maakte de splitsing mogelijk van de vergadering in een ordinaris en een secreet gedeelte, waar vooral de buitenlandse zaken aan de orde kwamen. Dat gaf de provincies de mogelijkheid om secrete zaken in hun vergadering en niet in besognes te behandelen, waardoor ze de besluitvorming beter konden beheersen.²⁶

De bouw van een nieuwe griffie in 1653 was bedoeld om de chaos in de griffie tegen te gaan maar ook om de greep van de provincies op de centrale regering te versterken. De Hollander De Heijde, die als agent werd aangesteld, nam in opdracht van de vergadering en op eigen initiatief een groot aantal maatregelen om de toegankelijkheid van het archief te bevorderen, waaronder de indicering van de resolutieregisters en de inventarisatie van de secrete kas, waar onopgemerkt nog allerlei geheime stukken lagen die Musch daar tijdelijk in had opgeborgen. Ook herordende hij het archief uit de halve eeuw vóór zijn aantreden. Daardoor kreeg het archief uit de eerste decennia van het bestaan van de staat alsnog het aanzien van een archief van de staat. Maar de politieke verhoudingen tussen de provincies maakten secretesse tot een illusie, zoals in 1669 na de dood van Aitzema bleek.²⁷

In 1670 kwam de griffier in het centrum van de macht te staan. Gaspar Fagel, die in dat jaar als griffier werd aangesteld, was de eerste griffier uit de Fageldynastie, die tot de omwenteling van 1795 het ambt in haar bezit zou hebben. De griffier werd *de facto* de leider van de Staatse diplomatie. In 1672 werd het

24 Zie hfdst. 4 par. 3.4.

25 Over de symboolwaarde van de ratificatie, het kistje en de ander paraferalia Zie Thomassen, 'The peace of Münster.'

26 Ook dit was vooral ingegeven door het belang van Holland; het is op zijn minst opmerkelijk dat in de serie Generaliteitsresoluties van Holland ook de secrete resoluties zijn afgeschreven.

27 Zie hfdst. 4 par. 3.4.

griffierschap gesplitst en kon de griffier zich helemaal gaan wijden aan de secrete vergadering en de secrete besognes. Een tweede griffier of commies (een ambt dat ook meestal door een Fagel zou worden bekleed) werd belast met de zorg voor de ordinaris vergadering.²⁸

Politieke macht was ook kennismacht. De Fagels, en vooral Hendrik Fagel de Oude, tussen 1728 en 1790 commies, tweede griffier en griffier, brachten in de loop van de jaren een geweldige hoeveelheid archiefstukken, documentatiemateriaal en handschriften bij elkaar en een van de grootste particuliere bibliotheken van Europa. Hun ambtsarchieven en hun documentatie sluiten nauw op het archief van de Staten-Generaal aan. Het griffiersarchief bevat bijvoorbeeld een enorme hoeveelheid correspondentie die de griffiers (niet officieel maar *in het particulier*) voerden met de Staatse gezanten in heel Europa. Het archief van de Staten-Generaal werd nu geheel volgens het resolutiestelsel geordend, waarbij de loket- en de secrete kas werden opgeheven. Het was door een goede indicering en registratie ondanks zijn steeds toenemende omvang goed voor ingewijden toegankelijk. Het ontwikkelde zich in de achttiende eeuw van de griffie van haar Hoog Mogenden tot een secretarie van staat, waar alle activiteiten van de staat werden gedocumenteerd en gestuurd.

Die ontwikkeling vond zijn hoogtepunt in de tweede helft van de achttiende eeuw, toen Hendrik Fagel de Oude griffier en Willem IV en V stadhouders waren. De staat kreeg toen sterk monarchale trekken. De griffie fungeerde niet alleen als de bewaarplaats van de archieven van de Staten-Generaal, maar ook als bestuurscentrum van de staat, een informatiecentrum voor de stadhouder en een distributiecentrum van actueel politiek nieuws voor de Staatse gezanten in het buitenland. Er ontwikkelde zich een diplomatieke dienst onder leiding van de griffier met diplomaten met vaste standplaatsen. Gezanten leverden geen verbalen meer in na afloop van hun missie: de aard van hun contacten met hun lastgevers resulteerde in permanente correspondentie per brief, met de Staten-Generaal en met de griffier.

Het archief werd afgesloten in 1796, toen de vergadering van de Staten-Generaal door de Nationale Vergadering werd vervangen. Het einde van de archiefvorming was een politiek einde en het oordeel over het archiefbeheer een politiek oordeel. De Commissie tot Onderzoek van het Politiek en Financieel Gedrag van de Regenten en Ministers van 't voorig Bewind, ingesteld in 1795 door de Provisionele Representanten van het Volk van Holland, meldde in haar rapport, dat ze het archief van de Staten-Generaal in grote wanorde had aangetroffen.²⁹ Drie jaar later verzekerde Schimmelpenninck de Nationale Vergadering de griffie van HHM "in de volmaakste orde te hebben bevonden, zoodat er mogelijk geene cancellarij in Europa is, waarin alles op dien voet gevonden wordt"³⁰

28 Zie hfdst. 2 par. 4.1.

29 Rapport van de Commissie van 05/12/1795, arch. van de Provisionele Representanten van het Volk van Holland inv. nr. 105, rapport 10.

30 Dagverhaal de handelingen van de Nationale Vergadering, dl. I bl. 85, bij : Van Riemsdijk, *Griffie*, 158.

3 De archieven van de Staten-Generaal en hun context als reconstructies

3.1 *De gelaagdheid van het archief van de Staten-Generaal*

Archivarissen gaan er vanuit dat hun klanten niet op raadsels, problemen en verwarring zitten te wachten. Archieven toegankelijk maken betekent voor hen die archieven zo eenvoudig, begrijpelijk en eenvormig mogelijk ordenen en beschrijven. Daarbij vervangen ze het complexe door het eenvoudige, het raadselachtige door het begrijpelijke en het afwijkende door de standaard. Maar archieven die echt ingewikkeld, onbegrijpelijk en bijzonder zijn moeten ook als ingewikkeld, onbegrijpelijk en bijzonder worden geordend en beschreven, hoe paradoxaal dat ook lijkt. We moeten de dingen, zoals Einstein ons heeft voorgoedhouden, wel zo eenvoudig mogelijk voorstellen, maar niet eenvoudiger dan dat.

Over de betekenis van onbegrijpelijke ordeningen heeft Foucault in *De woorden en de dingen* veel behartenswaardigs geschreven. Hij stelt, dat de overgang van het Ancien Regime naar de moderne tijd een vorm van discontinuïteit is in de *epistèmè* van de westerse cultuur, die vooral tot uiting komt in de manier waarop kennis wordt vergaard en geïnclassificeerd. "De orde, tegen de achtergrond waarvan wij denken, is niet dezelfde als die van de klassieke periode. (...) Op het archeologische vlak ziet men, dat het stelsel van positiviteiten bij de overgang van de XVIIIde naar de XIXde eeuw in zijn geheel is veranderd. Niet omdat de rede vorderingen gemaakt heeft, maar de zijnswijze van de dingen en de orde die ze indeelt en vervolgens aan het weten aanbiedt, is grondig veranderd."³¹ Met de woorden van Foucault in gedachten opperde ik in 1995 bij de presentatie van de inventaris van de gezantenarchieven: "Het eigene van het Ancien Regime zou wel eens meer gelegen kunnen zijn in ordeningen die we niet begrijpen, dan in ordeningen die met onze inzichten overeenkomen. (...) Het inventariseren van archieven uit het Ancien Regime vraagt om verdraagzaamheid tegenover het ogenschijnlijk doelloze, het afwijkende en het onbegrijpelijke", wat vanuit het gezichtspunt van de tijdgenoot doelmatig, regulier en logisch is geweest. "De archivaris moet het ordeningsparadigma van de archiefvormer blootleggen en dit confronteren met het ordeningsparadigma dat past bij zijn eigen tijd en cultuur."³²

Archivarissen moeten in de archieven die ze ontsluiten oudere ordes respecteren, ook als die ordes hen in eerste instantie als onbegrijpelijk voorkomen. Ordenen is een machtsdaad en een inventaris niet meer dan een gerealiseerde mogelijkheid.³³ Het archief van de Staten-Generaal is volgens de klassieke leer het archief zoals het er in 1796 uitzag en dat in een inventaris moet worden beschreven. Dat betekent niet dat eerdere ordeningen onzichtbaar moeten worden gemaakt of dat de betekenissen die na 1796 zijn toegevoegd moeten worden uit-

31 Foucault, *De woorden en de dingen*, 21-22.

32 Thomassen, 'De legatiearchieven: een eindeloze zaak', 11-12, 16.

33 Thomassen, 'Diplomatenarchieven', 109.

gewist. De betekenissen van een archief uit het ancien regime komen alleen dan optimaal tot hun recht als de gelaagdheid ervan wordt gerespecteerd en in de representaties ervan niet alleen de werkzaamheden en drijfveren van de oude griffiers en secretarissen interpreteerbaar zijn, maar ook de herordeningsdrift en de maatschappelijke, historische en archivalistische opvattingen van opeenvolgende generaties van archivariissen, inclusief die van vandaag.³⁴ *Respect des fonds* moet ook worden opgevat als respect voor de gelaagdheid van het archief, die in haar totaliteit reconstrueerbaar en interpreteerbaar moet blijven. Zo benadrukken we, zoals Ketelaar het uitdrukt, “the archive’s power: the archive as ‘repository of meanings’ the multilayered, multifaceted meanings hidden in archivalization and archiving, which can be deconstructed and reconstructed, then interpreted and used by scholars, over and over again. We read today other things in the archive, than the next generation will read, and so on *ad infinitum*.”³⁵

Respect voor de oorspronkelijke orde houdt niet per se de fysieke reconstructie van het archief in. Die fysieke reconstructie kan wenselijk zijn als de orde zeer ingrijpend is verstoord, zoals bij de archieven van de Nederlandse gezanten in het buitenland en de Collectie Fagel Supplement. Maar het archief van de Staten-Generaal hoeft niet fysiek te worden herordend en te worden omgenummerd om als authentieke historische bron gebruikt en geïnterpreteerd te kunnen worden. Met alternatieve ordeningen zoals de tabellarische inventaris van de resoluties en de overzichten en analyses in dit boek kan hetzelfde doel worden bereikt. Bij fysieke reconstructie moeten heel wat valkuilen worden vermeden en moeilijke keuzes worden gemaakt. Met de reconstructie van het archief Fagel Supplement bijvoorbeeld heb ik oude verbanden tussen de geïdentificeerde stukken fysiek hersteld, maar ook hun geschiedenis tweehonderd jaar teruggedraaid. Ik bracht naar dat supplementarchief uit de Aanwinstencollectie van het Algemeen Rijksarchief drie bundels over met stukken die afkomstig waren van Vegelin van Claerbergen, gedeputeerde van de Staten-Generaal te velde in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Spaanse Successieoorlog. Het waren drie van de vijf kavels die deel hadden uitgemaakt van de collectie zogenaamde doubletten die Hendrik Fagel de Jonge in 1792 had laten veilen en die sindsdien geen deel meer uitmaakten van zijn handschriftenverzameling.³⁶ Dat ze in het bezit zijn geweest van de Fagels is interessant, maar interessant is natuurlijk ook, dat ze tot het archief van Van Claerbergen hebben behoord, dat ze na 1792 in handen zijn geweest van een of meer andere verzamelaars en zelfs dat het Algemeen Rijksarchief ze heeft gekregen of aangekocht. De van Fagel afkomstige

34 “Archivists should perhaps begin to thinking less in terms of a single, definitive, static arrangement and description process, but rather a continuous, relative, fluid arrangements and descriptions, as on-going processes”: Yakel, ‘Designing Representational Systems.’

35 Ketelaar, ‘Tacit narratives’, [140] 74.

36 De vijf bundels van Van Claerberge worden vermeld in *Catalogus Fagel 1792*, onder de kavelnummers 395-399. De nrs. 396, 398 en 399 zijn nu de inv. nrs. 105 a-c van arch. Fagel Supplement.

stukken uit de Collectie Goldberg die in 1828 door het Rijksarchief was verworven, bracht ik ook naar het archief Fagel Supplement over. De Tweede Afdeling stond de stukken graag af; men was daar toch al bezig de bestanddelen terug te brengen naar de archieven van herkomst, voor zover traceerbaar. Blijkbaar vonden we de Collectie Goldberg, zo kenmerkend voor handschriftenverzamelingen die na 1800 door de *homines novi* werden aangelegd, niet interessant genoeg en vonden we het feit dat bepaalde stukken van Fagel afkomstig waren belangrijker dan het feit dat ze via de commissie die na de omwenteling het politiek gedrag van de voormalige griffier had onderzocht bij Goldberg terecht waren gekomen.

Archivarissen zouden zich wellicht kunnen spiegelen aan archeologen en restauratoren. Realiseer je opvattingen over de oude orde op papier. Beschouw fysieke reconstructies van archieven en collecties als noodopgravingen. En als je zo'n noodopgraving moet doen, verantwoordt dan zorgvuldig je beslissingen en zorg dat ze omkeerbaar zijn.

Respect voor de oorspronkelijke orde is ook respect voor classificaties die de onze niet zijn. Classificaties representeren een cultuurgebonden kijk op de wereld; bij vervanging door eigentijdse representatiestandaards wordt die kijk op de wereld door onze kijk op de wereld vervangen. Beschrijvingsstandaards als ISAD(g) en EAD kunnen goed worden toegepast op de archieven van de negentiende en twintigste eeuw, maar ze zijn niet geschikt voor het beschrijven van archieven uit het ancien regime waarvan de ordening op een ander type classificatie is gebaseerd.

Al die eisen waaraan archivariissen bij de ontsluiting van archieven zouden moeten beantwoorden zijn gauw opgeschreven, maar zijn ze ook realistisch? Er zijn natuurlijk niet veel archieven die zoveel aandacht verdienen als de archieven van de Staten-Generaal, maar dat neemt niet weg, dat het bewerken van oudere archieven met respect voor hun complexiteit en onbegrijpelijkheid stukken tijdrovender is dan het digitaliseren van archiefbeschrijvingen in inventarissen en bovendien moeilijk valt in te passen in het door de meeste archieven gehanteerde doelgroepenbeleid. Het is ook de vraag of dit exclusief de taak van archivariissen moet zijn.

3.2 Afbeeldingen verbeelden: samenwerking tussen archivariissen en historici

De filmhistoricus Karel Dibbets constateerde in 2006, dat archivariissen en historici uit elkaar groeien omdat archivariissen een ander belang zijn gaan dienen en zich meer op educatie, amusement en toerisme dan op historisch onderzoek zouden zijn gaan richten. De digitale infrastructuur die archivariissen bouwen hebben ze niet voor historici ontworpen, maar historici zijn er wel steeds meer op aangewezen. Dibbets bepleitte meer samenwerking. Archivariissen zouden de bronnen formeel kunnen ontsluiten en historici zouden die bronnen van his-

torische context moeten voorzien.³⁷

Deze benadering sluit aan bij wat wel de 'archival turn' onder historici wordt genoemd. In de jaren negentig zijn historici archieven gaan gebruiken als onderzoeksobject en ze gaan beschouwen als sociaal, cultureel en politiek gesitueerde fenomenen, waarvan de karakteristieken en veranderingen op zichzelf betekenisvol zijn.³⁸ In 2006 heeft het Radcliffe Institute in Cambridge, Massachusetts aan de 'archival turn' onder historici zijn *Exploratory Seminar* gewijd. In hun *Introduction* in het Special Issue van *Archival Science* waarin de papers werden gepubliceerd³⁹, bepleitten Ann Blair en Jennifer Milligan een intensivering van de vruchtbare dialoog van historici en archivariissen over de grenzen van hun disciplines heen bij het historisch onderzoek naar archieven. Cultuurhistorici hebben er recentelijk op gewezen dat archieven, naast musea en bibliotheken, sites zijn die zich goed lenen voor onderzoek naar concepten over kennis en de organisatie en de beheersing van die kennis door de staat. Tegelijkertijd hebben meer theoretisch georiënteerde antropologen, filosofen en beoefenaren van de kritische theorie gewezen op het 'archieff'⁴⁰ als een cruciale, maar vaak over het hoofd geziene plaats van politieke en epistemologische macht. De machtsmodaliteiten die werkzaam zijn bij het creëren en conserveren van deze bronnen zouden in het onderzoek niet gereproduceerd, maar kritisch geïnterrogateerd moeten worden.⁴¹

4 Inventarissen als afbeeldingen van de archieven van de Staten-Generaal

4.1 Wat toegangen afbeelden

Archief en context definiëren elkaar; wie wat zegt over de een, zegt ook wat over de ander. In inventarissen worden archieven en hun contexten niet alleen gerepresenteerd, maar ook geconstitueerd, worden historische bronnen en historische werkelijkheden niet alleen beschreven, maar ook gecreëerd. Een archivaris die een archief inventariseert, recontextualiseert dat archief; hij woelt oude betekenislagen om en legt er hier en daar een nieuwe betekenislaag overheen. In de manier waarop hij de stukken ordent en op basis van een gereconstrueerde ontstaanscontext beschrijft, maakt hij niet alleen verbanden tussen de stukken zichtbaar, maar ook zijn eigen professionele, maatschappelijke, culturele, poli-

37 Dibbets, 'Kennis delen of concurreren.'

38 Head, 'Mirroring governance', 318.

39 *Archival Science*, 7.4 (2007).

40 De term wordt door de meeste auteurs in een bredere betekenis gebruikt dan de Handleiding doet.

41 Blair en Milligan, 'Introduction', 289-290.

tieke en wetenschappelijke oordelen en vooroordelen. Hij beschrijft het archief en zijn context in zijn eigen taal, in zijn eigen representatiesysteem, en onderwerpt het aan zijn *orde van discours*, die bepaalt wanneer iets waar is en wanneer niet, wanneer iets zinvol is en wanneer onzinnig, wanneer iets ordelijk is en wanneer chaotisch, welke ordeningsbeslissingen geoorloofd zijn en welke niet. In hoofdstuk 4 heb ik verslag gedaan van mijn onderzoek naar de verschillende bewerkingsfasen van de archieven van de Staten-Generaal. Aan die bewerkingen liggen verschillende beschrijvingsmodellen ten grondslag. Die beschrijvingsmodellen zijn gebaseerd op gegeneraliseerde interpretaties van archieven van hetzelfde type en op algemene noties van archivariissen over wat een archief is, hoe archieven moeten worden afgebakend, uit welke componenten archieven bestaan en wat de relaties zijn tussen die componenten. Die beschrijvingsmodellen zijn een uitdrukking van de ordes van discours van archivariissen op professioneel gebied.

In 1998 en 1999, de eerste jaren van mijn promotieonderzoek, heb ik op basis van mijn onderzoek naar de ontwikkeling van inventarisatiemethoden in Nederland een analysemodel opgesteld waarin ik uiteindelijk vijf achtereenvolgende archivalistische benaderingen onderscheidde: de administratieve benadering, de administratief-diplomatieke benadering, de preparadigmatische of preklassieke benadering, het klassieke paradigma en het postcustodiale paradigma.⁴² In dit afsluitende hoofdstuk over de afbeeldingsrelatie tussen archief en context wil ik proberen vast te stellen of in de verschillende bewerkingsfasen van het archief van de Staten-Generaal verschillende ordeningsparadigma's zichtbaar zijn. Kunnen we in de huidige ordeningen van de archieven van de Staten-Generaal en in de toegangen waarin die ordeningen zijn vastgelegd de eigenaardigheden herkennen van het postcustodiale paradigma en kunnen we achter die ordeningen nog de klassieke en preklassieke ordeningsparadigma's aanwijzen?

4.2 Het post- of noncustodiale paradigma en het gehanteerde contextmodel

Het door Horsman opgestelde conceptuele gegevensmodel dat ik heb gebruikt om de context van de archieven van de Staten-Generaal te analyseren is een uitgesproken postcustodiaal of noncustodiaal model. Het sluit in zijn benadering direct aan bij de contextmodellen die in de jaren negentig werden opgesteld om digitale archiveringssystemen te ontwerpen en programma's om archieven digitaal toegankelijk te maken.⁴³

42 Thomassen, 'Van evenement naar structuur'; 'Development of Archival Science'; 'Paradigmatische veranderingen in de archiefwetenschap.' Volgens Kuhn is een paradigma een algemeen erkende wetenschappelijke prestatie die voor een bepaalde periode aan de groep beoefenaren van dezelfde discipline voorschrijft welke problemen ze moeten oplossen en hoe: Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*.

43 Thomassen, 'Het begrip context in de archiefwetenschap.'

Het post- of noncustodiale paradigma in de archiefwetenschap dateert ook uit de jaren negentig. Het is sterk geïnspireerd door de omgang met grootschalige, veelal digitale archieven en archiefvormers met een minder formele en hiërarchische structuur dan organisaties van het klassieke Weberiaanse model. Klassieke archivalistische methoden die de archiefstructuur in de eerste plaats met de organisatiestructuur in verband brachten, waren op deze archieven minder goed toepasbaar. Een benadering die hier beter werkte was een koppeling van archiefstructuur en bedrijfsfuncties. In deze benadering verschoof het accent van het fysieke document naar informatie, van de archiefvormende organisatie of het archiefvormende orgaan naar de brede ontstaanscontext en van de beschrijving en waardering van archiefbestanddelen naar de beschrijving en waardering van bedrijfsfuncties en bedrijfsprocessen.

De ontstaanscontext van archief werd geacht te bestaan uit de organisatiestructuur, maar ook en vooral uit de functies en de werkprocessen. Vanuit die ontstaanscontext moest archief worden beschreven, geanalyseerd en gewaardeerd op basis van een standaardcontextmodel.⁴⁴ Uitgangspunt bij de ontwikkeling daarvan waren bedrijfskundige modellen voor de analyse en (her)inrichting van organisaties. Archivarissen als Helen Samuels⁴⁵ en Heather MacNeil⁴⁶ maakten die modellen geschikt voor de eisen die het archiefbeheer stelde. In Nederland was de toenmalige Rijksarchiefdienst op dit gebied de broedplaats van nieuwe ideeën en de Archiefschool de ontmoetingsplaats voor archivaren die die ideeën ontwikkelden en die ze in het onderwijs wilden toetsen en verspreiden. De inhoud van die discussie en de centrale rol van Hans Hofman en Peter Horsman erin heb ik beschreven in mijn artikel over het contextbegrip, evenals de relatie met PIVOT en *Handelend optreden*, waar ik eerder naar verwees.⁴⁷

Deze discussie was ook een belangrijke inspiratiebron voor mijn 'Korte Introductie.' Archief omschreef ik daarin als *procesgebonden informatie*, dat wil zeggen: informatie die door onderling samenhangende werkprocessen is gegenereerd en die zodanig door die werkprocessen is gestructureerd dat ze vanuit de context van die werkprocessen kan worden bevraagd; context definieerde ik als de samenhangende omgevingselementen die bepalen waarom en hoe het archief wordt gegenereerd, gestructureerd en bevraagd.⁴⁸ Het conceptuele gegevensmodel nam deze definitie als uitgangspunt. Bij de toepassing van dit model bleek, dat de afbeeldingstheorie die in deze definitie ligt opgesloten ook op de relatie tussen de archieven van de Staten-Generaal en hun context toepasselijk is, mits ze niet in positivistische zin als een *directe* afbeeldingsrelatie wordt opgevat.

Het post- of noncustodiale paradigma wordt ook wel het postmoderne paradigma genoemd. Dit is verwarrend en onjuist. De denkbeelden die als post-

44 Pioniers op dit gebied waren Terry Cook met 'The concept of the Archival Fonds' en David Bearman en Richard Lytle met 'The power of the Principle of Provenance'.

45 Samuels, *Varsity Letters*.

46 MacNeil, 'The Context is All.'

47 Hfdst. 1 par. 7.2.

48 Thomassen, 'Korte introductie', 11.

custodiaal werden geafficheerd, werden aanvankelijk sterk beïnvloedt door informatiekundige noties met een uitgesproken positivistisch karakter. Door de postmoderne benadering in de archiefwetenschap (die op zichzelf geen fase in de archiefwetenschap en dus ook geen archivalistisch paradigma vertegenwoordigt) wordt deze positivistische benadering als meta-verhaal gedeconstrueerd. Die deconstructie wordt op het concrete niveau door de mislukking van het Project Ontsluiting archief Staten-Generaal gedemonstreerd.

4.3 De online bewerkingen van inventarissen⁴⁹

Volgens het paradigmamodel gaat aan het post- of noncustodiale paradigma het custodiale of klassieke paradigma vooraf. De vraag is, of we dit klassiek paradigma kunnen herkennen in de laatste bewerkingen die de archieven van de Staten-Generaal en aanverwante archieven hebben ondergaan.

Het Nationaal Archief heeft de afgelopen jaren in een indrukwekkende operatie vrijwel al zijn inventarissen online beschikbaar gesteld.⁵⁰ Vanwege de aanpassingen in de tekst en de klassering, de veranderde technologie en de keuzes die zijn gemaakt met betrekking tot wat voor onderzoekers van meer en van minder belang wordt geacht, moeten we deze online-versies niet als identieke reproducties, maar als nieuwe bewerkingen aanmerken. De inventaris van het archief van de Staten-Generaal is zorgvuldig geactualiseerd door onder meer het overnemen van verbeteringen die in de getypte versie waren aangebracht en van verwijzingen naar het archief Fagel Supplement. De klassering van de archieven is op onderdelen anders dan de klassering in het laatste archievenoverzicht⁵¹: in de rubriek Generaliteitsinstellingen heeft men niet alleen de archieven van de Staten-Generaal en de Regeringsarchieven ondergebracht, maar ook de archieven van de VOC en de WIC, terwijl men de archieven van de Nederlandse gezanten in het buitenland juist heeft overgebracht naar een afzonderlijke rubriek, die men ten onrechte weer 'Legatiearchieven' heeft genoemd. De toepassing van een andere technologie is ook een betekenisvolle bewerkingactie. Het databaseontwerp voorziet blijkbaar niet in de mogelijkheid om hiërarchische relaties tussen archieven af te beelden, waardoor inventarissen van wat vroeger archieffondsen heette in afzonderlijke inventarissen moeten worden opgeknipt. De verzamelinventaris van de regeringsarchieven is opgeknipt in de elf 'archieven' die door Bijlsma waren geconstrueerd. De uitvoerige algemene inleiding van Bijlsma heeft mede daardoor in de online bewerking geen plaats kunnen krijgen. Doordat Van Marle in haar bewerking van de inventaris van Bijlsma ook al diens inleidingen bij de afzonderlijke 'archieven' had geschrapt, is het

49 Zie hfdst. 4 par. 5.13.

50 De afzonderlijke inventarissen van de Loketkas en de Secrete Kas zijn (nog) niet online beschikbaar.

51 Slot (red.), 'Eerste Afdeling: Rijksarchief voor de centrale regeringsarchieven vóór 1795.'

onderlinge verband tussen die archieven online niet meer vast te stellen. De verzamelinventaris van de archieven van de Nederlandse gezanten is op dezelfde manier bewerkt. Hier is niet alleen de uitvoerige algemene inleiding verdwenen, maar ook de zoekwijzer en de index op de inventaris.

Maar niet alleen de technologie is debet aan het verdwijnen van essentiële contextinformatie: ook bij de inventaris van het archief van Van Aitzema (geen verzamelinventaris) is de inleiding achterwege gelaten, evenals de inventaris van De Heijde die als bijlage bij de inventaris was opgenomen en waarnaar in de inventaris herhaaldelijk wordt verwezen. Bovendien is de concordantie bij het archief Fagel Supplement weggelaten, wordt de naam van Bijlsma als (co-) auteur van de inventaris Regeringsarchieven niet vermeld, ontbreken de namen van de auteurs van inventarissen van een aantal gezantenarchieven en die van de bewerker van het archief Fagel Supplement. Omdat andere inventarissen die door het Nationaal Archief en andere archiefinstellingen online worden aangeboden soortgelijke aanpassingen te zien geven, moet hier sprake zijn van een vrij algemene verandering in de beoordeling van wat voor onderzoekers meer of minder relevante informatie is: archiefbeschrijvingen hebben een hogere prioriteit gekregen dan contextgegevens. Zekerheid hierover wordt aan onderzoekers niet verschaft: het Nationaal Archief volgt het algemene gebruik om de keuzes die bij het online publiceren van toegangen niet te verantwoorden en de namen van degenen die die keuzes hebben gemaakt niet te vermelden.⁵² Het is zeer de vraag of we in deze inventarissen nog als klassiek kunnen aanmerken.⁵³ De online versies worden niet door de bewuste toepassing van een beschrijvingsmodel gekenmerkt. De bewerking lijkt niet te zijn gestuurd door de welbewuste toepassing van archivalistische beginselen, maar vooral door de techniek, de gekozen representatiestandaard en de neiging tot vereenvoudiging en dus tot vereenvoudiging en dus tot decontextualisering.

4.4 Inventarissen gemaakt in de eeuw van de Handleiding⁵⁴

De laatste bewerkingsfase vóór de digitalisering omvat nagenoeg alle inventarisaties van de twintigste eeuw, de eeuw van de Handleiding: inventarisaties van het archief van de Staten-Generaal, de Regeringsarchieven, de archieven van de Nederlandse gezanten in het buitenland van vóór 1810, het familiearchief Fagel, het archief Fagel Supplement en het archief Aitzema. In hoeverre heeft het klassieke paradigma van de archivaliek het aanzien van deze inventarissen bepaald?

De meest recente inventarissen vormen een afzonderlijke categorie en zijn in dit verband minder interessant. De archieven van de Nederlandse gezanten in het buitenland van vóór 1810 en het archief Fagel Supplement zijn het product van

⁵² Zie Thomassen, 'Archiefvormers en archivariissen als auteurs.'

⁵³ Horsman, 'Beschrijven tot gisteren.'

⁵⁴ Zie hfdst. 4 par. 5.5 - 5.12.

ingrijpende reconstructies. De inventarissen zouden klassiek kunnen worden genoemd: bij de bewerking zijn de regels van de Handleiding gevolgd en vooral de beginselen die als het herkomst- en het bestemmingsbeginsel bekend staan. Die klassieke vorm gaat samen met een kritische benadering van de klassieke objectiviteitspretenties en naïeve afbeeldingstheorieën.⁵⁵

Interessanter in dit verband zijn de inventarissen van Japikse: vooral zijn inventaris van het archief van de Staten-Generaal, maar ook zijn inventarissen van de zogenaamde legatiearchieven en het archief van de familie Fagel. Van die inventarissen bevat alleen de inventaris van het archief Fagel een verantwoording, zodat we een verklaring voor de keuzes die hij heeft gemaakt voornamelijk in de ordening en de beschrijving van de stukken zelf moeten zoeken. Japikse laat hierin geen voorkeur blijken voor enig ordeningsparadigma. Zijn ordeningsbeslissingen lijken niet gebaseerd op de systematische toepassing van modellen of theorieën of op diepe analyses. Hij laat zich kennen als een pragmaticus, die graag voorbouwt op het werk van zijn voorgangers, maar eigenzinnige keuzes maakt als hij ordeningen niet begrijpt of te ingewikkeld vindt. Hij moet erg van opschieten hebben gehouden. Dat heeft tot veel fouten geleid in de beschrijving en in de ordening van de stukken. Uit onjuiste beschrijvingen van sommige series blijkt dat hij de stukken zelf niet heeft ingezien.

Doel van zijn bewerking van de inventaris van het archief van de Staten-Generaal is de voltooiing geweest van het project van Van Riemsdijk om het archief net als de andere Generaliteitsarchieven in zijn oorspronkelijke staat te reconstrueren. Van Riemsdijk had in zijn 'Overzicht' het archiefschema geleverd, Morren had dat nauwkeurig uitgewerkt onder toevoeging van een aantal series die uit het archief waren losgemaakt, Bijlsma had onderzocht welke bestanddelen van de Collectie SGD naar het archief moesten worden teruggebracht en Van der Poest Clement had zich jarenlang met de inventarisatie van de Loketkas en de Secrete Kas bezig gehouden. Aan Japikse was de taak toebedeeld om al deze componenten in een definitieve inventaris samen te voegen.

In de inventaris is nog steeds de opzet van Van Riemsdijk te herkennen. De stukken zijn grotendeels naar redactionele vorm geordend en niet volgens rubrieken die van de inrichting van het bestuur zijn afgeleid. Wel heeft Japikse de beschrijvingen van de stukken van de Loketkas en de Secrete Kas in één systematisch geordende inventaris bijeengebracht, met als doel om ook de stukken zelf op deze manier te herordenen. Dat laatste is gelukkig niet gebeurd: de stukken bevinden zich nog in dezelfde orde als waarin ze in de zeventiende eeuw door De Heijde zijn gebracht. Behalve door de inventaris van Japikse worden ze ontsloten door afzonderlijke inventarissen (van Van der Poest Clement), die deel uitmaken van dezelfde serie als de zesdelige inventaris, maar niet online beschikbaar zijn.

Behalve zijn fouten en slordigheden kan Japikse vooral gebrek aan respect voor

55 Thomassen, 'De legatiearchieven: een eindeloze zaak', 10, 16; Thomassen, 'Diplomatenarchieven', 108-109. Voor een analyse van eerdere twintigste-eeuwse inventarissen van de Legatiearchieven Zie 'Diplomatenarchieven', 93-98.

de oorspronkelijke orde worden verweten. Zijn eigenzinnige herschikking van de registers van ordinarij resoluties is daar een duidelijk voorbeeld van. Ingrijpender want grootschaliger is de vervanging van de oorspronkelijke consequente hiërarchische rangschikking van rubrieken door willekeurige alfabetische en chronologische ordeningen. Zijn inventaris is weliswaar geproduceerd in de eeuw van de Handleiding, maar kan eigenlijk niet als typisch ‘klassiek’ gekarakteriseerd worden.

De inventarissen van Bijlsma zijn anders dan die van Japikse schoolvoorbeelden van consequente toepassingen van samenhangende ordeningsprincipes, die we zonder problemen als klassiek kunnen bestempelen. Die consequente toepassing is ook het problematische van de inventaris. In de benadering van de Handleiding is een archiefvormer een formele organisatie of een zelfstandig handelend ambtenaar. Voor archief dat door meer archiefvormers wordt gevormd en voor archiefvormers die meer dan één archief vormen was in de benadering van Muller tot verdriet van Van Riemsdijk eigenlijk geen ruimte en voor particuliere archieven evenmin. Bijlsma volgde het voorschrift van de Handleiding om in de organisatie van de stukken de inrichting van de besturen die de archieven gevormd hebben tot uitdrukking te brengen en dat bracht hem er bij de bewerking van de zogenaamde ‘Regeringsarchieven’ toe om stukken die afkomstig waren van enkele ambtenaren die verscheidene generaliteitscolleges hadden bediend uit te splitsen over maar liefst elf regeringsorganen, waaronder organen waarvan het archief maar uit twee stukken bestaat. De inventarissen van Bijlsma zijn ook klassiek doordat zij het product zijn van een zorgvuldige, wetenschappelijke aanpak. Zijn inleidingen bevatten analyses van de archiefvorming van grote diplomatische nauwkeurigheid en voorbeeldige verantwoordingen van de ordeningsbeslissingen die hij heeft genomen.

In de bewerking die Van Marle in 1976 van de inventarissen van Bijlsma heeft gemaakt heeft ze de algemene inleiding van Bijlsma en zijn inleidingen bij de afzonderlijke archiefjes vervangen door beknopte jaartallenlijstjes en verwijzingen naar de oorspronkelijke inventarissen. Haar inventaris is even klassiek als die van Bijlsma, maar laat ook een begin zien van de later gemeengoed geworden huiver om gebruikers van archieven teveel met wetenschappelijke analyses en verantwoordingen lastig te vallen.

De inventaris van Lasonder van het archief van Aitzema is even vooroorlogs klassiek als de inventarissen van Bijlsma en van een vergelijkbaar niveau.

4.5 De opvattingen van Van Riemsdijk en de inventaris van Morren (1901)⁵⁶

In de inventaris van Japikse is nog de inventaris van Morren zichtbaar, terwijl Morren in zijn inventaris van 1901 nauwkeurig het Overzicht van Van Riemsdijk

⁵⁶ Zie hfdst. 4 par. 5.3 en 5.4.

uit *De Griffie* heeft uitgewerkt.⁵⁷ Hierdoor is het archief van de Staten-Generaal nog steeds een beetje het archief van Van Riemsdijk en is *De Griffie* van Van Riemsdijk nog steeds “een onmisbaar boek voor iedereen die het archief van de Staten-Generaal wil gebruiken.”⁵⁸ In het laatste hoofdstuk van het boek⁵⁹ brengt Van Riemsdijk zijn opvattingen over de inventarisatie van het archief en van archieven in het algemeen duidelijk over het voetlicht. Daarnaast heeft hij zijn opvattingen over het inventariseren van archieven vastgelegd in notities die nog in het Nationaal Archief worden bewaard.⁶⁰

Van Riemsdijk stond in de diplomatische traditie van de kanselarijgeschiedenis, waarin de relatie werd gelegd tussen de vorm van de oorkonde en haar ontstaansgeschiedenis. In zijn benadering wordt een archief gevormd door een gemeenschap, een stad bijvoorbeeld. Zo’n gemeenschap kan meer dan één archief vormen (het schepenarchief, het archief van de weeskamer) en die archieven gezamenlijk kunnen dan weer als het archief van de gemeenschap (het stadsarchief) worden aangemerkt. De Generaliteit was ook zo’n gemeenschap en de archieven van de Staten-Generaal moesten als archieven van de Generaliteit worden aangemerkt en als onderdeel van die archieven worden geïnteriseerd. Deze benadering sloot aan bij de opvatting van Haar Hoog Mogenden zelf, die ‘*de charters, munimenten en andere papieren tot de griffie specteerende*’ niet als hun eigen archief, maar als archief van de staat aanmerkten en de griffie (althans in de achttiende eeuw) als een secretarie van staat lieten fungeren.⁶¹

Klassiek werd deze opvatting niet. In de toelichting op par. 1 van de Handleiding verklaarde Muller⁶² stellig en onder verwijzing naar de opvattingen van Van Riemsdijk: “De gemeenschap heeft geen archief, maar haar bestuur en haar ambtenaren. (...) Wanneer wij spraken van het archief eener gemeenschap, dan zouden wij dus het woord archief in de oneigenlijke beteekenis gebruiken: een dergelijk zoogenaamd ‘archief’ bestaat toch gewoonlijk uit verschillende archieven.” Ook de Staat zelf heeft dus geen archief: er bestaan alleen archieven van de verschillende Ministeriën, van de Twee Kamers der Staten-Generaal enz.” In art. 1, ook van de hand van Muller, kwam niet “het bestuur eener gemeenschap”, maar eenvoudigweg “een bestuur of een zijner ambtenaren te staan.”⁶³

57 ‘Overzicht van de Hoofdbestanddeelen van het Archief van de Staten-Generaal’, Van Riemsdijk, *Griffie*, 207-211.

58 Van Deursen, ‘Archief en geschiedwetenschap’, 110.

59 De eigenhandige aantekeningen op basis waarvan Van Riemsdijk *De Griffie* heeft geschreven worden nog in het Nationaal Archief bewaard. Ze geven soms wat meer informatie dan het uiteindelijke boek, met name over afzonderlijke series en archiefbestanddelen: Van Riemsdijk, *Bouwstoffen*, in Coll. 1902, inv. nrs. 25-26.

60 NA, 2.14.03, Algemeen Rijksarchief 1800-1940 (1966), inv. nrs. 655-656. Zie ook: Van der Gouw, ‘Archiefwetenschap’, [5-8] 184-189.

61 Zo ook beschouwden de Staten-Generaal de archieven van de Staten van een provincie als archieven van het land: res. SG 16/12/1588 bij Bijlsma, *Regeringsarchieven*, 154.

62 Een overzicht van de auteurs van de 100 paragrafen van de Handleiding in: Horsman en Ketelaar, ‘De samenstelling van de Handleiding’, XV.

63 Muller, Feith en Fruin, ‘Handleiding’, par. 1, 3-4. Over de tijdelijke teloorgang van

Respect voor de oude orde was voor Van Riemsdijk bij het inventariseren het centrale principe. De vermenging van de Generaliteitsarchieven en die van Holland moest ongedaan worden gemaakt en de archieven die het generaliteitsarchief uitmaakten moesten weer als afzonderlijke eenheden worden hersteld. Zo zouden ook alle verspreide bestanddelen van wat het archief van de Staten-Generaal had uitgemaakt weer bij elkaar kunnen worden gebracht. Van Riemsdijk besloot alle met elkaar vermengde generaliteitsarchieven eerst voorlopig te laten inventariseren en pas daarna tot de definitieve inventarisering over te gaan. Deze aanpak heeft het inventarisatiebeleid bepaald van de Eerste Afdeling van het Algemeen Rijksarchief, die de archieven van de Generaliteit beheerde, en het Rijksarchief in Zuid-Holland tot in de jaren zeventig, toen deze systematische benadering werd gediskwalificeerd als gebrek aan daadkracht, hetzelfde verwijt dat Van Riemsdijk zich al eerder had moeten laten welgevalen.⁶⁴

Respect voor de oude orde omvatte ook respect voor de oorspronkelijke organisatie van het archief, die, zoals Muller het in de Handleiding formuleerde, "in hoofdzaak overeenstemt met de inrichting van het bestuur, waarvan het afkomstig is."⁶⁵ In het bewaren of reconstrueren van de oorspronkelijke organisatie van het archief was Van Riemsdijk principiëler dan Muller. Muller schreef voor, dat de ordening van een archief moest worden bepaald door een natuurlijke classificatie, die op basis van de inrichting van het bestuur was opgesteld. Muller bepaalde in par. 58 van de Handleiding, in afwijking van wat hij in de paragrafen 15 en 16 had verordonneerd, dat de delen, losse stukken, charters en kaarten naar hun bestemming in één orde moesten worden geplaatst en niet in afzonderlijke afdelingen volgens hun uiterlijke vorm.⁶⁶ Dat betekende de opheffing van loketkassen en afzonderlijke kaartenverzamelingen. Van Riemsdijk was echter van mening, dat de plaats van de stukken in het archief moest worden bepaald door de oorspronkelijke registratuur, die gebaseerd was op de redactionele vorm van de stukken.⁶⁷ Hij meende dat de organisatie van de stukken in de Loketkas en Secrete Kas moest worden gehandhaafd.

De aanpak die Van Riemsdijk bij de inventarisatie van het archief van de Staten-Generaal volgde en voorschreef maakten de contouren en de organisatie van het archief weer zichtbaar, die zijn voorgangers onzichtbaar hadden gemaakt. Bakhuizen had deze heilloze collectievorming verdedigd door te stellen, dat het er bij de historische strekking van het Rijks-Archief nu eenmaal meer op aankwam te weten wat door onze voorouders op zekere terreinen was verricht, "dan de sleur

het gemeenschapsconcept van Van Riemsdijk en de consequenties daarvan voor de interpretatie van het herkomstbeginsel zie Thomassen, 'Van evenement naar structuur', LXIX-LXX.

64 Colenbrander verweert hem gebrek aan daadkracht en volgens Ribberink lag het doorhakken van knopen hem niet: Ribberink, 'Het phenomeen Muller', 193.

65 Muller, Feith en Fruin, 'Handleiding', par. 27-30 en 30-36.

66 Muller, Feith en Fruin, 'Handleiding', 102.

67 "Hij verstaat er ook onder de administratie in strikte zin en de wijze van zaken afdoen op stukken, dus de procedure, alsmede de inrichting van de registratuur": Van der Gouw, 'Archiefwetenschap', 187.

en den vorm der oude administratiën angstvallig te bewaren.”⁶⁸ Van Riemsdijk was een andere opvatting toegedaan. Hij ging er vanuit, dat de oorspronkelijke organisatie van het archief moest worden beschouwd “in verband (...) met de ambtenaren, aan wier werkzaamheid de vorming van het archief te danken is.”

⁶⁹ Hij formuleerde voor het eerst een theorie en een methode voor het ordenen en het beschrijven van archieven en maakte daarmee de desastreuze gevolgen van het thematische verzamelbeleid van zijn voorgangers voor zover mogelijk ongedaan.

Van Riemsdijk heeft een belangrijke rol gespeeld in wat ik de preparadigmatische fase in de ontwikkeling van de archiefwetenschap heb genoemd. Hij behoorde tot het selecte groepje archivariissen dat aan de wieg stond van het klassieke paradigma. Het lijkt wat gekunsteld om hem op grond van zijn principiële verschillen van inzicht met Muller en de andere bewerkers van de Handleiding niet tot een vertegenwoordiger van dat paradigma te rekenen. Muller, Feith en Fruin publiceerden in 1898 hun 100 regels, omdat zij met het normeren niet konden wachten totdat alle tegenstrijdigheden waren opgelost. Van Riemsdijk formuleerde geen regels, maar wetenschappelijke opvattingen die steeds weer opnieuw uitgangspunt blijken te kunnen zijn voor discussie en nader onderzoek.⁷⁰

Voor de opvatting van Van Riemsdijk dat een archief wordt gevormd door een hele gemeenschap en dat archiefstukken daardoor meervoudige relaties met elkaar hebben, is nog steeds actueel. In 1993 definieerde Terry Cook context niet in termen van organisaties, maar in termen van functies en archief niet als een geheel van bescheiden, maar als een verzameling dynamische relaties tussen archiefstukken en hun context.⁷¹ In 1998 benadrukte Eric Ketelaar dat archieven niet alleen een institutionele, maar ook een sociale en culturele context hebben en conceptualiseerde de meervoudige relaties tussen archief en die brede context in het begrip archivalisering.⁷² Peter Horsman wees er in 2002 op dat context meer is dan de archiefvormende organisatie, dat het aantal relaties tussen archief en context oneindig is en dat het beschrijven van archieven neerkomt op een analyse van die relaties en het selecteren van die relaties die essentieel kunnen worden geacht.⁷³ Jeannette Bastian ging in 2006 zelfs zover om context als gemeenschap en gemeenschap als context te definiëren. Zij spreekt van een *community of records*, waarin de gemeenschap als een archiefvormende eenheid en als herinneringskader het archief dat ze vormt contextualiseert en de

68 Fruin, *Gestie*, 15-16.

69 Over het verschil van opvatting hierover tussen Van Riemsdijk en Muller zie Horsman, ‘De concepten achter de Handleiding’, XCII-XCIII.

70 Van der Gouw, ‘Archiefwetenschap’, [7-8] 188-189, Ribberink, ‘Het phenomeen Muller’, 189-192.

71 Terry Cook, ‘The Concept of the Archival Fonds’

72 Ketelaar, *Archivalisering en archivering*. Over het gemeenschapsconcept van Van Riemsdijk en de hedendaagse toepassing ervan door Bastian zie ook Ketelaar, ‘Het geheugen van de stad.’

73 Horsman, ‘The last Dance of the Phoenix.’

expansieve en interactieve relaties tussen de samenleving en haar archieven tot uitdrukking brengt. De herkomst van archiefstukken is gelaagd en die gelaagdheid bepaalt hun betekenis.⁷⁴

4.6 Geen paradigma

Als we zoeken naar de manier waarop de opvattingen van archivariissen worden afgebeeld in het archief van de Staten-Generaal geeft het paradigmamodel niet veel meerwaarde. Het biedt geen houvast als we verklaringen zoeken voor de verschillen in opvatting tussen Muller en Van Riemsdijk, maar ook niet als we de ordeningsbeslissingen van Japikse of de keuzes die zijn gemaakt bij de bewerking van inventarissen in verband met hun publicatie online willen duiden. Deze ordeningsbeslissingen lijken eerder te passen in een pragmatische benadering waarin voor dit soort ordeningsmodellen weinig aandacht is. Vooral de laatste jaren lijkt dit pragmatisme sterk te zijn bevorderd door het streven van archiefinstellingen om het publieksbereik te vergroten door via het internet nieuwe doelgroepen te bereiken. Die doelstellingen moeten worden gerealiseerd met behulp van een standaardrepresentatiesysteem en een nieuwe digitale kennisinfrastructuur die voor het grote publiek en niet voor historici en historisch onderzoek zijn ontworpen.⁷⁵

5 De archieven van de Staten-Generaal en hun context: wat zien we en wat zien we niet meer?

Wat kunnen we zien we als we naar de archieven van de Staten-Generaal kijken en wat niet? We kunnen een reconstructie zien van de archieven in de staat waarin ze ons in 1796 zijn overgeleverd, maar niet meer de archieven van 1796, laat staan die van een eeuw of twee eeuwen eerder. We zien waarschijnlijk het grootste deel van de stukken die destijds tot het archief behoorden, maar sommige stukken, sommige logische verbanden en een groot deel van de materiële omgeving zien we niet meer. De gebouwen en voorwerpen die de archieven omringden zijn verdwenen of hebben in en andere context een nieuwe betekenis gekregen. De lokalen van de griffie zijn gesloopt en de meeste kasten waar de archieven werden bewaard zijn afgebroken. Ook de andere gebouwen op en aan het Binnenhof zijn gesloopt of ingrijpend verbouwd. De vaandels uit de Grote Zaal bevinden zich in het Legermuseum; de barometer van Lanckamp, de schilderijtjes van Veen en de helft van de Secrete Kas worden in het Rijksmuseum bewaard. De andere helft wordt sinds 2013 tentoongesteld in 'Het geheue-

74 Bastian, 'Reading Colonial Records Through an Archival Lens', 282-283.

75 Dibbets, 'Kennis delen of concurreren.'

genpaleis' van het Nationaal Archief. Daar naartoe zijn ook de archieven zelf overgebracht. De stukken worden nu in een van de depots bewaard in zuurvrije omslagen en zuurvrije dozen in verrijdbare stellingen. In zuurvrije omslagen zitten ook de stukken die ooit geliasseerd waren. De liassen zelf zijn verbroken en de liasveters en -borden verdwenen. Ook verdwenen zijn de oorspronkelijke gouden en zilveren zegel dozen van de traktaten en ratificaties; ze zijn door spanen dozen vervangen. De ratificatie van de vrede van Munster is aan haar derde leven begonnen. Ze bevindt zich niet meer in de binnenkast van de Secrete Kas maar in een gietijzeren kast, die tegen het einde van de negentiende eeuw speciaal voor dit doel is vervaardigd. Na jarenlang een onopgemerkt bestaan te hebben geleid in een van de depots van het Algemeen Rijksarchief, staat deze kast met zijn inhoud sinds een paar jaar te pronk op de Verdieping van Nederland. We weten veel over Haar Hoog Mogenden en hun activiteiten, maar we zien hen niet meer in vergadering bijeen, we zien hen niet meer de functies en de werkprocessen uitoefenen waardoor hun archieven zijn gevormd en gestructureerd. We ervaren daardoor ook niet meer alle betekenissen waarvan die archieven de dragers zijn. Nieuwe betekenissen hebben voor een deel de oudere verdrongen: de archieven worden niet meer gebruikt voor de bedrijfsvoering en om bewijs van rechten te leveren en verantwoording af te leggen, maar ze zijn cultureel erfgoed geworden en achtereenvolgens ingezet als symbolen van de glorie van het Franse Keizerrijk, de eenheid van het nieuwe koninkrijk en de nationale identiteit.

We kunnen in de archieven de keuzes zien die de griffiers bij de vorming, de vormgeving en het gebruik van de archieven hebben gemaakt en daarachter misschien hun professionele, administratieve, juridische, staatkundige en maatschappelijke kennis, hun religieuze en maatschappelijke denkbeelden, hun inspiratiebronnen, drijfveren en belangen. We kunnen de resultaten zien van de inspanningen van generaties archivarissen om de archieven te ontsluiten en in de toegangen die ze hebben gemaakt de tijdgebonden denkbeelden die zij over de archieven en de Staten-Generaal hadden.

Niemand kan tegenwoordig meer naar de archieven kijken zoals tijdgenoten er naar keken en niemand kan er meer in zien wat men er toen in zag. Nieuwe betekenislagen zijn over de oudere heen gelegd en hebben deze voor een deel aan het zicht onttrokken. Die constatering is geen afwaardering, maar een opwaardering van de archieven. Alleen als we ons ervan bewust zijn dat de archieven een product zijn van vierhonderd jaar van betekenisstoekenning en mentale toe-eigening kunnen we die betekenissen identificeren en - als we dat willen - onder de nieuwe betekenislagen naar de oudere zoeken. En dan zien we eerder meer dan minder van de afbeelding die Haar Hoog Mogenden door hun griffiers hebben laten maken van hun activiteiten en van de omgeving waar die activiteiten op waren gericht.

Wie een boodschap stuurt naar een ander probeert ervoor te zorgen dat de bedoeling van die boodschap goed overkomt en dat de boodschap onderweg niet van betekenis verandert. Wie een document verzendt of ontvangt heeft er be-

lang bij de betekenis te fixeren die dat document voor hem of haar heeft. Dat geldt voor personen, maar ook en vooral voor organisaties. De Staten-Generaal hebben er veel aan gedaan om de betekenissen die zij wilden hechten aan hun ingekomen stukken en hun *depêches* vast te leggen en dat is hun ook vrij goed gelukt. Ze hebben vanaf 1576 al hun resoluties laten registreren en vanaf het midden van de zeventiende eeuw al hun losse ingekomen en uitgaande stukken. Van de resolutieregisters en de brievenboeken hebben ze bovendien nog afschriften laten maken. In het laatste kwart van de zeventiende eeuw hebben ze de ratificaties van de Secrete Kas geregistreerd. Om stukken eenduidig aan elkaar te relateren hebben ze een intern referentiesysteem gehanteerd dat onder meer zichtbaar wordt in de *recepta* en *exhibita* waar alle ingekomen stukken van zijn voorzien. Ze hebben de samenstelling en de structuur van hun archieven verschillende malen in inventarissen laten vastleggen. Ondanks het feit dat heel wat stukken uit de archieven van de Staten-Generaal van hun plaats zijn geraakt en naar andere archieven zijn afgedwaald en er ook heel wat stukken in zijn opgenomen die er niet in thuis horen, zijn de samenstelling en de ordening van de archieven van de Staten-Generaal grotendeels onveranderd of reconstrueerbaar gebleken. Dat geldt zelfs voor hun oudere archief, dat bij een ingrijpende reorganisatie in de jaren vijftig van de zeventiende eeuw werd herordend.

6 Slot

Dit boek is bedoeld voor iedereen die geïnteresseerd is in de Staten-Generaal, hun archieven en hun onderlinge relaties, als onderzoeker of als archivaris, vanuit een praktische belangstelling of een theoretische, vanuit een historische, juridische of archivalistische invalshoek, als professional of amateur of om wat voor reden dan ook.

Het aanvankelijk beoogde resultaat van mijn promotieonderzoek was een interactief zoekstelsel. Dat interactieve zoekstelsel is er niet gekomen. De oriëntatie van het onderzoek verschoof van de ontsluiting naar de analyse van de archieven en dit boek is daar het resultaat van. Het is geen toegang op de archieven, maar kan wel een nuttig hulpmiddel zijn bij de raadpleging ervan. Het kan de onderzoeker helpen het antwoord te vinden op vragen die betrekking hebben op de archieven van de Staten-Generaal als historische bron. Het kan bijvoorbeeld laten zien waar de Staten-Generaal zich allemaal mee hebben bemoeid en waarover dus gegevens in hun archieven te vinden moeten zijn. Het kan degenen die het archief raadplegen ook helpen antwoorden te vinden op meer methodische vragen. Hoe kun je wat je wilt weten in verband brengen met de activiteiten die de Staten-Generaal hebben ontplooid en hoe kun je de activiteiten die ze hebben ontplooid in verband brengen met hun archief? Hoe vertaal je een inhoudelijke vraag in de taal van het archief en de taal van de archiefvormers? Hoe kun je je onderzoeksstrategie het best laten aansluiten bij de oor-

spronkelijke bevragsingsstructuur? Wie waren er behalve Haar Hoog Mogenden zelf nog meer bij een bepaalde zaak betrokken en welke informatie wisselden ze uit? Welke typen archiefbestanddelen en welke specifieke archiefstukken zijn voor je onderzoek het meest relevant? Wie heeft die stukken opgesteld en met welk doel? Welke besluiten zijn eraan voorafgegaan en welke zijn erop gevolgd? Welke stukken waren aanleiding en welke waren gevolg? Hoe vind je andere stukken die daarmee in een logisch verband staan? Welke werkprocessen en uitvaardigingsprocessen liggen daaraan ten grondslag? Hoe bepaal je de waarde van het archief en zijn bestanddelen als historische bron? Wat zijn archiefstukken van de Staten-Generaal en wat niet en wat is de informatiewaarde van een archiefstuk of een serie? Hoe interpreteer je wat er staat? Hoe betrouwbaar zijn de stukken op dit punt? Wat waren de belangen en de beweegredenen van de auteurs en onder welke omstandigheden schreven zij? Het materiaal dat ik in dit boek bijeen heb gebracht over de organisatiestructuur, de functiestructuur, de processtructuur en het archiveringssysteem van de Staten-Generaal moet de beantwoording van deze vragen vergemakkelijken.

In dit boek heb ik de archieven van de Staten-Generaal als complexe archieven beschreven. Daarmee bedoel ik niet dat de stukken moeilijk te vinden zijn. Zelfs een beginner kost het niet veel moeite om de stadsrekeningen van Sluis boven water te krijgen, de aanstellingsbrief van een lid van de Raad van Brabant op te sporen of het rapport van een ambassadeur te vinden. Ik bedoel daarmee, dat het voor niet-ingewijden niet gemakkelijk is om de goede vragen te stellen en de uitkomsten goed te interpreteren. De archieven zijn complex door hun complexe omgeving: het eigenaardige samenstel van rechten dat de Staten-Generaal uitoefenden, het bijzondere politieke systeem waarvan ze deel uitmaakten, het ingewikkelde rechtssysteem waarbinnen ze moesten opereren, de geest van de tijd. Die complexiteit is in de archieven afgebeeld.

Die complexiteit moet ook in stand blijven, omdat vereenvoudiging van de archieven het onderzoek niet vergemakkelijkt, maar juist bemoeilijkt, ons niet helpt onze vragen te beantwoorden, maar juist verhindert goede vragen te stellen.

De waarheid bestaat, maar is eindeloos gefragmenteerd. Het is de taak van archivariissen niet de unieke waarheid te koesteren, maar de gefragmenteerde waarheid, de veelheid aan mogelijke interpretaties van archieven. Archivariissen moeten er niet op uit zijn om met hun zorg voor archieven zekerheden te bewaren, maar juist de onzekerheid, de onbepaaldheid, de dubbelzinnigheid. Want niemand weet vandaag hoe in de toekomst deze documenten zullen worden gebruikt.⁷⁶

76 Albie Sachs, 'Archives, Truth, and Reconciliation', *Archivaria* 62 (2006) 14, bij: Keteelaar, 'Levend Archief', 22.

SAMENVATTING

In de periode 1576-1796 was de vergadering van de Staten-Generaal het hoogste staatsorgaan van het bondgenootschap van de zeven provincies. Zij nam in zaken die door de bondgenoten gemeen waren gemaakt de besluiten, ook al werden die besluiten elders voorbereid. Zij vertegenwoordigde tegenover het buitenland en in de veroverde gebieden de soevereine macht. De gevolgen van besluiten die door Haar Hoog Mogenden werden genomen waren voelbaar in alle uithoeken van de Republiek en van de rest van de toenmalig bekende wereld.

De archieven van de Staten-Generaal uit deze periode, die een omvang hebben van zo'n 1200 m³, werden door de Staten-Generaal gevormd en gebruikt om hun macht in de wereld te doen gelden. Ze documenteren die wereld en die machtsuitoefening, maar zijn er niet een directe afbeelding van. De Staten-Generaal documenteerden de wereld alleen voor zover dat de realisatie van hun doelstellingen bevorderde en bovendien beeldden zij en hun correspondenten de wereld niet af zoals deze was, maar zoals ze hem wilden en konden zien. Ze beeldden de machtsverhoudingen en hun eigen machtsuitoefening er niet in af zoals ze waren, maar zoals ze behoorden te zijn volgens de overeenkomsten die de bondgenoten daarover hadden gesloten en vastgelegd. Ze documenteerden bij voorkeur niet het overwicht van Holland, maar de formele gelijkwaardigheid van de provincies.

De archieven van de Staten-Generaal zijn in de loop van vier eeuwen voortdurend aangepast aan veranderende ideeën en behoeften. Ze beelden niet alleen de activiteiten, machtsverhoudingen en opvattingen af van degenen die de archieven hebben gevormd, maar ook van degenen die ze later hebben beheerd en gebruikt. Herhaaldelijk hebben griffiers en archivariissen ze herordend, er stukken van afgehaald en andere stukken aan toegevoegd. Wat we zien is voor een deel een afbeelding van voorbije gebeurtenissen, maar voor een deel ook een spiegelbeeld van onze eigen tijd. De archieven van de Staten-Generaal bestaan uit een groot aantal betekenislagen, die elkaar gedeeltelijk overlappen en onzichtbaar maken. Elke betekenislaag is een onderzoek waard, maar roept ook nieuwsgierigheid op naar de laag die eronder zit. Onderzoekers die deze archieven als een ui laag voor laag afpellen, komen voor steeds nieuwe verrassingen te staan.

De archieven van de Staten-Generaal zijn voor een belangrijk deel bewaard gebleven, maar grotendeels verdwenen of onherkenbaar veranderd is hun omgeving, die ook hun interpretatiekader is. De intellectuele reconstructie van die

omgeving is voor de interpretatie van deze archieven van groot belang. Die relevante omgeving kan worden onderscheiden in een vijftal contexten: de fysieke, de organisatorische, de functionele, de procesmatige en de maatschappelijke context. Die contexten zijn niet alleen interpretatiekader van het archief, maar moeten voornamelijk op grond van dit archief worden gereconstrueerd. Dit is een methodologische uitdaging die om grote behoedzaamheid vraagt, temeer omdat het archief later vanuit niet-contemporaine opvattingen is herordend.

De fysieke omgeving van de archieven was het Binnenhof. Daar werden de stukken door de griffier opgemaakt en ontvangen, door de agent klaargelegd voor gebruik in de vergaderingen en de besognes en door de deurwaarder opgeborgen. Ze lagen in de nabijheid van de vergaderzalen van de Staten-Generaal, maar ook niet ver van de archieven van de andere regeringsorganen van de Republiek en van Holland. De kasten, lokalen en gebouwen waarin de archieven werden bewaard brengen de betekenis van die archieven tot uitdrukking en ontlenen op hun beurt aan die archieven ook weer hun eigen betekenis.

De Staten-Generaal vergaderden in uiteenlopende samenstelling, in ordinair, extraordinair en Grote Vergaderingen en lieten hun besluiten voorbereiden, uitvoeren en soms nemen door commissies, conferenties en deputaties. Al die actoren hebben soms individueel en soms gezamenlijk, bijgedragen aan de vorming van de archieven; hun activiteiten en hun samenwerking is in de archieven afgebeeld. Die invloed is veel minder zichtbaar dan in de negentiende-eeuwse constitutionele ambtenarenstaat, waarin de organisatie is afgestemd op de onderscheiden beleidsterreinen. Bovendien heeft men de structuur van het oudere archief wel eens met terugwerkende kracht aan een nieuwe organisatie-structuur aangepast.

Ingrijpender voor de vorming van de archieven waren de functies die de Staten-Generaal uitvoerden en de manier waarop zij de uitvoering van die functies organiseerden. Het werkterrein van de Staten-Generaal was onbegrensd, maar er waren een beperkt aantal gebieden waarop ze zich tot samenwerking verplicht hadden. De vormgeving van de archieven werd niet zozeer bepaald door de uitgevoerde functies, maar door de organisatie van de uitvoering, door de inrichting van de werkprocessen. Die werkprocessen waren gericht op het verrichten van (rechts)handelingen en daarmee op de uitvaardiging van de akten en andere stukken die die (rechts)handelingen belichaamden.

De archieven van de Staten-Generaal maakten deel uit van hun archiveringssysteem, waarvan ook de griffie-ambtenaren en de door hen gebruikte middelen (waaronder procedures, methoden en kennis) deel uitmaakten. De griffiers en de agenten van de Staten-Generaal hebben de feitelijke vormgeving van de archieven sterk beïnvloed. Dat geldt vooral voor de griffiers Fagel; inzicht in hun activiteiten en hun documentaire verzamelingen is voor een goed begrip van de

archieven dan ook onmisbaar. Die invloed werd wel beperkt door de eisen die de besluitvorming stelde en door de politieke, publiekrechtelijke, privaatrechtelijke, administratieve en culturele conventies van de tijd. Het resolutiestelsel en de toegepaste methoden en technieken zijn door hen niet uitgevonden, maar verder ontwikkeld en geperfectioneerd.

Voor een goed begrip van de inhoud en de betekenis van de archiefstukken is een analyse van de samenstelling en de ontwikkeling van de verschillende series waar die stukken deel van uitmaken onmisbaar. Dat rechtvaardigt de uitvoerige beschrijving van die series, soms op het niveau van het afzonderlijke archiefbestanddeel. Ook minder opvallende vormkenmerken kunnen eigenaardigheden in de besluitvorming, veranderingen in de machtsverhoudingen en vooringenomenheden van archivariissen aan het licht brengen.

Macht en orde zijn centrale thema's in dit boek. De archieven van de Staten-Generaal representeren de macht en zijn instrumenten van de macht. Het gaat daarbij niet alleen om politieke macht, de macht om ontwikkelingen in de maatschappij te sturen en te beheersen, maar ook van herinneringsmacht, de macht om te bepalen hoe die maatschappij in het collectieve geheugen wordt afgebeeld. Orde is daarbij een cruciaal machtsmiddel. Niet alleen omdat orde een voorwaarde is voor beheersing en controle, maar ook omdat in ordening het meest kenmerkende van een cultuur tot uitdrukking wordt gebracht. Dat vraagt bij het onderzoek naar culturen die afwijken van de onze om veel verdraagzaamheid voor het complexe en het onbegrijpelijke. Kritiekloze toepassing van onze classificaties op de staatsinrichting en de archieven van het ancien regime kan uitwissen wat voor het ancien regime nu juist zo kenmerkend was.

Dit boek beschrijft en analyseert de archieven van de Staten-Generaal in de omgeving waarin ze zijn gevormd. Het moet onderzoekers helpen het antwoord te vinden op vragen die betrekking hebben op de samenstelling, de structuur en de inhoud van de archieven van de Staten-Generaal en op de waarde en betekenis van die archieven als historische bron. Het moet hen helpen de relatie te leggen tussen de activiteiten die de Staten-Generaal hebben ontplooid en hun archief, het moet hen helpen bij hun onderzoek in deze archieven, bij het vinden van de stukken die voor hen het meest van belang zijn, bij het bepalen van hun zoekstrategie. Maar behalve een hulpmiddel bij het historisch onderzoek is dit boek ook een biografie van de Staten-Generaal met hun archieven als uitgangspunt: het gaat ook over de organisatie, functies en werkwijzen van de Staten-Generaal en de inrichting van de staat onder het ancien regime in het algemeen.

SUMMARY

In the period 1576-1796 the assembly of the States General was the highest constitutional body of the alliance of the Seven United Provinces of the Netherlands. It took decisions in all matters the allies had made common, even if those decisions were prepared elsewhere. Towards foreign countries and conquered regions it represented the sovereign power. The consequences of decisions taken by Her High Mightiness's were felt in all corners of the Republic and the rest of the known world.

The archives of the States-General from this period, which have a size of about 1200 m³, were created and used by the States-General in order to make their power felt in the world. They document this world and that power, but are not a direct image of it. The States-General documented the world only to the extent that it helped them to attain their goals; together with their correspondents they did not represent the world as it was, but as they would and could see it. They imagined the power relations and their own exercise of power not as they were, but as they ought to be according to the agreements the allies had made and recorded. They documented preferably not the predominance of Holland, but the formal equality of the provinces.

In the course of four centuries, the archives of the States-General have constantly been adapted to changing ideas and needs. They do not merely represent the activities, power relations and attitudes of the records creators, but also those of keepers and users of more recent times. Clerks and archivists have frequently rearranged them, removing some documents and adding others. What we see is partly an image of past events, but also partly a reflection of our own time. The archives of the States-General consist of many layers of meaning, which partially overlap and overshadow each other. Each stratum is worth investigating, but also generates curiosity for the layer underneath. Researchers, who are peeling these archives off layer by layer, may expect surprise after surprise.

Most of the archives of the States-General are preserved, but the environment in which they have originally been created, managed and used has largely disappeared or changed beyond recognition. Since this environment constitutes an interpretative framework, its intellectual reconstruction is crucial for the interpretation of these archives. It can be broken down into five contexts: the physical context, the organizational context, the functional context the context of the business processes, and the social context. These contexts constitute the interpretative framework of the archives, but can also only be used as the basis

for their reconstruction. This is a methodological challenge that calls for great caution, especially since the archives have later been rearranged from non-contemporary point of view.

The physical environment of the archives was the Binnenhof (Inner Court) of the palace of the count of Holland in The Hague. There, the records were received and drafted by the Clerk, put ready for use in meetings by the Agent, and stored in the registry by the bailiff. They were housed in the vicinity of the meeting rooms of the States-General, and not far from the archives of other government bodies of the Dutch Republic and the Province of Holland. The cabinets, premises and buildings where the archives were kept are expressions of the meaning of these archives and from these archives part of their own meaning as well.

The States-General assembled in meetings of different compositions, in ordinary, extraordinary, and Great assemblies, and they had their decisions prepared, implemented and sometimes even taken by committees, conferences and deputations. All these actors have, individually or jointly, contributed to the creation of the archives; in the archives their activities and their cooperation is depicted. This influence is less visible than in the archives of the nineteenth-century bureaucratic state, when government agencies were organized along the lines of fields of policy. Moreover, the structures of the older archives have sometimes been rearranged in order to fit in a new organizational structure.

The functions carried out by the States-General and the organization of the implementation of these functions had a more radical impact. The scope of activities of the States-General was unlimited, but the domain in which they were obliged to cooperate was neatly demarcated. The form of material and the arrangement of the records were not so much determined by the performed functions as such, but by the organization of the business processes aimed at implementing these functions. Those business processes were focused on the provision of (legal) acts, and hence on the promulgation of the deeds and other documents embodying these acts.

The archives of the States-General were part of their recordkeeping system, the same as the Registry officials and the resources they used (including procedures, methods and knowledge). The clerks and agents of the States-General have highly influenced the actual form, composition and arrangement of the archives. This is particularly applicable to the clerks Fagel; a good comprehension of their activities and their documentary collections is indispensable for a good understanding of the States General archives. The influence of registry officials, however, was limited by the demands of the decision making process, by the particularities of ancient regime public and private law, and by the administrative and cultural conventions of the time. The resolution system and the administrative methods and techniques applied have not been invented by them, but developed and perfected.

For a good understanding of the content and meaning of the records, an analysis of the composition and the development of the various series of which the documents are part of is indispensable. This justifies the detailed description of these series, partly even at the individual item level. Inconspicuous formal characteristics can nevertheless uncover peculiarities in the decision-making process, changes in power relationships and archivists' biases.

The archives of the States-General are both representations and instruments of power, not only of political power, the power to manage and control developments in society, but also of memory power, the power to determine how that society is memorized. Order is a central instrument of power, not only because order is a prerequisite for control and monitoring, but also because order is the most characteristic expression of a culture. By consequence, the study of cultures that differ from ours asks for much tolerance for what is complex and incomprehensible. Uncritical application of our own classifications to the constitution and the archives of the ancien regime may erase what was precisely so characteristic for that time.

This book describes and analyzes the archives of the States-General within the context of their creation and original use. It should help researchers in finding answers to questions concerning the composition, structure and content of the archives of the States-General and the value and importance of these archives as a historical source. It should help them to establish the relationship between the activities that the States-General have taken on the one side and their archives on the other, it should help them in doing research on and in these archives, in finding the documents which are most relevant to them, in determining their search strategies. But this book is not only a tool for those who are using the archives as a source, but also a biography of the States-General as represented in their archives: it is also about the organization, functions and practices of the States-General and the Dutch constitution under the ancien regime in general.

BRONNEN EN LITERATUUR¹

Lijst van afkortingen

BMGN	<i>Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden</i>
NAB	<i>Nederlands(ch) Archievenblad</i>
res(s)	resolutie(s).
RGP	's Rijks Geschiedkundige Publicatiën
RvSt	Raad van State
SB	Secretet Besogne
secr. res(s).	secrete resolutie(s)
SG	Staten-Generaal
SvH	Staten van Holland

1 Geraadpleegde archieven, archiefstukken en handschriften

1.1 Archieven en handschriftencollecties

HGA (Haags Gemeentearchief)

Notarieel Archief Den Haag I, 037-01

Notarieel Archief Den Haag I, toeg. nr. 037-01, inv. nr. 4266.

KB (Koninklijke Bibliotheek)

Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, handschriftenverzameling, KB, hss. cat. nrs. 71 B 10-12, 72 B 18.

NA (Nationaal Archief Den Haag)

Aitzema, van, 1.10.02.

Collectie Aitzema, 1584-1669, nummer toegang 1.10.02.

ARA, 2.14.03

Algemeen Rijksarchief, 1800-1966, nummer toegang 2.14.03, inv. nrs. 2, 16, 17, 22, 23, 38, 39

¹ Verwijzingen naar websites zijn op 24 februari 2015 gecontroleerd en zondig geactualiseerd.

- Audience, 1.01.01.12
Audience van Maria van Hongarije en Emmanuel Philibert van Savoye, 1535-1558, nummer toegang 1.01.01.12.
- Bisdom, 1.10.06
Collectie Bisdom, 1280-1810, nummer toegang 1.10.06, inv. nrs. 10, 20-21.
- BiZa, 1813-1864, 2.04.01
Ministerie van Binnenlandse Zaken 1813-1864, nummer toegang 2.04.01.
- Bogaers, 1.10.09
Archief Adriaan Bogaers, 18e eeuw, nummer toegang 1.10.09, inv. nrs. 10-12.
- Coll. Aanwinsten Eerste Afdeling, 1.11.01.01
Coll. Aanwinsten Eerste Afdeling, nummer toegang 1.11.01.01, 1914 VII 17
- Coll. Afdedwaalde stukken, 1.11.03
Collectie Afdedwaalde stukken, 1474-1848, nummer toegang 1.11.03, inv. nr. 22.
- Coll. oude inventarissen Eerste Afdeling.
- Coll. SGD, 1.01.52
Collectie Staten-Generaal Dubbelen, nummer toegang 1.01.52.
- Collectie Tweede Kamer, 1.01.51.
Collectie Tweede Kamer, Kopieresoluties van verschillende Bestuursorganen, 1524-1807, nummer toegang 1.01.51, inv. nr. 73.
- Fagel, familie, 1.10.29
Familiearchief Fagel, 1513-1927, 1.10.29, inv. nrs. inv. nrs. 207, 569, 571-576, 592, 603, 605-609, 611, 613, 625-637, 641, 643-644, 646, 649, 697, 1031, 1105, 1186, 1658, 2450, 2526, 2581, 3777, 7011-1013.
- Fagel suppl., 1.10.94.
Collectie Fagel, Supplement, 1524-1795, nummer toegang 1.10.94, inv. nrs. 43b, 45, 46, 49, 57, 59, 282, 326-333, 584-624. 631-636.
- Goldberg, 2.21.006.51.
Collectie 051 Goldberg, 1578-1830, nummer toegang 2.21.006.51, inv. nr. 263, 264.
- Heemskerck, 1.02.01
Coentraad van Heemskerck, 1672-1701, nummer toegang 1.02.01, inv. nr. 290.
- Heinsius, 3.01.19
Anthonie Heinsius, Raadpensionaris van Holland en West-Friesland, (1682) 1689-1720, nummer toegang 3.01.19, inv. nr. 2120.
- Hof van Holland, 3.03.01.01.
Hof van Holland, 1428-1811, nummer toegang 3.03.01.01, inv. nr. 8287.
- Hop, 1.10.97
Familiearchief Hop, 17e-18e eeuw, nummer toegang 1.10.97.
- Intermediair-Administratief Bestuur, 3.02.04.
Intermediair-Administratief Bestuur, 1798-1799, nummer toegang 3.02.04, inv. nr. 14.

- Jonge van Ellemeet, de, 1.10.50.
Collectie De Jonge van Ellemeet, 1570-1798, nummer toegang 1.10.50, inv. nr. 29.
- Legatie Denemarken, 1.02.12
Legatie Denemarken, 1658-1810, nummer toegang 1.02.12, inv. nr. 103.
- Lelyveld, 1.10.53
Collectie Lelyveld, 1547-1795, nummer toegang 1.10.53.
- Prov. Bestuur, 1796-1798, 3.02.02.
Provinciaal Bestuur, 1796-1798, nummer toegang 3.02.02, inv. nrs. 4, 7, 11, 126, 140, 149.
- Prov. Resoluties, 1.12.01
Provinciale Resoluties, 1532-1807, nummer toegang 1.12.01.
Provisionele Representanten, 3.02.01.
Provisionele Representanten, 1795-1796, nummer toegang 3.02.01, inv. nrs. 18-20, 114, 115, 118, 120.
- Raad van State, 1581-1795, 1.01.19.
Raad van State, 1581-1795, nummer toegang 1.01.19, inv. nrs. 1149 II, 1860, 1863, 1876, 1877, 2322, 2354 I 2
- Regering Brussel, 1.01.01.13
Spaans-Nederlandse Regering te Brussel, 1539-1576, nummer toegang 1.01.01.13.
- Regeringsarchieven I, 1.01.01.01.
Regeringsarchieven Geünieerde Provinciën I, 1576-1588, nummer toegang 1.01.01.01, inv. nrs. 71, 77, 84, 85, 254-256.
- Regeringsarchieven VIII, 1.01.01.08
Regeringsarchieven Geünieerde Provinciën VIII, 1583, nummer toegang 1.01.01.08.
- Stadhouderlijke Secretarie, 1.01.50
Stadhouderlijke Secretarie, 1600-1795, nummer toegang 1.01.50, inv. nrs. 1706, 1708.
- Staten van Holland na 1572, 3.01.04.01
Staten van Holland, 1572-1795, nummer toegang 3.01.04.01, inv. nr. 1280a, 6407.
- Staten-Generaal, 1576-1796, 1.01.03
Nationaal Archief, Den Haag, Staten-Generaal, 1550-1796, nummer toegang 1.01.03.
- Vilvoordse Charters, 1.01.42.01-02
Vilvoordse Charters, 1010-1638, nummer toegang 1.01.42.01-02.
- Wijn, van, 1.13.20.
Collectie Van Wijn, 12e-19e eeuw, nummer toegang 1.13.20, inv. nr. 91.

RAL (Regionaal archief Leiden)

- Stadsarchief Leiden, 501a
Stadsarchief Leiden, 501a, 1574-1816, nummer toegang 501a, Secretarie-archief, inv. nr. 8377.

RMA Rijksmuseum Amsterdam)

Rijksmuseum Amsterdam, Archief van het Rijksmuseum, correspondentie 1949.

UA (Het Utrechts Archief)

Staten van Utrecht, 233.

Staten van Utrecht, 1581-1810, toeg. nr. 233, inv. nrs. 635.433, 635.436, 1055.

Rijksarchief Utrecht, 1826-1963, toeg. nr. 60-1.

Rijksarchief Utrecht, 60-1, inv. nrs. 9, 124.

ZA: Zeeuws Archief

Staten van Zeeland, 2.1

Staten van Zeeland, 1574-1599, toeg. nr. 2.1, inv. nrs. 1641, 2500-2514.

1.2 Inventarissen in handschrift (in chronologische volgorde)

'Inventaris' SG, Van der Burch, 1635.

'Inventaris van de Registers, Liassen, ende stucken ter griffie van Hare Ho: Mo: berustende, gemaect in den jare 1635', vervaardigd door agent Van der Burch / Verburch: arch. SG inv. nr. 12667-12669.

'Inventaris' SG, Verburch, 1647.

'Inventaris van de Stucken ende papieren, berustende in de nieuwe Casse, staende op te Griffie van haere Ho: Mo: gemarqueert van buijten Mette Letter D, ende voorts vervolgens vande Registers, Reeckeningen en Liassen ende stucken die t'zedert het maecken van den Inventaris van den jare 1635 in andere Cassen zijn gelegd sulcx als hier genoteert staet', 1647, vervaardigd door agent Van der Burch / Verburch: arch. SG inv. nr. 12670-12671.

'Inventaris' SG, De Heijde, 1656.

'Inventaris van de Registers, Boecken, Liassen, Papieren ende Stucken, berustende ter Griffie van hare Ho: Mo: soo in derselver Camers als die vanden Agent, Klercken, het Camertjen boven de Gallerie daer men gaet naer hare Ho: Mo: Vergaderingh plaetse ende in de Cassen op de voors. Gallerie staende', vervaardigd onder toezicht van agent De Heijde, arch. SG inv. nr. 12672.

'Index ofte inventaris (...) Secrete Casse' SG, De Heijde, 1669.

'Index ofte Inventaris vande Boecken, Tractaten, stucken ende papieren leggende inde Secrete Casse, staende inde Camer vande Vergaderinge vande hare Hooch Mogentheden', vervaardigd door agent De Heijde, arch. SG inv. nr. 12678-12683.

'Index ofte inventaris' SG, De Heijde, 1677.

Index ofte Inventaris vande Boecken, Papieren, Stucken ende Munimenten in desen Index vervat, berustende inde twee Camers boven de Gallerie,

- mitsgaders inde gangh onder het dack, alsmede het soldertjen boven het Pavillioen, daer men gaet uyt haer Ho: Mo: Vergaderinghe plaetse naer de Vergaderinge van Hollant', 1677, vervaardigd door agent De Heijde, arch. SG inv. nrs. 12673-12677.
- Inventaris SG, 1699/1700.
- Inventaris van het archief van de Staten-Generaal 1699/1700: NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 605 I.
- 'Inventaris' SG, Van Goor, 1765/1773.
- Inventaris van het archief van de Staten-Generaal van kamerbewaarder Van Goor, 1765/1773: NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 605 II.
- 'Memorie rakende de Constitutie der Charterkamers', Nieuwenhuisen, 1793
- 'Memorie rakende de Constitutie der Charterkamers van Hun Hoog Mogende, hoedanig de Liassen, Registers en andere papieren op dezelve geplaatst zijn, met designatie van het geene daar aan deficieerd, tot dato dezes', 1793: NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 605 III.
- 'Memorie rakende de Constitutie der Charterkamers', Nieuwenhuisen, 1793, afschrift
- 'Memorie' etc. als boven, met index: arch. SG tussen de inv. nrs 12711 en 12712. Op 9 oktober 1829 door de erven Nieuwenhuisen ten geschenke gegeven aan commies-chartermeester De Zwaan (potloodaantekening DZ op de stukken).
- 'Inventaris van gedrukte stukken (...) op de Charterkamer', Nieuwenhuisen, 1793.
- 'Inventaris van gedrukte stukken van Hun Hoog Mogende die zich bevinden op de charterkamer', 1793: NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 605 III.
- 'Inventaris van de geschreven stukken (...) in de kamer van de griffier', Nieuwenhuisen, 1793
- 'Inventaris van de geschreven stukken die zich bevinden in de kamer van de griffier', 1793: NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 605 III.
- Inventaris Cassa, 1793
- 'Inventaris van de charterkamer van Holland door Mr. I.S. Cassa, commisten comptoire van den Heer Raadpensionaris', 1793, NA, Staten van Holland na 1572, 3.01.04.01, inv. nr. 6407.
- 'Eerste en imperfecte Notitie', Van Wijn, 1802.
- 'Eerste en imperfecte Notitie van zodanige Boeken, Brieven, Verbaalen, Rapporten en allerlei soort van charteren en papieren als door mij, Hendrik Van Wijn, Archivarius der Bataafsche Republiek (...) op den 9 Julij 1802 en eenige volgende dagen, zijn bevonden als nog te berusten in het lokaal, wel eêr behoord hebbende tot het archief der voormalige Staaten-Generaal (...)', NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 1 nr. 18.
- 'Notitie van aangehouden en uitgeleverde stukken', 1803
- 'Notitie van zoodanige stukken & Staatspapieren als begrepen zijn geweest in zekere auctie van den boekverkooper Scheurleer in 'sHage, en op last van Hoogerhand en van den Heer Hultman aangehouden en uitgeleverd', NA, Fagel, familie, 1.10.29, inv. nr. 207.

'Inventaris der Charters en Papieren van het Departementaal Bestuur van Holland', 1806

'Inventaris der Charters en Papieren van het Departementaal Bestuur van Holland', 1806, arch. St. v. Holl., inv. nr. 6449.

'Contenu et Triage', Tourlet, 1812.

'Contenu et Triage des Archives des cids. Etats Generaux au grand dépôt confié à la garde des Srs. Huyghens et Boellard à la Haye', NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 3, (correspondentie) 1812, nr. 276.

'Etat sommaire', [De Hauterive], 1814.

'Etat sommaire et numerique des registres, Cartons, et Portefeuilles composant les Archives Politiques de la Hollande d'après l'ordre de leur placement dans chaque caisse.' NA, ARA, 2.14.03, inv. nr. 4, 1814, nr. 18.

Brouillon inventaris SG, De Fouw, 1822

'Brouillon inventaris' van het archief van de Staten-Generaal, NA, Wijn, van, 1.13.20, inv. nr. 91

'Korten inventaris', De Fouw, 1822.

'Korten inventaris van dat gedeelte van 's Rijks Archief, zoo als hetzelve, na de laatste gedane verhuizing welke in den Jare 1818 heeft plaats gehad, door den Commis Chartermeester Corns. de Fouw, L.F., beter gesorteerd, is bij elkander gebracht, en als nu door hem, met hulp van den Klerk J.A. de Zwaan, nader geschikt wordt, om tot meerder dienst van het Rijk, onder het opzicht van 's Rijks Archivarius den Heere Mr. Hendrik van Wijn, verder te kunnen worden geadministreerd', NA, Wijn, van, 1.13.20, inv. nr. 97.

'Inventaris van 's Rijks Archiven', [De Fouw], 1822.

'Inventaris van 's Rijks Archiven, zoo als dezelve ten dezen jare 1822 aanwezig zijn en berusten in derzelve lokaal, op het Binnenhof in 's Gravenhage, ten tijde en ter requisitie van Mr. Hendrik van Wijn, Archivarius van het Rijk. NA, BiZa, 1813-1864, 2.04.01, inv. nr. 4229, 03/03/1825, F 18.

Inventaris SG, Morren, 1901

'Inventaris van het Hoofdarchief van de Staten-Generaal', door Th. Morren, 1901, NA, nummer toegang 1.01.01. Geannoteerd afschrift, in gebruik in de studiezaal van het NA als concordantie met de inventaris

2 Geraadpleegde bronuitgaven, gedrukte en gedigitaliseerde bronnen

2.1 Bronuitgaven

De meeste verwijzingen naar resoluties van de Staten-Generaal tot en met 1630 zijn verwijzingen naar de *Resolutiën der Staten-Generaal 1576-1625* (gedrukt en gedigitaliseerd) en *Resolutiën SG 1626-1630* (digitaal). De andere verwijzingen, zowel uit die periode als uit de periode daarna zijn verwijzingen naar de series ordinaris

en secrete netresoluties in het archief in het archief van de Staten-Generaal.

Resolutiën der Staten-Generaal 1576-1609. N. Japikse en H.H.P. Rijperman (ed.), 14 dln., 's-Gravenhage, 1915-1970.

- Resolutiën*, I: 1576-1577, N. Japikse (ed.), RGP 26, 's-Gravenhage, 1915.
Resolutiën, II: 1578-1579, N. Japikse (ed.), RGP 33, 's-Gravenhage, 1917.
Resolutiën, III: 1580-1582, N. Japikse (ed.), RGP 41, 's-Gravenhage, 1918.
Resolutiën, IV: 1583-1584, N. Japikse (ed.), RGP 43, 's-Gravenhage, 1919.
Resolutiën, V: 1585-1587, N. Japikse (ed.), RGP 47, 's-Gravenhage, 1921.
Resolutiën, VI: 1588-1589, N. Japikse (ed.), RGP 51, 's-Gravenhage, 1922.
Resolutiën, VII: 1590-1592, N. Japikse (ed.), RGP 55, 's-Gravenhage, 1923.
Resolutiën, VIII: 1593-1595, N. Japikse (ed.), RGP 57, 's-Gravenhage, 1925.
Resolutiën, IX: 1596-1597, N. Japikse (ed.), RGP 62, 's-Gravenhage, 1926.
Resolutiën, X: 1598-1599, N. Japikse (ed.), RGP 71, 's-Gravenhage, 1930.
Resolutiën, XI: 1600-1601, N. Japikse (ed.), RGP 85, 's-Gravenhage, 1941.
Resolutiën, XII: 1602-1603, H.H.P. Rijperman (ed.), RGP 92, 's-Gravenhage, 1950.
Resolutiën, XIII: 1604-1606, H.H.P. Rijperman (ed.), RGP 101, 's-Gravenhage, 1957.
Resolutiën, XIV: 1607-1609, H.H.P. Rijperman (ed.), RGP 131, 's-Gravenhage, 1970.

Resolutiën der Staten-Generaal. Nieuwe reeks, 1610-1625. A.Th. van Deursen, J.G. Smit en J. Roelevink (ed.). 's-Gravenhage, 1971-1994.

- Resolutiën NR*, I: 1610-1612, A.Th. van Deursen (ed.), RGP 135, 's-Gravenhage, 1971.
Resolutiën NR, II: 1613-1616, A.Th. van Deursen (ed.), RGP 151, 's-Gravenhage, 1974.
Resolutiën NR, III: 1617-1618, J.G. Smit (ed.), RGP 152, 's-Gravenhage, 1975
Resolutiën NR, IV: 1619-1620, J.G. Smit m.m.v. J. Roelevink (ed.), RGP 176, 's-Gravenhage, 1981.
Resolutiën NR, V: 1621-1622, J. Roelevink (ed.), RGP 187, 's-Gravenhage, 1983.
Resolutiën NR, VI: 2 jan. 1623 - 30 juni 1624, J. Roelevink (ed.), RGP 208, 's-Gravenhage, 1989.
Resolutiën NR, VII: 1 juli 1624 - 31 dec. 1625, J. Roelevink (ed.), RGP 223, 's-Gravenhage, 1994.

Resolutiën SG 1626-1630

- Resolutiën Staten-Generaal 1626-1630*, I.J.A. Nijenhuis, P.L.R. De Cauwer, W.M. Gijsbers, M. Hell, C.O. van der Meij en J.E. Schooneveld-Oosterling (ed.): <http://resources.huygens.knaw.nl/bsluitenstatengeneraal1576-1630>.

Van Alphen, *Papegaey ofte Formulier-Boeck*

- Alphen, Willem van, *Het nieuw verbeterde en vermeerderde PAPEGAEY ofte Formulier-Boeck, Inhoudende alderhande Requesten, Mandamenten, Conclusien, &c. gelijk die ghebruyckt ende gepractiseert werden voor de respectieve Hoven van Justitie in Hollandt. Seer nut ende dienstigh alle Practisijns den voorsz Hove, ofte*

- andere Rechtbancken, frequenterende, 's Gravenhage, 1649.*
- André et Bourgeois, *Recueil des Instructions, XII, Hollande*
Recueil des Instructions données aux Ambassadeurs et Ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la Révolution française, XXII, Hollande, L. André et E. Bourgeois (ed.), Paris, 1924, dl. II, 1698-1730, 102.
- Bleau, *Toonneel der Steden*
 Johan Blaeu, *Toonneel der Steden van 's Koningshs Nederlanden met haare Beschrijvingen*, [Amsterdam, 1649].
- De Blécourt - Japikse, *Klein Plakkaatboek*
 Blécourt, A.S. de, en N. Japikse (ed.), *Klein Plakkaatboek van Nederland. Verzameling van ordonnantiën en plakaten betreffende regeeringsvorm, kerk en rechtspraak (14^e eeuw tot 1749)*, Groningen, Den Haag, 1919.
- Van der Capellen, *Gedenkschriften Van der Capellen*
Gedenkschriften van jonkheer Alexander van der Capellen, here van Aartsbergen, Boedelhoff, en Mervelt, R.J. van der Capellen (ed.), 2 dln., Utrecht, 1777-1778.
- Cau, *Groot Placaet-boeck*
Groot Placaet-boeck, inhoudende de Placaten ende Ordonnantien van de Hoogh Mog. Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden: ende vande Ed: Groot-Mog. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt; mitsgaders. van de Ed. Mog. Heeren Staten van Zeelandt, C. Cau e.a.(ed.), 9 dln., 's-Gravenhage, 1658-1796.
- Colenbrander, *Gedenkstukken*
Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840, II, H.T. Colenbrander, (ed.), 's-Gravenhage, 1906.
- Cuvelier, *Actes des Etats Généraux des anciens Pays-Bas de 1427 à 1477*
Actes des Etats Généraux des anciens Pays-Bas. I (Actes de 1427 à 1477), Cuvelier, J. (ed.), Brussel, 1948.
- Davidse, 'Christiaen Huygens in het Nederlands'
 Davidse, Ad, 'Christiaen Huygens in het Nederlands', 2004-2009: <http://adcs.home.xs4all.nl/Huygens/>.
- Davidse, 'Resoluties lengtebepaling'
 Davidse, Ad, 'Simon Stevin (...) resoluties lengtebepaling': <http://adcs.home.xs4all.nl/stevin/varia/resoluties.html>.
- Fruin, 'Verhooren'
 'Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot', R. Fruin, R. (ed.), *Werken Historisch Genootschap, Nieuwe Serie No 14 (1871).*
- Gachard, *Actes des Etats-Generaux des Pays-Bas*
Actes des États Généraux des Pays-Bas, 1576-1585 : notice chronologique et analytique, L.P. Gachard (ed.), 2 dln., Bruxelles - La Haye, 1861-1866.
- Gelderse landdagrecessen 1711-1720:
 Drost, Jaap (bew.), *Gelderse landdagrecessen, 1711, no's 002 en 039: <http://www.geldersarchief.nl/zoeken/?miview=inv2&mivast=37&mizig=210&miadt=37&micode=1707&milang=nl>*.

- Gerretson en Geyl, *Briefwisseling en aantekeningen van Willem Bentinck van Rhoon*
Briefwisseling en aantekeningen van Willem Bentinck van Rhoon, C. Gerretson en
 P. Geyl (ed.), *Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap*, derde serie No.
 83, dl. I, 's-Gravenhage, 1976².
- Van 't Hoff, *Correspondence of Marlborough and Heinsius*
The Correspondence (1701-1711) of John Churchill first Duke of Marlborough and
Anthonie Heinsius Grand Pensionary of Holland, B. van 't Hoff (ed.), Utrecht,
 1951.
- Huysman e.a., *Particuliere notulen Stellingwerf en Schot*
 Huysman, E.C.M., e.a. (ed.), *Particuliere notulen van de vergaderingen der Sta-*
ten van Holland 1620-1640 door N. Stellingwerff en S. Schot, RGP Grote Serie
 7 dln., 's-Gravenhage, 1987-2005 : <http://resources.huuygens.knaw.nl/retroboeken/stellingwerff/#page=0&accessor=toc&view=homePane>.
- Japikse, N., *Correspondentie Willem III en Hans Willem Bentinck*
Correspondentie van Willem III en van Hans Willem Bentinck, eersten graaf van
Portland, N. Japikse (ed.), 5 dln., 's-Gravenhage, 1935-1937: <http://resources.huuygens.knaw.nl/retroboeken/willemmiii/#page=0&accessor=toc&view=homePane>.
- De Jonge, *Résolutions des Etats-Généraux*
 De Jonge, J.C., *Résolutions des Etats Généraux des Pays-Bas, mises en ordre et*
augmentées de notes et de pièces justificatives, 2 dln., La Haye, 1827 en 1831
- Kist, *Neêrlands Bededagen en Biddagsbrieven*
Neêrlands Bededagen en Biddagsbrieven, N.C. Kist (ed.), 2 dln. Leiden, 1926-
 1927.
- Krämer, *Gedenkschriften Van Hardenbroek*
Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, Heer van Bergestein, Lockhorst,
's Heeraartsberg, Bergambacht en Ammerstol, President der Utrechtsche Ridder-
schap, Gedeputeerde ter Generaliteits-Vergadering (1747-1787). F.J.L. Krämer
 (ed.), dl 3., Amsterdam, 1901.
- Recueil der recessen*
Recueil der recessen wegens beyde de genaedighe Heeren ende princen, allhier geëma-
neert in den jaere 1665. Tot Maestricht, Gedrukt by P. Boucher, Stads-Drucker,
inden Jaere 1680: http://law.maastrichtuniversity.nl/lrg/?page_id=131.
- Recueil van verscheiden placaten, ordonnantiën enz. betreffende de zaaken van oorlog*
Recueil van verscheiden placaten, ordonnantiën enz. betreffende de zaaken van oor-
log, I-VII, 's-Gravenhage, 1705-1788.
- Repertorium van de Placcaten (...) geëmaneert ende uytgegeven by de Hoogh-Mogende*
Heeren de Staten Generael der Vereenichde Nederlanden.
Repertorium van de Placcaten, Octroyen, Ordonnantien, ende andere Acten en
Munimenten, geëmaneert ende uytgegeven by de Hoogh-Mogende Heeren de Sta-
ten Generael der Vereenichde Nederlanden, berustende ter Griffie van de gemelde
Heeren Staten-Generael. Beginnende Anno 1584. Ende eyndende Anno 1642, Den
Haag, 1643.
- Rogge, *Nicolaes van Reigersberch aan Hugo De Groot*
Brieven van Nicolaes Van Reigersberch aan Hugo de Groot., H.C. Rogge (ed.), Wer-

- ken van het Historisch Genootschap, Derde Serie No, 15 (Amsterdam, 1901)
 Schaep (ed.), *Nederlandsche placcaet-boeck*
 Gerrit Schaep Pieterszoon (ed.), *Nederlandsche placcaet-boeck, waarinne alle voornaamste placcaten, ordonnantien, acoorden (...) uyt-ghegeven by de (...) Staten Generael (...) sedert (...) 1581 tot (...) 1644*. 2 delen, Amsterdam, J. Janssen, 1644.
Secrete Resolutien De Witt
Secrete resolutiën van de edele groot mog. heeren Staten van Holland en Westvriesland: genomen zedert den aanvang der bedieninge van den heer Johan de Witt als raad pensionaris van den zelven lande, dl. II 1659-1668, Utrecht, 1717 bij www.books.google.com.
 Verhas, *Historische woordenboeken en glossaria van de Nederlandse rechtstaal*
 Verhas, C., *Historische woordenboeken en glossaria van de Nederlandse rechtstaal*: <http://www.kuleuven-kortrijk.be/facult/rechten/Monballyu/LCL/hwnr/hwnr.htm> (geraadpleegd 20/05/2009).

2.2 Gedrukte en gedigitaliseerde bronnen

- Akte van acceptatie door Willem van Oranje, 1581
 Akte van acceptatie door Willem van Oranje van de soevereiniteit over Holland en Zeeland, 1581: <http://www.republikanisme.nl/overheid.html> (geraadpleegd 20/05/2009).
 Artikelbrief, 1590
 'Articul-Brief, ofte Ordonnantie op de discipline Militaire', 1590 in: *Groot Placaet-Boeck*, III ('s Gravenhage, 1664), 169-180: <http://dare.uva.nl/document/82177> (geraadpleegd 20/01/2009).
 Capitulatie van Nieuw Nederland, 1664
 'Artykelen, van 't overgaen van Nieuw-Nederlandt', 1664:) <http://www.wdl.org/en/item/4062/view/1/1/>.
 Capitulatie van Roermond, 1632
 Capitulatie van Roermond, 1632: <http://www.historieroermond.nl/wetenswaardig/beleg1632.htm> (geraadpleegd 19/01/2009).
Catalogus Fagel 1792
 Catalogue d'une superbe collection de livres (...) étant des ouvrages doubles qui se trouvent dans la bibliotheque de feu Messire H. Fagel, dans son vivant Greffier de LL. HH. PP. Etc. etc. etc. (...) Lesquels se sont vendues (...) le 12 Novembre 1792 & jours suivants, par les Libraires J. van Cleef et B. Scheurleer à la Haye. KB, Coll. Veilingcatalogi nr. 4626.
Catalogus Fagel 1803, geannoteerd exemplaar KB
 Catalogus van een uitmuntende verzameling van gedrukte en geschreven resolutien en verdere staats-papieren, van het begin der Republiek, tot 1793, waar onder veele zeldzaame stukken, toebehoorende aan den Heere en Mr. Hendrik Fagel, Oud-Griffier van H.H.M., bij Van Cleef en Scheurleer 2 februari 1803. KB, Coll. veilingcatalogi nr. 4740.

Commissie voor Piet Hein, 1629

Commissie bij Zijn Excellentie verleent aan Pieter Pietersen Hein, als Lieutenant-Admirael van Hollant: <http://zeerover.nl/history/dtch1629.htm> (geraadpleegd 14/09/2009).

Echt-Reglement, 1656

'Echt-Reglement, Over de Steden, ende ten platten Lande, in de Heerlijkheden, ende Dorpen, staende onder de Generaliteyt. In date den 18 Martij 1656', in: Cau, *Groot-placaetboeck*, II ('s-Gravenhage, 1664) 2429-2448: http://de-wit.net/bronnen/histo/echtreglement_generaliteit_1656.htm.

Edict van Nantes, 1598

L'édit de Nantes et ses antécédents (1562-1598): <http://elec.enc.sorbonne.fr/editsdepacification> (geraadpleegd 20/01/2009).

Eeuwig Edict van Karel V, 1540

Eeuwig Edict van Karel V, 4 oktober 1540: http://de-wit.net/bronnen/histo/eeuwig_edict_keizer-karel-1540.htm (geraadpleegd 19/01/2009).

Generaal rapport van de Commissie van het Financieewezen

Memorie houdende het generaal rapport van de Personele Commissie van het Financieewezen, ingesteld bij resolutie van de Staten-Generaal van 4 mei 1785, betreffende de herziening van het financiële systeem van de Staat, 1790 mei 21, met bijll., 3 dln., gedrukt, arch. SG inv. nrs. 9445-9449.

Generaale lijst van de staten, ambten en officiën, 1661

'Generaale lijst van de staten, ampten en officiën staende ter dispositie en collatie van haer Hoogh Mogenden', bijl. bij Resolutie, noopende het ver-geven van de Ampten en Officiën staende ter collatie en dispositie van de Generaliteyt, nevens de generale Lijste, dato den eersten October 1661. *Groot Placaetboeck*, IV, 147-148.

Grondwet, 1814.

Grondwet voor de Vereenigde Nederlanden, 1814: <http://www.denederlandsegrondwet.nl/9353000/1/j9vvihlf299qosr/vi4kkjif9a4zn>.

Instructie Raad van State 1588

'Instructie voor den Raad van State der Vereenigde Nederlanden', 12/04/1588, in: Cau, *Groot Placaetboeck*, IV, 120 vv.; De Blécourt - Japikse, *Klein Plakkaatboek*, 182-189.

Instructie Raad van State 1651

Instructie voor den Raad van State, 18/07/1651, in: Cau. *Groot Placaetboeck*, IV, 125 vv.; De Blécourt - Japikse, *Klein Plakkaatboek*, 265-275.

Instruction, 1578

'Instruction suivant laquelle les secrétaires des estats généraux se régleront' etc., [19 April 1578] bij: Van Riemsdijk, *Griffie*, 167-170.

Octrooi voor de VOC, 1602

Octrooi voor de VOC, 1602: http://de-wit.net/bronnen/histo/octrooi_voc_1602.htm (geraadpleegd 19/01/2009).

Placaat tot aanmoediging van den Negerhandel

Placaat van de Staaten Generaal, tot aanmoediging van den Negerhandel

in de West-Indische Coloniën. Den 24 november 1789: http://de-wit.net/bronnen/histo/plakkaat_aanmoediging-slavenhandel-westindie-1789.htm (geraadpleegd 19/01/2009).

Placaet teegens Godtloose vloeckers en lasteraers, 1642.

Placaet teegens Godtloose vloeckers en lasteraers, 1642, arch. SG inv. nr. 12548.223: http://www.de-wit.net/bronnen/histo/plakkaat_tegen_vloekers-1642.htm (geraadpleegd 20/01/2009).

Ratificatie, Venlo, 1716

Akte van ratificatie te Berlijn uitgevaardigd door de koning van Pruisen van de conventie, op 20 november 1716 te Venlo tussen hem en de Staten-Generaal gesloten, inzake de limieten in de Peel, 1716 december 4: <http://www.grenspalen.nl/archief/peelgrenstractaat.html>.

Reglement (...) in het aanstellen van Voorleesers, Kosters en Schoolmeesters (...) in het District van de Generaliteyt.

'Reglement en Ordre, welcke voortaan sal gevolgt worden, in het aanstellen van Voorleesers, Kosters en Schoolmeesters ten platten Lande in het District van de Generaliteyt, den 20 Julii 1709' in: Cau, *Groot-placaetboek*, V (Den Haag, 1725) 615-616: http://de-wit.net/bronnen/histo/reglement_voorlezers-kosters-schoolmeesters-generaliteit_1709.htm (geraadpleegd 14/09/2009).

Reglement op de politicque reformatie, 1660.

'Reglement op de politicque reformatie in de Meijerije van 's-Hertogenbosch, en andere Quartieren van gelijke nature, onder de Generaliteijt gehorende', 1660: <http://geneaknowhow.net/regel/nederlanden.htm> (geraadpleegd 08/09/2009).

Réglement sur l'ordre, 1577.

'Réglement sur l'ordre à observer dans leurs assemblées', 27/03/1577, in: Gachard, *Actes des Etats-Generaux des Pays-Bas*, I, 440.

Resolutie, ter voorkoming van clandestiene Huwelijken

Resolutie, ter voorkoming van clandestiene Huwelijken, den 2 February 1723, in Cau, *Groot-Placaetboek*, VI: http://de-wit.net/bronnen/histo/resolutie_voorkomen-clandestien_huwelijk_maastricht_1723.htm (geraadpleegd 08/09/2009).

Sententie van den Hove van Hollandt jegens Abraham Keyser

Sententie, van den Hove van Hollandt ende West-Vrieslandt, jegens Abraham Keyser. Gepronuncieert den tweeden Mey, Anno 1670. Gedrukt na de Copije, in 's Graven-Hage. Anno 1670: <http://books.google.com> (geraadpleegd 01/12/2009).

Tractaat van Reductie, Groningen, 1594

Tractaat van Reductie in: P. Th. F. M. Boekholt, *Rondom de reductie: vierhonderd jaar provincie Groningen, 1594-1994*, 2-7: <http://books.google.nl> (geraadpleegd 01/12/2009).

Verbael gehouden bij Coenraedt van Klenck, 1675 en 1676

Verbael gehouden bij Coenraedt van Klenck (...) gaende in Extraordinaire

Ambassade wegens de Hooch Mogende Heeren Staeten Generael der Vereenichde Nederlanden aen den Doorluchtigsten Grootmachtigsten Grooten Heer Zaer ende Grootvorst Alexei Michailovits (...) 1675 en 1676: <http://www.vostlit.info/Texts/rus14/Klenk/pred3.phtml?id=703> (geraadpleegd 01/12/2009).

3 Geciteerde boeken en artikelen

Van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*

Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, bijeengebragt door A.J. van der Aa onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden*, Gorinchem, 1839-1851, 13 dln.

Van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*

Aa, A.J. van der, *Biographisch woordenboek der Nederlanden, bevattende levensbeschrijvingen van zoodanige personen, die zich op eenigerlei wijze in ons vaderland hebben vermaard gemaakt*. Voortgezet door K.J.R. van Harderwijk en G.D.J. Schotel. Haarlem, 1852-1878, 21 dln.

Aalbers, *De Republiek en de vrede van Europa*

Aalbers, J., *De Republiek en de vrede van Europa. De buitenlandse politiek van de Republiek der Verenigde Nederlanden na de vrede van Utrecht (1713), voornamelijk gedurende de jaren 1720-1733. Deel 1: Achtergronden en algemene aspecten*, Groningen, 1980.

Aerts, *De Mecheleer en Wellens, L'âge de Gachard*

Aerts, Erik, Lieve de Mecheleer, Robert Wellens, *L'âge de Gachard. L'archivistique et l'historiographie en Belgique (1830-1885)*: http://www.archivodistato.firenze.it/nuovosito/fileadmin/template/allegati_media/libri/150_Archivi_Storia/150_Aerts.pdf (geraadpleegd 01/12/2009).

Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh*

Aitzema, Lieuwe van, *Historie of Verhael van Saken van Staet en Oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden*, 6 dln., 's-Gravenhage, 1669-1672: <http://resources.huylgens.knaw.nl/retroboeken/aitzema/#page=0&accessor=toC&view=homePane>.

Alting Bösken, *Geldleeningen*

Alting Bösken, J.A., *Over geldleeningen hier te lande door vreemde mogendheden aangegaan*, Utrecht, 1864.

Archiefterminologie

A.J.M. den Teuling, *Archiefterminologie voor Nederland en Vlaanderen*, 's-Gravenhage, 2003: http://www.kvan.nl/files/S@P/Archiefterminologie_2007.pdf

Arnisaeus, *De Jure Majestatis*

Arnisaeus, Henning: *De Jure Majestatis*, Frankfurt [Oder], 1610: <http://>

- www.uni-mannheim.de/mateo/camenahist/autoren/arnisaesus_hist.html (geraadpleegd 14/07/2009).
- Le Bailly en Verhas, *Procesgids Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland*
 Bailly, M.C. le, en Chr.M.O. Verhas, *Procesgids Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland (1582-1795). De hoofdlijnen in civiele zaken voor de Hoge Raad zowel in eerste instantie als in hoger beroep*, Hilversum, 2006
- Bakhuizen van den Brink, *Overzicht*
 Bakhuizen van den Brink, R.C., *Overzicht van het Nederlandsche Rijks-Archief*, Eerste stuk, 's-Gravenhage, 1854.
- De Bassecour Caan, *Schets*
 Bassecour Caan, J.J. de, *Schets van den regeringsvorm der Nederlandsche Republiek van 1515 – 1795*, 's-Gravenhage, 1862.
- Bastian, 'Reading Colonial Records Through an Archival Lens'
 Bastian, Jeanette Allis, 'Reading Colonial Records Through an Archival Lens: The Provenance of Place, Space and Creation', *Archival Science* 6, 3-4 (2006) 267-284.
- Bearman and Lytle, 'The power of the Principle of Provenance'
 Bearman, David, en Richard Lytle, 'The power of the Principle of Provenance', in: *Archivaria* 21 (Winter 1985), opnieuw gepubl. in: P.J. Horsman, F.C.J. Ketelaar en T.H.P.M. Thomassen (ed.), *Context. Interpretatiekaders in de archivalistiek*. Jaarboek 2000 van de Stichting Archiefpublicaties ('s-Gravenhage, 2000) 29-44.
- Bearman, 'Record-Keeping Systems'
 Bearman, David, 'Record-Keeping Systems', *Archivaria*, 36 (Autumn 1993) 16-36.
- 't Begin, *Midden en Eynde der Zee-roverijen van (...) Claas G. Compaan*
 't Begin, *Midden en Eynde der Zee-roverijen van den alderfameusten Zee-rover Claas G. Compaan (...)*, Amsterdam, 1778 (geraadpleegd 08/09/2009).
- Berkvens, 'Hervorming van het strafprocesrecht?'
 Berkvens, A.M.J.A., 'Een aanzet tot hervorming van het strafprocesrecht in Staats Opper-Gelder in 1762?' in: Pro Memorie 4.2 (2002) blz. 347-361: <http://law.maastrichtuniversity.nl/lrg/wp-content/uploads/2014/01/casus-van-Ulft-ca.-schmitz.pdf>.
<http://www.rechten.unimaas.nl/lrg/pdf/casus%20van%20Ulft%20ca.%20schmitz.pdf> (geraadpleegd 14/07/2009).
- Berkvens, 'Limburgse territoria'
 Berkvens, A.M.J.A., 'Staatkundige en institutionele geschiedenis der Limburgse territoria 1548-1795', in: A.M.J.A. Berkvens, A.J. Bijsterveld, A. Knotter, P. Tummers & L. Wessels (Eds.), *Limburg. Een geschiedenis*. Deel II (Maastricht, 2015) pp. 19-115.
- Berkvens, 'Politiek-institutionele ontwikkeling'
 Berkvens, A.M.J.A., "Politiek-institutionele ontwikkeling in 'Limburg' (16e-18e eeuw)": <http://law.maastrichtuniversity.nl/lrg/wp-content/uploads/2014/01/limburg.pdf>.

- Berkvens e.a., *Rechtspraak in Roermond*
- Berkvens, A.M.J.A., Bruggen, H.J.J.M. van der & Magnée, R.M.L.M., *Rechtspraak in Roermond. Van Soevereine Raad naar Rechtbank Limburg*. Hilversum, 2013
- Berkvens, '... Want remicteren es princelic?'
 Berkvens, A.M.J.A., " '... Want remicteren es princelic'? Enkele opmerkingen over het remissierecht in het Overkwartier van Gelre ten tijde van de Aarts-hertogen": <http://arnop.unimaas.nl/show.cgi?did=155>.
- Bijlsma, *Generaliteitsmuntkamer*
 Bijlsma, R., 'Het archief der Generaliteitsmuntkamer', in: *Inventarissen van 's-Rijks Oude Archieven (IRA) III* (1930) 31-41.
- Bijlsma, *Regeeringsarchieven*
 Bijlsma, R., *De Regeeringsarchieven der Geünieerde en der Nader Geünieerde Nederlandsche Provinciën 1567 September - 1588 Mei*. 's-Gravenhage, 1926.
- Bijlsma, 'Audience'
 Bijlsma, R., 'Over de audience der Nederlandsche regeering Mei - Augustus 1581', in: *NAB*, 32 (1924-1925) 188-202
- Bijlsma, 'Regeling der auditie'
 R. Bijlsma, 'De Generaliteitscolleges en de regeling der auditie der comptabelen van de Generaliteit 1588-1651' in: *NAB*, 45 (1937/38) 105-114.
- Bijlsma, 'Stukken van de Spaansch-Nederlandsche regeering'
 Bijlsma, R., 'Beschrijving eener verzameling stukken van de Spaansch-Nederlandsche regeering te Brussel. (Waarschijnlijk behoord hebbende tot de papieren door de partij van den opstand verkregen in September 1576 en Augustus 1577)' in: *VROA*, 46 (1923) I, 135-173.
- Bijlsma – Van Marle, *Regeringsarchieven*
 R. Bijlsma en C.H. van Marle, *De regeringsarchieven van de geünieerde en van de nader- geünieerde provinciën, 1576-1588. Het archief van de audience van Maria van Hongarije en Emmanuel Philibert van Savoye, 1535-1558. Verzameling stukken van de Spaans-Nederlandse regering te Brussel, 1567-1574*, 's-Gravenhage, 1976.
- Blair en Milligan, 'Introduction'
 Blair, A., en J. Milligan, 'Introduction', in: *Archival Science*, 7.4 (2007) 289-296.
- De Blécourt, *Kort begrip van het oud-vaderlandsch burgerlijk recht*
 Blécourt, A.S. de, *Kort begrip van het oud-vaderlandsch burgerlijk recht*, Groningen – Batavia, 1939⁵
- Blijstra, *'s-Gravenhage stad om de vijver*,
 Blijstra, R., *'s-Gravenhage stad om de vijver*, Amsterdam, 1964.
- Blockmans, 'Typologie'
 Blockmans, W.P. 'Typologie van de volksvertegenwoordiging in Europa tijdens de late middeleeuwen', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1974, 483-502.
- Blok, *Geschiedenis van het Nederlandsche volk*
 Blok, P.J., *Geschiedenis van het Nederlandsche volk*, 4 dln., Leiden, 1925³.
- Van Bockel, *Gevormde kaders*

- Van Bockel, Jeroen, *Gevormde kaders. Bureaucratische en professionele regulering van het werk van ambtenaren in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden*, Delft, 2009.
- De Boer, 'Hoe oud is toch Den Haag?'
- Boer, C.H. de, 'Hoe oud is toch Den Haag?' in: *Jaarboek Die Haghe 1990* ('s-Gravenhage, 1990) 93-132.
- Boddaert, *Tegenwoordige Staat van Zeeland*
- Boddaert, Pieter e.a., *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden behelzende eene beschryving van Zeeland*, Amsterdam, 1751
- Bodin, *Six Livres de la République*
- Bodin, J[ean], Argeuin, *Les Six Livres de la République*, (Paris, 1576) Lyon, 1629: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k536293/f99.chemindefer> (geraadpleegd 14/07/2009).
- Bodin, *Six Books of the Commonwealth*
- Bodin, Jean, *Six Books of the Commonwealth*, Abridged and translated by M. J. Tooley, Oxford, 1955: http://www.constitution.org/bodin/bodin_.htm (geraadpleegd 01/02/2009).
- Boeren, 'De vrede van Tilburg'
- Boeren, John, 'De Vrede van Tilburg: een gemiste kans', in: *Tilburg, tijdschrift voor geschiedenis, monumenten en cultuur*, XVI (1998) nr 1, 3-9.
- Bongers, 'Loon naar werken'
- Brongers, Dick, 'Loon naar werken.' Doctoraalscriptie, [Leiden,]1995.
- Bosboom – Toussaint, *Een Leidsch student in 1593*
- Bosboom – Toussaint, A.L.G., *Een Leidsch student in 1593*, Amsterdam, 1858, herpublicatie op: http://nl.wikisource.org/wiki/Bosboom-Toussaint/Een_Leidsch_student_in_1593 (geraadpleegd 14/07/2009).
- Van Boven, 'Bestuur, rechtspraak en notariaat'
- Boven, M.W. van, 'Bestuur, rechtspraak en notariaat' in: *Noord-Brabant tijdens de Republiek*
- Van Boven, 'Institutionele geschiedenis'
- Boven, M.W. van, 'De institutionele geschiedenis van Noord-Brabant in hoofdlijnen' in: M.W. van Boven, B. Looper, P.J. Margry (ed.), *Archievensgids voor Noord-Brabant* ('s-Hertogenbosch, 1995) 13-29.
- Bowker en Star, *Sorting things out*
- Bowker, G.C. en Star, S.L., *Sorting things out. Classification and its consequences*, London, 2000.
- Boxhorn, *Hantboecxken*
- Boxhorn, M.Z., *Verbetert en vermeerdert Politijck en Militair Hantboecxken vanden Staet der Geunieerde Provintien, aenwijsende des selfs maniere van Regieringe, veelvoudige middelen etc.*, Gouda, 1649, 1675⁶
- Van Breen, 'Het huis Noordeinde no. 140'
- Breen, J. van, 'Het huis Noordeinde no. 140' in: *Jaarboek Die Haghe 1913*.
- Brinkhorst, *Europese Unie en nationale soevereiniteit*
- Brinkhorst, L.J., *Europese Unie en nationale soevereiniteit*. Oratie, Leiden, 2008.

- http://www.nieuwsarchief.leidenuniv.nl/content_docs/080408/oratie_brinkhorst.pdf (geraadpleegd 14/07/2009).
- Broers en Jacobs, *Staatse Raad van Brabant*
 Broers, E.J.M.F.C., en B.C.M. Jacobs, *Staatse Raad van Brabant. Procesgids*, Hilversum, 2000.
- De Bruin, 'Den Haag versus Staats-Brabant'
 Bruin, G. de, 'Den Haag versus Staats-Brabant: ijzere vuist of fluwelen handschoen?' in: *BMGN* 111 (1996) 449-463.
- De Bruin, *Geheimhouding en verraad*
 Bruin, G. de, *Geheimhouding en verraad. De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750)*, 's-Gravenhage, 1991.
- Brummel, 'The Fagel Library'
 Brummel, L., 'The Fagel Library in Trinity College Dublin' in: *Miscellanea Libraria* (1957) 204-233.
- Brummel, *Geschiedenis der Koninklijke Bibliotheek*
 Brummel, L., *Geschiedenis der Koninklijke Bibliotheek*, Leiden, 1939.
- Calkoen, 'Het Binnenhof'
 Calkoen, G.C., 'Het Binnenhof van 1247 tot 1747', *Die Haghe* 14 (1902) 35-182: http://195.242.171.17/hga/gedruktmateriaal/WebsitePubliek/detail.aspx?nn=3&containerid=-1&jbcid=-1&db_id=1080065&jaarboekjeindex=26 (geraadpleegd 01/12/2009).
- Cerutti, *Noord-Hollands Archief*
 Cerutti, Wim, *Van Commanderie van Sint-Jan tot Noord-Hollands Archief*, Haarlem, 2007.
- Cook, 'The concept of the Archival Fonds'
 Cook, Terry, 'The concept of the Archival Fonds in the Post-Custodial Era: Theory, Problems and Solutions', in: *Archivaria* 35 (Spring 1993) 24-37: <http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/article/viewFile/11882/12835>.
- De la Court, 'De regeering in Holland'
 Court, Pieter de la, 'Aangaande de regeering in Holland', *Consideratien van Staat Ofte Politike Weeg-schaal* (Amsterdam, 1662⁴); <http://www.republikanisme.nl/courto6.html> (geraadpleegd 14/07/2009).
- De la Court, 'Welke Regeering de beste zy'
 De la Court, Pieter, 'Welke Regeering de beste zy, de Monarchie, Aristokratie, ofte de Populare Regeering', *Consideratiën van Staat, Ofte Politike Weeg-schaal*, 1662: <http://www.republikanisme.nl/court.html> (geraadpleegd 20/05/2009).
- Van Cruyningen, 'Profits and risks in drainage projects in Staats-Vlaanderen, c. 1590-1665'
 Cruyningen, P. van, 'Profits and risks in drainage projects in Staats-Vlaanderen, c. 1590-1665' in: H. Greefs en M. 't Hart (ed.), *Water Management, Communities, and Environment. The Low Countries in Comparative Perspective, c. 1000-c. 1800. Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis*, 2005/2006, 123-142.

- Van Dam, *Beschryvinge van de Oostindische Compagnie*
 Dam, Pieter van, *Beschryvinge van de Oostindische Compagnie*, F.W Stapel (ed.), RGP Grote serie 63, 's-Gravenhage, 1927: <http://resources.huylgens.knaw.nl/retroboeken/vandam/#page=415&source=1&view=imagePane>.
- Danner, *Van water tot land van land tot water*
 Danner, H., *Van water tot land van land tot water. Verwikkelingen bij de indijking van de Beemster*, z. pl., 1987.
- Dekker, *Godert van Bocholt*
 Dekker, P., *Godert van Bocholt. Enige heer, grootgrondbezitter en zoutzieder in de Zijpe*, Schoorl, 1998.
- Denslagen, *Architectural restoration in Western Europe*
 Derslagen, W., *Architectural restoration in Western Europe: controversy and continuity*, Amsterdam, 1994.
- Derkx, 'Bier in Limburg'
 Derkx, Sef, 'Bier in Limburg, De bruisende geschiedenis van brouwers en drinkers', Weert, 1990: <http://www.hoevedewittegans.be/uploads/media/bierboek.pdf>.
- Van Deursen, 'Archief en geschiedwetenschap'
 Deursen, A.Th. van, 'Archief en geschiedwetenschap', in: *Voor burger en bestuur. Twintig jaar Nederlands archiefwezen. 1968-1988* (Hilversum 1988) 110-120.
- Van Deursen, 'De Raad van State onder de Republiek'
 Deursen, A.Th. van, 'De Raad van State onder de Republiek 1588-1795' in: *Raad van State 450 jaar* (Den Haag 1981) 47-91.
- Van Deursen, 'The Edition of the Resolutions of the States-General'
 Deursen, A.Th. van, 'The Edition of the Resolutions of the States-General' in: A.J. Veenendaal en J. Roelevink (ed.), *Unlocking government archives of the early modern period*, (The Hague, 1995) 129-140.
- Van Deursen, 'Tussen eenheid en zelfstandigheid'
 Van Deursen, A.Th. van, 'Tussen eenheid en zelfstandigheid. De toepassing van de Unie als fundamentele wet', in: S. Groenveld en H.L.Ph. Leeuwenberg (ed.), *De Unie van Utrecht. Wording en werking van een verbond en een verbondsacte* (Den Haag, 1979) 136-154.
- Van Deursen, 'Staatsinstellingen'
 Deursen, A.Th. van, 'Staatsinstellingen in de Noordelijke Nederlanden 1579-1780', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* dl. 5, Haarlem, 1980.
- Dibbets, 'Kennis delen of concurreren'
 Dibbets, Karel, 'Kennis delen of concurreren: digitalisering als slijtzwam tussen de erfgoedsector en de geschiedwetenschap', samenvatting 04/01/2007: <http://www.den.nl/pagina/386/presentaties-en-abstracts-%7C-dag-2/>.
- Diderot en d'Alembert, *Encyclopédie*
 ([Denis] Diderot en [Jean le Rond] d'Alembert, *Encyclopédie, ou Dictionnaire Raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers*, 28 dln., Paris, 1751-1772: <http://portail.atilf.fr/encyclopedie/> (geraadpleegd 20/05/2009).

- Van Dillen, Van Rijkdom en Regenten
 Dillen, J.G. van, *Van Rijkdom en regenten. Handboek tot de economische en sociale geschiedenis van Nederland tijdens de Republiek*, 's-Gravenhage, 1970.
- Van Dooren, *Kisten en kasten*
 Dooren, J.P. van, *Kisten en kasten. 350 Jaar kerkelijke archiefdienst*, Den Haag, 1976.
- Dover, 'Deciphering the diplomatic archives of fifteenth-century Italy'
 Dover, P.M., 'Deciphering the diplomatic archives of fifteenth-century Italy', *Archival Science*, 7.4 (2007) 297-316.
- Driessen, *Russen & Nederlanders*
 Driessen, Jozien J., *Russen & Nederlanders. Uit de geschiedenis van de betrekkingen tussen Rusland en Nederland 1600-1917*, Amsterdam, 1989.
- Dunn, *Public policy analysis*
 Dunn, W.N., *Public policy analysis: an introduction*, Englewood, Cliffs, 1981.
- Eymael, 'Inventaris archief Lelyveld'
 Eymael, Charlotte, 'Inventaris van het archief van mr. Bernard Pieter van Lelyveld 1781-1795', Den Haag, 1982.
- Van der Feijst, 'Van der Poest Clement'
 G. van der Feijst, G., 'Drs. A. van der Poest Clement 1 november 1911 – 1 maart 1972', in : *NAB*, 76 (1972) 8-12.
- Fockema Andreae, *De Nederlandse Staat onder de Republiek*
 Fockema Andreae, S.J., *De Nederlandse staat onder de Republiek*, Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. letterkunde, Nieuwe reeks - deel LXVIII - No. 3, Amsterdam, 1973.
- Fockema Andreae, *Rechtsgeleerd handwoordenboek*
 Fockema Andreae, S.J., *Rechtsgeleerd handwoordenboek. Verklaring van rechts- en bestuurstermen in Nederland gebruikelijk voor studie en praktijk*, bewerkt door N.E. Algra en H.R.W. Gokkel, Alphen aan den Rijn, 1983.
- Fockema Andreae en Hardenberg (ed.), *500 Jaren Staten-Generaal in de Nederlanden*.
 Fockema Andreae, S.J., en H. Hardenberg (ed.), *500 Jaren Staten-Generaal in de Nederlanden: van statenvergadering tot volksvertegenwoordiging*, Assen, 1964.
- Foucault, *De woorden en de dingen*
 Foucault, M., *De woorden en de dingen. Een archeologie van de menswetenschappen*. Vert. door C.P. Heering – Moorman van *Les Mots et les Choses*, Parijs, 1966, Baarn, [1984]²
- Frijhoff en Spies, *1650 Bevochten eendracht*
 Frijhoff, W., en M. Spies, *1650 Bevochten eendracht*, Den Haag, 1999.
- Fris, *Inventaris Oud Synodaal Archief*
 Fris, A., *Inventaris van de archieven behorend tot het 'Oud Synodaal Archief' van de Nederlandse Hervormde Kerk, 1566-1816*, s'-Gravenhage, 1991.
- Fruin, 'Geheime briefwisseling van Lieuwe van Aitzema'
 Fruin, R., 'Geheime briefwisseling van Lieuwe van Aitzema' in: *Verspreide Geschriften*, VIII, 54-67.

Fruin, 'Het proces Buat'

Fruin, R., 'Het proces van Buat' in: P.J. Blok and P.L. Muller (ed.), *Robert Fruins verspreide geschriften*, dl. IV ('s-Gravenhage, 1905) 261-304.

Fruin, *Tien jaren*

Fruin, R., *Tien jaren uit de Tachtigjarige Oorlog 1588-1598*, Utrecht - Antwerpen z.j.¹⁰

Fruin, 'De vrije heerlijkheden'

Fruin, R., 'De vrije heerlijkheden, gelegen in het grensgebied tusschen Gelderland, Holland en Utrecht' in *Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oud-vaderlandsch recht*, VIII (1933) nr 5, 352-374.

Fruin, 'De Zeventien Provinciën'

Fruin, R., 'De Zeventien Provinciën en haar vertegenwoordiging in de Staten-Generaal', *Verspreide Geschriften IX* ('s-Gravenhage, 1904) 1-28.

Fruin - Colenbrander, *Geschiedenis der staatsinstellingen*

Fruin, R., *Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek*, H.T. Colenbrander (ed.), 's-Gravenhage, 1901.

Fruin, 'Archiefwezen in de tijd van Bakhuizen van den Brink'

Fruin Th.Azn., R., 'Archiefwezen in de tijd van Bakhuizen van den Brink', *NAB* 34 (1926/1927) 10-18.

Fruin, *Gestie*

Fruin, Th.Azn., R., *De gestie van dr R.C. Bakhuizen van den Brink als archivaris des Rijks 1854-1865*, hoofdzakelijk uit zijne ambtelijke correspondentie toegelicht, 's-Gravenhage, 1926.

Gabriëls, *Stadhouderlijk stelsel*

Gabriëls, A.J.C.M., *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw*, 's-Gravenhage, 1990.

Gachard, *Actes*

Gachard, M., *Actes des Etats Généraux des Pays-Bas 1576-1585. Notice chronologique et analytique*, Bruxelles, Leipzig, Gand, 1861.

Van Gelder, *De Nederlandse munten*

Gelder, H. Enno van, *De Nederlandse munten. Het complete overzicht tot en met de komst van de euro*, Utrecht, 2002.

Van Gelder, *Gedrukte muntplakaten*

Gelder, H.E. van, *Gedrukte muntplakaten. Catalogus van gedrukte muntplakaten vóór 1815 in de collecties van Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet te Leiden en Het Nederlands Muntmuseum te Utrecht*, Leiden, 1995.

Van Gelderen, *Op zoek naar de Republiek*

Geldereren, Martin van, *Op zoek naar de Republiek. Politiek denken tijdens de Nederlandse Opstand (1555-1590)*, Hilversum, 1991.

Gerbenzon en Algra, *Voortgangh des Rechts*

Gerbenzon, P., en N.E. Algra, *Voortgangh des Rechts. De ontwikkeling van het Nederlandse recht tegen de achtergrond van de Westeuropese cultuur*, Groningen, 1972³.

Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandse Stam*

- Geyl, P., *Geschiedenis van de Nederlandse Stam*, Amsterdam, 1948-1959², paperback-herdruk, Amsterdam - Antwerpen 1961-1962.
- Gokkel en Van der Wal, *Juridisch Latijn*
 Gokkel, H.R.W., en N. van der Wal, *Juridisch Latijn*, Groningen, 1986.⁴
- Gosses en Japikse, *Handboek*
 Gosses, I.H., en N. Japikse, *Handboek tot De Staatkundige Geschiedenis Van Nederland*, 's Gravenhage, 1947³.
- Goudeau, *Kwartier van Hun Hoogmogenden*
 Goudeau, Joh.P.M., *Van Kwartier van Hun Hoogmogenden tot Ministerie van Algemene Zaken, Kabinet van de Minister-President*, 's-Gravenhage, 1980.
- Van der Gouw, 'Archiefwetenschap'
 Gouw, J.L. van der, 'Archiefwetenschap'. Oratie, 's-Gravenhage, [1973], heruitgegeven in: H. Waalwijk en J. Weterings (ed.), *Spreken is goud. Oraties en colleges van hoogleraren ... en de archivistiek. Jaarboek 2008 van de Stichting Archiefpublicaties* ('s-Gravenhage, 2009) 182-193.
- Van der Gouw, 'Munimenta et monumenta'
 Gouw, J.L. van der, 'Munimenta et monumenta', *NAB* 84.4 (1980) 497-514, heruitgegeven in: H. Waalwijk en J. Weterings (ed.), *Spreken is goud. Oraties en colleges van hoogleraren ... en de archivistiek. Jaarboek 2008 van de Stichting Archiefpublicaties* ('s-Gravenhage, 2009) 147-159.
- N.A.T.
 Van der Gouw, J.L. van der, H. Hardenberg, W.J. van Hoboken en G.W.A. Panhuysen, *Nederlandse Archiefterminologie*, Zwolle, 1962.
- De Graaff, 'Binnenhof 20 in kort bestek'
 De Graaff, M.G.H.A. de, 'Binnenhof 20 in kort bestek', in: Joh.P.M. Goudreau, *Van Kwartier van Hun Hoogmogenden tot Ministerie van Algemene Zaken, Kabinet van de Minister-President* ('s-Gravenhage, 1980) 118-129.
- Greve, 'Raadpensionaris'
 Greve, H.E., 'Het ambt en de instructie van den Raadpensionaris', in: (*Nijhoffs*) *Bijdragen voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Nederlandsche Oudheden*, 4e reeks 2 (1902) 367-390.
- Groen, *Geschiedenis van het Vaderland*
 Groen van Prinsterer, [G.], *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland*, Baarn, 1928⁶.
- Groenveld, 'Constantijn Huygens'
 Groenveld, S. "'Een out ende getrouw dienaar, beyde van den staet ende welstant in 't huys van Oragnen'. Constantijn Huygens (1596-1687), een hoog Haags ambtenaar", in: *Holland*, 20.1 (feb. 1988) 3-32.
- Groenveld, *T'is ghenoegh, oorloghs mannen*
 Groenveld, S., *T'is ghenoegh, oorloghs mannen. De vrede van Munster: de afsluiting van de Tachtigjarige Oorlog*, Den Haag, 1997.
- Groenveld, 'Heren met gewichtige besognes'
 Groenveld, S., *Heren met gewichtige besognes. De werkwijze van de Staten-Generaal, vooral in internationale zaken, 1579-1795.*

- Groenveld, 'De institutionele en politieke context'
 Groenveld, S., 'De institutionele en politieke context' in: J.Th. de Smidt en Joh. De Vries (ed.), *Van tresorier tot thesaurier-generaal. Zes eeuwen financieel beleid in handen van een hoge Nederlandse ambtsdrager* (Hilversum, 1996) 55-88.
- Groenveld, *De prins voor Amsterdam*
 Groenveld, S., *De prins voor Amsterdam. Reacties uit pamfletten op de aanslag van 1650*, Bussum, 1967.
- Groenveld, *Regeren in de Republiek*
 Groenveld, S., *Regeren in de Republiek. Bestuurspraktijken in de 17^e-eeuwse Noordelijke Nederlanden: terugblik en perspectief*, Leiden, 2006.
- Groenveld, S., 'Secrete en andere besognes'
 Groenveld, S., 'Secrete en andere besognes. De Staten-Generaal en hun werkwijze tussen 1625 en 1650' (niet gepubliceerd).
- Groenveld, 'Staatsinstellingen'
 Groenveld, S., 'De staatsinstellingen in de Republiek omstreeks 1609' in S.Groenveld e.a. *De kogel door de kerk. De opstand in de Nederlanden en de rol van de Unie van Utrecht 1559-1609* (Zutphen, 1979) 142-151.
- Groenveld, 'Unie, religie en militie'
 Groenveld, S., 'Unie, religie en militie. Binnenlandse verhoudingen in de Nederlandse Republiek voor en na de Munsterse vrede' in *De Zeventiende Eeuw* 13 (1997) 67-89.
- Groenveld, *Verlopend getij*
 Groenveld, S., *Verlopend getij. De Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog 1640-1646*, Dieren, 1984.
- Groenveld, *Vrede van Munster*
 Groenveld, S. *Vrede van Munster 1648-1998. Tractaat van 'een aengename, goede en oprechte Vrede*, Den Haag, 1998.
- Groenveld en Leeuwenberg (ed.), *De Unie van Utrecht*
 Groenveld, S., en H.L.Ph. Leeuwenberg (ed.), *De Unie van Utrecht. Wording en werking van een verbond en een verbondsacte*, Den Haag, 1979.
- Van Grol, *Grondpolitiek*
 Grol, J. van, *De grondpolitiek in het West-Indische domein der generaliteit. Antilliaanse reeks IV, 's-Gravenhage*, 1934, reprint Amsterdam, 1980.
- Grolle, *Weg met de koning*
 Grolle, J.J., *Weg met de koning. 's Konings zegel gebroken. Het ontstaan van de Nederlandse staat in 1581*. Met de volledige tekst van het Plakkaat van Verlatinge en de Eed van Afzwering. Den Haag, z.j.
- Haagsche Heerenboekjes*
Bericht wegens de gesteltenisse der Hooge Vergaderingen en Collegien te 's-Gravenhage voor den jaare 1738-1796.
- Den Haan, *Moedernegotie en Grote Vaart*
 Haan, Hans den, *Moedernegotie en Grote Vaart. Een studie over de expansie van het Hollandse handelskapitaal in de 16e en 17e eeuw*, Amsterdam, 1977.
- Haas, *De verdeling van de landen van Overmaas 1644-1662*.

- Haas, J.A.K., *De verdeling van de landen van Overmaas 1644-1662. Territoriale desintegratie van een betwist grensgebied*, Assen, 1978
- Hackeng, 'De commissarissen-deciseurs'
- Hackeng, R., 'De commissarissen-deciseurs', in: *Voorlopige inventaris van de processen gevoerd voor de Brabantse commissarissen - deciseurs te Maastricht, 16e eeuw - 1794*, Studiezaal Regionaal Historisch Centrum Limburg.
- Van Ham, *Secretariearchief Bergen op Zoom*
- W.A. van Ham, *Bergen op Zoom. Stedelijke archieven. Archief van de Secretarie 1397-1810*: <http://www.markiezenhof.nl/ead/pdf/5.pdf?1424725641>.
- Van Ham en Vriens, *Historische kaart van Noord-Brabant*
- Ham, W. van, en J. Vriens (red), *Historische kaart van Noord-Brabant. De gebieden van de schepenbanken binnen de huidige provincie Noord-Brabant omstreeks 1795*, 's-Hertogenbosch, 1980.
- Hardenberg, 'Secrete diensten'
- Hardenberg, H., 'De organisatie van de secrete diensten tijdens de Republiek', *NAB* 70 (1966) 132-147.
- Van Hardenbroek, *Gedenkschriften*
- Hardenbroek, G.J.van, *Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, Heer van Bergestein, Lockhorst, 's Heeraartsberg, Bergambacht en Ammerstol, President der Utrechtsche Ridderschap, Gedeputeerde ter Generaliteits-Vergadering (1747-178)*. F.J.L. Krämer (ed.), 6 dln., Amsterdam, 1901-1918.
- Harris, *Exploring Archives*
- Harris, Verne, *Exploring Archives: an Introduction to Archival Ideas and Practice in South Africa*, [Pretoria], 2000²
- 't Hart, *The making of a bourgeois state*.
- Hart, M.C. 't, *The making of a bourgeois state. War, politics and finance during the Dutch revolt*, Manchester, New York, 1993.
- Head, 'Mirroring governance'
- Head, R.C., 'Mirroring governance: archives, inventories and political knowledge in early modern Switzerland and Europe', *Archival Science*, 7.4 (2007) 317-329.
- Heeringa, *Archief van de Staten van Zeeland*
- Heeringa, K., *Archief van de Staten van Zeeland en hunne Gecommitteerde Raden 1574 (1578) - 1795 (1799)*, 's-Gravenhage, 1922.
- Den Heijer, *Geschiedenis van de WIC*
- Heijer, H.J. den, *De geschiedenis van de WIC*, Zutphen, 2002².
- Heringa, *De eer en hoogheid van de staat*
- Heringa, J., *De eer en hoogheid van de staat. Over de plaats der Vereenigde Nederlanden in het diplomatieke leven der 17e eeuw*, Groningen, 1961: <http://dissertations.ub.rug.nl/FILES/faculties/arts/1961/j.heringa/eeremhoogheid.pdf> (geraadpleegd 02/11/2009).
- Van Heurn, *Stad en Meyereye*
- Heurn, J.H. van, *Historie der Stad en Meyereye van 's Hertogenbosch alsmede van de voornaamste daden der hertogen van Brabant*, 4 dln, Utrecht, 1776-1778: <http://books.google.com> (geraadpleegd 19/01/2009).

Hildebrand, *Reglement reformatoir*

Hildebrand, K., *Het reglement reformatoir in Stad en Lande in de praktijk 1749-1780*, Groningen– Den Haag – Batavia, 1932.

Hoekx e.a., 'De Stadstaat'

Hoekx, J., B. Jacobs en B. Looper, 'De 'Stadstaat'. Politiek, bestuur en rechtspraak', in: J. Bosmans e.a. (ed.), *'s-Hertogenbosch. De geschiedenis van een Brabantse stad 1629-1990* (Zwolle, 1997) 95-121.

Hoftijzer, *De zeis in andermans koren*

Hoftijzer, P.G., *De zeis in andermans koren. Over nadruk in Nederland tijdens de Republiek*, Amsterdam, 1993.

Van Hoof, 'Met een vijand als bondgenoot'

Hoof, J.P.C.M. van, 'Met een vijand als bondgenoot. De rol van het water bij de verdediging van het Nederlandse grondgebied tegen een aanval over land', in: *BMGN CIII* (1988) 622-651.

Van Hoof e.a., *De archieven van de Nassause Domeinraad*

Hoof, M.C.J.C. van, E.A.T.M. Schreuder en B.J. Slot (ed.), *De archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1811*, Den Haag, 1997.

Hoogewoud, 'Herstel en plannen'

Hoogewoud, G., 'Herstel en plannen', in: R.J. van Pelt en M.E. Tiethoff-Splithoff, *Het Binnenhof. Van grafelijke residentie tot regeringscentrum* (Dieren, 1984) 153-180.

Horsman, *Archiveren*

Horsman, P.J., *Archiveren. Een inleiding*, 's-Gravenhage, 2004.

Horsman, 'De concepten achter de Handleiding'

Horsman, P.J. " 'Het zat in de lucht.' De concepten achter de Handleiding" in: P.J. Horsman, F.C.J. Ketelaar en T.H.P.M. Thomassen, *Tekst en context van de Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven van 1898* (Hilversum, 1998) XCII-XCIII.

Horsman, 'Beschrijven tot gisteren'

Horsman, Peter, 'Beschrijven tot gisteren of de geest van Mijnheer Fox', [Amstredam] 2004. Op 26-07-2009 nog te raadplegen op: http://www.archiefschool.nl/docs/geest_fox.pdf.

Horsman, 'The last Dance of the Phoenix'

Horsman, P.J., 'The last Dance of the Phoenix, or the De-discovery of the Archival Fonds', in: *Archivaria* 54 (Fall 2002) 1-23.

Horsman, *Digitaal Archiveren*

Horsman, P.J., *Digitaal Archiveren*, Den Haag, 1998.

Horsman en Ketelaar, 'De samenstelling van de Handleiding'

Horsman, P.J., en F.C.J. Ketelaar, "'Haast ongemerkt groeide het boek, kreeg het vorm en gestalte'. De samenstelling van de Handleiding" in: P.J. Horsman, F.C.J. Ketelaar en T.H.P.M. Thomassen, *Tekst en context van de Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven van 1898* (Hilversum, 1998) IX-XX.

Horsman en Thomassen, 'Inventariseren met een tekstverwerker'

- Horsman, P.J., en T.H.P.M. Thomassen, 'Inventariseren met een tekstverwerker', in: *NAB*, 89 (1985) 90-94.
- Hovy, *Vrijhavenstelsel*.
- Hovy, J., *Het voorstel van 1751 tot instelling van een beperkt vrijhavenstelsel in de Republiek (Propositie tot een Gelimiteerd Porto-franco)*, Groningen, 1966.
- Hugenholtz en Boels, 'De griffie 1780-1790'
- Hugenholtz, W.R., en H. Boels, 'De griffie van de Staten-Generaal en van de Nationale Vergadering, 1780-1790', in: *Tijdschrift voor geschiedenis*, XC (1977) 391-422.
- De Hullu, *Inventaris van het archief van de Admiraliteitscolleges*
- Hullu, J. de, 'Inleiding', in: *Inventaris van het archief van de Admiraliteitscolleges 1594-1795*, 's-Gravenhage, 1924: <http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eadid/1.01.46>.
- ING, *Jaarverslag 1998 en Jaarverslag 1999*
- Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, *Jaarverslag 1998 en Jaarverslag 1999*.
- Israel, *De Republiek*
- Israel, Jonathan I., *De Republiek 1477-1806*, I, Franeker, 1996.
- Japikse, 'Cornelis Musch'
- Japikse, N., 'Cornelis Musch en de corruptie van zijn tijd', *De Gids* 71 (1907) 498-523.
- Japikse, 'De Staten-Generaal van 1576'
- Japikse, N., 'De Staten-Generaal van 1576' in: *BVGO*, 5e reeks dl. 3 (1916) 23 (1-39).
- Japikse, *Het archief van de familie Fagel*
- Japikse, N.M., *Het archief van de familie Fagel*, 's-Gravenhage, 1964.
- Japikse, 'De loketkas der Staten-Generaal'
- Japikse, N.M., 'De loketkas der Staten-Generaal en zijn voortzetting in het familie-archief Fagel' in: *NAB*, 65 (1961) 114-124.
- Japikse, 'De Staten-Generaal in de achttiende eeuw'
- Japikse, N.M., 'De Staten-Generaal in de achttiende eeuw (1717-1795)', in: Fockema Andreae en Hardenberg (ed.), *500 Jaren Staten-Generaal in de Nederlanden*, 99-141.
- Japikse en Van der Poest Clement, *Inventaris van het archief van de Staten-Generaal*.
- Japikse, N.M. en A. van der Poest Clement, *Inventaris van het archief van de Staten-Generaal*, 6 dln., 's-Gravenhage, 1962-1968: <http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eadid/1.01.02>.
- De Jong, 'Unie en religie'
- Jong, O.J. de, 'Unie en Religie' in: S. Groenveld en H.L.Ph. Leeuwenberg (ed.), *De Unie van Utrecht. Wording en werking van een verbond en een verbondsacte* (Den Haag, 1979) 155-183.
- De Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*
- Jonge, J.C. de, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, 6 dln., 's-Gravenhage, 1833-1848.

Juste, *Histoire des Etats Généraux*

Juste, Th., *Histoire des Etats Généraux des Pays-Bas (1465-1790)*, 3 dln., dl. 1 (1465-1586), Bruxelles - La Haye, 1864.

Kernkamp, *Willem II*

Kernkamp, G.W., *Prins Willem II*, Amsterdam, 1943.

Ketelaar, 'Archival theory and the Dutch Manual'

Ketelaar, Eric, 'Archival theory and the Dutch Manual' in: *The Archival Image. Collected essays* (Hilversum, 1997) 55-66.

Ketelaar, *Archivalisering en archivering*

Ketelaar, F.C.J., *Archivalisering en archivering*, Alphen aan den Rijn, 1998, herdrukt in: Hans Waalwijk en Jorien Weterings (eds.), *Spreken is goud. Oraties en colleges van hoogleraren ... en de archivistiek*. Jaarboek 2008 van de Stichting Archiefpublicaties ('s-Gravenhage, 2009) 164-181.

Ketelaar, 'Het geheugen van de stad'

Ketelaar, Eric, 'Het geheugen van de stad' in: *Archievenblad* 111.7 (sep. 2007) 24-25.

Ketelaar, "Jan van Houts 'Registratuer'"

Ketelaar, F.C.J., 'Jan van Houts "Registratuer"' in: C. van de Kieft e.a. (ed.), *Scrinium et scriptura. Opstellen betreffende de Nederlandse geschiedenis aangeboden aan professor dr. J.L. van der Gouw bij zijn afscheid als buitengewoon hoogleraar in de archiefwetenschappen en in de paleografie van de veertiende tot de zeventiende eeuw aan de Universiteit van Amsterdam* (Groningen 1980) [= NAB 84 (1980)] 400-412.

Ketelaar, 'Levend Archief'

Ketelaar, F.C.J., 'Levend archief.' Rede op 28 mei 2009 uitgesproken bij het afscheid als hoogleraar Archiefwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, in: Hans Waalwijk en Jorien Weterings (eds.), *Spreken is goud. Oraties van hoogleraren ... en de archivistiek*. Jaarboek 2008 van de Stichting Archiefpublicaties ('s-Gravenhage, 2009) 15-27.

Ketelaar, 'De nationale archiefpolitiek van Bakhuisen van de Brink'

Ketelaar, F.C.J., 'De nationale archiefpolitiek van Bakhuisen van de Brink 1851-1865' in: *Een vorstelijk archivaris. Opstellen voor Bernard Woelderink* (Zwolle, 2003) 190-196.

Ketelaar, *Oude zakelijke rechten*

Ketelaar, F.C.J., *Oude zakelijke rechten*, Leiden - Zwolle, 1978.

Ketelaar, 'Procesgang'

F.C.J. Ketelaar, 'De procesgang bij het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland' in: *Verslag en bijdragen rijks archiefschool 1969-1970* (Utrecht, 1971) 33-64.

Ketelaar, 'Tacit Narratives'

Ketelaar, F.C.J., 'Tacit Narratives: the Meanings of Archives' in: *Archival Science* 1 (2001) 131-141, herdrukt in: Theo Thomassen, Bert Looper en Jaap Kloosterman (ed.), *Toegang. Ontwikkelingen in de ontsluiting van archieven*. Jaarboek 2001 van de Stichting Archiefpublicaties ('s-Gravenhage, 2001) 68-75.

- Van de Kieft, 'Staten-Generaal 1464-1555'
- Kieft, C. van de, 'De Staten-Generaal in het Bourgondisch-Oostenrijkse tijdvak (1464-1555)' in: Fockema Andreae en Hardenberg (ed.), *500 Jaren Staten-Generaal in de Nederlanden*, 1-27.
- Kist, *Neêrlands Bededagen*
- Kist, N.C., *Neêrlands Bededagen en Biddagsbrieven*, 2 dln. [Bronpublicatie], Leiden 1926-1927.
- Van der Klooster, 'Hofkapel'
- Klooster, L.J. van der, 'De Hofkapel', in: R.J. van Pelt en M.E. Tiethoff-Spliehoff, *Het Binnenhof. Van grafelijke residentie tot regeringscentrum* (Dieren, 1984) 29-40.
- Kloosterhuis, 'Ambtliche Aktenkunde der Neuzeit'
- Kloosterhuis, Jürgen, 'Ambtliche Aktenkunde der Neuzeit. Ein hilfswissenschaftliches Kompendium', in: *Archiv für Diplomatik* 45 (1999) 465 vv. On line.: http://www.gsta.spk-berlin.de/uploads/pdf_aktenkunde/1_begriffsbestimmungen.pdf (geraadpleegd 14/07/2009).
- Knight, *Ordering the World*
- Knight, D., *Ordering the World. A history of Classifying Man*, London, 1981.
- Koenigsberger, *Monarchies, States Generals and Parliaments*
- Koenigsberger, H.G., *Monarchies, States Generals and Parliaments. The Netherlands in the fifteenth and sixteenth centuries*, Cambridge, 2001.
- Kokken, *Steden en Staten*
- Kokken, H., *Steden en Staten. Dagvaarten van steden en Staten van Holland onder Maria van Bourgondië en het eerste regentschap van Maximiliaan van Oostenrijk (1477-1494)*, Hollandse Historische Reeks 16, Den Haag, 1991.
- Kompagnie, *POP-gids*
- Kompagnie, J. (ed.), *POP-gids. Personen Op Papier. Overzicht van archief- en bibliotheekbestanden met gegevens over persoons- en beroepsgroepen in het Algemeen Rijksarchief*, 's-Gravenhage, 1997
- Kompagnie, 'Vroegste huisvesting'
- Kompagnie, Jan H., 'De vroegste huisvesting en personele bezetting van het (Algemeen) Rijksarchief 1802-1854', in: *NAB* 89.4 (dec. 1985) 303-336.
- Kooijmans en De Valk, 'Eene dienende onderneming'
- Kooijmans, K, en J.P. de Valk, "'Eene dienende onderneming'. De Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis en haar Bureau 1902-1968" in: K. Kooijmans e.a. (ed.) *Bron en Publicatie. Voordrachten en opstellen*, ('s-Gravenhage, 1985) 203-283.
- Koopmans, *De Staten van Holland en de Opstand*
- Koopmans, J.W., *De Staten van Holland en de Opstand. De ontwikkeling van hun functies en organisatie in de periode 1544-1588*, (Hollandse Historische Reeks XIII), 's-Gravenhage, 1990.
- Kortlang, *Hoogerechtshof van Nederlands-Indië*
- Kortlang, D., *Hoogerechtshof van Nederlands-Indië (Hoge Raad van Justitie) 1620 - 1809*, Jakarta - Den Haag, 2003.

Kossmann, 'Volkssouvereiniteit'

Kossmann, E.H., 'Volkssouvereiniteit aan het begin van het Nederlandse ancien régime', in: *Politieke theorie en geschiedenis. Verspreide opstellen en voordrachten* (Amsterdam. 1987) 59-92.

Kranen, *De families Craen en Lockermans*

Kranen, D., *Transcripties & regesten van archiefstukken betreffende de families Craen en Lockermans in Roermond* http://www.erfgoed.info/portfolio/archiefonderzoek/roermond/BUNDEL_ROERMOND.swf.

De Kraker, 'Strategisch manipuleerbaar landschap'

Kraker, A. de, 'Zeeuws Vlaanderen als strategisch manipuleerbaar landschap' in: *NEHA Jaarboek 65* (2002) 32-48: <http://socialhistory.org/en/publications/neha-journals/neha-jaarboek-65..>

Kramm, *Levens en werken*

Kramm, C., *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van den vroegsten tot op onzen tijd. Aanhangsel*, Amsterdam, 1857: http://www.dbnl.org/tekst/kramo11leveo1_01/kramo11leveo1_01_0048.htm, (geraadpleegd 27/12/2008).

Kroonenberg, 'Varen en vechten in de Gouden Eeuw'

Kroonenberg, Casper, 'Varen en vechten in de Gouden Eeuw': <http://www.historien.nl/?p=2808> (geraadpleegd 02/02/2009).

Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*

Kuhn, T.S., *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, 1962.

Lasonder, 'Papieren afkomstig van Leo van Aitzema'

Lasonder, L.W.A.M., 'Beschrijving eener verzameling papieren, afkomstig van Leo van Aitzema (...), 1584-1669' in: *VROA*, 39 (1916) I, 209-249.

De Leeuw, *Cryptology*

Leeuw, Karl de, *Cryptology and statecraft in the Dutch Republic*, Amsterdam, 2000.

Leeuwenberg, 'De religieuze verhoudingen in de Republiek'

Leeuwenberg, H.L.Ph., 'De religieuze verhoudingen in de Republiek omstreeks 1650', in: S. Groenveld en H.L.Ph. Leweeuwenberg, *De bruid in de schuit. De consolidatie van de Republiek 1609-1650* (Zutphen, 1985) 204-240.

Legermuseum: Trofeeën uit de Tachtigjarige oorlog

Legermuseum. Vlaggen en vaandels. Algemene historie. Trofeeën uit de Tachtigjarige oorlog: <http://www.collectie.legermuseum.nl/strategion/strategion/i004244.html> (geraadpleegd 31/04/2009)

Lenssen, 'Over de ars dictaminis'

Lenssen, T., 'Over de ars dictaminis': <http://ton.lenssen.nl/DII/Ars%2odic-taminis.htm>.

Van Lier en Tonkens, *Hedendaagsche Historie van het Landschap Drenthe*

[Lier, J. van, en J. Tonkens], *Hedendaagsche Historie van het Landschap Drenthe*, Amsterdam etc., 1792; fotografische herdruk, Groningen, 1975.

'Lijst van Nederlandse vestingsteden':

http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_Nederlandse_vestingsteden_en_ver

- sterkte_steden (geraadpleegd 20/01/2009).
- Lindemann en Van Litsenburg, *Inventarissen van de archieven van de Raad en het leenhof van Brabant en de Landen van Overmaze*
- Lindemann, W.M., en Th.F. van Litsenburg m.m.v. H.M.B. Jacobs, *Inventarissen van de archieven van de Raad en het leenhof van Brabant en de Landen van Overmaze te 's-Gravenhage, (1586) 1591-1795, het Hof van Justitie en het Leenhof van Bataafs Brabant te 's-Hertogenbosch 1795-1802 en het Departementaal Gerechtshof en het Leenhof van Bataafs Brabant te Breda 1802-181, 's-Hertogenbosch, 1981.*
- Lodolini, *Archivistica Italiana*
- Lodolini, E., *Lineamenti di Storia dell'Archivistica Italiana*, Roma, 1991.
- Longhman, Two manuscript sources from the Fagel Collection
- Longhman, John, Two manuscript sources from the Fagel Collection, niet gepubliceerde paper gepresenteerd tijdens het Fagel-symposium, Dublin, 4th – 6th September 2008.
- Van Maanen, 'Leidse stadhuisclerken'
- Maanen, R.C.J. van, 'Leidse Stadhuisclerken tijdens de Republiek', in *Holland*, 16-2 (apr. 1984) 84-100.
- Maassen, *Tussen commercieel en sociaal krediet*
- Maassen, H.A.J., *Tussen commercieel en sociaal krediet. De ontwikkeling van de Bank van Lening in Nederland van Lombard tot Gemeenteklijke Kredietbank 1260-1940* (Hilversum, 1994) 95: <http://books.google.com> (geraadpleegd 14/07/2009).
- MacNeil, 'The Context is All'
- MacNeil, Heather, 'The Context is All: Describing a Fonds and Its Parts in Accordance with the Rules for Archival Description', in Eastwood (ed.), *Treatment of the Archival Fonds: Theory, Method, and Practice*, Ottawa, 1992.
- Martens, *Manuel diplomatique*
- Martens, Charles de, *Manuel diplomatique ou Précis des Des Lettres entre les Souverains*: www.books.google.com.
- Martin, 'The Town as Palimpsest'
- Martin, G., 'The Town as Palimpsest' in: H.J. Dyos (ed.) *The Study of Urban History*, New York, 1968, 155-169.
- Meerkamp van Embden, 'Inleiding'
- [Meerkamp van Embden, A.], 'Inleiding', *Inventaris Rechterlijke Archieven Zeeuws-Vlaanderen* (RAZVI): <http://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=210&miadt=239&micode=11&milang=nl&miview=inv2#inv3t1>.
- Van der Meiden, *Inventaris van het legatie-archief Turkije tot 1811*
- Van der Meiden, G.W., *Inventaris van het legatie-archief Turkije tot 1811, 's-Gravenhage, 1978.*
- Melchers, *Ostfriesland: Preußens atypische Provinz?*
- Melchers, T., *Ostfriesland: Preußens atypische Provinz? Preußische Integrationspolitik im 18. Jahrhundert*, Oldenburg, 2002: <http://docserver.bis.uni-oldenburg.de/publikationen/dissertation/2002/melosto2/melosto2.html> (geraadpleegd 14/07/2009).

Menne-Haritz, *An Archival Science Approach*

Menne-Haritz, A., *Business Processes. An Archival Science Approach to Collaborative Decision Making, Records, and Knowledge Management*, Dordrecht, 2004

Menne-Haritz, *Knowledge Management and Administrative Records*;

Menne-Haritz, A., *Knowledge Management and Administrative Records*, 2004: <http://www.staff.uni-marburg.de/~mennehar/publikationen/kmar.pdf>.

Mentink, *Registratuuergeschiedenis*

Mentink, G.J., *Registratuuergeschiedenis. Proeve van een syllabus bij de lessen ordenen en beschrijven van archieven* 1970-1971, 's-Gravenhage, 1970.

Moll, 'De Haagsche monumenten van geschiedenis en kunst'

Moll, W., 'De Haagsche monumenten van geschiedenis en kunst beschouwd in hun historisch verband' in *Jaarboek Die Haghe 1925* ('s-Gravenhage, 1925) 47-87.

De Monté Ver Loren, *Hoofdlijnen*

Monté Ver Loren, J.Ph. de, en J.E. Spruit, *Hoofdlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling*, Deventer, 1972⁵.

Motley, *History of the United Netherlands*

Motley, J.L., *History of the United Netherlands. From the Death of William the Silent to the Twelve Years Truce 1609*: <http://www.gutenberg.org/etext/4860>.

Mout, *Plakkaat van Verlatinge*

Mout, M.E.H.N. (ed.), *Plakkaat van Verlatinge 1581. Facsimile-uitgave van de originele druk*, ['s-Gravenhage] 1979.

Muller, *Nader Geünieerde Provinciën*

Muller, P.L., *Geschiedenis der Regeering in de Nader Geünieerde Provinciën tot aan de komst van Leicester (1579-1585)*, Leiden, 1867.

Muller, Feith en Fruin, 'Handleiding'

Muller Fz., S., J.A. Feith en R. Fruin Th.Az., 'Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven', Groningen, 1898, heruitgegeven in: P.J. Horsman, F.C.J. Ketelaar en T.H.P.M. Thomassen, *Tekst en context van de Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven van 1898* (Hilversum, 1998) 1-164.

Naamlijst afgevaardigden Friesland

[Engels, Martin (wm.)], 'Bijdrage tot een naamlijst van afgevaardigden ter Staten-Generaal uit Friesland 1637-1795':

<http://home.wanadoo.nl/mpaginae/SG16371795/voorlNaamlijst.htm> (geraadpleegd 02/08/2009).

N.A.T.

J.L. van der Gouw, H. Hardenberg, W.J. van Hoboken en G.W.A. Panhuyzen, *Nederlandse Archiefterminologie*, Zwolle, 1962.

Nauta, 'Statenvertaling'

Nauta, D., 'Geschiedenis van het ontstaan der Statenvertaling', in: *De Statenvertaling 1637-1937*, Haarlem, 1937, ongew. herdr. Middelburg, 2005: <http://www.theologienet.nl/documenten/Statenbijbel%20350%20jaar.pdf>.

- Nijenhuis, 'Besluiten ontsloten.'
- Nijenhuis, Ida, 'Besluiten ontsloten: Resolutiën Staten-Generaal digitaal (1626-1630)', *De Zeventiende Eeuw* 22 (2006) 272-282.
- Nijenhuis, 'Inleiding'
- Nijenhuis I.J.A., 'Inleiding. De Staten-Generaal 1626-1630', *Resolutiën Staten-Generaal 1626-1630*: <http://resources.huygens.knaw.nl/besluitenstatengeneraal1576-1630/BesluitenStaten-generaal1626-1651/inleiding>.
- NN, Inleiding inventaris verhoogde last- en veilgeld
- NN, 'Inleiding', in: *Archief van Burgemeesters. Stukken betreffende de controle op de ontvangst van het verhoogde last- en veilgeld*: <https://stadsarchief.amsterdam.nl/archieven/archiefbank/overzicht/5050.nl.html>.
- NNBW
- Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek*, 10 dln., Leiden, 1911-1937
- Obreen, 'Veroverde vaandels'
- Obreen, Fr.D.O., 'Veroverde vaandels' in: *De Navorscher* (1874)
- Ottenheym e.a., *Daniel Marot*
- Ottenheym, K.A., e.a., *Daniel Marot, vormgever van een deftig bestaan*, Amsterdam, 1988.
- Den Ouden, *De ontknoping van de zilvere koorde*
- Ouden, W.H. den, *De ontknoping van de zilvere koorde. De geschiedenis van de rijkstraktementen in de Nederlandse Hervormde Kerk*, Zoetermeer, 2004: <http://theol.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/Ouden/zilverenkoorde/Deontknoping-vandezilverenkoorde2.pdf> (geraadpleegd 01/02/2009).
- Van Opstall, 'Laurens Reael'
- Opstall, M.E. van, 'Laurens Reael in de Staten-Generaal. Het verslag van Reael over de toestand in Oost-Indië anno 1620' in: *Nederlandse Historische Bronnen* (Den Haag, 1979) 175-213).
- [Pannekeet], 'De kopergeldpagina'
- [Pannekeet, C.G.J.], 'De kopergeldpagina': <http://www.duiten.nl/>.
- Paulus, *Unie van Utrecht*
- Paulus, Pieter, *Verklaring der Unie van Utrecht*. 4 dln. Utrecht, 1775-1777: <http://books.google.com/books?id=SKFJAAAAMAAJ&printsec=frontcover&dq=paulus+unie&hl=nl> (geraadpleegd 20/05/2009).
- Van Pelt, 'Het Binnenhof als speelplaats voor architecten'
- Pelt, R.J. van, 'Het Binnenhof als speelplaats voor architecten', in: R.J. van Pelt en M.E. Tiethoff-Splithoff, *Het Binnenhof. Van grafelijke residentie tot regeringscentrum* (Dieren, 1984) 137-152.
- Pennings en Thomassen, *Archieven van Nederlandse gezanten en consuls tot 1813*
- Pennings, J.C.M., en Theo H.P.M. Thomassen (ed.), *Archieven van Nederlandse gezanten en consuls tot 1813*. dl. I: *Overgedragen archieven van gezanten en consuls in de christelijke wereld*, Den Haag, 1994.
- Pepys, *Diary and Correspondence*
- Diary and Correspondence of Samuel Pepys, F.R.S., Secretary tot the Admiralty in the reigns of Charles II and James II*, O.F. Morshead (ed.), New York, 1887.

Petit, *Nederlandsche pamfletten*

Petit, L.D., *Bibliotheek van Nederlandsche pamfletten: verzameling van de bibliotheek van Joannes Thysius en de bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden*, 4 dln., Leiden, 1882-1925.

Van der Pyl, *Korte Beschrijving der Staten van Barbarije etc.*

Pyl, R. van der, *Korte Beschrijving der Staten van Barbarije, Marokko, Algiers, Tunis, Tripoli en Fezzan, benevens een naauwkeurig verhaal van de roemrijke overwinning, door de gecombineerde Britse en Nederlandsche vloeten, onder Lord Exmouth en den Baron van de Capellen, onlangs voor Algiers behaald* (Dordrecht, 1816) 144-145

Pik, *Vaderlandse Geschiedenis*

Pik, J.W., *Beknopt leerboek der Vaderlandse Geschiedenis*, Zwolle, 1935⁷.

Pirenne, 'Generaliteitslanden'

Pirenne, L.P.C., 'De Generaliteitslanden van 1648 tot 1795', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, VIII (Utrecht, 1955) 315-351.

Pittion, 'The Fagel Collection'

Pittion, J.P., 'The Fagel Collection', in: *Hermathena* 121 (1976) 108-116.

PIVOT, *Handelend optreden*

PIVOT, *Handelend optreden. Overheidshandelen: modellen, onderzoeksmethoden en toepassingen*, 's-Gravenhage, 1994.

Poelhekke, *De vrede van Munster*

Poelhekke, J.J., *De vrede van Munster*, Den Haag, 1948.

Poelhekke, *Frederik Hendrik*

Poelhekke, J.J., *Frederik Hendrik, Prins van Oranje. Een biografisch drieluik*, Zutphen, 1987.

Poelhekke, *Geen blijder maer*

Poelhekke, J.J., *Geen blijder maer in tachtigh jaer. Verspreide studiën*, Zutphen, 1973.

Polak, *Muntchaos*

Polak, M.S., *Historiografie en economie van de 'muntchaos'. De muntproductie van de Republiek (1606-1795)*, Amsterdam, 1998, deels te raadplegen op: <http://mpolak.net/besluit.htm#top> (geraadpleegd 14/07/2009).

Posner, *Archives in the Ancient World*

Posner, Ernst, *Archives in the Ancient World*, SAA reprint, Chicago, 2003.

Postma, *Holland in vroeger tijd*

Postma, C. (bew.), *Holland in vroeger tijd*, III, 's Gravenzande, 1963. Bew. van *Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat van alle Volkeren*, dl. XVI, Amsterdam, 1746.

Postma, 'De mislukte missie van mr. Maarten van Naarden'

Postma, F., 'De mislukte missie van mr. Maarten van Naarden', in: *BMGN*, 120-1 (2005) 1-27.

Pradier-Fodéré, *Cours de Droit diplomatique*

Pradier-Fodéré, Paul, *Cours de Droit diplomatique à l'usage des agents politiques du Ministère des affaires étrangères des États Européens et Américains*. Paris, 1881.

- Price, *Holland and the Dutch Republic*
 Price, J.L., *Holland and the Dutch Republic in the Seventeenth Century. The Politics of Particularism*, Oxford, 1994.
- Ten Raa en De Bas, *Het Staatsche leger*
 Raa, F.J.G. ten, en F. de Bas, *Het Staatsche leger, 1568-1795*, Breda - Den Haag, 1911-1950.
- Renier, *De Noord-Nederlandse Natie*
 Renier, G.J. *De Noord-Nederlandse Natie*, Utrecht, 1948.
- De Riemer, *Beschryving van 's-Gravenhage*
 Riemer, Jacob de, *Beschryving van 's-Gravenhage*, Delft, 1730.
- Ribberink, 'Het phenomeen Muller'
 Ribberink, A.E.M., 'De toekomst en het verleden, het phenomeen Muller 1874-1974' in: *NAB* 78 (1974) 187-196.
- Riemsdijk, *Griffie*
 Riemsdijk, Th. van, *De griffie van Hare Hoog Mogenden. Bijdrage tot de kennis van het archief van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, 's-Gravenhage*, 1885.
- Van Riemsdijk, *Leemtenlijst*
 Riemsdijk, Th. van, *Overzicht van de door bronnenpublicaties aan te vullen leemten der Nederlandsche geschiedenis, ['s-Gravenhage,] 1904.*
- Rijksmuseum, *Catalogus van meubelen en betimmeringen*
 Rijksmuseum Amsterdam, *Catalogus van meubelen en betimmeringen, [Amsterdam,] 1952* 3.
- Rijpperda Wierdsma, *Politie en Justitie*
 Rijpperda Wierdsma, J.W., *Politie en Justitie. Een studie over Hollandschen staatsbouw tijdens de Republiek*, Zwolle, 1937.
- Van Rijssens, *Geschiedenis van ons Vaderland*
 Rijssens, F. van, *Geschiedenis van ons Vaderland*, Groningen, 1904.
- Roelevink 'Inleiding'
 Roelevink, J., 'Inleiding' in: *Resolutiën NR, VII, VII-II.*
- Roelevink, 'Lobby'
 Roelevink, J., "'t Welck doende etcetera'. Lobby bij de Staten-Generaal in de vroege zeventiende eeuw', in: *Jaarboek Die Haghe* (1990) 153-167.
- Roelevink, 'Navigating New Waters'
 Roelevink, J., "Navigating New Waters. The Project 'Resolutions of the States General 1576-1670'" in: A. Veenendaal en J. Roelevink (ed.), *Unlocking Government Archives of the Early Modern period. Papers presented at a workshop held at the Institute of Netherlands History, The Hague, 17-18 november 1994* (The Hague, 1995) 67-83.
- Romein, *Erflaters*
 Romein, J. en A., *Erflaters van onze beschaving. Nederlandse gestalten uit zes eeuwen*, Amsterdam, 1977¹².
- Romein, *De lage landen bij de zee*
 Romein, J. en A., *De lage Landen bij de Zee*, Amsterdam, 1977⁷.

- Van Rooden, 'Dissenters en bededagen'
 Rooden, Peter van, 'Dissenters en bededagen: Civil religion ten tijde van de Republiek', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 107 (1992) 703-712: <http://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/247868/3595-6982-1-PB.pdf?sequence=2>.
- Van Rooden, *Religieuze regimes*
 Rooden, P. van, *Religieuze regimes. Over godsdienst en maatschappij in Nederland, 1570-1990*, Amsterdam, 1996.
- Roorda, 'Prins Willem III en het Utrechtse regeringsreglement'
 Roorda, D.J., 'Prins Willem III en het Utrechtse regeringsreglement. Een schets van gebeurtenissen, achtergronden en problemen', in: *Van standen tot staten. 600 Jaar Staten van Utrecht 1375-1975* (Utrecht, 1975) 91-133.
- Rosema, 'Epidemieën en plagen in Nederland 1500-2000.'
 Rosema, Wim, 'Epidemieën en plagen in Nederland 1500-2000. Lijst van 585 publicaties uit de Nederlandse Centrale Catalogus (NCC), over of n.a.v. epidemieën en plagen; gesorteerd op jaar': <http://www.rampenpublicaties.nl/epidemie%20op%20jaar.htm>.
- Rowen, *John de Witt*
 Rowen, Herbert H., *John de Witt, Grand-Pensionary of Holland, 1625-1672*, Princeton, 1987.
- Samuels, *Varsity Letters*
 Samuels, Helen W., *Varsity Letters: Documenting Modern Colleges and Universities*, Metuchen, NJ, 1992.
- Schama, *Patriots and Liberators*
 Schama, Simon, *Patriots and Liberators*, New York, 1977.
- Schöffner, 'Naar consolidatie en behoud'
 Schöffner, I., 'Naar consolidatie en behoud onder Hollands leiding (1593-1717)', in: Fockema Andreae en Hardenberg (eds.), *500 Jaren Staten-Generaal in de Nederlanden*, 64-98.
- De Schepper, 'Johan van Drenckwaert'
 Schepper, H. de, 'Johan van Drenckwaert, raadsheer van Financiën, de laatste Hollander in de Nederlandse regering te Brussel 1578-1606', in: *LACH. Liber amicorum Herman Coppens* (Brussel, 2007) 603-618.
- De Schepper, 'Instellingen in Noord en Zuid'
 Schepper, H. de, 'Instellingen in Noord en Zuid', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* dl. 5 (Haarlem, 1980) 311-349.
- De Schepper en Vrolijk, 'Vrede en orde door gratie'
 Schepper, H. de, en M. Vrolijk, 'Vrede en orde door gratie. In Holland en Zeeland onder de Habsburgers en onder de Republiek, 1500-1650' in: M. Bruggeman e.a. (ed.), *Mensen van de nieuwe tijd. Een liber amicorum voor A.Th. van Deursen* (Amsterdam, 1996) 98-117.
- Schneider, *Landsdrukkerij*
 Schneider, M., *De voorgeschiedenis van de 'Algemeene Landsdrukkerij', 's-Gravenhage*, 1939.

- Schutte, *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers*
 Schutte, O., *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers residerende in het buitenland*, 1584-1810, RGP XXVII, 's-Gravenhage, 1984: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/schutte/#page=0&accessor=toc&view=homePane>.
- Schwencke, *Wandelingen door Oud-Den Haag*
 Schwencke, Johan, *Wandelingen door Oud-Den Haag*, Zaltbommel, 1975.
- Van Slingelandt, *Staatkundige geschriften*
 Slingelandt, S. van, *Staatkundige geschriften, opgesteld en nagelaaten door Mr. Simon van Slingelandt (...)*, 4 dln., Amsterdam, 1784-785.
- Van Slingelandt, 'Aanwijzing van de waare oorsaaken van (...) verval'
 Slingelandt, S. van, 'Aanwijzing van de waare oorsaaken van het jeegenwoordig groot verval in de generale Regeering van den Staat der Vereenigde Nederlanden, en van de noodige middelen van redres: met een bijvoegsel raakende de Provintie van Holland en Westvriesland in het bijzonder' [1717], in: *Staatkundige geschriften*, II (Amsterdam, 1784) 1-90.
- Van Slingelandt, 'Aanwijzing van een korte en gereede weg'
 Slingelandt, S. van, 'Aanwijzing van een korte en gereede weg om te koomen tot herstel der vervalle saaken van de Republicq' [1722] in: *Staatkundige Geschriften*, II (Amsterdam, 1784) 91-124.
- Van Slingelandt, 'Vergadering HHM'
 Slingelandt, S. van, 'Discours over de constitutie der Vergadering van de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal der Verenigde Nederlanden, en over de materie en forme van haar deliberatiën', 1719, in: *Staatkundige geschriften*, II, (Amsterdam, 1784) 125-282.
- Van Slingelandt, 'Raad van State'
 Slingelandt, S. van, 'Verhandeling van de Instelling, Instructieën, en Ampt van den Raad van Staate der Vereenigde Nederlanden', in: *Staatkundige Geschriften*, III (Amsterdam, 1785) 1-289.
- Van Slingelandt, 'Gesag over de Militie van den Staat'
 Slingelandt, S. van, 'Historische Verhandeling van het gesag over de Militie van den Staat der Vereenigde Nederlanden, getrokken uit de Registers en andere publike Acten' in: *Staatkundige Geschriften*, IV (Amsterdam, 1785) 1-238.
- Snijders, De Groot en de Serière, *Informatiekunde I*
 Snijders, J.H., C.T. de Groot en J.H.W.M. de Serière, *Informatiekunde. I. Ondernemen met informatie*, Groningen, 2001.
- Slot (ed.), 'Eerste Afdeling: Rijksarchief voor de centrale regeringsarchieven vóór 1795.'
 Slot, B.J. (ed.), 'Algemeen Rijksarchief Eerste Afdeling: Rijksarchief voor de centrale regeringsarchieven vóór 1795' in: F.C.J. Ketelaar e.a. (eds.), *Overzichten van de archieven en verzamelingen in de openbare archiefbewaarplaatsen in Nederland*, IX (Alphen aan den Rijn, 1982) 35-88.

De Smidt, 'Het gemoet van een rechter'

Smidt, J.Th. de, 'Het gemoet van een rechter', in: Th.E.A. Bosman e.a. (ed.), *Brabandts recht dat is ... Opstellen aangeboden aan prof. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant* (Assen – Maastricht, 1990) 271-274.

Smit, 'Bestuursinstellingen en ambtenaren van het Landschap Drenthe 1600 tot 1750'

Smit, F.R.H., 'Bestuursinstellingen en ambtenaren van het Landschap Drenthe 1600 tot 1750', *Drentse Historische Studiën*, Assen, 1984.

Smitskamp, 'Lotswissel 1555-1593'

Smitskamp, H., 'Van lotswissel en menigerlei geval (1555-1593)', in: Fockema Andreae en Hardenberg (ed.), *500 Jaren Staten-Generaal in de Nederlanden*, 28-63.

Somers, 'De VOC als volkenrechtelijke actor'

J.A. Somers, 'De VOC als volkenrechtelijke actor', in *Pro Memoria. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 5 (2003) 378-394.

Stal, *Den Haag in kaart gebracht*

Stal, Kees, *Den Haag in kaart gebracht. 750 jaar groei in plattegronden uit het Gemeentearchief*, Den Haag, 1998.

Strasser, *Inventaris Caspar Fagel*

Strasser, L., *Inventaris van het archief van Gaspar Fagel, Raadpensionaris van Holland, 1672-1688* (Den Haag, 1990) 15: <http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/zoekterm/gaspar%20fagel/eaidid/3.01.18/wollig/uit/volledige-tekst/aan/gebruikersinbreng/aan>.

Streefkerk, 'Tweeledige Kamer'

Streefkerk, C., 'Tweeledige Kamer (Chambre Mi-partie) (1648-1675)' in: E. Aerts e.a. (ed.) *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)* (Brussel, 1995) 441-447.

Streefkerk, 'Cedant Arma Toga'

Streefkerk, C., 'Cedant Arma Toga. De sententiën van de Chambre Mi-Partie', in: *Verslagen en Mededelingen van de Stichting tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlandse recht*. Nieuwe reeks, dl. 5 (Zutphen, 1987) 103-116.

Stuart, *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*

Stuart, M., *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken of vervolg der merkwaardigste geschiedenissen, die voorgevallen zyn in de Vereenigde Provinciën, de Generaliteits landen en de volksplantingen van den Staat*, dl. 23, Leiden, 1788.

De Stuers, 'Holland op zijn smalst'

Stuers, V. de, 'Holland op zijn smalst', in: *De Gids 1870* (1870) 320-403.

Wagenaar e.a., *Tegenwoordige Staat*

Wagenaar, Jan, e.a., *Hedendaagse Historie of Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden* (22 dln. Amsterdam 1738-1803), dl 1 Generaliteit, Amsterdam, 1739.

Tegenwoordige Staat (...) Staats-Vlaanderen

Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden; behelzende eene beschryving van

- Staats-Vlaanderen*, Amsterdam, 1751.
- Tegenwoordige Staat van Drenthe
 [Tonkens, J. en J. van Lier,] *Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat van het landschap Drenthe*, Amsterdam etc., 1792, fotografische herdruk Groningen, 1975.
- Den Tex, *Oldenbarnevelt*
 Tex, J. den, *Oldenbarnevelt*, 5 dln., Haarlem, 1960-1972.
- Den Tex, 'De Staten'
 Tex, J. den, 'De Staten in Oldenbarnevelts tijd' in: *Van Standen tot Staten. 600 Jaar Staten van Utrecht 1375-1975*, Utrecht, 1975.
- Thomas, 'Business Functions'
- Thomas, David, 'Business Functions: Toward a Methodology', February 1994.
 Op 12-08-2004 nog raadpleegbaar op <http://www.lis.pitt.edu/~nhlprc/IContents.html>.
- Thomassen, 'Archiefvormers en archivariissen als auteurs'
- Thomassen, Theo, 'Archiefvormers en archivariissen als auteurs', in: Peter Horsman en Chris Streefkerk (ed.), *Archieven in het geding. Een pak van Sjaalman voor Eric Ketelaar bij zijn afscheid als hoogleraar archiefwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam op 28 mei 2009* ('s-Gravenhage, 2009) 107-119.
- Thomassen, 'De archieven van de Nassause Domeinraad'
- Thomassen, T.H.P.M., 'De archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1811', in: *Archievenblad* 102.9 (nov. 1998) 31-35.
- Thomassen, 'Archives of the States General, cataloguing and editing.'
- Thomassen, T.H.P.M., 'The History of the Archives of the States General and its Consequences for their cataloguing and editing', in: Augustus J. Veenendaal jr. and Johanna Roelevink (eds.), *Unlocking government archives of the early modern period. Papers presented at a workshop held at the Institute of Netherlands History*, The Hague, 17-18 November 1994, The Hague, 1995, 84-93.
- Thomassen, 'Het begrip context in de archiefwetenschap'
- Thomassen, T.H.P.M., 'Het begrip context in de archiefwetenschap', in: P.J. Horsman, F.C.J. Ketelaar en T.H.P.M. Thomassen (ed.), *Context. Interpretatiekaders in de archivaliek*. Jaarboek 2000 van de Stichting Archiefpublicaties, 's-Gravenhage 2000, 15-28.
- Thomassen, 'Development of Archival Science.'
- Thomassen, T.H.P.M., 'The Development of Archival Science and its European Dimension' in: *Arkivariien och Arkivvetenskapen. Seminarium för Anna Christina Ulfsparré 10-11 Februari 1999 i Riksarkivet / The Archivist and the Archival Science, Seminar for Anna Christina Ulfsparré 10-11 February 1999 at the Swedish National Archives*, Lund, 1999, 75-84.
- Thomassen, 'Diplomatenarchieven'
- Thomassen, T.H.P.M., 'Diplomatie, diplomaten en diplomatenarchieven: een introductie', in: J.C.M. Pennings en Theo H.P.M. Thomassen (ed.), *Archieven van Nederlandse gezanten en consuls tot 1813*. dl. I *Overgedragen archieven van gezanten en consuls in de christelijke wereld* (Den Haag, 1994) 13-124.

Thomassen, 'Van evenement naar structuur.'

Thomassen, T.H.P.M., 'Van evenement naar structuur: ordenen en beschrijven in de eeuw vóór de Handleiding', in: P.J. Horsman, F.C.J. Ketelaar en T.H.P.M. Thomassen, *Tekst en context van de Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven van 1898*, Hilversum, 1898, XXI-LXXVIII.

Thomassen, 'Geen woorden maar handelingen'

Thomassen, T.H.P.M., 'Geen woorden maar handelingen. Werken aan een nieuwe verhouding tussen archief- en geschiedwetenschap', *NAB*, 98 (1994) 107-115; herdrukt in *100 Jaargangen Nederlands Archiefblad 1892-1996*, *NAB*, 100 (1996) 285-289.

Thomassen, *Gereconstrueerde inventaris van de collectie 'Staten-Generaal Dubbelen'*

Thomassen, T.H.P.M., *Gereconstrueerde inventaris van de collectie 'Staten-Generaal Dubbelen', onder verwijzing naar de archieven van herkomst*, Den Haag, 1983.

Thomassen, Generaliteitsresoluties en indices in het archief van de Staten-Generaal 1576-1796

Thomassen, T.H.P.M., *Generaliteitsresoluties en indices in het archief van de Staten-Generaal 1576-1796*, (doctoraalscriptie), Den Haag, 1986.

Thomassen, 'De illusie van de toegankelijkheid'

Thomassen, Theo, 'De veelvormigheid van de archiefontsluiting en de illusie van de toegankelijkheid' in: *Toegang. Ontwikkelingen in de ontsluiting van archieven*. Jaarboek 2001 van de Stichting Archiefpublicaties ('s-Gravenhage, 2002) 13-43.

Thomassen, *Inventaris van het archief Fagel Supplement*

T.H.P.M. Thomassen, *Inventaris van het archief Fagel Supplement, waarin opgenomen de collectie Nieuwenhuisen. Stukken afkomstig van Hendrik Fagel de Oude en Hendrik Fagel de Jonge, griffiers van de Staten-Generaal 1744-1790 en 1790-1795*, Den Haag, 1989

Thomassen, 'Kamerbewaarder'

Thomassen, T.H.P.M., 'De lotgevallen van een ambtelijke duizendpoot. De kamerbewaarder van de Staten-Generaal in de tijd van de Republiek', in: *Jaarboek 1988 van de Geschiedkundige Vereniging Die Haghe* (Den Haag, 1988) 50-97.

Thomassen, 'Korte introductie'

Thomassen, T.H.P.M., 'Een korte introductie in de archivaliek', syllabus Rijksarchiefschool, 1995, herdrukt in: P.J. Horsman, F.C.J. Ketelaar en T.H.P.M. Thomassen (ed.), *Naar een nieuw paradigma in de archivaliek*. Jaarboek 1999 van de Stichting Archiefpublicaties ('s-Gravenhage, 1999) 11-20.

Thomassen, 'De legatiearchieven: een eindeloze zaak'

Thomassen, T.H.P.M., 'De legatiearchieven: een eindeloze zaak' in: *NAB* 99.1 (maart 1995) 10-18.

Thomassen, 'Paradigmatische veranderingen in de archiefwetenschap'

Thomassen, T.H.P.M., 'Paradigmatische veranderingen in de archiefwetenschap', in: P.J. Horsman, F.C.J. Ketelaar, T.H.P.M. Thomassen, *Naar een nieuw paradigma in de archivaliek*. Jaarboek 1999 van de Stichting Archiefpublicaties, ('s-Gravenhage, 1999) 69-79.

Thomassen, 'The peace of Münster'

Thomassen, T.H.P.M., 'The Peace of Münster: A national symbol in acid-free paper', in: Klaus Buszmann and Heinz Schilling (eds.), *1648 War and Peace in Europe*, (1998) text Volume I, 475-484.

Thomassen, *Plaatsingslijst van de Collectie 'Tweede Kamer'*

Thomassen, T.H.P.M., *Plaatsingslijst van de Collectie 'Tweede Kamer'*, Den Haag, 1982.

Thomassen, *Proeve van een tabellarische inventaris*

Thomassen, T.H.P.M., *Proeve van een tabellarische inventaris van de generaliteits-resoluties uit het archief van de Staten-Generaal, 1576-1796*, Den Haag, 1987.

Thomassen, 'De resoluties van de Staten-Generaal tabellarisch geïnventariseerd'

Thomassen, T.H.P.M., 'De resoluties van de Staten-Generaal tabellarisch geïnventariseerd', in: *NAB*, 89 (1985) 78-89.

Thomassen, 'De Zwaan die zichzelf een adelaar vond'

Thomassen, T.H.P.M., 'De Zwaan die zichzelf een adelaar vond. Het ambtelijk leven van Johannes Andries de Zwaan (1799-1862), klerk en chartermeester aan het Rijksarchief in Den Haag' in: G. Janssens, G. Marechal en F. Scheelings (ed.) *Door de archivistiek gestrikt. Liber amicorum prof. dr. Juul Verhelst*. Archiefinitiatie(f) 4 (Brussel, 2000) 315-338.

Uil, *Zierikzee, Monumentenstad aan de Schelde*

Uil, H., *Zierikzee, Monumentenstad aan de Schelde*: http://www.zierikzee-monumentenstad.nl/kk_200011.html.

Van de Ven, *Aan de wieg van Rijkswaterstaat*

Ven, G.P. van de, *Aan de wieg van Rijkswaterstaat. Wordingsgeschiedenis van het Pannerdens Kanaal, Zutphen, 1976*.

Van de Venne, 'Landen van Overmaas'

Venne, J. van de, 'Inleiding', [*Inventaris van de archieven van de Landen van Overmaas*]: <http://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=210&miadt=38&micode=01.075&milang=nl&miview=inv2>.

Venner, *Inventaris van het archief van het Hof van Gelder te Venlo*

Venner, G.H.A., *Inventaris van het archief van het Hof van Gelder te Venlo 1717-1795*, Maastricht, 1997.

Venner, *Inventaris van het archief van de Staten van het Overkwartier van Gelder*

Venner, G.H.A., *Inventaris van het archief [van de] Staten van het Overkwartier van Gelder [1404-1794]*, Maastricht, 1979: <http://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=210&miadt=38&micode=01.001&milang=nl&miview=inv2>).

Verberne, 'De laatste jaren van de Republiek'

Verberne, L.G.J., 'De laatste jaren van de Republiek, 1787-'95' in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, VIII (Utrecht - Antwerpen, 1955) 391-411.

VROA

Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven, Tweede serie I-XL, 's-Gravenhage, 1878-1969.

- De Vrankrijker, *De grenzen van Nederland*
 Vrankrijker, A.C.J. de, *De grenzen van Nederland*, Amsterdam, 1946.
- Van Vree, *Nederland als vergaderland*
 Vree, Wilbert van, *Nederland als vergaderland. Opkomst en verbreiding van een vergaderregime*, Groningen, 1994.
- Vreede, Inleiding
 Vreede, G.W., *Inleiding tot eene geschiedenis der Nederlandsche diplomatie*, 2 dln. in 3 bnd., Utrecht, 1856-1865.
- Vries, 'Klerken'
 Vries, O., 'Klerken ter griffie van de Staten-Generaal in de achttiende eeuw. Een prosopografisch onderzoek.', *BMGN*, 96 (1981) 26-70.
- Waddington, Sommaire
 Waddington, A., 'Sommaire de la forme du régime des Provinces Unies des Pays Bas 1647', in: *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap (BMHG) XV* (1894).
- Wansink, 'Holland en Zes bondgenoten'
 Wansink, H., 'Holland en Zes bondgenoten: de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën', in: G.A.M. Beekelaar e.a. (eds.), *Vaderlands Verleden in Veelvoud* (Den Haag, 1975) 252-273.
- Van Weel, *De incorporatie van Culemborg*
 Weel, A.J. van, *De incorporatie van Culemborg in de Bataafse Republiek. Gelderse Historische Reeks*, Zutphen, 1977.
- Wellens, *Etats Généraux*
 Wellens, R., *Les Etats généraux des Pays-Bas des origines à la fin du règne de Philippe le Beau (1464-1506)*, Heule, 1974.
- Wieland e.a., *Kleine atlas voor de geschiedenis van beide Limburgen*
 Wieland, J.H.M. e.a. (eds.), *Kleine atlas voor de geschiedenis van beide Limburgen*, Leeuwarden - Maastricht, 1989.
- Van Wijn e.a., *Byvoegsels bij Wagenaar*
 Wijn, H. van, e.a., *Byvoegsels en aanmerkingen op het XIX. deel der Vaderlandsche Historie van Jan Wagenaar*, Amsterdam, 1795.
- Van Winter, *Westerwolde Generaliteitsland*
 Winter, P.J. van, *Westerwolde Generaliteitsland*, Assen, 1948.
- De Wicquefort, *Histoire des Provinces Unies*
 Wicquefort, A. de, *L'histoire des Provinces-unie, des Pais-bas depuis le parfait Etablissement de cet Etat, par la Paix de Munster*, 3 dln., La Haye, 1719-1745.
- Van Wissing, *Staten van Oorlog*
 Wissing, P.W. van, *De Staten van Oorlog te lande en de generale petities 1576-1795. Broncommentaren XII* : http://www.inghist.nl/pdf/Broncommentaren/voorlopig/Broncommentaren_XII-045_062.pdf (geraadpleegd 01/12/2009)
- De Wit, *De Nederlandse Revolutie van de achttiende eeuw*
 Wit, C.H.E. de, *De Nederlandse Revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787. Oligarchie en proletariaat*, Oirsbeek, 1974 – De Bibliotheek der Nederlandse Letteren (DBNL) 2007.

De Witte van Citters, Contracten van correspondentie

De Witte van Citters, J., *Contracten van correspondentie en andere bijdragen tot de geschiedenis van het ambtsbejag in de Republiek*, Den Haag, 1873.

Witteveen, *Een onderneming van landsbelang*

Witteveen, M., *Een onderneming van landsbelang. De oprichting van de Verenigde Oost-Indische Compagnie in 1602*, Amsterdam, 2002.

WNT

Woordenboek der Nederlandsche Taal, fotografische herdruk, Leiden - Den Haag, 1991.

Wolfs e.a., *De Vrije Rijksheerlijkheid Elsloo*

[Wolfs, H., H. van Mulken en J.W. Cenin, *Inventaris van de archieven van] de Vrije Rijksheerlijkheid Elsloo*, [Maastricht, 1980]: <http://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=210&miadt=38&micode=01.177&milang=nl&miview=inv2>.

Van der Woud, *Het lege land*

Woud, A. van der, *Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848*, Amsterdam - Antwerpen, 1998.

Wouters, 'De betekenis van de archieven voor de gewestelijke en lokale geschiedenis in Limburg'

Wouters, H.H.E., 'De betekenis van de archieven voor de gewestelijke en lokale geschiedenis in Limburg', *NAB*, 63 (1958-1959) 215-241.

Van der Wulp, *Catalogus Meulman*

Wulp, J. K. van der, *Catalogus van de tractaten, pamfletten, enz. over de geschiedenis van Nederland, aanwezig in de bibliotheek van Isaac Meulman*, 3 dln., Amsterdam, 1866-1868.

Yakel, 'Designing Representational Systems.'

Yakel, Elizabeth, *Designing Representational Systems*. Advanced Studies Seminar: March 28, 2001.

Zandvliet, 'Het Hof van een dienaar met vorstelijke allure'

Zandvliet, K., 'Het Hof van een dienaar met vorstelijke allure', in: K. Zandvliet, *Maurits prins van Oranje* (Amsterdam - Zwolle, 2000) 36-63.

Zandvliet, *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw*

Zandvliet, Kees, *De 250 rijksten van de Gouden Eeuw. Kapitaal, macht, familie en levensstijl*, Amsterdam, 2006.

Zwitzer, *De militie van den staat*

Zwitzer, H.L., *De militie van den staat. Het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden, 's-Gravenhage*, 1991.

Bijlage

VERKLARENDE WOORDENLIJST VAN TYPEN

INGEKOMEN EN UITGAANDE STUKKEN

In deze lijst zijn alle redactionele vormen van ingekomen en uitgaande stukken opgenomen die in dit boek worden vermeld, waaronder typen depêches die voorkomen in de lijst van acten en taux in de instructie voor de griffier van 1646 en de index op de aktenboeken in arch. SG inv. nr. 12450.

aanstelling, acte van

akte waarbij iemand wordt aangesteld die geen commissie krijgt, die zijn commissie krijgt van een ander of van wie de aanstelling door een ander moet worden geaprobeerd

abolitie, brieven van

rechterlijke beschikking waarbij strafvrijstelling wordt verleend aan de dader die zonder opzet een gering delict heeft begaan zonder dodelijk gevolg

acceptatie, acte van

declaratie waarmee de besluiten, toezeggingen of voorwaarden van een ander worden aanvaard

accord, acte van

akte waarin een overeenstemming tussen partijen wordt vastgelegd

acta synodalia

handelingen van een synode; bijz.: handelingen van de synode van Dordrecht

acte ad omnes populos

paspoort; verzoek aan alle autoriteiten om de begunstigde en zijn goederen vrije doortocht te verlenen en hem te vrijwaren van geweld

adjunctie, acte van

akte waarbij een ambtsdrager de bevoegdheid wordt verleend om een adjunct te nomineren

admissie, acte of brieven van

akte of resolutie waarbij de betrokkene wordt toegelaten tot de beraadslagingen van een college of de uitoefening van een ambt, i.h.b. van een predikant in de Meierij en een notaris in Suriname

adres, acte van

akte houdende de opdracht aan een schipper om naar een bepaalde bestemming te varen

advies

het mondeling of schriftelijk geuite gevoelen of oordeel van een lid van een

- bestuurscollege, ambtshalve geraadpleegd, over de zaak die in behandeling is
- aggregatie, acte van
 verklaring van goedkeuring van een besluit, beschikking, verordening of overeenkomst van een andere autoriteit of van interpretaties daarvan
- amnestie, placcaat van
 ordonnantie waarbij strafvervolging wegens misdaden tegen de staat door de soeverein collectief worden herroepen. Generaal pardon
- ampliatie, acte of brieven van
 declaratie waarmee een verordening, overeenkomst of vergunning wordt uitgebreid
- antidotaal rekest of antidotaal
 tegenverzoek waarvan de behandeling wordt uitgesteld totdat men de tijd rijp acht om er 'behoorlijke reflexie' op te maken
- apostille
 kantbeschikking; beschikking die in de marge van ingediende rekesten, remonstranties en memories werd geschreven
- appointement
 apostille op een rekest in het bijzonder in rechtszaken
- approbatie, acte of brieven van
 declaratie waarbij een verklaring, besluit, beschikking, verordening of overeenkomst van een ander wordt goedgekeurd
- artikelbrief
 ordonnantie op de militaire discipline in het leger of op de vloot
- attache, brieven van
 akte die wordt gevoegd bij een beschikking van een andere autoriteit om instemming met die beschikking kenbaar te maken
- atterminatie, brieven van
 akte waarbij uitstel van betaling van een boete (amende civile) wordt verleend
- attestatie, acte van
 verklaring opgemaakt om als bewijs te dienen
- autographen
 handschriften; bijz.: de handschriften van de synode van Dordrecht en Statenvertaling
- autorisatie, acte van (consent)
 (1) akte of resolutie waarbij functionarissen gemachtigd worden of bevoegd worden verklaard om bepaalde handelingen te verrichten of activiteiten te ontplooiën;
 (2) vergunning aan particulieren om bepaalde handelingen te verrichten
- bededagbrief (biddagbrief)
 brief waarmee een bededag wordt uitgeschreven
- beschrijvingsbrief (dagvaarding)
 convocatie voor een dagvaart (vergadering)
- bevel, acte van
 bevelschrift voor een ondergeschikte om een bepaalde opdracht uit te voeren

brief

akte, oorkonde of een ander geschrift met een afzender en een geadresseerde.

capitulatie, akte van

militaire conventie waarin de voorwaarden zijn vastgelegd waaronder een leger, een stad, een vesting of een landstreek zich overgeeft aan de tegenpartij of waaronder de ene soeverein troepen overneemt van de andere

cartel

militaire conventie die gesloten wordt of in tijden van vrede voor de wederzijdse uitwisseling van deserteurs of in oorlogstijd in verband met de uitwisseling van krijgsgevangenen

cassatie, brieven van

akte waarbij een ambtsdrager (bijz.: een militair officier) van zijn ambt wordt ontheven

cautie, acte van

borgtocht; eenzijdige overeenkomst waarbij een gesloten overeenkomst of het bestaan van een andere akte en de daaruit spruitende rechten en verplichtingen tegenover een wederpartij wordt erkend. Zie ook: reversaal.

cessie, brieven van / traktaat van

overeenkomst/verdrag waarbij door een van beide of door beide partijen afstand wordt gedaan van bepaalde rechten. Zie mandement van cessie

collatie, acte van

akte waarbij een canonisatie, een proosdij, een scholasterie een begijnplaats of een ander kerkelijke bediening wordt verleend of de inkomsten uit (geconfisqueerde) geestelijke en conventuale goederen, zoals een prebende of een beurs

commandement, acte van

bevelschrift voor een militair officier om een bepaalde opdracht uit te voeren

commissiebrief

(1) commissie van aanstelling

bevelschrift in de vorm van een open brief waarin de uitvaardiger verklaart een met name genoemd persoon te hebben aangesteld in een bepaald ambt of officie, waarin hij de taken en bevoegdheden omschrijft die met dat ambt zijn verbonden en de voorwaarden waaronder het moet worden uitgeoefend en waarin hij eenieder die het aangaat beveelt de betrokken persoon in die hoedanigheid te erkennen en hem te helpen zijn taak of opdracht te volbrengen

(2) commissie van retorsie

vergunning om gewelddadige of anderszins onbillijk geachte acties van een andere staat met soortgelijke acties te vergelden; zie ook: kaperbrief

commissoriaal (resolutie commissoriaal of commissoriale resolutie)

resolutie waarbij een zaak wordt verwezen naar een commissie of conferentie

committimus

bevelschrift voor de bevoegde (lagere) rechter om recht te doen

confirmatie, acte van

declaratie ter bevestiging van bestaande en toegekende rechten

consent

(1) resolutie waarbij de Staten van een provincie instemmen met een voorstel van de vergadering van de Staten-Generaal in zaken waarin de eenparige be-willinging van de bondgenoten is vereist

(2) akte van autorisatie: zie daar

conventie

internationale overeenkomst die zonder ratificatie in werking kan treden

creatie van een notaris, acte van

vergunning om het beroep van notaris (in Vlaanderen) uit te oefenen

credential (credentiebrief)

geloofsbrief; een in algemene termen gestelde brief waarin de soeverein die ze uitvaardigt aan een andere soeverein vraagt om de gezant te erkennen en te geloven

dagvaarding (beschrijvingsbrief)

convocatie voor een dagvaart (vergadering)

declaratie

(1) acte declaratoir; ordonnantie die niet aan iemand in het bijzonder is geadres-seerd, zoals een deductie, een manifest of een proclamatie

(2) resolutie declaratoir; besluit ter confirmatie van bestaande en toegekende rechten

(3) memorie van gemaakte onkosten die bij de uitvoering van opgedragen ta-ken zijn gemaakt.

deductie

geschrift waarin een staatsrechtelijk of politiek beginsel wordt ontwikkeld, ver-dedigd of bestreden

delatie, akte van

akte waarbij een recht wordt overgedragen; bijz.: declaratie waarbij de uitoe-fening van bepaalde soevereine bevoegdheden aan een heer worden opgedra-gen

deliberatie (en consideratie), punten van

lijst van beslispunten opgesteld op basis van ingediende verballen of rekenin-gen

depêche

uitvaardiging

depêcheboek

register van ingekomen en uitgaande stukken

dispensatie, brieven van

akte waarbij ontheffing van een verplichting of een verbod wordt verleend

edict

ordonnantie ter afkondiging van een wet of ter bevestiging van gemaakte af-spraken

eedboek

register van eedaflegging

- electie, acte van
beschikking op een voordracht tot benoeming van een ambtsdrager
- elucidatie, acte van
eenzijdige verklaring waarin de uitvaardiger een nadere toelichting geeft op een eerder door hem uitgevaardigde ordonnantie of gesloten overeenkomst
- evocatie, brieven van
dagvaarding op een andere dan de competente rechter, aan wie de zaak wordt onttrokken; overdaging
- executoriaal
bevelschrift voor een deurwaarder om een vonnis of een bestuursbeschikking uit te voeren
- exhibitum
in de vergadering ter tafel gebracht stuk
- expectatie, akte van (expectatief)
toezegging tot aanstelling in een bepaald ambt
- exploot, akte van
door een deurwaarder opgemaakte akte van betekening, waaruit blijkt wat hij wanneer heeft betekend en – als het om een dagvaarding gaat – op welke dag de zaak zal dienen
- extractresolutie
authentieke uitvaardiging van een resolutie in de vorm van een extract uit het resolutieregister
- fidei-commis, brieven van ontslag van
vergunning voor een erfgenaam om een deel van de nalatenschap waar een testamentair verbod op vervreemding op rust toch te mogen vervreemden
- formulierboek
register van modellen van uitvaardigingen
- garantie, acte of traktaat van
openbare declaratie of overeenkomst waarin de ene partij aan de andere belooft hem in zijn rechten of eigendommen te zullen handhaven
- van een lening
overeenkomst waarin een derde partij aan degene die een lening verstrekt de terugbetaling daarvan toezegt voor het geval dat degene die de lening ontvangt die lening niet zou terugbetalen
 - van een overeenkomst
overeenkomst waarin een derde partij aan een contractpartij toezegt de verplichtingen die diens wederpartij is aangegaan te zullen overnemen voor het geval dat die wederpartij die verplichtingen niet zou nakomen
 - van een rechtstoestand
declaratie of traktaat waarbij de ene soeverein aan de andere of soevereinen aan elkaar beloven steun te verlenen tegen een agressor
- harangue
plechtige toespraak

- impuniteit, acte van
 akte waarbij (bijv. aan een kroongetuige) vrijstelling van vervolging wordt verleend
- indemniteit, acte of brief van (borgbrief)
 akte of brief waarin iemand verklaart een ander te vrijwaren van kosten en schaden
- instructie
 akte waarin de taken en werkzaamheden van bestuurscolleges en functionarissen zijn vastgelegd alsmede de regels en voorschriften die ten aanzien van de uitvoering van die taken en werkzaamheden zijn gesteld
- intercessie, brieven van
 aanbevelingsbrief voor een partij in een geschil
- interpretatie, akte of resolutie van
 eenzijdige declaratie of overeenkomst ter toelichting of opheldering van eerder gesloten overeenkomsten of uitgevaardigde verordeningen en beschikkingen
- journaal
 dagregister waarin officieren te land en ter zee van dag tot dag aantekenen wat hen in hun expeditie voor henzelf en hun opdrachtgevers als belangwekkend voorkomt
- kaperbrief
 open brief waarin de admiraal-generaal verklaart een met name genoemde kapitein te hebben gecommiteerd om vijandelijke schepen en scheepsgoederen als represaille te nemen
- keur
 verordening op lokaal niveau
- kopieresolutie
 niet authentieke voor uitvaardiging bestemde resolutie in de vorm van een extract uit het resolutieregister of van een gewoon afschrift
- landwinning, brieven van
 vergunning voor de pleger van doodslag om ter voorbereiding van zijn remisieverzoek voor een bepaalde tijd naar zijn woonplaats terug te keren
- lastbrief (pouvoir)
 volmacht
- legitimatie, brieven van
 akte waarbij een natuurlijk kind wordt geëcht
- lias
 een aantal bescheiden, die door middel van een koord of een veter zijn aaneengeregen (N.A.T. nr. 12)
- libellen
 schotschriften, pamfletten
- mandaat
 bevelschrift in de vorm van een akte, een extractresolutie of een brief gericht aan de persoon die een bevel ten uitvoer moet leggen

mandement

- bevelschrift voor een deurwaarder, bode of gedelegeerde rechter om justitiële handelingen te verrichten
- in cas compulsoir
bevelschrift voor een deurwaarder om van de wederpartij te eisen dat hij stukken overlegt
- in cas d'appel
bevelschrift voor een deurwaarder om de wederpartij te dagvaarden voor het hof dat als appelrechter is aangewezen
- (in cas van) maintenue
bevelschrift voor een deurwaarder om van de wederpartij te vorderen de klager in zijn bezit te herstellen of te handhaven en hem te dagvaarden als hij dat zou weigeren
- om de arrementen (asnementen) van het proces aan te nemen en procureur acceptant te stellen
bevelschrift voor een deurwaarder om de rechtsopvolger van een procespartij (doorgaans de erfgenaam) op te dragen om het proces dat afgebroken is geweest weer op te nemen en om i.p.v. diens overleden procureur een ander aan te stellen
- om letteren executoriaal te decernereren
bevelschrift voor een deurwaarder om een wederpartij ertoe te brengen een verjaard vonnis of een uitspraak van goede mannen na te komen en hem te dagvaarden als hij dat zou weigeren
- van anticipatie
bevelschrift voor een deurwaarder om de tegenpartij die in appel is gegaan op te dragen om zijn grieven te proponeren en zijn eis te doen
- van appel en reductie
bevelschrift voor een deurwaarder om een wederpartij te dagvaarden voor een zitting ter correctie van een uitspraak door goede mannen gedaan
- van arresten rau actie
bevelschrift voor een deurwaarder om beslag te leggen op goederen van een wederpartij, hem opdracht te geven aan zijn verplichtingen ten opzichte van eiser te voldoen en hem te dagvaarden als hij dat zou weigeren
- van attentaten poenaal
bevelschrift voor een deurwaarder om de wederpartij aan te zeggen iets te doen of te laten en hem te dagvaarden als hij dat zou weigeren
- van beneficie van inventaris
bevelschrift voor een deurwaarder waarbij aan een erfgenaam het recht van boedelbeschrijving wordt verleend
- van cessie
bevelschrift voor een rechter om betrokkene cessie te laten doen met de aankondiging dat de deurwaarder de crediteuren voor die rechter zal dagvaarden
- van complainte (spolie)
bevelschrift voor een rechter om klager te herstellen in zijn vorige bezit en eventuele opposanten te laten dagvaarden

- van debitis
akte van commissie en autorisatie op een deurwaarder om verscheidene debiteuren van de eisende partij tegelijk te dagvaarden
 - van garandt
bevellschrift voor een deurwaarder om een gedaagde op te dragen om de eiser de garantie te geven dat hij hem in een proces kosteloos en schadeloos zal houden en om hem te dagvaarden als hij dat zou weigeren
 - van inductie of respijt
bevellschrift voor de rechter in de plaats waar de schuldenaar woont om schuldeisers te bewegen uitstel van betaling te verlenen of een schuldenregeling te treffen
 - van oppositie
bevellschrift voor een deurwaarder om namens een derde partij degene te dagvaarden die tot zijn schade door een rechter in het gelijk is gesteld
 - van reformatie
bevellschrift voor een deurwaarder om een partij te dagvaarden voor de rechter die een door de wederpartij bestreden sententie heeft uitgevaardigd en nu in tweede instantie recht moet doen
 - van relief
bevellschrift voor een deurwaarder om van de wederpartij te vorderen de klager in zijn vorige staat te herstellen en hem te dagvaarden als hij dat zou weigeren
 - van revisie
bevellschrift voor een deurwaarder om een partij die door een sententie van een rechter in het gelijk is gesteld te dagvaarden voor de rechter die die sententie heeft gewezen en zal moeten herzien
 - van simpel bevel of rau actie
bevellschrift voor een deurwaarder om een wederpartij op te dragen rechtens iets te doen of te laten en hem te dagvaarden als hij dat zou weigeren
- memoriaal
dagboek waarin men lopende zaken vermeldt die men niet wil vergeten; bijz.: beknopt verslag van een vergadering.
- memorie
informeel geschrift gebruikt in het verkeer tussen soevereinen en ondergeschikten, maar vooral in het diplomatieke verkeer om een eenvoudige zaak uiteen te zetten of een feit te vermelden. Tegenw.: nota
- memorie van defecten
memorie van de Raad van State over de achterstallen van de provincies op hun uit de staat van oorlog voortvloeiende betalingsverplichtingen
- missive
een brief van de ene gezagsdrager aan de andere, geschreven in de eerste persoon
- naturalisatie, brieven van
akte waarbij iemand in een ander staatsverband wordt opgenomen

- neutraliteit, acte of tractaat van
- (1) declaratie van een oorlogvoerende partij dat hij een bepaald gebied zal vrijwaren van het doormarcheren en inlegeren van troepen, onder de voorwaarde dat de tegenpartij hetzelfde zal doen
 - (2) traktaat waarbij de verdragsluitende partijen overeenkomen een neutrale houding aan te nemen in een bestaand of toekomstig conflict
- non prejuditie, acte van
- akte van geen gevolgtrekking: publieke verklaring waarin een autoriteit die inbreuk maakt op het recht van een ander verklaart dat die inbreuk zonder precedent zal blijven
- notificatie, brieven van
- ingekomen brieven die voor kennisgeving worden aangenomen
- notificatie, resoluties van
- resoluties houdende kennisgeving van ingekomen brieven
- notulen
- het geheel van minuutresoluties en bijbehorende originele stukken waarin de handelingen van een vergadering zijn vastgelegd
- nouvelles (tijdingen)
- nieuwsbrieven; bijz. nieuwsbrieven van gezanten
- obligatie
- akte van schuldbekentenis; overeenkomst waarbij de verkrijger van een lening verklaart de lening van de verstrekker ontvangen te hebben en onder de gestelde voorwaarden te zullen aflossen
- octrooi
- akte waarbij een vergunning, ontheffing of vrijstelling wordt verleend
- oorlogsverklaring
- (1) manifest en ordonnantie in de vorm van een plakkaat waarin een soeverein bekend maakt waarom hij zich met een andere soeverein in staat van oorlog beschouwt en dat de regelingen bevat die in een oorlogssituatie toepasselijk zijn
 - (2) declaratie waarin een soeverein aan een andere soeverein mededeelt zich met hem in staat van oorlog te beschouwen
- open patent: zie patent
- ordonnantie
- (1) verordening in uiteenlopende vormen: een plakkaat, een reglement of een declaratie
 - (2) mandaat, i.h.b. mandaat op een ontvanger om een zeker bedrag aan een zeker persoon uit te betalen (ordonnantie van betaling)
- overdaging, brieven van
- dagvaarding op een andere dan de competente rechter (evocatie)
- maintenue, brieven van
- rechterlijke beschikking waarbij een eisende partij in zijn bezit wordt hersteld
- pardon, brieven van
- akte waarbij kwijtschelding van straf wordt verleend

paspoort

vergunning om ongehinderd de grenzen van de staat te passeren of goederen die grenzen onbelast te laten passeren

patent

akte waarbij door tussenkomst van de verkrijger aan een ander een last wordt verstrekt of een recht wordt verleend

– militair patent

akte waarmee een kapitein wordt gemachtigd zijn compagnie van de ene garnizoensplaats naar de andere te laten marcheren en om daarbij inkwartiering in de garnizoensplaats van bestemming te vorderen

– open patent

akte waarmee een particuliere begunstigde op diens verzoek wordt gemachtigd om bij het verrichten van bepaalde activiteiten de medewerking in te roepen van niet met name aangeduide personen die onder het gezag van de uitvaardiger staan.

– zeepatent

akte waarmee een schipper wordt gemachtigd bij het passeren van de grenzen van de staat de medewerking van de betrokken autoriteiten te vorderen

petitie (propositie van)

memorie houdende een beredeneerd verzoek van de landsheer en later van de Raad van State aan de contribuerende provincies om in te stemmen met de begroting van kosten van gemeenschappelijke activiteiten en om hun aandeel daarin voor hun rekening te nemen; bede

plakkaat

voor openbare bekendmaking bestemde akte van uitvaardiging van een ordonnantie

poenaal: zie mandement poenaal

pouvoir of pleinpouvoir

onderhandelingsvolmacht; akte in de vorm van een open brief waarin de soeverein verklaart dat hij een of meer met name genoemde personen last heeft gegeven om in zijn naam met gevolmachtigden van de tegenpartij te onderhandelen en een traktaat te sluiten, waarin hij hun onderhandelingsvrijheid afbakent en waarin hij belooft dat hij alles wat zij overeen zullen komen voor altijd voor goed, vast en waarde zal houden en zal ratificeren en handhaven

privilege

bestuursbeschikking met externe werking die niet gepaard gaat met een ontheffing van een wettelijke bepaling

procuratie

volmacht; akte waarbij een persoon de bevoegdheid of last krijgt opgedragen om de uitvaardiger te vertegenwoordigen en namens hem te handelen

prolongatie, acte van

declaratie waarbij de duur van een verordening, overeenkomst of vergunning wordt verlengd

- propositie
(schriftelijke vastlegging van een) voorstel in de vergadering gedaan
- rappel, brieven van
akte van terugroeping of herroeping; bijz.: brief waarin een soeverein aan een andere soeverein aankondigt dat hij zijn gezant die bij de ander is geaccrediteerd terugroept, de hoop uitspreekt dat het gedrag van de gezant de ander aangenaam is geweest en aankondigt dat hij hem heeft opgedragen met alle complimenten afscheid te nemen.
- rappel de ban(issement), brieven van
akte waarbij een verbanning wordt herroepen
- ratificatie
ordonnantie waarmee een soeverein de geldigheid erkent van de afspraken die door zijn gemachtigden met een andere partij zijn gemaakt en belooft ze uit te zullen voeren; bijz.: plechtige uitvaardiging van een traktaat of conventie.
- recepis
ontvangstbewijs
- reces
tussentijds verslag van een vergadering in de vorm van een instructie aan de deelnemers om op de onafgedane punten (de punten van reces) volmachten te vragen aan hun lastgevers
- recommendatie, brief van
aanbevelingsbrief
- recredentie, brieven van (recredentiaal, recreditief)
akte waarin een soeverein aan een andere soeverein meedeelt, dat de gezant die door laatstgenoemde is teruggeroepen afscheid van hem heeft genomen en dat diens optreden hem welgevallig is geweest
- recueil
band of register waarin stukken over een of meer onderwerpen resp. zijn verzameld of ingeschreven.
- reglement
ordonnantie houdende voorschriften voor de leden van een gemeenschap of een categorie personen
- rekening
lijst van gespecificeerde posten van ontvangsten en uitgaven over een bepaalde periode waarmee comptabele ambtenaren verantwoording afleggen over het door hen gevoerde financiële beheer.
- remissie, acte van, remissiebrief
(1) akte waarbij een belastingplichtige ontheffing wordt verleend van betaling van lokale belastingen
(2) akte waarbij degene die onopzettelijk iemand heeft gedood buiten vervolging wordt gesteld
- remonstrantie
verzoekschrift van een lagere overheid aan een hogere

- renovatie, acte van
 declaratie waarbij een verordening, overeenkomst of vergunning wordt vernieuwd
- renunciatie, acte van
 akte van afstand van een recht, i.h.b. van de regering
- request
 verzoekschrift
- request civiel
 verzoekschrift van iemand die slachtoffer meent te zijn van een misgreep of verzuim van een lagere overheid om de verrichtingen van die overheid ongedaan te maken
- requisitoriaal
 (1) verzoek aan een andere soeverein om troepen vrije doortocht te verlenen
 (2) verzoek aan of autorisatie op een andere rechter om te executeren
- resignatie, acte of brieven van
 akte waarbij afstand wordt gedaan van een bediening of een recht
- resolutie
 op schrift gesteld besluit van een bestuurscollege
- retroacta
 voorstukken; bijz.: resoluties en bijlagen uit het archief van de Staten-Generaal die werden gebruikt als basis voor de actuele besluitvorming
- reversaal (revers, reversbrief)
 (1) eenzijdige overeenkomst waarbij een soeverein belooft een prestatie te verrichten of een concessie te doen of een verplichting aangaat voor een te komen termijn
 (2) borgtocht; eenzijdige overeenkomst waarbij een gesloten overeenkomst of het bestaan van een andere akte en de daaruit spruitende rechten en verplichtingen tegenover een wederpartij wordt erkend (ook: akte van cautie).
- revisie: zie mandement van revisie
- sauveconduit, acte van
 vrijgeleide; vergunning voor iemand uit vijandelijk gebied om zich gedurende een bepaalde tijd ongemoeid op het grondgebied van de uitvaardiger te bevinden
- sauvegarde, brieven van
 akte waarmee een heer zijn militairen verbiedt de persoon, het dorp of de hoeve die zich onder zijn bescherming heeft gesteld te schaden of te hinderen
- sententie
 akte of resolutie waarin een rechterlijke uitspraak is vastgelegd
- staat van oorlog
 (1) sterktestaat van het leger met een opgave van kosten (tot 1588).
 (2) staat van de verdeling van de vaste generaliteitslasten over de provincies volgens een vaste verdeelsleutel (vanaf 1588)
- sureté de corps (et des biens), brieven van
 akte van vrijgeleide; vergunning voor een persoon tegen wie vervolging is in-

- gesteld om zich gedurende een bepaalde tijd ongemoeid op het grondgebied van de uitvaardiger te bevinden
- survivance, acte van
 - akte waarin de begunstigde het recht wordt verleend om zijn opvolger te benoemen
- titulboek
 - register van aanschrijftitels
- tractaat
 - internationale overeenkomst of verdrag in de meest plechtige vorm, die na ratificatie in werking treedt
- venia aetatis, brieven van
 - akte van handlichting, meerderjarigverklaring
- verbaal
 - ambtshalve uitgebracht rapport
- verlof, brieven van
 - akte waarbij een ondergeschikte verlof wordt verleend om te absenteren voor het verrichten van zijn particuliere affaires; bijz.: militair verlof
- voorschrijven, brief van (voorschrijven, voorschrift)
 - aanbevelingsbrief
- voorslag, brief van
 - schriftelijk voorstel tot aanstelling van een ambtsdrager
- vrijdom, brieven van
 - akte waarbij ontheffing van een (betalings)verplichting wordt verleend
- vrije jacht, acte tot
 - jachtvergunning
- vrije pas, acte tot
 - paspoort; verzoek aan alle autoriteiten om de bezorger van brieven (bijz.: trompetter) vrije doortocht te verlenen en hem te vrijwaren van geweld
- vrijgeleide, brieven van
 - vergunning voor een persoon uit vijandelijk gebied of tegen wie vervolging is ingesteld om zich gedurende een bepaalde tijd ongemoeid op het grondgebied van de uitvaardiger te bevinden
- zeebrief: zie zeepatent

INDEX VAN PERSONEN, FUNCTIONARISSEN,
ORGANISATIES, ORGANEN EN MANDATEN

Opgenomen zijn namen van personen, topografische aanduidingen en namen van organisaties, organen en functionarissen

- Aardenburg, 343, 354, 359, 686, 688, 689
– commandeur van, 310
- Achter-Indië, 374
- Achterpoort. van het Binnenhof: zie Zuiderpoort
- Acqoy, 235
- Adams, John, gezant van het Amerikaanse Congres, 191
- adjuncten-reviseurs, 322, 365, 367, 422, 424
- administrateurs over de buitgemaakte schepen, 317
- admiraal
– van een provincie, 244, 258, 315, 316, 374, 395, 692, 693, 695
– van de vloot van of naar Indië, 316, 377, 378. Zie ook: Van der Haghen
- admiraal-generaal van de Unie, 39, 95, 144, 145, 146, 147, 148, 165, 171, 176, 188, 219, 220, 241-246, 251, 252, 290, 309, 311, 313-317, 322, 323, 348, 376, 388, 389, 393, 395, 397, 413, 414, 812.
- Admiraliteit
– van Amsterdam, 141, 258, 286, 312, 320, 394, 692
– in Friesland, 312, 320120, 187, 368
– op de Maze, 96, 201, 312, 320, 355, 419, 614, 69362, 123, 124, 187, 191, 212, 249, 366, 416
– in het Noorderkwartier, 259, 311, 320, 614, 694124, 157, 187, 192, 368, 416
– van Zeeland in Middelburg, 200, 201, 312, 320, 322, 355, 418, 419
- admiraliteitscolleges, 39, 47, 96, 131, 145, 148, 150, 165, 166, 182, 202, 225, 252, 254, 280, 309, 312-321, 331, 332, 374, 376, 382, 385, 393, 398, 399, 408, 413, 418, 419, 421, 424, 443, 539, 602, 614, 639, 640, 642, 660, 661, 676, 678, 692, 693, 703.
– conferenties met, zie: conferenties
– ministers en beambten van, zie: advocaat-fiscaal, commiezen-generaal, fiscaals, secretarissen, chergers, collecteurs, contrarolleurs
- Admiraliteitskamer op het Binnenhof, 38, 167
- Adviescommissie RGP, 502
- advocaat-fiscaal
– van de admiraliteitscolleges, 247, 255, 520, 710
– van de Raad van Brabant, 696
– van de Raad van Brazilië, 259
– van de Unie, 696
- advocaten, 109
- advocaten, 's lands, 403, 420, 653, 660
- Aerschot, Philips Karel van Aremberg, hertog van, 559, 562, 619
- Aerssen
– François van, ambassadeur in Frankrijk, 661, 664
– familie Van, supplementarchief, 700
– Cornelis van (Aerssens), griffier van de Staten-Generaal, 126, 428, 430, 435, 446, 447, 448, 459, 460, 553, 554, 555, 557, 558, 559, 561, 641, 736

- Afrika, 220, 222, 373, 379, 380, 657. Zie ook: West-Afrika, Zuid-Afrika
- Afrikaanse Compagnie (van Brandenburg). 238
- agent van de Staten-Generaal, 42, 69, 101, 157, 183, 191, 279, 430-438, 446-454, 458, 459, 468, 481, 491, 516, 603, 611, 617, 619-622, 624, 627, 629, 636, 639, 640, 648, 703, 713, 730; series resoluties en indices van, 79, 611, 616, 625, 626, 635. Zie ook: Ramet, Valkenburch, Verburch, Van Byemont, De Heijde, Van Spronssen, Roosenboom, Ten Hove, Van Baarle.
- agenten bij de Staten-Generaal, 190
- Aitzema
- Foppe van, gezant bij de Hanzesteden, 505
 - Lieuwe van, resident van de Hanzesteden in Den Haag, geschiedschrijver, nieuwsagent, 161, 199, 463, 464, 466, 505, 633, 656, 715, 737; archief / collectie, 58, 505, 506, 512, 515, 699, 700, 715, 746, 748
- Aken en Keulen, vredesonderhandelingen in (1672), 590, 592
- Aken, vredescongres en vrede van (1748), 146, 657, 669, 699
- Akte van Secusie, 183, 281
- Albert en Isabella, aartshertogen, 289
- Albrecht Hendricxzoon, drukker van de Staten-Generaal, 458
- Alençon, hertog van, zie Anjou
- Aleppo, consul in, 294
- Alexandrië, consul in, 294
- Algemeen Rijksarchief, 58, 59, 60, 61, 63, 68, 72, 74, 75, 79, 80, 81, 83, 86, 91, 92, 93, 507, 508, 509, 510, 514, 531, 587, 593, 617, 699, 753
- Eerste Afdeling, 58, 61, 74, 78, 504, 702, 719, 750; Collectie Aanwinsten van de, 72, 740
 - Tweede Afdeling, 71
- Algerijnse kapers, 288, 443
- Algiers, 288, 408, 443, 522, 631, 642, 657, 661, 671, 695
- consul in, 294
 - deputaties naar, 703
 - Deij van, 408
- Algierse passen, zie Turkse passen
- Alicante, consul in, 293
- Alkmaar, 154, 394
- Alphen, Willem van, 109, 400
- Alva, Ferdinand Alvarez de Toledo, hertog van, gouverneur-generaal, 260, 459, 714
- Ambon, 259, 697
- Raad van Justitie van, 259
- Ameland, vrije heerlijkheid, 114, 235, 236, 324
- Amerika, 220, 222, 373, 378,
- Amerika, Verenigde Staten van, zie: Verenigde Staten van Amerika
- Amerongen, Godart baron van Reede, heer van, gezant in Berlijn, 589
- Amersfoort, 135, 417
- Amiens, vrede van, 529
- Amsterdam (stad, magistraat, gecommitteerden), 43, 83, 121, 143, 154, 176, 191, 193, 196, 230, 233, 234, 281, 287, 288, 295, 304, 312, 317, 374, 378, 419, 434, 461, 465, 603, 614, 649, 682, 697, 703, 734
- Admiraliteit van, zie Admiraliteit van Amsterdam
 - bezending naar, 682
 - Logement van de gedeputeerden in Den Haag, 43, 497
 - Synode van, 269
 - Universiteit van, 84
- Ancillon, Loius d', gezantschapssecretaris, 57
- Ancona, consuls in, 249
- Anglo-Bataafse Conferentie (de Conférence), 372
- Angola, kolonie, 380
- Anjou, François de Valois, hertog van - en van Alençon, 121, 122, 124, 125, 127, 128, 136, 137, 148, 180, 242, 249, 291, 292, 434, 469, 646

- Antoing, brouwerij van, 425
- Antwerpen, 117, 121, 122, 123, 125, 207, 223, 240, 297, 300, 368, 428, 557, 623, 642
- Apel., klooster van Ter, 372
- Apulië, consuls in, 294
- Arcen en Velden, schepensbank, 480
- Archangel, 316, 481
- Archiefschool (Rijksarchiefschool), 80, 83, 84, 86, 92, 93, 111, 745
- Archival Science, International Journal on Recorded Information, 742
- Arenberg, hertog van, heer van Westervolde, 370
- Arkel, heer van, 236
- Arnhem
- deputatie naar, 299
 - stad en magistraat van, 130, 154, 184, 310, 386, 563
 - gouverneur van, 310
- Arnoldus Cornelisz, 269
- Artois, graafschap en Staten, 115, 118, 120, 121
- Aruba, 380
- Asseliers, Jan van, audiencier van de Raad van State en de Staten-Generaal, secretaris van de Raad van State, gedeputeerde naar Frankrijk, 434, 459, 506, 519
- Ath, barriërestad, 240
- Atrecht (Arras)
- stad, 117
 - Unie van, 121, 127
- audience van Maria van Hongarije en Emanuel Philibert van Savoye, 459, 513, 518, 714
- Audiencier, 116, 180, 277, 434, 435, 436, 437, 459, 470, 479, 506, 714
- Australische of Zuidzee- Compagnie, 407
- Avaux, Jean Antoine de Mesmes comte d', ambassadeur van Frankrijk, 461
- Averna, consuls in, 657
- Axel en Axelerambacht, stad en baljuwschap, 343, 354, 359, 204, 211, 214, 242, 412, 413
- Axel, bank van lening, 406
- Baarle, Charles van, agent van de Staten-Generaal, 642
- Bahia, 307, 379
- Bakhuizen van den Brink, R.C. rijksarchivaris, 58, 81, 106, 497, 498, 517, 692
- baljuwen en hoogbaljuwen, 252, 345, 349, 350, 351, 354, 358, 359, 360. Zie ook: hoogschouten
- Balthasar Florisz van Berkenrode, 4126
- Bantam, 376, 426
- Barbarije
- kust van, 519, 522, 631, 642, 651, 652, 657, 661, 669, 706
 - consuls en viceconsuls in, 294
- Barbarijse zeerovers, 316, 322, 408, 695, 703
- Barcelona, consul in, 293
- Barrière(steden), 237, 240, 272, 273, 294, 642. Zie ook: onder de verschillende steden
- Barrièretraktat, 224, 240, 265, 274, 345, 355, 368, 372,
- Bastian, Jeannette, 751
- Bataafs-Franse Omwenteling, 32, 38, 57, 491, 736
- Bataafs-Franse tijd, 707
- Bataafse Republiek, 35, 491, 495, 529, archivarius van, 494
- Batavia, 156, 168, 238. Zie ook: Hoge Regering, Hoge Raad van Justitie
- Batenburg, heerlijkheid, 340
- Beeckman, Isaac, rector van de Latijnse school in Dordrecht, 193
- Beemster, 404
- Beesel, 368
- Beieren, keurvorst van (keurvorst van de Palts), 292, 661, 670
- Beijmoer, polders van, 387
- Beken, Dirck van der, rentmeester van de bedden in het kwartier van Brussel, 554
- Belfeld, 368
- Belle, Willem van, klerk van de griffier, eerste klerk van de Munsterse ambassade, 444, 445, 573
- Bellingwolde, 370
- Bellingwolderschans, zie Oudeschans

- Bellingwolderzijl, 370
- Bengalen, 374
- Bentheim, graafschap, 222, 237, 239, 274, 301, 668
- Bentinck, Charles, (1780-1826), 527
- Bentinck
- Willem, graaf ---, heer van Rhoon (1762-1835), 527
 - Willem, graaf ---, heer van Rhoon (1704-1774), 141, 156, 163, 175,
- Berbice, 379, 381, 653, 695, 716
- Berg(h), graafschap / hertogdom, 236, 292, 301, 340,
- Bergen (Mons), 240
- Bergen (Noorwegen), commissaris in, 293
- Bergen op Zoom
- stad en markiezaat, markies, 130, 223, 240, 255, 272, 273, 344, 349, 363, 364, 365, 366, 387, 406, 413, 414, 472, 623
 - gouverneur van, 310
- Bergh
- L.Ph.C. van den, rijkdarchivaris, 64, 499, 500, 504, 604, 625,
 - Willem IV graaf van den, stadhouder van Gelderland, 245
- Berkenrode, Balthasar Florisz van, landmeter en kaartmaker, 412
- Berkvens, A.M.J.A., 419, 420
- Berlage, Hendrik Petrus, architect, 31
- Berlijn, 661, 700, 725
- besogne, zie: gedeputeerden
- Besogne, Secreet, 78, 95, 96, 130, 135, 145, 149, 150, 166, 167, 170-175, 181, 182, 61, 93, 94, 102, 104, 105, 111, 125, 128, 279, 320, 322, 327, 346, 352
- Betuwe, commandeur van de redouten in de, 248. Zie ook: Neder-Betuwe
- Bever, Hans, 408
- Beverningh, Hiëronymus van, gezant naar Engeland en het vredescongres van Nijmegen, 168, 321
- Bie, Joris de, tesorier-generaal van de Unie, 542
- Biervliet, 354, 359, 686, 688
- Bijlsma, R., rijksarchivaris, 57, 61, 62, 65, 75, 77, 107, 493, 504, 506, 507, 510-515, 541, 550, 551, 556, 585, 588, 646, 647, 714, 745-748
- Bijlsma - Van Marle, inventaris, 512, 545, 647
- Binnenhof, 30, 31, 123, 130, 132, 133, 139, 166, 167, 183, 226, 285, 312, 428, 429, 431, 437, 454, 458-460, 475, 494, 495, 497, 525, 563, 736, 752
- Bisdom,
- Dirk Rudolf Wijckerheld, thesaurier-generaal van de Unie, 634
 - archief, 79, 6717, 628, 634
- Bisdommer, François, commissaris tot de uitheemse depêches, 606
- Bisscop, commies-generaal, 204
- Blaeu, Willem Jansz, cartograaf, 193, 429, 430
- Blair, Ann, 742
- Blanckevoort, Pieter van, geweldige over de schepen van Holland, 394
- Blauwe kamer in het Binnenhof, 39
- Bleijenburg, Den Haag, 503, 514, 585
- Blijham, 370
- Block, François de, 411
- Blockmans, 115
- Bocholt, Egbert Alertsz van, 394
- boden van de generaliteit, 41, 48, 434, 447, 453-454, 489
- Bodin, Jean, 111, 136
- Boeginezen, 35
- Boekhouter- en Assenederambacht, 359
- Bogaers
- Adriaen, klerk van de Raad van State, 612, 633
 - archief / collectie, 79, 617, 627, 633, 637, 678
 - Geertruida Johanna, 633
- Bohemen, 656
- Boissevain, Charles, adjunct-archivaris van Den Haag, 77
- Bombaas, Philip Jansz, 394
- Bonaire, 380

- Bondam, J.K., archivararis aan het Algemeen Rjksarchief, 504
- Bonnema, Aite, deurwaarder van de griffie, 452
- Bonrepaux, François d'Usson, markies de, ambassadeur van Frankrijk, 441, 603
- Bor, Pieter Christiaansz, geschiedschrijver, 115
- Borculo, (vrije) heerlijkheid, 235, 236, 274, 275
- Bordeaux, commissaris in, 293
- Boreel, Johan, gezant van de Staten-Generaal in Engeland, archief 442
- Borth, Gerrit, onderklerk voor Gelderland, 445
- Bosch
 - Cunera, meubelbewaarster, 451
 - Otto, gezantschapssecretaris in Parijs, Berlijn en Frankfurt, archief, 57, 82, 717, 725
- Both, Pieter, gouverneur-generaal van Oost-Indie, 243, 252
- Bouckhorst, Amelis van den, heer van Wimmenum, gedeputeerde van Holland, 464
- Boulogne, 115, commissaris in, 293
- Bourgondië, hertogen van, 109. Zie ook: Philips de Goede, Maximiliaan van Bourgondië en Maria van Bourgondië
- Bourtange
 - vesting, 311, 370, 371, 623
 - commandeur van, 311
- Bovenrijn, 387
- Boxhorn, Marcus Zuerius, 213, 214
- Braam, Jacob Pieter van, 35, 695
- Brabant
 - gedeputeerden van, 120, 125, 128, 181, 198, 222,
 - griffier van de Staten van, 554. Zie ook: Weellemans
 - hertog van, 98, 117, 217, 228, 343, 344, 349, 361, 363, 364, 365, 366, 370, 683, 717
 - hertogdom, 118, 120, 121, 365, 372, 472, 734
 - pensionaris van de Staten van, 179, 180
 - Raad van --- in Brussel, 219, 366
 - Staten van, 115, 120, 121, 363, 433, 470, 554
 - steden van, 115, 129, 223
- Brabant, Staats-, 147, 190, 223, 227, 237, 244, 310, 332, 342, 346, 349, 364-367, 371, 387, 402, 408, 410-414, 469, 472, 480, 520, 677, 716, 734
 - stadhouder, gouverneur en kapitein-generaal van, 245, 246, 371
 - Raad van --- in Den Haag, zie: Raad en Leenhof van -- en de Landen van Overmaze
- Brabants hooggerecht in Maastricht, zie: Maastricht
- Brabantse commissarissen-deciseurs naar Maastricht, zie: Maastricht
- Brabantse landtol, zie: Grote Brabantse Zwijgende Landtol
- Brandenburg (-Pruisen), 174, 237, 238, 274, 285-287, 292, 522, 652, 661, 669, 671, 700, 718, 719
- Brantsen, Gerard, ambassadeur in Pruisen, 440
- Brasser, Theodore, gezant naar de hertogen van Brunswijk en de bisschop van Osnaabrück, 589
- Brazilië, 307, 379, 381, 419, 581, 694, 695. Zie ook: Raad van Brazilië
- Breda
 - stad en baronie van, 223, 241, 255, 262, 302, 310, 342, 344, 347-349, 363-365, 402, 406, 413, 414, 472, 663, 716
 - gouverneur van, 310
 - vredescongres en vrede van, 291, 379
- Brederode
 - heren van, 340
 - Joan Wolfert van, veldmaarschalk, 580
 - Walraven van, gezant naar Duisland, 656
- Bredevoort

- vestingstad, 274, 275, 310
- gouverneur van, 310
- Bremen, 286, 293
- Breskens, heerlijkheid, 344, 351, 359
- Breugel, schoolmeester en koster van, 396
- Brienen d'Alste, Hendrik van, gedeputeerde voor Gelderland, 358
- brigadiers, 247, 303
- Britse Oost-Indische Compagnie, 376, 426
- Brizé, Cornelis, schilder, 649
- Broeck, Matheus van den, 697
- Broekman, klerk van de Raad van State, 627, 633, 634, 637
- Brugge, stad en het Vrije van, 115, 117, 119, 121, 122, 129, 223, 297, 343, 344, 351
- Bruin, Guido de, 107, 140, 132, 173, 216, 472
- Brunswijk-Wolffenbüttel, Lodewijk Ernst, hertog van, maarschalk, 244, 691, 697
- Brunswijk en Lüneburg, 293, 661, 670, 286, 293, 591, 661, 671. Zie ook: Hannover
- Brussel, 117, 119, 120, 121, 126, 223, 240, 361, 366, 467, 519, 623, 642, 644, 652, 657, 658, 707, 714
 - gezanten en gedeputeerden te velde naar, 167, 442, 661
 - kwartier van, 554
 - Rijksarchief in, 426
 - Spaans-Nederlandse regering in, 57, 459, 506, 507, 512, 515, 518, 654, 708, 714
 - Unie van, 114, 250
- Buat, Henri de Fleury de Coulan de, ritmeester, 256
- Büderich (Burik)
 - vestingstad, 311
 - commandeur van, 311
- Buitenhof in Den Haag, 31-33, 36, 40, 43, 428
- Burchgrave, Daniel, secretaris van de Raad van State, 507
- Bueren, Denys, schrijnwerker, 422
- Buren, graafschap, 235, 397
- Burgersdijk, Pieter, pensionaris van Leiden, gedeputeerde van Holland, 718, 719
- Burgerzaal van het Paleis op de Dam, 36
- Burch
 - Hendrik van der, zie Verburch, Hendrik van der
 - A.H.H. van der, archiefambtenaar aan het Rijksarchief, 656
- Burik, zie: Büderich
 - commandeur van, 311
- Burmania, Taco van, gedeputeerde van Friesland, 118
- Burmania, Rienck van, lid van de Raad van State, 118, 193, 252
- Buys, Willem, secretaris van de Staten van Holland, 175
- Byemont, Jacob van, agent van de Staten-Generaal, 616, 642, 673
- Bylandt, Lodewijk graaf van, schout bij nacht, 692
- Byvanck, W.G.C., historicus en letterkundige, 508
- Cadiz, consul in, 293
- Cadzand, 344, 351, 359
- Cagliari, consul in, 293, 615
- Calais, consul in, 283, 293
- Calvaert, Lievin, agent in Frankrijk, 656
- Cambrai (Kamerijk), 118, 128
- Capellen tot de Boedelhoff, Alexander van der, gedeputeerde te velde, 168
- Caraiëben, 3808
- Carbasius, aanwinst, 700
- Carleton, Dudley, ambassadeur van Engeland, 66
- Carpentier, Pieter de, gouverneur-generaal van Indië, 396, 697
- Carteret, Henry Frederick Thynne, lord, 175
- Cassa, Johan Samuel, inventaris van het archief van de Staten van Holland door, 590, 694, 700
- Castel Moncayo, Balthazar de Fuenmayor y la Sazon, markies van, gezant van Spanje, 475

- Cats, Jacob, raadspensionaris van Holland, 75, 598, 700
- Chambre Mi-partie, 225, 247, 347, 368, 425, 426, 522, 580, 717
- Charleroi, 240, 615
- chergers van de convooien en licenten, 317
- China, 374
- Chomel, Pieter, 584
- Christie's, veilinghuis, 529, 530
- Citters, J. de Witte van, 392
- Civitavecchia, consul in, 294
- Cleef, Van - en Scheurleer, boekverkopers in Den Haag, 68, 71, 495, 527, 531, 605, 606, 608, 45, 47, 294, 313, 315, 360, 361
- Clermont, graaf van, 475
- Coen, Jan Pietersz, gouverneur-generaal van Oost-Indië, 243, 697
- Coevorden
 - vestingstad, 230, 234, 311, 623
 - gouverneur van, 311
- Colenbrander, H.T., 508, 750
- Coligny, Louise de, 42, 306
- collecteurs of ontvangers en distributeurs van het kleinzegel van de generaliteit, 332, 389, 396, 653
- collecteurs van de middelen te water, 317, 320
- College der Nadere Unie, 124
- College tot beneficiëring van Nederrijn en IJssel, 387
- College van Superintendent(ie), 150, 309, 313
- Colligny, Louise de, 393
- Colomkamer aan het Binnenhof, 41
- Colve, Nicolaes, schepen van het Vrije van Sluis, 351
- Colyer, Jacobus, ambassadeur in Constantinopel, 593, 620, 662
- commandeurs en commandeurs-generaal van de garnizoenssteden, forten en schansen, 192, 244, 245, 248, 303, 308, 310, 316, 346, 370, 371, xx 378, 380, 383, 653, 716
- commandeurs van de vloten van en naar Indië, 316, 374-377, 381, 395,
- commies van de Staten-Generaal, 41, 42, 59, 70, 72, 73, 80, 183, 186, 204, 209, 317, 429, 431, 432, 436, 437, 442, 443, 445-447, 450, 451, 455, 457, 458, 466-468, 491, 523, 524, 526, 567, 569, 582, 584, 596, 603, 617, 621-623, 626, 631, 639, 641, 713, 718, 723, 738. Zie ook: Johan Spronssen, François Fagel de Oude, Hendrik Fagel Hz., Hendrik Fagel de Oude, van Lelyveld, Willem Quarles
- commies van de Staten-Generaal, klerken van, zie klerken
- commiezen-generaal van de middelen te water (van de convooien en licenten), 166, 255, 317, 710
- commissaris der (tot de) uitheemse dépêches, 41, 191, 453, 454, 606
- commissarissen-generaal in het leger, 249, 303
- commissarissen-deciseurs
 - van HHM naar Maastricht, zie: Maastricht, commissarissen-deciseurs van HHM
 - van HHM in de geschillen met Engeland over Bantam, 225, 253
 - van de prins-bisschop van Luik naar Maastricht, zie Maastricht, commissarissen-deciseurs van de prins-bisschop van Luik
- Commissie tot herziening van de quotes, zie Personele Commissie tot Herziening van de Quotes en het Financieuzen van de Staat
- Commissie tot Onderzoek van het Politiek en Finantieel Gedrag van de Regenten en Ministers van 't voorig Bewind, 593, 738
- commissie van de autographen, 270
- Committimus, 343, 344, 359, 205, 215
- committimus, akte van, 418, 809
- Compaan, Claas, zeerover, 317,
- Compagnie van Nieuw-Nederland, 407

- Compagnie van Spitsbergen, zie Noordse Compagnie
- Compagnieën van Verre, 377
- Condé, vestingstad, 240, 373
- Condominium
- Anglo-Bataafs - in de Zuidelijke Nederlanden, 353, 372, 373, 701
 - Luiks-Staats - in Maastricht, 342, 372
- Conférence, zie: Anglo-Bataafse Conferentie
- conferenties
- met gedeputeerden en gecommiteerden, 358
 - met de Generaliteitsrekenkamer, 195
 - met de Prins, 314
 - met de Raad van State (en de kapitein-generaal), 194, 195, 294, 295, 328, 329, 331, 358, 398,
 - met uitheemse gezanten, 188-189, 195, 277, 285, 563, 564, 577, 719,
 - met de Admiraliteitscolleges, de VOC en de WIC (Haagse Besognes), 39, 165, 166, 28, 101, 102, 187, 223, 312, 331, 373,
- Conseil Privé, 513, 714
- Constantinopel
- stad, 259, 519, 620, 623, 652, 657, 661
 - gezanten in, 259, 447, 603. Zie ook: Colyer
- contrarolleurs van de middelen te water, 317
- convooimeesters, 318
- Cook, Terry, 86, 727, 744, 751
- Copius, Nicolaas Adriaan, klerk van de griffier, 632
- Cornelis Claesz, equipagemeester in Vlissingen, 394
- Coromandel, 374
- Coruña, consul in La, 293
- Coudenberg, 117
- Courtewille, Joost de, heer van Pollinckhove, staatssecretaris van de hertog van Alva, 714
- Craen, Johannes, notaris in Staats Opper-Gelre, 412
- Craeyvanger, Hendrik, muntmeester van Culemborg, 236
- Cranevelt, Simon van, ruiter in het Staatse leger in Oost-Friesland, 417
- Croiset, Samuel, postmeester van de Staten van Holland, 444
- Cruyce, Louis van de, particulier klerk door de griffier Musch, 445
- Cuijk, land van, *Zie*: Grave en het land van Cuijk
- Culemborg
- graafschap en graaf, vrije heerlijkheid, 184, 235, 236, 397
 - Floris I van Pallandt, graaf van, 236
 - Floris II van Pallandt, graaf van, 236
- Cunes, Christoffel, klerk, 455
- Curaçao, 380, 536, 695, gouverneur enb raden van, 716
- Cuypers, Pierre, architect, 37, 43
- Cyprus, koninkrijk, 734
- Czaar Peterpoortje op het Binnenhof, 42
- Dalhem, een van de landen van Overmaze, 366-368
- Dam van Noordeloos, J. van, 507
- Danser, Simon de, zeerover, 322
- Dantzig
- stad, 656, 661
 - commissaris in, 293
- Dassevael, Steven, Secretaris van het Uitvoerend Bewind, griffier en Archivist van het Commandement van het Generaal Gouvernement van Holland, 494.
- Dathenus, psalmberijming van, 269
- Deelen, Dirk van, 36
- Dekker
- C, hoogleraar archiefwetenschap, 80
 - S., commandant van 's lands eskader in Oost-Indië, 692
- Delft, 36, 122, 123, 125, 154, 176, 378, 428, 433, 458, 528
- Delfzijl, 308, 311

- gouverneur van, 311
- verdrag van, 237
- Demerary, 697, 716
- Den Bosch, stad, 130, 177, 223, 264, 272, 299, 310, 343, 348, 349, 357, 363, 364, 365, 472, 522, 663, 683, 716
 - bank van lening in, 406
 - deputaties naar, 357, 358, 684
 - gouverneur van, 310
 - Grote Kerkelijke Vergadering van, 268
 - magistraat van, 357, 365
 - Vaderlandsche Sociëteit in, 522, 716
- Den Bosch en de Meierij, 164, 217, 259, 348, 363, 364, 365, 391, 404, 412, 522, 564, 565, 641, 652, 683, 717
 - hoogschout, 264, 357, 358, 365, 716
 - landmeter in, 412
 - gedeputeerden tot de zaken van, 357, 358
- Den Haag, 30, 43, 57, 62-64, 68, 69, 71, 72, 91, 121, 122, 123, 130, 132-135, 156, 157, 166, 167, 184, 188, 201, 210, 223, 226, 228, 230, 232, 234, 236, 238, 252, 259, 269, 270, 278, 279, 282, 286, 287, 298, 312, 353, 354, 356, 357, 360, 369, 373, 374, 382, 383, 410, 419, 431, 434, 442, 445, 463, 466, 473, 495, 505, 514, 527, 542, 560, 563, 614, 656, 661, 675, 679, 682-686, 695, 698, 717, 718, 736.

Zie ook: Binnenhof

 - Gemeentearchief, 50
 - Generale synode in, 267
 - magistraat / burgemeesters, 122, 307
 - postkantoor, 444
 - Rijksarchief, 500, 508, 671, 698,
 - stadhuis, 122, 123, 129, 398
- Dendermonde
 - vestingstad, 240, 311, 623
 - commandeur van, 311
- Denemarken, 62, 279, 286, 289, 293, 472, 522, 536, 546, 573, 576, 652, 655, 656, 661, 669, 671, 706, 721, 734
- Deursen, A.Th. van, 98, 107, 204, 215, 230, 326, 327, 610
- deurwaarder van de griffie, 42, 393, 423, 447-453, 465, 612, 649. Zie ook: Andries van der Swaan, Aite Bonnema, Evert van Goor, Hendrik van Goor, Philip Frederik Tinne, Hendrik Nieuwenhuisen
- deurwaarders in Den Haag en de Generaliteitslanden, 31, 350, 360, 396
- deurwaarders, mandementen en andere akten betekend en opgemaakt door, 418, 420-424, 489, 811-814
- Deventer
 - stad 155, 310
 - gouverneur van, 310
 - munthuis van, 340
- Dibbets, Karel, filmhistoricus, 741
- Diefdijk, 237, 386
- Diele, 238
- Dierck Ijsbrantsz, 417
- Dijlerschans, 238, 311
 - commandeur van de, 311
- Doesburg,
 - stad, 154, 310
 - gouverneur van, 310
- Doetinchem, 154
- Dokkum, 312, 320
- Dollard, de, 230
- Donck, Adriaen van der, 697
- Doornik
 - en het Doornikse, 118, 120, 121, 223, 240, 311, 355, 372, 425, 661, 686, 688
 - agent bij de Staten-Generaal van
 - gouverneur van, 311
- Dordrecht, 122, 123, 154, 193, 425, 734, 59, 76, 77, 96, 161, 226, 253, 441
 - oud-stadsarchief van, 91
 - synode van, zie Generale Synode
- Dorp, Tertulliaan van, 417
- Douai, 115, 118, 120, 121
- Drenthe
 - landschap, 114, 119, 121, 127, 129, 164, 219, 222-224, 228, 230, 234-235, 243, 245, 274, 288, 309, 311, 323-326, 328, 342, 385, 386, 397, 470, 623, 653, 677, 691, 709, 734
 - drost en gedeputeerden van, 245

- gecommiteerden van, 542
- kerkenordening van, 272
- provinciale klerk ter griffie van, 455
- stadhouder en kapitein-generaal van, 245. Zie ook: Willem Lodewijk, Willem IV
- Drievoudig Verbond, 283, 460, 611
- Dublin, Trinity College in, 529
- Duinkerken, 323
- Duinkerker kapers, 66, 316, 32244, 189, 193
- Duitse Keizer, 238, 28, 85, 90, 143, 144, 145, 146, 147, 165, 170, 175, 318, 400, 402, 420, 441; gezanten naar: zie Wenen
- Duitse Rijk, (Duitsland, Hoogduitsland) 144, 165, 171, 231, 260, 281, 309, 311, 370, 386, 388, 389, 390, 392, 396, 398, 423, 432;
 - Kreitsen, 402
 - Reichskammergericht in Wenen, 238, 292
 - Rijksdag in Regensburg, 238, 145, 175, 396
- Dumouriez, Charles-François, generaal, 418, 429
- Duyn, Philip van der, luitenant-generaal, 690
- Dylan, Bob, 80

- Echt, 368, hoofdgerecht, 420
- Edict van Nantes, 242, 266
- Eem, A. van der, ordinaris klerk, 608, 663
- Eerste Engelse Oorlog, 580
- Eerste Kamer van de Staten-Generaal, 34, 400
- Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam, 541
- Eeuwig Edict (1577), 121, 242, 354
- Egmond, Lamoraal graaf van, 481
- Eijzenbroek, Pieter, klerk van de Raad van State, 634
- Einstein, Albert, 739
- Elbing, traktaat van, 279
- Elburg, 154

- Elizabeth I, koningin van Engeland, 137, 145, 243, 290
- Elmina, hoofdstad van de Goudkust, 380
- Elseneur
 - commissaris / resident in, 293
 - traktaat van, 279
- Elsloo, heerlijkheid, 352, 356, 366, 367, 520, 681, 684, 685
- Emden, 237, 238, 285, 301, 311, 519, 652, 655, 690
 - Afrikaanse Compagnie, 238
 - commandeur van, 311
 - generale synode van, 268
- Emmerik
 - stad, 239, 311
 - commandeur van, 311
 - traktaat van, 274
- Engeland, 25, 47, 76, 77, 79, 89, 106, 113, 126, 146, 147, 149, 157, 165, 168, 170, 171, 173, 174, 175, 180, 193, 211, 222, 225, 227, 253, 254, 266, 278, 281, 282, 293, 300, 309-311, 314, 315, 326, 343, 350, 357, 384, 386, 389, 390, 393, 394, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 417, 419, 420, 423, 427, 432, 433, 441. Zie ook: commissarissen-deciseurs in de geschillen over Bantam
- Enkhuizen, 154, 312, 417
- erfstadhouder, 95, 244, 246, 296, 305, 351, 353, 371, 393
- essayeur-generaal, 336
- Essequibo, 379, 697, 716
- Estrades, Godefroy comte d', ambassadeur van Frankrijk, 207, 300
- Evreux, kathedraal van, 44
- Ewijck, D.J. van, administrateur voor het Onderwijs, de Kunsten en de Wetenschappen, 72

- Fagel, de familie, 44, 508, 526, 529, 536
 - de archieven, handschriftenverzameling en bibliotheek van, 51, 57, 58, 61, 67, 68, 71-74, 79, 83, 106, 108, 109, 335, 355, 439, 444, 495, 497, 504, 505, 508, 509, 511, 515, 517, 525, 528-531, 534-536, 546, 552,

- 596, 604, 606, 608. 617, 619, 624, 629-632, 645, 659, 676, 707, 712, 718, 724, 734, 740, 741, 745-747,
- Fagel, griffiers en commiezen uit de familie, 51, 58, 67, 68, 69, 71-74, 79, 108, 110, 201, 297, 400, 410, 414, 433, 445, 466, 497, 509, 523, 525, 526, 529, 531, 533, 534, 536, 606, 616, 617, 621, 622, 628, 630, 631, 635, 636, 641, 712, 718, 734, 738, 740
- François de Oude, commies en griffier van de Staten-Generaal, 73, 446, 449, 450, 466, 467, 497, 524, 526, 531, 532, 536, 557, 601, 620-624, 644
 - François de Jonge, commies en tweede griffier van de Staten-Generaal, 524, 531, 532
 - Gaspar, griffier, raadpensionaris van Holland, 158, 209, 461, 466, 508, 523, 524, 532, 533, 550, 582, 718, 737
 - Hendrik de Jonge, commies, tweede griffier en griffier van de Staten-Generaal, gezant naar Engeland, 68, 71, 72, 452, 491, 494, 524, 526-529, 531-534, 605, 724, 740, 741
 - Hendrik de Oude, 44, 63, 64, 71-73, 77-79, 99, 178, 213, 278, 433, 439, 440, 451, 452, 455, 467, 468, 476, 497, 509, 524-526, 531-536, 551, 565, 577, 599, 602, 603, 606, 608, 612, 615, 620-624, 630-635, 643, 644, 648, 659, 673, 724, 738
 - Hendrik de Oudste, griffier, 466, 508, 523, 524, 532, 583, 629
 - Hendrik Hz, de commies, 70, 73, 524, 622, 625, 631, 635, 643
- Fagel, overige leden van de familie
- Cornelis Gerrit, 524
 - Jacob John baron, 508, 531
- Fallais, 361
- Feith, J.A., archivaris van Groningen, 751
- Fer, Johan, klerk, 592, 662, 719
- fiscaals van de Admiraliteitscolleges, 166, 259, 317, 355
- Florence, hertog van, 580
- Fockema Andreae, S.J., 97, 106, 215, 336, 387
- Fontainebleau, traktaat van (1785), 224, 241, 274, 345, 361, 366, 368, 685
- Foucault, Michel, 739
- Four, Pierre du, 255
- Fouw, Cornelis de, commies-chartermees-ter, 496, 545
- Franeker, 320.
- Frankfurt, 292, 725
- Frankrijk, 109, 117, 118, 140, 240, 274, 275, 283, 286, 293, 295, 300, 306, 330, 376, 384, 407, 425, 444, 472, 473, 495, 519, 520, 522, 529, 542, 562, 651, 652, 656, 661, 663, 668-671, 705, 712, 720-722, 725, 734
- gezanten naar, 140, 283, 88, 333, 464, 473, 591, 725. Zie ook: De la Pree, Calvaert, Van Aerssen, Lestevenon
 - koning van, 128, 275, 473, 519, 669. Zie ook: Lodewijk XIV
- Frankrijk, Keizerrijk, 495, 753
- Franse Kerk op het Binnenhof (Hofkapel), 42, 43, 47, 429-432, 448, 451, 452, 496
- Frederik, De
- fort, 310
 - commandeur van, 310
- Frederik Hendrik, prins van Oranje, 39, 146, 149, 165, 170, 172, 182, 184, 193, 205, 207, 233, 234, 244, 245, 246, 248, 262, 294, 297, 300, 306, 307, 343, 357, 361, 366, 367, 370, 391, 397, 413, 414, 462, 464, 562, 568, 736
- Frederik II de Grote, koning van Pruisen (1740-1786), 238-239
- Frederik III, keurvorst van Brandenburg (Frederik I, koning in Pruisen) (1688-1713), 238, 239, 275
- Frederik Willem I, keurvorst van Brandenburg (1640-1688), 171
- Friesland (provincie, Staten, Gedeputeerde Staten, gedeputeerden ter Staten-Generaal), 113, 119, 120, 121, 125, 128, 129, 142, 146, 152, 155, 156, 161, 185, 199, 207, 222, 223, 230, 236, 239, 245, 262, 263, 285,

- 292, 312, 325, 340, 342, 355, 370, 371, 378, 455, 461, 466, 470, 472, 512, 544, 583, 602, 615, 668, 669, 678, 682, 683, 709, 720, 734, 735
- Admiraliteit van, zie: Admiraliteit van Friesland
 - gedeputeerden van de Staten-Generaal naar, 230, 309, 442, 683, 694, 697
 - heer van, 370
 - Hof van, 683
 - stadhouder en kapitein-generaal van, zie Ernst Casimir, Willem Lodewijk
 - klerk van, zie Keyser, Abraham, en Ruysch, Henrick
 - onderklerk van, zie Washington, J.
- Frisius, Andrius, 697
- Fruin
- R., historicus, 106, 214-216, 288, 335, 336, 354
 - Th.Azn., R., rijksarchivaris, 61, 106, 605, 751
- Gabriëls, A.J.C.M., 216
- Gachard, Louis-Prosper, algemene rijksarchivaris van België, 609
- Gaillard, boekverkoper in Den Haag, 315, 582
- Galicië, consul in, 293
- Galileï, Galileo, uitvinder, 193
- Gamara, Estevan de - y Contreras, ambassadeur van Spanje, 542
- Gasselte, 230
- gedelegeerde (gecommitteerde) rechters, 229, 232, 236, 238, 255, 256, 258-260, 362, 402, 420, 477, 695
- gedeputeerden van de Staten-Generaal
- op het emplot van 's lands vloot, 170, 173, 315,
 - te velde, 146, 163, 167-171, 173, 174, 207, 294, 295, 298, 299, 300, 304, 305, 315, 343, 353, 372, 520, 527, 653, 660, 661, 690-692. Zie ook: Capellen, Claerbergen, Hop en Van Welderen
 - tot de buitenlandse zaken, 170, 172, 175, 290,
 - tot de militaire zaken, 172, 175, 329, 331, 398, 552, 582, 583, 590
 - tot de plakkaten en de reglementen, 400
 - tot de zaken van de griffie, 436,
 - tot de zaken van de zee, 166, 173, 174, 192, 202, 312, 313, 581, 583,
 - tot het kleinzegel, 164
 - tot de Landen van Overmaze, de Landen van Vlaanderen, Maastricht, de stad en de Meierij van Den Bosch, Oost-Friesland, het Overkwartier, de Triple Alliantie, de VOC, de WIC: zie onder Overmaze, Vlaanderen enz. Zie ook: seccreet besogne
- Geertruidenberg
- vestingstad, 310, 322, 716
 - gouverneur van, 310
- Geheime Raad, 179
- Gelder, Hof van, zie Overkwartier
- Gelderland
- hertogdom, 120, 121, 123, 128, 129, 134, 137, 145, 152, 154, 163, 164, 169, 172, 175, 198, 200, 223, 224, 233-236, 239, 244, 246, 256, 258, 274, 283-285, 309, 310, 319, 320, 325, 339, 342, 355, 358, 367, 378, 386-388, 435, 455, 470, 472, 525, 602, 615, 631, 668, 677, 682, 683, 688, 709, 734, 735
 - bezending naar, 309, 387,
 - muntmeesters-generaal van, 337
 - Overkwartier van, zie Overkwartier
 - provincie, 505
 - Rijksarchief in, 501, 300
 - Staten van, 274
 - synode van, 264, 268
- Gelre, hertog van, 228, 344
- Gemachtigde tot het beleid der Financiën en Beden, 518
- generaals, luitenant-generaals en generaals-majoor, 247, 249, 294, 303, 690
- Generale Synode, 265, 267-269
- van Den Haag (1586), 268

- van Dordrecht (1581), 268
- van Dordrecht (1619), 224, 226, 267-269, 272, 807, 808
- van Middelburg (1581), 268
- Generale Unie, 222
- Generaliteitsfinancierkamer, 31
- Generaliteitskwartier, 32, 38, 45, 49, 50, 429
- Generaliteitslanden, 95, 98, 113, 114, 145-148, 151, 164, 165, 169, 190, 196, 206, 213, 216, 219-222, 224, 228, 241, 243, 245, 247, 252, 254, 259, 262, 264, 265, 268, 272-274, 288, 296, 303, 323, 324, 326, 328, 331, 332, 342-348, 351, 353, 373, 384, 388, 389, 393, 394, 396, 397, 399, 401-403, 406, 408, 410, 413, 414, 418, 421, 456, 472, 484, 533, 637-642, 653, 654, 660, 716, 733
 - griffiers, secretarissen, ontvangers en rentmeesters, 350, 352, 360
 - hoven van justitie en plaatselijke gerechten, 247, 254, 414, 418
 - hoogbaljuwen, baljuwen en drosten, 252, 350, 351, 360, 367, 396
 - magistraten, rechters en gerechtsdienaren, 252, 254, 349, 350, 354, 355, 360, 362, 365-367, 681, 686, 688
 - stadhouders, kapiteins-generaal en admiraals-generaal van de, 95, 147, 246, 351, 393
- Generaliteitsmuntkamer (-muntmeesters), 31, 33, 96, 102, 145, 150, 226, 336, 337, 340, 341, 374, 398, 419, 539, 653. Zie ook: essayeur-generaal, muntmeester-generaal
- Generaliteitsrekenkamer, 31, 34, 38, 41, 42, 43, 45, 47, 60, 63, 67, 83, 96, 145, 148, 150, 165, 167, 1678, 195, 225, 247, 252, 254, 258, 320, 332, 333, 334, 439, 442, 443, 445, 453, 454, 456, 457, 497, 498, 514, 546, 551, 577, 600, 602, 615, 660, 676, 676, 678, 692, 709, 726
- Gennep, 642
- Gent, 116, 117, 119-122, 225
 - Pacificatie van, zie Pacificatie van Gent
- Genua
 - republiek, 642, 657, 671
 - consul in, 294
- Geünieerde Provinciën aan de Oostzijde der Maze, gedeputeerden van de, 518
- Gevangenschap aan het Buitenhof, 30, 31, 42
- gezanten van de Staten-Generaal in het buitenland, 35, 52, 53, 114, 115, 117, 127, 236, 243, 262, 263, 264, 266, 271, 273, 275, 292, 295, 296, 313, 317, 333, 343, 350, 357, 366, 377, 384, 406, 408, 419, 430, 434, 443, 445, 448, 449
- Ghana, zie Guinee
- Gibraltar, 175, 372
- Gijsels, Artus, 417
- Gillis, Jacob, tweede griffier, 279
- Goch, Johan van, griffier van de Staten-Generaal, 283; tresorier-generaal, 179, 266
- Goes, Robert, gezant in Kopenhagen, 50, 359
- Goldberg, Johannes, agent van Nationale Oeconomie, 65, 68, 71, 617, 741; collectie, 65, 71, 72, 74, 79, 528, 531, 555, 576, 596, 617, 624, 678, 741
- Goor
 - Evert van, deurwaarder van de griffie, 450-452, 649
 - Hartger van, klerk, deurwaarder van de griffie, 621, 630
 - Hendrik van, deurwaarder van de griffie, 450, 452, 608, 621, 630; inventaris, 61, 65, 557, 561, 571, 581, 587, 591, 592, 594
- Gorinchem, 130, 387, 606
- Gouda, 154, 495
- Goudeau, Joh.P.M., 40
- Goudkust, Zie Ghana
- Gouverneur-Generaal
 - van (Oost-)Indië, 243, 252, 280, 374-376, 378, 380, 396, 399, 404, 425, 696. Zie ook: Both, Reael, Coen, De Carpentier
 - van de Unie, 94, 117, 118, 121, 122, 124, 125, 127, 129, 137, 144-148, 150, 156, 165,

- 167, 189, 214, 219, 220, 225, 241-243, 245, 267, 291, 294, 295, 296, 298, 304, 309, 325, 338, 388, 414, 435, 459, 469, 554. Zie ook: Requesens, don Juan, Matthias, Leicester
- van Westerwolde, zie: Willem Lode-wijk
- gouverneur
- van de vestingsteden, 190, 248, 303, 310, 654. Zie ook: onder de afzonderlijke vestingsteden.
 - in (Oost-)Indië, 375
 - in (West-)Indië, 404
 - van de provincies, zie: stadhouders
- Graswinckel, Theodorus (Dirck), 695, 718
- Grave,
- vestingstad, 223, 310, 364
 - commandeur van, 310
- Grave en het land van Cuijk, 344, 345, 349, 363, 364, 365
- Gravenstraat in Den Haag, 31
- Grebbedijk, 386
- Gregoriaanse tijdrekening, 469, 470
- Gregorius XIII, paus, 469
- Grenadierspoort (Mauritspoort) aan het Binnenhof, 31, 43
- Grenville, William lord, minister van bnuitenlandse zaken van Engeland, 527
- Griffie van de Staten-Generaal: passim
- Griffie, klerken en onderklerken ter, zie: klerken en onderklerken
- Griffier van de Staten-Generaal: passim
- eerste, 532, 533
 - tweede, 209, 436, 446, 247, 466-468, 523, 532, 533, 582, 603, 718, 738
- Groenland, commissaris in, 293
- Groenlo
- vestingstad, 154, 310
 - gouverneur van, 310
- Groenmarkt in Den Haag, 31
- Groenveld, S., 107, 134, 152, 171, 172, 173, 216, 563
- Grondwet van 1814, 254
- Groningen,
- stad, 120, 129, 155, 223, 228, 231, 232, 311, 342, 370, 371, 387, 421, 425, 734
 - stad en lande van, 113, 119, 120, 121, 129, 152, 199, 207, 223, 228, 230-233, 244, 245, 274, 284, 285, 309, 320, 325, 340, 342, 355, 386, 666, 682, 709
 - hoofdmannenkamer, 349
 - munthuis van, 340
 - universiteitsbibliotheek van, 604
- Groot Comptoir van de griffie, 431, 443
- Groot, de
- Hugo, rechtsgeleerde, 111, 137, 143, 161, 256, 715
 - Pieter, theoloog, 264
 - Pieter, ambassadeur in Parijs, 591
 - Willem, rechtsgeleerde, 111
- Groot-Privilege van Maria van Bourgon-dië, 116, 73
- Grote Brabantse zwiigende landtol, 349, 480
- Grote Vergadering
- van 1555, 119
 - van 1579, 126
 - van 1651, 36, 56, 74, 77, 78, 100, 129, 131-134, 172, 187, 204, 207, 208, 223-225, 229, 239, 253, 261-263, 265, 272, 297, 304-306, 347, 370, 514, 514, 543, 546, 551, 552, 565, 568, 572, 573, 577, 578, 618, 619, 629, 651, 710, 722, 731, 737
 - van 1716-1717, 56, 74, 100, 131, 133, 134, 225, 297, 457, 552, 595, 596, 618, 731
- Grote Zaal (Ridderzaal) op het Binnenhof, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 77, 83, 256, 274, 342, 452
- Guinee (Ghana)
- kust van (Goudkust), 185, 378, 380
 - Compagnie van, 378, 406
- Gulik, 239, 292, 301, 656
- Gulik-Kleefse Successieoorlog (1614-1648), 239, 286
- Guyana, 314, 379
- Haagse accoord, 238

- Haagse Besognes, zie: conferenties met de Admiralteitscolleges, de VOC en de WIC
- Haar, Joh. Wm. van, klerk ter griffie, 643
- Haarlem, 123, 154, 191, 260
- Haen, Johannes de, 256, 715
- Haga, Cornelis, ambassadeur in Constantinopel, 259
- Hagestein
- heer van, 236
 - Lekdijk bij, 237, 386, 387
- Haghen, Steven van der, admiraal van de vloot naar Indie, 376
- Ham, gedeputeerde van Gelderland, 96, 164, 194
- Ham, George Wigbold ten, onderklerek van Gelderland ter griffie, 723
- Hamburg, 293, 603, 606, 661
- Hamel Bruyninx, Gerard, gezant in Wenen, archief, 82, 497, 717
- handelscompagnieën, 151, 165, 215, 266, 373, 375, 376, 382, 384, 393, 394, 398, 402, 406, 475, 533, 642, 733
- Hannover
- keurvorstendom, 293, 661, 671
 - Anna prinses van, prinses-gouvernante, 246, 370, 691
 - hertog / keurvorst van, zie: Brunswijk-Lünenburg
- Hardenbroeck, Godart Pieter van Rossum tot, gedeputeerde te velde, 300
- Hardenbroek
- Anthony van, klerk van de griffier, ontvanger, 586, 587
 - collectie, 678
 - J. van, klerk, 586
- Harderus, Hiëronymus, professor in de Arabische taal in Leiden, 720
- Harderwijk, 154
- Haren
- Onno Zwier van, gedeputeerde van Friesland, 583
 - Willem van, gedeputeerde te velde, 440
- Harinckman, Pieter, secretaris van Halsteren, 255
- Harlingen, 312
- Harlingerland, 238
- Harris, Verne, 727
- Hartsinck, Pieter, schout bij nacht, 692
- Hattem, 154
- Hauterive, graaf De, Archiviste des affaires étrangères, 495
- Hâvre (Havre-de-Grâce), commissaris in Le, 293
- Heemskerck, Jacob van, admiraal van de vloot naar Indie, 376
- Heemskerck, Coenraad van, gezant naar Wenen, Constantinopel en Parijs, 57, 82, 484, 492, 497, 545, 620, 699, 717
- Heeringa, K., rijksarchivaris in Zeeland, 64
- Heijde, Cornelis de, agent van de Staten-Generaal, 69, 78, 432, 438, 448-450, 459, 505, 506, 508, 535, 536, 550, 555-562, 564-565, 568, 570-573, 576, 579-581, 589-591, 596, 597, 599, 612, 618, 619, 621, 627, 629-631, 637, 641, 644, 654, 684, 706, 707, 713, 715, 717, 718, 721, 725, 731, 737, 746, 747; inventaris, 596, 664, 713
- Heijnsius jr., Johannes, notaris in Den Haag, 77
- Heim, Van der, archief, 420
- Hein, Piet, 316
- Heinsius
- Anthony, raadpensionaris van Holland, 290, 295, 353
 - archief, 83, 552, 596, 726
- Helgoland, commissaris in, 293
- Helmichius, Wernerius, 269
- Helpen
- Abel Coenders van, 691
 - Berent Coenders van, 691
- Henderson, Robert, kolonel van een Schots regiment, 307
- Hendrik III, koning van Frankrijk, 137
- Henegouwen, 115, 116, 118, 120, 121, 181, 372, 554

- Hennin, Mattheus de, griffier van de Staten-Generaal, 428, 435, 555
- Herbert, Henry, graaf van Pembroke, ambassadeur van de koningin van Engeland, 189
- Hermalle-Argentau, 361
- Hertogenbosch, 's, zie: Den Bosch
- Hertogenrade, 's, 366, 367
- Hessen(-Kassel), 238, 292, 306, 671
- Heusden
 - vestingstad, 310
 - gouverneur van, 310
- Hildesheim, bisdom, 301
- Hincke, N., 542
- Hingman, J.H., commies-chartermeester aan het Algemeen Rijksarchief, 505, 517, 693
- Hoefijzer, Pieter, ontvanger van de convoien en licenten van de Admiraliteit van Amsterdam, 286
- Hoefijzerse schuld, 287, 516, 718
- Hoeg, gezant van Denemarken, 201
- Hoepertingen, 361
- Hof van Gelder, zie Opper Gelder
- Hof van Holland, Zeeland en Westfriesland, 35, 109, 255-257, 259, 402, 403, 418, 466, 505, 715
- Hofkapel, zie: Franse Kerk
- Hofman, Hans, 56, 447
- hofmeester van de Staten-Generaal, 272
- Hofvijver in Den Haag, 22, 23, 27, 28, 29, 32, 77
- Hofweg in Den Haag, 22
- Hoge Krijgsraad, 247, 251
- Hoge Raad van Holland en Zeeland, 140, 155, 157, 213, 215, 228, 240, 241, 249, 252, 360, 381, 402, 403, 418, 423, 429
- Hoge Raad van Justitie in Batavia, 258, 375, 376, 421, 425
- Hoge Regering in Batavia, 280, 374, 413, 224
- Hoge Zeekrijgsraad, 156, 247, 417, 418
- Hogenberg, graveur, 119
- Hogerbeets, Rombout, 256
- Hohenlohe, Philips, graaf van, 274
- Holland
 - archieven en archiefbestanddelen (van Staten, Gecommitteerde Raden en raadpensionarissen) van, 67, 75, 81, 494-496, 498, 500-501, 504, 505, 509, 514, 517, 523, 528, 529, 546, 551, 556-558, 576, 577, 590, 594, 598, 604, 670, 680, 681, 692-694, 698-700, 720, 725, 750
 - resoluties en andere uitvaardigingen (van de Staten) van, 59, 201, 476, 499, 525, 527, 535, 605, 608, 633, 637, 645, 676, 700,
 - bezending van de Staten-Generaal aan, 683
 - Commissie van onderzoek van --- naar het gedrag van voormalige regenten, 527, 593, 738
 - deputatie en gedeputeerden ter Staten-Generaal, 42, 115, 121, 123, 125, 128, 130, 133, 135, 140-142, 152-154, 156, 157, 161, 164, 171, 175, 184, 189, 196, 198, 199, 201, 284, 398, 700. Zie ook: Holland, raadpensionaris
 - Gecommitteerde Raden (van het Noorder- en het Zuiderkwartier) van, 34, 135, 140, 141, 152, 157, 171, 186, 271, 437-438, 700
 - geweldige over de schepen van, zie: Van Blanckevoort
 - gezanten en andere gecommitteerden (van de Staten) van, 141, 256, 281, 290, 355, 378, 688
 - graaf van, 31, 35, 38, 42, 370,
 - graafschap, 118, 121, 472, 734
 - Hof van ---, Zeeland en Westfriesland, zie: Hof van Holland
 - Hoge Raad van --- en Zeeland, zie: Hoge Raad
 - hoven van justitie in, 653. Zie ook: Hof van Holland, Hoge Raad
 - klerken en onderklerken van, zie: klerken en onderklerken
 - Koninkrijk, 493-494

- kwartieren en vergaderzalen op het Binnenhof, 31, 34, 35, 50. Zie ook: Grote Zaal
- Leen- en registerkamer, 35, 37
- luitenant- of vice-admiraal van, 316.
- Zie ook: Witte de With
- muntmeester-generaal van, 337
- ordinaris drukker van, 33, 458. Zie ook: Scheltus
- postmeester van de Staten van, zie: Croiset
- provincie, 32, 33, 35, 43, 61, 68, 109, 114, 120, 122, 129, 130, 139-143, 149, 160, 163, 164, 169, 176, 177, 192, 207, 208, 222, 223, 230, 233-236, 243, 244, 247, 248, 258, 262, 263, 269, 272, 283, 284, 287, 289, 399, 310, 317, 320, 325, 342, 344, 377, 386, 387, 391, 398, 419, 465, 466, 470, 512, 602, 603, 615, 677, 709, 734, 736, 737
- Provisionele Representanten van het Volk van, 738
- raadpensionaris van, 34, 43, 67, 140, 141, 143, 152, 154, 171, 174, 175, 177, 184, 185, 189, 192, 197, 208, 284, 285, 290, 291, 295, 300, 437, 439, 440, 444, 468, 533, 579, 698, 700, 736. Zie ook: Cats, De Witt, Heinsius, Gaspar Fagel, Steyn
- regeringsorganen van, 31, 123, 138, 441, 455, 603, 678
- Rekenkamer van, 33, 35
- ridderschap van, 140, 143, 152-154, 156, 175, 184, 602,
- steden van, 119, 143, 233, 256, 464, 465, 602, 682
- stadhouder, kapitein- en admiraal-generaal van, 35, 145, 244-246, 309. Zie ook: onder de verschillende stadhouders
- Staten van, 31, 33-36, 40-43, 59, 66, 67, 75, 113, 117, 122, 123, 133, 135, 140, 141, 149, 157, 161, 162, 171, 172, 183, 185, 186, 193, 196, 201-203, 209, 216, 233, 245, 246, 256, 258, 260, 268, 269, 286, 290, 295, 333, 336, 398, 404-406, 428-431, 458, 465, 495, 517, 557, 683,
- steden van, 603
- synode van, zie: Zuid-Holland, synode van
- Zie ook: onder: Admiraliteitscolleges
- Holstein, 671
- Hondt, Pieter Abraham de, klerk van de griffier, 565
- Honert, Johan van der, gedeputeerde van Holland, 199
- Hongarije, 215, 671
- Hongarije, Maria van, 117, 337
- Hongarije, Maria van, audience van – en Emmanuel Philibert van Savoye, 518, 714
- hoofdschouten, 252
- Hoogduitse secretarie (secretaris voor de Hoogduitse dépêches), 435, 439, 459, 506, 519, 646, 656
- Hoogerbeets, Rombout, 715
- hoogschouten, 350, 352, 362. Zie ook: hoogbaljuwen
- Hoop, Adriaan van den, 692
- Hoop, Joan Cornelis van den, fiacaal van de Admiraliteit van Amsterdam, 692
- Hoorn, 154, 312, 378,, deputatie naar, 693
- Hoornbrug, bij Rijswijk, 167
- Hoorne, Philips van Montmorency graaf van, 481
- Hop, familiearchief, 82, 513, , 514, 691, 700
- Hop, Cornelis, 513
- Hop, Jacob, gezant in Wenen, gedeputeerde te velde, 82, 662, 691, 717
- Horsman, Peter, 75, 84-86, 92, 111, 427, 729, 743, 744, 751, 49, 54, 55, 56, 59, 70, 255, 438, 447, 450, 451
- Hortensius, Martinus, hoogleraar in de mathematische wetenschappen in Amsterdam, 193
- Houfflin, Jehan, griffier van de Staten-Generaal, 554
- Hove, Nicolaas ten, agent van de Staten-Generaal, 316, 531, 642

- Hove, Willem van den, heer van Westervolde, 370
- Hugonoten, 266, 542
- Huijgens, commies-chartermeester, 494
- Hullu, J. de, archivaris aan het Algemeen Rijksarchief, 692
- Hulst
- stad, 297, 310, 642
 - commandeur van, 310
- Hulsterambacht, baljuwschap Hulst en, 217, 343, 351, 354, 359, 642, 688, 689
- Hultman, Carel Gerard, secretaris van het Uitvoerend Bewind, algemeen secretaris van het Staatsbewind, 68, 494
- Huygens, Constantijn, secretaris van Frederik Hendrik, 205
- Huysken, Adriaen, ordinaris klerk van de griffier, 565, 577
- Hyères, commissaris-generaal in, 293
- Ieper
- barrièrestad, 240, 311, 355, 372, 661, 686, 688
 - gouverneur van, 311
- IJssel, en de IJssellinie 309, 310, 320, 385-387, 682
- IJsselstein, baronie, 235, 397
- IJzendijke, 310, 343, 359, 426
- commandeur van, 310
- Indië. Zie: Oost- en West-Indië, Oost-Indië, West-Indië/Indische Oceaan, 374
- Indo-China, 374
- ING, zie: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis
- inspecteur van de schepen naar Noorwegen, zie: Noorwegen
- Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (Huygens-)ING, 66, 44, 52, 54, 60, 363, 364
- Italië, 117, 519, 520, 522, 623, 642, 652, 657, 663, 664, 671, 705, 722
- Jacobus I, koning van Engeland, 307
- Jansen, schrijver aan het Rijksarchief in Den Haag, 504, 550
- Japan, 259, 374, 469
- Japikse, N.M.
- chartermeester aan het Algemeen Rijksarchief, 61, 62, 69, 72-74, 76, 77, 79, 82, 505. 508-514, 526, 531, 533, 537, 545, 549-552, 556, 566, 576, 585-589, 608, 634, 646-648, 651, 654-658, 662-664, 668, 676, 678, 681, 693-695, 698, 702, 707, 717, 724, 735, 747, 748, 752
 - inventaris van het archief van de Staten-Generaal van, 57, 61, 80, 508, 510, 545-547, 604, 617, 624, 646, 747, 748, Japikse, N., 65, 385, 508, 536, 609
- Jarichs, Jan Hendricxz., uitvinder, 193
- Jemen, 374
- Jemmingen (Jemgum), 238
- Jezuïeten, 265, 346
- Joachimi, Albert, oud-gedeputeerde voor Zeeland, 358
- Johan, graaf van Nassau, 172
- Johan Maurits, graaf van Nassau-Siegen, 43, 249
- Johansen, Jan, klerk van de commies, 562, 573
- Jonge, jhr. J.C. de, (substituut-)rijksarchivaris, 72, 313, 498, 608, 609, 633
- Jonge, jhr. J.K.J. de, adjunct-archivaris aan het Rijksarchief in Den Haag, 698
- Jonge van Ellemeet, archief De, 79, 617, 630
- Jonkvrouwenpolder, 359
- Jozef II, keizer, 240
- Juan van Oostenrijk, don, gouverneur-generaal, 120, 121, 124, 242, 434, 664
- Juliaanse tijdrekening, 469
- Kaap de Goede Hoop, 374, 379
- Kabinet van de minister-president, 34
- Kamer der Beden van de Generaliteit, 459, 518
- Kamer der Tresorie van de Generaliteit, 320, 518, 709

- Kamer van de Financiën en Domeinen van de Generaliteit, 518
- kamerbewaarders van de Staten-Generaal, 31, 40, 41, 72, 183, 191, 424, 433, 434, 454, 481, 608, 620, 625. Zie ook: Maes, Van Goor, Nieuwenhuisen
- Kamerijk, zie: Cambrai
- Kampen, 155, munthuis, 340
- Kanaal, het, 695
- Kandia, consul in, 294
- kapitein in het leger, 190, 249, 307, 395, 674, 816
- kapitein ter zee, 258, 316, 317, 323, 375, 391, 408, 489, 812,
- kapitein-generaal
- van de Unie, 95, 125, 144-148, 165, 170, 171, 188, 207, 219, 220, 241, 244-249, 251-253, 280, 289, 290, 292-301, 303-308, 343, 348, 370, 371, 388, 389, 393, 395, 397, 413, 414, 465, 581, 587
 - van een generaliteitsland, 95, 145, 147, 242-246, 296, 348, 367, 370, 371
 - van een provincie, 95, 145, 242-246, 253, 292, 294-296, 304, 305, 674
- Karel de Stoute, hertog van Bourgondie, 179
- Karel II, koning van Engeland, 35
- Karel III, koning van Spanje, 372
- Karel V, 34, 97, 117, 119, 125, 144, 146, 341, 354, 411, 414
- Instituut voor Nieuwe Geschiedenis van de Katholieke Universiteit Nijmegen, 62
- Kemp, C.M. van der, historicus, 77, 559, 559, 560, 722, 724
- Kempenland
- kwartier van de Meierij, 521, 652, 717
 - ontvanger van de beden in, 252
- Kerckeringh, Johan, provoost op de vloot, 394
- Kerckhove, Melchior van de, 200, 419
- Kerkelijke Staat, consul in de, 294
- Kest, Frederik Adriaan van der, onderklerk van Overijssel, 76, 77, 565, 659, 723
- Ketelaar, Eric, hoogleraar archiefwetenschap, 53, 83, 84, 418, 499, 727, 732, 740, 751
- Keulen
- stad, aartsbisdom en keurvorstendom, 174, 237, 239, 274, 286, 293, 295, 301, 311, 361, 522, 661, 671
 - vredescongres in, 1673, 590, 592, 657, 699
 - vredescongres in, 1576-1579, 647
- Keyser, Abraham, klerk van Aitzema, onderklerk van Friesland, 466
- Kielman, Johan Bernard Dirk, onderklerk van Gelderland, 566
- Kinckel, Heinrich August baron von, gezant in Beieren, 692
- Kinschot, Johan Anthony van, gezant in Brussel, 57
- Kleef, graafschap / hertogdom en regering, 222, 237, 274, 285, 287, 292, 301, 311, 367, 615, 656
- Klenck, Coenraedt, gezant naar Rusland, 476, 486
- klerken ter griffie van de Staten-Generaal,
- klerken en onderklerken, 42, 69, 73, 76, 78, 252-254, 332, 429-435, 437, 440-447, 449, 451, 454-458, 462, 465-468, 470, 504, 505, 521, 535, 565, 566, 569, 574, 579, 582, 584, 602, 603, 616, 620, 623, 630, 637, 644, 646, 648, 659, 663, 715, 722-724, 730
 - klerken van de commies, 447, 467, 468, 584
 - klerken van de griffier, 253, 332, 430, 431, 442-445, 450, 453, 573, 584, 722,; eerste of expediërende klerken, 321, 332, 408, 430, 431, 433, 441-443, 447, 448, 453, 458, 467, 640, 648; klerk-directeur, 73, 440-443, 454, 455, 457, 458, 600, 601, 603
 - klerk van de patenten en de cijfers, 443, 444, 612
 - klerk van de tweede griffier, 467
 - provinciale klerken, 430, 431, 443, 451, 454-457, 466

- Klundert en de Niervaart
 – stad en heerlijkheid, 310
 – gouverneur van de vesting, 310
- Knokke
 – fort De, 240, 311
 – commandeur van, 311
- Knoll, vaandrig, 306
- Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, 65,
 67, 516, 525, 527, 531, 534, 596, 599, 607
- korporaal-commandant te paard, 249
- Kortenhorstvleugel aan het Binnenhof, 32
- Kortrijk, 240
- Krämer, F.J.L., directeur van het Koninklijk
 Huisarchief, 508
- Kreeftskeerkring, 379
- krijgsraden te velde, 413
- Kuype, Caspar, klerk van de griffier, 663
- Kuysten, Gerard, resident in Hamburg,
 606
- kwartiermeesters-generaal van het leger en
 de cavalerie, 249, 303
- Lagrand, schrijver aan het Rijksarchief in
 Den Haag, 616
- Lairessezaal op het Binnenhof, 35
- Lambrecht Hendriksz, kapitein, 323
- Lanckamp, Nicolaas, 38, 752
- Landraad, Generale - aan de Oostzijde der
 Maze, 124, 125, 518, 554, 647, 648
- Landsadvocaten, 403, 419
- Langakkerschans, zie Nieuweschans
- Lange Poten in Den Haag, 43, 32
- Lange Vijverberg in Den Haag, 42, 43
- Lange, Pieter, 408
- Langen, Jan van, secretaris van de
 Hoogduitse dépêches van de Staten-
 Generaal en secretaris van de Raad van
 State, 435, 459, 506, 656
- Larache, vice-consul in, 2904
- Lasonder, L.W.A.M., archivaris aan het Al-
 gemeen Rijksarchief, 48, 505, 506, 512,
 748
- Ledenberg, Gillis van, 256, 455, 715
- Leerdam, 235, 236, 397
- Leerort, zie: Lierort
- Leeuwarden, 683
- Legatiearchief
 – Diversen, 442
 – Frankrijk, 670
 – Oostelijke Nederlanden, 562, 699
 – Portugal, 514
 – Turkije, 57, 514
 – Vervolg en Vervolg supplement, 504
 – Zweden, 58, 576
- Legatiearchieven, 58, 61, 67, 72, 73, 74, 81,
 82, 504, 508, 509, 511, 513, 514, 680, 681,
 698, 699, 702, 745, 747
- Legermuseum, 36, 752
- Leibnitz, Gottfried Wilhelm. 136
- Leicester, Robert Dudley, graaf van, gou-
 verneur-generaal, 31, 35, 121-125, 127,
 129, 130, 137-139, 144, 148, 180, 189, 239,
 242-244, 249, 283, 309, 317, 337-339, 341,
 434, 470, 507, 518, 519, 647, 648
- Leiden, 69, 83, 154, 191, 267, 270, 406
- Lelienbergh, A. van, provinciaal klerk van
 Overijssel, 715
- Lelyveld
 – Bernard Pieter van, commies van de
 Staten-Generaal, 710
 – archief, 83, 694, 726
- Leroy-Beaulieu, Anatole, 44
- Lestevenon van Berkenrode, Matthijs, am-
 bassadeur in Frankrijk, 566
- Leupe, P.A., archivaris aan het Algemeen
 Rijksarchief, 693
- Leuven, 116, 117
- Levant, 408, 657
- Levantse Handel en Navigatie in de Mid-
 dellandse Zee, Directie, 312, 321, 653,
 660
- leveranciers van kaarsen en papier, 447
- Lichtenvoorde, 275
- Liefkenshoek
 – fort, 125, 310, 343
 – commandeur van, 310
- Lierort (Leerort)
 – vesting, 238, 301, 311

- commandeur van, 311
- Ligne, Antoine Joseph Ghislain, prins de, 425
- Lijnden, O.F. de, in Voorst, 612
- Lillo
 - fort, 125, 310, 343
 - commandeur van, 310
- Limburg, 118, 120, 121, 332, 342, 366, 472, 564, 573, 574
- Lingen, graafschap, 222, 237, 239, 301, 435, 677
- Linne, 368
- Lira, Manuel Francisco de - y Castillo, ambassadeur van Spanje, 202
- Livorno, consul in, 580, 642, 657. Zie ook: Van der Straaten
- Lobith, 239
- Lochem, 154
- Lodewijk Napoleon, koning van Holland, 36, 495, 633
- Lodewijk XIV, koning van Frankrijk, 38, 266
- Loge, Joan de (Desloges), kapitein, 306
- Lommersum, ontvanger van de bedden in, 252
- Londen, 143
- Lorient, commissaris, 293
- Loterijzaal, zie: Grote Zaal
- Lübeck, 293
- Luik, prins-bisschop van, 283, 293, 301, 342, 348, 353, 356, 358, 361, 362, 412, 661, 671, 685. Zie ook: Maastricht
- luitenant-admiraal, 245, 316, 395, 655
- luitenant-generaal, zie: generaals
- luitenant-stadhouder in een provincie, 245
- Lunsing Scheurleer, Th.H., conservator aan Rijksmuseum in Amsterdam, 703
- Lutterveld, R. van, conservator aan het Rijksmuseum in Amsterdam, 706
- Luxemburg, stad en hertogdom, 118, 120, 121, 240, 372
- Luyt, Adrian Freiherr van, 481
- Lyonnet, Pierre, klerk van de patenten en de cijfers, 444
- Maanen, R.C.J. van, 719
- Maas, 169, 367, 717
- Maas en Waal, 256, 320
- Maasbracht, 368
- Maasland, 521, 652, 717
- Maastricht, 98, 164, 169, 222, 237, 240, 246, 256, 265, 311, 332, 342, 345, 347, 348, 349, 353, 355-358, 361, 363, 366, 369, 372, 402, 411, 413, 416, 424, 472, 520, 521, 564, 573, 574, 631, 641, 653, 654, 658, 684, 685, 717, 723
 - Banken van St. Servaas in, 362, 685
 - commissarissen-deciseurs van HHM in, 353-356, 358, 359, 361-363, 367, 369, 372, 402, 411, 413, 414, 416, 418, 424, 425, 684, 685
 - commissarissen-deciseurs van de prins-bisschop van Luik in, , 355, 358, 359, 361, 362, 363, 372, 395, 396, 424
 - commissarissen-instructeurs van HHM in, 356, 361
 - commissarissen-instructeurs van de prins-bisschop van Luik in, 356, 361
 - divies en indivies hoog- en laagge-recht in, 346-347, 356, 362, 363, 424,
 - gecommiteerden van de Raad van State naar, 356
 - gedeputeerden van de Staten-Generaal tot de zaken van, 358
 - gemeentearchief van, 362
 - gouverneur van, 248, 311
 - hoogschout en magistraat van, 355, 362, 396
 - kapittels van, 362
 - krijgsraad in, 190
 - Luikse gezworen raden in, 396
 - ontvanger in, 685
 - Zie ook: Luik, prins-bisschop van
- Maastricht en de Landen van Overmaze, 369, 641, 652
 - stadhouder en kapitein-generaal van, 246
 - classis van, 367, 480

- Zie ook: Overmaze, (Staatse) Landen van
- MacNeil, Heather, 744
- Maes, Guillaume, kamerbewaarder van de Staten van Brabant, kamerbewaarder van de Staten-Generaal, 433
- Magelhaes, Straat, 374, 379
- Magnus, Jacob Simonsz, gedeputeerde van Zeeland, 193
- Mainz, 293, 661
- majoor-generaal van het leger, 249
- Majorca, consul in, 293
- Malabar, 374
- Malaga, consul in, 293
- Malakka, 35, 695
- Maleisië, 374
- Malta, consul in, 294, 623
- Margaretha van Oostenrijk, 117
- Maria van Bourgondië, 116
- Maria van Hongarije
 - landvoogdes, 117, 337
 - audience van, 518, 714
- Mark, 301
- Marlborough, John Churchill, hertog van, opperbevelhebber van de legers van de coalitie, 296, 299, 353
- Marle, Christine H. van, archivaris bij de Eerste Afdeling van het ARA, 57, 512, 513, 646, 654, 656, 657, 714, 745, 749
- Marokko
 - koninkrijk, 657, 661, 668, 671, 695
 - consulaat-generaal en vice-consulaten in, 57
- Marot, Daniel, architect, 38, 39, 284, 523
- Marseille, commissaris in, 293
- Martens, Charles de, 111
- Mathenesse, Johan van, 161
- Mathisius, Johan, raadsheer in de Raad van Vlaanderen, 259
- Matthias, aartshertog van Oostenrijk, gouverneur-generaal, 121, 124, 125, 144, 180, 242, 249, 263, 434, 470, 518, 646, 647, 648
- Maubeuge, 240, 373
- Maubis, kapitein, 307
- Mauricius, Jan Jacob, gouverneur van Suriname, 697
- Maurits, prins van Oranje, 32-35, 122, 124, 125, 146, 147, 165, 172, 216, 233, 239, 243, 244, 245, 246, 248, 252, 255, 257, 260, 294, 296, 301, 304, 307, 308, 309, 322, 343, 345, 364, 365, 370, 389, 397, 414, 417, 434, 542, 561, 646, 691
- Mauritshuis, Den Haag, 43
- Mauritspolder, 359, 426
- Mauritspoort, zie: Grenadierspoort
- Mauritstoren (Stadhouderstoren), aan het Binnenhof, 43
- Maximiliaan van Bourgondië, 116, 337
- Mechelen, 115, 117, 118, 120, 121, 125, 222, 223, 425, 718
- Mechelen, Grote Raad van, 287, 718
- Meer, Albert van der, gezant in Spanje, 57, 497
- Meerman, Johan, gezant in Engeland, 193, 589
- meesters-generaal van de artillerie, 249, 303
- Megen, 365
- Meiden, G.W. van der, rijksarchivaris van de Eerste Afdeling, 82, 513, 514
- Meierij van Den Bosch, zie: Den Bosch, stad en Meierij
- Mekeren, Jan van, 260
- Menen (Menin)
 - barrièrestad, 240, 311
 - commandeur van, 311
- Merchant Adventurers, 201
- Messina, consul in, 294
- Metaleman, Willem, 316
- meubelbewaarder van de Staten-Generaal, 40, 395, 447
- Meurs
 - stad en graafschap, 223, 237, 239, 301, 311
 - commandeur van de vesting, 311
- Meurskens, Gooswijn, sollicitateur, 307
- Middelburg

- stad, 63, 64, 117, 122, 123, 155, 201, 259, 267, 374, 380, 419
- graafschap, 359
- Middellandse Zee, 202, 293, 312, 316, 321, 408
- Middelpoort (Stadhouderspoort) aan het Binnenhof, 31, 33, 34, 39, 60, 428
- Midden-Oosten, 374
- Milligan, Jennifer, 741
- Minister-president, 34, 43
- Minister(ie)
 - van Algemene Zaken, 34
 - van Binnenlandse Zaken, 40, 60, 499, 500
 - van Buitenlandse Zaken, 481, 96, 497, 635, 671, 698, 707, 713
 - van Financiën, 498
 - van Justitie, 497
 - van Koloniën, 498
 - van Marine, 494, 496, 497, 678
 - van Oorlog, 498, 516, 634, 678
 - van Waterstaat, 41
- Minorca, consul in, 293
- Modena, consul in, 294, 671
- Moersbergen, heer van, 260
- Moerspui, fort, commandeur van, 310
- Mogador, vice-consul in, 294
- Molckeman, Aert, tesorier, 325
- Mom, Jacob, 256, 260
- Mondragon, Christoffel, Spaans legeraanvoerder, 35, 125
- Monterey, 589
- Montfort, hoge heerlijkheid, 368, 480
- Mopertingen, 361
- Morren, Th., archivaris aan het Algemeen Rijksarchief, 69, 492, 503, 506, 507, 510, 552, 589, 634, 654, 655, 657, 658, 661, 676, 688, 709, 710, 712, 716, 722, 724, 725, 747, 748
- Moscovië, 293, 519, 652, 656, 661
- Moscovische Handel, Directie van de, 312
- Mouree, handelspost aan de Goudkust, 378
- Muller
 - Fz., S., gemeentearchivaris en rijksarchivaris van Utrecht, 501, 502, 748-752
 - P.L., 125
- Munster
 - bisdom en bisschop van, 217, 223, 237, 238, 274, 286, 295, 299, 301, 372, 445, 522, 671, 690,
 - vredestraktaat van, 135, 224, 228, 274, 275, 347, 359, 364, 367, 369, 425, 704, 706, 716, 737, 753
 - vredescongres en vredessluiting in, 62, 75, 130, 142, 161, 182, 200, 206, 217, 224, 228, 264, 286, 289, 291, 319, 324, 326, 332, 346, 348, 354, 355, 364, 391, 409, 460, 464, 465, 494, 535, 546, 551, 571, 573, 574, 575, 576, 619, 651, 657, 684, 699, 707, 718
- muntmeester-generaal
 - van de Unie, 336, 337, 341 464,
 - van een provincie, 337, 341
- muntmeesters, 338, 340,
- Murat, sultan, 719, 721
- Musch, Cornelis, griffier, 203, 440, 445, 446, 461, 462, 464, 465, 474, 560, 562, 563, 568, 571, 580, 705, 719, 736, 737
- Mutuele acte van garantie van het stadhouderschap, 148, 225, 246
- Nader Geünieerde Provinciën, de gedeputeerden en het College der, 518
- Nadere Unie van Utrecht, zie: Unie van Utrecht
- Namen
 - barrièrestad, 115, 116, 118, 120, 121, 240, 242, 255, 311, 372, 623
 - gouverneur van, 311
- Nantes
 - consul in, 293
 - Edict van, zie: Edict van Nantes
- Napels, 278, 294, 642
- Napoleon, 495, 707
- Nassau, 143, 236, 364. Zie ook: Johan, graaf van, en Willem Lodewijk, graaf van
- Nassau-Siegen. Zie: Willem, graaf van ---, veldmaarschalk, en Johan Maurits, graaf van

- Nassause Domeinraad, 411, 494, 675, 734, 735
- Nationaal Archief, 56, 58, 106, 514, 515, 527, 531, 534, 541, 577, 596, 617, 634, 653, 704
- Nationale Vergadering, 54, 475, 491, 710, 738
- Neder-Betuwe, 385
- Nederduitse Gereformeerde Kerk, 262, 263, 264, 346, 391
- Nederheim, zie: Nerem
- Nederlanden, 117, 122, 144, 242, 243, 275, 286, 333, 459, 668, 714. Zie ook: Verenigde Nederlanden
- koninkrijk der, 494
 - Noordelijke, 337
 - Oostenrijkse, 237, 292, 294, 361, 642, 644, 657, 661, legatiearchieven, 562, 699,
 - Spaanse, 228, 237, 292, 293, 301, 353, 372, 546, 656, 661, 669, in de Spaanse Successieoorlog, 220, 353, 371, 372, 402, 520, 660, 691, 701, 740
 - Zuidelijke, 222, 274, 311
- Nederrijn, 239, 309, 348, 386, 387, 661
- Nederrijns-Westfaalse Kreits, 239,
- Nedersaksische Kreits en de Hanzesteden, 293, 661
- Nerem (Nederheim), 361
- Nesmith, Tom, 727
- Neufville, Jean de, vertegenwoordiger van Amsterdam, 281
- Neugebauer, Susanne, 92
- Nice, zie: Nizza
- Niervaart, 310
- Nieuw Amsterdam, 379
- Nieuw Nederland, 379, 380, 666
- Nieuwenburg, huis, 77
- Nieuwenhuisen, Hendrik, deurwaarder van de griffie, 54, 55, 72, 452, 453, 497, 557, 632, 648, 669, 679, 680, 690, 706, collectie, 57, 72-74, 497, 504, 724, inventaris, 61, 506, 679
- Nieuweschans (Langakkerschans), 311, 370, 371
- commandeur van, 311
- Nieuw-Holland, 379
- Nieuwpoort, 130, 240
- Nieuwpoort, Willem, gezant naar Engeland, 281
- Nieuwstad, 368
- Nieuwvliet, 344, 351, 359
- Nijenhuis, Ida J.A., 611
- Nijmegen
- vestingstad, 310, 439, 683
 - Gemeentearchief van, 62, 63, 514, 587, 604
 - gouverneur van, 310
 - kwartier van, 234, 455, 668; Staten van, 236
 - magistraat van, 386
 - munthuis van, 340
 - ridderschap van, 154
 - vredescongres van, 1698, 175, 290, 291, 522, 657, 699, 700, gezanten naar, 290
- Nijvel, 255
- Nizza (Nice), consul in, 293
- Nonsuch, traktaat van, 145, 243
- Noordeinde, Den Haag, 43, 72, 74, 508, 523, 529
- Noordse Compagnie of Compagnie van Spitsbergen, 407
- Noordse oorlogen, 199, 286, 460
- Noordzee, 694
- Noorwegen, 293, 321
- inspecteur van de schepen naar, 317
- notarissen, 41, 109, 360, 363, 369, 410-412, 807
- Obbicht, 366, 368
- Obdam, van Wassenaer, heer van, 313, 552
- Oisterwijk, kwartier, 717
- Oldenbarnevelt
- Johan van, raadpensionaris van Holland, 98, 126, 128, 140, 141, 189, 215, 216, 222, 256, 257, 260, 542, 700, 715
 - 's-lands schip, 693
- Oldenburg, 301
- Olne, 366
- Oman, 374
- Ommelanden, zie: Stad en Lande

- Oneglia, consul in, 294
- ontvangers van de exploiten en van de octrooien om te testeren, 443
- ontvanger-generaal
- van de Beden van de Generaliteit, 518
 - van de contributies en de convoeien en licenten (van de Unie), 182, 225, 323, 334, 447, 453, 601, 602, 674; zie ook: Patijn
 - van de Turkse paspoorten, 443
 - van het verhoogde last- en veilgeld, 317, 321,
- Oostburg, 343, 344, 351, 354, 359, 688
- Oostende, 130, 682
- Oostenrijk, 240, 292, 366, 368 Oostenrijkse Nederlanden, zie: Nederlanden
- Oostenrijkse Successieoorlog, 296, 460, 691,
- Oosterhout, 571
- Oosterse Handel en Rederijen Directie van, 312
- Oosterwijk, 521, 652
- Oost-Friesland
- graafschap, 73, 164, 167, 215, 222, 223, 237, 238, 239, 274, 286, 287, 292, 301, 309, 311, 333, 371, 385, 417, 426, 435, 520, 521, 522, 546, 650, 651, 652, 655, 656, 661, 668, 690, 700, 720, 721, 735
 - gedeputeerden tot de zaken van, 195
- Oost- en West-Indië, 35, 98, 206, 213, 220, 221, 262, 268, 315, 373, 399, 413, 421, 520, 695
- Oost-Indië, 286, 374, 377, 380, 421, 425, 652, 691, 696, 697. Zie ook: Verenigde Oost-Indische Compagnie
- Gouverneur-generaal en Raden van, zie: gouverneur-generaal
 - gouverneurs en militaire officieren, 378, 395
 - koninkrijken in, 734
 - rechters (officieren van justitie) in, 259, 375, 378, 395
 - vloten van en naar, 374-377
 - commandeurs en admiraals op de vloeten van en naar, 316, 224-226, 374, 378
- Oost-Indische Compagnie, zie: Verenigde Oostindische Compagnie
- Oost-Indische Compagnie, Britse, zie: Britse Oostindische Compagnie
- Oostzee, 200, 276, 286, 289, 316, 321, 435
- Opperbetuwe, 386
- Opperrijnse en Nederrijns-Westfaalse Kreitsen, 292, 661
- Oranje, prins(en) van, 31, 42, 95, 96, 122, 140, 143, 145, 147, 148, 167, 182, 184, 235, 236, 239, 241, 248, 256, 268, 274, 275, 303, 314, 345, 349, 364-366, 368, 374, 375, 380, 391, 404, 414, 444, 465, 517, 581, 641. Zie ook: Willem I-V, Philips Willem, Maurits en Frederik Hendrik Oranje-Nassau, huis van, 241, 709
- Orchies, 115, 118, 120, 121
- Orizontse tol, 321
- Orsoy
- vestingstad, 239, 31
 - commandeur van, 311
- Ottomaanse Rijk, zie: Turkije
- Osnabrück, stad en bisdom, 292, 574, 671
- Osterhuizen, verdrag van, 238
- Oudenaarde, 240
- Oudeschans (Bellingwolderschans), 311, 370, 371
- commandeur van, 311
- Overijssel, 119, 120, 121, 128, 129, 133, 152, 155, 223, 224, 230, 234, 239, 244, 274, 284, 289, 310, 320, 325, 342, 355, 370, 385, 386, 387, 435, 455, 470, 472, 512, 602, 603, 615, 659, 682, 709, 734, 735
- bezending aan, 309, 682, 683, 691,
 - gecommiteerden en gedeputeerden van, 258, 378
 - Staten, Gedeputeerde Staten, ridderschap en steden van --- en hun gecommiteerden, 234, 239, 301, 602, 604, 682
 - munthuizen in, 340
 - stadhouder van, 244, 245
- Overkwartier (Staats Opper Gelder), 91, 116, 133, 139, 150, 161, 186, 204, 205, 207,

- 213, 214, 219, 220, 221, 222, 238, 246, 253, 372, 406, 411, 430
 – Hof in Venlo, 257, 258, 347, 349, 353, 367, 369, 399, 411-413, 419, 420, 424, 425, 685
- Overkwartier (Spaans Opper Gelder), hof van justitie in Roermond, 412
- Overmaze
 – Spaanse partage van de Landen van, 656-657
 – Staatse partage van de Landen van, 118, 246, 320, 332, 342, 345, 353, 356, 358, 366, 367, 414, 425, 472, 684, 685, 717
 – landdrost, drosten en schouten in, 367
 – gedeputeerden tot de zaken van, 363
 – Zie ook: Maastricht en de Landen van Overmaze en Brabant, Raad en Leenhof van -- en de Landen van Overmaze.
- Overveldt, 692
- Pacificatie van Gent, 120, 121, 133, 138, 155, 160, 162, 184, 187, 222, 223, 242, 260, 272, 402, 433, 544, 645, 672
- Pabst van Bingerden, collectie, 82, 513
- Pacificatie van Gent, zie: Gent, Pacificatie van
- Paderborn, bisdom, 301, 671
- Paifvre (Peen), 361
- Paleis op de Dam in Amsterdam, 36, 649
- Palermo, consul in, 294
- Palts, keurvorst, 172, 661, 668, 671. Zie ook: Beieren, keurvorst van.
- Pannerdens kanaal, 387
- Papenhoven, 366, 368
- Parijs, 68, 143, 495, 605, 671, 679, 707
 Parma, Alexander Farnese, hertog van Parma, gouverneur-generaal, 121, 122, 125, 222
 Parma, Margaretha hertogin van, 116, 119, 481
- Passage in Den Haag, 31
- Patiijn, Johan, ontvanger-generaal van de Unie, 638
- Paulus, Pieter, 106, 213, 214, 218, 265
- Paus, 117, 266, 283. Zie ook: Gregorius XIII.
- Pauw, Reinier, raadpensionaris van Holland, 700
- Peelland, 521, 652, 717
- Peene, Pieter van, klerk van de patenten en de cijfers, 444, 619
- Pelt, van, 33
- Pennings, Joyce, archivaris aan het Algemeen Rijksarchief, 5, 81, 82, 513, 702
- Perpignan, commissaris of consl in, 293
- Personele Commissie tot Herziening van het Defensiewezen van de Staat, 176, 297, 313, 520, 696,
- Personele Commissie tot Herziening van de Quotes en het Financiewezen van de Staat, 176, 326, 457, 520, 696
- Perzië, 376, 652, 706, 707
- Philippa Sidonia, gravin van Manderseheid, 236
- Philippine
 – vestingstad, 354, 359, 688
 – commandeur van, 310
- Philips de Goede, 115, 117, 338
- Philips de Schone, 116, 117
- Philips II, koning van Spanje, 36, 97, 116, 117, 119, 131, 136, 137, 242, 283, 349, 413, 414, 434
- Philips Willem, prins van Oranje, 365
- Piemontezzer Dallieden, zie: Waldenzen
- Piket, mw. G., medewerker van de KB, 67
- Pitré van Leyden, 202
- Pittion, Jean-Paul, 529
- PIVOT (Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn), 85, 90, 98, 744
- Plakkaat van Verlatinge, 113, 137, 224, 507
- Plein, het, Den Haag, 31, 40, 43, 60, 61, 495, 497-499, 503, 506, 585, 595
- Plessis, Salomon du, 697
- Plessis-lez-Tours, traktaat van, 136, 137, 242
- Poelhekke, J.J., 62, 464

- Poest Clement, A. van der, rijksarchivaris van de Eerste Afdeling van het ARA, 56, 98, 493, 510, 747
- Pol, Gerrit van de, 260
- Polak, M.S., 107, 336, 337
- Polen, 191, 285, 293, 482, 519, 522, 652, 656, 657, 661, 668, 671, 706
- Port Mahon (Balearen, Brits), consul in, 293, 623
- Portland, gravin van, zie: Temple, Jane Martha
- Portugal, 142, 274, 276, 289, 293, 376, 378, 472, 519, 520, 522, 652, 657, 661, 663, 664, 667, 670, 705, 720-722, 734
– ambassadeur in, 283
- Post, Dirk, archivist bij de Eerste Afdeling van het Algemeen Rijksarchief, 702
- Post, Pieter, 34, 431
- Postel, abdijs van, 425
- Posterholt, 368
- postkantoor in Den Haag, 444, Zwarte kamer, 444
- postmeesters van de generaliteit, 453
- Pous, 202
- Pradier-Fodéré, Paul, 111
- Pree, Quintin de Taffin, seigneur de la, agent bij de koning van Frankrijk, 656
- Prins Willem-Alexanderhof, Den Haag, 59, 514, 585
- prinses-gouvernante, zie: Hannover, Anna procureurs, 109, 190, 191, 410, 412, 481
- Provence, consuls of commissarissen, 293
- Pruisen, 237, 240, 274, 275, 285, 292, 368, 440, 444, 661, 666, 668, 671. Zie ook: Frederik de Grote, Frederik III (!)
- Puyt, Dierck Jacobsz., 259
- Quaringnan, 175
- Quarles, Willem, commies van de Staten-Generaal, 457, 601
- Quarles van Ufford, Lodewijk, gedeputeerde van Zeeland, 184
- Quast, Hillebrant, vice-admiraal, 323
- Quesnoy, 691
- Raad der Coloniën in de West-Indiën, 379
- Raad van Beroerten, 714
- Raad van Brabant (Raad en Leenhof van Brabant en de Landen van Overmaze) in Den Haag, 31, 40, 225, 255, 256, 258, 280, 345, 346, 349, 353, 356, 366, 360, 361, 366, 367, 371, 396, 398, 399, 401, 403, 408, 410-414, 416, 424, 464, 484, 660, 696, 806. Zie ook: advocaat-fiscaal van de Raad van Brabant
- Raad van Brazilië, 259, 381
- Raad van Justitie in Batavia, zie: Hoge Raad van Justitie in Batavia
- Raad van Oorlog, 434
- Raad van State, 31, 38, 40-43, 47, 60, 63, 67, 79, 83, 91, 94-97, 120, 121, 124-127, 129, 131, 133, 141, 145-150, 164-166, 168-171, 173-175, 177, 182, 188, 189, 193-195, 204, 215, 224, 225, 228-230, 233, 235, 236, 242, 245, 247-249, 251, 252, 254, 255, 258, 260, 265, 268, 273, 294-299, 303-309, 318, 320, 322, 325-330, 332-334, 343, 347-350, 353, 355, 356, 358, 361, 363, 369-373, 383, 385, 386, 389, 395-398, 401, 413, 415, 416-418, 421, 423, 424, 434, 435, 444, 445, 447, 453, 454, 456, 457, 469, 472, 477, 479, 480-484, 494, 498, 506, 507, 516-518, 525, 535, 542, 554, 559, 564, 577, 582, 583, 590, 597, 598, 600, 602, 612, 615, 617, 626, 627, 633-635, 637, 639, 644-648, 660, 663, 674-678, 681-683, 686, 690, 691, 709, 711, 717, 726, 736, 814, 816
- Raad van State, secretaris van de, 61, 93, 111, 359
- Raad van Vlaanderen (Raad en Leenhof van Vlaanderen) in Middelburg, 225, 254, 353, 257, 259, 280, 346, 349, 359, 360, 371, 399, 410-413, 423, 484, 660, 676, 701
- Radcliffe Institute in Cambridge, Massachusetts, 742
- Raesvelt, Willem van, gedeputeerde van Gelderland, 580
- Ragusa (Dubrovnik), consul in, 294
- Ramet, Guillaume, agent, 445, 449, 465, 611, 646, 675, 709

- Ramillies, 372
 rappel de banissement, 260
 Ravestein, vestingstad, 301, 310, 365, 642
 – commandeur van de vesting, 310
 Reael, Laurens, gouverneur-generaal van Oost-Indie, 244, 377, 697
 Recife, 379
 redemptiedorpen, 361, 366
 Rees, 239, 394, 642
 – commandeur van, 311
 Regenboogen, Jan George, onderklerk van Ovevrijssel, 648
 Reichskammergericht, 238
 Reigersberch, Nicolaes van, 161
 Reinwardt Academie, 94
 Reischach, Franz Johann Nepomucenus Fidel von, gezant van de keizer, 476
 Renichon, Michiel, 255
 Rennenberg, Geoirge van Lalaing, graaf van, stadhouder van Stad en Lande, 234
 Requesens, Luis de -y Zúñiga, gouverneur-generaal, 120, 148, 242
 Reynst, Gerard, gouverneur-generaal van Indië, 244, 697
 Ridderzaal, zie: Grote Zaal, 23, 25, 28, 29
 Riemsdijk, jhr. Th.H.F. van, archivaris van Gelderland, algemeen rijksarchivaris, 56, 57, 60, 72, 78, 97, 107, 427, 470, 492, 501, 502-506, 510, 541, 545, 550, 566, 585, 596, 600, 601, 605, 609, 645, 654, 655, 664, 674, 678, 693, 698, 699, 706, 724, 747, 748-752
 Rijks Geschiedkundige Publicatiën RGP, 's, commissie van advies, 609
 Rijksarchief in Den Haag, 58, 60, 61, 63, 64, 68, 71, 72, 81, 82, 493, 496-500, 503, 504, 506, 516, 531, 577, 605, 606, 617, 624, 625, 633-635, 649, 671, 678, 681, 692, 603, 698, 707, 713, 723, 725, 741
 Rijksarchiefdienst, 744
 Rijkscommissie voor Geschiedkundige Publicatiën, 609
 Rijksmuseum Amsterdam, 38, 42, 703, 704, 706, 752
 Rijksuniversiteit Leiden, 517; bibliotheek, 514, 606
 Rijn, 239, 320, 385, 386, 387. Zie ook: Nedderrijn
 Rijnberk, 237, 239, 311
 – commandeur van de vesting, 311
 Rijinvestingen, 239, 311, 354
 Rijperman, H.H.P., 610
 Rijssel, 115, 118, 120, 121, 240, 372, 661
 Rijswijk, 167, vredesconges en vrede van, 175, 240, 290, 291, 699
 Rio, Anthonio del, heer van Cleydale, tresorier-generaal van de confiscaties, 715
 Rio, Louis del, raadsheer in de Raad van Beroerten en lid van de Consulta, 715
 Rochefort, François de, klerk van de grif-fier, 522, 715
 Rochelle, La, 293
 Roda, Jeronimo de, 714
 Roelevink, J., 66, 609
 Roermond, 311, 367, 368
 – capitulatie van, 343
 – gouverneur van, 311
 – hof van justitie van Spaans Opper Gelder in, 412
 Roggeveen, Jacob, theoloog, 264
 Rolzaal, op het Binnenhof, 35
 Rome, 117, 469
 Romein, Jan, historicus, 214
 Romeinen, 38, 242
 Römer, Matthias, gezant in Hamburg, 603, 606
 Romswinkel, Joost, verzamelaar van handschriften, 531, 607
 Roosendaal, 402, 480, 564
 Roosteren, 368
 Rose, W.N., rijksbouwmeester, 36, 37
 Rosenboom, Carel, agent van de Staten-Generaal, 535, 629, 642
 Rotterdam, 43, 146, 191, 201, 378, 32, 96, 117, 123, 226, 249. Zie ook: Admiraliteit op de Maze

- Rotterdam, Logement van de gedeputeerden in Den Haag, 43, 495
- Roubaix, 125
- Rubens, Pieter Paulus, schilder, 205
- Ruijsch, Henrick, klerk van de provincie Friesland, 455
- Ruijsch, Nicolaas, griffier, 209, 442, 455, 579, 582
- Ruyter, Michiel Adriaansz de, 113, 417
- Ruinen, 230
- Rumpf, Charles (Carel), agent van Doornik bij HHM, 191, gezant in Berlijn, 58, 82; archief, 496
- Rumpf, Christiaan Constantijn, klerk-directeur, 601
- Rusland, 470, 522, 670; gezanten van, 284
- Rutten, 361
- Ruysch, Jan, landsadvocaat, 403
- Saba, 380
- Saksen, keurvorst van, 285, 292, 293, 656, 661, 668
- Saksen-Gotha, 671
- Saleh, 408, 443, 657, 661, Salhem, 366
- Saloniki, consul in, 294
- Salzburg, vervolgde geloofsgenoten uit, 266, 588
- Sambeek, heerlijkheid, 365
- Samuels, Helen, 744
- Santander, consul in, 293
- Sardinië, consul in, 293, 657, 671
- Saroels, Joseph, griffier van de Kamer der Beden van de Generaliteit en ambtenaar in dienst van de Raad van State, 459, 506, 714
- Sas van Gent, 272, 273, 642, 688
 - bank van lening in, 405
 - commandeur van, 310
 - gedeputeerden naar, 354
- Savoye, 519, 642, 652, 657, 661, 671
 - consul in, 293
- Savoye, Emmanuel Phillibert van, 518, 714
- Schaarsbergen, hulpdepot in, 514, 585, 587
- Schaesberg, 366
- Schagen, Jan van, gedeputeerde naar Zeeland, 387
- Schelde, 125
- Scheltema, Jacob, historicus, 722
- Scheltema, P., archivaris, 77
- Scheltus
 - familie, ordinaris drukkers van Holland en de generaliteit, 33, 71, 442, 458, 525, 624, 637
 - Jacobus, ordinaris drukker van Holland en de Generaliteit, 358, 360
 - Paulus, ordinaris drukker van Holland en de Generaliteit, 599, 602, 604, 357, 359
 - Paulus Jacobsz, ordinaris drukker van Holland en de Generaliteit, 602
- Schenkenschans, 239, 310, 385, 386, 683
 - deputatie naar, 309, 386, 387,
 - gouverneur van, 310
 - veerman op, 249
- Scheurleer, zie: Cleef, Van, en Scheurleer
- Schimmelpenninck, Rutger Jan, raadpenionaris van het Koninkrijk Holland, 738
- Schin op Geul, 366, 267
- Schöffner, I., 34
- Schonenberg, Franciscus van, gezantenarchief, 57, 82, 497, 717
- Schotland, 293
- schouten bij nacht, 395
- Schouwendijk (Suwendijk), 236
- Schuitendiep, 230
- Schuller, Carel Hendrik, klerk van de griffier, 663
- Schutte, O., archivaris bij de Eerste Afdeling van het Algemeen Rijksarchief, 513
- secretet besogne, zie: Besogne, Secretet
- secretaris van de Hoogduitse depêches, 435, 439, 459, 506, 646, 656. Zie ook: Van Langen
- secretarissen van de Admirtaliteitscolleges, 255, 317, 321, 408, 710
- Selden, John, 695
- Sète, commissaris in, 293
- Sevilla, consul in, 293

- Sicilië, 294, 623, 671
- Sleeswijk-Holstein, hertog van, 286
- Slingelandt, Simon van, raadpensionaris van Holand, 99, 106, 126, 134, 139, 157, 213-215, 229, 265, 304, 306, 345, 402
- Sluis
- baljuwschap / vestingstad, 123, 177, 308, 343, 344, 348, 359, 688, 689, 717, 806
 - gedeputeerden naar, 354
 - gouverneur / gouvernement van, 248, 310
 - hoogbaljuw / magistraat van, 169, 217, 343, 354,
- Sluis, het Vrije van, 343, 344, 359, 404, 642, 688, 689, 717
- commissarissen voor het afhoren van de rekeningen van, 359
 - gedeputeerden naar, 354
 - griffier van het jachtrecht van, 361
 - magistraat van, 359, 360,
- Sluys, G.W. van der, onderklerk van Overijssel, 69, 626-628, 632, 632, 633, 635
- Smit, J.G., 610
- Smyrna (Izmir), consulaat en consul in, 57, 294
- Soissons, vredescongres, 657
- solliciteurs bij de vergadering van HHM, 190, 191, 410, 454, 481, 481
- Solms, Amalia van, prinses van Oranje, 307, 308,
- Solms, Johan Albrecht graaf van, generaal van de artillerie, 248
- Someren, schoolmeester in, 396
- Sont, 694
- Spaanse Nederlanden, zie: Nederlanden
- Spaanse Successieoorlog, 240, 286, 296, 328, 353, 372, 534, 587, 660, 668, 688, 690, 701, 740Spanje (koning van), 28, 75, 76, 88, 146, 148, 165, 171, 175, 205, 207, 217, 219, 225, 226, 248, 249, 253, 277, 282, 307, 309-311, 318, 332-335, 351, 372, 389, 390, 391, 393, 394, 396, 397, 399, 402, 410, 423, 427, 430, 433, 441
- Spiegel, Laurens Pieter van der, raadpensionaris van Holland, 314
- Spinola, Ambrogio, opperbevelhebber van het Spaanse leger, 159
- Spronsen, Alexander, agent, 257, 307, 376
- Spronsen, Johan, commies en tweede griffier van de Staten-Generaal, 266, 268, 278, 311, 318, 334, 337, 343, 346, 376, 384, 423, 428, 430
- Spui(straat) in Den Haag, 22
- Spuipoort aan het Binnenhof, 22, 23, 32
- Sri Lanka, 224
- St. Aldegonde, Marnix van, 162
- St. Anna ter Muiden, 211, 205, 214, 413
- St. Eustatius, 227, 429
- St. Hilaire, P.A. de, 30, 31
- St. Janssteen, 214, 246, 247, 412
- St. Lucar, 175
- Sint-Maarten, 227
- St. Malo, 175
- St. Michiel, fort, 311
- commandeur van, 311
- St. Odiliënberg, 220
- St. Pieter, heerlijkheid, 216
- St. Servaas, banken van, 216
- St. Valéry, 175
- St.-Andries, 409
- Staats-Vlaanderen, zie: Vlaanderen, Staats-
Staatscourant, 297
- Staats Opper-Gelder, zie: Overkwartier van
Gelderland
- Staatsregeling van 1798, 314
- Staats-Vlaanderen, zie: Vlaanderen, Staats-
Stad en Lande, zie: Groningen, stad en
lande van
- stadhouders van de provincies (gouverneurs), 229, 681, 21, 22, 25, 28, 32, 61, 72, 81, 82, 86, 87, 90-93, 103, 111, 115, 118, 128, 134, 135, 137, 140, 142, 147-150, 152, 154, 165, 168, 170, 174, 176, 182, 184, 195, 196, 207, 209, 210, 215, 216, 218, 220, 222, 232-234, 238, 247, 256, 259, 262, 271, 273, 278, 288, 290, 320, 333, 343, 404, 405, 408, 412, 443

- Stadhouderlijke Secretarie, 21, 40, 44, 48, 49, 51, 54, 118, 296, 304, 326, 327, 343, 348, 369, 380, 435; archief, 427, 435
- Stadhoudersbrug naar het Binnenhof, 23
- Stadhouderspoort, zie: Middelpoort
- Stadhouderstoren (Mauritstoren) aan het Binnenhof.
- Stadhouderstuin op het Buitenhof, 22
- Statenberijming of Staatsberijming van de psalmen, 163
- Statenbijbel, 163, 242
- Statenvertaling, 160, 162, 163
- Statenzaal, 22, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 84, 111, 112, 256, 257, 258, 270, 311, 423
- Staten-Generaal, passim
- Staten-Generaal, griffie, klerken, provinciale klerken en onderklerken in de, zie: Griffie van de Staten-Generaal, klerken, provinciale klerken en onderklerken.
- Staten-Generaal, voorzitter / president van de vergadering van de, 29, 61, 83, 95, 97-99, 102, 104-107, 110-117, 119, 121, 122, 126-128, 152, 153, 164, 167, 174, 198, 243, 261, 262, 267, 269, 276, 277, 281, 284, 292, 320, 343, 401, 441
- Steenbergen
- stad en land van, 349, 364, 365, 406, 623
 - commandeur van, 310
- Steenwijk, 310
- gouverneur van de vesting, 310
- Steijn, Pieter, raadpensionaris van Holland, 634, 645
- Stein, 356, 366, 681
- Stellingwerf, Nicolaas, pensionaris van Medemblik, gedeputeerde van in de Staten van Holland, 336
- Stuers, Victor de, referendaris van Binnenlandse Zaken, 27
- Stevensweerd
- vestingstad, 311, 367, 368
 - commandeur van, 311
- Stevin, Simon, 118
- Stichting Archiefpublicaties, 85
- Stosch, Philips baron von, 526
- Straaten, Pieter van, consul in Livorno, 580
- Strucht, 366
- Stuers, Victor De, referendaris van Binnenlandse Zaken, 37
- Sturkenbroek, Diederik, hellebaardier van de Staten van Brabant, kamerbewaarder van de Staten-Generaal, 433
- Suratte, 374
- Suriname, 379, 381, 439, 227, 245, 262, 377, 429
- gouverneur van, zie: Mauricius
 - Hof van Politie en Criminele Justitie van, 716
 - notarissen in, 411, 807
- Suwendijk., zie: Schouwendijk
- Swaen, Andries van der, deurwaarder van de griffie, 432, 448-450
- Swartenhont, Jochem Hendricz, luitenant-admiraal van Holland, 692
- Sydney, Philip, gouverneur van Vlissingen, 252
- Sylvius, Cornelis, gezant naar Engeland, 700
- Synode, zie: Generale Synode en de synodes onder de provincies
- Sypesteyn, Dirck van, 255
- Tachtigjarige oorlog, 36
- Taiwan, 374
- Telting, A., archivaris aan het Algemeen Rijksarchief, 504
- Temminck, Anthony, onderklerk van Friesland, 630
- Temple,
- Jane Martha, gravin van Portland, 141, 156, 163, 175- William, ambassadeur van Engeland, 43
- Tenerife, consul in, 293
- Terneuzen, 343, 354, 359, 406, 686, 688
- Terwest (Moervaart), commandeur van fort, 310
- Texel
- eiland, 642
 - deputatie naar, 173, 445, 694

- Thailand, 374
- thesaurier-generaal, 149, 166, 171, 175, 182, 602, 682. Zie ook: De Bie, Wijckerheld
- Bisdóm
- Tiel, 154, 256, 260, 386
- Tienhoven, vrije heerlijkheid, 235
- Tilburg, 223
- Tilburg, vredesonderhandelingen in, 564, 565, 619, 684
- Tinne
- Johan Abraham Tinne, commissaris der uitheemse dépêches, 453
 - Philip Frederik, deurwaarder van de griffie, eerste klerk, klerk-directeur, 433, 452, 601, 604
- Tobago, 380
- Tocht, Jacob van der, gedeputeerde van Holland, 718
- Toole, James O', 727
- Torck, Lubbert Adolf, vrijheer van Rosendaal en Petkum, lid van de Raad van State, 141
- Toscane
- hertogdom, 657
 - consul in, 294
- Toulon, commissaris in, 293
- Tourlet, René, Commissaire préposé au triage et à l'expédition des Archives de la Hollande, 61, 495, 496, 516, 605, 648, 679
- Traktaat van Reductie van Groningen, zie: Groningen, Traktaat van reductie
- translateurs, 443
- Trellont, Thomas Hendrik, klerk van de griffier, 621
- Trembley, A., 163
- Tresel, Daniel, eerste klerk, 455, 715
- tresorier-generaal
- der Oorlogen, 518
 - van de confiscaties, zie: Anthonio del Rio
 - van de Unie, 95, 166, 175, 225, 230, 233, 299, 333, 358, 564, 61, 102, 107, 138, 140, 142, 179, 199, 334. Zie ook: DE Bie
- Trèves, zie: Twaalfjarig Bestand
- Trèveszaal op het Binnenhof, 32, 34, 38, 39, 41, 47, 166, 226, 269, 284, 516, 523
- Trier, aartsbisschop en keurvorst van, 292, 661, 671
- Trinity College in Dublin, 529, 530
- Triple Alliantie
- verdrag, 203, 289, 667
 - gedeputeerden tot de zaken van de, 170-172, 174, 290, 583, 590
 - resoluties rakende de, 589-592,
- Tripoli, 408, 443, 642, 657, 661
- consul in, 294
- Tromp, Maarten Harpertsz, luitenant-admiraal, 568, 569, 655
- Tulleken, de zaak 584
- Tunis, 408, 443, 631, 642, 657, 661
- consul(aat) in, 57, 294
- Turkije
- (Ottomaanse Rijk), 57, 281, 286, 294, 469, 522, 620, 657, 661, 669, 671, 706, 719-721
 - ambassadeur in, 283, 620, 623, 657, 662,
 - legatiearchief, 514
- Turkse paspoorten / passen, 288, 321, 408, 443
- ontvangers van het recht op de, 443
- Turnhout, slag bij, 35
- Twaalfjarig Bestand (Trèves), 131, 224, 230, 271, 285, 289, 480, 718
- Tweede Engelse Zeeoorlog, 315, 379
- tweede griffier zie: griffier, tweede
- Tweede Kamer van de Staten-Generaal, 31, 32, 33, 43, 50, 59, 60, 62, 156, 604, 711
- Collectie Tweede Kamer, 58, 59, 61, 62, 63, 67, 69, 74, 77, 78, 106, 150, 549, 566, 587, 593
- Twente, 155, 320, 564, 684
- Uine, Jacob de la, 379
- Uitvoerend Bewind, 68, 495, 606
- Unie van Utrecht, zie: Utrecht (Nadere)
- Unie van
- Universiteit van Amsterdam, 84

- Universiteit van Nijmegen, Katholieke, Instituut voor Nieuwe Geschiedenis, 62, 63, 66, 67, 69
- Universiteit van Utrecht, Universiteitsbibliotheek, 577, 604
- Usselinx, Willem, 697
- Utrecht (provincie, Staten van), 64, 69, 119, 120, 121, 123, 126, 129, 130, 135, 138, 145, 152, 155, 176, 194, 199, 222, 223, 224, 233, 235, 244, 245, 259, 264, 272, 284, 289, 309, 320, 325, 340, 342, 355, 368, 378, 386, 387, 416, 455, 470, 472, 505, 602, 615, 709, 734
 – archief van de Staten, 63, 64, 65, 69, 560, 570
 – deputatie naar, 682, 683
 – muntmeesters-generaal, 337
 – Provinciaal en Rijksarchief in, 63, 64, 65, 236, 500, 596, 703
 – provinciale klerken, 455
 – stad, 130, 135, 147, 155, 200, 230, 233, 255, 262, 272, 299, 416
 – stadhouder, zie: Maurits
 – Unie van (Nadere Unie, traktaat van de), 79, 90, 96, 114, 121, 124-128, 136, 137, 139, 142, 152, 160, 177, 186, 197, 200, 213, 216, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 228, 234, 250, 275, 291, 327, 335, 337, 346, 364, 388, 396, 400, 460, 533, 546, 552
 – vredescongres en vrede van, 240, 342, 345, 372, 656, 657, 668, 701
- Uytenbogaert, Johannes, 256, 715
- Vaderlandsche Sociëteit in Den Bosch, 716
- Valckenburch (Falkenborch), Robrecht, agent van de Staten-Generaal, 449, 611, 639, 565
- Valencia, consul in, 293
- Valenciennes, 117, 118, 120, 240, 373
- Valkenburg, Land van, 366, 367
- Vecht, 311,
- Veen, van (Venius), Otto, schilder, 38, 752
- Vegelin van Claerbergen, Philip Frederik, gedeputeerde te velde in de Zuidelijke Nederlanden, 527, 740
- Velddriël, Johan, gedeputeerde naar Zeeland, 387
- Velden, B. van den, raadsheer in de Hoge Raad, 692
- Velden, schepensbank van Arcen en, 480
- veldmaarschalk, 142, 219, 220, 241, 244, 246, 303, 580, 682, 690
- Velis Malaga, consul in, 293
- Velddriël, Johan, gedeputeerde te velde, 691
- Veluwe, kwartier van de, 154, 455
- Ven, A.J. van de, rijksarchivaris in Utrecht, 703
- Venetië
 – republiek van, 138, 286, 419, 472, 631, 642, 652, 657, 662, 734, 735
 – de doge en de raad van, 293
 – de consul in, 293
- Venlo
 – vestingstad, 266, 311, 348, 367-369, 472, 486,
 – bank van lening in, 405
 – deputatie naar, 356, 369, 685
 – gouverneur, 311
 – Hof in, zie: Gelderland, Overkwartier
 – magistraat en gerecht van, 177, 217, 368, 369, 685
- Verburch (Van der Burch), Hendrik, eerste klerk van de griffier en agent van de Staten-Generaal, 268, 275, 330, 332, 334, 335, 340, 355, 383, 384, 388, 405; inventaris, 407, 428
- Verden, 286
- Verdieping van Nederland, 753
- Verdrag van Delfzijl, zie: Delfzijl, verdrag van
- Verenigde Nederlanden (Verenigde), 60, 113, 114, 142, 246, 371, 472, 71, 150, 171, 222, 282, 291, 357; zie: Staten-Generaal
- Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), 151, 182, 183, 196, 215, 219, 220, 243, 266, 314-317, 320, 321, 338, 373-377, 378, 381, 383, 395, 399, 426, 439, 440, 546,

- 573, 574, 637, 639, 641, 644, 652, 655, 658, 696, 708, 724, 520
- advocaat van de, 377
 - archieven van de, 376, 494, 498, 598, 745
 - bewindhebbers van de, 155, 168, 189, 223-226, 229, 236, 241, 254, 280, 290, 377, 399, 404, 418
 - commandeurs en admiraals over de vloten van de, 316, 374, 375-377, 381, 395
 - commissies van de Staten-Generaal voor officieren van justitie en militaire officieren aangesteld door de, 247, 375, 378, 388
 - conferenties van gecommiteerden van de --- met gedeputeerden van de Staten-Generaal (Haagse Besognes), 312
 - gebieden onder het gezag van de (veroveringen), 219, 256, 264, 274, 275, 375, 388, 401, 402, 413
 - gedeputeerden en gecommiteerden van de Staten-Generaal tot de zaken van de, 165, 166, 290, 315, 373, 378, 373, - gouverneurs aangesteld door de, 247, 375, 378, 404
 - stukken van, aan en met betrekking tot de --- in het archief van de Staten-Generaal, 520-522, 652, 655, 660, 696-697, 708, 720
 - octrooien van de, 374, 377, 395, 396, 398, 407, 597, 708
 - octrooigebied, 219, 374, 388
 - opperbewindhebber van de, 147, 148, 374, 393
 - participanten en hoofdparticipanten van de, 377
 - rekeningen van de kamers van de, 323, 377, 696
- Verenigde Staten van Amerika, 191, 281, 294, 657, 661, 671
- Verhoeve, Johannes, boekverkoper op de Grote Zaal in Den Haag, 675
- Vermeulen, P.J., archivaris van de provincie Utrecht, 64, 500
- Verspreide Collecties, 73, 504
- Veulen, 361
- Veurne en het ambacht van Veurne, 240, 311, 355, 372, 686, 688
- Vianen, vrije heerlijkheid, 235, 236, 340, 386, 397
- vice-admiraal, 395, 655
- Vier Ambachten, 359
- Vierde Engelse oorlog, 176, 460
- Vierde Engelse Oorlog, 196, 275
- Vijverberg in Den Haag, 42, 43
- Villafranca, consul in, 293
- Vilvoorde (Vilvoordse charters), 717
- Viollet-le-Duc, Eugène Emmanuel, architect, 37, 44
- Visser, B., klerk van de commies van de Staten-Generaal, 596
- Visvliet, J.P. van, Archivaris der Provincie Zeeland te Middelburg, 499
- Vlaamse commissie (gecommiteerden naar Vlaanderen)91, 96, 104, 169, 217, 240, 354-356, 360, 386, 482, 520, 676, 681, 685, 686, 688, 701, 735
- Vlaanderen
- graaf van, 217, 228, 344
 - graafschap, 115, 116, 118, 120, 121, 122, 472, 734
 - gedeputeerden ter Staten-Generaal van de Staten van, 115, 116, 120, 125, 181, 198, 222, 344, 351
 - Staten van, 554
 - veroverde steden en plaatsen in ---, 220, 225, 348, 372, 373, 402, 425, 686, 688, 701
- Vlaanderen, Staats-, 228, 237, 266, 308, 310, 332, 342, 348, 349, 350, 359-361, 371, 387, 402, 404, 410-413, 443, 472, 482, 488, 642, 677, 686, 711, 716, 717, 734
- gedeputeerden van de Staten-Generaal tot de zaken van, 164, 358
 - ontvanger van de boeten en octrooien in, 711

- stadhouder en kapitein-generaal van, 147, 247. Zie ook: Frederik Hendrik en Willem V
- steden en ambachten in, 190, 352, 359, 360, 420, 480,
- rekeningen van steden en ambachten in, 344, 349, 354, 359, 360, 482, 520, 521, 652, 681, 685, 686, 688, 689, 701, 707, 717, en de veroverde steden, 240, 355, 373
- Zie ook: Raad van Vlaanderen, Vlaamse commissie
- Vliet, Henrick van der, klerk van griffier Ruijsch, 442
- Vlissingen, 155, 252, 395
- Vlodrop, 368
- Voorhout (in Den Haag), ambassades aan het, 215
- Voor-Indië, 374
- vrede van Munster, zie: Munster, vrede van
- vrije heerlijkheden, 114, 145, 219, 222, 228, 235, 236, 274, 288, 324, 397
- Vroenhoven, graafschap, 332, 347, 361-363
- Vught, 130
- vuurstookster van de Staten-Generaal, 447, 454
- Waal, 256, 320, 385, 386, 717
- Waasten (Warneton)
 - barrirestad, 240, 311
 - commandeur van, 311
- Wachtendonk, 260, 301
- Waddington, A., 213, 214
- Wagenaar, Jan, geschiedschrijver, 213, 214, 215
- Wageningen, 154
- wagenmeester, 249
- Waldeck
 - George Frederik, graaf van, veldmaarschalk, 246
 - graafschap, 671
- Waldenzen, 266, 273, 671
- Warcke, Johan van de, raadpensionaris van Zeeland, 542
- Wartensleben, van, gezant, Carl Friedrich graaf van, gezant bij de Opper- en Nederrijns-Westfaalse Kreitsen en de keurvorsten van Mainz en Trier, 73
- Washington, Jan jr., onderklerk van Friesland, 613
- Washington, J., klerk van de tweede griffier, 467
- Wassenaer Obdam, Jacob van, luit.-admiraal van Holland en West-Friesland, 313
- Waterrecht, 351
- Wedde en Westwoldingerland, zie: Westervolde
- Weellemans, Cornelius, griffier van Brabant, griffier van de Staten-Generaal, 433, 470
- Weert, 368
- Welderen, Bernhard graaf van, gedeputeerde te velde, gezant naar Engeland, 691, 700
- Wenen, gezanten naar, 442, 545, 700. Zie ook: Hop
- West-Afrika, 378, 383, 406
- Westervolde (Wedde en Westwoldingerland), 169, 177, 217, 230, 246, 309, 311, 332, 342, 346, 346, 349, 370-372, 385, 386, 414, 691
- West-Friesland, 340,
 - Zie ook: Staten van Holland (en), Hof van Holland (Zeeland en), Hoge Raad van Holland (Zeeland en Westfriesland)
- West-Indië, 247, 317, 380, 381, 406, 652, 691, 697, 716
 - gouverneurs van de gouvernementen in, 413
 - magistraten in, 259
 - Raad der Koloniën in, 379
 - rechtbanken (hoven en officieren van justitie) in, 381, 383, 423, 425, 520, 716,
 - vloten van en naar, 381
 - Zie ook: Raad van Justitie in Batavia

- West-Indische Compagnie (WIC), 142, 151, 182, 196, 219, 266, 314, 315, 316, 320, 373, 379-383, 399, 546, 573, 574, 615, 631, 637, 639, 641, 644, 649, 652, 655, 661, 697
- archieven van de, 494, 498, 745
 - bewindhebbers van de, 254, 280, 399, 484
 - commissies van de Staten-Generaal voor directeuren, commandeurs, officieren van justitie en militaire officieren van de, 247, 380, 383
 - gebieden onder het gezag van de (gouvernementen, veroveringen), 151, 219, 220, 264, 266, 274, 275, 373, 379-381, 401, 402, 413
 - gecommiteerden van de, 193, in conferentie met met gedeputeerden van de Staten-Generaal (Haagse Besognes), 165, 166
 - gedeputeerden van de Staten-Generaal tot de zaken van de / naar de, 164, 166, 373, 382, 680
 - generale vergaderingen van de, 373, 382
 - gouverneurs van de, 404; commissies van de Staten-Generaal voor, 247, 380, 383
 - kamer Amsterdam van de, 380
 - kamer Zeeland van de, 380
 - kamers van de, 380, 382, 383
 - kapiteins in West-Indië van de, 317
 - octrooien voor de, 373, 379-381, 398, 407, 490
 - octrooigebied van de, 219, 379, 388
 - opperbewindhebber van de, 147, 148, 374, 393
 - presidiale kamer van de, 166, 382
 - rekeningen van de kamers van de, 323, 383
 - stukken van, aan en met betrekking tot de --- in het archief van de Staten-Generaal, 73, 520-522, 653, 655, 660, 661, 720, 697
- Westminster Hall, 36
- Westwoldingerland. Zie Westerwolde
- Wesel (Wezel)
- vestingstad, 239, 311
 - commandeur van, 311
- Wijn, Hendrik van, pensionaris van Gouda, rijksarchivaris, 35, 72, 432, 492, 494-498, 558, 605
- Wijs, Lodewijk, provinciaal klerk voor Zeeland, 445
- Willem, graaf van Nassau-Siegen, veldmaarschalk, 150
- Willem Frederik, stadhouder van Friesland, 234, 466
- Willem I de Zwijger, prins van Oranje, 122, 123, 125, 127, 128, 180, 222, 239, 242, 296, 309, 364, 389, 434, 481
- Willem I, koning van Nederland, 495
- Willem II, prins van Oranje, 133, 207, 233, 244, 246, 295, 304, 391, 465
- Willem II, graaf van Holland, 35
- Willem III, koning van Engeland, prins van Oranje, 91, 129, 140, 629, 164, 175, 223, 233, 239, 244-246, 248, 253, 275, 281, 283, 290, 295, 302, 305, 306, 342, 368, 376, 383, 392, 461, 508, 523, 668, 701
- Willem IV, graaf van den Bergh, 245
- Willem IV, prins van Oranje, 146, 175, 194, 232, 240, 244, 246, 275, 296, 305, 318, 370, 439, 688, 701, 738
- Willem Lodewijk, graaf van Nassau, stadhouder en kapitein-generaal van Friesland, Stad en Lande, Drenthe en Westerwolde, 225, 231, 244-246, 294, 342, 370, 417
- Willem V, prins van Oranje, erfkapitein en admiraal-generaal der Verenigde Nederlanden, erfstadhouder, erf-gouverneur- en erfkapitein-generaal van Brabant, Vlaanderen, Overkwartier, de drie landen van Overmaze en Wedde en Westwoldingerland, 176, 194, 244, 246, 368, 371, 439, 674
- Willemstad
- vestingstad, 223, 310, 349, 364, 365
 - commandeur van, 310
- Wimmemum, zie: Bouckhorst

- Winter, Johan Willem de, admiraal, 693
- Winter, P.J. van, historicus, 372
- Wirtz, Paulus, veldmaarschalk, 591
- With, Witte Cornelisz de, (vice-)admiraal, 256, 258, 655, 694, 695
- Witt, Cornelis de, 693
- Witt, Johan de, raadpensionaris van Holland, 78, 140, 141, 158, 166, 172, 174, 183, 185, 199, 201, 208, 209, 234, 313, 315, 329, 439, 441, 466, 693, 694, 698, 700
- Witte galerij op het Binnenhof, 38, 39
- Woerden, 130
- Wouw, van, ordinaris drukkers van Holland en de Generaliteit, 406, 458
- Xanten
- vestingstad, 239, 311
 - commandeur van, 311
- Zaltbommel, 130, 154
- Zandvliet, Kees, 516, 678
- Zante, consul in, 294
- zeekrijgsraden, 413, 422, 520, 693, 695, 696,
- Zeeland, graafschap / provincie, 116-118, 120-123, 128, 129, 134, 143, 152, 160, 169, 186, 199, 200, 222, 223, 243, 244, 262, 263, 283, 289, 325, 342, 343, 387, 419, 445, 446, 455, 469, 472, 512, 568, 580, 581, 602, 614, 615, 709, 734
- bezendingen aan, 230, 682, 683
 - gecommiteerde raden van, 359
 - gedeputeerden / deputatie van, 115, 121, 123, 125, 134, 155, 199, 201, 222, 284, 355, 378, 541, ; zie ook: Joachimi, Quarles
 - Hoge Raad van Holland en, zie: Hoge Raad
 - kamer - van de WIC, zie: WIC, kamer
- Zeeland
- munthuis in, 340
 - onderklerken ter griffie van, zie: klerken
 - Provinciale Bibliotheek van, 63, 64
 - Rijksarchief in, 505, 300
 - stadhouder, kapitein- en admiraal-generaal van, 145, 244, 245, 309,
 - Staten van, 63, 138, 245, 260, 281, 322, 327, 343, 549, 587, 602, 605
 - Eerste edele van, 184
 - synode van, 268, 272,
- Zeylmakers, Maria, 601
- Zierikzee, 123, 155, 391
- Zoeren, W.O. van, schrijver aan het Algemeen Rijksarchief, 514
- Zoete, Guillaume de, klerk van de Staten van Brabant, klerk van de Staten-Generaal, 433
- Zuid-Afrika, 338, , 374, 377
- Zuidelijke Nederlanden, zie: Nederlanden
- Zuiderpoort (Achterpoort) naar het Binnenhof, 31
- Zuiderwaterlinie, 310
- Zuid-Holland, Rijksarchief in, 750
- Zuid-Holland, synode van, 162, 163, 264, 750
- Zuijlen, van, heer van Nijvel, gedeputeerde van Utrecht, 272
- Zutphen, stad, graafschap en ridderschap, 120, 154, 168, 184, 274, 310, 455, 631
- gouverneur van de vesting, 310
 - munthuis van, 340
- Zwaan Cz, J. de, commies-chartermeester aan het Rijksarchief, 59, 60, 70, 72, 73, 77, 78, 81, 82, 106, 492, 496, 497, 512, 550, 576, 585, 592, 505, 616, 624, 630, 633, 654, 664, 673, 693, 698, 722, 723
- Zwabische Kreits, 668
- Zweden, 62, 279, 293, 470, 472, 522, 546, 573, 576, 580, 593, 652, 656, 661, 66-669, 671, 706, 721, 734; legatierarchief, 58, 514, 576, 342; Riksarkivet, 86
- Zwitserland, 86
- Zwitserland, Eedgenootschap, kantons), 138, 293, 522, 661, 662, 671, 721
- Zwitsers, (hoofd)officieren van regimenten en compagnieën, 248, 249, 395
- Zwolle, 155, 310
- commandeur van de vesting, 310
 - munthuis van, 340



Het Huygens ING onderzoekt teksten en bronnen uit het verleden met behulp van nieuwe methoden en technieken. Het instituut staat voor innovatie in de onderzoeksmethoden, maar ook voor een beter begrip van de Nederlandse cultuur en geschiedenis bij een breed publiek.

De archieven van de Staten-Generaal uit de periode 1576-1796 behoren tot de belangrijkste bronnen voor het onderzoek naar de politieke en economische geschiedenis van de Republiek. Gemakkelijk toegankelijk zijn ze niet. De vorm en de structuur van de archieven en de archiefbestanddelen zijn, voor zover nog intact, een afspiegeling van de ingewikkelde staatsstructuur en de bijbehorende administratieve organisatie van die tijd.

Wie ze effectief wil raadplegen en interpreteren, wie zijn weg wil vinden tussen duizenden resolutieboeken, brievenbundels, verbalen, rekeningen, aktenboeken, traktaten en eigentijdse archieftoegangen, moet niet alleen enig inzicht zien te verwerven in de toenmalige administratieve gewoontes, maar ook in rol die de vergadering speelde binnen het bondgenootschap, de institutionele omgeving waarbinnen ze haar taken uitvoerde, de typen activiteiten die ze daarbij ontplooiden en de manier waarop ze die activiteiten organiseerde. Door de gebrekkige documentatie van de werkprocessen en procedures en de talloze ingrepen die de archieven hebben ondergaan moet men daarbij onder alle interpretatielagen zien te kruipen die er gedurende vier eeuwen overheen zijn gelegd.

Dit boek is geschreven om die sluiers op te lichten door een gedetailleerde analyse van de archieven en van de werkprocessen die die archieven hebben gegenereerd. Het kan daardoor worden gelezen als een biografie van de archieven van de Staten-Generaal en als een biografie van de Staten-Generaal zelf.



Sidestone Press

ISBN: 978-90-8890-882-8



9 789088 908828 >